STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01136

SEYFER HASHABES

*Permanent preservation of this book was made possible
by Greta Rubinstein Shulack
in memory of
Norman R. Shulack*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ספר השבת

SEFER HASHABAT

TRANSLATED FROM HEBREW

By

I. J. SCHWARTZ

▼

FARBAND BOOK PUBLISHING ASSOCIATION, Inc.
New York
1947

ספר השבת

שבת אין אידישן לעבן דורך אלע דורות

איבערזעצט און צוזאַמענגעשטעלט

פון

י. י. שוואַרץ

צווייטער טייל

ארויסגעגעבן פון

פאַרבאַנד ביכער־פאַרלאַג

געגרינדעט פון אידיש־נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד

ניו יאָרק — 1947

Copyright, 1947, by
Farband Book Publishing Association, Inc.
45 East 17th Street, New York 3, N. Y.

Printed in U.S.A. by
Shulsinger Bros. Linotyping & Publishing Co.
21 East 4th Street, New York 3, N. Y.
253

אַ וואָרט פון די אַרויסגעבער

מיט דעם צווייטן טייל „ספר השבת" פאַרענדיקן מיר די געפּלאַנ־טע, צוויי־בענדיקע אַנטאָלאָגיע פון דער אידישער שאַפונג איבער שבת.

די אַנטאָלאָגיע הויבט זיך אָן מיט דעם אוראַלטן מאַטעריאַל וועגן שבת וואָס געפינט זיך אין דער תורה, וואָס ווייזט אונדז, אַז דער שבת איז איינגעוועבט געוואָרן אינ'ם געבוי פון דער אידישער אומה שוין באַלד ביי איר אַנטשטייאונג. נאָכדעם קומען אריין אין דער אַנטאָ־לאָגיע די שאַפונגען וועגן שבת פון אַלע דורות ביז צו אונדזער היינ־טיקער צייט.

די רייכע שבת־ליטעראַטור וואָס איז צונויפגעזאַמלט אין די צוויי ביכער — אויסער דעם גרויסן מאַטעריאַל וואָס איז גענומען געוואָרן פון תנ"ך, תלמוד און מדרשים — קומט פון דער פען פון מער ווי צוויי הונדערט אידישע גייסטער פון פאַרשיידענע תקופות. די שאַפונגען שפּיגלען אָפּ די השפעה פון שבת אויף די אידישע דענקער און דיכ־טער, און אויף דעם אייביקן בונד צווישן גאָט, דעם אידישן פאָלק און שבת. עס ווערט קלאָר, אַז שבת האָט אָוועקגעלייגט זיין חתימה פון קדושה, גאולה און יצירה אויף דער אידישער קולטור פון אַלע צייטן, און האָט סטימולירט דאָס אידישע פאָלק מיט לעבנס־פרייד און גלויבן אין אַ וועלט וואָס וועט זיין „כולו שבת".

דער צווייטער באַנד „ספר השבת" איז באַזונדערס רייך מיט שאַפונגען פון דענקער, שריפטשטעלער און דיכטער פון דער נייער צייט. ליידער האָט מען געמוזט, צוליב טעכנישע סיבות, נאָך אַלץ אויסלאָזן וויכטיקע אַרבעטן איבער שבת וואָס זיינען געשריבן גע־וואָרן אין העברעאיש, אין אידיש און אין אַנדערע שפּראַכן. פון דעם מאַטעריאַל וואָס איז אָבער געזאַמלט געוואָרן אין די בענדער, איז צו זען, ווי די אידייע פון שבת לעבט אין אידישן פאָלק און איז כסדר משפּיע אויף די גייסטיקע פירער פון פאָלק.

די שבת־אַנטאָלאָגיע איז ניט נאָר אַ בוך צום לייענען און הנאה האָבן, נאָר אויך אַ וויכטיקער ספר צום לערנען און צום פאַרטיפן זיך

אין אים. דער שבת האָט דורכגעמאַכט זיין אַנטוויקלונג אין משך פון טויזנטער יאָרן און איז פאַרבונדן געוואָרן מיט אַ סך דינים, מנהגים, טראַדיציעס און אידייען, און איז אַן ענין וואָס פאָדערט אַ גרינטלעכן שטודיום. דורך דער שבת־אַנטאָלאָגיע קען מען זיך באַקענען מיטן שבת דורך תורה, מדרשים, אגדות, פשט'לעך און דרשות, זמירות און תפילות, מעשיות און תחינות, עסייען, זכרונות, דערציילונגען און לידער. דורך די אַלע שאַפונגס־פאָרמען האָט דער אידישער גניוס אַרויסגעבראַכט די קוואַלן פון שיינקייט און הייליקייט, פון ווייזע און גבורה וואָס ליגן פאַרבאָרגן אין שבת.

עס איז די האָפענונג פון די אַרויסגעבער, אַז דער „ספר השבת" וועט העלפן דעם לייענער בעסער צו פאַרשטיין דעם גאַנצן מהות פון שבת און באַגרייפן זיין טיף געלייטערטן אינהאַלט. אודאי וועט פאַר אונדז זיין אַ גרויסער זכות אויב דער „ספר השבת" וועט באַווירקן די לייענער צו געפינען וועגן צו שמירת־שבת און צו מאַכן שבת פאַר אַ טאָג פון רו, פרייד און דערהויבונג פאַר זיי און פאַר זייערע משפחות.

דעם „ספר השבת" אין אידיש האָבן פאַרטראַכט און פּלאַנירט דער רעדאַקטאָר און איבערזעצער פון בוך, דער דיכטער י. י. שוואַרץ, און חבר פּ. גינגאָלד, דער בילדונגס־לייטער פון אידיש־נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד. דער „ספר השבת" אין העברעאיש, וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין ארץ־ישראל אונטער דער רעדאַקציע פון פון דר. י. ל. ברוך און אַנדערע געלערטע, איז געווען דער וועג־ווייזער אין אונדזער אַרבעט. אינ'ם פּלאַנירן דאָס בוך האָבן אויך פיל מיטגעהאָלפן די חשוב'ע געלערטע דר. א. מענעס, חיים שוים און אבא גאָרדאָן. די גענעראַל־עקזעקוטיווע פון אידיש־נאַציאָנאַלן אַרבעטער־פאַרבאַנד, דורכן סעקרעטאַר חבר ל. סיגאַל, האָט דערמוטיקט אין דער אַרבעט און מעגלעך געמאַכט דאָס אַרויסגעבן פון דער צוויי־בענדיקער אויסגאַבע. גאָר אַ סך מי אין דורכפירן דעם פּלאַן האָט אויך אַריינ־געלייגט חבר מ. פישער, דער סעקרעטאַר פון פאַרבאַנד ביכער־פאַר־לאַג. זאָלן זיין געבענטשט די אַלע וואָס האָבן געהאָלפן אין דער אַרבעט.

פאַרבאַנד ביכער־פאַרלאַג

געגרינדעט פון

אידיש־נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד

אינהאַלט:

ערשטער קאַפּיטל

עסייען וועגן שבת

א וואָרט פון די אַרויסגעבער ... v
יחיאל מיכל פינעס — די אייגנשאַפטן פון שבת ... 3
פּראָפעסאָר חיים שטיינטאַל — די לעבנס־פרייד ביי אידן ... 4
זאב יעבץ — שבת און זיין דערציערעריש ווערט ... 5
אחד־העם — דער שבת האָט אָפּגעהיט דאָס אידישע פאָלק ... 6
חיים נחמן ביאליק — די יצירה פון שבת ... 7
דר. מ. גליקסאָן — וועגן שבת ... 12
יעקב פיכמאַן — וועגן שבת ... 17
הלל צייטלין — די מנוחה פון מעשי־בראשית ... 23
א. מ. ליפשיץ — שבת ... 24
צבי הירש מאַסליאַנסקי — די באַדייטונג פון שבת ... 28
י. ל. ברוך — די הערשאַפט פון שבת ... 29
זלמן עפשטיין — די אינסטיטוציע „עונג־שבת" אין תל־אביב ... 30
ר' בנימין — די מסיבות פון עונג־שבת אין ארץ ישראל ... 32
ישעיה וואָלפסבערג — די רעליגיאָזיטעט פון שבת ... 35
פ. שיפמאַן — וועגן שבת ... 36
פּראָפעסאָר באָגינסקי — דער ווערט פון יום־המנוחה ... 37
פראַנץ ראָזענצווייג — דער סוד פון שבת ... 38
צבי הר־זהב — דער ליבסטער פון טעג ... 40
אפרים צורף — דער כוח פון שבת ... 41
זלמן שניאור — א וואָרט וועגן שבת ... 42
בעל־מחשבות — שבת ... 45
חיים שויס — שבת — א טאָג פון רו און אַ הייליקער טאָג ... 51
יהודה אבן־שמואל — די מתנה פון שבת ... 54
חיים גרינבערג — שבת 60

צווייטער קאַפּיטל

תחינות און תפילות

א תחינה צו ליכט־בענטשן ... 69
אַ תחינה פאַרן עסן ... 71
די שבת'דיקע תפילות ... 72

דריטער קאַפּיטל

לידער

ר׳ שלמה אלקבץ — לכה דודי.. 77
ר׳ שלמה יצחקי (רש״י) — א זמר פאַר שבת־צו־נאַכט........................ 78
יהודה הלוי — א זמר לשבת.. 79
יהודה הלוי — א זמר פאַר שבת־צונאַכט.. 81
אברהם אבן־עזרא — דער בריוו פון שבת.. 83
ענן בר מרינוס הכהן — אליהו הנביא.. 86
ישי בן־מרדכי — איש־חסיד.. 87
ר׳ ישראל נאגארה — אליהו הנביא.. 90
נפתלי הערץ וויזל — פון „שירי־תפארת״.. 91
היינריך היינע — די פּרינצעסין שבת.. 94
ק. א. שאַפּיראָ — ליכט־בענטשן.. 98
י. ל. פרץ — פראַגמענט פון „גאָלדענער קייט״.. 100
חיים נחמן ביאַליק — מיין מאַמע, זכרונה לברכה.. 104
שאול טשערניכאָווסקי — שבת־צו־נאַכט.. 106
מאָריס ראָזענפעלד — שבת־חזון.. 108
יהואָש — מזמור שיר ליום השבת.. 108
א. ליעסין — שבת פאַרנאַכט.. 109
אברהם רייזען — שבת פאַרנאַכט.. 113
א. ש. שוואַרץ — קבלת־שבת.. 115
י. אַדלער — שבת בין השמשות.. 116
ה. רויזענבלאַט — „גאָט פון אברהם״.. 117
יוסף ראָלניק — א שבת־צו־נאַכט אין ניו יאָרק.. 117
ז. שניאור — א לויבגעזאַנג דער מלכה.. 119
ז. שניאור — דעם זיידנס שבת.. 121
מאַני־לייב — ליכט־בענטשן.. 122
מאַני־לייב — ערב־שבת אין ווילנע.. 123
ראובן אייזלאַנד — פון דער פּאָעמע „טאַרנאָוו״.. 125
י. י. שוואַרץ — שבת פאַרנאַכט.. 127
דוד אײנהאָרן — שבת־חזון.. 130
ה. לייוויק — „שלום עליכם, מלאכי השלום״.. 131
מרים אולינאָווער — שבת.. 133
חיים לענסקי — Requiem.. 134
נחום יוד — דער ערב שבת אין פעלד.. 136
י. י. סיגאַל — שבת.. 137
נפתלי גראָס — ערב־שבת.. 138
א. לעיעלעס — שבת־שעה׳ן.. 138
אפרים אויערבאַך — לכה דודי.. 140

אהרן צייטלין — אָדם און שבת (סאָנעט) 141
איציק מאנגער — אַ ליד וועגן אליהו הנביא 141
איציק מאַנגער — נעמי זאָגט „גאָט פון אברם" 143
יעקב גלאַטשטיין — דער גאָט פון טרויעריקן שבת 144
בעריש ווײַנשטיין — פון פּאָעמע „רײשע" 146
יעקב גלנאַץ — פרייטיק־צו־נאכטס 148
אברהם טווערסקי — שבת־ליכט 148
קאַדיע מאָלאָדאָווסקי — הבדלה 149
אסתר שומיאַטשער — פון אַ פּאָעמע 150
יחיאל לערער — פון פּאָעמע: „מיין היים" 151
ל. אָליצקי — שבת־ליכט אין פּוילן 156

פערטער קאַפּיטל

דערציילונגען

שבת־קודש אין גן־עדן (פאָלקס־מעשה) 159
מענדעלע־מוכר־ספרים — דעם אָרעמאַנס שבת 167
י. ל. פּרץ — דער אוצר 170
י. ל. פּרץ — מלוה־מלכה 174
י. ל. פּרץ — די לעזערין 182
דוד פּינסקי — אָנהייב ערשטער אַקט פון „די מוטער" 183
אב. קאהאן — פרייטיק־צו־נאכט (פון זיין בוך „בלעטער פון מיין לעבן") 184
מיכה יוסף בערדיטשעווסקי — פון קנעכטשאַפט צו גאולה 188
יהודה שטיינבערג — „ברכי נפשי" און „פּרקי־אָבות" 193
חיים נחמן ביאַליק — שבת אויפן דאָרף 198
חיים נחמן ביאַליק — די מאַמע בענטשט ליכט אויפן וועג 202
ש. בן־ציון — אַ מעשה מיטן ווילנער גאון 204
אברהם רייזען — אַן אורח אויף שבת 207
אברהם רייזען — אין גרינעם גאָרטן 211
אברהם רייזען — אין אַ שבת'דיקן זומער־טאָג 216
אברהם רייזען — די דריי סעודות 219
שלום אַש — שבת אין וועג 223
שלום אַש — הכנסת אורחים 227
שלום אַש — שלום־זכר 230
שלום אַש — פון דער דערציילונג „יתגדל ויתקדש" 238
י. י. טרונק — קאַפּיטלעך פון „פּוילן" 243
י. ד. בערקאָוויטש — מפטיר 253
יצחק קאַצענעלסאָן — קאַפּיטלעך פון „בגבולות ליטא" 260

יצחק קאַצענעלסאָן — שבת־צו־נאַכט 272
י. אָפּאַטאָשו — אַ שבת נאָכמיטיק 277
י. אָפּאַטאָשו — אין אַ פּאַרשנייט פעלד 281
י. אָפּאַטאָשו — "גאַי שוין, גאַי" 285
י. אָפּאַטאָשו — אַ שבת אין זאַמאָשטש 289
דוד איגנאַטאָוו — פון „וואונדער מעשיות פון אַלטן פּראַג" 293
מ. אָשעראָוויטש — זכרונות 300
י. י. זינגער — פון אַ וועלט וואָס איז נישטאָ מער 306
ב. י. ביאַלאָסטאָצקי — דער טאָג שבת 314
י. מצעקער — תנאים 316
ש"י עגנון — ר' יודל און אַלץ וואָס מיט אים האָט זיך פּאַרלאָפן 322
ש"י עגנון — אין איינעם אַ שבת 325
ש"י עגנון — שבת אויפן שיף 326
ש"י עגנון — שבתי 329
ש"י עגנון — די מטבע 332
ש"י עגנון — אַ מעשה מיט איינער אַ פּרוי 335
ש"י עגנון — די שמחה פון שבת 337

ערשטער קאַפּיטל

עסייען וועגן שבת

יחיאל מיכל פּינעס

די אייגנשאַפֿטן פֿון שבת

דער שבת האָט אין זיך פֿאַרשיידענע אייגנשאַפֿטן: רעליגיעזע, נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע; ס׳איז אַ טאָג פֿון רו פֿאַר דער נשמה, זיך אָפּצורוען פֿון מי פֿון דער וואָך, צו פֿאַרברענגען מיט גאָט און זיך צו הייליקן. דער שלום־בית צעעפֿנט זײַנע קנאָספּן ווי אַ רויז און פֿאַרשמעקט די שטוב. אין יענעם טאָג באַשיצן די ברכה און די מנוחה איבער דער משפּחה, ווי די מלאכים מיט זייערע פֿליגלען, און פֿאַרבינדן זי מיט ליבשאַפֿט און פֿילן זי אָן מיט אַ ריינער יראה און מיט ליבשאַפֿט צו גאָט. ס׳איז אַ טאָג פֿון פֿאַרזאַמלונג, זיך צו פֿאַרזאַמלען פֿאַר גאָט, מאַנסלייט, פֿרויען און קינדער, און זייער נשמה דערהויבט זיך צום הימל אויף די רייד פֿון לעבעדיקן גאָט, וואָס ווערן געלייענט און דערקלערט פֿאַר זיי אין תּורת־משה און די נביאים. ס׳איז אַ טאָג פֿון זכּרון, וואָס פֿאַרפֿלאַנצט אין אונדז אַ ליבשאַפֿט צו פֿרייהייט און צו זעלבסטשטענדיקייט, וואָס לאָזט אונדז רוען און האַלטן שבת, ווי דאָס האַרץ גלוסט. דערהויפּט איז פֿאַראַן אין אים אַ סך נוצן פֿאַרן פּראַקטישן לעבן: א) אַז ס׳פֿאָלק זאָל ניט מיד ווערן פֿון מאָנאָטאָנער אַרבעט, וואָס האָט די טענדענץ, אויסצומעקן פֿון די הערצער פֿון די אַרבעטער יעדע דערהויבונג און יעדע פֿאַרשענערונג פֿון וויסן און מאָראַל, און איז שעדלעך פֿאַרן געזונט; ב) כּדי קהל זאָל זיך צונויפֿקומען צוזאַמען צו באַטראַכטן זייערע נויטן און איינפֿירן גוטע תּקנות. נאָר מער פֿון אַלץ דאַרפֿן מיר באַנעמען דעם גייסט פֿון ליבע צום מענטשן, וואָס שוועבט איבער דעם דאָזיקן טאָג. „זאָלסט היטן דעם טאָג שבת אים צו האַלטן הייליק" —— רופֿט צו אונדז גאָט׳ס קול פֿון פֿייער, נאָר ניט צוליב דיך אַליין האָב איך אים געהייליקט, אַז דו זאָלסט עסן און זיך לאָזן וואוילגיין מיט פֿרעמדער פּראַצע — „דער זיבעטער טאָג איז שבת פֿאַר גאָט דײַן גאָט", „כּדי עס זאָל רוען דײַן קנעכט און דײַן דינסט, ווי דו אַליין", ווײַל די דאָזיקע אַרבעטער, וואָס טוען פֿאַר דיר דײַן אַרבעט, זײַנען אויך מענטשן; און אויב זיי האָבן דיר פֿאַרקויפֿט זייער אַרבעט, זאָלסטו זיי ניט מאַכן אַרבעטן צו שווער, זאָלסט זיי לאָזן זײַן פֿריי אום שבת און זיך זעטיקן מיטן האָניק פֿון רו, אָוועקנעמען די ביטערקייט פֿון דער אַרבעט דורך די זעקס טעג פֿון וואָך, ווײַל דו ווייסט דאָך דאָס האַרץ פֿון קנעכט, און דו ווייסט אויך זײַן פּײַן און מי, דאַרום באַפֿעל איך איך דיך, זיי צו באַפֿרייען דורכן שבת, און זאָלן זיי לויבן גאָט צוזאַמען מיט דיר.

פראָפעסאָר חיים שטיינטאַל

די לעבנספרייד ביי אידן

דאָס פאָלק ישראל, וואָס אויף זיין חלק איז אויסגעפאַלן דער שווע־רער חלק — אייביקער וואַנדער, שחיטות, רדיפות און שמדות — מאַכט פונדעסטוועגן תמיד די ברכה פון „שהחיינו" און צו אַ חתונה די ברכה פון ש„השמחה במעונו". (די שמחה איז אין זיין וואוינונג) ספּעציעל וואונדערלעך איז דער נוסח פון פרייטיק־צו־נאַכטיקן דאַווענען „און ער באַרוט אין קדושה דאָס פאָלק וואָס איז אָנגעזאַפּט מיט תענוג." דער געיאָגטער און געפייניקטער איד איז אָנגעזאַפּט מיט תענוג — האָט איר שוין געהערט אַזוינס?

אָבער דער איד האָט געהאַט זיין אייגן געווירץ, וואָס האָט אים פאַר־זיסט דעם מרור פון לעבן און האָט אים געגעבן כוח זיך אַנטקעגן צו שטעלן די בלוטיקע כוואַליעס און אויסצושרייען מיט שמחה „שמע־ישראל", ווען ער איז געשפּרונגען אין פייער.

דאָס דאָזיקע געווירץ איז די גרויסע אמונה אין גאָט, אין וועלכער עס פאַראייניקן זיך אַלע אידעאַלן: רחמים, אמת, ליבשאַפט, גערעכטיקייט, חכמה, פראַקטיקייט, אאַז"וו. און דאָס איז, וואָס ס'האָט געגעבן אַ תורת־אמת צום אידישן פאָלק און איינגעפלאַנצט אין אונדז אייביק לעבן. אין דער תורה זיינען פאַראַן פינף טויזנט, אַכט הונדערט און פינף און פערציק פסוקים ווי די צאָל פון ה׳ח׳מ׳ה׳ (די זון), מחמת פונקט ווי די זון אַזוי לויכט און וואַרעמט נאָכאַנאַנד די תורה.

„הייליק זאָלט איר זיין, ווייל איך, גאָט אייער גאָט, בין הייליק".

און ווי איז שייך זיך ניט צו פרייען — ווען מיר האָבן אַזאַ גאָט, אַזאַ תורה און אַזעלכע שבתים און יום־טובים!

זיצט זיך אַ איד נאָך „שלוש־סעודות" און לייענט אין נחת דעם מזמור פון „ברכי נפשי" און ס׳גייען דורך אין זיין כוח־הדמיון אַלע גרויסע נאַטור־דערשיינונגען: ריזיקע בערג, די צעדער פון לבנון, דער ים און דער לויתן, די לייבן וואָס ברילן פאַר פאַרצוקונג, פייער־שפּייענדיקע בערג מיט לאַווע און רויך. און ער ווייס, אַז די אַלע זיינען די שאַפונגען פון בורא־יחיד, און ער פאַרענדיקט מיט די ווערטער: „און איך וועל מיך פרייען מיט גאָט".

אַ גרויסער קוואַל פון שמחה איז דאָ אין אידנס לעבן.

„און די פאַרליטענע וועלן מערן זייער שמחה אין גאָט, און די באַ־דערפטיקע צווישן מענטשן וועלן מיטן הייליקן פון ישראל זיך פרייען" (ישעיה כ"ט, י"ט).

זאב יעבץ

שבת און זיין דערציעריש ווערט

פון ערשטן טאָג אָן, וואָס דער תלמיד שטעלט אַוועק זיין פוס אויפן שוועל פון דער ניט־אידישער שולע, ווערט די העברעאישע שעה איינגע־שרומפן, די שעה וואָס קומט נאָכדעם ווי דער צאַרטער מוח פון קינד איז מיד און איינגעמאַטערט, און ווערט זיך אַנטקעגן נייעם למוד... און צוזאַמען מיט דער אויסרייסונג פון דער אידישער נשמה פון תלמיד'ס גייסטיק לעבן, ווערט זי אויך אויסגעריסן פון זיין שטוביק לעבן און פון גבול פון דעם וואָס זיינע אויגן זעען. מחמת שבת, וואָס איז פונקט אַזוי וויכטיק ווי די גאַנצע תורה און וואָס איז דער קוואַל פון אידיש לעבן, דער דאָזיקער אידי־שער שבת ווערט אָפּגעשטופּט צוליב אַ פרעמדן שבת. ס'איז וואָר, אַז פרומע עלטערן באַמיען זיך, אַז די קינדער זייערע זאָלן באַפרייט ווערן יענעם טאָג פון שרייבן, און פון גאַנצן האַרצן בענטשן מיר זיי דערפאַר, ווייל זיי ווילן פאַרהיטן זייערע קינדער פון אַ האַרבן איסור, — אָבער, אויב אַפילו די קינדער שרייבן ניט און טוען קיין שום מלאכה ניט, נאָר זיי הייבן זיך אויף שבת צו גיין אַכט אַזייגער אין שולע און פאַרברענגען דאָרט ביז דריי, בלויז הערן די לעקציעס און שרייבן ניט אַפילו קיין איינאיינציקן אות — צי קען מען דען אויף אַזאַ שבת זאָגן, אַז ער ווערט אָפּגעהיט כהלכה? דער שבת לייגט דאָך זיין חותם אויף דער אידישער נשמה דורך יעדער איינציקער שעה פון טאָג און דורך זיין יעדער איינציקער רגע און מיט זיין יעדן איינציקן מנהג: דאָס צערעמאָניאַל אין שול, דאָס דאַוונען, דאָס לייענען און די הפטורה — זיינען דאָך אַ באַזונדער לעבן פאַר זיך, וואָס קריצן איין טיפע שאַרפע שטריכן אויפן גייסטיקן פנים פון פאָלק. דער שבת'דיקער טיש מיט דעם גרויסן נחת־רוח וואָס ליגט איבער אים אויסגעגאָסן און די פרייד און קדושה וואָס שוועבן איבער אים — דאָס זיינען דאָך ספּעציפישע פיל פּנים־דיקייטן, וואָס קיין קינסטלער און קיין מייסטער איז ניט בכוח אַזוינס צו שאַפן. דאָס בילד פון די אַלע זאַכן האָט דערהייבן פון דור־דורות די צאַרטע אידישע קינדער, זיי אויסצופורעמען אין זייער פולער פראַכט. און איצט, אפילו אויב דער תלמיד שרייבט אום שבת ניט — וועט זיין אידישע נשמה זיין גאַנץ, ווען די אַלע טייערקייטן פעלן אים אויס אין זיינע צאַרטע יוגנטלעכע יאָרן, יאָרן אין וועלכע דאָס קינד קען איינזאַפּן שיינקייט און ליבקייט אין זייער פולער ריינקייט? היינט ווי טייער דאָס איז פאַרן פאָלקס־מאַראַל, אַז די דאָזיקע שיינקייטן און ליבקייטן זאָלן זיין געהייליקט מיט דער קדושה פון זיין גלויבן און געבורט! און דער דאָזיקער סוד, אַז וועלטלעכע לימודים נעמען ניט־ווילנדיק אַוועק די קדושה פון שבת, איז גוט באַוואוסט אויך צו אַלע ציוויליזירטע פעלקער, חוץ אונדז. איז דאָך די קריסטלעכע פעלקער

ניט פאַרבאָטן צו שרייבן אין טאָג פון זייער שבת — טאָ פאַרוואָס שליסן זיי זונטיק זייערע שולעס? איז דאָס ניט אַנדערש, ווייל זיי שפּירן בחוש, אַז זייער שבת וועט דורך דעם פאַרשוועכט ווערן, און פון דעם, קענען אידן ציען גרויסע מסקנות.

אחד־העם

דער שבת האָט אָפּגעהיט דאָס אידישע פאָלק

מיר זעען באַרימטע מענטשן, פריידענקער, וואָס זיינען ווייט פון אמונה, — זיינען מודה מיטן פולן מויל, אַז זיי אַליין היטן ניט אָפּ, ניט דעם שבת און ניט די אַנדערע רעליגיעזע געבאָטן, און דאָך, קומען זיי אַרויס מגין צו זיין אויפן שבת, ווי אויף אַן אינסטיטוציע פון גאַנצן כלל, אָן דעם מינדסטן שאָטן פון רעליגיעזער צביעות. וואָס האָט אַמאָל פאַרנומען אַ גרויסן פּלאַץ אין אַזעלכע וויכוחים. און בלויז צוליב נאַציאָנאַלע טעמים אַליין, זיינען זיי ניט מסכים צוצוגעבן אַפילו „אַ צווייטן טאָג שבת פון גלות". קענט איר געפינען אַ גרעסערער ראיה מכוח דער דערוואַכונג פון נאַציאָנאַלן „אידישן געפיל" צווישן אונדזערע ברידער פון מערב־אייראָפּע, אַפילו מחוץ דער ציוניסטישער מחנה? „מ'באַדאַרף ניט זיין קיין ציוניסט אָדער אַ פרומער, כדי צו דערקענען דאָס ווערט פון שבת" — האָט געזאָגט איינער פון די גדולים פון אַ קהילה — און ער איז גערעכט. דער וואָס שפּירט אין האַרצן אַן אמת'ע פאַרבינדונג מיטן פאָלקסלעבן פון אַלע דורות — וועט בשום אופן זיך ניט קענען פאָרשטעלן דאָס לעבן פון אַ אידיש פאָלק אָן דער „מלכה־שבת". מ'קען זאָגן אָן קיין שום איבערטרייבונג, אַז מער ווי אידן האָבן אָפּגעהיט דעם שבת — האָט דער שבת זיי אָפּגעהיט. און ווען ניט ער, וואָס האָט זיי צוריקגע־קערט זייער „נשמה" וואָך אין וואָך און באַנייט זייער גייסטיק לעבן — וואָלטן די ליידן פון די „ימי־המעשה" זיי אַרונטערגעשלעפּט אינדערנידער, ביז זיי וואָלטן צום סוף געקומען צו דעם נידעריקסטן שטאַפּל פון מאַטעריאַליזם און מאָראַלער און וועלטלעכער געפאַלנקייט. און דעריבער דאַרף מען געוויס ניט זיין קיין ציוניסט, בכדי צו דערשפּירן די פולע פּראַכט פון היסטאָרישער קדושה, וואָס שוועבט איבער דער דאָזיקער „גוטער מתנה", און זיך שטעלן מיט אַלע כוחות אַנטקעגן יענע וואָס ווילן אים אָנרירן.

(על פרשת דרכים ג׳, פרק ל׳)

חיים נחמן ביאַליק

די יצירה פון שבת

א

דאָס פאָלק ישראל האָט זיין פּראַקטיקע שאַפונג — אַ הייליקן דער־הויבענעם טאָג, די מלכה־שבת. אין דער פאָלקס־פאַנטאַזיע איז זי געוואָרן אַ לעבעדיק נפש מיט אַ גוף און אַ געשטאַלט פון אַ גוף, פולקאָם און שיין און פּראַכטיק. דאָס איז דער שבת, וואָס גאָט־ברוך־הוא האָט אַריינגעפירט אין זיין וועלט ביים סוף פון מעשה־בראשית „כדי די געמאָלטע און געצירטע חופה זאָל ניט בלייבן אָן אַ כלה״, דאָס איז די גוטע מתנה, וואָס גאָט־ברוך־הוא האָט געהאַט אין זיינע אוצרות און ניט געפונען פאַר איר קיין שענערן באַשערטן, ווי דאָס אידישע פאָלק. לויט אַ צווייטער פאָלקס־לעגענדע זיצט זי „ווי אַ בת־מלכה, ווי אַ כלה איינגעפאַסט צווישן אירע חבר׳טעס״, באַהאַלטן אין היכל פון גן־עדן אין זיבעטן קאַמער, און אירע זעקס מיידלעך, די זעקס אַרבעט־טעג, טוען זי באַדינען. ווען זי קומט אַריין אין שטאָט, — ווענדן אַלע צו איר זייערע פּנים׳ער און זיינען זי מקבל־פּנים מיט ברכה: „קום כלה, קום כלה, מלכה־שבת!״ און חסידים גייען אַרויס אין פעלד, כדי זי מקבל־פּנים צו זיין. איינמאָל איז זי געקומען צו חלום דעם אבן־עזרא, און זי איז געווען פאַרטרויערט און פאַרביטערט און געשיקט דורך אים אַ בריוול צו איר באַשערטן, צום פאָלק ישראל. אַלע אידישע פּאָעטן, פון ר׳ יהודה הלוי ביז היינע׳ן, האָבן צו איר געזונגען לידער און זמירות. איז זי דען ניט קיין לעגענ־דאַרע שאַפונג? איז זי אַליין דען ניט קיין קוואַל פון לעבן און קדושה פאַר אַ גאַנץ פאָלק און אַ שטראָם וואָס פליסט מיט רוח־הקודש פאַר פּאָעטן און זינגער? און אין דער הלכה? הונדערט פופציק זיבן זייטן זיינען פאַראַן אין דער מסכתא שבת און הונדערט אַכט אין דער מסכתא עירובין. די מערסטע פון זיי זיינען פאַרטיפונגען און דקדוקי־הלכות פון די ל״ט מלאכות און זייערע תולדות און וועגן תחום־שבת. „מיט וואָס מעג מען אָנצינדן, מיט וואָס מעג אַ בהמה אַרויסגיין, ווי אַזוי ווערט מען שותפים צום עירוב״ — ס׳אַראַ גייסטיקע מי! סאַראַ פאַרשוועגדערישקייט פון חריפות אויף יעדער קלייניקייט! און ווען איך גיי דורך צווישן די בלעטער און זע דאָרט כנופיות און כנופיות פון תנאים און אַמוראים ביי זייער אַרבעט — זאָג איך: פאַרוואָר, קינסטלער פון לעבן ביים ווערקשטאַט, ביים אויספורעמען די אַרבעט. אַזאַ מעכטיקע גייסטיקע אַרבעט, ריזיק און מילביק אינאיינעם, אָן עבודה לשמה, אָן פון ליבשאַפט און גרענעצלאָזן גלויבן, וואָלט אוממעגלעך געווען אָן רוח־הקודש. יעדער איינציקער פון די דאָזיקע יחידים האָט געטאָן דאָס זייניקע לויט זיין כאַראַק־טער און זיינע נטיות, און אַלע צוזאַמען האָבן זיך געבויגן פאַרן העכערן ווילן, וואָס האָט זיי געטאָן באַהערשן. ניט אַנדערש ווי, אַז איין גרויסע אידייע, דאָס אויבערשטע געשטאַלט פון שבת האָט געשוועבט פאַר די אויגן פון די

דאָזיקע באַזונדערע מענטשן, און זיין גייסט האָט זיי צונויפגענומען פון אַלע דורות און זיי געמאַכט פאַר שותפים אין זיין שאַפונג און פאַרפאַלקאָמונג.

(פון „הלכה ואגדה״)

ב

שבת איז די געניאַלסטע שאַפונג פון אידישן גייסט, און דער וואָס רירט זי אָן, איז ווי ער וואָלט אָנגערירט דאָס שוואַרצאַפּל פון אויג פון דער גאַנצער אומה. מאַכן אַ גדר, וואָס הייסט אַזוינס „אָנרירן״ — ליגט ניט אויף מיר, און דער עיקר איז, אַז מ׳קען ניט איינשטעלן אין דעם קיין אייזערנע געזעצן. די זאַכן זיינען דינער פון דין און האָבן צו טאָן מיט הארץ, און אַלץ לויט דער כוונה פון מענטשן, און די חכמים האָבן שוין לאַנג געזאָגט וועגן סיגים: בעסער צען איילן און האַלטן זיך, איידער הונדערט, וואָס האַלט אין פאַלן. (מאזנים י׳—י״א, תרצ״ד)

ג

שבת איז איין טאָג פון די זיבן טעג פון וואָך. און פלוצים, אין אַ געוויסער שעה, באַקומט דער דאָזיקער טאָג אַ נייעם צוגאָב, די מענטשן וואָס פייערן אים, ווערן אַנדערש אינערלעך. און אויסווערטיק באַקומט ער אינ־גאַנצן אַ ניי ליכט. אין שבת איז פאַראַן איינער פון די יסודות פון פּראָזע וואָס פאַרוואַנדלט זיך אין פּאָעזיע. דער מענטש דריקט אויס עפּעס אַ געדאַנק און פלוצים ווערט דער דאָזיקער אינהאַלט פאַרוואַנדלט אין פּאָעזיע. אויב איר מיינט, אַז דער אונטערשייד צווישן פּראָזע און פּאָעזיע איז בלויז אַ מעכאַ־נישער אונטערשייד, עפּעס אַ זאַך וואָס איז מער פולקאָם, אַן אונטערשייד פון גראַדאַציע, אַז פּאָעזיע שטייט אויף אַ העכערער מדרגה — אויב איר מיינט אַזוי, מאַכט איר ניט מער ווי אַ טעות. פּאָעזיע איז לגמרי אַן אַנדער אַטמאָספער און איז כלל ניט גלייך צו דער פּראָזע. און אַזוי איז אויך דער יום־טוב ניט קיין טאָג וואָס איז פאַרפולקאָמט געוואָרן, נאָר ער איז אינגאַנצן אַנדערש. דער דאָזיקער סוד איז אַנטפּלעקט געוואָרן צו אידן, דאָס איז דער סוד פון פאַרהייליקן זאַכן, פון פאַרהייליקן דאָס לעבן. און דער דאָזיקער סוד איז איבערגעגאַנגען פון אונדזער פאָלק און געוואָרן אַ טייל פון דער אַלגעמיינער מענטשלעכער ציוויליזאַציע. דאָס אייגענע איז מיט ארץ־ישראל: דאָס דאָ־זיקע קליינע לאַנד ווערט אָנגערופן דאָס הייליקע לאַנד, ניט נאָר אין אידישע מיילער, נאָר אויך אין די מיילער פון אַלע ציוויליזירטע פעלקער. דער דאָזי־קער נאָמען איז איר געגעבן געוואָרן צוליב פאַרשיידענע היסטאָרישע סיבות, און דאָס איז דאָך אויך אַ וואונדער. אַ קליינער פּאַס ערד, גלייך צו אַלע אַנדערע לענדער, און פלוצים ווערט דאָס פאַרוואַנדלט אין אַ הייליק לאַנד, וואָס די גאַנצע וועלט גיט זיך אָפּ מיט דעם.

און דאָס איז אויך דער סוד פון שבת׳דיקע קדושה, וואָס דאָס אידישע פאָלק האָט געשאַפן. געוויס האָבן אויך אַלע אַנדערע פעלקער זייערע טעג

פון רו, אָבער ס׳איז ניט מער ווי אַ נאָכמאָכונג פון אידישן שבת, און זיי האָבן זייער טאָג ניט אַרויפגעבראַכט צו דער מדרגה פון קדושה. אַזוי ווי ס׳האָט דאָס דאָזיקע שטיקל ערד אויפגעהיט איר קדושה. און אונדזער פאָלק האָט דורך דער גאַנצער לענג פון גלות, געוואוסט אָפּצוהיטן דעם דאָזיקן סוד, און ווען מיר קומען אַצינד אויפלעבן אונדזער פאָלק אין לאַנד, וועלן מיר אויך וויסן ווי צו באַנייען דעם דאָזיקן סוד.

די קדושה פון לעבן איז געווען ביי אונדז דורך אַלע וואָכעדיקע טעג פון שווערן גלות, הגם, ניט תמיד האָבן מיר דאָס געשפּירט. און אויך אין דעם שטעקט אַ וואונדער, וואָס דורך די שענדלעכע צייטן פון גלות האָבן מיר פון אונדז אַרויסגעגעבן גרויסע הייליקע מענטשן, וואָס אין דער דאָזיקער טומאה האָבן געקענט באַשאַפן ווערן קדושי־עליון, אָפּצוהיטן די ריינקייט פון אידישן לעבן; פאַרוואָר, דער באַשאַפענער מענטש איז פיל גרעסער, ווי ער האַלט זיך ביי זיך אין די אויגן. ס׳איז גאָר ניטאָ קיין גרענעצן פאַרן אינהאַלט וואָס קען אַריינגעגעבן ווערן אין דער דאָזיקער כלי, וואָס מען רופט מיטן נאָמען מענטש, און ס׳טרעפט אויך, אַז קליינע מעשים ווערן פאַרוואַנדלט אין אַ מרכבה פאַר גרויסע ענינים. — — —

און מיר דאַרפן געדענקען, אַז דעם זכות און די סגולה פון פאַרהייליקן דאָס לעבן — האָבן מיר געקויפט דורך שווערע עינויים, און מיר טאָרן מיט זיי ניט מזלזל זיין. און אַמאָל דוכט זיך, אַז מיר פאַרגעסן דעם דאָזיקן זכות און מיר האָבן קיין חוש ניט פאַרן העכערן מאָמענט אין אונדזערע מעשים. צופיל חשבון און בוכהאַלטעריע טראָגן מיר אַריין אין אונדזערע מעשים. נאָר איך בין זיכער, אַז דער דאָזיקער חוש וועט זיך סוף־כל־סוף ביי אונדז דערוועקן, און אין די קומענדיקע טעג, ווען מיר וועלן זיך דערמאָנען דעם וועג, וואָס מיר זיינען דורכגעגאַנגען, וועלן מיר באַנעמען זיין גרויסן ווערט, און מיר וועלן איינזען, אַז קליינע זאַכן קענען זיך צונויפנעמען און ווערן אין גרויסער כוח. היינט, צוליב די ווייניקע מעשים און קורצקייט פון צייט קענען מיר זייער גרויסן ווערט ניט באַגרייפן.

צי איז מעגלעך, פון וואָכיקע שמוציקע טעג דיסטילירן אַ הייליקן טאָג, אַ טאָג פון שבת? און דאָך, אַזוי ווייט ווי די קדושה האָט איר השפעה אויפן טאָג־טעגלעכן לעבן, ווערן די דאָזיקע פונקען און די טראָפּנס צונויפגערעכנט און דיסטילירט נאָך די זעקס טעג פון וואָך אין אין הייליקן טאָג. דאָס איז אין דער בחינה פון „דער וואָס רוט מיט זיי אין זייער טומאה״, וואָס אַפילו פון טומאה קומען אויף און נעמען זיך צונויף די ניצוצות פון קדושה, אַזוי קומט נאָך די זעקס יאָרן פון אַרבעט דאָס יאָר פון שמיטה און קדושה, און נאָך די זיבן שמיטות קומט דאָס יאָר פון יובל, פון קדושה און פרייהייט.

(פון אַ רעדע אין חדרה, ווינטער, תרפ״ח)

ד

דער עיקר איז, איר זאָלט אַלצדינג טאָן מיט גלויבן און זיך צופיל ניט קליגלען. ביי אונדזערע טאַטעס זיינען זייערע שבתים און יום־טובים קיינמאָל ניט מיאוס געוואָרן, הגם זיי האָבן זיי איבערגע׳חזר׳ט אַלע זייערע יאָרן מיטן זעלביקן נוסח. איטלעך מאָל האָבן זיי אין זיי געפונען אַ נייעם טעם און אַ נייע זעליקייט. און איר ווייסט פאַרוואָס? ווייל זיי האָבן געהאַט גייס־טיקייט און די ברכה פון יום־טוב האָט גערוט אין זייער נשמה. יענע וואָס געפינען ניט קיין טעם אין שבתים און יום־טובים — איז אַ סימן, אַז זייער נשמה איז פוסט און זייער תוך איז וואָכעדיק, און פאַר אַזעלכע איז שוין ניטאָ קיין תקנה.

בעצם איז איבער אַלע גלות־לענדער ניט פאַראַן קיין שענערער און ליבערער שבת פון ארץ־ישראל׳דיקן שבת און דווקא צוליב דעם זעט אונדז אויס דער מינדסטער חילול־שבת, ווי אַ פּריצות־הגדר, און רעגט אונדז זייער שטאַרק אויף. איך זע אין דעם אַ גוטן סימן. ס׳איז אַ צייכן אַז אונדזער געפיל פאַרן שבת איז דאָ שטאַרק פאַרשאַרפט געוואָרן און ווערט באַליידיקט פון דער קלענסטער פגימה. לאָמיר גלויבן און זיין זיכער, אַז מיטן געזונט־ווערן פון אונדזער גאַנצן נאַציאָנאַלן גוף, וועלן אויך געזונט ווערן זיינע גייסטיקע חושים, און ער וועט מבחין זיין אַ פולע הבחנה צווישן וואָכעדיקייט און הייליקייט און דער שבת וועט זיך אומקערן צו זיין מלכות אין זיין גאַנצער שיינקייט און פּראַכטיקייט. (פון „ספר ביאליק״)

ה

וועגן „אוהל שם״ און „עונג־שבת״

איך וויל דאָ אויפקלערן דעם תמצית פון געדאַנק פון „עונג־שבת״. מיר קומען קיין ארץ־ישראל צו באַנייען אונדזער לעבן; מיר ווילן דאָ באַשאַפן אַן אייגנאַרטיק לעבן, וואָס האָט זיין אייגן פּנים און אַן אייגענעם כאַראַקטער און די גרינדער פון „עונג־שבת״ האַלטן, אַז כדי צו באַשאַפן נאַציאָנאַל־אָריגינעלע לעבנס־פאָרמען — מוז מען נעמען דאָס מאַטעריאַל פאַר די דאָזיקע שאַפונגען פון די גרונטשטיינער פון די אַמאָליקע לעבנס־פאָרמען; און אויב מ׳מוז האַקן פון די סאַמע אונטערשטע שטיינער — מוז מען נעמען פון די שטאַרקסטע, פון דעם האַרטסטן יסוד. און די האָבן ניט געפונען קיין העכערע און טיפערע פאָרעם מיט וועלכער אָנצוהייבן שפּינען די דאָזיקע אָריגינעלע לעבנס־פאָרמען, ווי די יצירה פון שבת, וואָס איז געווען, כידוע, נאָך פאַר מתן־תורה און וואָס נאָך אין מצרים האָבן די קינדער פון ישראל אָפּגעהיט שבת. און באמת, דער שבת איז דער גרונטשטיין פון גאַנצער אידישקייט און ניט אומזיסט ווערט שבת אָנגערופן „דער צייכן פון בונד״ צווישן גאָט און צווישן אידישן פאָלק. אין שבת זיינען פאַרוויקלט אַ סך נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע געדאַנקען, און אויב אין די „עשרת־הדברות״ ליגט פאַרוויקלט די

גאַנצע תורה, זיינען אפשר אין שבת פאַרוויקלט און פאַרקניפּט אַלע עשׂרת־הדברות. דער עכטער צילפּונקט — איז דער, וואָס איז אַריינגעגעבן אין סאַמע צענטער, און דער גאַנצער היקף ציט פון אים זיין יניקה אין אַ גלייכער מאָס. וואָס האָבן אידן געטאָן? זיי האָבן גענומען דעם שבת און אים אַריינגעשטעלט אין צענטער. דאָס פאָלק ישראל האָט אַ שליטה אויף דער צייט. די אידן באַשטימען די צייט פאַר זייערע יום־טובים און פון הימל איז מען מיט זיי מסכים — „שבת איז איבערגעגעבן צו אייך און די הענט און איר זענט ניט איבערגעגעבן צום שבת". שבת הויבט מען אָן צו ציילן פון פערטן טאָג אין וואָך, אין וועלכן די ליכטער זיינען אויפגעהאַנגען געוואָרן אין צענטער. אידן האָבן איבערגערוקט דעם זייגער פון דער נאַטור, כדי איינצושטעלן דעם שבת אינמיטן, ווי אַ צענטראַלן פונקט אין אַן עיגול — אין דער בחינה פון אַ מנורה, וואָס אַלע רערן אירע ווענדן זיך צום שבת, ווייל מ׳מעג דאָך אַפילו מאַכן הבדלה דריי טעג נאָכן שבת. זיבן טעג — דאָס איז אַן עיגול. און די צייט האָט אָנגעהויבן גיין אין אַן עיגול: זיבן יאָר פון שמיטה. נאָך זיבן שמיטות — שבת־שבתון, דאָס יאָר פון יובל. ס׳איז ווי די צייט האָט זיך אָנגענומען מיט אינהאַלט און פול געוואָרן מיט קדושה, דער שבת איז אַ סימבאָל פון דער אייביקער ווידערהאָלונג פון עיגול. אויב מיר קערן זיך צוריק קיין ארץ־ישראל — מוזן מיר זיך צוריקקערן מיטן שבת, דער סימבאָל פון לויטער חן און שיינקייט, וואָס פון אים קענען מיר שעפּן ליכטיקייט פאַר אַלע אונדזערע לעבנס־פאָרמען.

מיר ווייסן, וואָס ס׳מיינט אַ העכערער סטיל און שטרעבונג פאַר פול־קאָמענהייט. דער אַלטער שמאי — יעדע גוטע זאַך וואָס ס׳איז דורך דער וואָך געקומען צו זיין האַנט, האָט ער זי געלאָזן אויף שבת. דער שבת הייליקט דאָס שיינקייטס־געפיל פון גאַנצן פאָלק. אויב מיר באַקלאָגן זיך אויף דער מכה פון סטיללאָזיקייט אין אונדזער לעבן, קענען מיר אָנהייבן מיטן שבת צו באַשאַפן אַ סטיל. דער דאָזיקער טאָג איז ראוי, אַז מענטשן זאָלן זיך באַגעגענען אין אים; אין שבת וואָס איז געגעבן געוואָרן נאָך פאַר דער תורה און וואָס איז העכער פון דער תורה, און איז דער סימבאָל פון שלום און אחדות. פאַראַן ביי אונדז אַ סך פאַרטייען מיט אייגענע תורות און אייגענע „שולחן־ערוכ׳ס" — זאָל שבת זיין דער סימבאָל פון אַחדות. דאָס איז די כוונה פון די מסיבות פון „עונג־שבת", ווי אַ התחלה פון אונדזער באַנייאונג דאָ. אין דעם טאָג דאַרפן זיך באַגעגענען אַלע זעקס רערן אונדזערע צו דער מנורה, פאַר אַ שבת של שלום, וואָס פאַראייניקט אַלע הערצער און וואָס דערמאָנט יעדן איינעם, אַז מיר האָבן טיפע וואָרצלען און מיר שטרעבן צום הימל.

דורך אַן אינערלעכן אינסטינקט און דורך פּשטות — האָט קהל דער־שפּירט דעם ווערט פון דער דאָזיקער אינסטיטוציע, און ציט זיך אַהין אַן איבעריקע חקירות, דעריבער זיינען מיר עדות אויף דער דאָזיקער דער־

שיינונג, אַז אַלט און יונג, רעכט און לינק, קלייבן זיך אַהין צונויף, אָן אונ־טערשייד. מיר האָבן געגרינדעט לעקציעס פאַר תנ״ך און קהל רייסט זיך צו הערן „גאָטס וואָרט“. מיר האָפן, אַז אַפילו נאָכדעם ווי „גאָט וועט אויס־ברייטערן אונדזער גרענעץ“ און מיר וועלן האָבן אַ גרויס הויז, וואָס זאָל קענען אַריינבעמען טויזנט מאַן, זאָל אונדז אויך דאָס פּלאַץ זיין ענג. אין די ציימן פון אר״י האָט דער שבת באַקומען אַ נייע שטאַרקייט און אַ ניי־ליכט, און איצט, ווען מיר הערן „די טריט פון דער גאולה“ מוז דער אינהאַלט פון שבת זיין הייליק, און אפשר דערפון וועט קומען אַ נייער גייסט פאַר אונדזער גאַנצן לעבנסגאַנג. — — —

נאָכן קנין פון דער תורה — איז דער הייליקסטער און טייערסטער קנין ביי אידן דער טאָג שבת. אַזוי ווי די תורה איז דער ספר־הברית ביי אידן, אַזוי איז שבת דער צייכן פון בונד צווישן אידן און גאָט. אויב פון אַלע מצוות וואָלט בלויז געבליבן דער שבת — וואָלט דער שבת מציל געווען די אידישקייט פון אונטערגאַנג. שבת איז דער גרונטשטיין פון וועלכן אַלע אַספּעקטן פון אידישקייט זיינען אויסגעשניטן. דער שבת איז פאַרבונדן מיט אידישן וועלט־באַגריף פון לעצטן מאָמענט ווען דער וועלט־באַשאַף איז פאַר־ענדיקט געוואָרן. און אויב די תורה האָט געוואָרט טויזנט דורות פאַר אידן, האָט דער שבת געוואָרט זעקס און צוואַנציק דורות פון בריאת־העולם ביז מתן־תורה. און פאַרן דאָזיקן שבת, וואָס איז דער צייכן פון בונד צווישן אידן און גאָט, איז דאָס דאָזיקע הויז געהייליקט. צוויי קדושות — צוויי בינד. אין דעם באַגריף פון אידישן פאָלק איז שבת ניט קיין ציל, קיין סיום, נייערט אַ צענטער. דער שבת שטייט ניט אין סוף פון דער וואָך, נאָר אינמיטן, צו דריי טעג פוןביידע זייטן, וואָס שפייזן זיך פון מיטעלן טאָג.

(ביים לייגן דעם ווינקלשטיין פון „אוהל שם“)

ד״ר מ. גליקסאָן

וועגן שבת

...„אַ גוטע מתנה“ האָבן מיר אויף דער וועלט און איר נאָמען איז שבת. און דאָ איז די גרויסקייט פון שבת, וואָס מ׳קען זיך צוקוקן צו אים פון יעדן מעגלעכן אַספּעקט: פון זיין רעליגיעזן אַספּעקט, פון מענטשלעך־אוני־ווערסאַל־סאָציאַלן אַספּעקט, פון נאַציאָנאַל־היסטאָריש־קולטורעלן אַספּעקט — און אַלעמאָל וועט דער שבת זיך צו אונדז אַנטפּלעקן אין זיין פולער הייליקער פּראַכט און מיט זיינע פרישע לעבנס־כוחות. און מיר, די קינדער פון היינטיקן דור, די בויער פון אונדזער היימלאַנד און די אויפלעבער פון דער אידישער שאַפונג, אונדזער נשמה דאַרף זיין וואַך און צעעפנט פאַר דער דאָזיקער נאַרהאַפטער שיינקייט, הגם ניט אַלע פון די דאָזיקע אַספּעקטן זיינען נאָענט צום האַרצן אין אַ גלייכער מאָס.

פון זיין רעליגיעזן ווערט, דעם ערשטן און צענטראַלן ווערט פון שבת, דאַרף מען פיל ניט ריידן. אַ בכבודיק פּלאַץ איז אָפּגעגעבן צום שבת אין די עשרת הדברות פון דער ערשטער רעליגיעזער אַנטפּלעקונג פון באַרג־סיני. די מצוה פון שבת שטייט אין דער ערשטער שורה צווישן די עלעמענ־טאַרע מענטשלעך־עטישע פליכטן. אין דעם ערשטן נוסח פון די עשרת־הדברות, אין דעם פון ספר־שמות, ווערט די מצוה פון שבת באַגרינדעט דורך איר קאָסמיש־רעליגיעזן אַספּעקט: ווייל זעקס טעג האָט גאָט באַשאַפן דעם הימל און די ערד און אַלץ וואָס אין זיי און גערוט אויפן זיבעטן טאָג, דערי־בער האָט גאָט געבענטשט דעם טאָג פון שבת און אים געהייליקט. דאָס זיינען אומגעפער די זעלבע רייד ביים סוף פון דער ערשטער פרשה פון מעשה־בראשית. (ויכולו) דער שבת, לויט דעם, איז די פאַרפּולקאָמונג פון דער יצירה און איר קרוין, דער סימבאָל און אויסדרוק פון גרויסן קאָסמישן עיקר פון דער שאַפונג, אָדער פעולה און באַוועגונג, און פון נויטווענדיקן קאָרעלאַט אירן — פון רו. און צוזאַמען מיט דעם געפינט מען שוין אין דעם דאָזיקן ערשטן נוסח פון די עשרת־הדברות דעם מענטשלעך־סאָציאַלן אויס־פיר פון ערשטן רעליגיעזן עיקר: „און דער זיבעטער טאָג איז הייליק פאַר גאָט, דיין גאָט, זאָלסט ניט טאָן קיין שום אַרבעט, דו און דיין זון און דיין טאָכטער, דיין קנעכט און דיין דינסט און דיין בהמה און דיין פרעמדער וואָס אין דיינע טויערן.“ דאָ דריקט זיך אויס דער פולער אָריגינעלער כאַראַקטער פון דער דאָזיקער הויכער שאַפונג, דער וואונדערלעכער סינטעז פון רעלי־גיעז־קאָסמישן יסוד און דעם מענטשלעך־סאָציאַלן. דאָס רעליגיעזע גלויבן און דער דראַנג פאַר עטיק גיסן זיך צונויף אין איין העכערער אַחדות. און דעריבער האָט שבת געפונען פּלאַץ אין די עשרת־הדברות, וואָס אַנטהאַלטן אייגנטלעך בלויז עטיש־שכל׳דיקע מצוות. דער עטיש־סאָציאַלער יסוד פון שבת איז מערער בולט אין צווייטן נוסח פון די עשרת־הדברות, אין ספר דברים. דער טעם פאַר דער מצוה פון שבת ווערט דאָ ניט אָנגעגעבן מחמת די זעקס טעג פון יצירה, נאָר דורך דעם קלאָרן סאָציאַלן מאָטיוו: „כדי עס זאָל רוען דיין קנעכט און דיין דינסט ווי דו אַליין, און דו זאָלסט געדענקען, אַז אַ קנעכט ביסטו געווען אין לאַנד מצרים און גאָט, דיין גאָט, האָט דיך אַרויסגעפירט פון דאָרט מיט אַ שטאַרקער האַנט און אויסגעשטרעקטן אָרעם, דאַרום האָט גאָט, דיין גאָט, דיך באַפוילן צו מאַכן דעם שבת“. אַזוי איז שבת געוואָרן דער יסוד פון עטישן סאָציאַליזם, אויב מ׳קען זיך אַזוי אויסדריקן, אַ סימבאָל און אַ משכון פון דער מענטשלעכער גלייכהייט: כדי עס זאָל רוען דיין קנעכט און דיין דינסט ווי דו אַליין. (אומגעפער, ווי ס׳שטייט וועגן פליכט פון מענטשנליבע: און דו זאָלסט ליב האָבן דיין חבר ווי זיך אַליין) אַן אייביקער לעבעדיקער עדות פון דער עלעמענטאַר־עטישער לערע פון אידנ־טום. שבת איז דער סימבאָל פון עטישער גוטסקייט, פון משפט און גערעכטי־

קייט. „דער וואָס היט אָפּ שבת, אים ניט צו פאַרשוועכן—היט אויך אָפּ זיין האַנט פון צו טאָן שלעכטס". (ישעיה נ"ו, ב') ס'איז ניט נאָר אַן „אייביקער בונד" צווישן גאָט און צווישן די קינדער פון ישראל; זיין כאַראַקטער איז אַן אוני־ווערסאַל־מענטשלעכער און איז אַן ערב פאַרן תיקון פון דער וועלט. „און אויך די פרעמדגעבאָרענע, וואָס באַהעפטן זיך צו גאָט... איטלעכער וואָס היט שבת, אים ניט צו פאַרשוועכן און האַלט זיך אָן מיין בונד — וועל איך זיי ברענגען צו מיין הייליקן באַרג און וועל זיי דערפרייען אין מיין הויז פון געבעט... וואָרן מיין הויז וועט גערופן ווערן דאָס הויז פון געבעט פאַר אַלע פעלקער." דער דאָזיקער מענטשלעך־אוניווערסאַלער כאַראַקטער האָט ביז צו אַ געוויסן גראַד געמאַכט דעם שבת פאַר אַ ירושה פון אַלע ציוויליזירטע פעלקער, מיט זייער ווילן און אָן זייער ווילן. ס'האָבן ניט געהאָלפן די באַמי־אונגען פון דער קריסטלעכער קירך צו פאַרטושירן זיין אָריגינעל־אידישן כאַראַקטער, אים צו פאַרבייטן אויף אַן אַנדער טאָג און אים צו מאַכן פאַר אַ יום־זכרון פון ישו'ס רעזורעקציע; זיין סאָציאַל־מענטשלעכער כאַראַקטער האָט זיך אויפגעהיט דורך אַלע זיינע גלגולים, ביז ער האָט סוף־כל־סוף אויפגעלעבט אין דעם מאָדערנעם קאָדעקס אין געשטאַלט פון צוואַנג־פאַר־פליכטונג פון זונטיק־רו. מ'קען אָן אַ גוזמא זאָגן, אַז דער שבת איז אַן עלע־מענטאַר־סאָציאַלער גערעץ פון די אַמעריקאַנישע און אייראָפּעאישע פעלקער.

דער ערשטער סאָציאַלער כאַראַקטער פון שבת האָט געשטעלט זיין שטעמפּל אויף דער גאַנצער סאָציאַלער געזעצגעבונג פון די אַלטע העברייער. דער נאָמען שבת איז געוואָרן אַ סינאָנים פאַר יעדער תקנה און אַ אינסטי־טוציע פאַר נויטבאַדערפטיקע אין עיקר פון גלייכהייט. די צאָל זיבן איז געוואָרן אַ סימבאָל פאַרן דראַנג פון סאָציאַלער גערעכטיקייט. „אויפן זיבעטן יאָר זאָל זיין אַ שבת־שבתון פאַרן לאַנד, אַ שבת צו גאָט... און די שבת־פּרוכט פון לאַנד זאָל זיין פאַר אייך צום עסן, פאַר דיר און פאַר דיין קנעכט און פאַר דיין דינסט און פאַר דיין געדונגענעם און פאַר דיין איינגעוואַנדערטן, וואָס האַלטן זיך אויף ביי דיר". און דאָס זיבעטע יאָר איז אויך אַ יאָר פון שמיטה פאַר געלטער, אַ יאָר ווען פון לייער ווערט אַראָפּגענומען דער יאָך, אויב ער קען ניט צאָלן זיינע חובות. „צום סוף פון אַלע זיבן יאָר זאָלסטו מאַכן שמיטה. יעטווידער מלוה זאָל אָפּלאָזן וואָס ער האָט אַנטליען זיין חבר, ער זאָל ניט פרעסן זיין חבר און זיין ברודער". און דאָס זיבעטע יאָר איז אויך אַ יאָר פון באַפרייאונג פאַר אַ מענטשן, וואָס איז צוליב זיין אָרעמקייט פאַרקויפט געוואָרן פאַר אַ שקלאַף: „זעקס יאָר זאָל ער אַרבעטן און אויף דעם זיבעטן זאָל ער אַרויס פריי". און אויב דאָס אַלץ איז נאָך ניט גענוג — קומט דאָס יאָר פון יובל „צום סוף פון זיבן שבתים פון יאָרן", אויסצובע־סערן די אַנדערע סאָציאַלע איבלען, און ספּעציעל דעם גרויסן איבל פון אַבסאָלוטן רעכט אויף ערד־אייגנטום. „און איר זאָלט הייליקן דאָס פופציק־

סטע יאָר און אויסרופן פרייהייט אין לאַנד פאַר אַלע זיינע באַוואוינער...
און איר זאָלט אייך אומקערן איטלעכער צו זיין נחלה און איטלעכער צו זיין משפחה זאָלט איר אייך אומקערן".

און ווען אידן האָבן געזינדיקט און מזלזל געווען מיט דער „גוטער מתנה" וואָס איז זיי געגעבן געוואָרן פון גאָט־ברוך־הוא׳ס אוצרות, געזינדיקט אין אָפּהיטן די קדושה פון טאָג שבת און אין איר סימבאָלישער אויסברייטערונג, אין תיקונים און גרויסע נאַציאָנאַלע אינסטיטוציעס — און זיינען באַשטראָפט געוואָרן פאַר זייער זינד און זייערע לעבנסקוואַלן זיינען אויסגעטריקנט געוואָרן, זייערע אָריגינעל־נאַציאָנאַלע לעבנס־געשטאַלטן — איז אויפגעשטאַנען דער נביא פון טרייסט זיי אָנצוזאָגן פון זייער אויפלעבונג און אינאיינעם מיט זיי אויך די אויפלעבונג פון שבת: „דעמאָלט וועט אויסברעכן ווי דער פרימאָרגן דיין ליכט און דיין היילונג וועט אָרויסשפּראָצן גיך... אַז דו וועסט אָפּטאָן פון צווישן דיר פאַריאָכונג, טייטלען מיטן פינגער און רעדן אומרעכט... און מ׳וועט אָפּבויען ביי דיר אייביקע חורבות, גרונטפעסטן פון דור־דורות וועסטו אויפשטעלן... אויב דו וועסט אָפּהאַלטן צוליב שבת דיין פוס פון טאָן דיינע עסקים אין דיין הייליקן טאָג און וועסט רופן שבת אַ תענוג... וועל איך דיך אַרויפזעצן אויף די הייכן פון דער ערד און דיך מאַכן עסן די נחלה פון דיין פאָטער יעקב".

דער דאָזיקער אָריגינעלער סינטעז פון גייסטיק־רעליגיעזן יסוד מיטן סאָציאַל־מענטשלעכן יסוד אין שבת האָט אין פאַרלויף פון צייט זיך אַנטפלעקט אין אַן אַנדער אָריגינעלער שאַפונג פון אידישן גייסט, וואָס איז אויך פאַרבונדן פון איר אָנהייב אָן מיט דער קדושה פון שבת — אין לימוד־התורה און אין ידיעת־התורה. דער טאָג שבת, דער טאָג פון רו און גייסטיקייט פאַר רייך און אָרעם, אַ טאָג וואָס איז מסוגל פאַר קאָנצענטרירונג פון גייסט און פאַר דער „נשמה יתירה" — איז געוואָרן ממילא און אויף אַ נאַטירלעכן אופן פאַר אַ טאָג פון לערנען תורה. און ווי דער שבת אַזוי האָט אויך דער לימוד־התורה אַ סאָציאַלן כאַראַקטער, ער האַלט זיך אויפן עיקר פון אַבסאָלוטער גלייכהייט, און מאַכט ניט קיין אונטערשייד צווישן רייך און אָרעם. אַזוי איז מיט דער קריאה בציבור שבת צום דאַווענען. דער שבת׳דיקער לימוד־התורה האָט זיך ניט איינגעשרומפּן אין די באַשטימטע גרענעצן פון דער סדרה פון וואָך, נאָר האָט זיך איינגעפלאָכטן אין דעם גאַנצן מהות פון שבת, אין פאַרשיידענע געשטאַלטן און שאַטירונגען — „אַ העלפט פאַר גאָט און אַ העלפט פאַר אייך" — אַזוי האָט דאָס פאָלק געשפּונען מיט זיין אייגנאַרטיקן שאַפונגסגייסט, פון אַלטע נאַרהאַפטיקע גרויסע מסורות די וואונדערלעכע מסכתא פון לעבן, זיין „מסכתא שבת" און אויסגעוועבט טייערע אייגנאַרטיקע בילדער, וואָס זיינען אים געווען אַ שוץ פאַר פורעניות׳ן דורך די לאַנגע פינצטערע צייטן. דער שבת איז געוואָרן אַ קוואַל פון לעבן פאַרן

פאָלק ישראל און פאַרן אידישן נאַציאָנאַליזם, אַ קוואַל פון ברכה און נחמה פאַר אַן אומגליקלעך, געֹרודפ׳ט פאָלק. ער איז געוואָרן דער מלאך הגואל פאַרן אומגליקלעכן בן־מלך, וואָס אַ גאַנצע וואָך לעבט ער אַ לעבן פון שקלאַ־פעריי און שפלות און אויפן זיבעטן טאָג קערט אים די מלכה־שבת אום זיין כבוד, זיין מלכות׳דיקן כבוד אין וועלט פון גייסט. צוזאַמען מיט די שבת־ליכט ווערט אָנגעצונדן אַ הייליק פייער אין האַרץ פון שקלאַף, דאָס שטילע לויכטנדיקע פייער פון רו און שמחה, פון מצוה און פון נשמה־יתירה. די מלאכים פון שלום קומען אַרונטער אין יעקב׳ס געצעלטן, זיי צו בענטשן און זיי צו הייליקן. דאָס גאַנצע אידישע לעבן באַקומט אַן אַנדער פּנים פּריטיק פאַר נאַכט. „איך בין שוואַרץ אָבער שיין — שוואַרץ בין איך אַ גאַנצע וואָך, אָבער שיין אין שבת“, זאָגט דער מדרש. און נאָך: „און גאָט האָט געבענטשט דעם זיבעטן טאָג און ער האָט אים געהייליקט“ — ער האָט אים געבענטשט מיטן ליכטיקן פּנים פון מענטשן, ער האָט אים געהייליקט מיטן ליכטיקן פּנים פון מענטשן, דאָס ליכט פון מענטשנס פּנים פון אַ גאַנץ וואָך איז ניט גלייך צום ליכט פון זיין פּנים אין טאָג פון שבת. אַן עסטעטישן חוש האָבן אונדזערע אָבות אַנטפּלעקט אין יענער צייט, ווען דאָס פאָלק ישראל איז נאָך געווען ערלעך אין האַרצן, און זיין נשמה איז נאָך ניט געווען צעריסן אויף שטיקער. אַ ספּעציפישער כוח־יצירה, פון לעבן און נשמה, זיינען דעם אידן בייגעשטאַנען אין זיין שייכות מיטן שבת. אַלע קליינע און גרויסע זאַכן פון לעבן פון אידישן מענטשן, זיין הילוך, זיינע מלבושים, זיין עסן און טרינקען — אַלץ טראָגט אויף זיך דעם ליכטיקן חותם פון דער מלכה־שבת. אַן ערנ־געפיל און אַן איינגעבאָרן נאַטירלעך געפיל: „און דו זאָלסט אים אָפּגעבן כבוד“ אַז דיין שבת׳דיק מלבוש זאָל ניט זיין ווי דיין וואָכעדיק מלבוש, אַז דיין גאַנג שבת — זאָל ניט זיין ווי דיין גאַנג אַ גאַנצע וואָך. פון יענעם „געווירץ“, וואָס זיין נאָמען איז שבת — האָט דער אידישער גייסט זיך געשפּייזט דורך דער גאַנצער וואָך. דער שבת האָט אים געגעבן זעלבסט־ווירדע און מענטשלעכן כבוד. אַן אינסטינקטיווער חוש פון גרויסן נאַרהאַפ־טיק־נאַציאָנאַלן ווערט, האָט אונדזערע אַמאָליקע חכמים געבראַכט דערצו אָנצוהענגען דעם נאַציאָנאַלן חורבן אויף חילול־שבת, און פון נאַציאָנאַלער גאולה, לויטן מוסטער פון נביא פון דער נחמה — אַן דאָס אָפּהיטן פון שבת „ירושלים איז חרוב געוואָרן בלויז דערפאַר, ווייל מ׳האָט דאָרט מחלל־שבת געווען“, און, „ווען אידן וואָלטן אָפּהיטן צוויי שבתים כהלכה — וואָלטן זיי באַלד אויסגעלייזט געוואָרן.“

אונדזער אַלטער שבת אין באַנייטן היימלאַנד — מיר בויען אים ווידער אין אַזאַ מאָס און אין אַזאַ געשטאַלט, וואָס דער גלות האָט פון אַזוינס ניט געקענט וויסן. פאַר אונדזערע אויגן ווערן געשאַפן, ווערן באַנייט, לעבנס־פאָרמען און אַ שטייגער פון שבת. די פאָרמען זיינען אפשר טיילווייז ניי,

אָבער זיי ציען זייער יניקה פון דעם נאַרהאַפּטיקן און פרישן וואָס ס׳איז פאַראַן אין דער פאַרגאַנגענהייט און אין דער טראַדיציע. אויך אונדזער „עונג־שבת״ איז אויף דעם אַן עדות. דער אידישער געזעלשאַפטלעכער שבת איז דאָ אויפגעשטאַנען אין אַזאַ פאָרעם און אין אַזעלכע פאַרמען, פון וועלכע דער גלות וואָגט אפילו ניט צו חלומ׳ען.

יעקב פיכמאַן

וועגן שבת

א

פון די עלטסטע צייטן אָן, האָט דאָס אידישע פאָלק באַטראַכט דעם שבת, ווי זיינע אַן אייגענע מתנה, אַ ליבהאַרציקע מתנה, ווי אַ צייכן פון בונד צווישן אים און זיין גאָט. אַנדערש וואָלט געווען דער גורל פון אידישן פאָלק, ווען דער שבת וואָלט אים ניט באַשיצט. מ׳קען אָן אַ גוזמא זאָגן, אַז דער טאָג שבת איז די טייערסטע שאַפונג, די אָריגינעלסטע שאַפונג פון אידישן געניוס. אין קיין שום אַנדער יום־טוב איז דער מהות פון פאָלק, זיין אייגנ־אַרטיקייט, זיינע אידעאַלן, ניט געקומען אַזוי צום אויסדרוק, ווי דורך דעם דאָזיקן הייליקן טאָג.

דער זיבעטער טאָג איז קיינמאָל ניט באַטראַכט געוואָרן בלויז ווי אַ טאָג, וואָס מענטשן רוען זיך אָפּ פון זייער אַרבעט. ער איז געווען פיל מערער. דאָס איז געווען אַ טאָג פון אַ גרויסער הפסקה, אַן אָפּשטעל פון וואָכעדיקן לעבן — אַ טאָג, וואָס פון אַלע וועלטן פליסט די ריינקייט ווידער אין לעבן אַריין.

דאָס פאָלק האָט פון אייביק אָן געזען אין שבת אַ צייכן פון באַפרייאונג, פון אַראָפּוואַרפן פון זיך דעם שווערן יאָך פון דערווירקלעכקייט, אַ צייכן פון נצחון. דאָס איז געווען — דער נצחון פון הייליקייט איבער דעם וואָכע־דיקן לעבן, נצחון פון גייסט איבערן חומר — אַ טאָג ווען די שמוץ פון לעבן ווערט בטל און די קדושה איז גובר אין דער וועלט.

ניט אומזיסט איז דער דאָזיקער טאָג פאַרהייליקט געוואָרן מער פון אַנדערע טעג, אין אַזאַ מאָס, וואָס יעדער איינציקער דור האָט אים באַקרוינט מיט נייער פראַכט און אים פון דאָס זייניקע צוגעגעבן קדושה. דער שבת איז פאַר יעדן דור און דור געווען אַ באַהעלטעניש פון חסד, אַ שוץ פון בטחון אין טעג פון צאָרן. יעדער איינציקער דור האָט באַנומען, אַז דער שבת האָט אָפּגעהיט ס׳פאָלק פון פאַרלענדונג, פון ירידה, פון גייסטיקער און קערפּער־לעכער געפאַלנקייט. יעדער איינציקער דור האָט באַנומען, אַז דער שבת האָט מציל געווען דאָס פאָלק, איז געווען ביי אים אַ קוואַל פון געזונט, פון נייע כוחות, פון אייביקער באַנייאונג.

אַלץ וואָס די פאַרשקלאַפנדיקע זעקס וואָכעדיקע טעג — האָבן פאַר־דאַרבן — האָט געפונען זיין תיקון אין טאָג פון שבת.

די קדושה פון שבת איז ניט בלויז אַ קדושה וואָס קומט פון טראַדיציע. אין דעם דאָזיקן אידעאַל איז פאַרבונדן די האָפענונג פון מענטשן, דער חלום פון די צוקונפטיקע דורות.

מיטן שלימות׳דיקן שבת הייבט זיך אָן יעדע מענטשלעכע באַפרייאונג. דער רוף פון אַ ניי לעבן איז אין אים איינגעשלאָסן. ווער ס׳איז צוגעגרייט פאַרן טאָג פון פולשטענדיקער רו — איז ניט מער קיין פאַרשקלאַפטער. דער שבת, ווי אַ טאָג פון הייליקן זיך, פון זיך אויפהויבן איבער די קליינע דאגות פון לעבן, פון זיך אָפּשאָקלען פון וואָכעדיקן שטויב, — איז אַ טאָג פון מענטשנס צוגרייטונג צו אַן אַנדער לעבן. אָן דער דאָזיקער הפסקה קען די מענטשהייט ניט אויסגעלייזט ווערן.

דער שבת האָט צוגעגרייט ס׳אידישע פאָלק צו אַן אַנדער לעבן, צו אַ שענער און בעסער לעבן. ער האָט געבראַכט די אידישע משפחה צו אַ לעבן פון ליבשאַפט און פון שלום. אין אַן אַ שיעור לעגענדעס און מדרשים איז אַנגעוואונקען דער געדאַנק, אַז דער טאָג פון שבת איז אַ טאָג, ווען מענטשן דאַרפן זיך איבערבעטן, אַריינצופירן שלום צווישן מאַן און ווייב, צווישן טאַטעס מיט קינדער. ניט בלויז טאָן עפּעס אַן אַרבעט איז באַטראַכט געוואָרן פאַרן חילול־שבת, נאָר יעדע מחלוקה און ברוגז, יעדע זאַך וואָס האָט גע־שטערט דעם שלום־בית. דער שבת איז געוואָרן אַ מוסטער פון אַ שיין פאַמיליענלעבן.

אַזוי איז דער שבת געוואָרן ווי אַ מין סאַליע, וואָס אַהין טאָר מען די וואָכעדיקע שמוץ ניט אַריינטראָגן. אויפן שוועל פון יענער סאַליע איז אָפּ־געווישט געוואָרן יעדע ביטערקייט, פאַרגעסן יעדע באַליידיקונג, אַנטשוויגן יעדער זיפץ. „ס׳איז שבת און מ׳טאָר ניט שרייען״ און אַלץ ווערט בטל, אָפּגעוואָרפן. אַלע שאָטנס פון לעבן ווערן פאַרשוואונדן ביי דעם שיין פון די שבת׳דיקע הייליקע ליכט.

די אידישע לעגענדע פון אַלע צייטן האָט דעם שבת אויסגעצירט מיט די גילדערנע באַצירונגען פון פאַנטאַזיע און פאָעזיע. שבת איז געוואָרן די כלה, ס׳געשטאַלט נאָך וועלכן ס׳פאָלק האָט געבענקט, דאָס פאָלק וועמען ס׳האָט פון אייביק אָן געפעלט בטחון און רו. דער איד שפּאַרט זיך אָן אויפן שבת. שבת איז דער יסוד פון זיין לעבן, דער הויכפּונקט פון זיין קיום. די גאַנצע מי זיינע, וואָס ער האָט זיך געמיט דורך דער וואָך, איז געווען נאָר פון זיין כבוד וועגן. מיט פאַרגעניגן האָט ער פון אַלץ זיך אָפּגעזאָגט דורך די וואָכעדיקע טעג, האָט מוחל געווען יעדע הנאה, אַבי דעם טאָג שבת זאָל קיין זאַך ניט פעלן. פאַרוואָר, דאָס שמאַכטן נאָכן שבת האָט אויך די טעג פון וואָך אָנגעטרונקען מיט אַ העכערער שמחה.

דער שבת איז ביים פאָלק ישראל געוואָרן דער יסוד פון דער וועלט. שבת איז געוואָרן אַ טייל פון דער נאַטור. געוואָרן דער תכלית פון דער וועלט. דאָס גאַנצע באַשאַף איז ניט מער ווי אַ הכנה, אַ מין צוגרייטונג פאַרן שבת — פאַר זיין באַקרוינונג. די גאַנצע וועלט איז ניט מער ווי אַ „געמאָלטע און געצירטע" חופה, לכבוד פון שבת. די זעקס טעג פון וועלט־באַשאַף זיינען ניט מער ווי איין ערב־שבת.

דורכן משך פון צייט איז שבת אויך געוואָרן דער סימבאָל פון אַ קומענדיקער וועלט. שבת איז איין זעכציקסט־חלק פון עולם־הבא. איז אַ רמז אויף דער גאולה. ניין, ס'איז אַ דוגמא פון גאולה, פונעם לעבן אין משיח'ס צייטן. דעריבער האָט מען אָן שבת אָנגעהאַנגען אַלע האָפענונגען, אים גע־מאַכט אַ תנאי פאַר גאולה. די אַבסאָלוטע שמירה פון שבת איז געוואָרן דער סימן פון העכסטער מסירת־נפש. אין דעם אָפּהיטן פון שבת דורכן גאַנצן פאָלק האָט מען געזען אַזאַ שטאַרקן פאָלקסווילן, וואָס דורך אים קען מען פאַרגיכערן די גאולה.

„ווען אידן וואָלטן אָפּגעהיט דעם ערשטן שבת — וואָלט קיין אומה ולשון ניט געהאַט אויף זיי קיין שליטה".

און „ווען אידן וואָלטן אָפּגעהיט צוויי שבתים — וואָלטן זיי תיכף אויסגעלייזט געוואָרן".

ווער קען אויסציילן אַלע לעגענדעס און מאמרים, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן לכבוד דעם שבת! די פאָלקס־פאַנטאַזיע האָט זיך ניט געקענט גאָר זעטיקן. די נשמה פון פאָלק איז פול געווען מיט אַזויפיל דאַנק פאַר דער גוטער מתנה אין וועלכער זי האָט זוכה געווען, אַז זי האָט ניט אויפגעהערט מאַכן קרוינען פאַר זיין געליבטן טאָג. דער דאָזיקער טאָג איז געוואָרן דער קוואַל פון יעדער קדושה, דער קוואַל פון יעדער פראַכטיקייט. אין שבת איז קאָנצענטרירט די גאַנצע תורה:

„שבת איז וויכטיק ווי אַלע אַנדערע מצוות אינאיינעם". „שבת וועט ביי אידן קיינמאָל ניט בטל ווערן".

דער שבת האָט פאַרלייכטערט די לאַסט פון לעבן. האָט פאַרלייכטערט דעם יאָך פון גלות. ניט אומזיסט האָבן אַלע שונאי־ישראל פון אַלע צייטן געזוכט מבטל צו זיין דעם שבת. זיי האָבן אַלע געשפּירט, אַז דאָ איז דער שוצפּונקט, אַז דאָ איז דער עליקסיר פון לעבן פאַר דער גע'רודפ'טער אומה, און כל־זמן זיי האָבן דעם שבת אין האַנט, איז ניטאָ דער כוח אויף דער וועלט, וואָס זאָל זיי קענען פאַרלענדן. „דאָס קומט אונדז צו לערנען, אַז זיי האָבן אין מצרים געהאַט אין די הענט מגילות, מיט וועלכע זיי פלעגן זיך קוויקן פון שבת צו שבת" — דערציילט דער מדרש. נאָך פרעה האָט געשפּירט, אַז שבת איז די צייט פון וואַקסן, ווען יעדע אונטערדריקונג ווערט פון זיך אַליין בטל, אַז אין דעם דאָזיקן טאָג שפּראָצן אויף ביים דאָזיקן פאָלק

די פליגלען פון גאולה, און מ׳קען זיי ניט פולשטענדיק פארשקלאפן כל־זמן דער שבת ווערט אויפגעהיט.

דער שבת האט זיך פארקערפערט אין דער פאלקס־פאנטאזיע און אין זיין פאעזיע אין א לעבעדיק געשטאלט, אין א חנ׳עוודיק געשטאלט, פול מיט צערטלעכקייט און ליבשאפט, וואס האט געשוועבט איבערן לעבן פון פאלק און געזייט מיט ריינקייט, און געשפרייט מיט נחמה. וואס וואלט געווארן פון לעבן פון דעם אידן, וואס שלעפט זעקס טעג א וואך דעם שווערן יאך פון פרנסה, וואס פאלט אונטער דער לאסט פון דאגות און יסורים, פון וועלכע ס׳איז ניטא קיין אויסגאנג, ווען ניט אין זכות פון שבת, וואס האט געלויכטן צו אים גנעדיק מיט א שמייכל אויף די ליפן — ווען ניט שבת, וואס האט געטראגן מיט זיך דערלייזונג, געטראגן מיט זיך רו און איז געווען זיין שכר און פארגיטיקונג פאר אלע זיינע ווייטיקן און באליידיקונגען?...

דאס דאזיקע ווייסע געשטאלט וואס טראגט מיט זיך איר גנאד — האט א גאנצע וואך געשוועבט איבער דעם גיהנום פון דער אידישער גאס. דער שבת האט אביסל אויסגעגלעט די קנייטשן פון די פארביטערטע מענטשן, האט אריינגעגאסן קינדערשע פרייד אין דער דאזיקער טרויעריקער וועלט, אויף וועלכער די דאגות און מאנגל האבן תמיד געווארפן א שווארצן שאטן. שבת — איז געווען די האפענונג, דער שטילער האפן, וואו דארטן רוען זיך אויס אלע מידע און פארמאטערטע.

די אלטע לעגענדע פון סמבטיון, וואס ווארפט מיט שטיינער א גאנצע וואך און שבת רוט ער, סימבאליזירט אויף א ספעציפישן שטייגער דאס דא־זיקע פילן, אז די אינדערוואכיקע טעג זיינען טעג פון צארן — די צייט פון וועלטלעכן „צארן”. נאר דער טאג פון שבת שטעלט אפ דעם דאזיקן צארן, בעט איבער די ברוגזע כוחות, מאכט שלום צווישן זיי. קומט שבת — קומט שלום אויף דער וועלט. שבת ווערן פארענטפערט אלע צוויסטיקייטן, אלע קרומקייטן ווערן אויסגעגליכן. אלע בייזע כוחות בלייבן איבער מחוץ פון זיין געבענטשטן קרייז. די מידת־הדין ווערט אפגעטאן און דאס הארץ פון דער וועלט איז ווידער אפן פאר גליק, אפן ווידער פאר רחמים.

אין טאג פון שבת ווערט דער איד אינגאנצן אן אנדערער. די קרוין פון מענטשן ווערט אים ווידער ארויפגעלייגט אויף זיין געבויגענעם קאפ. זיין פארלוירענער שטאלץ איז אים ווידער צוריקגעקערט. צוזאמען מיט די וואכעדיקע דאגות האט ער אויך פון זיך אראפגעווארפן זיינע וואכעדיקע געפילן, האט זיך אפגעטאן פון די קליינלעכקייטן פון לעבן, איז נתעלה געווארן. די עכטע גרויסע „שבת־אידן” ווילן ניט בלויז א טאג פריי פון ארבעט, ווילן ניט בלויז אראפווארפן פון זיך די דאגות. זיי ווילן אויסשפרייטן א פאדעם פון חן און חסד אויף דער וועלט, אומקערן דער וועלט איר ערשט ליכט, איידער דער שלאנג האט אין איר געווארפן זיין שמוץ.

ב

די ליבלעכקייט פון שבת — איז געווען די ליבלעכקייט פון אונדזער קינדהייט. זי האָט אויסגעגלייכט אונדזער גוף, וואָס איז געווען געבויגן אונטערן יאָך פון חדר. אַלע טעג פון דער לאַנגער וואָך האָבן מיר אויף איר געוואַרט, געגאַרט אויף איר קומען. און שוין פּרייטיק אינדערפרי, מיטן מעביר זיין די סדרה פון דער וואָך האָט איבער אונדז זיך צעגאָסן די וואַרעמקייט פון שבת. אַן אַנדער ווינטל האָט גענומען בלאָזן און אַלץ האָט באַקומען אַן אַנדער פּנים, אַ פריינטלעך פּנים. אין שטוב ווי אין דרויסן, אין חדר און אין שול — אומעטום האָט זיך געלאָזט שפּירן, אַז דער יאָך איז לייכטער געוואָרן, אַז ס׳קומט און דערנענטערט זיך אַ שעה פון רצון אויף דער וועלט.

אָט קומט שבת, אָט גייט שבת! ווי אַ בת־מלכה אָנגעטאָן אין ווייסן נידערט זי אַרונטער איבער אונדז פון אַ העכערער וועלט, און וואו נאָר די בת־מלכה קומט — פאַרענדערט זי דאָס צאַרנדיקע פּנים פון לעבן. אַנדערש גאָר ווערט דעם טאַטנס אומעטיקע שטוב. אַנדערש גאָר ווערט די וויסטע גאַס! ווי פרייַלעכע שטערנדלעך ווינקען אַרויס די שבת׳דיקע ליכט פון יעדן פענצטער, און דאָס ליכט וואָס פאַלט אויף מענטש און בהמה לייגט אויף אַלץ אַזאַ רואיקייט, ווי ס׳וואָלט צוגעזאָגט פרידן ניט פאַר בלויז אַן איינציקן טאָג, נאָר פאַרן גאַנצן לעבן. אַזוי געלאַסן, אַזוי זיכער זיינען די טריט פון דער מלכה, אַז ס׳איז ניט צו גלויבן, אַז זי איז בלויז אַ גאַסט ביי אונדז, אַז מאָרגן אָוונט וועלן אירע טריט פאַרשווינדן.

ווי טרויערדיק וואָלט אונדזער קינדהייט געווען אָן דעם שבת! און אַפילו, אַז מיר זיינען אויסגעוואַקסן האָט די גוטע האַנט פון שבת אונדז באַשיצט. איבערהויפּט איז זיין רושם קענטיק אין ארץ־ישראל, אין פּלאַץ, וואו אונדזער קינדהייט האָט זיך ביי אונדז באַנייט, און ס׳האָרץ האָט זיך ווידער צעעפנט פאַר קדושה.

אין תל־אָביב און אין חיפה, אין ירושלים און אין טבריה, אין אַלע קאָלאָניעס וואו זיי זיינען, איז צו שפּירן דאָס ליכט פון חסד, וואָס פאַלט איבער דער וועלט אין טאָג פון שבת.

תל־אָביב איז אַ וועלטלעכע שטאָט, אַ מאָדערנע שטאָט, אָבער פרייטיק נאָך האַלבן טאָג — גייט דער שבת און פאַרשפּרייט זיך אין איטלעך ווינקל. דער שטראָם פון לעבן ווערט אָפּגעשטעלט און אַ שטילקייט קומט אַרונטער איבער די טומלדיקע גאַסן. מ׳הערט ניט קיין ראָד פון וועגענער און דער אָטאָמאָביל־גערויש ווערט אַנטשוויגן. די גאַסן ווערן ווי אויסגעצויגן לענגער, ווערן ברייטער. אַרונטער אַלענבי־גאַס, נאָענט צום ים, ווערט דער סקווער, איידער ער פילט זיך אָן מיט שבת׳דיקע שפּאַצירער, אַ רגע ליידיק, און ער

איז איינגאַנצן ווייס, ווי אַ ליכט וואָלט אויף אים אַרונטער. איבערן ים העגנגען, ווי שבת׳דיקע דורכזיכטיקע פּאַרהאַנגען, געוועבט פון בלויקייט, קלאָרע שקיעה וואָלקנדלעך. ווי אַ דינע מחיצה הענגען זיי אַרונטער פון הימל ביזן רואיקן וואַסער. דעם ים האָט זיך צונויפגענומען אין זיין קרייז און רוט מיט דער מנוחה פון הייליקן טאָג. און דער מענטש וואָס זיצט אויפן ברעג ים קען דערשפּירן אינדערלופטן, אין דער גוטער שטילקייט, אין מורמל פון וואַסער די צערטלעכקייט פון שבת. ווי ליב און טייער איר זייט ערב־שבת־דיקע פאַרנאַכטן, ביים ים פון אונדזער הימלאַנד.

נאָך שטאַרקער איז דער איינדרוק פון קבלת־שבת אין אַלט־ירושלים. דורך שמאָלע געסלעך, אונטער טונקל־ווערנדיקע אייזערנע באַלקאָנען, קומען און נידערן אַרונטער כנופיות אידן, איינע נאָך די אַנדערע, צום כותל־מערבי, מקבל צו זיין דאָרטן דאָס פּנים פון דער מלכה־שבת. מיט ציטערדיקע טריט שפּאַנען אידן אַרומגעוואַשענע, באַנייטע, קאָנצענטרירטע, ווי זיי וואָלטן מורא האָבן צו פאַרלירן אויפן וועג אַן איינאיינציקן טראָפּן פון דער גרויסער שפע וואָס זיי טראָגן אין האַרצן, ווי אַ גרויס געשאַנק צו דער מלכה־שבת... דעם גאַנצן וועג, פון מצודת־דוד און אַרונטער, שטראָמען זיי אין זייערע קאָליר־פולע בגדים אין אַ גראַדן שטאַרקן שטראָם, ווי שליחים פון אַ גרויסער שליחות; און דער וואָס זעט זיי — גלויבט, אַז זיי זיינען נאָר וואָס געקומען פון אַ ווייטן לאַנד און גייען צום ערשטן מאָל אין אַ הייליקער שפּאַנונג צום כותל־המערבי, מקבל פּנים צו זיין דער שכינה.

אין איטלעכן קבלת־שבת איז תמיד געווען אַ פאַרגעפיל פון דער קומענדיקער גאולה, אַזוי ווי אין יעדן שבת־צו־נאַכט האָט געדריקט דאָס געפיל פון דער באַנייטער אונטעריאָכונג, פון אַ ירידה וואָס האָלט זיך אין אַראָפּלאָזן.

אַזוי איז געווען מיט קבלת־שבת, איבערהויפּט אין צפת, אין טבריה, און איבערן גאַנצן גליל. אַ מיסטעריעזע פּראַכט, משיחישע בענקענישן, שוועבן איבערן גליל. דאָס ליד „לכה־דודי״, וואָס איז פאַרפאַסט געוואָרן פון צפת׳ער פּאַעט, ר׳ שלמה אלקבץ, איז ניט בלויז אַ ליד פאַר קבלת־שבת, נייערט אַ משיחישער הימן, אַ בשורה פון גאולה.

די מקובלים האָבן געקוקט אויף יענער שעה, ווי אויף אַ גרויסער שעת־הכושר, אַ שעה אין וועלכער ס׳איז פאַראַן אַן אָנהייב פון דער גאולה. אַלע האָפענונגען האָבן זיי פאַרבונדן אַן יענער שעה פון רצון, ווען אַלע הערצער ווערן צוגעגרייט און פאַראייניקט אין אַן איינציקן געפיל פון פרייד און דערוואַכונג. אין איר האָבן זיי געזען די גרויסע שעה פון זעלבסטדערלייזונג מיטן כוח פון גלויבן, וואָס ציט איר יניקה פון שיין פון שבת. ווען אידן וואָלטן נאָר וויסן, ווי אַזוי אויסצונוצן די דאָזיקע שעה און זי ניט פאַרשפּעטיקן.

בלויז יענער וואָס האָט איינגעטעמט אין זיך די קלאָרע צפת׳ער לופט אויף דער נאַכט, בלויז יענער וואָס האָט געזען די שבת־ליכט וואָס ציטערן

און די וואַסערן פון כנרת — בלויז יענער ווייס דעם פולן כישוף פון אַ שבת אין גליל. אַלע ווינטלעך וואָס בלאָזן, זאָגן: שבת־שבתון. אַלע פינקלענדיקע שטערן, צעפינקלט אין שבת׳דיקן הימל, זאָגן: די גאולה איז געקומען אויף דער וועלט!

הלל צייטלין

1.

די מנוחה פון מעשי־בראשית

פאַרפולקאָמט געוואָרן דער הימל מיט זון און לבנה און פאַרפולקאָמט געוואָרן די ערד מיט ביימער און געוויקסן און גן־עדן. און עפּעס וואָס האָט נאָך אַלץ אויסגעפעלט דער וועלט. וואָס אַזוינס האָט דער וועלט געפעלט? — מנוחה. געקומען דער שבת — איז געקומען מנוחה. די רו פון מעשה־בראשית, די רו פון דער וועלט, דער תכלית פון אַלע מעשים פון הימל און ערד, און דער מענטש פאַרזינקט אין סאַמע תוך פון שיינקייט, איז זוכה און קוקט אָן דאָס פּנים פון דער שכינה. „האָט דער שבת געזאָגט פאַר גאָט־ברוך־הוא: רבונו של עולם, אַלע האָבן אַ זיווג און איך האָב קיין זיווג ניט. האָט גאָט־ברוך־הוא געענטפערט: ס׳פאָלק ישראל איז דיין זיווג“. אַ זיווג: דער מענטש און די וועלט, דער מענטש און די נאַטור, די שלוה פון געדאַנק אין די פּראַכטיקע רו פון דעם גאַנצן באַשאַף. „שבת איז אין דער בחינה פון עולם־הנשמות, אַ וועלט פון כולו שבת, און דאָרט איז מען משיג דעם השם־יתברך אָן קיין שום מחיצה און אָן קיין שום מניעה. ווייל דעמאָלט ווערט אַ פולשטענדיקע אַחדות און איטלעך איינער ווייזט אָן מיטן פינגער: „דאָס איז גאָט אויף וועלכן מיר האָפן!“ „דער סוד פון שבת: דאָס איז דער שבת וואָס פאַראייניקט זיך מיטן ווייטן סוד פון „אחד“ און קריגט אַ תיקון, אַז דער אויבערשטער הייליקער מלך זאָל אויף אים רוען“...

נאָך מעשה בראשית האָט דער השם יתברך אויפגעלויכטן אַ פּירכ־טערלעכע וואונדערלעכע ליכטיקייט פון אַ פאַרהוילענער וועלט, היינו, פון דעם ווי די ברואים זיינען געווען אין זיין מחשבה, אַ זייער גייסטיקע הויה, און זיין פּראַכטיקע שיין האָט אויפגעבלאַנקט אין אַלע מעשי־בראשית, און דער עיקר אין מענטשן, וואָס איז דער שענסטער פון אַלע באַשאַפענע, האָט אויפ־געבליצט אין אים פון פאַרהוילן ליכט פון גאָט־ברוך־הוא׳ס מחשבה.

שבת זיינען אַלע באַשאַפענע צוריקגעקומען צו זייער שורש, מחמת דעם, וואָס די קלאָרקייט פון זייער פאַרהוילן לעבן האָט אויפגעלויכטן, זיינען אַלע באַשאַפענע אָנגעפילט געוואָרן מיט חשק און לוסט צו אים יתברך און זייער גאַנץ באַגער איז צו אים אין גרויסער גלוסטיקייט.

און דער שורש לויכט איבער די צווייגן, און די צווייגן גלוסטן און האָבן דורך אים תענוג און לעכצן נאָך אים און ווערן איין איניקייט — און אַ ליכטיקייט אַנטפּלעקט זיך פון קדשי־קדשים און לויכט איבער אַלע באַשאַ־פענע, אויף יעדן איינציקן לויט זיין ווערט, אויף איינעם מיט אַ קלענערן ניצוץ און אויף איינעם מיט אַ גרעסערן ניצוץ.

און אויף יעדן טאָג און טאָג פון וואָך רוט די השראה פון שבת, די השראה פון קדושה, די השראה פון שיינקייט.

2.

װעגן אָפּהיטן שבת

דער שבת וואָס איז אונדז געגעבן געוואָרן ווי אַ מתנה — איז אונדז געגעבן ניט בלויז פאַר דער מנוחה פון גוף, און ניט בלויז דערפאַר, אַז מיר זאָלן ניט טאָן קיין אַרבעט אין געוועלב און אין פעלד. שבת איז ביי אונדז — די מלכה־שבת. די מנוחה פון שבת איז ביי אונדז פון קדמונים אָן — „אַ מנוחה פון ליבשאַפט און באַוויליקונג, אַ מנוחה פון אמת און פון אמונה, אַ פולשטענדיקע מנוחה, וואָס גאָט־ברוך־הוא באַוויליקט זי". כל־זמן מ'באַטראַכט דעם שבת ווי סתם אַ טאָג פון רו, האָבן מיר אין אים קיין חלק און קיין נחלה ניט. מיר זאָגן אין דער שבת'דיקער מנחה: „דיינע קינדער זאָלן דערקענען און וויסן אַז פון דיר איז זייער מנוחה, און אין זייער מנוחה זאָלן זיי פאַר־הייליקן דיין נאָמען". בלויז דעמאָלט האָבן מיר אַ חלק און אַ נחלה אין טאָג פון שבת, ווען מיר דערקענען, אַז די דאָזיקע מנוחה פון שבת קומט צו אונדז פון וועלט־באַשעפער, ווי אַ גוטע מתנה וואָס ער האָט אין זיינע אוצרות און פאַר דער דאָזיקער מנוחה דאַרף מען מקדש־השם זיין...

ניט בלויז דאַרפסטו רוען אום שבת, נאָר דאַרפסט אים אויך פאַר־הייליקן. דאָס איז אַן עיקר, וואָס מ'דאַרף געדענקען און געדענקען יעדן טאָג, און דער וואָס באַזיצט אַן איידעלערן חוש זאָל קומען און מירן אים באַוויזן אויף דעם, וואָס דער לאַדיער רב האָט אונטערגעשטראָכן אין זיין „אגרת־הקודש": ווי ס'שטייט געשריבן אין משה'ס תורה: „זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן, אאַז"וו, און דער זיבעטער טאָג איז שבת צו גאָט דיין גאָט אינגאַנצן — אינגאַנצן צו גאָט.

א. מ. ליפשיץ

שבת

לויט די רייד פון די חכמים איז דער שבת און געדאַנק פון שבת געווען פריער פון אידן, און די „כנסת־ישראל איז געוואָרן די באַשערטע פון שבת" און — „דער שבת גיט צו קדושה צום אידישן פאָלק" — אָבער, ווי גרויס די קדושה איז, וואָס דאָס אידישע פאָלק האָט צוגעגעבן צום שבת! דער

שבת און די דינים פון שבת זיינען איינגעקריצט אין די עשרת־הדברות, געזאָגט געוואָרן אין די פּרשיות פון תורה און דערקלערט געוואָרן אין תורה־שבעל־פּה, אָבער די דאָזיקע צורה, וואָס דער שבת האָט באַקומען אין לעבן פון פאָלק — איז אַ גרויסע אידישע יצירה.

דער שבת איז פיל־פּנימ׳דיק. פאַראַן אַ שבת פאַר דער וועלט און פאַראַן אַ שבת פאַר אידן. אַ שבת פאַר די אידישע שבטים און אַ שבת פאַר אידישע קינדער. דער שבת איז „אַ צייכן אויף אייביק״, אַ צייכן און אַן עדות. די פּרשה פון בראשית איז די פּרשה פון שבת. דער געדאַנק פון יצירה איז דער אייגנאַרטיקער ענטפער, וואָס די אידישע תורה האָט געגעבן צו דער פראַגע פון אַלע פראַגעס, צום רעטעניש פון עקזיסטענץ, צום תכלית פון דער הויה, צום סוד פון אַלע סודות, צום מהות פון דער וועלט. פון דאַנען איז דער אויסגאַנגפּונקט פון יעדער וועלט־אַנשויאונג; ניטאָ אַ פראַגע אויף דער וועלט, וואָס באַקומט ניט קיין ענטפער פון ערשטן פּסוק אין בראשית. און שבת איז אַ צייכן און אַ סימבאָל פון דאָזיקן ענטפער, און פונדאַנען נעמט זיך די גרויסקייט פון שבת ביי אידן. „שבת איז וויכטיק אַנטקעגן אַלע אַנדערע מצוות״. שבת איז געוואָרן אַ יסוד און אַן עיקר, ווייל ער איז דער אויסדרוק פון אַן עיקר אויף וועלכן אַלצדינג האַלט זיך. ער איז ווי אַ פאָן און אַ באַנער, ווי דאָס תמצית פון דער גאַנצער תורה, ווי אַ פּירוש און אַ באור פון דער וועלט־אַנשויאונג פון אידישן פאָלק, — אַ צייכן פאַר אידן.

דער געדאַנק פון שבת פון זיין געזעלשאַפטלעכן צד — איז אַן אַלגעמיין־מענטשלעכער געדאַנק. ניט אומזיסט איז אַנגעשפּאַרט די פּרשה פון שבת צו דער יצירה פון מענטשן אין גאָטס געשטאַלט. דער אידישער שבת אין זיין אידישער צורה, איז ווי אַ פרייהייטס־דעקלאַראַציע געגעבן צום באַפרייטן מענטשן, וואָס גלייכט אויס אַלע מענטשן, אַלע וואָס היטן אים זיינען בני־מלכים, פריי פון יאָך פון דער אַרבעט, פריי פון דער פאַריאָכונג פון איין מענטש איבער דעם צווייטן מענטשן, פון אַ מענטשנס באַפעל; יעדער מענטש איז זיין אייגענער האַר, ער האָט ניט אויף זיך די האַרנשאַפט פון אַ בשר־ודם, ניטאָ קיין באַפעלער און ניטאָ קיין באַפוילענער אויף אַרבעט אום שבת. און דעריבער איז דער שבת אַ מין עולם־הבא, ווייל אין אים איז פאַרקערפּערט און סימבאָליזירט דער געדאַנק פון אַ קומענדיקער וועלט. די יצירה איז ניט געווען גאַנץ, עפּעס האָט איר געפעלט, ס׳האָט איר געפעלט די רו, די גייסטיקע וועלט וואָס איז איבער דער וועלט פון גשמיות — איז „געקומען דער שבת און געקומען רו״. ס׳איז אַריינגעקומען די שפע פון גייסטיקייט אין דער וועלט, אַ דוגמא פון עולם־הבא.

און ווען דער שבת איז געגעבן געוואָרן צו אידן — האָבן זיי זיך פאַר אים מוסר־נפש געווען. זיי האָבן מדקדק געווען און מחמיר געווען מיטן שבת, צוגעלייגט פון וואָכיקייט צו דער הייליקייט, האָבן געמאַכט כמה גזירות

און געשטעלט צאַמען און געמאַכט תיקונים צו תיקונים — און ס׳איז געוואָרן שבת. דער שבת איז אָנגעפּילט געוואָרן מיטן פאָלקסלעבן. איז געוואָרן דער יסוד און ווינקלשטיין פון גאַנצן וואָכעדיקן לעבן. מ׳האָט געטראַכט פון אים פון ערשטן טאָג אין וואָך און אָפּגעלייגט „יעדן גוטן חלק" אויף שבת, ווי זיי וואָלטן געלעבט זייער גאַנץ לעבן לכבוד שבת. די פראַגע פון שבת ביי אָן אָרעמען אידן איז שטוב איז געווען אַ לעבנס־פראַגע. זיי האָבן געמאַכט חברות צו באַזאָרגן אָרעמע מענטשן מיט שבת, און יעדער פאַרמעגלעכער באַלעבאָס האָט געבראַכט אורחים צום שבת׳דיקן טיש און זיי געגעבן עסן. און אין לעבן פון די אידישע שבטים: ספרדים, אשכנזים, פּערסיער, תימנ׳ער — האָט דער שבת אַ ספּעציפיש פאָלקסטימלעך פנים. דער שבת איז פאַר־וואָרצלט אין פאָלקסלעבן און קולטור פון די אידישע שבטים.

דורך די צייטן פון די סופרים און תנאים האָט מען געגעסן די שבת־דיקע סעודות בחברותא. די מנהגים ביים עסן זיינען איינגעשטעלט געוואָרן, זיי האָבן אַרומגערעדט, וואָס הייסט דרך־ארץ ביים עסן, זיי האָבן איינגעפירט קידוש און הבדלה, וואָס האָבן געמאַכט רוען אַ באַזונדערע קדושה אויפן שבת־דיקן טיש, ביז צום היינטיקן טאָג. זיי האָבן איינגעשטעלט די מאכלים פאַר די דריי סעודות מיט די געווירצן פון שבת, פון וועלכע מ׳קען לערנען, פון זיי און זייערע נעמען, שטיקער קולטור־געשיכטע, און זיינען ווי צייכנס אויפן וועג פון גלות. זיי האָבן געאייגנט דעם שבת מיט זיין אייגענער כוונה, די סעודה פון רב חדקא, פאַרן איבערקלייבער, לחם־משנה און דעם פאַרמאָט פון דער חלה, און צוועלף חלות פאַר די יודעי־ח"ן, און קוגלען פאַר וויפל ספר־תורה׳ס מ׳נעמט אויס אין יענעם שבת, און דוד המלכ׳ס סעודה פאַר שבת־צו־נאַכט. און די דערהויבונג פון שלש־סעודות ביי די חסידישע רביים, און די ספּעציפישע ניגונים פאַרן דאַווענען און די זמירות ביים עסן, און פון ליכט־בענטשן, וואָס איז געוואָרן אַ ווייבערשע מצוה — דאָס אַלץ האָט געשאַפן אַ פאַמיליענלעבן אום שבת, אַ שבת, וואָס אין הויז. עס זיינען געשאַפן געוואָרן אויסדרוקן און באַגריפן אין וועלכע ס׳איז פאַראַן אַ פאָלקס־נשמה און אַ נשמה׳דיקע טיפקייט. דער עונג־שבת איז אַרונטער אין דער אידישער וועלט. מיט זיין פול צנועה׳דיק ליכט און מיט זיין גאַנצער פאַרהוילענער אַנטפּלעק־קונג — וואָס בלויז יענע וואָס היטן אָפּ שבת ווייסן וואָס דאָס איז אַזוינס. „נשמה־יתירה" — אָט דער געהויבנסטער אויסדרוק פאַר דער מנוחה פון שבת און פאַרן מהות פון שבת, וואָס די תלמודישע אגדה האָט געשאַפן. די מלאכי השרת באַגלייטן דעם מענטשן יעדן שבת און לייגן זייערע הענט אויף זיין קאָפּ, מיט אַ ברכה. און אידן גיבן אָפּ שלום צו די מלאכי־השרת און צינדן אַ סך ליכט און זיי גיבן אָפּ כבוד צום שבת מיטן אָנטועכץ און מלבוש, מיט עסן און טרינקען.

דער וואָס האָט ניט געזען דעם שבת, ווי ער ווערט אָפּגעהיט אין אַ שטאָט פון אידן — יענער ווייסט ניט דעם מהות פון שבת. אין ירושלים — טרעפט, אַז אַ מענטש שטייט אויף אַ הויכן באַרג און זעט דאָס ליכט פון שבת אין אידישע הייזער, דער שבת לייכט אַרויס פון די פענצטער אין דער חשכות פון דער וועלט. די הייזער זיינען אייגעזונקען, און די שכונות זיינען פאַר־שוואונדן, און בלויז שנורן פלעמלעך, איינע העכער פון די אַנדערע, איינע איבער די אַנדערע, איינע לעבן די אַנדערע, אין תוך פון דער נאַכט, וואָס איז שוואַרצער פון שוואַרץ. אָדער אַ מענטש גייט אַרויף אויפן דאַך פון הויז אין שטאָט גופא, אין תחום פון מויער, און ער פאַרנעמט דאָס קול פון שבת מיט זיין באַזונדער זיסקייט. און ס׳טרעפט, אַז אַ מענטש זעט די שפּאַצירגייער און שפּאַצירגייערקעס אין דעם נאָכמיטאָגדיקן ליכט פון אַ זומערטאָג אין קאָלירטע קליידער, מיטן שבת־ליכט אויף זייערע פּנים׳ער. פאַרוואָר, דער שבת איז געבענטשט מיט אַ ליכטיק פּנים. און אַפילו דער ישוב האָט אַריינגעגעבן נייע געווירצן אין דער ליבקייט פון שבת. פאַראַן קאָלאָניעס אין לאַנד, וואו מ׳קען זען דעם שבת אין זיין פולן ליכט. אַ שבת אינדערפרי, ווען די רו פילט אָן די לופט און דאָס רוען פון די בהמות, וואָס ליגן אַרום הויז דערמאָנען אָן אַמאָליקע צייטן און פסוקים.

שבת איז געוואָרן דער קנין פון אַלע פעלקער. זיי האָבן פאַרוואַנדלט דעם שבת אין אַ וואָכעדיקער שאַפונג, האָבן אים אָנגעפילט מיטן טומל פון עולם־הזה. רו איז פאַראַן בלויז פאַר יחידים — אָבער ניט פאַר יענע אַלע וואָס באַדינען די אַנדערע, פון זייער תענוג וועגן.

אידן אין גלות האָבן אָפּגעהיט שבת, דערפאַר האָט ער זיי אויך אָפּ־געהיט פון פאַרלענדונג. „שוואַרץ בין איך, אָבער שיין — שוואַרץ אַ גאַנצע וואָך, אָבער שיין בין איך אין טאָג פון שבת". דער שבת האָט געהיט איבערן ליכט פון גייסטיקייט אין זייער לעבן. די נשמה פון שבת איז אים געקומען פון לימוד־התורה. אין די צייטן פון די תנאים און אַמוראים — פלעגט דער חכם קומען און דרש׳ען דעם גרעסטן טייל פון טאָג, און דאָס פאָלק פלעגט זיך צונויפזאַמלען פון די אַרומיקע שטעטלעך. און מגידים און דרשנים זיינען נאָך ביז היינט פאַראַן אין די אידישע קהילות, און שבת׳דיקע שיעורים האָבן אויסגעפילט דעם טאָג. דעם גרעסטן טייל פון טאָג האָט איד פאַרבראַכט אין דאַווענען, לייענען און לערנען. דער שבת׳דיקער לימוד איז דורכאויס באַשטאַנען פון העברעאישע ספרים, דער שבת איז געווען דער העברעאישער טאָג ביי אַלע אידן, און ס׳זיינען געווען גאָר פיל וואָס האָבן שבת ניט גערעדט אויף אַ וואָכעדיקן לשון. און דאָס באַהאַלטענע ליכט פון די ספרים האָט באַלויכטן דאָס צנועה׳דיקע פּנים פון שבת, און פאַרוואַנדלט די רו פון שבת אין אַ פולשטענדיקער מנוחת־הנפש, וואָס האָט קיין זאַך ניט פון וועלטלעכן טומל.

אין די לעצטע דורות, ווען די צעטומלעניש איז אַריינגעפאַלן אין דער אידישער וועלט — איז שבת געשטאַנען אין געפאַר פאַרביטן צו ווערן דורך אַן אַנדער טאָג. ס'האָבן זיך געמערט די צאַמברעכער, וואָס האָבן מחלל שבת געווען און געמאַכט זייער שבת זונטיק, — ווי אַלע פעלקער. מיטן אונטערגאַנג פון שבת איז פאַראַן די סכנה פון אונטערגאַנג פון גאַנצן אידנטום. דער שבת פון אַנדערע פעלקער שטייט אונטערן שוץ פון געזעץ און רעגירונגען, און דער אידישער שבת איז אַרומגערינגלט מיט קרבנות פאַרן יחיד ווי פאַרן כלל.

איצט האָפן מיר, אַז די אויפלעבונג פון פאָלק און לאַנד וועט אויך ברענגען אויפלעבונג פאַרן שבת.

יענע וואָס ציטערן איבער גאָטס וואָרט און איבערן שבת — דאַרפן אים אומקערן זיין גייסטיקייט, זיינע שיעורים און רעפעראַטן, זיי דאַרפן זאָרגן, אַז שבת זאָל ניט בלייבן קיין איינציקע שעה, וואָס זאָל ניט זיין אויס־געפילט מיט אַ לימוד, פאַר יעדן איינעם וואָס וויל לערנען. זיי דאַרפן געבן תענוג פון גייסט אַנשטאָט די תענוגים פון גוף. דער שבת דאַרף ווידער ווערן די „גלוסטונג פון טעג" פאַרן לעבן פון דער נשמה.

צבי הירש מאַסליאַנסקי

די באַדייטונג פון שבת

„און זיי וועלן מיר מאַכן אַ מקדש" — דאָס איז דער שבת. „און איך וועל רוען צווישן זיי" — דאָס איז די נשמה־יתירה.

דאָס לעבן פון פאָלק, זיין כוח, זיין עקזיסטענץ, זיינע פעאיקייטן, זיינע גוטע מידות, זיין רחמנות מיט געפאַלענע און זיין ריין פאַמיליענלעבן — זיינען אַלע איינגעשלאָסן אין איין וואָרט: „שבת". פאַראַן צויבער אין דאָזיקן וואָרט! אַ זיבעטער טייל פון אידנס לעבן איז הייליק צו זיין גאָט, צו זיין תורה און גייסט פון נאַציאָנאַליזם. ווען דאָס אידישע פאָלק וואָלט געקומען אויף דער וועלט בלויז כדי צו דערפינדן דעם שבת פאַר די אַנדערע פעלקער, וואָלט עס שוין מיט רעכט זיך געקענט אָנרופן „דאָס אויסדערוויילטע פאָלק". די גריכן און די רוימער האָבן געלאַכט פון שבת, אים אָנגערופן מיטן נאָמען „פוילקייט" און די וואָס מאַכן שבת מיטן נאָמען „פוילענצער", ווייל זיי האָבן ניט געוואָלט געבן זייערע שקלאַפן קיין רו, אפילו קיין איינציקע שעה ניט, אין דער צייט, וואָס זיי, די פאַטריציער און די מאַטראָנעס, האָבן אַליין קיין שום מלאכה ניט געטאָן דורך דער גאַנצער וואָך. און ווען מיר זיינען געוואָרן אַ פאָלק — זיינען מיר באַפוילן געוואָרן „זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן" און דער זיבעטער טאָג זאָל זיין אַ טאָג פון פרייהייט און רו אפילו פאַר די קנעכט און די דינסטן און פאַר די פרעמדגעבאָרענע און אַפילו פאַר די בהמות, וואָס אין אונדזערע טויערן.

י. ל. ברוך

די הערשאַפט פון שבת

פאַראַן באַשטימטע ווערטן, אייגן צום אידישן פאָלק מיט זיין ערשטער אַנטפּלעקונג אויף דער וועלט, וואָס אויב מען זאָל זיי פון אים צונעמען — נעמט מען אויך אַוועק זיין נשמה, זיין אייגנאַרטיקייט, און ס'הערט אויף צו זיין דאָס וואָס ס'איז געווען דורכן גאַנג פון אַלע לאַנגע תקופות פון זיין קיום. דאָס פאָלק ישראל איז געקומען אויף דער וועלט מיט זיין באַשערטער, דער מלכה־שבת — און די ביידע זיינע דורכגעגאַנגען אַ לאַנגען וועג, העכער פון דריי טויזנט יאָר. דער שבת איז איינגעוועבט געוואָרן אין געוועב פון זיין נשמה, פאַרשלונגען געוואָרן אין זיינע בלוטן און איז געוואָרן אַן אומצעטייל־באַרער חלק פון זיין לעבן און זיין מהות. שבת איז ניט סתם אַ ביטול פון אַרבעט, נייערט די פאַרהייליקונג פון לעבן, אַן אויפהויבונג פון מענטשן פון פינצטערן טאָל פון מי און לייד צו דער העכסטער מדרגה פון נשמה־רו, פון ריינלעכקייט און באַהעפטונג מיט גאָטהייט. אַ קוואַל פון שיינקייט, פּאָעזיע און וויזיע, אַ קוואַל פון כוח און גבורה צו טראָגן דעם יאָך פון לעבן, אַ גרויסע נאַציאָנאַלע שאַפונג, וואָס קוועלט אַרויס פון דער אידישער אייגנאַר־טיקייט, אַ שאַפונג פון אַ העכערן וועלט־באַגריף, וואָס גיט אַריין אין מענטשן אַ נשמה־יתירה און דערהויבט אים איבער די קליינלעכקייטן פון דער מאַטע־ריעלער וועלט צו דאָס אייביקע. און די שונאי־ישראל פון אַלע צייטן, וואָס האָבן געזוכט אויסצוררייסן דאָס אידנטום פון דער וועלט — האָבן אָנגעווענדט אַלע זייערע מיטלען צו פאַרשטערן דעם שבת ביי אידן. די שפּיאָנען פון דער אינקוויזיציע אין שפּאַניע זיינען אַנגעזאָגט געוואָרן נאָכצושפּיאָנירן די מאַראַנען, צי זיי שפּרייטן אַ ריין טישטעך אויף זייערע טישן אין טאָג פון שבת.

דער שבת האָט געשאַפן אַ באַשטימטן לעבנסשטייגער, וואָס האָט אין זיך שיינקייט און דערהויבונג און וואָס אַלע שטורעמס און איבערקערענישן פון אַלע דורות האָבן ניט געהאַט די קראַפט אים אויסצורייסן פון דער וועלט און אים מבטל זיין. די אידישע גאַס מיט די הונדערטער ליכט וואָס לויכטן דורך די פענצטער פון שבת־נאַכט מיט דער רו און שלוה און פייערלעכקייט פון זיבעטן טאָג — איז דער תחום פון הערשאַפט פון דער מלכה־שבת; און מ'טאָר אין דאָזיקן תחום ניט אַריינטראָגן קיין וואָכיקייט און אַלץ וואָס ס'קען פוגע בכבוד זיין איר קיניגלעכער הויכקייט און וואָס קען שטערן די געהויבענע שבת'דיקע האַרמאָניע. די איינוואוינער פון דאָזיקער גאַס, וואָס האַלטן זיך אָן די מעשים פון זייערע אָבות, פון די עלטסטע און פריסטע צייטן אָן, האָבן די אַבסאָלוטע רעכט צו פאָדערן פון יענע וואָס קומען אין זייער גאַס אין טאָג פון שבת, זיך אויפצופירן מיט רעספּעקט און מיט דרך־ארץ, כדי די קדושה פון שבת זאָל ניט געשטערט ווערן. די דאָזיקע גאַס איז זייערע, זייער

אייגענער רשות, דער תחום וואָס זיי האָבן געמאַכט, כדי צו מאַכן רוען דאָרט דעם גייסט פון זייער אַלטער טראַדיציע און מיט דער גזירה פון זייער נאַציאָנאַלן אימפּעראַטיוו. וואָס איז זייערס זינט אייביקע יאָרן און וואָס האָבן אים טויזנטער יאָרן אויפגעהאַלטן דורך סכנת־נפשות און גבורה — האָבן זיי דאָס רעכט צו צווינגען יעדן איינעם וואָס קומט אַהין, אים ניט צו פאַרשוועכן מיט וואָכעדיקע מעשים.

זלמן עפּשטיין

די אינסטיטוציע „עונג־שבת" אין תל־אביב

מיטן דאָזיקן טראַדיציאָנעל־פאָלקסטימלעכן נאָמען, וואָס זיין קלאַנג אַליין איז שוין ליב צום אידישן האַרצן און ברענגט אים אַריין אין אַ נשמה־פאַרבינדונג מיט אונדזער פאָלקסלעבן, איז ביי אונדז געשאַפן געוואָרן אַ געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציע, וואָס פון איר געבוירנטאָג אָן, איז זי באַליבט געוואָרן ביי אַ גרויסן טייל פון אונדזער אָרטיקער געזעלשאַפט און שפּרייט זיך אויס און פאַרנעמט אַ פּלאַץ ניט בלויז אין איר געבוירנפּלאַץ, אין תל־אָביב, נייערט אויך אין אַ סך שטעט אין לאַנד — און לויט ווי מיר הערן, אויך אין פיל פּונקטן אין חוץ־לארץ.

דעם שיינעם און ליבן געדאַנק פון דער דאָזיקער אינסטיטוציע האָט ח. נ. ביאַליק אויסגעטראָגן און אויסגעחלומ'ט און ער האָט אים אויך פאַר־געזעצט מיט באַזונדערער ליבשאַפט און איבערגעבנקייט, משפּיע געווען מיט דער גאַנצער שפע פון זיין גרויסער נשמה. צו פאַרקערפּערן דעם געדאַנק אין טאַט איז צוגעקומען צו אונדזער פּאָעט איינער פון אונדזערע מענטשן, מר ברוך ספּיוואַק, וואָס גיט אָפּ זיין צייט אין אַזאַ גרויסער מאָס פאַרן קיום און פאַרפּולקאָמונג פון דער דאָזיקער אינסטיטוציע.

די באַליבטע אינסטיטוציע מיטן דאָזיקן ליבן נאָמען, אויב מען זאָל זי פאַרשטיין ווי געהעריק און זי אויסנוצן אין איר פולן אינהאַלט — קען ווערן אַ חשובער גייסטיקער פאַקטאָר אין אונדזער קולטורעל לעבן, אָן ערנ־סטער און פילזייטיקער גורם, פיל מער פאַר אַ צייטווייליקער פאַרוויילונגס־שעה פון „עונג־שבת".

אונדזער אינטעליגענציע, וואָס ציט זיך מיט באַזונדערער ליבשאַפט צו דער נייער אינסטיטוציע, האָט דורכדעם געוואָלט באַטאָנען און אונטער־שטרייכן, אַז דער ליכטיקער שיין פון טראַדיציאָנעלן שבת, איז ניט איינגע־שלאָסן בלויז אין די ווענט פון אַ שול, נאָר זי שפּרייט זיך אויס איבער די אוצרות פון גייסט און איבער דער עטישער שיינקייט פון דער גאַנצער אומה. און דאָס גיט אונדזער אינסטיטוציע אַ באַזונדער ווערט אין די נייע לעבנס־

אומשטענדן, וואָס ווערן געשאַפן פאַר אונדזערע אויגן. אויך איז וויכטיק דער פאַקט, וואָס דער אינטעליגענטער איד, ווען די מאָדערנע מערב־אייראָ־פעאישע וועלט האָט אינגאַנצן באַצוואונגען, הן אין זיין לעבנס־שטייגער, הן אין זיינע געדאַנקען, — אַזוי, אַז די ווענט פון שול זיינען ענג פאַר אים און קענען אים ניט גייסטיק צופרידנשטעלן בשלימות — אַז דער דאָזיקער איד שטרעבט, צום ווייניקסטנס, צו באַשאַפן פאַר זיך אַליין אין דער מסיבה פון זיינע פריינט און באַקאַנטע, אַ שעה פון גייסטיקן אָפּקלאַנג פון יענער גייס־טיק־פּאָעטישער וועלט, וואָס איז פאַרוויקלט אין אַ באַזונדער פאָלק שן גלאַנץ, פון דער קדושה פון שבת און זיין דערהויבענעם חן.

נאָר ווי האָבן געזאָגט אונדזערע חכמים — אַז דער שכר פון אַ מצוה איז די מצוה — אַזוי איז אויך מיט דער אינסטיטוציע פון וועלכער מירריידן. אין פאַרבינדונג מיט די אויבנדערמאָנטע טעמים, וואָס גיבן דער אינסטיטוציע אַ באַזונדער פראַכט, ווערט באַשאַפן אַ נייע שאַפונג, די שאַפונג פון אַ נייער בריק פאַר דער יוגנט, צווישן דעם עבר פון פאָלק און צווישן היינט, דאָס איז די בריק, וואָס דורך איר וועט דער האַריזאָנט פון נאַציאָנאַלער אויפלעבונג אויף דער ערד פון אונדזערע אָבות — באַלויכטן ווערן זיבנפאַכיק.

אַ געזעלשאַפטלעכע מסיבה, וואָס פאַרזאַמלט זיך צוליב „עונג־שבת״, צוליב דער יניקה פון שפע פון דער שבת׳דיקער נשמה־יתירה — איז די פּאַסיקע אַטמאָספער פאַר דער פּראָקלאַמירונג פון אידישן געדאַנק, פון געדאַנק פון אידישן פאָלק דורך די טויזנטער יאָרן פון זיין קיום, מיט זיין אייגנ־אַרטיק פּנים. ווייל אַפילו יענע געדאַנקען און שטרעמונגען וואָס זיינען בעיקר אַלגעמיין־מענטשלעך, אָדער, אָריגינעלע געדאַנקען, וואָס זיינען שוין אַרויס פון אונדזער תחום אין רשות־הרבים פון דער גרויסער אויסערלעכער וועלט — זיי זיינען דאָך אויך וו אַ ליכטיקער טוי וואָס פאַלט אויף דער נשמה — דורכגייענדיק דורכן שטראָם פון אידישן געדאַנק מיט זיין פולער אייגנאַר־טיקייט, מיטן גאַנצן צויבער פון זיין שאַרפקייט, טיפקייט און פשטות צוזאַמען, מיט זיין גאַנצער פילפאַרביקייט: דער היסטאָריש דערציילערישער טייל פון דער תורה אין פאָלקלעכן און דרש׳נישן באַנעם, די תלמודישע אַגדה מיט איר גאַנצער דופטנדיקער זאַפטיקייט, דער גאַנצער קאָמפּלעקס פון אונדזער אַלטער ליטעראַטור מיט אַלע פאַרבן און שאַטירונגען דורך דעם משך פון לאַנגע פאַרשיידענע תקופות — אין אַלץ גייט דורך ווי אַ רויטער פאָדעם אָן אָדער פון גייסטיקע און עטישע זאַפטן, מיט וועלכע אונדזער פאָלק צייכנט זיך אויס און אויף וועלכע זי האָט געשטעלט איר שטעמפּל ביז אויף אייביקע יאָרן. דאָ פאַרנעמט זיין איבערוואויגנדיקן פלאַץ ניט נאָר דער אינהאַלט, נאָר אויך, און אפשר נאָך מער, דער אופן פון אויסדרוק, דאָס פּאָעטישע געוועב פון דער נשמה, די דורכדרינגנדיקע וועלט־אַנשויאונג, וואָס איז די נשמה

פון אידישן פאָלק דורך אַלע דורות, דורך וועלכן ער לעבט און עקזיסטירט ביז היינטיקן טאָג, אַפילו ווען זי קלײדט זיך אָן אין פאַרשײדענע צורות, און גיט אים דעם מוט און די כוחות און דעם פאַרלאַנג ווידער אויפצולעבן פון דער שפלות פון גלות.

ר׳ בנימין

די מסיבות פון עונג־שבת אין ארץ־ישראל

די עיקר׳דיקע מסיבות פון עונג־שבת, וואָס האָבן שוין געהאַט צייט זיך אײנצוואָרצלען און זיך צעוואַקסן — זײנען דערווײל אין תל־אָביב און אין ירושלים. דער בשותפות׳דיקער שטריך זייערער — און וואָס באַשטימט אויך זיין כאַראַקטער — איז די צייט. די דאָזיקע מסיבות האָבן אויסגעקליבן די צייט פאַר ווירקן די לעצטע שעה׳ן די צאַרטע, פון שבת־פאַרנאַכט. די דאָזיקע שעה׳ן ווילן זיי פאַרוואַנדלען פאַר גײסטיק אינטענסיווע און אַרײנטאָן אין זיי: ריינקייט, גייסטיקייט, קדושה, באַהעפטונג צו דער אידישער תורה און צום גייסט פון אונדזערע גדולים. פאַרשטייט זיך, אַז יעדע אײנציקע מסיבה טראָגט איר אײגענעם כאַראַקטער, וואָס איז אַ רעזולטאַט פון די מענטשן וואָס נעמען אין איר אָנטייל — גיבן אַריין אין איר זייערע געפילן און זייער גייסטיקע ברכה.

די מסיבה אין ירושלים איז געגרינדעט געוואָרן דורך דער אָרגאַניזאַציע פון „ישורון" און אָפיציעל הייבט זי זיך אָן זומער פינף־דרייסיק נאָכמיטאָג. נאָר „ישורון" האָט אײנגעפירט אַ שיעור אין גמרא ביי פיר אַזייגער, ווען ס׳קומען זיך צונויף צענדליקער מענטשן צו הערן דעם שיעור, און זיי בלײבן שוין איבער ביז צום סוף פון דער מסיבה. נאָך דער שעה פון לימוד־הגמרא קומט דאָס מנחה־דאַווענען. דערווײל ווערט דער עולם גרעסער, און ס׳הייבט זיך אָן די אָפיציעלע מסיבה. מ׳לערנט „פרקי־אָבות". דער דאָזיקער לימוד פאַרנעמט אַ האַלבע שעה צייט. על־פי־רוב גייט מען איבער אויף איין פרק, אָדער צוויי, דער ביאור, די באַמערקונגען און באַלײכטונגען דינען פאַר אַן אַרײנפיר צום געשפּרעך. ס׳קומען אַריין די רייד פון די אַנוועזנדיקע, אַמאָל אין התנגדות צו די רייד פון לעקטאָר, און אַמאָל, ווי אַ הוספה און פאַרשטאַרקונג, און אַמאָל גאָר אין אַ פרישער באַמערקונג. נאָכן לימוד קומען ניגונים און זמירות. דערווײל איז מען מכבד דעם עולם מיט אַ גלאָז טיי, צי לימאָנאַד, פירות און דאָס גלייכן. דער עולם ווערט אַביסל אָפּגעפרישט און איז דערצו אויך יוצא די מצוה פון שלש־סעודות. נאָך אַ האַלבער שעה קומט אַ שמועס מכוח אַ ליטעראַרישן אָדער געזעלשאַפטלעכן ענין. על־פי־רוב, גייען די רייד אַרויס פון גדר פון אַ שמועס און פאַרוואַנדלען זיך אין אַ רעפעראַט.

און אַט איז אַ צעטל פון די טעמעס פאַר די ערשטע צוויי חדשים: „עונג־שבת צוליב וואָס?" „די עליה פון די חסידים קיין ארץ־ישראל מיט הונדערט פופציק יאָר צוריק". „ר' זאב יעבץ". „געשטאַלטן". י. ל. בערגער און ד"ר יוסף זעליגער". „אמת און אַ משפט־שלום זאָלט איר משפט'ן אין אייערע טויערן". „הערצל אין זיין צייט און אין אונדזער צייט". „זכרונות פון וואָלאָזשינער ישיבה". „קריאת־התורה בציבור". „די מוסר־באַוועגונג און דער זקן פון סלאָבאָדקע".

לערנען מיר דערפון, אַז די ירושלים'ער מסיבה באַשטייט פון אַ מאַזאַ־איק פון דריי זאַכן: לימוד, געזאַנג און רעפעראַט. אין צוזאַמענהאַנג מיטן רעפעראַט קומען אָפטמאָל אויפקלערונגען מצד די אַנטיילנעמער. און ווידער אַ פּאָר ניגונים און די תפילה פון מעריב און הבדלה.

סימבאָליש ביז אין אַ גרויסער מאָס איז דער אויסוואַל פון „פּרקי־אָבות" צו עפענען מיט דעם די מסיבה. אַרום און אַרום ברויזט די מאָדערנע וועלט, אַלץ אַרום זינקט אין אַ ים פון ספקות, אַ שטראָם פון אַלטע און נייע יצר־הרע'ס שטעלט זיך אַנטקעגן די אַלטע אמת'ן, די קלאָרע און באַשטימטע. אָבער די, וואָס זיינען זיך אַהער צונויפגעקומען קוקן זיך אויף דעם ניט אום. זיי הייבן ווידער אָן מיט אַלטע רייד. צי האָבן מיר דאָס ניט געלערנט אין אונדזער יוגנט? היינט וואָס פאַרא גייסט און אינטערעס קענען מיר אין דעם היינט געפינען? אָבער ס'איז דאָ אַן אינטערעס. ס'דוכט זיך, אַז די אַלטע רייד זיינען אויך ניט געבליבן שטיין אויף אַן אָרט. ס'דוכט זיך, אַז נייער ווייַן יוירט אין די אַלטע לאָגלען. עפּעס וואָס ציטערט און רודערט זיך אין זיי. די אַלטע און נייע פּירושים זיינען אַ פאַרשלאָסענער אוצר. מענטשן פון אַן אַנטיקער וועלט דערנענטערן זיך צו דיר. דו דערפילסט אויך דאָ ספקות און פראַגעס, אַ שטראָם פון יצר־הרע'ס. דאָס איז אויך אַמאָל געווען אַ ברויזנ־דיקע מאָדערנע וועלט. נאָר דאָס פאַרבליבענע איז מער פון דאָס איינגעפאַ־לענע, דאָס ליכט איז מער פון שאָטן, דער הויפּט־סוד פון אידנטום איז דער זעלביקער און דער אייגענער.

דער לימוד איז אַ געזעלשאַפטלעכער. דאָס לערנען איז ניט ביחידות, נאָר ברבים. לויט הללס ווערטל: „איך אַליין פאַר זיך — וואָס בין איך דען?" פאַראַן פלאַץ פאַר פאַרשיידענע מיינונגען און אַפילו פאַר אַנטקעגנגעזעצטע מיינונגען. און איר מעגט זיך פאַרלאָזן אויף די אַנווּעזנדיקע — אַז זיי וועלן זיי ברענגען צום אויסדרוק. און דאָס איז וואָס עס באַ'טעמ'ט דעם לימוד. און נאָך מער ווערט דער געזעלשאַפטלעכער צד אַרויסגעבראַכט דורכן זינגען. אין אַ גייסטיקער שעה ווערט געשאַפן די געגאַרטע שטימונג.

און אַט וואו דער וואונדער ליגט: די הערשאַפט פון דור גייט אייגנט־לעך צום עקסטרעמען צד. זי שאַפט דאָך ביי היינטיקן טאָג דעם „יאַריד." די מידה פון „גאָלדענעם שטעג", וואָס איז אַמאָל געווען אַזוי באַרימט, איז

שוין אייגנטלעך פאַר'משפט געוואָרן צום אונטערגאַנג. און דאָ זעען מיר, אַז דווקא דער מיטלסטער וועג שטעלט צופרידן דער גרויסער מערהייט, און געוויס איז אין דעם פאַראַן אַ גייסטיקע באַפרידיקונג. מענטשן האָבן אין די דאָזיקע מסיבות געפונען עפּעס נאָך וואָס זיי בענקען, עפּעס אַזוינס וואָס זיי האָבן אויפן „יאַריד" ניט געפונען.

איך בין ניט באַקאַנט מיטן עולם, וואָס פילט אָן דאָס רוב פון דער מסיבה אין ירושלים. נאָר איך קען דעם קרעמער, וועמען כ'האָב געהאַלטן פאַר אַ ניט קיין ערנסטן מענטשן, און איך זע ווי ער היט אָפּ די מסיבות יעדן איינציקן שבת. ער קומט פון אַ וויטן געגנט צו דעם שיעור פון גמרא, מיט דער מסכתא סנהדרין איינגעוויקלט אין אַ צייטונג און פאַרלאָזט ניט זיין פלאַץ ביז נאָך „המבדיל". און איך קען דעם ספרדישן יונגנמאַן, וואָס טוט דאָס אייגענע. און איך קען דעם יונגן חלוץ, וואָס דורך דער מסיבה איז ער געוואָרן אַ באַשטענדיקער בירגער אין „ישורון". און דעם יונגנמאַן פון פוילן קען איך, וואָס האָט זיך געקליבן צו פאָרן צוריק אַהיים, נאָר די מסיבה, ווי ער זאָגט, האָלט אים צוגעבונדן און לאָזט אים ניט אויסוואַנדערן. און איך קען דעם אַלטן באַאַמטן, וואָס קומט רעגלמעסיק. און דעם נעכטיקן „בר־מצוה" קען איך, וואָס זאָגט, אַז ער האָט נאָך קיינמאָל ניט פאַרפעלט צו קומען. און דאָ ניט לאַנג צוריק האָט אים אַזוי געצויגן צום „פוטבאָל"...

און ווי וויכטיק דאָס איז, וואָס ס'איז געשאַפן געוואָרן אַ באַשטימט פלאַץ וואו די חכמים און דאָס פאָלק טרעפן זיך צוזאַמען... פאַראַן אַן אומ־מיטלבאַרער און גראַדער וועג פון קעגנזייטיקער באַווירקונג.

אין איינעם אַ חנוכה־אָוונט היינטיקס יאָר — זיינען אין הויז פון הרב קוק אַריינגעקומען עטלעכע מענטשן, צווישן די אַנדערע, אויך חיים נחמן ביאַליק. דער שמועס האָט זיך אָפּגעשטעלט וועגן „שבת אין לאַנד". דער רב און דער פּאָעט האָבן גערעדט גרויסע רייד. ס'איז געווען אַ שעה פון רצון און התעוררות. ס'זיינען געמאַכט געוואָרן פאַרשיידענע פאָרשלאָגן, און פון די אַלע — האָט דער פאָרשלאָג פון פּאָעט מכוח „עונג־שבת" זוכה געווען צו אַ שנעלער פאַרווירקלעכונג. דער פּאָעט האָט זיך אָפּגעשטעלט אויפן געדאַנק, אַז די זאַך איז פאַרשטענדלעך און נאַטירלעך, אַז שבת דאַרף אין ארץ־ישראל אָפּגעהיט ווערן גאָר אַן אַן ערך מער ווי אין די גלות־לענדער. אָבער דווקא דערפאַר, וואָס שבת אין ארץ־ישראל איז דער נאַטירלעכער טאָג פון רו — איז פאַראַן די געפאַר, אַז דער שבת זאָל אָננעמען אַ פרעמדע צורה פון וואָכעדיקייט. די מסיבות פון „עונג־שבת" דאַרפן דעריבער זיין אַ שוץ אַנטקעגן דאָזיקן איבל.

די מסיבות זיינען דערווייל בלויז אַן אָנהייב און אַ שטיצפּונקט. נאָר זיי זיינען עלול צו אַנטוויקלען זיך אין לאַנד און אויך אין די גלות־לענדער.

פאַראַן אַ קערנדל. מאָרגן וועט אפשר אויפקומען אַ פּראַקטיקער בוים, וואָס אין זיינע צווייגן וועלן די פייגלען געפינען שוץ.

ישעיה וואָלפסבערג

די רעליגיאָזיטעט פון שבת

דער שבת האָט זיין שורש אין מעשה־בראשית, ער איז אָנגעהאַנגען אויף דער קאָסמאָגאָניע: „זכר למעשה בראשית". אָבער מיר זעען אַ וויכטיקע זאַך: בעת אין די עשרת הדברות פון ספר שמות שטייט דער שבת אין רשות פון „מעשה־בראשית" — געפינען מיר אין ספר דברים גאָר אַן אַנדער טעם דערפאַר: „כדי עס זאָל רוען דיין קנעכט און דיין דינסט, ווי דו אַליין, און דו זאָלסט געדענקען, אַז אַ קנעכט ביסטו געווען אין לאַנד מצרים"... „זכר ליציאת מצרים" אַנשטאָט „זכר למעשה־בראשית", היסטאָריע אַנשטאָט קאָס־מאָגאָניע און קאָסמאָלאָגיע. דאָס געזעץ פון באַשאַף איז נדחה געוואָרן פאַרן געזעץ פון עטיק און געזעלשאַפט. און נאָך מער: די גלייכבאַרעכטיקונג פון אַלע מענטשן, פון האַר ווי פון דעם קנעכט, איז געקומען צום אויסדרוק אין דעם דאָזיקן געבאָט.

די רעליגיעזיטעט פון שבת, די גילדערנע קרוין פון גייסטיקער דער־הויבונג, דאָס געפיל פון נאָענטקייט צו גאָט, — זיי האָבן די דאָזיקע סאָציאַלע אינסטיטוציע געכאַוועט, פונקט אַזוי ווי זיי האָבן זי געבאָרן. ס'קומט אַמאָל פאַר אַ ירידה אין לעבן פון אַ פאָלק, וואָס זיין פּאָזיטיוו־עטישער כוח איז אָפּ־געשלאָפט געוואָרן, און הגם זיינע רעליגיעזע געזעצן ווערן אָפּגעהיט באַריי־כערן זיי דאָס לעבן ניט ווי ס'באַדאַרף צו זיין און גיבן גאָרנישט צו צו דער געזעלשאַפטלעכער פאַרפולקאָמונג. נאָר דאָס האָט מער צו טאָן מיט דער שוואַכקייט פון מענטשן, איידער ווי מיט דער פעלערהאַפטיקייט פון די גע־זעצן, און אַביסל שפּעטער שטאַרקט זיך דאָס געפיל פון אחריות און באַקומט נייע כוחות צו גיין צום דערהויבענעם ציל. דערפאַר וועט יעדער איינער, וואָס באַנעמט די אינערלעכע גייסטיקע כוחות פון מענטשן, מודה זיין, אַז רעליגיעזיטעט הייבט אויף דעם עטישן און סאָציאַלן אימפּעראַטיוו, לעבט־אויף די האַרבע קילקייט, און טראָגט אַריין פּאָעזיע און געזאַנג אין לעבן. דאָס איז זי, וואָס פאַרבינדט אונדזער לעבן, וואָס איז אונטערוואָרפן אין פליכט און מנהג, צום וואָרימען געפיל, וועמען ס'איז ענג אינעם תחום פון עטיק, צו דער פאַרגאַנגענהייט אין אירע טיפע דערקענטעניש. מיר מוזן האָבן אַ באַציאונג צו דער פאַרגאַנגענהייט, אַזוי ווי מיר מוזן שטיין מיטן פּנים צו דער צוקונפט — מיט אונדזערע שטרעבונגען, וואָס וועלן פאַרווירק־לעכט ווערן אין דער צוקונפט. דער איינפאַכער פּאַטאָס פון עטיק באַקומט

נייע שטריכן פון דער רעליגיע און אויך די בריק וואָס ליגט צווישן אונדזער שפּל׳ער וועלט און צווישן דער אייביקייט — צווישן עולם־הזה און עולם־הבא — ווערט געבויט דורך טראַדיציע פון דער לעבעדיקער רעליגיע, ווייל רעלי־גיעזיטעט באַווייזט, אַז מיר באַנוגענען זיך ניט מיט בלויז פּראָגרעס אַליין, נייערט, מיר ווילן אויך זיך אויפהויבן גייסטיק.

פ. שיפמאַן

ווענן שבת

שבת, קודש־קדשים, שבת־בראשית איז דער צייכן פון פרייען באַשאַף, פון וועלט־באַשאַף. פון אַבסאָלוטן גאָרנישט, פון דער גרויסער שטילקייט איז באַשאַפן געוואָרן דער יש. שבת, די מנוחה פון באַשאַף און קולטור, פאַר־בינדט דעם מענטשן מיט זיין גאָט, אין דעם טאָג ווערט ער בן־מלך, אַ פרייער מענטש אין געשטאַלט און בילד פון זיין באַשעפער. שבת — איז דער צורך פון באַשאַף און קולטור, דער מוז פון אמת׳ער פרייהייט.

און אויב מיטן יחיד איז אַזוי — הייגט ווי שוין מיטן רבים!

ניטאָ קיין נאַציאָנאַלע אָדער פּערזענלעכע אויפלעבונג — אָן פרייהייט. ניטאָ קיין פרייהייט אָן קולטור און שאַפונג; און ניטאָ קיין קולטור און שאַפונג אָן רשות פון שבת, אָן דער אַבסאָלוטער רו, אָן אינערלעכער קאָנצענטרירונג, אָן אָן אינערלעכן דראַנג פון עמאָציעס צו שאַפן.

דער יחיד, ווי דער גאַנצער כלל, קענען זיך ניט אָפּגעבן דורך די וואָכעדיקע טעג צו אַ קולטור־לעבן; זיי קומען בלויז אין אַ העכערער וועלט אַ קורצע צייט נאָך זייער טעגלעכער אַרבעט. און אין דעם ליגט איינגעשלאָסן די גרויסע נאַציאָנאַלע שאַפונג, וואָס זי האָט איינגעשטעלט צייטן פאַר פריי־הייט, אַ צייט פאַרן לימוד־התורה און פאַר אַ לעבן פון פרייד, און אַ טאָג פון שבת פאַר דער קדושה פון פרייהייט און שעפערישקייט. די שווערע חומרות פון שבת־רו זיינען פון אַ העכערן מין, פון אינערלעכער קאָנצענטרירונג בעת די יצירה ווערט הייליק.

דער מענטש ווערט אַ בן־חורין, ווען ער גייט ניט אַרויס פון הויז, ווען ער וועבט דאָס געוועב פון זיין אינערלעך לעבן, ווען ער איז מקפּיד אָפּצוהיטן זיין שבת מיט אַלע זיינע חומרות. אויך דאָס אידישע פאָלק איז ניט קיין בן־חורין, סיידן, עס גייט ניט אַרויס פון זיין שבת, ווען עס היט־אָפּ די אַבסאָלוטע קולטורעלע רו מיט אַלע זיינע קינדער, איינצושטעלן באַשטימטע שעה׳ן פאַר תורה און תפילה, פאַר גייסטיק לעבן און פאַר פריינט־שאַפט, פאַר שיין געזאַנג און ריין געדאַנק, צו עלית־נשמה דורך קולטורעלער שאַפונג און קדושה פון לעבן. דאָס איז די העכערע פאָלקס־דערציאונג און

צוגרייטונג פאַר קולטור־קנינים. בלויז אין דער צורה — פירט דאָס פאָלק זיינע קינדער צו דער קיניגרייך פון פרייהייט, צו דער הערשאַפט פון מענטשן דורך דער באַשאַפונג פון אַ פּנים, פון שאַפן אַ וועלט — אַ מענטש.

די האַרבע דיסציפּלין פון שבת דערציט דורות, וואָס קענען זיך מייחד זיין מיט זייער נשמה, מיט אַ טיפן בליק אין זיך אַליין, פאַר שטילער פרייד און שטיל ריידן, פאַר ניצוצות פון געדאַנק, פאַר האַרציקער התלהבות, פאַר ליבשאַפט צום מענטשן און פאַר אהבת־תורה און יראת־שמים. פון דער דאָזיקער דערציאונג פון שבת׳דיקער קדושה און אייביקער רו באַקומט קולטור אַ פּנים, אייגנאַרטיקייט און כאַראַקטער.

און דער שטעמפּל פון שבת, דער חותם פון קאָנצענטרירטער שאַפונג איז איינגעקריצט אויף אַלע טעג פון דער גאַנצער וואָך. שבת איז די מלכה, די הערשערין איבערן לעבן. קומט אויס, אַז דאָס לעבן, אַ לעבן פון אַרבעט און וואָכעדיקייט, ווערט געהייליקט פון דער קדושה פון שבת און פון אייביקן לעבן פון שאַפן און זיינע ווערטן. אין חילול־שבת איז אַ חילול פון שאַפונג, דאָס אַרונטערזינקען פון קולטור צו דער וואָכעדיקייט פון ציוויליזאַציע און טעכניק, דער ביטול פון שעפערישער פרייהייט, די פאַרוואַנדלונג פון אַ בן־מלך אין אַ קנעכט. דאָס איז די מלחמה פון שבת מיט דער וואָך; די מלחמה פון פרייהייט און אונטעריאָכונג.

פּראָפעסאָר באַגינסקי

דער ווערט פון יום־המנוחה

די אַרבעטער אין אונדזערע טעג זוכן צו פאַרקירצערן זייער אַרבעטס־טאָג, אָבער די פאַרקירצונג פון צייט איז גאָרנישט מיט גאָרנישט לגבי דער אַבסאָלוטער רו פון איין גאַנצן טאָג אין וואָך. בלויז אין אָפּרו פון אַ פולן טאָג אין וואָך, פריי פון יעדער פיזישער און גייסטיקער אַרבעט — קען דער מידער אויסגעמאַטערטער מענטש אָפּפרישן זיינע כוחות. בלויז אַזאַ מין רו קען פאַרהיטן דעם מענטשן, ער זאָל ניט פאַרלירן זיינע כוחות פאַר דער צייט. זינט די דאָקטוירים קענען אָנווייזן דורך דער הילף פון כעמיע, אַז די אברים און נערוועז פון אַ מידן מענטשן ווערן געשעדיקט פון גיפטיקע מאַטעריעס וואָס קלייבן זיך אָן אין גוף; און זינט די דאָקטוירים האָבן באַגריפן, אַז דאָס אָפּטיילן פון די דאָזיקע מאַטעריעס דאַרף נעמען אַ לענגערע צייט, — זינט דעמאָלט איז קיין שום ספק ניט פאַראַן, אַז דעם מענטשנס אָרגאַניזם נויטיקט זיך אין שבת׳דיקער רו און דעריבער איז די מצוה פון שבת, צו רוען אַ פולן טאָג אין פולשטענדיקער רו, וואָס משה האָט געגעבן צו זיין פאָלק, איינע פון די גרעסטע און חשוב׳סטע מצוות פון היטן דאָס געזונט און קיום פון מענטשן אויף דער וועלט.

פראַנץ ראָזנצווייג

דער סוד פון שבת

דריי ליכטיקע שטערן שטראַלן אין הימל פון אידנטום: באַשאַף, אַנט־פּלעקונג, גאולה. דאָס זיינען די דריי גרויסע אמת׳ן, וואָס אויף זיי איז געבויט דער פּראַקטיקער בנין פון אידנטום. באַשאַף — דאָס הייסט: דער ריינער גלויבן אין באַשאַפונג פון הימל און ערד, אַ יש מאין, דאָס איז פריער פון אַלץ. גאָט האָט באַשאַפן דאָס באַשאַף. אין דאָזיקן פשוט׳ן זאַץ איז אויסגעדריקט דער ערשטער אמת פון אידנטום. דער בורא: אַ כל־יכול, וואָס ס׳איז ניטאָ קיין גבול צו זיין גבורה, געווען, איז און וועט זיין. ער איז געווען פאַרן באַשאַף, ער איז דאָ אין באַשאַף, און וועט זיין אויך נאָכן באַשאַף. דאָס באַשאַף הענגט אָפּ פון אים, אָבער ער איז ניט אָפּהענגיק אָן באַשאַף. ער טראָגט די וועלט דורך זיין וואָרט און די הימלען דורכן הויך פון זיין מויל. ווי אַ בליץ פון דעם לויטערן הימל פון אַצילות האָט דער דאָזיקער אמת געטראָפן די אַנטיקע געצנדינער, וואָס זיינען געגאַנגען אינדערפינצטער מיט דער נאַטור, ניט זעענדיק דאָס געטלעכע ליכט און ניט וויסנדיק, וואוהין זיי גייען. פּלוצים האָט די וועלט צו זיי זיך אַנטפּלעקט אַ באַגרענצטע פון אַלע זייטן, ווי אַן ענדגילטיקע באַשאַף, און ווי איין שטיק. פּלוצים איז זיי קלאָר געוואָרן זייער באַציאונג צו דעם שאַפער פון דער שאַפונג, וואָס שטייט איבער אַלע פאַרבינדונגען, דערשפּירט זייער אייגענע דערקענטעניש, דעם מעטאַפיזישן כוח וואָס ליגט אין זיי באַהאַלטן. די מענטשהייט האָט געפונען דעם עטישן אַנטוויקלונגס־פּונקט, האָט זיך אויפגעכאַפּט פון איר נאַטירלעכן דרימל.

די נאַכט פון שבת. די וואָכעדיקע טעג זיינען פאַרענדיקט. געקומען שבת — געקומען רו. ס׳איז אַ צייכן פאַר דער וועלט, אַז זי איז דורכאויס ניי, אַז זי איז דורכאויס כבוד צום באַשעפער פון באַשאַף. „אַן אייביקער בונד צווישן מיר און צווישן די קינדער פון ישראל, ווייל זעקס טעג האָט גאָט באַשאַפן דעם הימל און די ערד און אויפן זיבעטן טאָג האָט ער אויפגעהערט און גערוט״. און אויך די וועלט האָט גערוט און דערקענט איר באַשטימונג, איר ציל און איר תכלית. די נאַכט פון שבת סימבאָליזירט מיט זיך דעם אמת פון וועלט־באַשאַף. דער שטערן פון באַשאַף שעמערירט אין איר. ס׳בליצט דאָס ליכט פון אייביקייט, דאָס ליכט פון אַצילות, דרינגט אַריין אין דער אידישער נשמה. די אידישע נשמה ווערט דערהויבן אין דער נאַכט פון שבת, ווערט אויפגעלויכטן אין מענטשלעכן פייער און זינגט אַ פייערלעך ליד לכבוד דעם באַשאַף. „דו האָסט געהייליקט דעם זיבעטן טאָג, דעם תכלית פון הימל און ערד״ . . . אַ שמחה כאַפּט אַרום די אידישע נשמה, זי זעט אויס ווי אַ ניי־באַשאַף, און ווי אַ ניי־באַשאַף בענטשט זי דעם בורא פון

אַלע וועלטן, דעם מלך מלכי המלכים, דעם קדוש־ברוך־הוא. איר האָט אַריינ־געבראַכט שלום אין מיין וואוינונג, שלום אין מיין האַרצן, שלום אין מיין נשמה, אַ נייע וועלט האָט איר מיר געגעבן און איר נאָמען איז: שבת. און די וועלט טראָגט אויף זיך דעם שטעמפּל פון הימל און ערד באַשאַף. און צוזאַמען מיטן באַשאַף קומט צו אונז די געטלעכע אַנטפּלעקונג. אַנטפּלעקט זיך צו אונדז ווי אַ שטערן נאָך אַ שטערן. באַשאַפונג איז יסוד. וואו איז דאָס מלכות? בריאה איז פונדאַמענט. וואו איז דער בנין? צי דען האָט דער בורא זיך באַהאַלטן העכער פון זיין בריאה און אונטער זיין כסא־כבוד? פונוואַנען וועט דעם מענטשן אַנטפּלעקט ווערן דער מיין פון דעם באַשאַף? און פונ־וואַנען קען ער דערגיין דעם צוועק פון לעבן זיינעם אויף דער ערד? ער מאַכט געזעץ און צייט דעם הימל און דער ערד, און צום מענטשן — וועט ער ניט געבן? אַ צווייטער שטערן האָט אויפגעלויכטן אויפן הימל פון באַשאַף, אַנטפּלעקונג איז זיין נאָמען. אויפן באַרג סיני האָט זיך גאָט אַנטפּלעקט אין אַ וואָלקן פון כבוד, און געניזדערט איבער אים מיט פייער. דאָס זיינען די שטיינערנע לוחות, די לוחות פון בונד. אויפן שטיין פון דער באַשאַפונג שטייען די לוחות פון געטלעכער אַנטפּלעקונג. דאָס איז דער אייביקער בונד, אַז גאָט האָט זיך אַנטפּלעקט צום פאָלק ישראל. אַזוי ווי דאָס באַשאַף איז אַן אייביקער בונד, ווייל זעקס טעג האָט גאָט באַשאַפן דעם הימל און די ערד און אויפן זיבעטן טאָג האָט ער אויפגעהערט און גערוט. דער שטערן פון אַנט־פּלעקונג האָט אויפגעבליצט און אויפגעלויכטן פאַר דער גאַנצער מענשהייט. טאָג פון שבת. פון יעדער זייט — ליכט, פון יעדן ווינקל — אַ ניצוץ. דער סימבאָל פון אַנטפּלעקונג. די אידישע נשמה קוקט אַריין דורך די שפּאַרונעס פון לעבן און זעט דאָס ליכט פון גאָט, וואָס שפּאַרט זיך אַרויס פון דאָרטן, און באַנעמט זיין אויפגאַבע, זיין זין און זיין פליכט. די אידישע נשמה זינגט אַ זמר פון כבוד לכבוד דער אַנטפּלעקונג: „משה זאָל זיך פרייען מיט דער מתנה פון זיין חלק, ווייל טרייער קנעכט האָסטו אים אָנגערופן, אַ פּראַכטיקע קרוין האָסטו אויף זיין קאָפּ געגעבן, ווען ער איז געשטאַנען פאַר דיר אויפן באַרג סיני און צוויי שטיינערנע לוחות האָט ער אַראָפּגעבראַכט אין זיין האַנט". די געבאָטן פון גערעכטיקייט און יושר, די מידות פון רחמים און חסד. אין טאָג פון שבת — שפּירט די אידישע נשמה די אַנטפּלעקונג פון גאָט דורך דעם אָפּהיטן די געזעצן פון שבת. די געזעצן פון שבת זיינען אַנטפּלעקט געוואָרן אויפן באַרג סיני: „און פאַרשריבן אויף זיי איז דאָס היטן פון שבת און אַזוי שטייט געשריבן אין דיין תורה": ס'איז דער סוד פון לעבן: צו זיין אַ טרייער קנעכט צום באַשעפער פון דער שאַפונג, צו זיין אַ פרייער מענטש: חרות — חרות (איינגעקריצט=פרייהייט) צו בויען דאָס לעבן, אין דער הבחנה פון „קינדער זייט איר ביי אייער גאָט" צוזאַמען מיטן באַשאַף קומט די אַנט־פּלעקונג פון גאָט. צוזאַמען מיט דער געטלעכער אַנטפּלעקונג קומט די גאולה.

וואָס איז דער ציל פון באַשאַף? געטלעכע אַנטפּלעקונג. וואָס איז דער ציל פון דער אַנטפּלעקונג? די גאולה פון וועלט און מענטש. ווען די גאולה וואָלט זיך אויסגעלאָזט פון מענטשנס האַרצן — וואָלט עס געבליבן הפקר פאַר פאַר־צווייפלונג און פאַרלענדונג. אין האַרץ פון דער מענטשהייט ברענען אומגעע־הייערע בענקענישן פאַר דער גאולה פון דער וועלט און מענטש... די געט־לעכע אַנטפּלעקונג האָט איינגעפלאַנצט דעם גלויבן אין דער גאולה פון דער וועלט און דעם מענטשן אין האַרץ פון דער מענטשהייט. דאָס דאָזיקע גלויבן איז דאָס זויערטייג אין דער קולטור־אַנטוויקלונג. דאָס איז די קראַפט וואָס באַוועגט די רעדער פון לעבן, פון וועלט און מענטש. דער באַשאַפער פון הימל און ערד איז דער וואָס האָט אַנטפּלעקט דאָס געזעץ פון לעבן און ער, ער איז דער גואל פון וועלט און מענטש. ער איז איינער, אָבער זיין נאָמען איז נאָך דערוויל ניט איינער. ווען ער וועט זיין איינער און זיין נאָמען וועט זיין איינער — דעמאָלט וועט קומען איין גאולה פאַר דער וועלט און פאַר דער גאַנצער מענטשהייט.

שבת פאַרנאַכט. די זון גייט אונטער. אָונט־שאָטנס שפּרייטן אויס זיי־ערע פליגלען איבערן לעבן.

די אידישע נשמה בענקט און גלוסט צו זען דאָס ליכט פון משיח. די פּראַכט פון גדולה, הילף און טרייסט, רו און קדושה... גאולה, גאולה, גאולה. דאָס איז די האַרציקע תפילה פון אַ אידן אין אַ שבת־פאַרנאַכט, וואָס איז פאַרוויקלט אין די געהיימענישן פון דער וועלט, אין דער מיסטעריע פון אַ צוקונפט, וואָס לויכט פונוויטנס.

צבי הר־זהב

דער ליבסטער פון טעג

וואויל איז דעם פאָלק ישראל, וואָס האָט זוכה געווען צו דער מתנה, וואָס איר נאָמען איז שבת. אַ סך אומות האָבן אונדז מקנא געווען און אויך געזוכט אַ זכות אין שבת — אָבער, ס׳האָט זיך זיי ניט איינגעגעבן. האַלטן שבת מיט אונדז צוזאַמען איז זיי ניט אָנגעשטאַנען, מחמת גאווה. זיי האָבן געזען עפּעס אַ געשטאַלט, אַ מין אָפּשפּיגלונג פון שבת, און עס צוגעצויגן צו זיך, אייניקע פאַר דער צייט און אייניקע נאָך דער צייט — און דעם טעם פון שבת האָבן זיי ניט פאַרזוכט ביז היינטיקן טאָג. נאָך אין די אַמאָליקע יאָרן, איידער מיר האָבן נאָך זוכה געווען צום שבת — האָבן די באַבילאָנער געוואָלט שאַפן זייערן אַ שבת אין זייער אייגענער פאָרם און ס׳איז אַרויס־געקומען אַ משונה־פעלערהאַפטע געשטאַלט אָן טעם און אָן חן, וואָס האָט קיין פאַרגלייך ניט צו אונדזער שלימות׳דיקן שבת. אַ טאָג פון פייניקונג איז געווען

זייער שאַבאַטו, אַ טאָג פון ווידוי און תשובה, אַ טאָג, ווען מ׳האָט באַדאַרפט איינשטילן דעם צאָרן פון דער געטלעכקייט, פון פאַרגעבן די זינד פון מענשן, און אין באַשטימטע טעג פון חודש איז דער דאָזיקער שבת געקומען. (אויפן זיבעטן, פערצנטן, איין־און־צוואַנציקטן און אַכט־און־צוואַנציקטן, און אַ מין שבת איז אויך געווען אויפן ניינצנטן.) אַזאַ שבת האָבן זיי געהאַט. אָבער אונדזער שבת איז בלויז איינער און הערשט איבער אונדזער אומה און ער קומט מיט אַ שפע פון ליכטיקער קדושה און ברענגט מיט זיך תענוג, און איז ניט נושא־פנים אַפילו דעם גרעסטן פון מענטשן (ווי דער באַבילאָנישער שבת, וואו דער מלך איז אָפּגעזונדערט פון גאַנצן פאָלק) און בלויז דאָס פאָלק וואָס גיט צו די הייליקייט צו דער וואָך פילט זיין טעם און טרינקט פון זיין לעבנס־עליקסיר. און ליב איז אונדז דער שבת, הגם ער קומט מיט זיינע חומרות, מיט זיינע פאַרבאָטן און סיגים. און אונדזער אָפּהיטן שבת כהלכה מיט אַלע פרטים — איז אונדז ליב און איז כלל ניט שווער, אַ זאַך וואָס האַלט די אומות־העולם אין וואונדער, ווייל דאָרט וואו ס׳איז פאַראַן ליבע איז ניטאָ קיין שווערקייט. און פיין און שיין אָפּגעהיט דעם שבת האָבן ניט בלויז די גדולים און די יודעי־ספר, נייערט אויך די פשוט׳ע מענטשן פון פאָלק און די ניט געלערנטע. אַלע, פון קליין ביז גרויס, האָבן פאַרזיכטיק אָפּגעהיט שבת, און בלויז געציילטע יחידים האָבן מחלל־שבת געווען, און אפילו די האָבן דאָס ניט געטאָן בפרהסיא, נאָר באַהאַלטענערהייט. ווי נאָר דער שבת איז אָריינגעקומען — האָט יעדע אידישע קהילה אָוועקגעלייגט אַלע אַרבעטן, און די קדושה פון שבת און די רו פון שבת האָבן געהערשט אין איטלעך איינציק הויז און אין איטלעכער שכונה. און די גרויסע ענדע־רונג איז געווען קענטלעך און זיך געשפּירט אומעטום וואו אידן האָבן געלעבט — אין יענעם גרויסן און הייליקן טאָג.

אפרים צורף

דער כוח פון שבת

דער כוח פון שבת איז גרויס ווי אַ לייטערנדיקער ריינמאַכנדיקער כוח. אַפילו דער פשוט׳ער מענטש האָט הנאה פון ליכטיקייט און ווערט נתעלה. דער שבת פירט איין סאָציאַלע גלייכקייט ביי אידן. דער דרייפאַכיקער פּאָדעם זיינער: ערב־שבת, שבת׳דיקער טאָג און שבת־צו־נאַכט, די דריי סעודות און „מלווה־מלכה“, די גרויסע צוגרייטונגען און קאָליר פון די אַלע — שפּייזן די נשמה־יתירה פון רייכן און פון אָרעמען צוגלייך, און אין דער אייגענער מאָס.

דער עיקר פון פאַרהערלעכן דעם שבת שטעקט אין דער גייסטיקער באַציאונג פון מענטשן; אין דעם שעור פון פייערלעכקייט, אין דער באַשיי־

נונג פון דער מצוה, און אין דער טיפער ליבשאַפט וואָס מען שפּירט צו דער מצוה — דורך דער טרחה פון ערב־שבת.

אַט דער מוקיר־שבת פון דער אגדה, וואָס איז באַרימט צוליב זיין גרייטן זיך צום שבת דורך דער גאַנצער וואָך, דער שבת פון לאַסט־טרעגער אין פּרצעס דערציילונגען, אָדער, דער שבת פון יענעם אָרעמאַן, וואָס האָט געטאַנצט, נאָך די פיש, מיט זיין ווייב, אין ליבע צו גאָט־ברוך־הוא, וואָס האָט ניט פאַרשעמט זיין שבת און האָט פון מרחקים אַרויסגערופן אַ שמייכל אויף די ליפּן פון בעל־שם־טוב, ווען ער האָט געמאַכט קידוש — אַזעלכע שבתים רופן אַרויס פרייד ביי דער פמליא של מעלה.

דער שבת באַהערשט דעם גורל. דער שבת האָט בכוח צו פאַרוואַנדלען דעם „הונט" אין אַ „בן־מלך". דאָס ליכט פון דער מלכה־שבת פאַרזיסט די מידת־הדין, צעטרייבט די מרה־שחורה, פאַריאָגט דעם פינצטערן וואָלקן פון יעדן פּנים. דער ריח פון וויין פאַרשמעקט דעם אָרעמאַן ווען ער מאַכט קידוש אויף שוואַרצברויט, און דער ריח פון פליש און פיש און אַלע געריכטן — פון „יום זה מכובד"... די דאָזיקע געריכטן שמעקן אַרויס פון „סידור". זעטיקן דעם אָרעמען מענטשן און גיבן אים כל־ערליי תענוגים.

די דאָזיקע הויכע יצירה, וואָס איר נאָמען איז שבת, איז פאַרביק און אינהאַלטרייך. אַלע דורות האָבן געאָטעמט מיט איר גייסט. די פירער פון דעם פאָלק און די פשוט'ע מענטשן פון פאָלק האָבן פאַרזונקען אין שבת דאָס שענסטע פון זייער געדאַנק און געפיל, דאָס בעסטע פון זייער חלום און פאַנטאַזיע, זייער תמימות'דיקייט און גלויבן, דעם גאַנצן חן פון פאָלקסטימלעכקייט — דורך יעדן דור און דור. דער שבת האָט זיך זיי פאַרגעשטעלט אין פאַרשיידענע פאַרקליידונגען, ביי אַלע באַזונדערע שיכטן פון פאָלק. שבת האָט זיך אַנטפּלעקט צו אַלע וואָס האָבן זיך געהאַלטן אָן באַזונדערע שיטות, צו די וואָס האָבן זיך געהאַלטן אָן פאַרשיידענע תורות, פון נגלה און נסתר, דורך יעדער איינציקער תקופה, מיט אַ ניי פּנים...

זלמן שניאור

אַ וואָרט וועגן שבת

שבת — איז די רו וואָס נאָכן שאַפן און דער אָנהייב פון אַ נייער שאַפונג; אַ גייסטיקע שמיטה כדי אָפּצופרישן דעם גייסט. דער מענטש וואָס האָט ניט געשפאָן אינדערוואָכן קען ניט וויסן דעם טעם פון שבת. און דער וואָס ווייסט ניט דעם טעם פון שבת — קען ניט וויסן דעם טעם פון שאַפן.

דער שבת אין לעבן פון שעפערישן מענטשן, ווי אין לעבן פון גאַנצן פאָלק, איז אַן אומבאַרירטער באָדן פאַרן געדאַנק, נאָך וועלכן עס קומען מעשים. געדאַנק קומט פריער פאַר טאַט.

דאָס פאָלק, וואָס האַלט זיך פון אייביק אָן, אַן פּראַקטישן סיסטעם פון „זאָל דיך די גריכישע קונסט ניט פאַרפירן, מחמת זי האָט ניט קיין פרוכטן — בלויז בליטן" — קען ניט זען אין רו פון שבת בלויז אַ לעבלעכע הינדו־נירוואַנאַ... וואָס מיינט, אַן אויסלאָז פון אַלע כוחות, אַן אויסלאָז פון ווילן און דמיון, ווי בודאָס יורשים קוקן אויף דער דאָזיקער רו — נייערט, די גליקזעליקייט פון דער שלימות'דיקער רו, וואָס קומט נאָך טאָט, כדי ווידער צו ברענגען צום טאָט אַ צווייטן און אַ דריטן אַקט, וואָס זיינען שוין פאַראַן אין געדאַנק.

אויך דער פראַנצויז לאַפאַרג איז שוין געקומען צום דאָזיקן געדאַנק פון שפּעפערישער פוילקייט, אין זיין בוך „דאָס רעכט פון פוילקייט". (דרוא די־לא־פּארעס) זיין אויספיר איז: יעדער מענטש האָט דאָס רעכט זיך צו פוילן, צו קומען צו זיך, צו זיין קליינער אָדער גרויסער אָריגינאַליטעט, מיט וועלכע ער איז באַשאָנקען פון געבוירן אָן; און ניט תמיד צו זיין אַ שרייפל, אַ קליין רעדל אין דער גרויסער וועלט־מאַשין אין שטורעמדיקן שטראָם פון דער געזעלשאַפט און אין זיין קאַמף פאַר עקזיסטענץ.

ער האָט ניט געוואוסט, דער גוי, אַז ער חזר'ט איבער אַן אַלטן אידישן געדאַנק, וואָס טראָגט דעם נאָמען: שבת. מחמת אַלע מלחמות פון פעלקער און מלחמות פון קלאַסן, זיינען סוף־כל־סוף אַן איין־אייציקע מלחמה, אין פאַרשיידענע פנימער און דערשיינונגען, פאַרן שבת; פאַר אַ קליינעם, צי פאַר אַ גרויסן שבת. .

אַלע נצחונות האָבן פאַר זיך איין ציל: ווער ס'זאָל פּראַצעווען שווער און ביטער און ווער ס'זאָל רוען, ווער ס'זאָל אָפּגיין מיט שוויס און ווער ס'זאָל זיך לאָזן וואוילגיין, ווער ס'זאָל פלאַסטערן די גאַסן און ווער ס'זאָל אַרומגיין אין זיי שפּאַצירן... אַזוי איז דאָס געווען פון אייביק־אָן און אַזוי וועט זיך עס אַוודאי ציען נאָך לאַנגע יאָרן — ביז די טויערן פון שבת וועלן זיך עפענען פאַר אַלע מענטשן גלייך.

כדי צו מאַכן איין גרויסן שבת פאַר איין געוויסן קלאַס מענטשן — איז געווען אַ נויטווענדיקייט אין דער אַנטיקער וועלט, אין פאַרקויפטע קנעכט און דינסטן. נאָכדעם ווען די אינסטיטוציע פון שקלאַפעריי איז אָפּגעשאַפט געוואָרן, אין געדונגענע שקלאַפן, וואָס האָבן געאַרבעט זעכצן שעה אין מעת־לעת. אין אונדזערע צייטן, איז נאָך פאַראַן אַ נויטווענדיקייט אין אַן אַרבעטער־קלאַס, וואָס אַרבעט אַכט שעה אַ טאָג. און אויך די קעמפן אַ ביטערן קאַמף, פאַר קלענערע אַרבעט־שטונדן, און דער קאַמף גייט אָן... הייסט עס, די גאַנצע וועלט האַלט אין קעמפן שוין טויזנטער יאָרן פאַר אַ גרויסן שבת, פאַרן שבת פון לעתיד לבוא...

און דאָס איז כלל ניט קיין ווייטע אילוזיע. צוליב די וואונדערלעכע דערפינדונגען ווערן די לעבנס־באַקוועמלעכקייטן אַלץ מער פאַרפולקאָמט און

גרייכן צו אַזאַ מין הויכקייט, וואָס די זעערס האָבן פון זיי ניט געקעט חלומ׳ען און די קעמפער פאַר מענטשלעכע רעכטן האָבן ניט געקענט האָפן אויף אַזוינס. בעלי־חשבון האָבן געמאַכט אַ רעכענונג און אויסגעפונען, אַז ווען יעדער איינציקער מענטש, אָן אונטערשייד, זאָל אַרבעטן בלויז צוויי שעה אַ טאָג, וואָלט די גאַנצע מענטשהייט געווען זאַט, באַקליידט און באַשירעמט; ס׳וועט דער מענטשהייט גאָרנישט ניט פעלן אַחוץ גייסטיקע צופרידנשטעלונג, עונג־נפש אין דער געזעלשאַפט פון אַלע אונדז־באַקאַנטע מוזעס, וואָס דערוויייל האַלט זיי אין אָרענדע בלויז אַן איינציקער קלאַס־מענטש: דער קלאַס מענטש פון שבת־הגדול.

אָבער קומט און זעט: וואָס האָבן געהאָלפן אַט די אַלע גרויסע דער־פינדונגען און די אַלע מינים באַקוועמלעכקייטן, וואָס זיינען מיט זיי אויפ־געקומען? איז דער יאָך פון לעבן מיט אַן אמת לייכטער געוואָרן און צי האָט דער אַרבעטנדיקער מענטש דורך זייער זכות געפונען אַן אָפּרו? פאַרט דורך קאָלאָמבוסעס מדינה, וואָס שטורעמט און האַוועט טאָג און נאַכט מיטן כוח פון די דאָזיקע דערפינדונגען. און וואָס זעט איר אין דאָזיקן אומאויפהער־לעכן רעש און טומל? מענטשלעכע שטייגן — הייזער רופט מען זיי, פאַבריקן פון עסן און טרינקען — קאַפעטעריעס רופט מען זיי, און פאַבריקן פאַר פאַרגעניגן און אַמוזירונג — לונאַ־פאַרק רופט מען זיי. . צי דערפאַר האָבן דורות נאָך דורות זיך געלאָזט הרג׳ען, און צי אויף דעם האָבן אונדזערע זעער געזאָגט נביאות? צי פאַר אַזאַ מין לעבן האָבן גאונים געבראָכן זייערע מוחות און דערפינדער האָבן געמאַכט דערפינדונגען?

און אַז דו שטעלסט זיך אָפּ אַביסל אויף איין פראַגע און אויף אַ צוויי־טער — קומסטו תמיד צו איין ענטפער:

ניטאָ קיין צייט, קיין פרייע צייט! עס פעלט אונדז אויס דער שבת אין אונדזער נייעם לעבן... דאָס אויספעלן פון שבת, אין איין אַספּעקט אָדער אין צווייטן, דאָס איז וואָס ס׳האָט אָפּגעמעקט יעדע בולט׳ע צורה און האָט פאַרוואַנדלט אַלע נשמות אין גלאַטע און ווערטלאָזע מטבעות.

דאָס אומקערן פון דער קרוין צום שבת, וואָס איז פאַר אַ לאַנגער צייט אַראָפּגעזעצט געוואָרן פון כסא־המלכות, אין דעם שטעקט עפּעס פון דער גאולה בזעיר־אַנפּין, וואָס וועט אַמאָל אַמאָל זיך פאַרשפּרייטן איבער אַלע וואָכעדיקע טעג, ווי די גערעכטיקייט וועט זיך אַמאָל פאַרשפּרייטן איבער אַלע פעלקער. אָן דאָזיקן גלויבן איז אונדזער לעבן קיין לעבן ניט.

שבת — איז די גאולה. און ניט בלויז אונדזער גאולה אַליין, נייערט די גאולה פון דער גאַנצער מענטשהייט אין די קומענדיקע טעג, די גאולה פון אַלע פעלקער פון דער וועלט פון די דאגות פון זייער עקזיסטענץ, כדי זיי זאָלן קענען אָפּגעבן זייער גאַנצע ליידיקע צייט פאַר די פאַרבאָרגענע

נשמה־כוחות, צו זייער פאַרשקלאַפטער אינטימיטעט, און פאַר שאַפונגען, וואָס קיין אויג האָט נאָך ניט אָנגעקוקט.

וואויל איז אייך, קינדער פון ארץ־ישראל, וואָס איר האָט אָנגעהויבן די דאָזיקע גאולה: וואָס איר קומט און קערט צוריק די אַלטע קרוין צו דער פאַרשטויסענער מלכה. וואויל איז אייך, וואָס איר האָט אָנגעהויבן געבן אַ תיקון־נשמה פון דעם אין ־דער־לופט־שוועבנדיקן אידעאַל: שבת. געדאַנק פון פולשטענדיקער רו... וואָס איז אויך דער פרוזדור פאַר נייע מעשים און — נייע שאַפונגען.

בעל־מחשבות

שבת

1.

ס'איז נישטאָ אויף דער וועלט אַ פאָלק, וואָס זיינע ימים־טובים האָבן אַזאַ נאַציאָנאַלן תוך, ווי דאָס אידישע, און קיין פאָלק האָט ניט אַזאַ אינטע־ליגענץ, וואָס זאָל אַזוי מזלזל זיין מיט זיינע ימים־טובים, ווי די אידישע. ביי געוויסע אידישע קלאַסן ווייס מען קיינמאָל נישט פון אַ שבת און אַ יום־טוב. זייער גאַנץ לעבן פאַרגייט אין טאָג ענלעך צום אַנדערן, מאָנאָטאָן, גרוי, אין וואָכעדיקע פאַרבן. מען האָט שוין לאַנג פאַרגעסן דעם טיפן זין פון אַ „יום־מנוחה", בעת דער מענטש רייניקט זיך אָפּ אויף אַ ווילע פון זיין גאַנצן וואָכע־דיקן שמוץ: פון זיין וואָכעדיקן בגד, זיין העמד, זיינע גשמיות'דיקע דאגות, זיין מגושמ'דיקער קרעמער־נשמה; בעת ער טרייבט אָפּ פון זיך די גראָבע אינסטינקטן פון אַ רויב־חיה, וואָס לויפט אויף געיעג.

איינע פון די שענסטע און לעבעדיקסטע זאַכן, וואָס איז אונז איבער־געבליבן פון אונדזער אַלטער קולטור, איז דער שבת. נאָך דעם אַחדות־געדאַנק איז דער שבת־געדאַנק די טיפסטע און העכסטע אידייע, וואָס איז אונז געגעבן געוואָרן פון דער תורה. אין געוויסע קרייזן האָט ער שוין לאַנג פאַרלאָרן זיין אַמאָליקן גלאַנץ און ער איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גרויען טאָג, וואָס אונטערשיידט זיך שוין נישט פון די טעג פון אַ גאַנץ יאָר. אויב איר ווילט זען כאָטש אַ חלק פון זיין אַלטער שיינקייט, מוזט איר פאָרן קיין ענגלאַנד, אָדער אין איינע פון די פוריטאַנישע שטאַטן פון אַמעריקע און זען ווי זיי פאַרברענגען אַ זונטיק, זייער שבת. די אידישע תורה האָט זיי געוויזן דעם קלאַסישן וועג, ווי אָפּצוגנב'ענען פון דער גרויער וואָך איין טאָג, כדי דער וואָכעדיקער מענטש זאָל כאָטש אויף אַ ווילע באַקומען אַ „צלם־אלוקים." אָבער מיר, די אידישע אינטעליגענץ, האָבן מיט אַ לייכט האַרץ אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די פליכטן פון אַ „יום־מנוחה", און דורכדעם איז אונדזער אָרעם לעבן געוואָרן נאָך צען מאָל גרויער ווי געווען.

2.

וואָס פאַראַ הויכן און טיפן זין עס האָט געהאַט דער שבת פאַר דעם קיום פון אידנטום, קען מען זען פון די מאמרים, מיט וואָס אונדזערע חז״ל האָבן געקרוינט דעם שבת. „שקולה שבת כנגד כל התורה כולה וכל המשמרה כהלכתה מוחלין לו כל עונותיו״. (דער שבת וועגט אַראָפּ די גאַנצע תורה, און ווער עס היט אים אָפּ ווי עס דאַרף צו זיין — דעם איז מען מוחל אַלע זיינע זינד.) „מומר לשבת הרי הוא כמומר לכל התורה כולה״ (ווער עס לייקנט אָפּ שבת לייקנט אָפּ אין דער גאַנצער תורה). „אלמלא משמרין שתי שבתות כהלכתן, מיד נגאלין״ (ווען אידן וואָלטן אָפּגעהיט כאָטש צוויי שבתים ווי עס דאַרף צו זיין — וואָלטן זיי באַלד אויסגעלייזט געוואָרן). „לא חרבה ירושלים, אלא שחללו בה את השבת״ (ירושלים וואָלט נישט חרוב געוואָרן ווען מ׳וואָלט דאָרט נישט מחלל שבת געווען). „עשירים בבבל במה הם זוכין? שמכבדין את התורה; ובשאר הארצות במה הם זוכין? שמכבדים את השבת״. (וואָס איז דער זכות פון אידן אין אַנדערע לענדער? וואָס זיי האַלטן דעם שבת אין כבוד). „המענג את השבת ניצול משעבוד גליות״. (ווער ס׳איז מענג דעם שבת, ראַטעוועט זיך אַרויס פון שעבוד גליות).

זיי, די חז״ל, וועלכע האָבן געזאָרגט און געקעמפט פאַר דער עקזיס־טענץ פון דער אידישער נאַציע מיט אַזאַ געוואַלטיקן שעפערישן כוח, האָבן די ווערדע פון שבת דערהויבן ביז צו דער ווערדע פון דער גאַנצער תורה. נאָך מער, זיי האָבן צייטנווייז אים נאָך העכער געשטעלט פאַר דעם אַחדות־געדאַנק. אין זייער הייליקער באַגייסטערונג פאַרן שבת האָבן זיי זיך דערלויבט אויס־צורופן: „ווער עס היט דעם שבת ווי עס דאַרף צו זיין, איז מען אים אַפילו מוחל די זינד פון געצנדינעריי.״ (שבת קי״ח) זיי האָבן גוט געוואוסט, אַז דער גייסטיקער טייל אין מענטשן נויטיקט זיך אין רו, אין אַ לויטערער סביבה, וואו עס דרינגען נישט אַריין די קולות פון מאַרק. נאָר אין אַזאַ סביבה קענען וואַקסן און בליען די בלומען פון גייסט. „ששת ימים תעבוד ועשית את כל מלאכתך; וכי אפשר לאדם לעשות את כל מלאכתו בששת ימים? אלא שבות, כאלו מלאכתך עשויה, ד״א שבות ממחשבות עבודה״. (זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן און זאָלסט אָפּטאָן גאָר די אַרבעט. צי איז דאָס מעגלעך פאַר אַ מענטשן אָפּצוטאָן גאָר די אַרבעט אין זעקס טעג? איז דער תירוץ, זאָלסט זיך אַזוי אָפּרוען אַקוראַט ווי דו וואָלסט געענדיקט אַלע אַרבעט. אַנדערע חכמים מיינען: רו זיך אָפּ פון איטלעכן געדאַנק וועגן אַרבעט). נאָר אין אַ לויטערער סביבה וואו עס דרינגען נישט אַריין די חשבונות פון וואָך, איז מעגלעך צו אַנטוויקלען די העכערע רעליגיעזע און מאָראַלישע געפילן, די גאַנצע שאַפונג וואָלט קיין ווערדע נישט געהאַט, ווען די זעקס טעג אין וואָך

וואָלטן נישט געקרוינט געווען מיט אַ שבת־טאָג. „צו וואָס איז דאָס געגליכן? צו אַ קיניג וואָס האָט זיך אַ חופּה געמאַכט, זי פאַרפּוצט און באַמאָלט. נאָר איין זאַך האָט געפעלט אונטער דער חופּה — די כּלה". דאָס אייגענע איז מיט גאָטס וועלט; עס האָט איר דער שבת געפעלט. אָדער אַ משל מיט אַ קיניג, וואָס האָט געהאַט אַ זיגלרינג. וואָס האָט דעם רינג געפעלט? דער זיגל. דאָס אייגענע איז גאָטס וועלט: עס האָט איר דער שבת געפעלט. (מדרש־בראשית) דער שאַפונגס־געדאַנק וואָלט ניט פולקאָם געווען, ווען דאָס גשמיות'דיקע לעבן וואָלט זיך ניט איינגעהילט אין דעם שלייער פון דער שבת־קיניגין; ווען דער מענטש וואָלט נישט געפילט די שפלות צו זיין אַן אייביקער קנעכט ביי דעם גראָבן חומר, ביי די אייביקע גשמיות'דיקע דאגות, ווען דער מענטש וואָלט ניט געדאַרשט זיך צו באַפרייען צו דער פרייהייט פון אַ שבת־טאָג.

דאָס געטאַ־לעבן האָט באַצויגן דעם שבת מיט דעם שימל פון אַלערליי חומרות, און דעריבער זעט אָפט נישט דער היינטיקער אינטעליגענט דעם טיפערן זין פון אים. הערט מען זיך אָבער צו צו די ווערטער פון אַנדערע חז"ל, באַגרייפט מען, דאָס די אידייע פון שבת איז געפלאָסן פון די טיפסטע רעליגיעזע און מאָראַלישע געפילן; דאָס באַשאַפנדיק אַ שבת האָבן זיי געזוכט כאָטש אויף איין טאָג אין וואָך צו רייניקן דעם מענטשן פון זיין חיה'שן לעבן. און צוגלייך דערמיט זעט מען, וואָס פאַר אַ הויכע השגה זיי האָבן געהאַט וועגן מענטשן, וואָס טראָגט אויף זיך אַ צלם־אלוקים. רו זיך אויס פון דיינע אַרבעט־געדאַנקען, זאָגן זיי אים, און דו ביסט אַזוי ריין ווי זיי. דען דער אָפּשטאַנד צווישן הימל און ערד איז גאַרנישט אַזוי גרויס. אין דעם גלאַנץ פון ריינע זילבערנע לייכטער און פון דיין רואיקן שטילן בליק לויכטן אויף די שטראַלן פון גאָטס גענאַד. און דו אַליין ביסט אַן אַנדערער געוואָרן. אַ נשמה־יתירה האָט מען דיר צוגעלייגט. אויפן פּסוק „און גאָט האָט געבענטשט דעם טאָג פון שבת און אים הייליק געמאַכט" — זאָגן די חכמים: „די שטראַלן, וואָס גייען אַרויס פון מענטשנס פּנים אַ גאַנץ יאָר, קען מען גאַרנישט פאַרגלייכן מיט דעם ליכט, וואָס שיינט פון אים אין שבת־טאָג." און אַז דער שבת קלאָגט זיך פאַרן רבונו של עולם: „רבש"ע! אַלעמען האָסטו געגעבן אַ באַשערטן, נאָר איך בין געבליבן איינער אַליין". ענטפערט אים הקב"ה: „די כנסת־ישראל איז דיין באַשערטער".

צווישן הימל און ערד שוועבט די שבת־קיניגין. אַ גאַנצע וואָך בלאָנ־דזשעט זי איינע אַליין, פון אַלעמען פאַרלאָזן צווישן די מיליאַרדן הימל־שטערן. פאַרשמוצט און פאַרגרעבט, פאַרעסק'ט און פאַרטאַראַראַמט לויפט אַרום איר באַשערטער אויף אַלע גויאישע יאַרידן. מיט אומעט און מיט עקל קוקט זי אויף איר חתן, וואָס האָט שוין פאַרלאָרן זיין געטלעכן אָנבליק און וואָס איז שוין כּמעט נישט צו דערקענען. אָבער אָט קומט דער זעקסטער טאָג פון וואָך און ער וואַרפט אַראָפּ פון זיך דעם גאַנצן שמוץ, וואָס האָט זיך

אנגעקליבן אויף אים. אין זיין שטוב באַווייזן זיך די ערשטע סימנים פון ריינקייט, ציכטיקייט און יום־טוב׳דיקייט. די שבת־קיניגין הויבט ווייטער אָן צו דערקענען איר באַשערטן און שוועבט צו צו דער ערד, וואָס האָט אויף אַ ווײַלע פאַרלאָרן דעם שווערן גרויען אויסזען, און אין די פאַלדן פון אירע קליידער טראָגט זי די בשמים־ריחות פון העכערע וועלטן, די שטילע מוזיק פון מלאכים׳שע פליגל, וואָס באַוועגן זיך אין אַ געטלעכן טאַקט.

בשעת דער פּאָעט זינגט: „יום זה לישראל אורה ושמחה, שבת מנוחה, חמדת הלבבות לאומה שבורה, לנפשות נכאבות נשמה יתירה, לנפש מצרה יסיר אנחה" (אַט ד׳ער טאָג איז אַ טאָג פון ליכט און פרייד, אַ באַלזאַם פאַרן האַרצן פון אַ צעבראָכענער אומה, אאז״וו) דריקט ער נישט אויס אַפילו אַ צענטל פון דעם, וואָס דער שבת האָט געגעבן און גיט „דער צעבראָכענער אומה."

ווער ווייס? אפשר ווערט די „צעבראָכענע אומה" אַ גאַנצע נאָר אויף איין טאָג אַ וואָך. אפשר וואָלט שוין לאַנג פון דער „צעבראָכענער אומה" אַ זכר נישט געבליבן, ווען עס וואָלט נישט געווען דער שבת.

3.

פאַר עטלעכע יאָר האָט געמאַכט דאָס בוך „ביבעל און באַבעל" פון פּראָפעסאָר דעליטש אַ גרויסן איינדרוק אויף געוויסע טעאָלאָגישע קרייזן. דעליטש האָט געוואָלט צונעמען ביים אידישן גייסט איינע פון זיינע אָריגינעל־סטע שאַפונגען, דעם שבת. אויף די טאָוולען פון בבלשן געזעצגעבער האַמוראַבי, וועלכער האָט געלעבט אין אַברהם אָבינוס צייטן, האָט ער שוין געפונען אַ רמז׳ל אויף דעם שבת־געדאַנק. די געלערנטע אַנטיסעמיטן פון טשיימבערליין ביז מענשיקאָוון, האָבן זיך שטאַרק דערפרייט מיט דער נייער אַנטדעקונג. יעדע שעפערישע אָריגינעלע אידייע, וואָס טראָגט אויף זיך דעם שטעמפל פון אידישקייט, שטייט זיי ווי אַ ביין אין האַלדז. ווען זיי וואָלטן אין אַ שיינעם פרימאָרגן קענען באַווייזן, אַז משה רבינו איז אַ בלאַנדער אַריער און אַז ישעיהו הנביא איז אַן אור־אור אייניקל פון אַן איינגעוואַנדערטן גריך, וואָס האָט זיך מגייר געווען — וואָלטן זיי זיך געוויס גליקלעך געשעצט. איך ווייס נישט, ווי ווייט דעליטש איז גערעכט מיט זיין פירוש פון די צייכנס אויף די טאָוולען פון אַלטן האַמוראַבי. איך דערוועג זיך נישט צו זאָגן אינאיינעם מיט סטרינדבערגן, אַז די גאַנצע מעשה מיט דעם בבלישן כתב, וואָס מען רופט דאָס „קליין־שריפט" איז אַן אויסגעטראַכטע סברה פון באַנקקוועטשערס; אַז די צייכנס, וואָס מען געפינט אויף די אַלטע בבלישע טאָוולען, איז גאָר נישט קיין שריפט, זאָנדערן שטיקלעך שטרוי, וואָס די בבלים פלעגן ניצן ביים ברענען פון ציגל־טאָוולען. איך וועל אויך נישט לייקענען, אַז די ערשטע זוימען פון דער אידישער קולטור געפינען מיר שוין אין אַלטן בבל, די אַנט־

וויקלונגס־לערע האָט אונדז שוין לאַנג איינגעוואוינט צום געדאַנק, אַז אַ הע־כערע קולטור וואַקסט אויס פון די וואָרצלען פון אַ פריערדיקער נידעריקערער קולטור. אָבער נאָר מענטשן, וואָס זיינען אויסגעוואַקסן אין דער קריסטלעכער קולטור און וואָס האָבן קיינמאָל נישט געפילט דעם שבת, ווי עס האָבן אים געפילט אונדזערע עלטערן און פאָרעלטערן, קענען פירן אַ פּאַראַלעל צווישן אַ רמז׳ל אויף אַ רו־טאָג ביי האַמוראַבי און אַ אידישן שבת, ווי ער האָט זיך אַנטוויקלט פון צווייטן חורבן ביז צום סוף פון אַכצנטן יאָרהונדערט. דער שבת אין זיין טויזנטיאָריקער אַנטוויקלונג, איז געוואָרן דאָס שענסטע פּראַכ־טיקסטע אידישע קונסטווערק, אין וועלכן עס שפּיגלען זיך אָפּ די איידלסטע און פיינסטע געפילן פון צענדליקער־צענדליקער דורות. דער שבת איז פאַר־וואַנדלט געוואָרן אין אַ פּרינצעסין, אין מלכתא דשבתא, אין אַ עטהערישע געשטאַלט, וועלכע איז געוועבט פון גן־עדן־בשמים און הימלישער מוזיק. דער גייסט פון דער אידישער קולטור האָט נישט דערלויבט דעם שבת צו געבן אַ פּלאַסטישע געשטאַלט, אָבער דער איד האָט זיך פאָרט נישט איינגעהאַלטן אים צו געבן אַ געשטאַלט, כאָטש דורך ווערטער. „שבת מלכתא״ האָט ער אַ נאָמען געגעבן זיין געליבטן שבת און גאָר דעם גלאַנץ, וואָס עס האָט אַוועקגערויבט פון אים דער גלות, האָט ער אַוועקגעגעבן זיין געליבטער מלכה.

אין מיינע אויערן קלינגט אַ מעלאָדיע, אַן אַלטע חסידישע מעלאָדיע, וואָס אַ געוויסע חסידישע כיתה פלעגט זינגען, בעת זי פלעגט אויסשפּרייטן די אָרעמס מקבל־פּנים זיין די מלכה. דאָס איז די מעלאָדיע פון „אַתקינו סעודתא דמהמנותא שלימתא חבורתא דמלכה קדישא״, און יעדעס מאָל ווען איך דערמאָן זיך אָן איר, דוכט זיך מיר, אַז אַ טרובאַדור זינגט צו זיין „הערצנס־געליבטער דאַמע״, אַז דאָס זינגט דער ריטער פון טאַגענבורג, וואָס וועט אייביק בענקען צו זיין געליבטער, אייביק זיך פאַרצערן אין דעם פייער פון זיין הייליקער ליידנשאַפט און וואָס וועט זיך אייביק פילן אַזוי נאָענט און אַזוי ווייט פון זיין געליבטער. אָט אַזוי זינגט נאָר אַ מענטש, וואָס איז שוין אויס־געלייטערט פון אַלע עגאָאיסטישע ליידנשאַפטן, וואָס האָט נאָר איין פאַרלאַנג: איינגאַנצן אויסצעגיין אַלס אַ קרבן אויף דעם מזבח פון ליבע און איבער־געבנקייט.

די אידישע מיסטיק האָט פול געמאַכט די אידישע שטוב מיט מלאַכי־השרת, מיט אַ נשמה יתירה, מיט אַ שבת־מלכתא, מיט גאַנצע קאַראַוואַנען פון הייליקע אורחים און גוטע גייסטער. דער פאַרגלייך, וואָס היינע האָט געמאַכט צווישן אַ אידן פון אַ גאַנץ וואָך און שבת, איז מער ווי אַ פאַרגלייך. דאָס איז דער אמת אַליין. עס איז נישטאָ קיין פאָלק, קיין נאַציע, וואָס האָט באַזעסן די קראַפט צו באַשאַפן אַ וואַנט צווישן דעם חיה׳שן און גייסטיקן מענטשן, ווי דאָס אידישע פאָלק. אין די פיר ווערטער „זכור את יום השבת״ האָט זיך

אויסגעדריקט אַ נייער און דערהויבענער קולטור־פּרינציפּ פאַר דער וועלט. געדענק, אַז דו ביסט אַ מענטש, אַ פונק פון דעם גרויסן פייער, פון גאָט אַליין.

4.

קיניגס־קינדער און פּרינצן האָבן ליב צו לעבן איינזאַם, פאַר זיך, אין בעסטן פאַל רינגלען זיי זיך אַרום מיט עטלעכע באַענטע און געליבטע קרובים. אויך דער איד מיידט אויס שבת די גאַס, מיידט אויס די פאַרגעניגנס פון מאַרק, דעם צייטפאַרטרייב פון גראָבן בשר־ודם. אין קרייז פון זיין פאַמיליע פאַרברענגט ער זיין „יום־מנוחה״. צווישן איין תפילה און דער אַנדערער שטייט דער בית־מדרש ליידיק. מען הערט נישט דעם קול פון מתמיד, מען לייענט נישט אום שבת דעם „שיעור.״ די סדרה, דער תהלים, די פּאָעזיע פון די דרשנים שטויסן אַרויס אויף אַ ווילע דעם האַרבן פּלפּול פון די בייכיקע ספרים. דער ראש־הישיבה טרעט אָפּ זיין פּלאַץ דעם מגיד, און די מוסר־ספרים, וואָס ריידן מער צום געפיל ווי צום שכל, פאַרנעמען דעם אָרט פון די „בבות״ מיט זייער שאַרפן וועלטלעכן פאַרשטאַנד.

איך שטעל זיך פאָר, מיט וואָס פאַר געמישטע געפילן האָט געקוקט דער קריסט פון מיטלאַלטער, וואָס האָט נאָך פון זיין זונטיק געהאַט אַזאַ גראָבע השגה, אויף דעם אידישן שבת. דער חילוק צווישן דעם אידן פון מאַרק און דעם אידן פון שבת איז געווען אַזוי גרויס, דאָס דער קריסט האָט באמת געמעגט קלערן, אַז דאָ שטעקט עפּעס אַ מין כישוף. די רואיקייט פון אַ אידישן שבת האָט אים אויסגעזען ווי אַ מין קאָנספּיראַציע פון מכשפים אַנקעגן די אַרנטלעכע אַרומיקע גוים. אַ אידישער שבת אינמיטן פון אַ באַרבאַרישער באַפעלקערונג מאַכט אַ גרויסן מיסטישן איינדרוק, און וועקט ביי דעם וואָס קוקט זיך צו טיפער — גרויסע אַכטונג צום פאָלק, וואָס איז מבטל מיט איין קלאַפּ די גאַנצע מאַטעריעלע וועלט מיט אירע געדאַנקען וועגן אַרבעט, וואָס האַלט מיטן אייגענעם רצון אָפּ די רעדער פון דער געוויינלעכער אַרבעט, און פּראָקלאַמירט די פאָדערונגען פון דער מענטשלעכער נשמה פאַר דאָס העכסטע און וויכטיקסטע, און פאַרלאַנגט פאַר זיי אַ קיניגלעכע רו. אָבער אין האַרץ פון באַרבאַר וועקט דער אידישער שבת אַ פּחד פאַר עפּעס אַ פרעמדער קראַפט. נאָך עד היום אַ שבת אין אַ פּוילישן, ליטווישן קליין שטעטל ווירקט אויף דעם זייטיקן מיט אַ באַזונדערן צויבער. דער שבת איז איינע פון די פּולקאָמענסטע שאַפונגען פון דער אָביעקטיווער אידישער קולטור.

די ענגלענדער, וואָס חוץ אונדז זיינען זיי אפשר דאָס איינציק ביבל־פאָלק, מיען זיך צו מאַכן פון זייער זונטיק אַזאַ שאַפונג, ווי מיר האָבן דאָס געמאַכט פון שבת. זיי שעמען זיך נישט אונדז נאָכצוטאָן און זיי גייען אין די וועגן פון אונדזערע חכמים. דען צוזאַמען מיט דער אַלגעמיינער ציוויליזאַציע, צוזאַמען מיט דער אינדוסטריע איז דער מענטש געוואָרן נאָך צען מאָל

מער אַ קנעכט, ווי ער איז געווען. די מלחמה פאַרן לעבן האָט נאָך פאַרשטאַרקט די גרויקייט פון דער וואָך. און די פראַגע וועגן אַ רו־טאָג איז געוואָרן אַ וועלט־פראַגע. אָבער אום אַז, אַ רו־טאָג זאָל קריגן אַ ריכטיקן קלאָרן אינהאַלט מוזן זיך די פעלקער אומקערן צו די פּרינציפּן, וועלכע עס האָבן אַזוי טיפזיניק פאַרשטאַנען אונדזערע חז״ל.

די געניאַלע שאַפונג פון אידישן פאָלק, דער שבת, וועט נאָך ווידער אָנהייבן צו לויכטן מיט איר גאַנצן פּראַקטיקן גלאַנץ אין די אויגן פון די געבילדעטע פעלקער. די פאָדערונגען פון דער מענטשלעכער נשמה וועלן נישט אויפהערן צו אינטערעסירן די קולטור־פעלקער. און ווידער וועט מען זיך פאַרקוקן אויף אונדזער שבת־מלכתא, און ווידער וועט אונדזער פּרינצעסין ווערן צו אַ וועלט־סימבאָל... אָבער אונדזער אינטעליגענץ וועלן מיר האָבן צו פאַרדאַנקען, — אונדזער אינטעליגענץ, וואָס מיט זיך מיט אַלע כוחות נישט אָפּצושטיין חלילה פון דער קריסטלעכער קולטור, וואָס האָט אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם יאָך פון די שענסטע שאַפונגען פון דעם אידישן עבר, — איר וועלן מיר האָבן צו פאַרדאַנקען, וואָס מיר וועלן נאָכמאַכן די פעלקער דאַריך, וואָס זיי האָבן פון אונדז גענומען. פאַר אונדזער אייגענער בלינדקייט, וועלן מיר ווערן זעעוודיק, ווען דאָס אייגענע וועט באַקומען אַ פרעמדן און אפשר אַן ערגערן פּנים.

חיים שויס

שבת — אַ טאָג פון רו און אַ הייליקער טאָג

שבת איז אַ רעליגיעזע און סאָציאַלע אינסטיטוציע, מיט וועלכער אידן האָבן באַאיינפלוסט די וועלט. אידן האָבן באַאיינפלוסט די וועלט מיט דעם שבת, אַזוי ווי זיי האָבן באַאיינפלוסט די וועלט מיט דעם גלויבן אין איין גאָט.

ווי ווייט מ׳ווייסט, זיינען אידן געווען די ערשטע אייגצוטיילן דעם לוח אין זיבן־טאָגיקע וואָכן, אומאָפּהענגיק פון דעם חודש, און זיכער זיינען אידן געווען די ערשטע און די איינציקע צו פּראָקלאַמירן דעם פּרינציפּ פון זעקס טעג אַרבעטן און דעם זיבעטן טאָג רוען. ניט נאָר האָבן אַנדערע פעלקער עס ניט געהאַט, נאָר זיי האָבן גאָר פון דעם געלאַכט. גריכיש־רוימישע שרייבער האָבן באַשולדיקט אידן, אַז זיי זיינען אַ פאָלק פון פוי־לאַקעס, מחמת יעדן זיבעטן טאָג שטעלן זיי אָפּ די אַרבעט און טוען גאָרנישט אַ גאַנצן טאָג. גריכיש־רוימישע שקלאַפן־האַלטערס האָבן זיכער ניט געקענט פאַרשטיין דעם אידישן שבת.

אויך די אַמאָליקע פעלקער פון מזרח, די אידישע שכנים אין די

תנך־צייטן, האָבן ניט געוואוסט פון אַ זיבן־טאָגיקער וואָך און אַ זיבעטן טאָג פון רו.

אָבער שבת איז ניט נאָר אַ טאָג פון פיזישער רו. ער איז מער ווי דאָס — ער איז אַ הייליקער טאָג. פון די אַלטע צייטן אָן איז שבת געווען געבויט אויף צוויי מאָטיוון: איינער אַ סאָציאַלער און דער אַנדערער אַ רעליגיעזער.

דער סאָציאַלער מאָטיוו איז אָפּרו פאַר יעדן מענטשן און אַפילו אויך פאַר דער בהמה. דער רעליגיעזער מאָטיוו איז הייליקייט: שבת איז אַ הייליקער טאָג. גאָט האָט געהייליקט דעם זיבעטן טאָג, און אידן מוזן אָפּהיטן שבת, כדי צו זיין אַ הייליק פאָלק און צו פירן אַ הייליק לעבן.

אָט־ווי שבת ווערט דערקלערט אין חומש מיט דעם סאָציאַלן מאָטיוו:

„זעקס טעג זאָלסטו טאָן דיין אַרבעט, און דעם זיבעטן טאָג זאָלסטו רוען, כדי עס זאָל זיך אָפּרוען דיין אָקס און דיין אייזל, און עס זאָל אָפּ־אָטעמען דער זון פון דיין דינסט און דער פרעמדער" (שמות כ"ג, 12).

דעם רעליגיעזן מאָטיוו טרעפן מיר באַלד אין אָנהייב פון חומש: „גאָט האָט געבענטשט דעם זיבעטן טאָג און אים געהייליקט". דער גאַנצער ערשטער קאַפּיטל פון בראשית איז אַזוי געשריבן, אַזוי אויסגעשטעלט, אַז עס זאָל זיך ענדיקן מיט שבת ווי דער קלימאַקס. שבת איז לויט דעם ניט אַ מענטשלעכע אינסטיטוציע, איינגעפירט צו פאַרבעסערן דאָס לעבן פון די מענטשן, נאָר עס איז דער הויכפּונקט אין גאָטס באַשאַפונג פון דער וועלט.

דער דאָזיקער רעליגיעזער מאָטיוו פון שבת, וואָס מיר טרעפן אין אָנהייב פון בראשית, איז נאָך טיפער און פּאָעטישער אויסגעדריקט געוואָרן אין די מדרשים.

לויט איין מדרש האָט גאָט געהאַט אין זיין געדאַנק דעם שבת שוין פאַר דער באַשאַפונג פון דער וועלט, און גאָט האָט באַשאַפן די וועלט ניט מער ווי כדי צו רוען דעם זיבעטן טאָג און צו מאַכן פון דעם שבת־געדאַנק אַ ווירקלעכקייט. אָט דעם רעיון פון דעם מדרש האָט דער דיכטער פון „לכה דודי" אויסגעדריקט מיט די ווערטער „סוף מעשה במחשבה תחילה", עס הייסט: גאָט האָט די שבת־רו שוין לכתחילה געהאַט אין זיין מחשבה, איידער נאָך ער האָט אָנגעהויבן באַשאַפן די וועלט.

לויט אַן אַנדער מדרש איז שבת ניט דער טאָג ווען גאָט האָט אָפּגע־שטעלט זיין אַרבעט און גאָרניט געטאָן, נאָר שבת גופא איז אויך אַ זאַך וואָס גאָט האָט באַשאַפן. זעקס טעג האָט גאָט באַשאַפן אַלצדינג אַחוץ איין זאַך: די רו; דאָס האָט ער באַשאַפן דעם זיבעטן טאָג. דעריבער זאָגט דער פסוק, אַז גאָט האָט דעם זיבעטן טאָג געענדיקט זיין אַרבעט, דעם זיבעטן טאָג און ניט דעם זעקסטן, ווייל ער האָט שבת נאָך אויך געטאָן זיין אַרבעט פון באַשאַפן די וועלט — ער האָט באַשאַפן די שבת־רו.

שבת איז איינער פון די צען געבאָטן, די עשרת־הדברות. צוויי מאָל שטייען די עשרת־הדברות אין חומש, איין מאָל אין סדרה „יתרו" און אַ צווייטן מאָל אין סדרה „ואתחנן". עס איז די זעלבע עשרת־הדברות איןביידע סדרות, אָבער דאָך איז דער נוסח אין איין סדרה אַנדערש ווי אין דער אַנדערער. פאַראַן וואַריאַציעס, ענדערונגען קליינע, וואָס זיינען זייער וויכטיק. אויך בנוגע שבת איז דער נוסח ניט דער זעלבער. אין ביידע שטעלן ווערט אַנגעזאָגט צו היטן שבת, אָבער דער פאַרוואָס איז ניט דער זעלביקער. אין סדרה „יתרו" איז דער מאָטיוו רעליגיעז, אין סדרה „ואתחנן" איז דער מאָטיוו סאָציאַל.

אָט־ווי דער געבאָט פון שבת ווערט אַנגעזאָגט אין סדרה „יתרו":

„געדענק דעם טאָג פון שבת אים צו האַלטן הייליק. זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן און אָפּטאָן אַלע אַרבעט דיינע, אָבער דער זיבעטער טאָג איז שבת צו דיין גאָט, דו זאָלסט ניט טאָן קיין אַרבעט, דו, און דיין זון, און דיין טאָכטער, דיין קנעכט, און דיין דינסט, און דיין בהמה, און דיין פרעמדער וואָס איז אין דיינע טויערן. וואָרים אין זעקס טעג האָט גאָט געמאַכט דעם הימל און די ערד, דעם ים און אַלץ וואָס איז אין זיי, און אין דעם זיבעטן טאָג האָט ער גערוט; דעריבער האָט גאָט געבענטשט דעם טאָג פון שבת און אים געהייליקט".

דער מאָטיוו פון שבת איז דאָ דער רעליגיעזער: שבת איז געהייליקט צו גאָט, ווייל נאָך איידער מענטשן האָבן גערוט שבת, האָט גאָט שוין גערוט, נאָכדעם ווי ער האָט די וועלט באַשאַפן.

גאָר אַנדערש ווערט שבת מאָטיווירט און באַגרינדעט אין סדרה „ואתחנן":

„היט דעם טאָג פון שבת אים צו האַלטן הייליק, אַזוי ווי דיין גאָט האָט דיר אַנגעזאָגט. זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן און אָפּטאָן אַלע אַרבעט דיינע; אָבער דער זיבעטער טאָג איז שבת צו דיין גאָט, דו זאָלסט ניט טאָן קיין אַרבעט, דו, און דיין זון, און דיין טאָכטער, און דיין קנעכט, און דיין דינסט, און דיין אָקס, און דיין אייזל, און אַלע דיינע בהמות, און דיין פרעמדער וואָס איז אין דיינע טויערן, כדי דיין קנעכט און דיין דינסט זאָלן רוען אַזוי ווי דו און דו זאָלסט געדענקען, אַז דו ביסט אַליין געווען אַ קנעכט אין דעם לאַנד מצרים, און דיין גאָט האָט דיך אַרויסגעפירט פון דאָרטן מיט אַ שטאַרקער האַנט און מיט אַן אויסגעשטרעקטן אָרעם; דעריבער האָט דיין גאָט דיר אַנגעזאָגט צו מאַכן דעם טאָג פון שבת".

מיר פילן דאָ אין די דאָזיקע רייד דעם אָטעם פון דעם אידישן לעבן, פון דעם קאַמף קעגן דעם סאָציאַלן אומרעכט. מיר הערן דאָ די הומאַניטאַרישע פאָדערונג צו פאַרלייכטערן דאָס לעבן פון קנעכט, אים צו געבן אַ געלעגנהייט זיך אָפּצורוען יעדן זיבעטן טאָג פון זיין שווערער אַרבעט.

דער קנעכט, פאַר וועמען דאָ ווערט געפּאָדערט אַ טאָג פון רו, איז אַן אָרעמער אידישער פויער אין ארץ־ישראל אין דער צייט פון דער זעלבּ־שטענדיקער אידישער מלוכה. דער רייכער פריץ, אָדער סוחר האָט צוגע־נומען פאַר וואוכער זיין שטיקל לאַנד און האָט צום סוף צוגענומען פאַר קנעכט אים מיט זיין ווייב אָדער די קינדער זיינע. פאַר אָט די פאַראָרעמטע פויערים, וואָס זיינען געוואָרן קנעכט ביי די רייכע פּריצים, ווערט עס דאָ געפּאָדערט אַ טאָג פון רו.

אַ צווייטער אונטערדריקטער קלאַס, פאַר וועמען דאָ ווערט געפּאָדערט אַ טאָג פון רו, איז „דער פרעמדער אין דיינע טויערן" (וגרך אשר בשעריך). דאָס וואָרט „וגרך" האָט דאָ אַן אַנדער באַדייטונג ווי דאָס האָט געהאַט אין שפּעטערע צייטן. „גר" האָט שפּעטער באַקומען אַ רעליגיעזע באַדייטונג. עס האָט באַדייט אַ גוי וואָס האָט אָנגענומען די אידישע אמונה. אין תנ"ך אָבער האָט „גר" אַ סאָציאַלע באַדייטונג. עס באַדייט אַ פרעמדער, ניט קיין איד, וועלכער האָט זיך באַזעצט צווישן אידן אין ארץ־ישראל. אַזאַ פרעמדער האָט זיך באַזעצט אין אַ שטאָט, וואָרים קיין לאַנד האָט ער ניט פאַרמאָגט. אין שטאָט איז ער געווען אַ לוין־אַרבעטער. דעריבער רעדט זיך אין דעם שבת־געזעץ פון „דעם פרעמדן אין דיינע טויערן", עס הייסט: אין דיינע שטעט.

אַזוי־אַרום איז דער אידישער שבת פון די אַלטע צייטן אַן געבויט געוואָרן אויף צוויי יסודות, אַ סאָציאַלן און אַ רעליגיעזן, און אויף אָט די צוויי יסודות איז ער געוואַקסן און האָט זיך אַנטוויקלט דורך די פאַרשידענע צייטן פון דער אידישער געשיכטע. שבת קען ניט זיין קיין הייליקער טאָג, אויב מ'רוט ניט פון דער אַרבעט; און עס איז ניט קיין אמתער שבת, אויב עס פעלט די „נשמה יתירה", די גייסטיקע דערהויבנקייט.

יהודה אבן שמואל

די מתנה פון שבת

אַ טאָג פון שלום איז דער טאָג שבת: ווען דער מענטש מאַכט שלום מיט זיך אַליין, מיט זיינע ברידער, מיט דער גאַנצער וועלט. ס'איז אַ טאָג פון האַרמאָניע אין מענטשנס האַרץ, וואָס זאָגט אָן די האַרמאָניע פון דער וועלט. די „מלאכי־השלום" זאָגן אָן דאָס אַריינקומען פון שבת, באַגלייטן אונדז אין יעדער שעה פון שבת'דיקן טאָג, לאָזן איבער אַ בענקשאַפט אין האַרצן פאַר דער גאַנצער וואָך און וועקן אויף אין דער סאַמע וואַכיקייט פון לעבן אַ האָפענונג פאַר דעם קומענדיקן שבת. און ווער עס פאַרטיפט זיך אין די מקורות פון באַשאַף און אין זיין תכלית און פאַרשטייט דעם סוד, וואָס שטעקט

אין די רייד פון אונדזערע חכמים, אַז „שלום איז דער נאָמען פון גאָט־ברוך־הוא״, ווער ס׳האָט געריניקט זיין האַרץ אין דער אהבה פון שלום — איז ווערט, אַז דער שבת זאָל אויף אים רוען, ווי דער פּייטן דריקט זיך אויס: „די מיט ריינע הערצער זאָלן אים ירשנ׳ען און אים פאַרהייליקן.״ און ווער ווייסט, אויב די ברכה פון שלום איז ניט דער אויסדרוק דורך אַלע טעג פון וואָך פאַר אונדזער בענקעניש פאַרן טאָג פון שלום, פאַרן שבת.

אַ געבענטשטער טאָג איז דער דאָזיקער טאָג, געבענטשט פון גאָט און מענטשן. מיר האָבן אים געבענטשט מיט גרויס ליבשאַפט דערפאַר, וואָס ער האָט אונדז געבראַכט די ברכה, און ער איז פאַר אונדז געוואָרן אַ קוואַל פון ברכה. אין דעם דאָזיקן טאָג שטראָמט דאָס האַרץ מיט ברכה צום נאָענטן און צום וויטן. ס׳איז אַ טאָג פון ליבשאַפט, אַ טאָג פון גייסטיקער פאַרבינדונג מיטן חבר, מיטן גאַנצן באַשאַף, אַ טאָג, ווען דער מענטש איז גרייט אָנצורופן איטלעך גרעזל אין פעלד: „דו ביסט מיין ברודער!״ ניט אומזיסט האָבן די מקובלים געזאָגט: „דער סוד פון שבת — איז שבת, וואָס פאַראייניקט זיך מיטן סוד פון „אחד״!״ מיט „גאָט איז איינער״ דאָס איז דער סוד פון ליבשאַפט, דער סוד פון הויה.

„שבת קודש!״ — אַזוי רופן מיר דעם דאָזיקן טאָג שוין טויזנטער יאָרן, און מיט אַ הייליקן ציטער, ווי מיר וואָלטן אין דער דאָזיקער רגע געפונען אויסדרוק פאַרן געפיל פון אונדזער התפעלות און פאַרהערלעכונג.

וואָס איז דאָס געפיל פון דער דאָזיקער התפעלות און פאַרהערלעכונג, וואָס פילן אָן דאָס האַרץ פון דעם אידישן מענטשן און זיינע פּאָעטן? פון משה׳ן אָן און ביז היינטיקע טעג האָט דאָס ליד פון שבת זיך ניט אָפּגעטאָן פון אונדזער מויל. אונדזערע בעסטע קינסטלערישע שאַפונגען, אייגנטלעך, אונדזערע העכסטע דערגרייכונגען אין דער וועלט פון גייסט, זיינען ניט מער, ווי אַ „מזמור שיר ליום השבת.״ ניט אַנדערש, אַז מיט דעם צאָלן מיר אָפּ דעם לוין צו דעם „באַליבטן פון די טעג״, פאַר אַלץ מיט וואָס ער האָט אונדז באַשאָנקען, פאַר דעם גאַנצן שיין און ריינקייט וואָס ער האָט אַריינגעטראָגן אין אונדזער לעבן.

אפשר וועלן מיר צוקומען צו די וואָרצלען פון זאַכן, ווען מיר וועלן זיך צוקוקן מיטן קוק פון אידישקייט צו די געטלעכע מתנות, וואָס גאָט האָט געגעבן דעם מענטשן.

דריי מתנות זיינען געגעבן געוואָרן דעם מענטשן: די מתנה פון שאַפן, די מתנה פון פרייהייט, און די מתנה פון שבת.

ניט פאַר יחידי־סגולה איז געגעבן געוואָרן די מתנה פון שאַפן, נאָר פאַר איטלעך איינעם, וואָס איז באַשאַפן אין גאָטס געשטאַלט: דער באַשעפער פון אַלץ האָט אונדז געמאַכט פאַר באַשאַפער, ער האָט אונדז באַפוילן צו שאַפן. איטלעך שעפערישע אַרבעט מאַכט אונדזער לעבן הייליק, און, וואָרהאַפטיק,

יעדער אַרבעט וואָס האָט ניט בכוונה צו שעדיקן איז אַ שעפערישע אַרבעט. דער מענטש טראָגט אַריין נשמה און גייסט אין דעם טויטן חומר, ער געשטאַלטיקט געשטאַלטן אין דער נאַטור, ער טוט מיט דער חכמה פון זיין האַרצן און ווירקט מיט „פאַרשטענדיקע הענט", ער פּלאַנירט פּלענער און באַפּעלט אויף די כוחות פון דער נאַטור זיי אויסצופילן. ער זעט, פון אָנהייב אָן דעם ענדציל פון זיין ווערק, ער הערט זיך צו צו די באַגערן פון זיין האַרצן, און לויט זיי — ווירקט ער. שאַפן באַוואוסטזיניק — דאָס איז דעם מענטשנס חוב און זיין אויפגאַבּ: אויפצוהייבן יעדע אַרבעט צו דער מדרגה פון „טאַט" און שאַפונג, אַז יעדער אויפטו פון זיינע אויפטואונגען, זאָל זיין אין דער בחינה פון אַן ערשטן אויפטו, אַן עפּעס אין דער בחינה פון באַשאַף. און דעריבער זיינען מיר אָנגעזאָגט: „זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן און זאָלסט אָפּטאָן גאָר דיין אַרבעט... ווייל זעקס טעג האָט גאָט געמאַכט דעם הימל און די ערד". יעדע מענטשלעכע אַרבעט אין וועלכער ס'איז ניטאָ עפּעס פון מאַכן הימל און ערד, עפּעס אַ נייעס, עפּעס פון אַ שאַפנדיקן רצון, עפּעס פון אַ געדאַנק פון באַשאַפונג, איז ניט קיין מלאכה, וואָס איז ווערט צו טראָגן דעם דאָזיקן נאָמען. אין התפעלות פאַרן מענטשלעכן שאַפונגסגייסט האָט דער זינגער פון תהלים געזונגען: „און דו האָסט אים געמאַכט עפּעס ווייניקער פון גאָט און מיט כבוד און שיינקייט טוסטו אים באַקרוינען, דו מאַכסט אים הערשן איבער אַלע מעשים פון דיינע הענט... גאָט אונדזער גאָט, ווי מעכטיק דיין נאָמען איז איבער דער גאַנצער וועלט!" דער מענטש, דער שאַפער, זאָגט עדות אויף דער מציאות פון דעם באַשאַפער פון אַלץ.

די צווייטע צום פּראָצעס פון שאַפן — איז די מתנה פון פרייהייט. אויך אין דעם שטייען מיר פאַר דער דערשיינונג פון „דו האָסט אים געמאַכט עפּעס ווייניקער פון גאָט". דער מענטש איז אַן אַבסאָלוטער בן־חורין און זיין פרייהייט איז אַן אומבאַגרענעצטע, זיין בחירה איז פריי אין געדאַנק און מעשים און איז ניט געצוימט: ניטאָ קיין כוח אין דער וועלט, וואָס זאָל צווינגען דעם מענטשן און זיינע מעשים, ניט אין דעם מענטשנס נשמה און ניט אין זיין גוף, ניט אין אים און ניט אין זיין סביבה, ניט אין געזעצן פון דער נאַטור און ניט אין די געזעצן פון דער געשכטע. ווי ליים אין דער האַנט פון טעפּער, אַזוי איז דער מענטש בלויז אין זיינע אייגענע הענט. „זע, איך גיב פאַר דיר היינט דאָס לעבן און דאָס גוטע, דעם טויט און דאָס שלעכטע... און דו זאָלסט אויסוויילן דאָס לעבן." דער מענטש האָט ניט קיין שותף אין זיינע מעשים און דאָס אַחריות פאַר זיינע מעשים פאַלט אויף אים און אויף אים אַליין. „פון אייער אייגענער האַנט איז דאָס אייך געקומען". און דאָך — ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס דער מענטש איז דער אַבסאָלוטער בן־חורין, אין איין זאַך איז ער אָבער ניט קיין פרייער מענטש: ער איז ניט פריי מבטל צו זיין זיין פרייהייט. ער טאָר זיך ניט לאָזן פאַרשקלאַפן און זיך איינשפּאַנען

אין יאָך אָנטקעגן זיין רצון. קנעכטשאַפט איז פאַרבאָטן, ניט אַזוי פאַרן פאַרשקלאַפער ווי פאַרן פאַרשקלאַפטן. און אַזוי ווי קנעכטשאַפט איז פאַר־באָטן פאַרן יחיד, אַזוי איז זי פאַרבאָטן פאַרן קיבוץ, פאַר אַ פאָלק. „ווייל צו מיר זיינען די קינדער פון ישראל קנעכט" — זיי זיינען מיינע קנעכט, אָבער ניט קיין קנעכט צו קנעכט.

אָבער די טראַגיק פון מענטשן שטעקט אין דעם, וואָס ס'איז אים שווער צו טראָגן די צוויי קרוינען, וואָס זיינען אים געגעבן געוואָרן. צוערשט פאַרלירט ער זיין פרייהייט און דערנאָך די שמחה פון שאַפן. מיט זייער פיל בינד, אָפּענע און באַהאַלטענע, זיינען פרייהייט און שאַפן פאַרקניפּט איינס מיט דאָס אַנדערע. בלויז דער פרייער מענטש איז זוכה צו דער פרייד פון יצירה. דער וואָס איז פאַרשקלאַפט צו אַנדערע פאַרוואַנדלט זיין אויפטו צו אַ מלאכה — און וואָס פאַר אַ שיינע נשמה קען שוין זיין אין אַ ווערק פון אַ מענטשן ביי וועמען דאָס בעסערע איז פאַרלוירן געגאַנגען — זיין פרייהייט? ווייל בלויז דער שאַפער איז אַ בן־חורין, מחמת ער אַנטפּלעקט זיך יעדע רגע צו זיך אַליין פונדאַסניי, און דורך די בענקענישן נאָך די דאָזיקע אַנטפּלעקונגען היט ער אָפּ זיין שאַפונג, אַז זי זאָל זיין אַ פרייע, ניט קיין פאַרשקלאַפטע.

כדי אָפּצוהיטן דעם מענטשן, אַז ער זאָל ניט פאַרלירן די דאָזיקע צוויי מתנות, און אויב ער האָט זיי שוין פאַרלאָרן, זאָל ער זיך ניט מייאש זיין פון זיי און זיך נאָך אַמאָל אומקערן צו זיי מיטן גאַנצן האַרצן — איז אים געגעבן געוואָרן די דריטע מתנה — די מתנה פון שבת. אין דעם דאָזיקן טאָג קערט זיך דער מענטש אום צו זיין מקור — צום קוואַל פון שאַפונג און צום קוואַל פון פרייהייט. אין דעם דאָזיקן טאָג זאָגט דער מענטש עדות אויף דער מציאות פון פרייהייט אויף דער וועלט און אויפן אמת פון שאַפונג. ווער עס גלייבט ניט אין שעפערישן ווילן — יענער לייקנט אין פרייהייט און שעפערישקייט צוזאַמען און האָט ניט קיין חלק ונחלה אין שבת.

די מנוחה! — די רו, וואָס קען אָפּשטעלן די אַרבעט ווען עס קומט דער טאָג פון רצון, דאָס גופא זאָגט עדות אויף דער פרייהייט פון ווילן און טאָט, אַז שעבוד און פאַרשקלאַפונג זיינען ניט מער ווי אַ היסטאָרישע דערשיינונג אָבער ניט קיין נאַטירלעכע דערשיינונג, אויף דער אמתער גלייכ־קייט פון אַלע מענטשן, און אַפילו פון בעלי־חיים, אַז אַלע זיינען באַרעכטיקט צו דעם זכות פון פרייהייט: „און דער זיבעטער טאָג איז שבת צו גאָט, דו זאָלסט ניט טאָן קיין שום אַרבעט, דו און דיין זון און דיין טאָכטער, און דיין קנעכט און דיין דינסט און דיין אָקס און דיין אייזל און אַלע דיינע בהמות, און דער פרעמדער וואָס אין דיינע טויערן, כדי דיין קנעכט און דיין דינסט זאָל רוען ווי דו... און דו זאָלסט געדענקען, אַז אַ קנעכט ביסטו געווען אין לאַנד מצרים"... דער שבת היט איבער דער פרייהייט און וואָרנט

אַנטקעגן קנעכטשאַפט. דער גאַנצער מהות פון שבת איז אין דער בחינה פון אַ „זכר ליציאת מצרים".

און, וואַרהאַפטיק, מנוחה ווערט געגעבן, פריער פון אַלץ, צום אַרבע־טער, (ניט צום קנעכט.) אויב אַרבעט מיינט אַקערן און זייען — דאַן איז מנוחה — שניט. די הנאה וואָס קומט פון דער אַרבעט, נאָכדעם ווען דער מענטש, ווי דער וועלט־באַשעפער נאָך די ששת־ימי־בראשית, טוט אַ קוק און זעט „אַלץ וואָס ער האָט געטאָן, און עס איז זייער גוט". אַ כשרע אַרבעט, אַ צוגאָב צום אוצר פון לעבן — דאָס איז די מנוחה. די פרייד פון יצירה באַגלייט דעם מענטשן דורך דער צייט פון אַרבעט און נעמט אים דורך און דורך מיטן סוף פון זיין יצירה. די דאָזיקע שמחה איז אַ הייליקע, און מען דאַרף זי אָפּהיטן, ווייל זי היט אויף דעם גלויבן פון יצירה. אין דער בחינה, איז שבת אַ „זכרון למעשה בראשית".

ווען אונדזער פאָלק האָט פּראָקלאַמירט דעם שבת — איז עס נאָך געווען אַ יונג פאָלק. די גאַנצע וועלט איז דעמאָלט געווען פאַרזונקען אין קנעכטשאַפט און פאַרשקלאַפונג, די פאַרשקלאַפונג פון איין מענטש צום צווייטן און פון איין פאָלק צום אַנדערן, און די פאַרשקלאַפונג פון יעדן איינעם צו אומגעציילטע כוחות, צו די כוחות פון נאַטור און גורל, כוחות פון טויט און כוחות פון קינדערישן דמיון און נאַרישע אַבערגלויבנס. איז געקומען דער שבת און באַלויכטן די וועלט מיט אַ ניי ליכט. אמת, דער שבת איז געווען בלויז אַ צייכן פון מעשה־בראשית. אָבער זיין ווערט האָט געהאַט אַ וועלט־פאַרנעם, אוניווערסאַל פון דער ערשטער מינוט אָן. אין אָנהייב האָט פון דעם געהאַט הנאה בלויז דער איינגעוואַנדערטער אין די טויערן פון יהודה, און ישעיה הנביא, ווען ער רעדט וועגן דעם, רעדט דערפון מיט ליוב, ווי אין דער תפילה פון שלמה המלך: „מיין הויז זאָל גערופן ווערן דאָס הויז פון געבעט פאַר אַלע פעלקער". אָבער ביסלעכווייז האָט דער שבת איינגענומען די ברייטע וועלט, און אונטער דעסן האָט זיך דער שבת אָנגעפּילט מיט אַ נייעם אינהאַלט.

שוין אין דער צייט פון בית־שני איז דער שבת געווען געווידמעט צו געדאַנק און לערנען. עזרא האָט איינגעפירט צו לייענען שבת די תורה, און די אידישע חכמים האָבן צוגעגעבן צו קריאת־התורה פון דאָס זייעריקע. פילאָ דער אַלעקסאַנדריינער דערציילט, אַז שבת זיינען אָפן אָן אַ שיעור בתי־מדרשים, און דרשנים שטייען אויף די בימות און רעדן חכמה און מוסר צום גאַנצן אידישן קהל, וואָס איז דורשטיק נאָך גאָט'ס וואָרט. און יאָזעפוס פלאַוויוס דערציילט, אַז אין יעדער איינציקער גויאישער שטאָט, וואו עס וואוינען אידן, קומען זייער פיל אידן אין די שולן, און זיי היטן אָפּ שבת אין וואָרט און אין טאָט.

די אידישע חכמים אין דער תקופה פון משנה און תלמוד האָבן אָנט־

וויקלט אויף אַ גרינטלעכן אופן די נאַטירלעכע און היסטאָרישע גרענעצן פון שבת־רו. זיי האָבן איינגעפירט אַ צאָל צו די אָב־מלאכות, וואָס זיינען אסור אום שבת, און מתיר געווען אַלצדינג, וואָס מאַכט דעם שבת פאַר אַ טאָג פון פאַרגעניגן און נחת. אַ טאָג פון הנאה פון אַלע פריידן פון לעבן און פון גאָט־ברוך־הוא׳ס וועלט. זיי האָבן אָנגעפילט דעם שבת מיט אַ גייסטיקן אינהאַלט, ווען זיי האָבן קאָנצענטרירט דאָס בעסטע פון נאַציאָנאַלן געדאַנק אַרום דער סדרה פון וואָך וואָס ווערט שבת געלייענט. זיי האָבן פאַרזאַמלט גרויסע קהילות אין די שבתים „צו לערנען און אויפצוקלערן פאַר אידן די תורה״. זיי האָבן דאָס געשאַפן דעם געהויבענעם באַגריף פון דער נשמה־יתירה, וואָס באַגלייט יעדן שומר־שבת, וואָס מיר דאַרפן זיי שפייזן מיט כל־המינים גייסטיקע תענוגים.

דורך דער גאַנצער תקופה פון מיטלאַלטער האָט אונדזער פאָלק אין גלות אָפּגעהיט דעם שבת, מיט אַלע כוחות זייערע, און אָפּטמאָל איבער די כוחות, און זיי האָבן זיך אַפילו ניט געקלאָגט אום שבת אויף זייער נאַציאָנאַלן אומגליק. און באמת, לויט דער טרעפלעכער באַמערקונג פון מדרש — „מער ווי אידן האָבן געהיט איבערן שבת, האָט דער שבת זיי אָפּגעהיט״. — דער שבת האָט זיי אָפּגעהיט פון פאַרצווייפלונג און געפאַלנקייט. ער האָט געהיט, אַז זייער הייך זאָל ניט געבויגן ווערן, אַז זייער גייסט זאָל ניט ווערן אָפּגעשלאָגן און זייער פונק פאַר גאולה זאָל זיך ניט אויסלעשן.

אַן אייביקע שיינקייט האָט די קבלה, איבערהויפּט די קבלה פון ארץ־ישראל, און נאָכדעם דאָס חסידות, אַריינגעבראַכט אין שמירת־שבת. דער שבת איז באַקרוינט געוואָרן מיט כמה וכמה קרוינען און איז געוואָרן: די מלכה שבת, די פּראַכטיקע כלה, וועלכער מען באַגעגנט ביי איר אַריינקומען מיט שירה און תפילה און די גאַנצע צייט וואָס זי האַלט זיך אויף מיט אונדז פאַרברענגט מען אין הויכע גרויסע וועלטן. די וואָך איז געוואָרן אַ מנורה, און דער שבת איז דאָס מיטלסטע ליכט, פון וועלכן אַלע אַנדערע טעג ציען זייער יניקה, דריי פון איין זייט און דריי פון דער אַנדערער זייט. דער שבת איז געוואָרן אַ צייט פון רצון, ווען אַלע דינים און משפטים ווערן באַהאַלטן פאַר זיין פנים, אַ פאַסיקע צייט אין וועלכער צו טראַכטן דעם חשבון פון דער וועלט, זיך צו פאַרטיפן אין די סודות פון באַשאַף, צו געבן אויסדרוק פאַר פאַרבאָרגענע בענקענישן דורך געזאַנג און ניגון און טאַנץ.

ווען די מויערן פון געטאָ אין מערב־אייראָפּע, און נאָכדעם איבער דער גאַנצער וועלט, זיינען געפאַלן — האָבן אַ סך אידן געבראַכט דעם שבת פאַר אַ קרבן אויפן מזבח פון גלייכבאַרעכטיקונג. אין אָנהייב — איבערגוואַלט און שפּעטער — מיט זייער גוטן ווילן. אין אָנהייב — אין ענגע קרייזן, שפּעטער — אויף אַ ברייטערן מאַסשטאַב. ס׳איז געפאַלן די לעצטע פעסטונג פון דער אידישער אויטאָנאָמיע. אָבער דאָס בענקעניש נאָכן שבת האָט ניט

אויפגעהערט, און עס האָט אַ גרויסן חלק אין דער נאַציאָנאַלער החלטה זיך אומצוקערן צום לאַנד פון די אָבות, צו אַן אייגנאַרטיק אידיש לעבן.

און אָט האָבן מיר זוכה געווען צו די ערשטע אָנטפּלעקונגען פון דעם דאָזיקן לעבן. דער שבת האָט זיך איינגעהילט אין אַ נײַ ליכט אין לאַנד און ער עפנט פאַר אונדז נײַע האָריזאָנטן און ווײַזט אונדז דעם חלום פון אונדזער צוקונפט — אַ טאָג וואָס איז אינגאַנצן שבת, אינגאַנצן שלום און ליבשאַפט, דורכאויס שאַפונג, דורכאויס פרייהייט.

און אונזער דיכטער חיים נחמן ביאַליק — די נשמה־יתירה פון אונדזער דור — האָט אונדז געלאָזן די ברכה פון זײַן ליכט, די אינסטיטוציע פון „עונג־שבת", וואָס איז אייגנטלעך אַ המשך פון יענע פאַרזאַמלונגען שבת, וואָס משה רבנו, האָט לויט דער מסורה, אָנגעהויבן; אַן אינסטיטוציע וואָס איז געוואָרן איינגעשטעלט אין אונדזער באַנײַט לעבן, צו דערהויבן דעם גייסט פון אונדזערע קינדער, די בויער. מיר האָבן זוכה געווען צו פאַר־זאַמלונגען פון הונדערטער און טויזנטער מענטשן, וואָס קומען שבת הערן גאָט'ס וואָרט.

געוויס וועלן מיר זוכה זײַן אויפצוהיטן דאָ אונדזער נשמה יתירה. אין איר ליכט וועלן מיר פאַרוואַנדלען אונדזער לעבן אין אַ לעבן פון יצירה. פאַר איר ליכט וועלן מיר אָנפילן אונדזער גאַנץ לעבן מיט דער ליבשאַפט פאַר דער תורה, און מיר וועלן פונדאַסניי בויען אונדזער וועלט אויף די פונדאַמענטן פון די נביאישע פאָדערונגען, וואָס פון זיי אַנטוויקלט זיך די מענטשלעכע געשיכטע אויף איר וועג צום „אַחרית־הימים", צום אייביקן שבת.

חיים גרינבערג

שבת

לויט אַן אַלטן מדרש — איך קען זיך איצט ניט דערמאָנען וואו ער שטייט — האָט גאָט אויך דעם זיבעטן טאָג ניט גערוט. אויב רו זאָל הייסן גאָר־ניט־טאָן, אינגאַנצן ניט זײַן באַשעפטיקט, פולשטענדיקע פּאַסיוויטעט, האָט דער בורא־עולם אין דעם זינען שבת ניט אָפּגעהיט. זײַן „שמירת שבת" איז באַשטאַנען בלויז אין דעם, וואָס ער האָט אין יענעם טאָג קיין מלאכה ניט געטאָן. אָבער מלאכה קען ניט אויסשעפּן די אומבאַגרענעצטקייט פון טאָן און שאַפן. זי איז ניט מער ווי אַ טייל פון דער געטלעכער (און מענטש־לעכער) אַקטיוויטעט, אַ טייל און אויך אַ געוויסע מדרגה פון אַקטיוויטעט. יענע מדרגה האָט גאָט פאַרלאָזן דעם זיבעטן טאָג — ניט כדי זיך אַראָפּ־צולאָזן, חס וחלילה, אויף אַ נידעריקערער מדרגה, און ניט כדי זיך איבער־

צוגעבן אין רשות פון אַפּאַטישן ניט־טאָן, נאָר כדי זיך און די וועלט אויפ־צוהייבן אויף אַ העכערער מדרגה פון שאַפונג. „ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה... וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה" — אַלץ וואָס דער כביכול האָט באַטראַכט פאַר מלאכה, כדי אויסצופורעמען דעם עולם־החומר, האָט ער אָפּגעשטעלט פריײטיק פאַרנאַכט. שבת איז ער געווען אינגאַנצן פאַרנומען מיט אַ נייער אויפגאַבע — מיטן שאַפן פון שבת גופא. שבת איז אַלזאָ אויך אַ טייל פון דער אור־שאַפונג, און אַז מען וויל מעג מען זאָגן, אַז אין הינטערגרונט פון דער וועלט שטייען ניט קיין זעקס, נאָר זיבן טעג פון מעשה־בראשית. די וועלט וואָלט ניט געווען פאַרענדיקט, ווען איר באַשאַפער וואָלט זיך באַגרענעצט בלויז מיט שאַפן דאָס שטאָפלעכע; כדי זי זאָל האָבן אַ זינען און אַ רעכט צו עקזיסטירן האָט מען איר געדאַרפט געבן אַ מין גייסטיקע איבערסטרוקטור — שבת. יענער מדרש, אויב מיר מעגן אים אויסטייטשן אין אונדזערע היינטיקע טערמינען, האָט דאָ דעם רבונו־של־עולם צוגעשריבן צוויי אַטריבוטן: דעם אַטריבוט פון אַ „בעל־מלאכה" און דעם אַטריבוט פון אַ „קינסטלער".

איך האָב דאָ דערמאָנט דעם אייגנאַרטיקן מדרש ניט צופעליק. אַ דאַנק דער טענדענץ פון אונדזער דור — צו „פאַרוועלטלעכן" די עלעמענטן פון אונדזער טראַדיציאָנעלער קולטור, האָבן מיר אפשר אַ שיין ביסל איבער־באַטאָנט די באַדייטונג פון שבת אַלס אַ „סאָציאַלע אינסטיטוציע". ווער קען דען אייגנטלעך לייקענען, אַז אידן זיינען געווען די ערשטע איינצופירן אַן אָבליגאַטאָרישן רו־טאָג צוליב סאָציאַלע צוועקן? אַוודאי און אַוודאי איז שבת אַ וויכטיק און פּראָגרעסיוו שטיק סאָציאַלע לעגיסלאַציע וואָס איר צוועק איז צו פאַרלייכטערן דאָס לעבן פונעם אַרבעטנדיקן און עקאָנאָמיש ניט־זעלבסטשטענדיקן מענטשן. שבת איז אויך אַ „זכר ליציאת מצרים", אַ באַפרייאונג פון יענער שקלאַפן־אַרבעט וואָס האָט זיך איינגעקריצט אין זיכרון פון פאָלק אַלס די גרעסטע פייניקונג און דערנידעריקונג. אין אַלטער־טום האָט וועגן אַזאַ רעפאָרם קיין שום אומה ולשון ניט געוואוסט, און אויב אין מיטלאַלטער איז זונטיק געוואָרן אין דער קריסטלעכער מערב־וועלט אַן אָבליגאַטאָרישער רו־טאָג, וועלכער האָט — יעדנפאַלס פּרינציפּיעל — געדאַרפט גאַראַנטירט ווערן יעדן מענטשן, אויך דעם קנעכט, איז דאָס אַרויפ־געצוואונגען געוואָרן פון דער אידישער רעליגיע. אין דער מוסולמענישער וועלט איז, לײדער, דער דאָזיקער שוץ פונעם אַרבעטנדיקן מענטשן נאָך ביז היינט ניט איינגעפירט געוואָרן אין דער גענוגנדיקער מאָס. בקיצור, איך בין ניט מחולק מיט די וואָס זעען אין שבת אַ סאָציאַל־היגיענישע אינ־סטיטוציע פון ערשטן ראַנג, וואָס איז ביז גאָר ניט לאַנג צוריק ניט איבער־געטראָפן געוואָרן פון דער סאָציאַלער געזעצגעבונג אין די פּראָגרעסיווע

לענדער (עס איז כאַראַקטעריסטיש, אַז נאָך דער גרויסער רעוואָלוציע, אין דער ערשטער פראַנצויזישער רעפובליק, האָט אַ דעקרעט איינגעפירט אַ רו־טאָג איינמאָל אין צען טעג אַנשטאָט איינמאָל אין די טראַדיציאָנעלע זיבן טעג). דער אינהאַלט פונעם אידישן שבת ווערט אָבער ניט אויסגעשעפּט אָט דורך דעם סאָציאַלן און, אין אַ געוויסן זינען, פיזיאָלאָגישן אַספּעקט. פיזיאָ־לאָגיש האָט די אַלטע, די ביבלישע געזעצגעבונג ניט געמאַכט קיין אונטער־שייד צווישן מענטשן און צווישן זיין פערד און אָקס, זיין אייזל און קעמל. אויך בהמות האָט אַ איד געדאַרפט באַפרייען פון אַרבעט אויף שבת, ווייל אויך זיי זיינען באַרעכטיקט צו האָבן אַ רו־טאָג, וואָס זאָל באַשיצן זייער געזונט און פעריאָדיש רעסטאַווירן זייערע כוחות. דער געזעצגעבער האָט אָבער ניט געטראַכט אַז שבת קען ווערן פאַר די שטוב־בהמות ניט נאָר אַ רו־טאָג, נאָר אויך אַ הייליקער טאָג. דעם מענטשן און נאָר דעם מענטשן האָט ער אָנגעזאָגט, אַז ער זאָל געדענקען דעם שבת־טאָג — „לקדשו", אים צו הייליקן, און אין אים אַריינצוטראָגן (און פון אים אַרויסצוציען) אַזעלכע מאָטיוון, וואָס זאָלן דעם טאָג דורכגייסטיקן. אויב ניט אינגאַנצן אין זיין אור־שפּרינגלעכער אידייע, איז זיכער אין זיין שפּעטערדיקער אַנטוויקלונג שבת אויפגעפּאַסט געוואָרן אַלס אַ טאָג ווען גייסט באַהערשט שטאָף אין אַ סך אַ ברייטערער מאָס ווי אין די וואָכעדיקע טעג.

איך רעד דאָ פאַר אייך אין אַ דאָרפישער סביבה, אונטערן פרייען הימל, אָן אַ ביבליאָטעק, און איר וועט מסתמא מיך ניט שטעלן אין קיין פאַרלעגנהייט מיט פראַגן, וואו וואָס „עס שטייט". ערגעץ־וואו אין תלמוד ווערט דערציילט וועגן אַ סכנה וואָס האָט געלויערט אויף דער וועלט אין די ששת ימי המעשה. דער חומר האָט זיך זיין אייגענע דינאַמיק, און ווי־באַלד גאָט האָט אים אַרויסגערופן צו עקזיסטענץ, האָט ער אַרויסגעוויזן, רעדנדיק אין הייניקע טערמינען, אַ געפערלעכן דראַנג צו עקספּאַנסיע. ער האָט געזוכט אַזוי זיך אויסצושפּרייטן, אַז אין דער ספערע פון עקזיסטענץ זאָל שוין פאַר גאָרניט ניט זיין קיין „פּלאַץ", און ער זאָל בלייבן אויף אייביק דער איינציקער יש, די איינציקע רעאַליטעט. פרעגט ניט קיין קשיות אויף אַ לעגענדע, ווי פּאַראַדאָקסאַל זי זאָל ניט קלינגען, אָבער דער איינדרוק פון יענער לעגענדע, וועלכע איך קען היינט לייִדער ניט ציטירן אין איר אייגענעם לשון, איז אַזעלכער, אַז דער כביכול האָט פּלוצלונג דערזען פאַר זיך אַ בונט פון חומר, וואָס האָט געזוכט מיט זיך צו פאַרפּלייצן דאָס גאַנצע „זיין": אומבאַגרענעצטע מאַסן פון נאָך־ניט־געשאַפענעם, בלויז פּאָטענציעלן חומר האָבן זיך מיט אַ ווילדער קראַפט געריסן צו עקזיסטענץ, געזוכט זיך אויסצופורעמען, זיך צו מאַניפעסטירן. יענעם בונט האָט דער בורא־עולם אָפּגעשטעלט. „עד כאן", גענוג, מער ווי דעם חומר וואָס ער האָט ביז אַהער

געשאַפן, וועט ער ניט דערלויבן צו עקזיסטירן, און כדי צו צאַמען דעם חומר׳ס צעיושעטן דראַנג, האָט ער אויף זיך און אויף דער וועלט גוזר־שבת געווען. אויך דער באַגרענעצטער חומר, וואָס גאָט האָט דערלויבט אַריינ־צוגיין אין דער ספערע פון עקזיסטענץ, איז אומגעהייער מאַסיוו, און מיט זיין שווערן געוויכט זוכט ער איינצופירן אַ מין אויטאָקראַטישע הערשאַפט איבערן מענטשן. דער קעגנגעוויכט אַט צו יענער דיקטאַטור פונעם שטאָפ־לעכ איז שבת — די ספערע פון פרייען גייסט, וואָס וואַרפט זיך ניט אונטער אונטער דער ממשלה פון חומר. אויב מצרים זאָל זיין אַ סימבאָל פון אונ־טערטעניקייט צום שטאָפלעכן, דאַרף שבת באַטראַכט ווערן אַלס אַ מין קאָסמישע „יציאת מצרים" — אַ פעריאָדיש־ריטמישער אויסצוג „מעבדות לחרות", יעדע וואָך פון אַ גאַנץ יאָר, פון אייביקייט ביז אייביקייט.

ניט אומזיסט האָט זיך ביי אידן געשאַפן אַ פאָרשטעלונג וועגן אַ נשמה יתירה וואָס וויזט אַרויס איר עקזיסטענץ אום שבת. כדי צו באַקעמפן די טיראַנישע הערשאַפט פון חומר און זיך באַפרייען פון די מאַוימדיקע צינזן וואָס דער מענטש איז געצוואונגען אים צו צאָלן, פאָדערט זיך עפעס מער ווי די „געוויינלעכע" נשמה וואָס אָפערירט מיט אירע באַגרענעצטע קרעפטן אַלע טעג פון אַ גאַנצער וואָך. ר׳ שמעון בן לקיש, וועלכער האָט אַמאָל אָט אויף דער „איבער־נשמה" אָנגעוויזן, האָט אָבער אין דעם צוזאַ־מענהאַנג געמאַכט אַ טעות. ביי אים קומט אויס אַז יעדן ערב־שבת גיט גאָט אַריין אין מענטשן אַ נשמה יתירה און מוצאי־שבת נעמט ער זי פון אים צוריק. אַנדערע חכמים האָבן פאַרשטאַנען, אַז אויך די נשמה יתירה איז ניט ערגעץ־וואו אויסער דעם מענטשן, וואָס קומט יעדע וואָך אַריין אין אים אַלס אַ ציטווייליקער גאַסט. בכוח איז נשמה יתירה קעגנווערטיק אין מענטשן אויך אין די וואָכעדיקע טעג — זי איז אַ טייל פון זיין וועזן און ניט קיין פרעמד־אַרטיקער עלעמענט וואָס ווערט אין אים „דעפאָנירט" דורך אַ געטלעכער מעכאַניק — נאָר בפועל קען זי זיך ניט אַרויסצייגן אַזוי לאַנג דער מענטש איז פאַרנומען מיטן קאַמף פאַר זיין עקזיסטענץ, מיט „מלאכה", אָדער גאָר מיט „פרקמטיא" וואָס לעבט פאַראַזיטיש מיטן קאַרגן, געבאַרענעם ביסל ליכט, וואָס זי קריגט פון „מלאכה". אין וואָכעדיקע טעג מוז דער מענטש, אויב מען מעג זיך אַזוי אויסדריקן, גוזר זיין אויף זיין נשמה יתירה, אַז זי זאָל זיך מצמצם זיין, זיך באַשיידן־שעמעוודיק באַהאַלטן ערגעץ אין אַ פאַר־באָרגענעם ווינקל פון זיין וועזן, ביז ס׳וועט קומען דער מאָמענט פון שבת, ווען ער וועט זי פון דער גזירה" באַפרייען און דערמיט זיך באַפרייען. אין וואָכעדיקע טעג גייט דער מענטש אַרום ווי מיט אַ מאַסקע אויפן פנים, ווי איינער וואָס פרעטענדירט קיין נשמה יתירה ניט צו האָבן. אָן אַ מאַסקע באַווייזט ער זיך, פאַר דער אויסנוועלט, פאַרן חומר, און פאַר זיך אַליין —

שבת. אין דעם זינען איז ער שבת נאַטירלעכער ווי אין וואָכעדיקע טעג, און אַט דאָס אפשר האָט דער מדרש געמיינט ווען ער האָט געזאָגט, אין בראשית רבה, „לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא דומה בשבת“ (דאָס ליכט פונעם מענטשנס פּנים אַלע טעג פון דער וואָך איז ניט דאָס זעלבע וואָס אום שבת). ווען דער מענטש (אָדער „דער איד“) וואָלט לויט זיין עצם וועזן ניט געווען שבתדיק, וואָלט ער פון זיך קיין שבת ניט געקאָנט אַרויספּראָדוצירן, אָדער ער וואָלט ניט מסוגל געווען אָנצונעמען פון גאָט שבת אַלס מתנה: אויך אויף אָנצונעמען אַ געשענק פאָדערט זיך טאַלאַנט, באַשאַנקענקייט. דאָס וואָכעדיקע איז, פון דעם שטאַנדפּונקט, אַ אייביקע „היפּאָקריטסטווא“ וואָס דער מענטש אַלס אונטערטאַן פון דער נאַטור מוז אַרויסווייזן כדי ווי עס איז דורכצוקומען מיט דער ממשלה פון חומר, בשעת דאָס שבתדיקע אין אים איז דאָס אויפריכטיקע און עכטע, די אויסשטראַלונג פון זיין טיפערער נאַטור — אַט ווי היינע האָט געוואָלט גלויבן, אַז דער בן־מלך וואָס איז דורך כישוף פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ הונט, אָבער אויף יעדן שבת ווערט ער צוריק אַ בן־מלך, טראָגט נאָר אַ הינטישע מאַסקע, בשעת אין זיין שורש נשמה איז ער געבליבן וואָס ער איז געווען, פאַר וואָס ער איז באַשטימט געוואָרן: אַ פּרינץ.

וואָס מער מען טראַכט זיך אַריין אין שבת — אין דער אידייע פון שבת און אין זיינע מאַניפעסטאַציעס אין אידישן לעבן און דענקען — אַלץ מער ווערט מען אָנגעפילט מיטן געפיל, אַז אויב סאָציאַל איז שבת אַ רעפאָרם, איז ער מעטאַפיזיש אַ רעוואָלוציע — אַ רעוואָלוציאָנערער ריטעם פון אַרויס־פאָדערונג צום חומר, צו יענעם שטומען מאַסיוו וואָס דריקט אויפן מענטשן און וויל ניט צולאָזן זיין פרייהייט. די הויפּט־אייגנשאַפט פון חומר איז זיין שווערקראַפט, און ער צווינגט אַלץ, אויך דעם מענטשן, צו אים צו גראַוויטירן. שבת איז דער געניאַלער פאַרזוך דעם געזעץ פון שווערקראַפט צו „סוספּענ־דירן“, אָדער, לכל הפחות, זיך פון אים ניט וויסנדיק צו מאַכן, אים מבטל צו זיין און כאָטש אויף איין מעת־לעת אין וואָך צו אים ניט גראַוויטירן. אויס מלאכה, אויס פיקסירט־זיין אויף דער מלאכה־וועלט, אויס אָפּהענגיקייט פון דעם וואָס איז אויסער דיר און נידעריקער פון דיר. אויס זאָרג און דאגה (עס איז אַ מצוה צו דאגה׳ן אין מיטן וואָך, כדי צו מאַכן דעם שבת זאָרגלאָז), אויס דברי־חול און געבונדנקייט צו דברי־חול, אַ מין איבערגאַנג פונעם קיניג־רייך פון נויט און קנעכטשאַפט אין אַ קיניגרייך פון שפע און פרייהייט, פון מי צו „שפּיל“, פון שקלאַפעריי אין אַ טיראַנישן שטאַט צו בירגערשאַפט אין אַ רעפּובליק פון גייסט.

די דינאַמיק פון שבת איז זיג, טריאומף: טריאומף פון גייסט איבער מאַטעריע. שבת קען מען אין יעדן אָרעמען הויזגעזינט פאַרבעטן די מלאכי־

השרת, אָפּגעגעבן זיי „שלום־עליכם", ווי לאַנג־באַקאַנטע, באַפריינדעטע, איי־גענע. דער חומר־טיראַן ציט זיך צוריק, באַהאַלט זיין פּנים, ווי אַ שולדיקער און זינדיקער. אויף דער סצענע קומט די באַפרייענדיקע, אויסגעחלומטע מלכה. ר׳ חנינה איז ניט געווען דער ערשטער וואָס האָט דערזען איר אָנקומען און גערופן יעדן אויף אַ מין פּראָצעסיע, זי מקבל פּנים־זיין: „בואו ונצא לקראת שבת המלכה"; ר׳ ינאי איז ניט געווען דער לעצטער וואָס האָט אין דער מלכה דערזען די כלה: „בואי כלה, בואי כלה!" יעדן איינעמס מלכה און יעדן איינמס כלה: יחוס; מילדע, צאַרטע הערשאַפט פונעם העכערן איבערן נידעריקערן; חסד אַנשטאָט דעספּאָטיזם; האָפענונג, „מאַרגנדי־קייט", לאַקונג און פאַרשפּרעכן. מען דאַרף נאָר אָנצינדן און בענטשן די ליכט: זאַנפטע שטראַלן פון דער מלכה־כלה׳ס אויגן וועלן פון די ליכט אַרויסשיינען — פאַר יעדן, אויך פאַר דיר און נאָר פאַר דיר.

צווייטער קאַפּיטל

תחינות און תפילות

אַ תחינה צו ליכט-בענטשן

רבונו של עולם, איך לויב און דאַנק דיין ליבן נאָמען, וואָס איך בין זוכה צו טאָן די מצוה, וואָס דו האָסט געגעבן פאַר די נשים, ווי די חכמים ז"ל שרייבן אין מסכתא שבת, אַז ווייבער זיינען מחויב צו בענטשן ליכט פרייטיק פאַרנאַכט. און דיין חסד זאָל זיין מיט מיר, אַז איך זאָל זוכה זיין צו טאָן די מצוה ביז הונדערט יאָר. און איך זאָל זיין געהיט, אַז איך זאָל ניט אָנצינדן די ליכט נאָך זונאונטערגאַנג. עס זאָל ניט זיין חלילה פון דער מצוה די גרעסטע עבירה, דאָס הייסט, חילול־שבת, וואָס דאָס איז האַרב ווי די גאַנצע תורה צוזאַמען. און פאַר דעם זכות האָף איך און בעט פון דיין הייליקן נאָמען, אַז מיינע קינדער וואָס דו האָסט מיר געגעבן מיט דיין חסד און וועסט מיר געבן מיט דיינעם חסד, אַז זיי זאָלן ניט זיין קיין מחללי־שבת חלילה, און דאָס ליכט פון דער תורה זאָל זיי דערלייכטן די אויגן, אַז זיי זאָלן ניט חלילה נכשל ווערן אין עבירות. ווי עס שטייט געשריבן אורח צדיקים כאור נוגה, דאָס הייסט, די צדיקים גייען אין גראָדן ריכטיקן וועג, ווי איינער גייט פאַר דער טאָג־ליכטיקייט, און די ניט־פרומע גייען אין דער פינצטערניש. ובזכות זה, וואָס איך האָב אָנגענומען דעם ליבן שבת־קודש אין דער צייט מיט גרויס כבוד און אים באַשיינט מיט שיינע ליכט, בעט איך דיך, הקדוש־ברוך־הוא, אַז איך זאָל זוכה זיין צו האָבן קינדער תלמידי־חכמים, אַז איך זאָל האָבן נחת און כבוד איןביידע וועלטן. מיין פנים זאָל ניט שוואַרץ ווערן פון זיי אויף יענער וועלט אָמן.

אַ תחינה צו זאָגן שבת-צו-נאַכט נאָך הבדלה

רבון העולמים, דו האַר פון אַלע וועלטן, פאָטער פון דערבאַרעמקייט און פאַרגעבן, מיט אַ גוטן סימן און מיט מזל הייב אָן אויף אונדז די זעקס טעג פון דער וואָך די וואָס קומען אָן צו אונדז אַנטקעגן צו פריד, זיי זאָלן זיין פאַרמיטן פון אַלע זינד און ריין פון אַלערליי עבירות און זאָלן זיין צו אונדז באַהעפט צו לערנען תורה און צו טאָן גוטע מעשים און לייטזעליק אונדז מיט אַלערליי קלוגשאַפט און דו זאָלסט אונדז מאַכן הערן אין די זעקס טעג אייטיל־פרייד. עס זאָל ניט אונדזער קנאה אויפגיין אויף איין האַרץ פון אַ מענטשן, דאָס הייסט, עס זאָל אונדז קיינער ניט מקנא זיין און מיר זאָלן אַנדערע אויך ניט מקנא זיין. דו האַר, גאָט, פאָטער באַרעמהאַר־ציקער טו איין בענטשונג און ברייטקייט און באַגליקונג אין אונדזער משאַ־

ומתן. און אַלע די וואָס ראָטן אויף ישראל גוטע עצות און מחשבות — זאָלסטו זיי שטאַרקן און בענטשן און אָכפּערן און באַשטעטיקן זיי מיט זייער עצה, ווי עס שטייט אין פסוק, גאָט וועט געבן ווי דיין האַרץ באַגערט און דיין עצה וועט ער ממלא זיין. נאָך זאָגט דער פסוק: ווען דו וועסט באַפעלן, וועט דאָס איין קיום האָבן און אויף דיינע וועגן וועט שיינען ליכטיקייט. און עפן אונדז אויף, דו גאָט אונדזער גאָט, דו פאָטער פון דערבאַרעמקייט, דו האַר פון פאַרגעבן זינד, אין דער וואָך און אין אַלע וואָכן פון אַ גאַנץ יאָר, טויערן פון ליכטיקייט, טויערן פון לאַנגע יאָרן, טויערן פון דערלענגערן דעם צאָרן, דאָס מיינט מען, ניט באַלד חס־ושלום שטראָפן אויף די עבירות, טויערן פון בענטשונג, טויערן פון פאַרשטאַנדיקייט, טויערן פון פרייד און אָכפּערקייט און שטאַרקייט, טויערן פון ליכטיקייט און שכל, טויערן פון שיינקייט און הצלחה, די טויערן פון דעם בית־המקדש, די טויערן פון געשווינדיקייט צו תורה ומצוות און געזאַנג פון שירות ותשבחות און פון גערעכטיקייט און לויטערקייט פון פאַרשטאַנד און וויסן. שאַפט טויערן פון פרייד און דערבאַרעמקייט און חן וחסד און חיים טובים און חכמה. טויערן פון הילף און רעכט־פאַרטיקייט, טויערן פון מכפר זיין אויף די עבירות און מיר זאָלן געשפייזט ווערן פון דיין האַנט און מיט כבוד. טויערן פון לערנען די תורה, טויערן פון טרייסט און ריינקייט, טויערן פון סליחה אויף אונדזערע זינד און מיר זאָלן געהאָלפן ווערן פון דעם הימל אין אונדזערע עסקים. טויערן פון הייליקייט, און מיר זאָלן אויפגעריכט געפירט ווערן אין אונדזער לאַנד אַריין, טויערן פון רחמנות און גוטן ווילן און מיר זאָלן האָבן איין רפואה שלימה, טויערן פון פריד און פון פרייד, און מיר זאָלן זוכה זיין באַלד צו הערן בשורות טובות, טויערן פון תורה ותשובה ותפילה און מיר זאָלן געהאָלפן ווערן, אַזוי ווי אין פסוק איז געשריבן, אַז די הילף פון די צדיקים איז פון גאָט און ער איז זייער באַשיצער אין איין ענגער צייט, און גאָט העלפט זיי און איז מציל, דען ער טוט זיי מציל זיין פון אַלדאָס בייז און העלפט זיי, ווען זיי באַשיצן זיך אין אים. ווי עס שטייט געשריבן: גאָט האָט אַנטפּלעקט זיין מאַכט די הייליקע פאַר די אויגן פון די פעלקער און זיי זעען אַלע, די האָרן פון לאַנד, די הילף פון אונדזער גאָט. און נאָך זאָגט דער פסוק: דאָס קול פון דיינע נביאים, זיי וועלן אויפהייבן איין קול און וועלן באַנאַנדער זינגען וואָרום זיי וועלן באַשיינפּערלעך זען, אַז גאָט וועט ווידער קערן די שטאָט ציון. און זאָלסט אונדז מקיים זיין וואָס עס שטייט געשריבן: ווי שיין וועט זיין ווען אליהו הנביא וועט קומען זיך שטעלן אויף די בערג אַנצוזאָגן די בשורה, און וועט מאַכן הערן פון גאָט איין פרייד אויף גאָר דער וועלט, און מאַכן הערן בשורות טובות און וועט מאַכן הערן הילף. ער וועט זאָגן צו ציון: דיין גאָט טוט קיניגן. דער ערשטער וואָס עס וועט קומען קיין ציון פון די וואָס אין גלות איז געוועזן — דער וועט זאָגן, אַז דאָ קומען זיי אויך

באַלד אָן. און צו ירושלים וועל איך געבן איין אָנזאָגונג, דאָס איז אליהו הנביא וועט קומען און וועט אונדז אויסלייזן במהרה בימינו אָמן סלה!

אַ תחינה פאַרן עסן

רבון כל העולמים, האַר פון אַלע נשמות, האַר פון שלום, שטאַרקער מלך, געבענטשטער מלך, געאַכפּערטער מלך, דער וואָס רעדט שלום, איין באַשיינטער, איין שטאַרקער, איין לויטערער, דאָס לעבן פון אַלע וועלטן, ער איז גוט און באַגיטיקט, איינער און געאיינציקט, פון אַלעם אַ שטאַרקער. ער איז באַקליידט מיט רחמים, איין מלך איבער אַלע מלכים, איין געשטאַרק־טער, ער לענט אונטער געפאַלענע, ער טוט מעשה־בראשית, ער לייזט אויס און באַשירעמט, ער איז קלאָר און רויט, איין הייליקער, איין הויכער און דערהויבענער. ער הערט דאָס געבעט פון אַלע, זיין וועג איז גאַנץ. איך באַקען פאַר דיר, מיין גאָט, אויף גאָר דעם חסד וואָס דו האָסט מיט מיר געטאָן און וואָס דו וועסט מיט מיר טאָן און מיט גאַנץ געזינט און מיט אַלע דיינע באַשעפענישן, און געבענטשט זיינען דיינע הייליקע מלאכים וואָס טוען דיין ווילן. האַר פון שלום, וואָס דער גאַנצער שלום איז זיינער בענטש מיך מיט שלום און זאָלסט דאַכטן מיך מיט מיין געזינט און גאָר דיין פאָלק ישראל צום גוט לעבן און פריד. אויבערשטער מלך אויף אַלע הערשאַפט פון הימל, אונדזער באַשעפער און וואָס האָט באַשאַפן אַלע מעשה־בראשית, איך טו בעטן דיין ליכטיק פּנים, דו זאָלסט מיך מזכה זיין מיט מיין הויז־געזינט צו געפינען חן און גוטע הצלחה אין דיינע אויגן און אין די אויגן פון די קינדער פון אָדם און חוה און אין די אויגן פון אַלע אונדזערע זעער צו דיין דינסט. און זיי אונדז מזכה אָנצונעמען שבתים מיט פיל שמחה און פון עשירות און פון ווייניק זינד. און טו אָפּ פון מיר און פון מיין הויזגעזינט און פון גאָר דיין פאָלק אַלערליי קראַנקייט און אַלערליי ווייטאָג און אַלערליי אָרעמקייט. און גיב אונדז איין יצר־טוב, מיר זאָלן דיך דינען מיט אמת און מיט יראה און אהבה. און מיר זאָלן זיין געערט אין דיינע אויגן און אין די אויגן פון אַלע אונדזערע זעער, דען דו ביסט דער געערטער מלך, דען צו דיר איז דאָס שיין. איך בעט דיך קיניג, איבער אַלע קיניגן, געביט דיינע מלאָכים וואָס באַדינען דיך, זיי זאָלן דאַכטן מיך מיט רחמים און זיי זאָלן מיך בענטשן אין זייער קומען אין מיין הויז אין אונדזער הייליקן טאָג, דען איך האָב אָנגעצונדן מיינע ליכט און האָב פאַרבעט מיין בעט און האָב איבערגעביטן מיינע קליידער פון כבוד שבת וועגן. און איך בין געקומען אין דיין הויז צו בעטן דיך, דו זאָלסט אָפּטאָן מיינע זיפצן, און איך האָב געטאָן עדות זאָגן, אַז אין זעקס טעג האָסטו באַשאַפן אַלע באַשעפענישן און

איך וועל דאָס אויך זאָגן דעם אַנדערן און דריטן מאָל, עדות צו זאָגן אויפן כוס מיט שמחה, ווי דו האָסט מיך געבאָטן צו דערמאָנען און האָבן תענוג מיט מיין נשמה־יתירה, וואָס דו האָסט אין מיר געגעבן. אין שבת וועל איך רוען, ווי דו האָסט מיך געבאָטן צו דינען דיך און זאָגן דיין גרויסקייט מיט געזאַנג. און איך האָב געטאָן גאָט צו קעגן מיר, ביי דיר צו בעטן, אַז דו זאָלסט מיך דערבאַרעמען און אויסצולייזן מיך פון צרות, צו דערוועקן מיין האַרץ צו דיין דינסט. אַזוי וועל איך קענען היטן דיין געזעץ אָן טרויער־קייט און וועל רעכט מתפלל זיין. איר מלאכים פון פריד, אייער קומען איז צו פריד, בענטש מיך צו שלום און זאָגט בענטשונג צו מיין אָנגעברייטן טיש און אייער אַוועקגיין זאָל זיין מיט פריד פון אַצינד ביז אייביק, אָמן סלה!

די שבתדיקע תפילות

1.

מעריב

דו האָסט געהייליקט דעם זיבעטן טאָג פון דיין נאָמען וועגן, דער ענדציל פון דער אַרבעט פון הימל און ערד, און האָסט אים געבענטשט מער פון אַלע טעג, און דו האָסט אים געהייליקט מער פון אַלע צייטן און אַזוי שטייט געשריבן אין דיין תורה:

און זיי זיינען געגרינדפעסט געוואָרן דער הימל און די ערד און אַלע זייערע הערשאַפטן און גאָט האָט פאַרענדיקט אין דעם זיבעטן טאָג זיין ווערק וואָס ער האָט געמאַכט, און גאָט האָט גערוט אין דעם זיבעטן טאָג פון אַלע זיינע אַרבעט וואָס ער האָט געטאָן, און גאָט האָט געבענטשט דעם זיבעטן טאָג און האָט אים געהייליקט, דען אין אים האָט ער גערוט פון אַלע זיינע ווערק וואָס גאָט האָט באַשאַפן און האָט געמאַכט.

אונדזער גאָט און גאָט פון אונדזערע עלטערן, באַוויליק אָן אונדזער רואונג, הייליק אונדז מיט דיינע מצוות און גיב אונדזער חלק אין דיין תורה, מאַך אונדז זאַט פון דיין גוטס און דערפריי אונדז מיט דיין הילף, און רייניק אונדזער האַרץ אַז מיר זאָלן דיך דינען באמת, און מאַך אונדז אַרבן, גאָט אונדזער גאָט, מיט ליבשאַפט און גוטן ווילן דיין הייליקן שבת און זאָלן רוען אין אים די ישראל, וואָס זיי הייליקן דיין נאָמען. געלויבט ביסטו, גאָט, דער וואָס הייליקט דעם שבת.

דער וואָס האָט באַשירעמט אונדזערע אָבות מיט זיין וואָרט, מאַכט לעבעדיק די טויטע מיט זיין זאָג, דער הייליקער גאָט, וואָס ס'איז ניטאָ זיין גלייכן, וואָס לאָזט רוען זיין פאָלק אין טאָג פון זיין הייליקן שבת, דען ער האָט געוואָלט זיי לאָזן רוען, פאַר אים וועלן מיר דינען מיט פאָרכט און ציטערניש און וועלן דאַנקען זיין נאָמען אייביק מיט ברכה דורך יעדן טאָג,

ער איז גאָט פון לויב, ער איז האַר פון פרידן, ער הייליקט דעם שבת און ער בענטשט דעם זיבעטן טאָג און מאַכט רוען מיט הייליקייט זיין פאָלק וואָס פעטיקט זיך מיט תענוג, אַ זכר צו מעשה־בראשית.

2.

פון קידוש

געלויבט ביסטו גאָט אונדזער גאָט, קיניג פון דער וועלט, וואָס ער האָט געהייליקט אונדז מיט זיינע מצוות און האָט באַגערט אין אונדז, און זיין הייליקן שבת מיט ליבשאַפט און באַוויליקונג האָט ער אונדז געמאַכט אַרבן, אַ געדעכעניש צו מעשה־בראשית. איין טאָג איין ערשטער צו אַלע אָנרופונגען פון הייליקייט, אַ געדעכעניש צו דעם אַרויסגאַנג פון מצרים. דען אין אונדז האָסטו אויסדערוויילט און אונדז האָסטו געהייליקט פון אַלע פעלקער און דיין הייליקן שבת מיט ליבשאַפט און מיט גוטן ווילן האָסטו אונדז געמאַכט אַרבן. געלויבט ביסטו, גאָט, דער וואָס הייליקט דעם שבת!

3.

פון שחרית

א

צו גאָט וואָס ער האָט גערוט פון אַלע זיינע ווערק, אויפן זיבעטן טאָג איז ער געוואָרן הויך געלויבט און אויפגעגאַנגען און זיך געזעצט אויפן כסא־הכבוד, דעם רולעכן טאָג האָט ער איינגעהילט מיט שיינקייט און ער האָט אויסגערופן דעם טאָג אַ תענוג. דאָס איז דער לויב פון זיבעטן טאָג, דאָס גאָט האָט אין אים גערוט פון אַלע זיינע ווערק. און דער זיבעטער טאָג אַליין לויבט און זאָגט איין געזאַנג אויף דעם טאָג שבת, עס איז גוט צו לויבן פאַר גאָט. איבער דעם געהערן אַלע באַשעפענישן באַשיינען און דאַנקען צו גאָט, זיי דאַרפן געבן לויב און ווערדיקייט און אַכפערקייט צו גאָט דעם מלך וואָס האָט אַלץ באַשאַפן, וואָס האָט געמאַכט אַרבן רו צו זיין פאָלק ישראל אין דעם הייליקן טאָג שבת. דיין נאָמען, אונדזער גאָט, ווערט גע־הייליקט און דיין געדעכעניש, אונדזער קיניג, ווערט באַשיינט אויבן אין הימל און אונטן אויף דער ערד. דו זאָלסט זיין געלויבט, אונדזער העלפער, פונוועגן די געלויבטע ווערק פון דיינע הענט און פונוועגן דאָס ליכטיקע ליכט, וואָס דו האָסט באַשאַפן, אויף דעם געהער מען דיך באַשיינען אייביק.

ב

משה פרייט זיך מיט דער מתנה פון זיין חלק, ווייל דו האָסט אים אָנגערופן איין געטרייער קנעכט. איין געצירטע קרוין האָסטו אים אָנגעטאָן

אויף זיין קאָפּ ווען ער איז פאַר דיר געשטאַנען אויפן באַרג סיני און צוויי שטיינערנע לוחות האָט ער געמאַכט אַראָפּנידערן אין זיין האַנט און עס שטייט אין זיי געשריבן מען זאָל היטן דעם טאָג שבת. און דו האָסט אים ניט געגעבן, גאָט אונדזער האַר, צו די פעלקער פון די לענדער און האָסט אים ניט געמאַכט אַרבן צו די געצנדינער, אויך רוען זיי ניט אין זיין רואונג, און בלויז צו דיין פאָלק ישראל האָסטו אים מיט ליבשאַפט געגעבן, צו די קינדער פון יעקב, וואָס דו האָסט זיי אויסדערוויילט.

4.

פון „מנחה"

דו ביסט איינציק און דיין נאָמען איז איינציק און ווער איז גלייך צו דיין פאָלק ישראל, אַן איינציק פאָלק אויף דער ערד. איין צירונג פון אַכפּער־קייט און קרוין פון הילף, איין טאָג פון רואונג און הייליקייט האָסטו צו דיין פאָלק געגעבן, אברהם איז לוסטיק און יצחק טוט זינגען, יעקב מיט זיינע קינדער רוען אין שבת איין ליבלעכע און באַווילִיקטע רואונג, וואָר־האַפטע רואונג, אַ שטילע און אַ זיכערע רואונג, איין גאַנצע מנוחה, וואָס דו האָסט אין איר געוויילט, די ישראל זאָלן רוען, זאָלן דיינע קינדער דער־קענען און וויסן, דאָס זייער רואונג איז פון דיר און אין זייער רואונג הייליקן זיי דיין נאָמען.

5.

פון שבת־צו־נאַכטיקן דאַווענען

דו האָסט אונדז געלייטזעליקט צו וויסן דיין תורה און דו האָסט אונדז געלערנט צו טאָן די געזעצן פון דיין ווילן און דו האָסט אָפּגעשיידט, גאָט אונדזער גאָט, צווישן די הייליקע און צווישן די אומהייליקע, צווישן ליכט און פינצטערניש, צווישן דאָס פאָלק ישראל און צווישן די פעלקער, צווישן דעם זיבעטן טאָג און צווישן די זעקס טעג פון אַרבעט. אונדזער פאָטער אונדזער קיניג, מאַך אָנפאַנגען אויף אונדז די טעג וואָס קומען אַנטקעגן אונדז מיט פרייד, פאַרמיטן פון אַלע זינד און גערייניקט פון מוטווילִיקייט און באַהאַפטן אין דיין פאַרכט.

דריטער קאַפּיטל

לידער

ר׳ שלמה אלקבץ

לכה דודי

קום אַרויס אַקעגן כלה, געליבטער מיין,
און לאָמיר דעם שבת מקבל־פּנים זיין!

„שמור וזכור" — ביידע מיט איין מאָל
האָט אונדז געלאָזט הערן דאָס געטלעכע קול.
גאָט איז איינער און זיין נאָמען איז איינער
אין רום און אין לויב, און ווייטער קיינער.

צו באַגעגענען שבת — קומט, לאָמיר גיין
ווייל ער איז דער קוואַל פון ברכה אַליין.
געקרוינט פון אָנהייב אָן, פון לאַנג,
ענדציל פון באַשאַף און ערשטן געדאַנק.

מקדש פון מלך, גאָט׳ס שטאָט און גאָט׳ס הויז,
קום פון צעשטערונג און חורבן אַרויס;
גענוג דיר שוין זיצן אין טאָל פון פּיין
און ער וועט אויף דיר זיך מרחם זיין.

שטיי אויף, טרייסל אָפּ זיך פון ערד און שטויב,
טו אָן דיינע פּראַכטיקע קליידער פון לויב;
דורך דוד פון בית־לחם הויז,
דערגרייך מיין זעל און לייז זי אויס.

דערוואַך, דערוואַך אין דיין ליכט און פּראַכט
שטיי אויף און לויכט אין דער פינצטער פון נאַכט;
דערוואַך פון דיין שלומער און רייד געזאַנגען,
גאָט׳ס כבוד אויף דיר איז אויפגעגאַנגען.

ניט ווייס מער פון בושה, זאָלסט מער זיך ניט שעמען —
וואָס ביסטו געפאַלן, וואָס טוסטו זיך קלעמען?
מיין אָרעם פאָלק צו דיר טוט זיך קערן,
און די שטאָט אויף איר באַרג וועט אויפגעריכט ווערן.

און דיינע באַרויבער — וועלן ווערן צערויבט,
און דיינע פאַרשלינגער — דערווייטערט, צעשטויבט;
דיין גאָט וועט זיך פרייען איבער אונדז אַלע,
ווי ס׳פרייט זיך דער חתן איבער זיין כלה.

אויף רעכטס און אויף לינקס וועסטו זיך טאָן שפּרייטן
און גאָט וועסטו דינען און לויבן אין פריידן.
דורכן מאַן פון דוד בן ישי׳ס הויז
וועט זיין אונדזער שמחה ליכטיק און גרויס.

קרוין פון איר האַר, קום מיט פרידן אַרונטער,
מיט קלאַנגען געזאַנגען פריידיק און מונטער,
צווישן די טרייע פון פאָלק ווער נתעלה —
קום שוין כלה, קום שוין כלה!

קום אַרויס אַקעגן כלה, געליבטער מיין,
און לאָמיר דעם שבת מקבל־פנים זיין!

(אידיש: י. י. שוואַרץ)

ר׳ שלמה יצחקי (רש״י)

אַ זמר פאַר שבת־צו־נאַכט

דער שומר זאָל מיין פינצטערע נאַכט באַשטראַלן,
ווייל אַן אימה׳דיקה פינצטערניש איז אַרונטערגעפאַלן —
זיי אַ הילף אונדז, דערבאַרעמדיקער גאָט!

מיר וואַרטן אויף ליכט, זאָל דאָס ליכט אונדז געפינען,
ביז ס׳קומט אויף דער טאָג און די שאָטנס אַנטרינען —
זיי אַ הילף אונדז, דערבאַרעמדיקער גאָט!

דערוואַך און צעשטראַל זיך, מיין ליכטיקער שטערן,
זאָל ליכטיק, זאָל ליכטיק און פריידיק נאָך ווערן —
זיי אַ הילף אונדז, דערבאַרעמדיקער גאָט!

אין אָונט — געווייז, אין פרימאָרגן — געזאָנגעז,
שיק הילף אונדז אין גלות אין פינצטערן, לאַנגען —
זיי אַ הילף אונדז, דערבאַרעמדיקער גאָט!

זע, ס׳האָט אונדז די פינצטערע נאַכט פאַרנומען,
אין שעה פון דעם אָוונט זאָל ליכט אויף אונדז קומען —
זיי אַ הילף אונדז, דערבאַרעמדיקער גאָט!

ער האָט אונדז פון טויט־שרעק אַרויסגעצויגן,
באַשירעם, באַשיץ און לויכט אויף מיינע אויגן —
זיי אַ הילף אונדז, דערבאַרעמדיקער גאָט!

אויף גאָט׳ס ליכט טו איך גאָרן און וואַרטן און האָפן,
קומט גיין אין זיין ליכט, ס׳ליגט דער וועג פאַר אונדז אָפן —
זיי אַ הילף אונדז, דערבאַרעמדיקער גאָט!

זאָלסט איילן צוהילף מיט דיין ליכט, וואָס פאַרבאָרגן,
זאָל גאָט זיין דאָס אייביקע ליכט אין פרימאָרגן —
זיי אַ הילף אונדז, דערבאַרעמדיקער גאָט!

שטיי אויף, לויכט, ווייל דיין ליכט קומט מיט פריידן
און זאָלן פאַרשווינדן די גזירות און ליידן —
זיי אַ הילף אונדז, דערבאַרעמדיקער גאָט!

באַשירעם, באַשיץ פון די בלוטיקע שונאים,
גאָט׳ס כבוד האָט אויפגעשטראַלט, לויכט אונדז אין פנים —
זיי אַ הילף אונדז, דערבאַרעמדיקער גאָט!

(אידיש: י. י. שוואַרץ)

יהודה הלוי

אַ זמר לשבת

איך הייב אויף דעם בעכער מיט ליבשאַפט און זאָג:
פרידן דיר, פרידן דיר, זיבעטער טאָג!
די זעקס טעג פון אַרבעט ביי דיר זיינען קנעכט —
אַרבעט איך, וואַנדער איך, פאַר דיר איז אַלץ רעכט,
זיי פליען פאַרביי, ס׳איז דאָך בלויז אַ פאָר טעג.
פרידן דיר...

מיין ליבע צום זיבעטן טאָג איז גאָר גרויס,
דעם ערשטן טאָג גיי איך צו דער אַרבעט אַרויס,
פאַרדינען אויף שבת, צו זיין פאַר אים גרייט,
ווייל גאָט האָט אויף אים זיינע ברכות פאַרשפרייט,
נאָר דו ביסט מיין טייל פון מיין גאַנצענער מי...
פרידן דיר...

דאָס ליכט פון מיין הייליקן טאָג איז גאָטס ליכט —
די זון און לבנה זיינען מקנא זיין ליכט.
וואָס אַרט מיך דער מאָנטיק און דינסטיק אין פיין,
דער מיטוואָך — פאַרשטעלט איז זיין פנים פון שיין.
פון פינפטן טאָג אָן גייט די בשורה פון פרייד
אַז מאָרגן — און ס׳ווערט מיין נשמה דערפרייט;
ביז האַלבן טאָג אַרבעט און נאָכדעם שוין פריי
צום טיש פון מיין הירט און מיין קיניג געטריי.
פרידן דיר...

אין זעקסטן — צעשטראַלט מיין נשמה זיך העל,
די צייט פון מיין רו שטייט שוין נאָנט ביי מיין שוועל:
בין איך דורך דער וואָך נע־ונד און פאַרשמאַכט —
פאַרגעס איך די וויטיקן פרייטיק צו נאַכט.
פרידן דיר...

ווי ליב און ווי טייער עס קומט דער פאַרנאַכט
דאָס פנים פון שבת איז לויטער און פראַכט;
ברענגט מיט מיט זיך עפּל, זאָל פליסן דער ווייַן
געליבטער, געטרייער, אין הויז קום אַריין!
פרידן דיר...

איך זינג צו דיר שבת דו מלכה אַ ליד,
פאַר דיר מיין געזאַנג, טאָג פון ליבע און פרייד;
אַ טאָג פון תענוגים, פון עסן און זעט —
דער תענוג פון טיש, און דער תענוג פון בעט.
פרידן דיר...

(אידיש: י. י. שוואַרץ)

יהודה הלוי

אַ זמר פאַר שבת-צו-נאַכט

באַדאַרפסט דאָך דערקענען
די עלנטע שאָף,
וואָס ס'האָט זיי דער שונא
פאַרטריבן אין שטראָף;
צעזייט און צעשפּרייט זיי
אַהער און אַהין —
דו ביסט דאָך דער פּאָטער,
און זיי — דיינע זין.
פאַר דיר אין די אויגן
ווי יאָגט זיי דער פיינט?
וואו אין דיין רחמנות
און ליבלעכקייט היינט?
אויף וועמען פאַרלאָזסטו
דאָס ביסעלע שאָף?
—דיין שאָף, מיין באַשעפער,
ביים פיינט אין די הענט:
ער שיסט אין זיי פיילן
און שניידט און פאַרלענדט;
און ס'איז ניט קיין אָנהייב,
און ס'איז ניט קיין ענד.

ס'איז שוואַרץ זייער פּנים
און פינצטער פאַר צער;
צעשפּרייט, ווי זיי וואָלטן
ניט האָבן קיין האַר.
אַ לייב זיי פון פאָרנט,
פון הינטן — אַ בער;
דאָס פעלד איז פאַרטריקנט,
געזאַלצן ווי אַ טרער.
דאָס גראָז איז פאַרדאָרבן
און ביטער און שלעכט;
און זייערע הערשער —
דער ברודער און קנעכט.

אָך, ווי איז און ווינד
צום פאַרטריבענעם קינד.
הייל אויס מיך צוריק,
מיינע דריקער — צעדריק;
פיר דיין פאָלק ווי אַ שיף
פון דער ברויזיקער טיף.

און טרייב אָפּ דעם חזיר —
ניט שרעקן זאָל ער.
אין פרעמדע געצעלטן
צו לעבן איז שווער.
מיין זין איז פאַרווירט
זינט מיין זון איז פאַרפלעקט;
די ענד פון מיין ליידן
פאַרהילט און פאַרדעקט.
אויב ניט פול איז די מאָס
פון מיין שטראָף פאַר מיין זינד —
נעם זי אָן אין דעם זכות
פון יעקב דיין קינד.
פאַרגיטיק, באַלויז,
קער צוריק אונדזער קרוין,
און מיין פייער צעגלי,
מיינע בלומען צעבלי.

וואָס זוכן מיין אומגליק,
בייזוויליקע האַסער —
געברענט מיך אין פייער,
געטרונקען אין וואַסער;
פאַרוואַנדלט אין חורבות
די שטאָט ירושלים;
צעפיצלט, צעבראָכן
יהודה און אפרים.
און פרעג איך דעם סוד
וואָס פון אויג איז פאַרבאָרגן —
איז ענטפערן קלוגע
פון היינט און פון מאָרגן:

ביז גאָט אינעם הימל
וועט צוזען מיין פּיין
און וועט די צעשפּרייטע
פאַרזאַמלען אַריין;
ער וועט מיינע מויערן
בויען צוריק;
משיח בן־דוד
מיר ברענגען מיט גליק!

(אידיש: י. י. שוואַרץ)

אברהם אבן־עזרא

דער בריוו פון שבת

און דאָס איז געווען אין יאָר פיר טויזנט ניין הונדערט און ניינצן, אום האַלבער נאַכט פון פערצנטן טאָג אין חודש טבת. און איך, אברהם הספרדי, וואָס ווערט אָנגערופן אבן־עזרא, בין געווען אין איינער אַ שטאָט פון די שטעט פון אינזל, וואָס ווערט אָנגערופן עק־וועלט, וואָס איז אין זיבעטן גבול פון די גרענעצן פון באַזעצטן לאַנד, און איך בין דעמאָלט געווען איינגעשלאָפן אין זייער אַ געשמאַקן שלאָף. האָב איך געזען אין חלום, ווי עמיץ שטייט לעבן מיר, אין אויסזען פון אַ מאַן, און האַלט אין האַנט אַ פאַרמאַכטן בריוו, און ער האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט צו מיר: נעם דעם דאָזיקן בריוו, וואָס שבת שיקט צו דיר. האָב איך מיך געקניט און געבוקט צו גאָט, און געבענטשט זיין נאָמען וואָס האָט אונדז געגעבן דעם שבת, און וואָס האָט מיר אָנגעטאָן דעם דאָזיקן כבוד. איך האָב געכאַפּט דעם בריוו מיטביידע הענט, און מיינע הענט האָבן געטריפט מיט מור, און האָב אים געלייענט און דער אָנהייב זיינער איז געווען ביי מיר אין מויל זיס ווי האָניק. נאָר ווען איך האָב געלייענט די לעצטע שורות, בין איך געוואָרן אויפגערעגט ביז גאָר און איך בין כמעט אויסגעגאַנגען. האָב איך געפרעגט יענעם וואָס איז אַנט־קעגן מיר געשטאַנען: מיט וואָס האָב איך מיך פאַרזינדיקט און וואָס פאַראַ פאַרברעכן בין איך באַגאַנגען, אַז זינט איך געדענק דעם הייליקן נאָמען, וואָס האָט מיך באַשאַפן און זינט איך האָב געלערנט זיינע מצוות — האָב איך אַלעמאָל ליב געהאַט דעם שבת, און איידער שבת פלעגט נאָך אָנקומען, פלעג איך אים אַרויסגיין אַנטקעגן מיטן גאַנצן האַרצן, און ביי זיין אַוועק־גיין פלעג איך אים באַגלייטן מיט פרייד און מיט לידער, און ווער איז נאָך איינער צווישן אַלע זיינע דינער ווי איך, טאָ פאַרוואָס האָט ער דווקא מיר געשיקט דעם דאָזיקן בריוו? און אָט איז דער בריוו:

איך, שבת, די קרוין פון אמונה,
די פערטע פון די עשרת־הדברות.
כ׳בין אַ צייכן צווישן גאָט און זיינע קינדער,
דער אייביקער צייכן אויף דורות און דורות.
און מיט מיר האָט גאָט פאַרענדיקט אַלע זיינע מעשים,
און אַזוי שטייט אין ספר־בראשית.
און אין טאָג שבת איז קיין מן ניט געפאַלן,
כדי איך זאָל זיין אַ מופת פאַר די אָבות.
איך בין אַ תענוג פאַר די וואָס לעבן אויף דער ערד
און אַ רו פאַר די מתים און קברים.
כ׳בין די פרייד פון מענער און פרויען
און ס׳פרייען זיך מיט מיר יונגע און אַלטע.
עס טרויערן אין מיר ניט קיין אבלים
און מען מאַכט ניט אין מיר קיין הספדים
און רו געפינען דער קנעכט און די דינסט,
און די פרעמדע, וואָס אין די טויערן.
ס׳רוען די בהמות, וואָס זיינען ביים מענטשן אין האַנט
ווי די פערד און די אייזלען און אָקסן.
און יעדער איד מאַכט קידוש אויף ווײַן
און איז מבדיל צווישן אידן און פעלקער.
זיי געפינען די טויערן פון פאַרשטאַנד יעדן טאָג —
אָבער אין מיין טאָג עפענען זיך טויערן הונדערט.
געערלעכט — זיך ניט צו לאָזן אין אַ וועג, דאָס אייגענע,
ניט צו פאַרנעמען זיך מיט געשעפטן,
ניט אָפּריידן קיין זאַכן.
איך האָב דיך אַלע דיינע טעג געהיט, דערפאַר,
ווייל דו האָסט מיך געהיט פון יוגנט אָן.
נאָר אויף דער עלטער ביסטו דורכגעפאַלן אומגערן:
עס זיינען ספרים אין דיין הויז געבראַכט געוואָרן,
אין וועלכע ס׳שטייט געשריבן צו פאַרשוועכן
די נאַכט פון טאָג פון זיבעטן.
וואָס שווייגסטו און גיסט זיך זיך ניט קיין נדר
צו שרייבן בריוו וועגן דרך פון גלויבן
און זיי אומעטום פאַנאַנדערצושיקן?!

און דער שליח פון שבת האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט: מ׳האָט דעם שבת פאַרטרויט, אַז דיינע תלמידים האָבן נעכטן אין דיין הויז אַריינגעבראַכט ספרים מיט פירושים אויף דער תורה, און דאָרט שטייט געשריבן, אַז מען

זאָל מחלל־שבת זיין, און דו זאָלסט אָנגורטן דיינע לענדן פאַרן כבוד פון שבת, און אַרויס אין קאַמף מיט די שונאים פון שבת, און דו זאָלסט קיינעם ניט שוינען.

איך האָב מיך אויפגעכאַפּט. דאָס האַרץ האָט מיר געקלאַפּט און מיין נשמה איז געווען אויפגעציטערט. בין איך אויפגעשטאַנען אין גרויס צאָרן, כ'האָב אָנגעטאָן מיינע קליידער, געוואַשן די הענט און גענומען דעם ספר מיט זיך צו דעם ליכט פון דער לבנה. איז דאָרט פאַראַן אַ פירוש אויף „און ס'איז געווען אָוונט און ס'איז געווען פרימאָרגן", און ער זאָגט: אַז ווען ס'איז געקומען דער פרימאָרגן פון צווייטן טאָג — דעמאָלט איז געוואָרן איין גאַנצער טאָג, מחמת, די נאַכט גייט נאָכן טאָג. כ'האָב כמעט געריסן קריעה ווען כ'האָב דערזען דעם דאָזיקן שלעכטן פירוש. און דעם פירוש האָב איך אויף אַן אָרט צעריסן, ווייל כ'האָב מיך געטראַכט: בעסער מחלל זיין איין שבת, כדי אידן זאָלן ניט מחלל זיין קיין סך שבתים, אויב זיי וועלן זען דעם דאָזיקן שלעכטן פירוש. אויך וואָלטן מיר זיין אויף שפּאָט און שאַנד ביי די פעלקער אין די אויגן. צוליבן כבוד פון שבת האָב איך מיך איינגעהאַלטן, און זיך געגעבן אַ נדר, אַז נאָכדעם ווי דער הייליקער טאָג וועט פאַריבער, ניט צו געבן מיינע אויגן קיין שלאָף, ביז איך וועל שרייבן אַ לאַנגן בריוו, צו דערקלערן באריכות, ווען דער אָנהייב איז פון טאָג פון תורה, אַוועקצונעמען אַלע שטרויכלונגען און אויפצוהויבן אַלע נעצן פון וועג, ווייל אַלע אידן, די פרושים אַזוי גוט ווי די צדוקים, ווייסן, אַז די פרשה בראשית אין וועלכער ס'ווערט דערציילט גאָטס מעשים, איז געשריבן כדי די שומרי־תורה זאָלן וויסן, ווי אָפּצוהיטן שבת, אַז זיי זאָלן רוען ווי גאָט האָט גערוט, צו ציילן די טעג פון שבת. אַלזאָ, אויב דער סוף פון זעקסטן טאָג מיינט דער פרימאָרגן פון זיבעטן טאָג, וואָלטן מיר דאָך באַדאַרפט היטן די קומענדיקע נאַכט. דער דאָזיקער פירוש וואָלט דאָך פאַרפירט אַלע אידן, אין מזרח און מערב, די נאָענטע און די ווייטע, די לעבעדיקע און אַפילו די טויטע. און יענער וואָס גלויבט אין דעם דאָזיקן פירוש, זאָל גאָט זיך נוקם זיין אין אים פאַר דער קריוודע פון שבת, און יענער וואָס וועט אַזוינס אויסרופן אויפן קול — זאָל זיין צונג זיך צוקלעפּן צו זיין גומען, און דער סופר וואָס וועט דאָס אַריינשרייבן ווי אַ פירוש אויף דער תורה — זאָל אים זיין האַנט אָפּדאַרן און זיין רעכט אויג זאָל בלינד ווערן — און פאַר אַלע אידן זאָל אויפגיין אַ גרויס ליכט, ווי דאָס ליכט פון די זיבן טעג.

ענן בר מרינוס הכהן

אליהו הנביא

אליהו הנביא, אליהו התשבי —
וואָס פאַרזאַמסטו זיך צו קומען?
ס'קוקט דיין קינד זיך אויס די אויגן,
האַלט אין וואַרטן אויף דיין קומען!
קום איינגיכן, קום איינגיכן
מיט משיח'ן צוזאַמען!
— ער וועט קומען, ער וועט קומען,
וועט זיך לאַנג שוין ניט פאַרזאַמען!

צייט צו ריידן, צייט צו שווייגן,
אָבער דו האַלטסט אין איין שווייגן —
טויזנט יאָר איז שוין אַריבער
און דו האַלטסט אַלץ אין איין שווייגן;
און די שלאַנג און עקדיש בייסן
און מיין אומגליק האַלט אין שטייגן!

אין מוצאי יום מנוחה
טוען מיר פון דיר אַלץ ריידן;
אויף אַ ברית און צו די סדרים
טוען מיר אַ שטול דיר גרייטן —
דו באַהאַלטסט אָבער דיין פנים
און פאַרזעסט אונדזערע לײדן!

עמרמ'ס זון האָט זיך געווייגערט,
ווען דאָס וואָרט האָט אים געטראָפן:
„וואָלט איך זיין דער לעצטער גואל
וואָלט איך לויפנדיק געלאָפן".
און הגם ער'ט ניט פאַרדינט זיך
האָט ער איינגעשטעלט זיך אָפן.

גאַרטל אונטער דיינע לענדן,
לויף צו ישי'ס זון און זאָג אים:
אַז מיר שטייען אַלץ אין תפילה
און מיר ווערן אַלץ געשלאָגן —

אפשר וועט ער אונטעראיילן
און באַשיצן אונדז פון פּלאָגן.

מיר, וואָס האָפן אויף דיר, טראָגן
בלויז איין וואָרט אויף ליפּן שטילע:
„וואָס האָט ער זיך אָפּגעלאָזן
און ער טוט פאַר אונדז קיין תפילה —
אפשר ווען ער וואָלט געבעטן,
וואָלט געקומען שוין די גאולה?"

קום אינגיכן, קום אינגיכן
מיט משיח'ן צוזאַמען.
— ער וועט קומען, ער וועט קומען
וועט זיך לאַנג שוין ניט פאַרזאַמען!

(אידיש: י. י. שוואַרץ)

ישי בן־מרדכי

איש־חסיד

(פון שבת־צו־נאַכטיקע זמירות)

געווען אַמאָל אַן אָרעמאַן,
אַן אָרעמאַן אַן ברויט;
קיין שוך, קיין קלייד געהאַט צום לייב,
דאָך גאָט געדינט אין נויט.

פאַרלאָזט זיך אויף זיין גוטן ווייב
און קינדער פינף דערצו;
נאָר אָט הייבט אָן די אידענע
צו שטערן אים זיין רו.

„ניטאָ קיין ברויט מער" — טענה'ט זי —
„קיין קלייד, דאַרפסט ניט פאַרגעסן,
„און אַז דו קענסט שוין תורה פיל,
„טאָ זאָג, וואו נעמט מען עסן?"

„דו פאָלג מיך, זיי מיט לייטן גלייך
„און גיי אַרויס אין מאַרק;

„ס׳וועט אפשר גאָט וואָס צושיקן
„זיין קנעכט, וואָס ליבט אים שטאַרק!"

„— דיין עצה איז גאַנץ שכל׳דיק,
„איז אָבער ניט קיין גוטע;
„כ׳זאָל גיין אין מאַרק אַ נאַקעטער
„און אָן אַ האַלבע פרוטה?"

זיין גוטע ווייב דאַן לויפט געשווינדט
און לייט גלייך ביי אַ שכנה,
ווי פאַר איר מאַן צו מאָס געמאַכט,
מלבושים אמת שיינע.

דער אָרעמאַן, ער פוצט זיך אויס
און גייט אויף גאָט׳ס באַראָט.
זיין קליינוואַרג שעפּטשעט: ברענג אים ניט
צוריק פאַרשעמט, אוי, גאָט!

גייט דער אביון פול מיט האָפענונג,
פאַר זיין ווייב און קינדער׳ס וועגן;
פלוצים זעט ער: אליהו
קומט אים אויפן מאַרק אַנטקעגן.
און דער נביא זאָגט אים פריינטלעך:
דו וועסט ווערן היינט אַ גביר —
כ׳וועל ביי דיר אַ שקלאַף היינט ווערן
זאָג נאָר, וואָס באַפעלסטו מיר.
רוף נאָר אויס: אַ קנעכט אַ גוטן
ווער וויל קויפן פאַר זיין געלט —
האָט איר איינעם וואָס זיין גלייכן
קריגט מען גאָרניט אויף דער וועלט.

*

דער חסיד קוקט אָן זיין דערלייזער פאַרוואונדערט,
די זאַך קומט אים פאַר עפּעס שווער.
ער קען ניט — דער דין וועט עס קיינמאָל דערלאָזן:
אַ קנעכט זאָל פאַרקויפן זיין הער.

ער טראַכט זיך: וואָס טוט מען? דער נביא פאַרשטייט עס
און גיט אים אַריין זיין השלמה;
אַז ער קען איצט זיין אליהו׳ס אַ רבי
קען איטלעכער געבן הסכמה.
דער חסיד פאַרקויפט אליהו הנביא,
עס ווײנען אין הימל די כרובים...
פאַרקויפט זייער הייליקן געטלעכן רבי׳ן
פאַר אַכט הונדערט טויזנט זהובים...

*

דער סוחר פרעגט זיין נייעם קנעכט:
וואָס איז דיין אַרבעט, ליבער?
ביסט אפשר גאָר אַן אַרכיטעקט —
דאַן גיב איך איצט דיר איבער
צו אויפבויען אַ קונסט־פּאַלאַץ
און אַלץ וואָס ס׳איז דערביי;
און ענדיקסטו, ווי ס׳דאַרף צו זיין
דאַן לאָז איך גיין דיך פריי.

אליהו אַרבעט אַפּ דעם טאָג
און אויך די נאַכט דערצו.
ער וויל די אַרבעט ענדיקן
און גיט זיך ניט קיין רו.
ער שרייט צו גאָט אום האַלבער נאַכט:
„דו זאָלסט מיין תפלה הערן,
„כ׳האָב פאַר דיין כבוד מיך פאַרקויפט
„דו זאָלסט געאַכפּערט ווערן.
„בויג צו דיין אויער צום געבעט
„און העלף דיין קנעכט דיין טרייען
„פאַרענדיקן די אַרבעט פיין,
„איך זאָל זיך באַלד באַפרייען״.

*

און מחנות׳ווייז קומען מלאכים פון הימל
און אַרבעטן פלייסיק אין ענין.
און טויזנטער הענט האָבן קונסטפול פאַרענדיקט
נאָך פאַרן פרימאָרגן דעם בנין.

עס פרייט זיך דער סוחר צו זען, אַז די אַרבעט
איז פּאַרטיק אײַנגאַנצן געוואָרן
אין ציר און אין שיינקייט, מיט פּראַכטיקע טורעמס —
ווי ס׳וואָלט זיך געבויט שוין פון יאָרן.
„געדענק־זשע דאָך איצטער״ — דערמאָנט אים דער נביא —
וואָס דו האָסט מיר צוגעזאָגט נעכטן,
באַפריי מיך אַצינדער, ווי דו האָסט גערעדט,
אויף אַן ערלעכן וועג, אַ גערעכטן.
און ערלעך מקיים איז איצטער דער סוחר
זיין וואָרט וואָס ער האָט אים געגעבן;
און באַלד אויפן אָרט פליט אַוועק אליהו —
צום הימל צו זעט מען אים שוועבן!

(אידיש: ח. י. עפּשטיין)

ר׳ ישראל נאגארה

אליהו הנביא

שיק צו מיין האַרצן די רפואה,
און דאָס איז: אליהו, דער שליח.
במהרה בימינו זאָל ער קומען
צוזאַמען מיטן מלך המשיח.
ער איז גוט און זיין בשורה איז גוט,
צום פאַרוואונדיקטן האַרץ זאָל ער ריידן,
אַז גאָט האָט דערבאַרעמט די צעשפּרייטע שאָף
און ס׳נעמט שוין אַ סוף צו די ליידן.

אין אַ גרויסן שופר וועט ער בלאָזן,
די פאַרשטויסענע צונויפנעמען —
ער וועט מיינע שונאים צעשפּרייטן
און זייערע עצות פאַרשעמען.
און מיין ליכט זאָל זיך העל צעשיינען,
ווי דער ליכטיקער מאָרגנשטערן;
איך זאָל נאָך מנוחה געפינען
און אויפגעריכט זאָל איך נאָך ווערן.

די ווייטע — דערנענטערט זיין אָרעם,
מאַכט שלום צווישן טאַטעס און קינדער;

וועט איינשטילן אַלע מחלוקות
וואָס ברויזן אין פאָלק אַצינדער;
זאָל אָננעמען זיך מיינע קריוודעס
זאָלן קומען אויפן פיינט מפּלות;
און איך זאָל נישט דאַרפן מער ציילן
די פינצטערע יאָרן פון גלות.

צום פאָלק זאָל ער ברענגען די בשורה,
אַז גאָט האָט געקיניגט אין ציון;
דעם גוטן באַוואָסערטן גאָרטן
זאָל ער הייסן זיך צעבליען.
און אויפהייבן זאָל ער זיין היכל
וואָס ליגט צו דער ערד צעטראָטן —
זע, דיין מלך איז געקומען,
קום און באַשיץ דיך אין זיין שאָטן!

(אידיש: י. י. שוואַרץ)

נפתלי הערץ וויזל

פון „שירי-תפארת"

געדענקט די אַמאָליקע יאָרן אין האַרצן,
אַז גאָט האָט אַלץ באַשאַפן אַמאָל,
איידער ער האָט גערעדט — און שוין געוואָרן,
פון אָטעם פון זיין מויל, ערד, ים און הימלען,
זיינע מלאכים אין הימל, הייליקע הערשאַפטן,
אַלץ נאָר וואָס פאַראַן, באַפוילן —
און ס'איז געוואָרן. באַלד אין דער ערשטער רגע
געוואָרן באַשאַפן צוזאַמען. ווייל גאָט
באַדאַרף נישט נעמען קיין צייט וואָס צו שאַפן,
ער זאָגט: „ווער" — און ס'איז געוואָרן.
אויך די ערד איז באַשאַפן געוואָרן, אויך דער הימל,
איידער ער האָט געזאָגט: „ס'זאָל זיין ליכט"
איז זי, די ערד, שוין געשטאַנען,
אָבער גאַנץ און פולשטענדיק איז זי נאָך ניט געווען,
זי איז געווען ווי אַ תהום פון תוהו ובוהו
און פינצטערניש. וועסטו דאָך פרעגן:
פאַרוואָס עפּעס איז זי אַזוי באַשאַפן געוואָרן?

דערפאַר ווייל זי איז דער וואוינונגספּלאַץ פון מענטשן
האָט איר באַשעפער איינגעשטעלט אין איר
זעקס טעג צו אַרבעטן, צו טאָן אַ מלאכה,
כדי צו לערנען דעם מענטשן פאַרשטאַנד;
ווייל די וואָס פּאַלגן די געזעצן
זיי וועלן אויסגעפינען די פאַרהוילטע חכמה,
דעם אונטערשייד צווישן זיי און אַנדערע בעל־חיים
באַגרייפן און דערקענען: וועלן וויסן
אַז צוליב זיי איז די וועלט באַשאַפן,
ווייל בלויז זיי זיינען אין גאָטס געשטאַלט געפורעמט
ווייל נאָר אין זיי האָט גאָט פאַרפלאַנצט אַ נשמה
צו וויסן, אַז ניט בלויז צו אַקערן און זייען
און בראָנעווען די ערד איז זייער תכלית —
נאָר אויך דעם בורא צו באַגרייפן און באַנעמען,
צו זען גאָטס בילד און שטייגן אין די הימלען
און היטן, אָפּהיטן דעם וועג פון לעבן.
צום סוף פון זעקסטן טאָג האָט ער פאַרענדיקט זיינע מעשים
און פון זיין שכל'דיקער קלוגער אַרבעט
פון טאָג פון זיבעטן און ווייטער זיך פאַרהאַלטן.
ניט אין אים און ניט נאָך אים טוט ער נייסן,
בלויז זיינע וואונדער זיינען תמיד ניי פאַר אונדז.
דער זיבעטער טאָג איז די קרוין פון אַלע טעג,
אין דעם טאָג האָט ער זיך אויף זיין שטול געזעצט,
געהילט און פּראַכט, באַקליידט אין מאַכטיקייט
איז גאָט געוואָרן קיניג.
זיין מלכות איז דערהויבן, הערשער איבער אַלעס:
ער רופט צו דער ערד, ער רופט צו די הימלען,
די קנעכט זיינע, זיי שטייען פאַר זיין משפט,
צו משפט'ן די וועלט לויט זיינע געזעצן
אָדער ער טוט נאָך וואונדערלעכע מעשים, נאָך גרעסערע,
פון זיין געשריי ווערן די הימלען צעשטערט,
און ס'ענדערן זיך די יסודות פון דער ערד.
דאָס איז אַ געבענטשטער טאָג, אַ הייליקער טאָג,
אַ טאָג פון תענוג — דעריבער האָב איך דיך
פון יעדן אַנדער פאָלק דערהויבן, דעריבער
האָב איך פון יאָך פון אייזערנעם דיך אַרויסגעצויגן
און די פּראַכט פון מיין מלכות דיר באַוויזן.

געדענק דעם טאָג פון שבת, דעם הייליקן טאָג,
כדי דו זאָלסט אים הייליקן, כדי דו זאָלסט אים ערן,
זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן, אַלץ צו געפינען,
פאַרמערן דיין האָב און גוטס און ריידן
פון אַלע דיינע באַדערפעניש ן; און דיין אַרבעט
פון הויז און פעלד און יעדע קונסט־אַרבעט
זאָלט איר זיך מיען; און אויפן זיבעטן טאָג,
דעם טאָג וואָס איך האָב אויסדערוויילט,
זאָל שבת זיין פאַר גאָט דיין האַר,
אין אים צו רוען און ניט טאָן קיין אַרבעט
ניט ריידן פון געשעפטן און ניט לויפן,
אַ טאָג פון תענוג און פון נחת איז זיין נאָמען.
אויב וועסט אַזוי אים אָפּהיטן און אים דערהויבן
וועט איר מיטן גוטן גאָט האָבן תענוג,
און מיט די ווערק פון זיינע הענט זיך פרייען,
איר וועט געפינען חכמה, איר וועט באַגליקן,
אויף די הייכן פון דער ערד וועל איך אייך מאַכן רייטן,
די נחלה פון אייער פאָטער יעקב
וועל איך אייך מאַכן עסן; נאָר ניט טאָן קיין אַרבעט.
גאַנץ קהל זאָל אים ניט פאַרשוועכן
די מינדסטע אַרבעט ניט צו טאָן.
ניט דו, מיין קנעכט, און ניט דיין זון און טאָכטער
און אויך דיין קנעכט און דינסט, געקויפט פאַר דיין געלט,
און די קינדער זייערע מיט זיי, געבוירן אין דיין הויז,
און אויך דיין אָקס און אייזל און אַלע בהמות,
און אויך דער פרעמדער, וועלכער זיצט אין דיינע טויערן,
ווייל זעקס טעג, אין אָנהייב, אין אַמאָל
האָט גאָט דעם הימל און די ערד געמאַכט,
און אויך דעם ים, און אַלץ אין אים באַשאַפן,
און דעמאָלט האָט ער געבענטשט דעם שבת און אים געהייליקט.
און האָט גערוט אין זיבעטן טאָג, אין הייליקן טאָג.

(אידיש: י. י. ש.)

היינריך היינע

די פּרינצעסין שבת

אין די אַלטע בבא־מעשׂיות
קומען פֿאַר גלגולים־פּרינצן
וואָס זיי נעמען אָן צו צייטן
זייער ערשט געשטאַלט צוריק.

אַט דער וואָלקולאַק, דער מיאוס׳ער,
איז צוריק אַ פּרינץ געוואָרן,
שיינט און לייכט אין בגדי־מלכות,
שפּילט אַפֿילו שוין אַ ליבע.

מיט אַמאָל פֿאַרשווינדט דער כּישוף —
און מיר זעען פּלוצים ווידער
זיינע קעניגלעכע האָהייט
אין אַ וואָלקולאַק פֿאַרוואַנדלט.

פֿון אַ פּרינץ אַ זוינגעם וויל איך
זינגען איצט — ישׂראל הייסט ער.
אים האָט דאָס אַ מכשפה
אין אַ הונט שוין לאַנג פֿאַרוואַנדלט.

הונט מיט הינטישע געדאַנקען,
אויסגעוואַלגערט אַלע מיסטן;
שלעפּט ער זיך אַרום אַ גאַנצע
וואָך צו שפּאָט די גאַסן־יונגען.

אָבער יעדן פֿרייטיק־אָוונט,
בין־השמשות, טרעפֿט אַ וואונדער:
פּלוצים פֿאַלט פֿון אים דער כּישוף,
אויס הונט — ווידער מענטש געוואָרן.

מענטש מיט מענטשלעכע געפֿילן,
ריין, געצירט אין בגדי־כּבוד,
הויך זיין קאָפּ און האַרץ, דערהויבן
טרעט ער אין זיין פֿאָטערס פּאַלאַץ.

„זיי געגריסט, געליבטער פּאַלאַץ
פון מיין קעניגלעכן פאָטער!
יעקב׳ס צעלטן! ציט׳ריג קוש אַך
אייערע אַלטע הייליגע טירן.“

דורך גאָטס־הויז שוועבט דורך אַ ציטער,
שטיל באַוועגן זיך די ליפּן.
שאַ! די קעניגין די שכינה,
בענטשט, פאַרמאַכט די אויגן, ליכט —

גאָלד׳נע ליכט פון טרייסט און קדושה!
אויף דעם ווענטל פון דעם עמוד
גלענצט איר, ווי אַ שטערנטיכל
אויף דער מאַמעס ליבן שטערן.

פרום און צניעות׳דיק פאַרהאַנגען
מיט דעם זיידענעם פּרוכת
אין איר סאַמעטענעם מענטל
שטייט די ריינקייט אין אָרון.

שטייט און וואַרט... אָט קומט דער חזן
איינגעהילט אין ווייסן טלית
רופט ער אויס דעם זיסן אויסרוף:
„לכה דודי לקראת כלה!“

„לכה דודי — קום געליבטער,
נעם אַריין דיין שיינע כלה,
זי האָט אָפּגעדעקט איר שלייער,
איר פאַרשעמט געזיכט אַנטפּלעקט דיר.“

אָט דער שיינער שיר־ידידות
איז פאַרפאַסט שוין לאַנגע יאָרן
פון אַ וועלט־באַרימטן זינגער
לכבוד די שיינע חתן־כלה.

אין דעם מזמור ווערט באַזונגען,
ווי ישראל האָט אויף אייביק

זיך פאַר׳קנס׳ט די מלכה שבת,
וואָס מען רופט „די שטילע פירשטין“.

בלום און פערל אַלער שיינהייט
איז די מלכה! וואָס מיר, ווער מיר
מלכת־שבא צו איר פאַרגלייכן,
די, וואָס איז געפעלן שלמה׳ן...

יענע כוש׳ער שטריימל קליגט זיך
און פאַרמאָגט אַ מויל אויף שרייפלעך,
עסט זיך איין מיט אירע חכמות
און פאַרדרייט דעם קאָפּ מיט חידות.

נישט ווי זי איז פירשטין שבת —
ווי אַ טויב אַ שטילע איז זי,
רואיק ווי די רו אַליין,
ווייסט ניט פון קיין איבערשפּיצלעך.

נישט געחקירה׳ט זיך, געפּלפּול׳ט,
ניט געבריה׳ט זיך געפילדערט,
נישט געשפּריצט מיט ווערטער־פונקען,
טרייסלענדיק מיט האָר צעלאָזטע.

פרום פאַרבאָרגט די שטילע פירשטין
אירע צעפּ אין ווייסן הייבל;
בליקט אַ זאַנפטע, ווי אַ הירשין,
בליט אַ שלאַנקע, ווי אַ הדס!

זי דערלויבט איר ליבסטן אַלעס,
אויסער איין זאַך — טאַבאַק רויכן;
ליבסטער, רויכן איז פאַרבאָטן,
ווייסט דאָך, היינט איז שבת־קודש.

איך וועל דיר דערפאַר באַלוינען
מיט אַ מאכל — טעם גן־עדן;
טשאָלנט הייסט ער. אָט דעם מאכל
האָט אונדז גאָט אַליין געגעבן

אַ מתּנה פון זיין נאָמען
מיט דעם שבת פון באַרג סיני
דורך די דונערן און בליצן —
טשאָלנט זאָלסטו מיר היינט עסן!

אָפּגעגעסן סעודת־שבת,
זיצט דער פּרינץ און שיינט פון תענוג.
מיט פאַרקלעמטע אויגן קוקט ער,
רעדט עפּעס מיט זיך און שמייכלט:

הער איך נישט דעם ירדן רוישן?
איז דאָס נישט אַ קלאַנג פון קוואַלן
אין דעם פּאַלמען־טאָל פון בית־אל,
וואו סע הויערן די קעמלען?

הער איך נישט די הערדן־גלעקלעך?
איז דאָס נישט אַ קול פון שעפּסן,
וואָס דער פעסטער טרייבט אַרונטער
אָוונט־צייט פון הרי־גלעד?

דאָך דער שיינער רו־טאָג שטייט נישט.
ווי מיט שאָטנפיס מיט לאַנגע
שפּאַנט אַלץ נעענטער די בייזע
שלעכטע שעה. דער פּרינץ פאַרזאָרגט זיך.

קאַלטע מכשפה־פינגער
שפּירט ער קלעמען אים ביים האַרצן.
און דעם פּרינץ נעמט דורך אַ שוידער:
באַלד אויס מענטש, צוריק אַ הונט זיי...

די פּרינצעסין טראָגט אים אונטער
אין אַ גאָלדן רערל בשמים.
לאַנגזאַם שמעקט ער, נאָך איינמאָל כאַטש
מיט דעם זיסן ריח זיך קוויקן.

פון פּרינצעסינס האַנט דעם לעצטן
אָפּשייד־בעכער אויסגעטרונקען,

שפריצט ער אויפן טיש די לעצטע
טראָפּנס און לעשט אויס דאָס ליכטל.

(אידיש: ח. נ. ביאַליק)

ק. א. שאַפּירא

ליכט-בענטשן

דער טיש איז געגרייט, ס'בלאַנקט דאָס טישטעך ארויס,
עס שימערט און פינקלט דאָס זילבער־געשיר;
דאָס עסן פאַרשמעקט איטלעך ווינקל פון הויז,
די פיש וואַרפט אָן אויג צו דער חלה אַפיר.
דער ראָזשינקע־ווייַן אין קרישטאָל שעמערירט,
אין רעריקן לייכטער די ליכט שטייען גרייט;
און די באַלעבאָסטע, פאַרוואַשן, פאַרצירט,
די הויב אויפן קאָפּ, אין איר שבת'דיק קלייד,
פאַרדעקט איר געזיכט מיט די הענט און רעדט שטיל
און גיסט אויס איר האַרץ פאַר די ליכט מיט געפיל:

לכבוד גאָט, שבת־קודש און דער הייליקער תורה
און לכבוד דער מצוה פון ליכטיקער מנורה —
אַלמעכטיקער גאָט, זאָל דיין רצון געשען,
צו באַלייכטן דעם חושך אין ליכטיקן ברען,
צו פאַרטרייבן די וואָך, וואָס פאַרכאַפּט אונדז געדיכט —
הייב איך אויף מיינע הענט אַצינד בענטשן די ליכט.

דו מלך איבער אַלע מלכים, אַלמעכטיקער גאָט,
קוק אַרונטער, מיר זיינען אויף שאַנד און אויף שפּאָט!
צוליב דיין הייליקער תורה ווערן מיר פאַרלענדט,
מיר ווערן גע'הרג'ט, מיר ווערן געברענט.
נאָר מיר האָבן, אַזוי ווי אַ פאַקל פון בראַנד
דאָס ליכט פון דער תורה געטראָגן אין האַנט.
דורך מאַנגל און נויט גייט די זעל אויס פון פיין,
נייערט גלויבן איז ברויט און דיין תורה איז ווייַן.
פאַרפרוירן פון קעלט און פאַר'חושכ'ט פון שמאַרץ
איז דער פונק פון אמונה, וואָס וואַרעמט דאָס האַרץ.
מיר ווערן געטריבן, וואו די וועלט האָט אַ ברעג
און נאָר ביי דיין ליכט מיר געפינען דעם וועג.

אַלמעכטיקער גאָט, צו דיר טו איך טאָן האָפן,
אַז דיינע אויגן זאָלן אויף דעם הויז זיין אָפן;
זאָלסט דיין ברכה מיט דער פולער האַנט אונדז שיקן
און אין זכות פון צדקה זאָלן מיר באַגליקן.
פאַרנעם מיין תפילה און זאָלסט נייגן דיין אויער
און באַשירעם דאָס הויז פון ווייטיק און טרויער.
זאָל דיין חסד צו מיין מאַן דעם צדיק זיך נויגן,
אין דער הייליקער תורה זאָלן לייכטן זיינע אויגן.
שיק דיין ליכט און דיין אמת צו מיינע קינדער,
אַז זיי זאָלן דאָס ליכט פון דער שכינה דערשפירן,
ווי די שבת־ליכט זאָל זייער חכמה שעמרירן.

אָ, גאָט פון מיין פאָטער, זאָלסט אונדז ניט פאַרשעמען,
זאָלסט איבער די שטילע וואַסערן מיין תפילה נעמען —
אויף די וואַסערן, וואָס שטראָמען אַרויס פון גן־עדן,
גיבן כבוד דעם שבת און נחת און פריידן.
מאַך זי רוען צווישן דיביימער דאָרטן
ביי די געצעלטן פון צדיקים אין פראַכטיקן גאָרטן,
וואו דאָס שבת־ליכט טוט פון אַלע שפאַלטן דרינגען,
וואו אַ קול טוט פון הימלשן פענצטער זינגען.
די מלאכי־שלום זינגען פון די צווייגן אַלע
און גיבן אָפּ כבוד דער מלכה־שבת, דער כלה.
און די לויטערע נשמות טוען אין ליבשאַפט הערן,
אויך די זון און לבנה זינגען און די ליכטיקע שטערן
טובל׳ען זיך לכבוד שבת אין די קוואַלן פון לעבן —
און גאָטס גייסט טוט איבערן וואַסער שוועבן!

אויך איך, דיין דינסט, האָב מיין האַרץ אויפגעבונדן,
האָב די הייליקע ליכט פון שבת אָנגעצונדן.
זאָל מיין מצוה ביי דיר אין די אויגן ניט זיין גרינגער
פון די תרי״ג מצוות, פאַרשריבן מיט גאָטס פינגער.
באַלויכט די שוואַרצע נאַכט, זאָלסט אונדז וואונדער באַווייזן,
גיב מיר כוחות מיין הויזגעזינט ערלעך צו שפייזן;
זאָל קיינס פון מיינע קינדער ניט ווערן אָפּגעריסן,
אַז מיר זאָלן פון צער און ווייטיק ניט וויסן.
איך זאָל זוכה זיין, זיי זאָלן מיין עלטער באַצירן,
לתורה, לחופה ולמעשים טובים זיי פירן.

דאָס בלוט פון ירושלים זאָל זיך אָפּוואַשן מיט מיינע טרערן,
איך זאָל דערלעבן דעם שופר־של־משיח צו הערן;
די שטאָט זאָל ווערן אויפגעריכט אין דיין נאָמען,
און איך זאָל זוכה זיין צינדן ליכט אין ציון — אָמן!
(אידיש: י. י. ש.)

י. ל. פּרץ

פראַגמענט פון „גאָלדענער קייט"

אין שוואַרצן אָנגעטאָן,
אין שוואַרצן איינגעהילט,
די נשמה פון דער וועלט
די שכינה ברומט
און וויינט, טרויערט...
און ס'צאַפּלט
אין אייגענעם בלוט פאַרטרונקען
ס'האַרץ פון דער וועלט...
אויסגעלעזט פון פּיין און שרעק
מוז ווערן — —
די וועלט!
איך מאַך קיין הבדלה נישט!

ברוגז'ט זיך דער הימל!
פאַרוואָס מאַכט ער, שלמה'לע,
קיין הבדלה נישט!
אָנגעפלויגן זיינען דאָך
נשמה'לעך,
צוריקגערופענע פּקדונות'לעך...
צי האָבן זיך די טייבעלעך
אין דער נידער נישט באַפלעקט?
צי פעלט נישט ווער'ם' אַ פליגעלע?
נישט אויסגעצופּט אַ פעדערל?
באַקוקן מוז מען זיי!
און צו משפּט'ן גרייט
שטייט דאָס בית־דין של מעלה...
אין עטרות גאָלדענע,
קרוינען ריין בריליאַנטענע,

און זיי ווילן זעצן זיך
משפט'ן און פסקנ'ען...

און די נשמה'לעך — —
פלאַטערן...
ס'ציטערן די פקדונות'לעך
מאימת יום־הדין!
מאימת יום־הדין!

ציטערט נישט,
פלאַטערט נישט!
שלמה'מע מאַכט קיין הבדלה נישט...
מען וועט נישט — משפט'ן!
(ווינטן בלאָזן,
יאָגן זיך, טרייבן...
אַרום הויז טרייבן זיי...
אַרום הויז...)

כעס'ט זיך, הייסט עס, ס'גיהנום,
שיקט זיינע שליחים אַרויס!
שוואַרצע פייגל פלאַטערן אַרום אין ווינט,
דער שוואַרצער הונט אויף דער קייט דאָרט
וואַרפט זיך!
שבת־קודש איז אַריבער,
דער סמבטיון שלאָגט,
און שלמה האָט זיך איינגעשפאַרט,
הבדלה מאַכן — וויל ער נישט!
קעסלען — אונטערגעהייצט;
קאָכן זיי,
זידן זיי...
רויכיקע פלאַמען הייבן זיך, וויקלען זיך,
פעטע, ברענעדיקע כמאַרעס...
„קומט צוריק, רשעים,
„אויף שרעק און פיין
„אויף יסורים רעים,
„אויף ענויים קשים...
„פאַרוואָס קומט איר ניט צוריק?"

און די אָרעמע נשמה׳לעך
די פאַרפלעקטע, די פאַרזשינדיקטע —
אַז שבת־קודש לעשט זיך אויס,
ווייסן זיי
און ציטערן...
און טשעפּן זיך
און כאַפּן זיך...
מיט די שוואַרצע פליגעלעך,
מיט אויסגעצופּטע פעדערלעך
צו די שנעבעלעך
און קלאַמערן, קלאַמערן זיך
מיט די צאַפּלדיקע הערצעלעך
צו די וואַלקנדלעך,
און ציטערן...
ציטערן!

ציטערט נישט!
צאַפּלט נישט...
פליט אייך, פראַנק און פריי אַרום —
וואו איר ווילט,
וואו אַ ווינטל טראָגט —
איך מאַך קיין הבדלה נישט!

שבת זאָל זיין, שבת!
מיט צוואַנגען האַלט איך שבת איין!
נישט געפּסקנ׳ט, נישט געשטראָפט!
עס הענגט אין דער הויך דאָרט אַ וואָג
פאַרן כסא־הכבוד...
וויגט זיך, וויגט זיך די וואָג —
ס׳ציגעלע צאַפּלט, צאַפּלט...
אַ מצוה׳לע טוט אַ איד
און — אַן עבירה׳לע...
נישט כולו חייב,
נישט כולו זכאי —
צאַפּלט זי...
און אל רחום וחנון קוקט —
העלפן קען ער נישט...

און זיצט ער, משיח,
אין די טויערן פון רוים
און וואַרט!
גיין קען ער נישט...
די וואונדן היילן זיך נישט,
ער בינדט זיי צו —
און גיין, לעזן אויס די וועלט
קען ער נישט!
און קיין כוח צו וואַרטן איז נישטאָ...
אין מרה־שחורה זינקט אַריין די וועלט.
אויסגעלעזט מוז ווערן די וועלט!

שבת זאָל זיין!
שבת!
נישט געאַקערט,
נישט געזייט,
נישט געבויט און נישט פאַרריכט...
נישט געהאַנדלט, נישט געוואַנדלט...

(חרוב זאָל ווערן די וועלט?)

חרוב זאָל ווערן די וועלט!
און מיר —
מיר שבת׳דיקע,
מיר נשמה־יתירה׳דיקע אידן,
וועלן איבער אירע חורבות גיין...
צו אים, צו אים!
זינגענדיק און טאַנצנדיק וועלן מיר גיין
צו אים!

זינגט מיט מיר!
טאַנצט מיט מיר!

און אַזוי!
אַזוי גייען מיר,
זינגענדיק און טאַנצנדיק...
מיר גרויסע, גרויסע אידן,

שבת־יום־טוב׳דיקע אידן,
די נשמות פלאַקערן!
פאַר אונדז — וואָלקן שפּאַלטן זיך!
הימלען — פּראַלן די טויערן אויף!
אין ענן־הכבוד שווימען מיר אַריין
צום כסא־הכבוד צו,
צום כסא־הכבוד צו!
אויפן אבן שיש טהור
שטייען מיר!
און מיר בעטן נישט,
און מיר בעטן נישט,
גרויסע שטאָלצע אידן זיינען מיר!
מיר זאָגן אים:
לענגער וואַרטן נישט געקענט!
שיר־השירים זינגען מיר,
זינגענדיק, טאַנצנדיק גייען מיר!

חיים נחמן ביאַליק

מיין מאַמע, זכרונה לברכה...

(פון וולעדניקער רבינ׳ס מעשיות)

מיין מאַמע, זכרונה לברכה, געווען איז אַ גרויסע צדקת,
אַ וויסטע אַלמנה געזעסן.
איין פּרייטיק פּאַרנאַכט — ס׳גליט די שקיעה אין שפּיצן פוןביימער
און אין שטוב — נישט קיין ליכט, נישט קיין עסן.

זי זוכט — און מיט נסים פון הימל — געפונען צוויי פּרוטות —
„ברויט אָדער ליכט?" — מיט דער דעה געשלאָגן.
זי לויפט, קומט צוריק — אין איר מאָגערער האַנט אַ מתנה:
צוויי ליכט אויף צום בענטשן געטראָגן.

דער הימל פאַרמאַגט זיבן שטערן, דער שבת דער מאַמע׳ס
האָט אויך זיבן ליכט, זיבן שטראָמען;
וועט גאָט דען פאַרשטערן זיין שבת? — און וואָס קען זי העלפן?
געלויבט פאַר די צוויי איז זיין נאָמען!

וועט בענטשן די ליכט אויף אַ ליידיקן טישטעך, אָן חלה —
פֿאַרפּוצט זיך אין הויב אין דער ברייטער;
געביטן איר קלייד און זיך מכין געווען פֿאַר גאָט,
פֿאַרן הייליקן שבת אַ גרייטע.

געצונדן די ליכט — האָט זי מער ניט געקענט זיך באַהערשן,
ווייל ס׳האָרץ האָט מיט בלוט זיך באַגאָסן;
אַרויס מיט געוויין, און אַ טרער איז אַרונטערגעפֿאַלן —
איין ליכט איז געוואָרן פֿאַרלאָשן.

פֿאַרשעמט, איז דער שבת אויף איין אויג אַ בלינדער געשטאַנען —
די פֿרוי איז פֿאַרציטערט געבליבן:
„פֿאַרשעמסט אָן אלמנה׳ס אַ גאָב? אויב דיין דינסט האָט געזינדיקט,
„צו וואָס נאָך דעם שבת באַטריבן?

„וואָס האָסטו זיין אויג אויסגעשטאָכן?" — מיט אויגן פֿאַרמאַכטע,
פֿאַרדעקט מיט די הענט און פֿאַרביטערט,
אין פֿאַרקלעמטן געוויין און אין פֿלאַמיקער תפֿילה
האָבן פּלייצעס און הויב אומגעציטערט.

אין האָרץ האָבן תהום׳ען געברויזט, די אמהות און כּרובים
זיי האָבן פֿון האַלז זיך געריסן —
ס׳האָט די שכינה נאָך קיינמאָל געהערט און געזען,
ווי אַ מענטש טוט אַזוי זיך צעגיסן.

און דאָן איז נאָך איינע אַ טרער פֿון צדקת געפֿאַלן,
אַ זודיקער פֿלאַם פֿון די גרונטן —
און טאָפּלט איז ליכטיק געוואָרן: ס׳פֿאַרלאָשענע ליכטל
האָט נאָכאַמאָל זיך אָנגעצונדן.

און ווען ס׳האָט די מאַמע געעפֿנט די אויגן, האָט ליכט פֿון בראשית
פֿון זיי זיך געגאָסן אין שטראָמען,
ווייל ס׳האָט זיי די שכינה געקושט. דער זכות פֿון צדקת זאָל
ביישטיין אונדז און אַלע אידן. אָמן!

(אידיש: י. י. ש.)

שאול טשערניכאָווסקי

שבת־צו־נאַכט

פלאַקערט דער מערב אין פלאַמען
אונטערן גאָלדשיין אַצינד;
שטראַל פונעם זונליכט דער לעצטער
ציטערט און פלאַטערט און שווינדט.

יאָגן זיך שאָטנס נאָך שאָטנס,
דעקן דעם וועלדל איין שטיל;
ווינטל פון לאָנקע פון ברייטער
ווייט איצט פאַמעלעך און קיל.

גאָלדיקט דער סערפּ פון לבנה,
קוקט שטיל אַראָפּ צו דער ערד;
צוויטשערט אַ פויגל זיין נאַכטליד,
צוויטשערט — און באַלד אויפגעהערט.

בליצט אויף גאָר פּלוצים אַ שטערן,
צינדט זיך אַ צווייטער און שטראַלט —
וועט שוין גענוג זיין צו וואַרטן,
צייט דאַווענען מעריב שוין באַלד.

נאָר ניט געאיילט מיט די תפילות,
גיט צו צום שבת פון וואָך;
זינדיקע בלודנע נשמות
זאָלן זיך אָפּרוען נאָך.

מענטש האָט באַגזל׳ט זיין חבר,
מענטש האָט געזינדיקט צו גאָט —
זעקס טעג פון וואָך אינעם גיהנום
ווערן געברענט און געבראָט;

ווערן געברענט און געפּייניקט
פאַר זייער זינד נאָכן טויט —
קומט אָבער אָן ערב־שבת,
הימל צעפלאַקערט זיך רויט.

שטייען די טויערן פון גיהנום
צעשפּאַנטע, צעעפנטע ווייט;
דונערט אַ קול דאָן אַ מעכטיקס:
ס'איז שבת! ווערט אַלע באַפרייט!

אין טאָל פון פאַרניכטונג און עלנט,
אין אייז און אין פלאַמענגעדראַנג —
דרינגט איצט דער רוף פון באַפרייאונג,
אַ וואונדערלעך צויבערגעזאַנג!

דרינגט אַריין טיף אין נשמות
אין פייער פון ספקות און וויי —
קלינגט ווי געזאַנג פון מלאכים
און זאָגט צו דעם צווייפל: פאַרגיי!

דרינגט אינעם מענטשן־האַסער,
האַרץ, וואָס פאַרוירן פון קעלט,
דרינגט דאָרט מיט פרילינג און דופטן,
אין האָפנונג און ליכט אויף דער וועלט.

און אַלע צעבראָכענע הערצער,
געמיינט, זיינען טויט שוין פון לאַנג
זינגען אַרויס ממעמקים
פון גלויבן און גליק דאָס געזאַנג.

העכער, אַלץ העכער צעשטראַלט זיך
ס'האַרץ דאָס צעטראָטנס אין בלוט...
גן־עדן און גיהנום אין ציטער —
וואָס פלאַטערט דער מערב אין גלוט?

שוויינגנדיק שפּרייטן זיך שאָטנס
אין טרויער: דער טאָג איז אַוועק.
געענדיקט דאָס דאַוונען — עס שליסט זיך
דער טויער פון תהומיקן שרעק.

„ברוך המעריב ערבים“,
„מבדיל בין קודש לחול“...

פֿאַמעלעך נאָר, אויך „ויהי נועם“
זינגען מיר הויך אויפֿן קול!

(אידיש: י. י. ש.)

מאָריס ראָזענפֿעלד

שבת-חזון

דער שבת־חזון האָט געבראַכט
צוריק דעם פֿאַרגעסענעם חלום;
דער חזן זינגט טרויעריק און זאַכט
דעם אומעטיקן „בואי בשלום“.

דער רב שאָקלט שטיל מיטן קאָפּ,
דעם עולם באַפֿאַלט אַזאַ בענקען.
דער חורבן דער אַלטער לעבט אָפּ
און הייבט זיך אָן ווידער געדענקען.

יהואָש

מזמור שיר ליום השבת

„מזמור שיר ליום השבת!“
ווי עס גיסט זיך דורכן האַרצן
אַזוי יום־טוב׳דיק און פֿריילעך
אין אַ כאָר פֿון זיסע קלאַנגען:
„מזמור שיר ליום השבת!“

„מזמור שיר ליום השבת!“
ס׳שטאַמט דאָס ליד ניט פֿון קיין מענטשן,
נאָר מלאכים ווייסע האָבן
דאָס געזונגען אין גן־עדן
אין דעם ערשטן הויכן שבת
נאָך דער גרויסער וועלט־באַשאַפֿונג;
און די זונען און די שטערן —
אַלע האָבן מיטגעזונגען:
„מזמור שיר ליום השבת!“

יאָ, די זונען און די שטערן,
וועלכע האָבן נאָך קיין טרערן
ניט געזען אויף אונדזער וועלטל
האָבן שטראַלנדיק געזונגען
מיט די שניי־ווייסע מלאכים:
„מזמור שיר ליום השבת!"

און די פייגלען פון גן־עדן
אינעם כאָר אַריינגעשאָסן
האָבן אַ פאַנטאַן מיט טרעלן
און געסוויסטשעט און געטרילערט:
„מזמור שיר ליום השבת!"

און די בלומען פון גן־עדן
האָבן שעמעוודיק געוויגט זיך,
האָבן אויפן פאַרביק־דופטיק
בלומען־לשון מיטגעזונגען:
„מזמור שיר ליום השבת!"

און די גרויסע ריזנביימער
האָבן צוגעלייגט אַן אויער,
איינגעבויגן זיך מיט ערנסט
און געשאַרשקעט און געשושקעט:
„מזמור שיר ליום השבת!"

אויף זיין כסא־כבוד דעמאָלט
מיט אַ געטלעך־גוטן שמייכל
האָט דער בורא מיטגעזונגען:
„מזמור שיר ליום השבת!"

א. ליעסין

א

שבת פאַרנאַכט

אַן אַלטע פאַרגעסענע שטימונג,
אַ בילד פון מיין קינדהייט דערוואַכט —
עס שטייט פאַר מיר אויף דער בית־מדרש
אין טרויער פון שבת־פאַרנאַכט.

דער שטאַרבנדער שבת־שטראַל רויטלט
געזיכטער און שטענדערס און ווענט
און לעשט זיך באַלד אויס אין די שאָטנס:
דער הייליקער טאָג איז צו ענד!

אַלץ פינצטערער ווערן די פענצטער,
אַלץ בענקענדער ווערט דאָס געברום;
עס זעגנט זיך אָפּ מיטן שבת
דער הושענדער עולם אַרום.

עס שווינדט אין דעם חושך דער שבת,
עס הושעט די בענקעניש שווער
אין טאָן פון דעם תהלים, ביים עולם,
וואָס האַוועט אַרום הין און הער.

איך זיץ אָן אַ זייט, אין אַ ווינקל,
און קוק אויף דער האַוועניש שטום,
פאַרוויגט פון דעם טונקעלן טומל,
באַנומען פון טרויער אַרום.

איך קוק אויף די מענטשן און שאָטנס,
וואָס מישן זיך אומעטיק אויס,
און פיל אַזאַ צער פאַרן שבת
וואָס פליט אין דעם חושך אַרויס.

איך פיל אַזאַ צער, וואָס דער הימל
צעברענט זיך און פינצטערט און שרעקט;
איך וויים דאָך די סודות די בייזע,
וואָס ליגן אין פייער פאַרדעקט.

אַלץ פינצטערער ווערן די פענצטער,
איך קוק אויפן הימל און טראַכט:
באַלד־באַלד און זי לאָזט זיך אַרונטער
די וואָכיקע שבת צו נאַכט.

באַלד פאַטשט אויף דער בימה דער *שמש*,
באַלד קרעכצט שוין דער מעריב אַרויס;

און אויבן אין ברענענדן הימל
ברעכט ווילד די בהלה אַרויס.

מלאכי חבלה דערשיינען
פול אויגן און פלאַמען אין בליק;
זיי טרייבן אַריין די רשעים
אין פייער פון גיהנום צוריק.

אויס שבת, צוריק אינדערוואָכן!
אַט דוכט זיך מיר אויס, אַז איך הער
די וויסטע, די ווילדע יללה —
אַן אומעט פאַלט אַן אַזוי שווער.

עס גייען די וויסטע רשעים
אין גיהנום אַריין מיט געוויין;
אויס שבת, צוריק אינדערוואָכן,
מ׳דאַרף מאָרגן אין חדר שוין גיין.

די אַלטע, די קינדערשע שטימונג,
ווי שמערצלעך זי פייניקט מיך נאָך;
וואָס טויג ער, דער פריילעכער שבת,
ווען ענדלעך מוז קומען די וואָך.

אַלץ פינצטערער ווערן די פענצטער,
דער הימל פאַרטונקלט אַלץ מער,
באַלד טוט ער אַ פּאַטש שוין דער שמש —
אַן אומעט פאַלט אַן אַזוי שווער!

ב

דער קאַפּיטל קוף יוד טית

כמעט כלוני בארץ
ואני לא עזבתי פקדיך
(תהלים קי״ט, פ״ז)

דער קאַפּיטל — קלאַנגען פון יהודה׳ס שטריט,
וואָס מען הערט אין קלויזן זיי אַמאָל
שבת אָוונט, אין פאַר־מעריב׳דיקער צייט
דורכן חושך, פון אַ סומנעם קול.

זע איך זיך אין קלויז — אַ אינגל, שטיל, פאַרטראַכט,
אין דעם אומעט דעם צעגאָסענעם —
זיץ ביים טיש און זע די עדה, ווי זי שמאַכט
נאָכן שבת דעם פאַרלאָשענעם.

ווי מען פליט רק הין און הער פאַרביי דעם טיש
פון דער וואָכיקייט דער קומענדער —
מענטשן, מענטשן אין אַ פינצטערן געמיש,
אין אַן עצבות אין אַ ברומענדער.

לאָזט ער פלוצלונג הערן זיך, דער סומנער קול,
מיט די פסוקים די באַצויבערטע;
שיינען אויגן אויף אין חושך מיטאַמאָל,
דורך די שאָטנס די צעשויבערטע.

ווי עס וואָלט אַראָפּ אַ פייערלעכע רו,
וואו פון אור־אַלט אַ פאַרטראַגענע;
ווי אַ ליכטיקייט וואָלט אויפגעגאַנגען וואו,
פון דער וויט אַן אָפּגעשלאָגענע.

ווער האָט אָנגעצונדן מונטערקייט אין בליק
ביי די שמייאיקע און שמאַכטיקע?
ווער האָט אומגעקערט אַ יום־טוב־זון צוריק
צו די וואָכיקע און נאַכטיקע?

האָט אַמאָל אַ פייער־וואָגן דורכגעבליצט —
וויט אין אַזיע, אין אַ פלאַם־געברויז;
האָבן פונקען זיך פון אונטער אים צעשפּריצט
אַזש צו אונדז אין דער פאַרשנייטער קלויז.

פליען זיי דורך איין און צוואַנציק הונדערט יאָר
מיטן חלום מיטן שייניקן,
ווען עס ווערט אונדז וויסט און פינצטער אויף דער וואָר
און די בענקשאַפט נעמט אונדז פייניקן.

פליען זיי מיט מיר פון ווייטער קינדהייט מיט,
שבת אָוונט אויפגעגאַנגענע;

פליט מיט זיי מיין האַרץ און מיטן האַרץ מיין ליד,
פון דעם סומנעם קול געפאַנגענע.

דער קאַפּיטל קוף יוד טית! ווי אין זיין ברען
טו איך אַלץ די אַנגעצונדענע
אויגן פון די דורות אין דעם חושך זען —
קיינמאָל־קיינמאָל ניט פאַרשוואונדענע!

וואו די מדבר־פעלזן פון יהודה׳ס שטרייט
קוקן הויל אין זון אין בלענדיקער,
קומט ער, דער קאַפּיטל, אויף — און בלייבט אין צייט,
ווי דער באַרג אין זון, אַ שטענדיקער.

טרייסט און טרויער — דער קאַפּיטל קוף יוד טית,
אַלץ דורך איין און צוואַנציק הונדערט יאָר,
דער ראָמאַנס פון דער געשיכטע און דער נס,
אָן קיין גלייכן, איינער־איינער נאָר.

אברהם רייזען

א.

שבת פאַרנאַכט

...געדענקסטו די צייטן פון דאַמאָלט:
אַ ליבער אַ שבת פאַרנאַכט;
עס האָט אין איין הויז זיך פאַרזאַמלט
די יוגנט און פריילעך פאַרבראַכט.

עס זיינען געוועזן דאָרט פיל יונגען
און מיידלעך אַ סך, גאָר אַ סך...
מיר האָבן געטאַנצט און געזונגען,
פאַרגעסן דעם וואָכיקן שמאַך.

ווי גרויס איז געוועזן די שמחה:
אַ פרייהייט, אַ פרייהייט אָן ברעג!
דער טאַטע אַוועק איז צו מנחה,
די מאַמע צו שכנות אַוועק.

די וועלט איז דאָך אונדז׳רע אינגאַנצן,
דער טאַטע זאָגט תהלים אין שול,
און שטערט ניט צו זינגען און טאַנצן,
מיר ווערן פאַר שמחה ווי דול.

נאָר באַלד הייבט אָן טונקעלער ווערן,
מיר קוקן אין פענצטער אַרויס:
עס ווינקען אין הימל דריי שטערן
און שעפטשען: דער שבת איז אויס.

און ביילקע, די טאָכטער, ווערט קילער
און ווענדט זיך ווי דורך אַ געוויין:
חברים און חבר׳טעס, שטילער!
דער טאַטע — ער קומט באַלד צו גיין!

די יוגנט צעגייט זיך פאַמעלעך,
דאָס הויז — ווי אָן פייגל אַ נעסט.
און דאָ וואו געווען איז ערשט פריילעך
אָן אומעט, אַ דריקנדער פרעסט!

ב.

שבת אין ניו־יאָרק

דער פאָטער קומט פרייטיק פאַרנאַכט
פון פינצטערן שאָפּ אַזוי מיד:
נאָר ס׳האָט זיין נשמה דערוואַכט
און זינגט שוין איר שבת׳דיק ליד.

די מוטער, די אָרעמע פרוי,
— צעקנייטשט פאַר דער צייט דאָס געזיכט —
צעזיפצט זיך: ס׳איז שפּעט שוין אַזוי,
און נעמט זיך צו צינדן די ליכט.

די קינדער — דערצויגן שוין דאָ —
פאַרשפּילטע אין „באַל” און אין „פייט”,
דערפילן די הערלעכע שעה
און ס׳קוקן די אויגעלעך ווייט...

עס שוועבט פאַר די אויגן די היים —
פאַרגעסן, פאַרגעסט זי זיך ניט!
און ס׳דאַכט: עס צעבליט זיך דער בוים
אויף מעדיסאַנס שטיינערנער סטריט.

א. ש. שוואַרץ

קבלת־שבת

די ליכטיקע שפּורן פון שקיעה פאַרשווינדן,
די בלויקייט פון הימל נעמט טונקעלער ווערן;
עס לעשט זיך די רויטקייט די לעצטע פון מערב
און ס׳ווינקען זיך איבער געצונדענע שטערן.

עס פלאַטערן, שוועבן אין לופטן חלומות,
און ס׳ציען זיך ווייסינקע נעפּלען און שטילע;
דער סאָסנע־וואַלד וויקלט זיך איין אין אַ בלויקייט
און שטייט אַ פאַרטיפטער אין נאַכטיקער תפילה.

עס ציט ווי אַ זילבערנער שנור זיך דער טייך דאָרט
און שעפּטשעט אין דרימל, טוט שטיל זיך באַוועגן;
און ס׳בויגן זיך גרינע די טונקעלע ווערבעס
באַשפּריצטע מיט נאַכטיקן טוי אויף די ברעגן.

עס גייט אויף דער ריח פון וואַלד און פון ראָסע
און שפּרייט זיך און קומט און שווימט אַן אין דערלופטן;
און ס׳אָטעמט מיט וואַלד און מיט בלומען מיט ווילדע
און גרייכט ביז צו דאַנען מיט כוואַליעס פון דופטן.

און ס׳זאַפּן די קליינע די נידעריקע שטיבער
די שלווה פון אָוונט אַריין און די שטילקייט;
און ס׳שטראָמען אַריין דורך צעעפנטע פענצטער
די דופטיקע ריחות און לויטערע קילקייט.

און צניעות׳דיק פינקלען אַרויס פון די שטיבער
די פלעמלעך פון שבת־ליכט שטילע און צאַרטע,
וואָס לויכטן אין טונקעלער בלויקייט פון אָוונט
געבענטשטע מיט גאָלדיקן ליכט און געגאַרטע.

פון ערגעץ דערטראָגט זיך די שירה פון שבת
און קומט פון דער ווייטנס מיט אײדעלן ניגון,
ווי ס׳ריזלען פון בערג די פאַרבאַרגענע קוואַלן
און טוען מיט שטילן געזאַנג אַלץ פאַרוויגן.

און פול איז דאָס ליד מיט אַ צערטלעכן קומער,
מיט נאַכטיקער שלווה און ליכטיקע פריידן,
מיט לעכצן פון גלויביקער צאַרטער נשמה,
וואָס ברעכט אַלע וואַכיקע פּענטעס און קייטן.

אַלץ טיפער און טיפער צעוואַקסט זיך די שטילקייט,
און ס׳ווערט אויך די בלויקייט פון אָוונט אַלץ בלויער;
די וועלט שטייט אַנטשוויגן, פאַרטייעט איר אָטעם,
און לייגט צו צום ליד פונעם שבת איר אויער.

אַרום ליגט די מנוחה און קדושה צעגאָסן
און הייליקע סודות און ליכטיקע וואונדער;
און ס׳נידערן גוטע מלאכים און פאָכן
צו דר׳ערד מיט די זיידענע פליגל אַרונטער.

(אידיש: י. י. שוואַרץ)

י. אַדלער

שבת בין השמשות

עס גייט שוין אָוועק זיך
דער הייליקער שבת.
אין שטיבל איז פינצטער,
אין שטיבל איז שטיל;
עס שעפּטשעט די מאַמע:
„אָך, גאָט פון אַברהם" —
זי שעפּטשעט די תפילה
מיט האַרץ און געפיל.

„אָך, גאָט פון אַברהם
פון יצחק און יעקב,
פאַרנעם דאָך מיין תפילה
אין הימלס געצעלט;

און שיק מיר פרנסה
און ריכט־אויף מיין מזל,
און ליכטיק זאָל ווערן
מיין פינצטערע וועלט!״

ה. רויזנבלאַט

„גאָט פון אברהם״

אוי, באָבעניו, זאָג נאָך ניט „גאָט פון אַברהם״
וואָס איז דאָס מיט דיר היינט דער אייל?
אין מערב־זייט איז נאָך די זון ניט פאַרגאַנגען,
אוי, באָבעניו, וואַרט נאָך אַ ווייל!

צעשטער ניט דעם פרידן פון הייליקן שבת,
די שטילע, די הייליקע רו;
מען זעט נאָך ניט שיינען אין הימל קיין שטערן,
אוי, וואַרט כאָטש אַ רגע׳לע צו.

דער „גאָט פון אַברהם״ ער שפּאַנט אונדז צוריק איין
אין שווערן טאָג־טעגלעכן יאָך —
צו שלעפּן דעם גלות, דעם חדר, דעם רבי׳ן,
דעם עול און די דאגות פון וואָך...

דאָך בלייבט ווי פאַרשטיינערט ביים פענצטער די באָבע,
זי איז צו מיין בעטן ווי טויב.
אוי, „גאָט פון אַברהם״, און ס׳קייקלט אַראָפּ זיך
אַ טרער אויף דער טונקעלער שויב.

יוסף ראָלניק

אַ שבת-צו-נאַכט אין ניו-יאָרק

ס׳איז גוט אין רעסטאָראַן צו זיצן
אַ שבת־נאַכט וואו ביי אַ וואַנט ,
אַ פרעמדער ביי אַ לעצטן טישל,
די ניט דערטרונקענע גלאָז אין האַנט.

עס קלינגען גלעזער, גאָפּל, מעסער
עס קלינגט די טיר, דער רעדזשיסטער;
דער קעלנער, אָנגעטאָן אין ווייסן,
מיט שפּרונגען־טריט אײַלט הין און הער.

און מענטשן גייען, מענטשן קומען,
די גאַס־טיר קלינגלט נאָכאַנאַנד;
און טישלעך ווערן פול און ליידיק —
אַט קלייבט פון טיש צונויף אַ האַנט.

אַ מיידל שטעלט זיך אויף צום שפּיגל,
פאַרריכט דעם וויַל אויף איר געזיכט —
און אַלץ געשעט ווי אין אַ חלום
פאַרשלייערט, פרעמד און אומגעריכט.

די טיר שפּרינגט אויף. עס קומט צופליִצן
אַ כוואַליע ווינטן פון דער גאַס;
אַ איד ברענגט צייטונגען אַ פּעקל,
די ווערטער ערשט פון דרוק, נאָך נאַס.

אַ בחור קומט־צו צו מיין טישל
און זעצט זיך ברייטלעך ביי מיין זייט;
דערציילט: עס וועט אַרויס אַ צייטונג —
מיין קאָפּ איז טויזנט מיילן ווייט...

איך זע אַ מיל: אַ פולע גוים,
און שטיינער מאָלן מעל אויף ברויט;
אַ שורה אויפגעלייזטע זעקלעך —
ס'האַלט יעדער גוי זיין זאַק געגרייט.

דער טאַטע גייט פאַרויס; דער מילנער
גייט הינטן מיט אַ מעסטל נאָך;
און נעמט פון יעדן זעקל „מעסטל" —
אַ גוטער אָנהייב אויף דער וואָך.

ז. שניאור

א.

אַ לויבגעזאַנג דער מלכה

וי אַ פיינער קאָנסערווירטער אתרוג־ריח
האָט מיר אַ וויי־געטאָן דיין דופט,
פון טאַטנס אויפגעמאַכטן ירושה־סידור;
אַ קבר האָב איך אויפגעריסן, און געפונען
דיין ווייסע ליליע אויף דיין שוואַרצן גרונט.
און ס'איז אַ ליכטיקייט מיר אויפגעגאַנגען
צוזאַמען מיט די פסוקים פון „לכה־דודי״:
אַז אַלע שטרייטן, אַלע וועלט־מלחמות,
פון פעלקער און פון קלאַסן —
האָבן אויפגעפלאַקערט, אַלע מאָל און אומעטום,
צוליב דיר אַליין, פרינצעסין־שבת!
נאָר פון דיינעטוועגן — באַוואוסטזיניק צי ניט —
האָבן לענדער זיך געשאָכטן מיטאַנאַנדער
זיך יאָגנדיק כסדר, דור נאָך דור,
נאָך דיין ליבן שווינדנדיקן שאָטן.
דער בידנער פויער און דער הוילער קנעכט,
דער אַרבעטער — פאַרהאָרעוועט און ביטער,
דער סאַטראַפּ, דער האַר און אונטערדריקער,
נאָר דיר צוליב און אום דיין ליבע,
האָבן שטענדיק גרויזאַם זיך פאַרמאָסטן, —
איינער מיטן מיסטגאָפּל, דער צווייטער מיט דער האַק,
די אַנדערע — מיט שווערד און סצעפּטער.
דער כוהן מיט זיין רויכער־פאַן, דער פאַריאַס
מיט זיין קרומען, סוקעוואַטן פלאָקן,
געזוכט האָבן נאָר אין דיר די מאַכט,
געפילט דעם אָטעם פון באַפרייאונג.
איר שיין איז אומעטום מיט דיר געקומען,
און דיין פאַרשווינדן איז געווען: דער בין־השמשות
פון מענטשן־רעכט. דער שטאָלץ פון גייסט געבראָכן.
די קנעכטשאַפט קומט אָן ווידער.
באַלויכטן האָבן דיינע צניעות'דיקע בענטשליכט
די שווינדל־טרעפּ פון קוילן־גרעבער,

דעם שטעג פון קינסטלער און פון פרינצן.
פון אַלע פלאַגן פאַרביקע האָסטו געווייעט;
טיראַנישע באַזיגער און מאַרטירער,
די וואָס שמידן קייטן, די וואָס רייסן זיי,
זיי אַלע האָבן דאָך געקעמפט, אונטער דיין פאָן,
פאַר גאַנצע זיבן טעג פון ליידיקגיין,
פאַר זיבן אַרבעט־שעה...
צוליב דיר אַליין די אַלע שטורעמס.
איין געהיימע ליידנשאַפט האָט זיי באַגייסטערט,
איין קנאה האָט זיי אַלעמען געמאַטערט:
ווער וועט ירש'ענען דיין רייך מיט דיר צוזאַמען,
דיין ליבע ווער וועט נאָכן קאַמף געניסן?
ווער וועט רוען אין דיין ווייסן שויס,
פון מי און זאָרגן מער ניט וויסן?
און ווער וועט שטענדיק עסן ברויט אין שווייס,
זיינע טעג פאַרשווענדן, ביזקל טויט־אַריין,
אין איין וואָכעדיקער גרויקייט;
די אויגן אויסקוקן נאָך דיין ליכטיק פנים
און אויסגיין אין זיין בענקשאַפט?

אַ סך באַ'עוולה'טע זיינען נאָך פאַראַן,
וואָס ציילן די מינוטן פון דיין גנאָד,
ווי גראָשנס קופּערנע, אין זייער טאָרבע;
און אַזוינע — וועלכע זיינען זאַט און איבערזעטיקט
מיט דיין רו און געטלעכקייט;
וועמעס לעבן ס'איז שוין לאַנג געוואָרן
איין געשמאַקלאָזער, איין גענעץ־פולער שבת.
אין דעם איז דאָך פאַרבאָרגן דער סוד דיינער,
דיין שטילע גרויסקייט:—
וואָס ווייניקער דו גיבסט, וואָס קאַרגער מען געניסט,
אַלע טייערער — דיין ווערט, אַלץ טיפער איז דיין קוואַל.
און אַ סם ווערסטו, אַ שכורע גודאַטע,
אַ לאַנגזאַם־אַלץ־צעשטערנדיקער גיפט —
פאַר די וואָס טרינקען צופיל פון דיין בעכער,
ווי זשעדנע פערד פון קאָריטע;
און אַ לאַנגווייל־תפיסה ווערסטו,
אַ רויכערדיקער גיהנום,

פאַר רשעים לײדיק־גײער,
אין שטענדיקן, בלוט־אָרעמען פאַרברעכן —
פון גאָרניט טאָן, פון גאָרניט שאַפן...

פאַררעטער טעמפּע, װעלכע קליגלען זיך
דײן גרױסן נאָמען צו פאַרשװעכן,
דײן צױבער צו פאַרשפּאָטן,
די װאָכעדיקע טעג — נאָך װאָכעדיקער מאַכן,
און דיך — מיט זײ צוזאַמען —
אַפילו די, ניט װיסנדיק אַלײן,
פאַרגרעסערן דײן װערט
און מאַכן זעלטענער דאָס גליק
צו לױבן דיך, צו זײן מיט דיר
אין גרינעם טאָג, אין מדבר פון דער װאָך;
אַפילו די װעלן נאָך, פריער־שפּעטער,
פאַרבױגן זײער גרױען קאָפּ פאַר דײן מלוכה־שטול
און צופאַלן צו דײנע פיס אין די באַגילדעטע שיכלעך,
אין דער שעפערישער־רו װאָס װעט באַגליקן אַלעמען,
אין שבת איבער אַלע שבת׳ן.

ב.

דעם ײדנס שבת

דער ײדע האָט אַ שענק געהאַלטן אין אָרענדע
אין גרױסן מאַרק, דעם קלױסטער קעגנאיבער;
אַ פּלאַץ — מיט פערדנמיסט באַשפּרענקלט,
באַפלעקט מיט רעשטן ברודיקע פון מענטשן.
דאָרט האָט זײן מלכה־שבת אירע ליכט געצונדן
אין מעשענע און קופּער־רױטע לײכטער.
האָט אים די נשמה־יתירה װײך באַלױכטן,
זײן צער מיט איר טרײסט געזאַלבט.
בײם שײן פון חלב־ליכטלעך גראָשענע
האָבן אױך דער באָבעס קנײטשן אױפגעלױכטן.
אָבער גױים שכור׳ע, די גראָבע סערמיגעס,
האָבן אין ײדנס שבת זיך אַרײנגעריסן,
געפּאָדערט בראָנפן מיט געװאַלט:
„האָרילקו, איד, זאָלסטו פאַרקױפן!"

אזוי האָבן זיי גערעוועט ווילד,
געקלאַפּט מיט וואָרצלדיקע פויסטן אויפן טישטוך,
וואָס האָט צוגעדעקט דעם בידנעם טיש
מיט אַלע זיינע וואָכעדיקע קרועס.

אזוי האָט אָנגעהאַלטן קריג און צאַנקעריי
ביים שוועל פון וואָכעדיקייט און שבת־קודש,
און ס׳האָט די באָבע נאָכן ליכט־בענטשן געוויינט.
אַזוי האָט ער געקעמפּט, דער זיידע אַלע זיינע יאָרן,
כדי אָפּצושיידן ליכט פון פינצטערניש,
וואָך פון הייליקייט, איד פון גוי,
און ניט באַוויזן דאָס צו טאָן...
נאָר אויף זיין טויט־געלעגער
האָט ער זיין עלטסטן זון, מיין טאַטן, אָנגעזאָגט,
ער זאָל ממלא זיין וואָס ער אַליין האָט דורכגעלאָזט,
די פּגימות פון פאַרשוועכטער הייליקייט צו היילן
און אָפּהיטן דעם שבת... אָ, דעם שבת!

מאַני־לייב

א

ליכט־בענטשן

שטילע ליכט און שטילע אויגן,
ליפּן פרומע, שטילע.
פאַר די שטילע ליכט געבויגן
וויינט זי אויס איר תפילה.

שטילע תפילה׳דיקע ווערטער,
קוים די ליכט נאָר הערן:
— גאָט, איז ער ניט מיין
באַשערטער, —
וועסט מיר אים באַשערן.

איך וועל פאַר אים קינדער האָבן
כשר׳ע און פיינע;
מיינע קינדער וועלן האָבן
אויגן שוואַרץ ווי זיינע;

ער וועט זיצן לערנען תורה,
שמ׳ען וועט זיין נאָמען.
וועסט באַשערן גוטער בורא, —
וועסט באַשערן — אָמן.

ב

ערב־שבת אין ווילנע

...צוויי ביטערע לאַנגע מעת־לעת האָט געשנייט און געדרייט און פאַרשאָטן
די הייזער, די קלויזן, די בתי מדרשים ביז איבער די דעכער און קוימענס,
להבדיל די תיפלות, די קרייצבערג, דעם שלאָסבאַרג ביז פּאַזע זיין
שטיינערנע היטל.
און ווילנע ליגט אונטערן שניי, ליגט אונטער דעם שניי און זי קען זיך
ניט רירן און הונגערט.
און דאָ איז שוין דאַנערשטיק נאַכט און אָט דאָ איז שוין מאָרגן ביי גאָט
ערב שבת,
און ווילנע דאַרף גרייטן אויף שבת און ליגט דאָ געבונדן מיט לייב
און מיט לעבן.
ניט אַנדערש אַז ווילנע האָט זיך ביים רבונו־של־עולם מיט עפּעס פאַרזינדיקט!

נאָר גאָט איז אַ פּאָטער פון חסד און רחמים און ער וועט ניט לאָזן, אַז ווילנע
זיין הייליקע שטאָט זאָל ניש פּראַוועון קיין שבת און הונגערן מיט אירע קינדער.
און פרייטיק כאור, ווען אין שלאָף און אין צער איז נאָך ווילנע
געלעגן פאַרזונקען, —
איז גראָד אליהו הנביא געגאַנגען קיין ווילנע אַזוי ווי זיין שטייגער,
ווי תמיד צו העלפן דאָ איינעם אַן אָרעמען אידן, וואָס האָט ניט אויף שבת,
דאָ העלפן און טרייסטן אַ חולה, דאָ ברענגען אַ שטאַרקונג דעם שוואַכן
און אַנטראָגן וואַסער פאַר אים, און דאָ אָנהאָקן האָלץ קינדער זאָלן ניט פרירן...
...דערזעט ער דאָ תיכף, אַז דאָ איז ניט גלאַט, און ער וואונדערט
זיך שטאַרק: — „וואו איז ווילנע? —
אַ מעשה — אָדאָ איז געשטאַנען די שטאָט און די שטאָט איז גאָר
נעלם געוואָרן. —
ניט אַנדערש אַז ווילנע ליגט אונטער די שנייען פאַרשאָטן און ליידט אין
איר שווערער מערכה"...
...האָט דאָ אליהו הנביא שוין לאַנג ניט געקלערט, און ער גיט מיט
זיין באָרד נאָר אַ טרייסל,
און גיט אַ שפּרייט אויס זיינע פּאָלעס די ברייטע און טרייסלט זיי ווי די
צוויי ווינטן,
און פון זיינע פּאָלעס נעמט בלאָזן און דרייען מיט ווינטן, מיט וויכערס
און ווירבלס,
און ס׳הויבן זיך שנייען פון ווילנע צום הימל פונוואַנען זיי זיינען געקומען,
און טראָגן זיך איבער די ווייטע פאַרוואָרפענע און די אַרומיקע פעלדער...

...און ווילנע ווערט ניצל און וויס ניט אין שלאָף אַז זי איז דאָ גאָר
ניצל געוואָרן.
...נו, פרעג שוין ניט ווייטער ווי גרויס איז די שמחה געווען פון דער
שטאָט מיט די מענטשן!
...נאָר גרויס ווי די פרייד איז געווען פון די מענטשן — איז גרעסער
געווען זייער וואונדער:
ווייל באַלד ווי זיי האָבן געעפנט די אויגן, איז ווילנע שוין פריילעך געלעגן
גלייך ווי אויף אַ טישטוך אַ ווייסן מיט שניי ביזן קנעכל אין פראָסט
פון פרימאָרגן;
און פול זיינען תיכף געוואָרן מיט פריילעכער טומלעניש פון ערב־שבת,
מיט הויכע און ברייטע גוטמאָרגנס, מיט שמייכלען און ברכות אויף
אַלעמעס ליפּן,
מיט הויכן געלעכטער פון ווייבער מיט קוישן און שאַלן ביז איבער די שטערנס,
וואָס זיינען געלאָפן אין מאַרק צו פאַרגרייטן אויף שבת און שבת צו מאַכן;
און פול זיינען תיכף געוואָרן די דאָרפישע שליאַכן וואָס פירן צו ווילנע
מיט פריילעכן קלינגען פון גלעקלעך, מיט קוואַקען פון עופות און
קנאַקן פון בייטשן,
מיט פויערשן הוקען און פייפן, מיט טופּען פון פערדישע שטייפע קאַפּיטעס,
מיט סקריפּען פון שליטנס געלאָדן ביז איבערן ווערך מיט כל טוב
און מיט שפע,
אַז ענג זיינען תיכף געוואָרן די מערק פון די פויערישע שליטנס און קונים,
אַז איטלעכע גאַס אין דער שטאָט איז געוואָרן אַ מאַרק מיטן האַנדל און טומל,
וואָס ווילנע האָט קיינמאָל אַזוינס ניט געהאַט גאָר אַפילו אויף אירע ירידן.
אַזוי איז געוואַקסן דער טומל און ווילנע האָט רוישיק געקאָכט ווי אַ קעסל
פון בלויען כאור ביז נאָכמיטיק, ביז איטלעכע אידישע הויז האָט אויף שבת
פאַרגרייט פונעם שענסטן און בעסטן; און ביז דער צופרידענער פויער
האָט גאָרנישט ניט מער וואָס געהאַט צו פאַרקויפן און איז מיט זיין
ליידיקן שליטן
פאַרפאָרן אין שענק און געקלונגען מיט געלט און האָט בראָנפן געטרונקען
און שיכור
נאָך ליכטבענטשן ערשט זיך געלאָזן אין דאָרף מיט מתנות פאַר ווייב
און פאַר קינדער...

ראובן אײזלאַנד

פון דער פּאָעמע „טאַרנאָװ"

עס שמעקט מיט זאַפראַן, נעגעלעך און ענגלישן געװירץ.
מיט קופּעס קאַלטע שטײנער און פריש געשײלטע קלעצער,
װאו אינגלעך טומלען רײטנדיק,
און אינגלעך טומלען אויף שפּיצפינגער לויפנדיק
אין זומערדיקע אָװנטן,
װען ס׳גליען אַלע שויבן אינעם מאַרק,
און ס׳גליען זײערע קינדער־הערצער
אין װאַרעמקײט און פרײד.
און ס׳װאַקסט דער טומל און עס װאַקסט די פרײד,
ביז ס׳װערן אַלע פּנים׳ער װי סאַזשע שװאַרץ,
און מידע זעצט מען זיך אין רעדלעך אויס,
און מיט אַ זיסער מידקײט אינעם קול דערצײלט מען זיך:
פון כּישוף־מאַכער און פון רויבער־באַנדעס,
פון ליכטלעך װאָס פאַרפּירן און פון מתים אין דער שול;
פון אוצרות און פון הײלן, פון גרויסן פּוילן־אויפשטאַנד,
פון גזירות ת״ח און גאַנצע און טײכן אידיש בלוט.
אַ דריקנדיקע שטילקײט נעמט אַלעמען אַרום
און פון די גרויסע אויגן קוקט אַ צער אַרויס.
דער שװערער צער פון דורות, װאָס מאַכט אַלע שטום.
און פלוצים נעמט מען זיך דערצײלן:
פון אַלטן שלאָס אין קראָקע און קײזער־שלאָס אין װין,
פון מלכות׳דיקן הויף אין טשאָרטקאָװ
און רבינ׳ס קלויז אין סאַנדז;
פון פראַנקפורט און פון פּרעשבורג
און פון אַלטן פּראַג.
און הױבט מען שטעט אָן צײלן װאַקסט פלוצים טאַרנאָװ אויס.
און אַלע אויגן גלאַנצן אויף
און װענדן זיך צום ברײטן װעג, װאָס פירט אַהין,
און אַלע הערצער אָטעמען מיט שטאָלץ:
„אונדזער טאַרנאָװ!"

און פרײטיק נאַכט,
װען ס׳זיצט אַ אינגל בײ זײן טאַטנס טיש,
און ס׳שמעקט מיט װײן און ס׳שמעקט מיט פיש

און ס׳שמעקט מיט פרישע חלה און מיט זייד און אַטלאַס;
און צען לייכטער בלישטשן אויפן טיש,
און צען שאָטנס טאַנצן אויף די ווענט,
און ס׳גלעט דער טאַטע שטיל זיין שוואַרצע באָרד,
און ס׳טונקט דער אורח זיין „המוציא״ אינעם בראַנפן
און טונקט אַ פינגער אין די ברעקלעך איין
און קייט בנעימות,
און קייענדיק דערציילט ער שטיל אַ מעשה נאָך אַ מעשה,
און ווי עס לעבן אידן אויף דער גרויסער וועלט:
אין קראָקע זיינען אידן גוט און פרום,
אין וואַרשע איז אין יעדן הויף אַ שול,
אין לעמבערג האָט מען ליב אַ סך צו עסן
און שטאָלצע זיינען די קבצנים פון לובלין:
פאַרשייט אַביסל זינען שוין די ריישער אידן,
אין ווין איז טריפה דאָך אַ יעדער שטיין,
אין דאַנציג זעט מען שוין קיין אידן ניט,
און וואַקסן וואַקסט איצט טאַרנאָוו.
דאָס אינגל האָרכט און קוועלט אין זיך פאַר פרייד:
„אונדזער טאַרנאָוו!״

דער אורח גיסט אַ צווייטע גלעזל אָן,
פאַרקוועטשט די אויגן און פאַרבייסט,
און אַ דערוואַרעמטער, אָן אויפגעהייטערטער,
מיט אַ שמייכל אין די בלישטשנדיקע אויגן,
דערציילט ער ווייטער, ווי עס וואַקסט און וואַקסט די שפע דאָרט,
און ס׳וואַקסן אויף גבירים
מיט ברייטע הערצער און מיט ברייטע הענט:
אין מכניס־אורח איז דאָרט פאַראַן,
לייגט ער אַליין זיך שלאָפן אויף דער הוילער ערד
און זיינע אורחים, ווי די שררות, ליגן אין זיין בעט.
דאָס אינגל האָרכט און קוועלט אין זיך פאַר פרייד:
„אונדזער טאַרנאָוו!״

עס פאָרן שוין די טעלער אויפן טיש,
דעם אורח׳ס רייד פאַרקלינגען אין געקלאַנג פון טעלער־לעפל,
אין אינגלס האַרצן קלינגט און קוועלט נאָך אַלץ די פרייד:
אונדזער טאַרנאָוו!

ער ווייסט: דאָרט בויט אַ שול זיך דרייסיק יאָר
און ס׳שטייען אַלץ נאָך הוילע ווענט,
און אַז אַן אַלטע הייל איז דאָרט פאַראַן,
וואו ס׳ליגט אַן אוצר פון קדמונים אָן,
און נאָר דער למד־וּוניק אין דער גרויסער קלויז,
ער איז דער איינציקער, וואָס ווייסט דעם וועג אַהין,
נאָר זאָגן וויל ער קיינעם ניט.

זיין מאַמע שרייט אויף אים: וואָס עסט ער ניט!
ווי אויף אַ גולם קוקן אויף אים אַלע זיינע ברידער,
און אַ פאַרשעמטער כאַפּט ער שנעל אַ לעפּל נאָך אַ לעפּל.
דאָך ברענען אַלץ נאָך זיינע אויגן
און שטיל אין זיך הערט ער דעם למד־וּוניק׳ס רייד,
וואָס גיט דעם סוד אים איבער:
און ס׳עפנט זיך פאַר אים די אַלטע הייל,
וואו סבליצט פון טעפּ אַרויס דאָס גאָלד,
און ס׳בליצט פון טעפּ אַרויס דאָס זילבער
און איידלשטיינער און קרישטאָלן בלענדן זיינע אויגן.

י. י. שוואַרץ

שבת פאַרנאַכט

געזאַנג און וואָרט פון אַלטע דורות קלינגען
אַט אומעטיק־באַהאַרצט און אַנגעזאַפּט מיט טרערן
און אַט אַזעלכע גוטע מיט אַ מילדן שמייכל.
און ניט אַזוי די אַלטע ווערטער, ווי דער ניגון,
די האַרציקייט פון ווייטער זינגערין.
אַט הער איך זי אין אַ פאַרנאַכט פון איינעם
אַ ווינטערדיקן שבת (כ׳בין נאָך מן־הסתם
געווען דאַן זייער קליין, נאָך ניט געגאַנגען דאַוונען)
אין שטוב איז קיל און אומעטיק. עס טונקלט.
עס ליגט אויף אַלץ די עצבות פון צעשיידונג.
זי טוליעט זיך צום ווינקל פון דעם וואַנטאויוון,
וואו ס׳טליעט נאָך דאָס לעצטע ביסל וואַרעמקייט,
די שווערע וואָלענע פאַטשיילע אויף די פּלייצעס.
פאַרציט אַ ניגון אין דעם עצבות׳דיקן אומעט —
צוערשט אַ שטיל געברום, וואָס קומט פאַרשעמט, ניט זיכער,

און ווי פאַר׳יתומ׳ט, נאָר אַביסל שפּעטער
באַקומט איר קול קאָלאָראַטור און זיכערקייט
און האַרציקייט; די שטוב ווערט פול מיט קלאַנגען
און וואַרעמקייט. ניט אַלע לידער אירע
האָבן זיך אויפגעהיט ביז היינט אין מיין זכרון —
אַ שורה דאָ, אַ שורה דאָרט פון אַלטע פאָלקסלידער
און פון באַלאַדן; לידער וועגן טויט און ליבע
און ליד פון וואַנדער פון אַ גלות־פאָלק. אַ שטייגער:

שיינע מיידעלע, פיינע מיידעלע,
נאָדיר דיין גוט־מאָ־אָ־רגן;
זאָג דיין טאַטן און דיין מאַמען
זיי זאָלן גאָרניט זאָ־אָ־רגן.

צען העמדער ליגן אין קאַסטן
מיט די ברייטע קריי־יי־נען;
זאָג דיין טאַטן און דיין מאַמען
זיי זאָלן גאָרניט ווי־יי־נען!

זיך אָפּגעשטעלט אַ רגע, ווי זיך צוגעהערט
צום אָפּקלאַנג פונעם ליד און וואָרט און אָנגעהויבן
מיט גאָר אַן אַנדער טאָן און אינטאָנאַציע:

זיצט אַ מיידעלע אין קייזערלעכן גאָרטן
אויסגעפּוצט און אויסגעבאָרשטן,
אויסגעפּוצט און אויסגעבאָרשטן.

גייט פאַרביי אַן אַלטער אידעלע,
זאָגט ער צו איר: גוטמאָרגן, מיידעלע!
ענטפערט זי אים: גוטיאָר, זיידעלע!

זאָגט ער צו איר: וואָס זאָגסטו מיר גוטיאָר,
אַז איך בין געקומען דיין נשמה נעמען?
אַז איך בין געקומען דיין נשמה נעמען!

דאָס מיידל בעט זיך אָפּ ביי אים אַ רגע —
ער זאָל זי לאָזן זיך געזעגענען אַפריער
מיט טאַטע־מאַמע, שוועסטערלעך און ברידער,
דער טאַטע קומט צולויפן וויינענדיק און בעט זיך:

צען טון גאָלד וועל איך געבן
אַבי מיין טעכטערל זאָל בלייבן לעבן,
אַבי מיין טעכטערל זאָל בלייבן לעבן!

איר מאַמע וואָלט געוועזן זיך בייטן מיר איר לעבן,
די שוועסטער באַטן אָן די אויגן־דימענטן, —
דאָס אַלטע אידעלע איז אָבער איינגעשפּאָרט
און פירט אַוועק דאָס מיידעלע פון גאָרטן...

אין שטוב איז שוין כמעט אינגאַנצן טונקל,
נאָר אין די פענצטער בלויט נאָך, ווי עס בלויט באַגינען
און ס׳פאַלט פון דרויסנדיקן שניי אַ בלאַסער אָפּשיין.
די הון אינעם קאַטוך טרייסלט זיך איבער
און ס׳טרעשטשען פונעם פראָסט די אַלטע קלעצער.
די קאַץ שלייכט אום זיך נידעריק ביי דער פּאָדלאָגע
מיט גרויסע גליענדיקע אויגן, ווי לאַמטערנעס,
און מיאָוקעט טרויערדיק, אין טיפן ווינקל,
ווייט אונטער דער קאַנאַפּע בליאַסקעט גאָלדיק
אַ שטיק צעפוילטע ברעט פון דער פּאָדלאָגע.
די מאַמע וויקלט זיך אַלץ פעסטער אין פאַטשיילע
און טוליעט מיך צו זיך און דאָס געזאַנג גייט ווייטער:

פון שפּאַניע ברענג איך דיר מיין צימבל אַהער —
קום זעץ דיך אַנידער, קום זעץ דיך און הער.
מיין ליד איז שוין לאַנג באַקאַנט אין דער וועלט,
מען וויל זי ניט הערן, די אויערן פאַרשטעלט...

און נאָך אַ ליד, אַוויג־ליד, צו פאַרוויגן
אַ קליין אַ אידיש אינגל, וואָס וועט לערנען תורה —
זי קלאַפּט מיר צו צום טאַקט און ריטם אויף דער פּלייצע:

ס׳ווערט אַנטשלאָפן דער גוף,
פליט די נשמה אַרויף,
פאַרשרייבט אירע עברות אין די ביכער;
אָבער דו, מיין קינד,
דו האָסט נאָך ניט קיין זינד,
דו מעגסט נאָך שלאָפן זיכער...

אַצינד הייבט זי זיך אויף און דעקט מיך איבער
מיט איינגעוואָרעמטער פּאַטשיילע, שווייגט אַ רגע,
און מיט אַ ציטער אינעם קול און טיפער בייגקשאַפט
געזעגנט זי זיך מיטן ליבן שבת־קודש:
„גאָט פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב,
„באַהיט און באַשירעם דיין פאָלק ישראל
„פון אַלדאָס בייז״... געפינט די שוועבעלעך אין קיכל
און שטרייכט זיי האַסטיק אויפן טירל פונעם אויוון.
דאָס שוועבל שפּייט און שפּריצט און זשומעט. ס׳בליען אויף
אַ צוויי־דריי געלבלעך־גרינע פאַספאָר־פאַסן,
דערנאָך אַ פלעמל בלוי. די מאַמע האַלט אין זאָגן,
צינדט אָן דעם לאָמפּ און ענדיקט: גוטוואָך! גוטוואָך!

דוד איינהאָרן

שבת־חזון

אין שוואַרצן טו זיך אָן, מיין פריינט,
און גיי אַרויס מקבל זיין
די מלכה שבת מיט דיין צער
אין שאָטן פון דעם נעילה־שיין.

און ווען זי וועט מיט שטילע טריט
אַדורכגיין אונדזער אָרעם גאַס,
צינד אָן מיט טרויער אירע ליכט
און זאָל דיין אויג פאַרבלייבן נאַס.

און נאָכדעם גיי אַרויס אין פעלד
און הער זיך צו צום קלויסטער־קלאַנג
און זאָג: דער פרעמדער גאָרטן בליט,
פאַרוועלקט איז אונדזער שוין פון לאַנג.

און זאָג: די חורבה איז פאַרלאָזט,
עס ברומט שוין ניט אין איר קיין טויב —
דער שיינער טרוים פון אויפבויען
דערשטיקט האָט זיך אין אַלטן שטויב.

און ווען עס וועט דער לעצטער שטראַל
פֿאַרגיין — דאַן קום אין שול צוריק,
באַהאַלט זיך אין אַ ווינקל שטיל
און האַלט אַראָפּגעלאָזט דיין בליק.

אין שוואַרצן טו זיך אָן, מיין פריינט,
און גיי אַרויס מקבל זיין
די מלכה שבת מיט דיין צער
אין דעם נאָך בלאַסן נעילה־שיין.

ה. לייוויק

„שלום עליכם, מלאכי השלום"

1

שלום עליכם, מלאכי השלום,
שלוחים פון אייביקן, לויטערן חלום,
נעמט אונדז אַרום מיט צעלויכטענע הענט,
אונדז און די שאָטנס פון אונדזערע ווענט.
הערט זיך צו אונדזערע ליב־ווערטער צו,
שלוחים פון פרידן און רו.

קומט לאָמיר זינגען אַלע אינאיינעם,
קומט לאָמיר אויפהייבן ניי אונדזער קול
מיט אַ געלייטערטן האַרץ מיט אַ ריינעם,
פרייע, באַפרייטע פון וואָכיקן עול.

ערד האָט געשפּאָלטן זיך, וואַסער געשטורעמט,
ביז זיך פאַרפעסטיקט יסוד אין יסוד,
ליבשאַפט וואָס האָט אַלע וועלטן געפורעמט
האָט זיי געבענטשט מיט געזאַנג פון גענאָד.

שלום עליכם, מלאכי השלום!

2

טרייסטונג צו אַלע אין טרויער געפּלאָגטע
אונטער דעם רשע'ס בייזווילִיקע קלעפּ.

עלנטע ברידער, אין אַנגסטן געיאָגטע,
אונדזערע ברכות אויף אייערע קעפּ.

זאָל אונדזער האַרץ ניט פאַרגעסן דעם רושם.
זאָל זיך ניט אָפּטאָן פון אונדז דער געבאָט
פון די פאַרפייניקטע אידישע קדושים,
קרבן פאַר יושר, פאַר מענטש און פאַר גאָט.

שלום עליכם, מלאכי השלום!

3

מאַכטיק און אייביק די פעסטונג פון צדק,
ליכט איז פאַרזייט פאַרן צדיק אויך היינט.
וואויל צו דעם האַרץ וואָס איז גוט און גנעדיק,
אומגליק, די שטראָף פאַר אַ האַרץ וואָס האָט פיינט.

קומט לאָמיר זינגען צוזאַמען, צוזאַמען,
מענטש צו דערהייבן פון שפלות און פּיין.
צווייגן פאַרמאָגן די גבורה פון שטאַמען,
וואָס מער זיי וואַקסן אין שטאַם־האַרץ אַריין.

שלום עליכם, מלאכי השלום!

4

הערט דאָס געזאַנג פון דעם הימל מיט שטערן,
הערט דאָס געזאַנג פון דעם גראָז אויף דער ערד.
נאָך אַמאָל, נאָך אַמאָל מיד ניט צו ווערן,
וועלטן צו הערן, אַליין זיין דערהערט.

הייליק אין אָפּשיי, אַ לאָמיר פאַרנעמען
מינדסטן שאָרך פון אַ בלעטל וואָס פאַלט,
און מיט דעם נס פון צעעפנטע ברעמען
אויפגיין אין ליכט פון דעם בורא׳ס געשטאַלט.

שלום עליכם, מלאכי השלום!

מרים אולינאָווער

שבת

א

די שבת־מלכה איז געטריי,
קומט יעדע וואָך צוגאָסט אויפסניי,
די שבת־מלכה קומט פון ווייט,
מיט חומש־סדרות רוישט איר קלייד.
איך הער די ערשטע שטענדיג זי,
דעם שטילן שוועב, דעם לייכטן פלי,
און כ׳שטיי, און כ׳קוש די לופט אין סאָד,
פאַר׳חלום׳ט גליט אין מיר דאָס בלוט,
און פון די בייטן שלאָגט אַ דופט אַרויס,
ווי ווען אין פסח־מערזל מאַנדלען כ׳שטויס!
נאָר אַ טראָפּן אומעט אין דער פרייד פאַראַן.
שבת רוט דער סעדער, שבת רוט די קאַן,
צוגערוימט די שאַפע, זאַט מיט וויין דער כוס,
און — די בלומען־בעכער גייען פאַר דאַרשט מיר אויס!
איך וועל עסן טשאָלנט, איך וועל עסן קויל,
און דאָס רויזל חלש׳ט, ווערט אַ אַ שמאַרצן־קנויל,
טרינק איך מיינע בלימלעך פרייטיק צווייפאַך אָן:
טאָפּל האָט אויף שבת גאָט געגעבן מן.

און ווער ס׳בלייבט צו קבלת שבת
אין מיין סעדעל ליגן,
דער וועט הערן, ווי פון בראשית
גייט אַ שבת־ניגון...
ויכלו השמים...
האָרך זיך איין פול חידוש:
תהומות זינגען מיטן ניגון
פון מיין טאַטנס קידוש...

ב

די שבת מלכה שוועבט פון ווייט,
מיט חומש־סדרות רוישט איר קלייד...
און ווען כ׳האָב זיך צו דער זעט מיט חומש אַנגעלייענט

און די שטערן ווינקען: „שוין געננג אויף היינט!“,
קלאַפּ איך אָן אין יעדער איינער מיידל־וואַנד:
קומט!
מיט גאָלד און זילבער זע איך ווי ער שפּאַנט,
אליעזר שדכן!

ליכטיק איז די בענקשאַפט,
טונקל איז די נאַכט,
לאָזט צום גליק איך, שוועסטער,
זילבער־העל צעלאַכט!
שאַטנס האָט דער אָוונט
שורות׳וויז צעשטעלט —
אפשר וואַרטן שליחים
אויך אויף אונדז אין פעלד...

הערט די ווייטקייט ציטערט,
צוקט און בליצט, און רופט —
גאָלדן צירונג שימערן
זע איך אין דער לופט...
לאָזט צום גליק איך, שוועסטער,
זילבער־העל צעלאַכט,
רבקה׳ס שטערן שיינען
וועט אַ גאַנצע נאַכט!

חיים לענסקי

REQUIEM

האָבןביימער אין אָזיערע קילער זיך איבערגעקערט?
טונקלט דער בלעטערפּאַל טיף דאָרט און שוואַרצט?
ניין, דאָס זיינען באַנדורעס וואָס דאָס אויערט הערט —
ציטער פון זילבערנע סטרונעס וואָס ווײנען באַהאַרצט.
ווער פירט מיט בויגן אַרויף און אַרונטער?
ניין, ס׳איז ניט קיין פידלער וואָס שפּילט דאָרטן אונטער.
אַ פישער פאַרוואַרפט אינעם וואַסער די נעצן,
אַ ווערבע טונקט אונטער אין נאַסקייט די צווייגן.
זע, טעלעגראַף־סלופּעס דורך טאַליקע שטרעקן,

און נעסטלאָזע פייגלען באַזעצן
די שטייף־אָנגעצויגענע ברומיקע דראָטן;
שנורן אויף שנורן, פאַרנורעטע שוויגן
העכער פון קעפּ די פאַרריסענע עקן —
צי זיינען דאָס ניט פּאַר אַ שפּילער די נאָטן?
ווייט אויפן באַרג דאָרטן שוואַרצט זיך אַ וואַלד
מיט ציילן בעריאָזעס ביים סאַמע אַריינגאַנג.
דאָס האָט די קלאַוויר פונעם וואַלד אירע ציין,
די קלאַווישן אירע, געטאָן זיי אַנטפּלעקן.
בלאָז דו ווינט!
איר, די טראָמפּייטן פון אָרגל, שאַלט!
כליפּע, באַנדורע פון אַזיערע, וויין!

ווער רופט מיך פון דאָרטן? אַ שוועסטער, אַ כלה?
די וועלט זינקט אין פינצטערניש טיפער.
די זון האָט אָפּגעלאָזט אירע לעצטע שטראַלן
ווי עס לאָזן אָפּ דעם רודער
די הענט פון פאַרמאַטערטן שיפער.
ס׳קייקלט אַן אוּנטיקע וועלט זיך פאַרטראַכט
אין אַש פון דעם גרויען פאַרנאַכט.
די ערשטע שטערן וואָס זיינען אויפגעגאַנגען,
דיינע דריי אָדלערס, פּרינצעסין,
קוקן אַזוי אומעטיק אַרונטער
און סוד׳ן זיך: זי איז פאַרגאַנגען.
שיכורים אין מאַרק שלאָגן אָן זיך אָן ווענט
און ס׳בלאָנקען אַרויס פון די שמוציקע הענט
דיינע מעשענע לייכטער.
זיי וועלן זיי פאַר גראָשנס פאַרקויפן
און דיין אָנדענק, פּרינצעסין,
אין בראָנפן פאַרזויפן.
ס׳וועט נעמען נישט לאַנג און דיין נאָמען
וועט ווערן פאַרגעסן פון שטאָט און מדינה
נאָר איך וועל דיך קיינמאָל פאַרגעסן
מיין מלכה, מיין ליכטיקע שכינה!
ס׳איז אמת, דיין ליכט איז אויף אייביק פאַרלאָשן
און דיין טאָג איז געזונקען;
נאָר מיר איז דיין אָנדענק אַלץ הייליק

און וואָך האָט אויף דיר ניט קיין שליטה —
אין זכות פון דעם גלעט פון דיין איידעלער האַנט,
וואָס מיין פנים געדענקט נאָך איר צאַרטקייט;
אין זכות פון דעם שבת־אויבסט,
וואָס זיין טעם ליגט מיר אַלץ אויף די ליפּן;
אין זכות פון דער קאַשע וואָס דו האָסט געשפּרייט
פאַר דיין שוועל פאַר די פייגעלעך —
לעבט נאָך דיין ליד אין מיין הארצן.
צונויף נעם, דו ווינט, מיינע צעשפּרייטע קלאַנגען!
שפּילט, איר טראָמפּייטן פון אָרגל, געזאַנגען!
כליפּעט, באַנדורעס פון אָזיערע, וויינט!
„זאָל גאָט דערמאָנען זיך אָן דער נשמה
פון זיין דינסט, דער מלכה שבת,
וואָס איז אָוועק צו איר וועלט!"

(אידיש: י. י. ש.)

נחום יוד

דער ערב שבת אין פעלד

אַ וואונדערלעכע שטילקייט,
אַ זעליקייט
הילט־איין די בערג און טאָלן
אין לויטערקייט פון בין־השמשות.

און רואיק פיטערן זיך רינדער לעבן וואַלד
און שעפּסעלעך אין פעלד
ווי הינדן צווישן בייטן בשמים.

און ערגעץ הויערן די ווינזלטירן.
און דער סמבטיון רוט.

עס רוט די גאַנצע וועלט
ווי אין אַן אויסטערלישן חלום.

און קראַנק איז מיין נשמה נאָך דיין ליבשאַפט, גאָט!

און ווייט אַהינטער וואַלד,
אַהינטער אַלע בערג און וואַסערן —
דאָס סודות׳דיקע לאַנד,
אַן אומבאַקאַנטע און אַ נאָענטע,
דאָס לאַנד פון ליכטיקייט און רו און פרידן.

י. י. סיגאַל

שבת

נאָך גרויסן יאָך און שווערער וואָך,
דעם גרויסן שבת וועסטו ברענגען.
אַ שטילער גרייז מיט ווייסער באָרד
און קלאָרע לויכטנדיקע אויגן.

ער וועט זיך וואַשן זיינע הענט,
וועט אויבנאָן ביים טיש זיך זעצן,
המוציא נעמען פונעם ברויט
מיט פרומער שטילקייט אין די אויגן.

אויף אונדזער גרויען אָרעמברויט
וועט קלאָר און העל זיין בליק צעשטראַלן,
דאָס ברויט וועט ווערן חלה־ווייס,
אַזוי ווי זיינע הענט די ווייסע.

וועט קידוש מאַכן איבער אונדז,
ווי איבער קידוש־בעכער פולע.
מיר וועלן פול־זיין מיט זיין רו,
ווי בעכער גאָלדענע מיט וויין.

אַן איינציק־דינע חלב־ליכט
וועט אונדזער קליינעם טיש באַלייכטן,
נאָר לייכטן וועט זיין ווייסע באָרד
אַזויווי זילבער פון לבנה.

נפתלי גראָס

ערב-שבת

אויף זיין קאָפּ
טראָגט ער גאַנצע בערג מיט וואַלד,
מיט די היילן און מיט די חיות,
מיט די יעגער און פייגל-סטאַיעס
און מיט דעם פאָרשטער און שומר.

אויף די פינגער —
אויסגעציילטע ביימער.

אַ גאַנצע ליבע וואָך
רוישט פאַר אים אַ סמבטיון
מיט פויערים און באַלעגאָלעס,
מיט סוחרים פון קרוינפוילן,
פרייטיק האַלבטאָג
ווערט שטיל —
דער סמבטיון נעמט רוען.

דעמאָלט ווערט ער היימיש
מיט דעם הויז, מיט די קינדער,
און פּאַטערלעך און האַרציק;
אַ זיסקייט —
פאַר דער אויפגעראַמטער מוטער.

אויף אַלע פענצטער בליען די וואַזאַנעס
און דופטן
מיט דער זיסקייט פון שיר-השירים
און פרייטיק-צו-נאַכטיקע זמירות.

א. לעיעלעס

שבת-שעה'ן

ריח האָרבער פון הויכע שאָטנדיקע אייקאַליפּטן
מיט צאַרטע, צונטערנע פעכערס פון צווייט,
און קוויטן ווי אידל-געשניטן רוי פליש;

פּאַרטאַיעטע בערג, ווי רוענדיקע קעמלען אויף די קני
נאָך אַ לאַנגן, שטויביקן וואָכעדיקן מאַרש;
גאָרטנדיקע, בלומענדיקע רחבות
פון גילדערנעם, אייביקן יונג־זומער —
ס'איז שבת אין קאַליפאָרניע.

הויכע בערג פון זאַמד און געדאַנק
שטייען צווישן לאָס־אַנדזשעלעס און לאַדזש.
טיפע תהומות פון רוישיקע אינדן און ברויזיקן געמיט
ליגן צווישן צוויי שטילע שבת־שעה'ן,
וואָס גיבן זיך שלום אַריבער אַ האַלבן יאָרהונדערט.

דער לאָדזשער שפּעטער שבת נאָכמיטיק קומט ליב און געלאַסן
מיט באַשיידענער גרינקייט פון פרישן שטשאַוו,
מיט קאָרן־ברויט, מילך און ווייסן קעז,
און מיט אַ אינגלס פּאַרטאַיעטער, שקאַצישער בלאָנדקייט
אונטער טאַטע־מאַמעס בליקן פון מנוחה.

וואָס איז בידנער שטשאַוו
אַקעגן גדלות'דיקע אייקאַליפּטן און פּאַלמען,
אַקעגן מאַראַנצן־בליאונג, וואָס באַרוישט שמעקעדיקער
פון אינגסטן האָניק?
ווי בינדט זיך די צופרידענע זעט פון אַ אינגל
ביים בוזעם פון שבת'דיקער שלווה, וואָס רינט ליבשאַפט און מילך,
מיט דעם מילדן פרידן אויף זון־גע'טובל'טע בערג —
עלעהיי אַ צעפּראַלטע, איבער־רייפע, געלע ריזיקע רויז?

איבער דער בריק פון אַ האַלב יאָרהונדערט
שפּאַנט פון לאָדזש די מאַמע, די כלה,
שפּאַנט דער טאַטע מיט דער באָרד פון טונקל גאָלד.
די מאַמע טראָגט ברויט און אַן ערדענע שיסל שטשאַוו.
דעם טאַטנס גוטע גרינלעכע אויגן בענטשן אַריין
אין דעם אינגלס באַשירעמט האַרץ:
שבת, שבת,
שבת אויף דער גאַנצער וועלט.

האַלב יאָרהונדערט איז אַ ריר פון אַ וויע,
זיבנטויזנט־מייליקער מהלך — שמאָלסטער שפּאַן,

וועו פלוצלינג, אומגעריכט
פלאַטערט פידלדיק פאַרביי
דער גאָלדענער פליגל פון געבענקטער, געבענטשטער
הייליקער שלווה
פון שבת.

אפרים אויערבאַך

לכה דודי

לכה דודי זינגט ר׳ שלמה אלקבץ:
קום אַרויס, געליבטער אַנטקעגן דער כלה,
לאָמיר באַגעגענען דאָס פּנים פון שבת,
וואָס וויקלט זיך אַרויס פון פורפורנע שאַלן.

ליכטיקער ווערט דער כלה׳ס פּנים
אויף די רויטע בערג, די צפת׳ער,
ס׳קומט די כלה אונדז צו דערמאָנען,
אַז ריין איז געוואַשן איר לייב אין וואַסער.

כיצד מרקדין לפני הכלה?
מיט שטיקער זון אויף קעפּ, ווי קרוינען, —
ס׳קומט די נאַכט, די טומאה זאָל פאַלן
פאַר דער באַהעפטונג, פאַר דער עונה.

לכה דודי, — לייב איז קדושה,
גוף־צו־גוף איז מעשה מרכבה,
לאָמיר דעם שבת, ווי כלה־לייב קושן,
לאָמיר דאָס ליבשאַפט אין זיך כאַוון.

כ׳נעם דיך, כלה, אויף די הענט צום געלעגער,
ווי אין דער ערשטער נאַכט אַ חתן,
אייביק איז צובונד אין דער ערשטער רגע,
אייביק איז די זון פון ליבשאַפט צעגאָסן.

לכה דודי זינגט ר׳ שלמה אלקבץ
און די געליבטע קומט אים אַנטקעגן, —
לויטער לייב, גלוסטיקער שבת,
אויף די פאַרנאַכטיקע צפת׳ער וועגן.

אהרן צייטלין

אָדם און שבת

(סאָנעט)

זעקס טעג האָט גאָט געמיט זיך און דערנאָך,
ווען אויסגעפּורעמט איז דער מענטש געשטאַנען
פאַר זיין געזיכט, האָט ער געזאָגט: ביז דאַנען —
און האָט געקרוינט מיט שבת־קרוין די וואָך.

און מלכה שבת האָט אין שיינקייט חוה'ן
איבערגעשטראַלט — און ס'איז געווען גאָטס קול:
אָט איז דיין הימל־ווייב, דו מענטש, און זאָל
איר ליכט דיר לייכטן אין דיין מי און האָוען.

נאָר ס'איז אויך דאָ אַ שבת פון די דורות,
און יענע מלכה וועט זיך ווייזן דאַן,
ווען פול־געענדיקט ווערט דער צייטן־פּלאַן דעם בורא'ס.

באַשאַפן וועט דער בורא איר לכבוד
אַ נייעם אָדם, ער זאָל זיין איר מאַן.
און ווער וועט יענער אָדם זיין? בן־דוד.

איציק מאַנגער

א.

אַ ליד וועגן אליהו הנביא

דער אַלטער אליהו הנביא
גייט ווי אַ בעטלער פאַרשטעלט,
מיטן פידל אונטערן אָרעם
זינגט יאָרן איבער דער וועלט.

פון דאָרפישע אידישע היימען
שפּילט ער אַרויס די שרעק,
פאַר גוי'אישע בייזע וואָנסיעס,
פאַר גוי'אישע שאַרפע העק.

און דעם שענסטן כלה־מיידל
טוט ער אַ פינגערל אָן,
און בעסטן חדר־אינגל
שענקט ער אַ קיכל מיט מאָן.

און שפּילט ער אַמאָל אין אַ שטעטל
וואו ס׳טומלט און זידט אַ יריד,
ווערט די זון — אַ גאָלדן רענדל
אין דער האַנט פון אַ יעדן איד.

נאָר דעם שענסטן ניגון שפּילט ער
פאַר דעם סאַמע אָרעמסטן הויז,
ער שפּילט פון הינטער די וואָלקנס
די סעפּטעמבער־לבנה אַרויס.

דער שינדל־דאַך ווערט פון זילבער,
און די קינדער שמייכלען אין בעט;
זיי זעען פאַר׳כישופ׳טע לענדער
און ווייטע פאַר׳חלומ׳טע שטעט.

און דער טאַטע האַנדלט און וואַנדלט
און ברענגט אַהיים פון דער וועלט
אַן אמת׳ן גרויסן מאַיאַנטיק,
באַרליאַנטן צירונג און געלט.

פאַר דער מאַמען אַ בראָש, אַן אַנטיקל,
וואָס פּאַסט צו איר סאַמעטן קלייד;
פאַר די קינדער פייגן און מאַנדלען,
אַט פונקט ווי אין חומש שטייט.

און דער פּראָסטער מיטוואָך ווערט יום־טוב,
מיט חלה, מיט וויין און מיט פיש,
מיט ראָסלפלייש, בולבעס און צימעס,
אַז ס׳ברעכט זיך אַזש דער טיש.

אויף דער שוועל שטייט אליהו הנביא,
אַ קלעזמער פון נעכטיקע טעג.
ער נעמט די לבנה אין טאָרבע
און לאָזט זיך ווייטער אין וועג...

ב.

נעמי זאָגט „גאָט פון אַברם"

די אַלטע נעמי אין מיטן שטוב
שעפּטשעט „גאָט פון אַברם",
די בלאָנדע שנורן לעבן איר
הערן פאַרכטיק און פרום.

„גאָט פון אַברהם, גרויסער גאָט,
„דער הייליקער שבת פאַרגייט
„און ווי דער שבת אין פרעמדן דאָרף
„אַזוי איז אַוועק מיין פרייד."

זי גייט פּאַמעלעך צום פענצטער צו:
אין דרויסן טונקלט די מיל.
זי אָטעמט מיט די פליגל קוים,
דער אָוונט-ווינט איז קיל.

די מיל האָט אלימלך געקויפט
און די מיל האָט געמאָלן ברויט,
איצט איז דער מאַן אויף דער אמת׳ער וועלט
און ביידע זין זיינען טויט.

איצט אין זי אַ וויסטע אַלמנה אין דאָרף,
מיט ביידע שנורן אַליין —
ערפּה איז גוט ווי ראָזעווע ברויט
און רות איז פרום און שיין.

נעמי דערמאָנט זיך: אַמאָל-אַמאָל,
זי האָט די שיקסלעך נישט געוואָלט,
נאָר ס׳איז מסתמא געווען באַשערט,
איצט האָט זי ביידע האָלד.

זיי האָבן די זין אירע ליב געהאָט,
געאַרבעט מיט זיי אין פעלד.
און שווער און שוויגער „דאָס אויג אין קאָפּ"
און כבוד פון דער וועלט.

איצט זיינען זיי נעבעך אַלמנות צוויי
און זי — אַן אַלמנה אַליין.
פאַר זיי האָט די ערד נאָך מסתמא פרייד,
נאָר זי — אַן עלנטער שטיין.

וועט זיך שלעפּן און שלעפּן צופּוס
ביז זי וועט קומען קיין כנען,
און דאָרטן וועט דער מלאך המות
ווערן איר צווייטער מאַן.

נעמי שעפּטשעט, און לעבן איר
האָרכן די שנורן פרום —
אינדרויסן שמעקט מיט היי און ווינט,
אין שטוב מיט „גאָט פון אַברם.“

יעקב גלאַטשטיין

דער גאָט פון טרויעריקן שבת

איך בין דער שטילער גאָט פון טרויעריקן שבת.
איר — די אומרואיקע געצען אויף דער פולער וואָך.
וואָס לעסטערט איר מיין געדולדיקע האַנט,
אין די פינצטערע טעג פון אייער בראָך?
פון תוהו האָב איך געשאַפן שליים,
געוועקט און געקלאָרט די זומפּ, פריידיק אויסגעוואָרט,
אויפן טויטן וואַסער די ערשטע וועל,
אין מיאָזם אויפגעזונגען פּראָטאָפּלאַזם,
באַלעבט די איינציקע צעל,
און ס'איז מיר געווען באַשערט
צו זען דעם ערשטן ציטער
פון דעם פּאַראַמעציום.
ביז כ'האָב דערהערט אַ קול
אין דעם גאַנצן מורא'דיקן שטום
זיינען פאַרגאַנגען פיינלעכע טריליאָרן.
כ'האָב דורכגעלויכטן דעם געהיים פון ליים,
זיך דערוואָרט אויף דעם ערשטן
פאַרשעמטן געוויין פון פאַרשטאַנד.

וואָס לעסטערט איר, וואָס פּייניקט איר
מיין געדולדיקע, פאַרדרימלטע האַנט ?

די ביימער אין אַלע עדן־גערטנער
האָבן פאַרשפּרייט פאַרפומען, זיך געצערטלט און געבלעטערט.
איך האָב שטיל גערוט. איך האָב זיך נישט פאַרגעטערט.
דער שבת איז מיינער, איך רו.
דער געצוויטשער פון לעבן איז אייערער.
איך בין דער גאָט פון שטילן לעבן,
ביז צום ערשטן געפלאַטער פון פליגל,
ביז צום ערשטן געוויין אין וויגל,
ביזן ערשטן צייכן פון פאַרשטאַנד.
ווען מיין טרויעריקע האַנט האָט גערוט
האָט איר מחלל געווען מיין שבת,
האָט איר שוין פאַרגאָסן בלוט.
איך בין געווען דער האַר פון אור־שטילקייט
ביז איר האָט זיך אָנגעלענט אין מיר,
מיך געמאַכט אַ שותף צו אייערע געווינען,
דערפאַר האָט איר מיך פאַרגעטערט,
כדי איר זאָלט מיך מיט אייער רשעות פאַרשוועכן,
און מיך ווי אַ ליימענעם אָפּגאָט צעברעכן.

איך בין קיינמאָל נישט געווען אייער גאָט —
איך האָב דעם מענטש געבענטשט
און אים איבערגעגעבן די ממשלה פון לעבן.
און מיין האַנט, מיין טרויעריקע האַנט,
האָט גערוט.
די ערד איז אינגאַנצן אייערע
און אַלץ וואָס נאָך מיין שבת איז אייערס.
און וויפיל איר זאָלט מיך ניט בענטשן,
אָדער שעלטן —
מאַכט איר חרוב אייערע אייגענע וועלטן.

די הימלען זיינען מיינע,
די שטילע הימלען, די זילבערנע פּייזאַזשען.
אמת, מיין שבת איז פאַרשוועכט,
אָבער מיין געדולדיקע האַנט רוט —

איך האָב אויפגעהערט צו באַשאַפן,
דאָס זענט איר דאָס לעבן.
איך בין ערב־לעבן. איך בין חלום פון טריליאָרן.
כ׳וויל בלייבן אָפּגעמעקט פון אייער זכרון.
איך בין דער האַר פון זיבן געבענטשטע
פאַרדרימלטע טעג,
דער פאַרוואָלקנטער גאָט פון טרויעריקן שבת.
איר — די פאַרמענטשטע אָפּגעטער פון קלאָרן פאַרשטאַנד,
וואָס לעסטערט איר מיין געדולדיקע,
מיין פאַרנאַכטיקע האַנט?

בעריש ווײַנשטיין

פון פּאָעמע „רײשע"

א.

אָז ישיר, ס׳איז דער גרויסער שבת־שירה.
פון די פריע פענצטער שפּריצט פּראָסטיקע זון.
ווייס און אויסגעשפּרייט ליגט די ערד.
די שטאָט איז שטיל, די שטאָט איז לער,
אויף אַלע אידישע געוועלבער בליט דער שניי.
די מיקאָשקע — אַ לאַנגער, פאַרשאַרטער וועג
דורך ווינטערדיקע אַלטע בית־עלמינ׳ס,
ציט דורך אַלע בתי־מדרשים פאַרביי.
און אַ זילבערנער צווישן אַן עדה אידן,
פירט מען צום דאַווענען ר׳ יהושעלען.
עס וואַרעמט אים דער איינגעהילטער טלית
די חסידים וואָס באַגלייטן אים אין קלויז.
מען גייט, ווי אין וואָגל, טיף געבויגן
אינעם זאַווײ — דעם אויבערשטן לויבן.

אָז ישיר משה ובני ישראל!
ס׳איז דער גרויסער שבת־שירה.
ווי משה־רבינו איבערן ים־סוף,
פירט דער דזשיקאָווער זיינע חסידים
אויף פּוילנס שבת׳דיקער ערד.
הימלעך קלינגען־אָפּ די שטיבער
מיטן געזאַנג פון די וואָכעדיקע סדרות.

פון יהושעלעס פלאַטערדיקן גייִן,
ציטערן ממש אַלע ריישער שויבן אויף.
אינעם שבת, אינעם שניי, אינעם ווינט,
צעעפנט מען די צוגעשמידטע פענצטער
דעם רבין אין אַ שבת־שירה צו זען
צו דער דזשיקאָווער קלויז ברייטלעך גייִן.

ב.

ביי ר׳ יהושעלעס מיטאָגדיקן שבת־טיש,
שפּאַרן בערד איינע די אַנדערע אַריבער.
אינגלעך שטעלן זיך אויף טאַטעס אַרויף
צו כאַפּן אויפן דזשיקאָווער אַ בליק.
די וואָס זיינען שטאַרק שטייען ביים טיר
נישט אַריינצולאָזן, נישט אַרויסצולאָזן.
בחורים ברעכן ווילד די פענצטער אויס
און הויבן פרעך די אידישע פויסט
קעגן די, וואָס לאָזן צום רבין נישט אַריין.
מען שטייט אין כעס, מען שטייט אין צאָרן
און מען ווערט פון קעלט בלוי געפרוירן
ביז דער טונקעלער ברכי־נפשי פאַלט צו.

אומעטיק ווערט דער מנחה לשבת.
דער שניי פאַרשלאָפט די קאַלטע דעכער
און אַלע מאַמעס ווערן טרויעריק מיטאַמאָל,
ווען זיי זאָגן ברכי־נפשי צו דער וועלט:
— גאָט, מיין גאָט, ביסט גרויס אומעטום!
האָסט דיך אָנגעקליידט מיט קדושה
און געגרונדפעסטיקט די ערד.
דעם תהום האָסט דו צוגעדעקט
ער זאָל די וועלט נישט פאַרפלייצן.
אויף די בערג שטייען די וואַסערן
און קענען זיך אַראָפּ נישט גיסן.
און די פינצטערניש האָסטו באַשאַפן,
זי זאָל נאָר פאַר דער נאַכט זיין.
ווער געגרויסט גאָט, פון אונדז מאַמעס
ביי די ברכי־נפשי־דיקע שויבן, אָמן!

יעקב גלאַנץ

פרייטיק-צו-נאַכטס

אין פרייטיק פאַרנאַכטיקן טונקל —
פינף ליכטיקע ליכטענע אויגן.
דער טיש — פון יאָרן פאַרשוואַרצטער
מיט טישטעך מיט ווייסן פאַרצויגן.

מיט הענט, ווי מיט פליגל מיט בלייכע,
די קנייטשן פון פנים באַהאַלטן.
די ליפּן געוואוינטע צום שמייכל
מיט ערנסט אין זייערע פאַלדן.

אַז ס'הייבן אָן פאַלן די ווערטער,
ווי שנייעלעך זאַכטע, ווי שטילע —
איז איינס כאָטש אַ וואָרט וויל איך פאַנגען,
כאָטש איינס פון מיין מאַמעס אַ תפילה.

אין פרייטיק פאַרנאַכטיקן טונקל
צו גאָט שטילערהייט צו ריידן —
נאָר ס'איז ניט באַשערט מיר אַפּנים
געניסן פון שבת־פריידן...

אברהם טווערסקי

ש ב ת - ל י כ ט

מיין מאַמע זיצט אויף אַלטן באַרג אררט,
און בענטשט די שבת־ליכט אין נח'ס תיבה —
מאַמע מיינע, וואָס וועט זיין מיט ערדישער מצבה ?

גאָרניט, קינד, איך זיץ אָט דאָ מיט מוטער שרה
און איך טו מיט איר אינאיינעם שטילע תפלה.
— ביסט דאָך, מאַמע, פון דעם שטעטעלע אוסטילע !

ניטע, קינד, צו וואָס די ערד דערמאָנען ?
מיר זיינען אָפּגעשיידט פאַר אייביק־לאַנגע יאָרן.
— וואָס־זשע טוט מען, מאַמע, אַז סע יאָמערט אין זכרון ?

דאַרף מען, קינד מיינס, ציען וואַקס מיט פאָדעם,
דאַרף מען צינדן ליכט און גאַרניט זאָגן.
— ווייסטו, מאַמע, ווען דער גרויסער טאָג וועט נעמען טאָגן?

פשיטא, קינד, דער ענין איז אַ טיפער,
ס׳וועט דער תשבי דיך באַשירעמען און זיין דיין היטער.
— און וואָס וועט זיין מיט קרבן־מנחה סידור?

זאָל ער רוען, קינד מיינס, זאָל ער רוען,
די וועלט איז דאָ אַ רואיקע, אַ שטילע —
און אַלע זאָגן אויסנווייניק תפילה.

מיין מאַמע האַלט די פינגער אויף די ליפּן
און ווינקט אַראָפּ צו אייגענער מצבה:
— מען בענטשט שוין שבת־ליכט אין נח׳ס תבה.

קאַדיע מאָלאָדאָווסקי

הבדלה

גאָט פון אברהם,
באַשאַף אונדז אַ צווייטן בראשית.
מעג קיין זון דאָרט ניט שיינען —
דאָס ליכט האָט אונדז סיווי פאַרראַטן.
מעג דער ווינט דאָרט ניט זינגען —
ער האָט מיט די דייטשן צוזאַמען געטריבן
אונדזער פאָלק צו די שחיטה־וואַרשטאַטן.
מעג קיין ים דאָרט ניט רוישן קיין גרינער —
ער האָט געזונקען די שיפן — די שפּענדלעך
מיט אונדזערע לעצטע אַנטרינער.
מעגן בערג דאָרט ניט רייסן צו הימל די שפּיצן —
זיי האָבן דעם וועג ניט פאַרצאַמט פאַר די רוצחים,
אַ פּיצעלע קינד צו באַשיצן.
מיר זאָגן זיך אָפּ פון דער שיינקייט.
מיר זאָגן זיך אָפּ פון דער גבורה.
מיר זאָגן זיך אָפּ פון דער שירה.

מעג איינשטיין קיין יורש ניט לאָזן,
מיר זיינען אין חרם צוזאַמען
מיטן געטלעכן תמים שפּינאָזע.

באַשאַף אונדז אַ וועלט מיט אַ פּאַסיקל הימל,
און איינמאָל אַ יאָר זאָל אַ שטערן דאָרט שיינען,
און מאַכן הבדלה, און געטלעך פאַרטייטשן:
ס'איז אַ צווייטער בראשית,
אויסער וועלט פון די דייטשן,
אויסער חכמת הדמים.
און עס וועלן די קינדער אונטער פאַסיקל הימל
ענטפערן: אָמן ואָמן.

אסתר שומיאַטשער

פון אַ פּאָעמע

דער גביר, דער טאַטע,
מיט ווייכע אויגן פון דער ליטע,
מיט זונטיק־מאָנטיק־דינסטיק־מיטוואָך — בולבעס,
מיט גריקע־פעלדער אין זיין בלוט צעבליטע,
קוקט אויף דעם אַלעם מיט הכנעה.
זיין פּנים קרימט זיך אין אַלע שפּיגלען,
זיין לעבן ברעכט זיך אין דער אייביקייט.
ער קריגט פייערדיקע פליגלען —
אַלץ שווימט אויסער רעכענונג און צייט.
די גריקע־פעלדער נעמען ריידן,
עס רעדט דער ליטווישער גן־עדן:

עס איז שבתדיקער, אָרעמער געגנאַד.
דער טאַטע זיינער ציט אַ טרויעריקן נגון,
די הענט זיינע ריידן מיט גאָט.
די מאַמע — אַ וויינענדיקע תפלה,
זאָגט „גאָט פון אברהם" פאַר אַלע.
דער טיש מיט ברעקלעך פון שבת'דיקער חלה,
די לייכטער — אין אוונטיקער נעילה,
די שוועסטערלעך, די זיבן ציגן,
זוכן מיט די אויגן אליהו הנביא.

עס איז רו,
שבת׳דיקער טרויער,
באָרוועס קוקט אריין די וואָך אין פענצטער.
און גרויער, גרויער,
ציט זיך אויס דער דלות.

יחיאל לערער

פון פּאָעמע: „מיין היים"

„נאַקעט ווי אדם?" — נישט גוט געזאָגט,
יענער האָט גאָרנישט און אַלץ דאָך פאַרמאָגט;
אַ גלויבן, אַ גאָט, און פרייד פון אַ קינד,
און שרעק פון אַ קינד און מורא פאַר זינד.
נאַקעט בין איך, נאַקעט אויף אַ וואָר
אין טויזנט נײַנהונדערט זיבן־און־דרייסיקסטן יאָר.

כ׳בין די מדבר אַליין, איר זאַמד דאָס פאַרברענטע,
אַ שול אַ פאַרשוועכטע, פון שונאים געשענדטע;
אַ שוואַלבן־נעסט הארבסט־צייט, ווען ס׳פאַלן די בלעטער,
אַ חורבה — אַ זכר נאָך געשטאָרבענע געטער,
אַ ביידל אין סאָד אונטער ווינטער־שניי בלייכן —
און נאַקעטער נאָך ווי די אַלע פאַרגלייכן.

אויך מיין עבר דעם גאָלדענעם האָט צייט שוין פאַרווישט;
דאָך אַנומלט, ווען כ׳האָב זיינע בלעטלעך געמישט,
און אין שעה׳ן זיך דערמאָנט, אין מינוטן פאַרגאַנגענע,
ווי שטערנדלעך בלויע אין נאַכט־רוים צעהאַנגענע,
ווי שוואַלבן פוכיקע, איבער טייך־פלאַך געפלויגן —
האָבן טרערן, ווי פונקען, געברענט אין די אויגן.
אַ גאָט, ווען זיי וואָלטן געפלאָסן ווי קוואַלן —
דאָך האָבן זיי פאַרגליט און אַראָפּ נישט געפאַלן!

מיינע עלטערן וואוינען אין שטעטעלע אין קליינעם —
זיי שעצן ביז היינט נאָך זייער יחוס דעם שיינעם,
און שבת פאַרנאַכט, אין זיידנס געהילט,
זיצט היינט נאָך די מאַמע קינדיש צעשפּילט

און דערציילט פאַר שכנות די גרויסקייט פון זיידן,
פון הייליקן וואַרקער, דעם באַלעבאָס פון גן־עדן.

דער טאַטע איז נאָר וואָס פון „שטיבל״ געקומען,
האָבן זיך די שכנות אין אַ זייט פאַרנומען,
אין הויז דעם אַדורכגאַנג צו מאַכן אים פריי,
ווייל ער גייט נישט אַדורך צווישן ווייבער צוויי;
און ווען אויך אַפילו עס זיצט מיט דער מאַמען
דאָס שוועסטערל בלויז אין פאַדערהויז צוזאַמען,
ביידע קעגנאיבער און מ׳זעט, אַז ער גייט,
רוקט זיך דאָס שוועסטערל גיך אין דער זייט
און לאָזט אים אַדורך. ווייל אַזוי איז דער דין,
און קיין קשיות צו פרעגן האָט נישט קיין זין.

איז דער טאַטע נאָר־וואָס פון שטיבל געקומען,
די שוועל קוים אַריבער — און שוין הערט זיך אַ ברומען
באַלד אויפגיין פון דאָרט, ווי אַ טייכל וואָלט פליסן,
ווי עמיצער וואָלט זיין האַרץ פאַרגיסן,
פאַר דעם, וואָס מען זעט נישט און דאָך איז ער דאָ
אין דער שבת׳דיק שטילער, בין־השמשות׳דיקער שעה.

די מאַמע זיצט ווייטער אין הויז מיט די שכנות,
זיכער — דער טאַטע וועט נישט האָבן קיין טענות,
קיין פיצל תרעומות. ווייל געגרייט איז שוין אַלץ:
חלה׳לעך צוויי, אַ מעסטעלע זאַלץ,
דאָס האַנטעך, פאַרוואָרפן איבער דער שטול,
אַ שאַלכל אַן ערדיקס מיט זויערמילך פול,
אַ שיסל צום וואַשן, אַ קופּערנע קוואָרט —
נו, קען מען זיך פאַרגינען צו ריידן אַ וואָרט
צו די שכנות די גוטע, וואָס שלינגען די ווערטער
און רוען פאַרשטומט, געשמידט צו די ערטער,
גרייט אַזוי זיצן ביז מאָרגן און הערן —
ווייל יעדער זיין משא וויל אָפּוואַרפן גערן,
דעם פּרעס פון געמיט, פאַרנאַגלט, פאַררייפט,
די צרות פון קינדער, דעם דלות וואָס פייפט,
און וויל, כאָטש אַ רגע, אין הימל זיין.
בפרט, אַז די מאַמע דערציילט אַזוי שיין,

לאַנגזאַם, שטיל און בנעימות אַזוי —
ס׳דאַכט זיך אַ רגע, אַז אַ טראָפּעלע טוי
איז דאָס בלייערנע לעבן — לייכט און קלאָר —
און לאַנגע, גוטע גליקלעכע יאָר,
נחת פון קינדער, עשירות און רו
ווינטשן די שכנות און שמייכלען איר צו.

און ווען די פלאַמען פון שקיעה גייען ביסלעכווייז איין,
און מיין טאַטע גייט צוריק אין „שטיבל״ אַריין,
מיט עשירות אין האַרץ, מיטן כזית אין טאַש —
האַלט ערשט מיין מאַמע ביי דער קופּע מיט אַש
פון אַ נשרף אַ צדיק, וואָס געשטראָפט האָט אים גאָט
און זיין לעצט שטיקל נחלה אָפּברענען געלאָט.
און דער צדיק האָט אַלץ נישט זינדיקן געוואָלט,
איז דערפאַר אים דאָס אַש געוואָרן צו גאָלד,
אויפן אָרט פון געוויין איז געקומען געזאַנג
און ר׳איז גליקלעך געווען זיין לעבן לאַנג.

דערנאָך קומט אַ מעשה פון איינעם אַ איד,
וואָס האָט איבער אַלץ דעם שבת געהיט;
דערנאָך קומט דער האַרציקער „גאָט פון אַברם״,
ביז יעקב, דער שכן, עפנט די קראָם
און נעמט זיך גאָר פראַסט צו מאָס און צו וואָג —
ציטערט דער שאָטן פון שבת׳דיקן טאָג
און וואַנדערט, אַן איינזאַמער אורח אויפן וועג.
גייען אויך די שכנות אין די היימען אַוועק,
פאַרבענקטע, פאַרטראַכטע, אינערלעך פאַרטאָן,
זיפצנדיק צינדט מען אַ שוועבעלע אָן,
אַ ליכטל פלאַמט אויף, אַ לעמפל ווערט וואַך,
און דאָס קיכל נעמט ריידן אַ היימישע שפּראַך.

און באַלד קומט דער טאַטע פון שטיבל צוגיין,
זינגענדיק לייגט ער דעם שבת-טלית איין
און רופט דער מאַמען פון קיכל אַריין
די הבדלה צו הערן, די הבדלה צו האַלטן.
זי איז איינע אַליין געבליבן מיטן אַלטן,
ווייל ס׳טעכטערל און ס׳זונדל, די אינגסטע פון די ביין,

וואָס זיינען נאָך נישט אַוועק, זיינעןביידע אין פאַראיין
יעדן אָוונט — און טאַטע־מאַמע לאָזט מען אַליין.

עס שווייגט היינט דער טאַטע, געוואוינט צו דעם ווײ —
ער ווייסט שוין: סיי־ווי־סיי העלפט נישט קיין געשריי.
און אַז איידער מיט שלעכטן — איז גלייכער מיט גוטן.
האָט ער אַמאָל דאָך נישט אויסגעמיטן
דעם פּאַטש און דעם בייזער — ביי וואָס איז געבליבן?
ביי גאָרנישט געבליבן. זיינע קינדערלעך זיבן,
וואָס יעדעס באַזונדער איז געוואויגן מיט גאָלד,
האָבן אויסגעפירט דאָס, וואָס זיי האָבן געוואָלט.
אַראָפּ פון דעם וועג, צו אַלעמענס ווײ,
און ביידע אינגסטע זיינע טוען אויכעט ווי זיי.

די מאַמע לייענט אָפּ פון זיין פּנים די פּיין
און קוקט אים פול מיטלייד אין די אויגן אַריין,
וואָס שוועבן פאַרגלייזט אין אַן אומגעזען לאַנד.
זי זעט, ווי עס ציטערט דער בעכער אין זיין האַנט,
ווי דער ווין לויפט איבער דעם זילבערנעם ראַנד,
און קעגן הבדלה־ליכט פינקלט ער, שיינט —
דאַכט זיך דער מאַמען, אַז דער בעכער ווײנט,
ווייל ער האָט זיך דערמאָנט אין פאַרגאַנגענער פרייד,
ווייל ער האָט זיך פאַרבענקט צו דער חתונה־צייט.
פילט מיט די מאַמע זיין בענקשאַפטס־פּיין
און וויל אים טרייסטן אין זיין געוויין —
נאָר דערהערט זי פּלוצים, ווי דער טאַטע לאַכט.
— הבדלה — זאָגט ער — האָב איך שוין אָפּגעמאַכט
פון אַ גוטער מינוט און זי שטייט אַלץ און טראַכט!
פון וואָס אַ שטייגער? פון נעכטיקן טאָג?
פאַרדריסט עס די מאַמען און זי גיט אַ זאָג:
— און אַז פאַרטראַכט זיך איז וואָס? און אַז פון נעכטיקע טעג?
און גיט צו געלאַסן: גיי נישט אַוועק,
כ'האָב אויפגעקאָכט וואַסער, טיי שוין פאַרבריט —
און גייט אָפּ פאַרשעמט, פאַרטאָן אין געמיט.

דערנאָך קומט צוגיין רב פּנחס אהרן מלכ'ס.
שטענדיק ברומט ער, דאָ טרויעריקס, דאָ פריילעכס,

נאָר אַממייסטנס סתם אַזוי, אַ שטייגער, ווי אַ בין,
וואָס פלאַטערט אין פרילינג אַהער און אַהין,
איבער קאַרשן צעבליטע, איבער רויטן מאָן
און ס'ווערט איר נישט נמאס צו פליען אַזוי שעה'ן,
הקפות צו מאַכן אַרום און אַרום,
די ליפּן צו זוכן פון דער יונגער בלום,
און צו זינגען דערביי, צו זשומען און ברומען.
כאָטש וואו זיינען, מ'שטיינסגעזאָגט, רב פּנחסעס בלומען?
סיידן אויף שטערן, וואָס בליען ווי קווייטן,
סיידן אין ווייטערע שפּעטערע צייטן;
ווען משיח בן דוד וועט קומען צו רייטן,
אויסלייזן ס'פאָלק פון שאַנד און פון שפּאָט,
און ס'וועט זיך צעבליען דאָס מלכות פון גאָט.

מוז זיין, אַז דאָרט טאַקע שפּראָצן זיינע בלומען,
און רב פּנחס זינגט זיי פאָרויס דעם הימן.
כאָטש דערווייל, לפי שעה, גייט עס שלעכט אויף דער וועלט.
פילט ער שטענדיק פאָרויס, ווי משיח קומט אָן;
ווי עס פילט דעם באַגין דער רויט־קאַמיקער האָן,
זיין ראָזע צעבליטקייט, זיין גאָלד־געקרוינטע פּראַכט
און זינגט אויס זיין שירה אינמיטן דער נאַכט.

יעדן מוצאי־שבת שוין יאָרן, ווי ער קומט —
גוט־וואָך! — זאָגט ער — און ווייטער געברומט.
גוט־וואָך! — זאָגט דער טאַטע — ברוך־הבא אַ איד!
און הייטערער ווערט זיין טרויעריק געמיט,
לינדער זיין בענקשאַפט צום שבת וואָס אַוועק,
און די טיר געלאָזט פריי פאַר די וואָכעדיקע טעג,
וואָס שטייען אויף דער שוועל, ווי בעטלערס זעקס,
און מאָנען גראָשנס אויף קאַרטאָפל, געבעקס,
וואָס דאַרויף, ווי באַוואוסט, דאַרף מען שטאַרק זיך באַמיען —
איצט וועט דער שבת נאָך אַביסל זיך ציען:
ווייל זיצן און שמועסן מיט רב פּנחס'ן אַ שעה —
איז אַ גרויסע פרייד. און אויב פרייד — איז נאָר דאָ!
דערווייל איז די מאַמע אַריינגעקומען
אַ צווייט מאָל מיט טיי. זי האָט לויטן ברומען
רב פּנחסעס קול דערקענט, ווי עס שיינט,
און כיבוד געברענגט פאַר דעם אַלטן פריינט.

אויך דער טאַטע האָט איצט יובלען אויפגעהערט,
און וויינט אויס אַ געבעט, איינגעהילט אין טרויער:
גאָט זאָל אים עפענען אַ טויער נאָך אַ טויער
דערהייבן די וועלט מיט זיין ליכטיקער האַנט —
„די טויערן פון שיינקייט און פון רחמים די טויערן" —
אוי, וויפל שלעכטס, וויפל שונאים עס לויערן!
אַזש אַ ציטער גייט אַדורך איבערן לייב פון דער מאַמען:
כ'זאָל זען נאָך אַמאָל מיינע קינדער צוזאַמען,
רבונו־של־עולם! — און זי זיפצט אַזוי שווער,
ביז אַ הייסע, קאָכעדיקע, ברענענדיקע טרער
לייטערט דאָס געמיט ווי באַגינענדיקער טוי;
און אויך דער טאַטע האָט פלוצים זיך פאַרוואַנדלט אַזוי
און ער גייט שוין איבער דער שטוב צעזונגען און תקיף:
„גאָט האָט דיך אויסדערוויילט, ציטער נישט, יעקב!"
אַראָפּגעקאָלערט מיטאַמאָל דעם שטיין דעם שווערן
און פרייד צעפינקלט זיך אין שטוב ווי אַ שטערן.

ל. אָליצקי

שבת־ליכט אין פוילן

עס צינדן ווידער מאַמעס שבת־ליכט אין פוילן
און קרייזן זיי אַרום מיט טויבן — מידע הענט.
די אויערן פאַרנעמען נאָכצאַפּלען פון גרוילן
דורך נאָכדונער פון קראַכנדיקע ווענט.

די טויבן פאַלן, נישט דערקוילעט, אויף די קניעס
און, צאַפּלענדיק, זיי טריפן בלוט אין אַש פון שויס:
ווי רייסט מען פאַראַמאָל מיליאָנען קריעות?
און בלויז אַ טרער איס ווי וויינט מען אויס?

די פלעמלעך גליווערן אין טרויער פון די אויגן —
נשמה־ליכטלעך אויף אַ פענצטער פון אַ מת;
די שבת־רו זיצט שבעה אַלץ אויף דער ערד געבויגן,
און וואַרט עס זאָל זי אויפהייבן אַ נס...

לאָדזש, יוני־יולי 1946.

פערטער קאַפּיטל

דערציילונגען

שבת-קודש אין גן-עדן

(פאָלקס־מעשה)

אין דער צייט פון דעם גרויסן צדיק מקדש־מלך, איז געווען דער מנהג אין גאַנצן לאַנד וואו ער האָט געוואוינט, אַז ווען איינער האָט עטוואָס געברויכט געהאָלפן צו ווערן, פון אַ קראַנקייט, אָדער פון אַן אַנדער צרה חס־ושלום, אַזוי האָט מען ניט געוואוסט וואו צו גיין נאָר צום הייליקן צדיק מקדש־מלך. מחמת, ער איז ניט געווען, ווי אַן אַנדער מענטש, נייערט ער איז געווען ווי אַ מלאך־אלוקים. און די גאַנצע וועלט האָט געבעטן פאַר זיין לעבן, מחמת אַלע האָבן געלעבט אין זיין זכות. און ער איז מייסטנס געווען אונטערוועגנס, מחמת ער האָט געהאַלטן אין אָפּריכטן גלות, און וואו עס איז געווען אַ חולה, אָדער אַ יולדת, אָדער אַ שום דבר־סכנה — האָט ער אַלץ געהאַט אויף זיינע געדאַנקען און האָט פאַר אַלע מתפלל געווען, און אַלע זיינען אין זיין זכות געהאָלפן געוואָרן.

און זיין מנהג איז געווען אַזוי: וואו ער איז געווען דאָנערשטיק מיטאָג דאָרט איז ער שוין געבליבן שבת, הן אין שטאָט והן אַפילו אין דאָרף — איז ער שוין פון דאָרט ניט אַוועקגערייזט, נאָר דאָרט האָט ער שוין געהאַלטן שבת. אַזוי איז געווען ווי לאַנג ער האָט געלעבט.

איינמאָל האָט זיך געטראָפן, ער האָט געמוזט דאָנערשטיק אַוועקרייזן פון אַ שטאָט, מחמת ס'זיינען געווען אין דעם זעלבן לאַנד גרויסע מלחמות. און די שטאָט איז געווען אין זייער אַ גרויסער סכנה פונוועגן דער מלחמה. אַזוי האָבן אַלע איינוואוינער געמוזט אַרויסלויפן פון שטאָט, און אַזוי אויך האָט דער צדיק מקדש־מלך געמוזט אַנטלויפן.

ער איז דאָנערשטיק נאָכמיטאָג אַרויס פון שטאָט און איז געלאָפן ביז ער איז געקומען אין וואַלד. ער איז געווען זייער מיד און גאַנץ אַליין אין וואַלד. ער האָט ניט געהאַט קיין שום פחד און קיין שרעק. ער האָט נאָר פאַר איין זאַך זיך זייער געשראָקן, ער זאָל ניט ברויכן חס־ושלום שבת צו בלייבן אין ווילדן וואַלד. ער איז אַנטשלאָפן געוואָרן — ער האָט אָבער נעבעך ניט געקענט שלאָפן, ער האָט יעדע מינוט געשריען: שבת! שבת! אוי, ווי וועל איך בלייבן דעם הייליקן טאָג שבת!

עס איז נאָר טאָג געוואָרן — איז ער אויפגעשטאַנען און געדאַווענט און האָט אָנגעהויבן צו גיין גאַנץ געשווינט. ער האָט זיך געטראַכט, דער

וואַלד וועט זיך דאָך באַלד אויסלאָזן, אַזוי וועט זיך דאָך ערגעץ געפינען איין שטאָט, אָדער אַפילו אַ דאָרף, אַז איך וועל קענען האַלטן שבת. בקיצור, ער איז נעבעך געלאָפן מיט אַלע כוחות, אַז דער שווייס האָט זיך פון אים געגאָסן. ער לויפט און לויפט, עס איז שוין אַ שטיק נאָכמיטאָג — מ'זעט קיין שטאָט און מ'הערט קיין שטאָט. וואַלד און ווייטער וואַלד, קיין וועג, קיין שטעג, נאָר געדיכטער וואַלד מיט גרויסע ווילדע גרעזער. בקיצור, ער איז געגאַנגען ביז שוין גאַנץ שפּעט, ביז ער האָט געזען, מען טאָר שוין ניט גיין, דען עס איז שוין זמן־מנחה — אַזוי האָט ער זיך געשטעלט מנחה דאַווענען, און האָט געדאַוונט מיט זייער גרויסע זיפצן און וויינען, מחמת זיין האַרץ איז איז געווען זייער פאַרביטערט פונוועגן דעם הייליקן שבת.

ווי ער האָט אויסגעדאַוונט מנחה איז נאָך געווען אַ האַלבע שעה צו נאַכט. אַזוי האָט ער אָנגעהויבן זייער צו וויינען און האָט געזאָגט: גאָט איז גערעכט מיט אַלע זיינע וועגן. איך בין ניט חס־ושלום מהרהר. מן הסתם בין איך ניט בעסער ווערט. ווער ווייס, פאַרוואָס מ'שטראָפט מיך אַזוי פון הימל, ווער ווייס, ווי גרויס מיינע חטאים זיינען?

דאַן האָט ער אויפגעהויבן זיינע הענט און זיינע אויגן אַקעגן הימל און האָט געזאָגט: רבונו של עולם! דו ווייסט דאָך גוט, ווי איך האָב פון קינדהייט ביז היינט געהיטן דיין הייליקן שבת און דו הייסט דאָך: אל רחום וחנון; דערבאַרעם דיך איבער מיר און טו מיר אַ נס, און טאָמער בין איך ניט ווערט צו אַ נס — טו עס אין זכות פון דיינע הייליקע שעפעלעך, די קינדער פון דיין פאָלק ישראל. זאָל מיר זייער זכות ביישטיין, עס זאָל מיר געשען אַ נס.

נאָך דער תפילה איז ער אַביסל ווייטער געגאַנגען און עס איז אויף דער פרייער וועלט נאָך ניט געווען פינצטער; נאָר אין געדיכטן וואַלד איז שוין געווען זייער פינצטער. ער האָט אַלץ אָנידערגעלייגט ביי איין בוים, אַלץ וואָס ער האָט געהאַט, מחמת שבת טאָר מען דאָך ניט טראָגן.

און ער איז געגאַנגען לערך הונדערט טריט, האָט ער דערזען ניט ווייט האָט געלויכטן אַ פענצטער אין מיטן וואַלד. איז ער מתחילה געוואָרן דערשראָקן, דען ער האָט זיך געטראַכט: ווער וואוינט דען דאָ אין מיטן וואַלד, געוויס גזלנים. דאָך אָבער, ער האָט זיך מיישב געווען: איך וועל אַהין גיין זען פונווייטן. טאָמער וואוינען דאָרט ניט גזלנים נאָר פּראָסטע מענטשן, דאָס איך וועל פאַר רחמנות קריגן וואַסער זיך צו וואַשן, און אפשר וועט מען מיך דאָ לאָזן נעכטיקן?

ער גייט אַהין און דערזעט אַ זייער גרויסן, אַ זייער הערלעכן פּאַלאַץ. דאָס ביי קיין מלכות קען קיין גרעסער און שענער פּאַלאַץ ניט זיין. די קליאַמקעס פון די טויערן האָבן געלויכטן ווי ברילִיאַנטן. עטלעכע הונדערט פענצטער האָבן שרעקלעך געלויכטן ווי די זון אינמיטן הימל.

ער גייט און מאַכט אויף די קליאַמקע, און גייט אַריין אין טויער. ער האָט זיך ניט געקענט אָפּוואונדערן אויף דער שיינקייט פון אינעווייניקסטן אַריינגאַנג, דאָס די ווענט האָבן געבלאַנקט ווי איין בליץ. אויף יעדער זייט זיינען געווען מער ווי הונדערט טירן צום עפענען. יעדע טיר האָט געהאַט אַן אַנדער געשטאַלט און פאַר יעדע טיר זיינען געשטאַנען אַנדערע חיות פון לויטער פייער מיט אַלערליי פאַרבן. און פאַר יעדער טיר האָבן געלויכטן לאָמפּן, שענער ווי די שיינע זון אין הימל. ער האָט זיך משער געווען, דאָס דאָ וואוינען קיין גזלנים ניט. בקיצור, ער האָט אויפגעמאַכט די ערשטע טיר, אָבער מיט גרויס שרעק. ווי ער איז אַריינגעקומען אין ערשטן חדר, האָט ער דערזען אַ פולע שטוב מיט ליכט, וואָס האָבן געלויכטן ווי די ליכטיקע שטערן און פול מיט געגרייטע טישן, און אַרום און אַרום שענק מיט ספרים. אָבער קיין מענטש האָט ער ניט געזען, נאָר איין טיר האָט ער געזען, וואָס גייט אַריין אין אַן אַנדער חדר. ער האָט אויפגעמאַכט דאָס אַנדערע חדר. עס איז געווען זיבן מאָל גרעסער ווי דאָס ערשטע און אויך זיבן מאָל שענער, און אויך ספרים מיט טישן מיט לייכטערס — אָבער אויך קיין מענטש ניט. בקיצור, ער איז אַדורכגעגאַנגען זעקס חדרים, איטלעכעס זיבן מאָל גרעסער און שענער ווי דאָס פאַריקע.

ווי ער איז אַריינגעגאַנגען אין זיבעטן חדר איז ער זייער דערשראָקן און זייער פאַרוואונדערט געבליבן. ערשטנס, די גרויסקייט און שיינקייט און ליכטיקייט פון דעם חדר איז אוממעגלעך צו באַשרייבן און דערציילן. אין מיטן איז געשטאַנען אַ זייער גרויסער טיש, באַדעקט מיט אַ טישטעך פון לויטער גאָלד און מיט לויטער בריליאַנטן אויסגעהאַפטן. און מיט גילדערנע לייכטער און צוויי הערלעכע שטולן פון לויטער גאָלד זיינען געשטאַנען ביי דעם טיש. אויף איין שטול איז געזעסן אַ זקן ושבע ימים, דאָס הייסט אַן אַלטער גרייז־גראָער מאַן מיט אַ גרויסער שיינער באָרד, באַקליידט אין בגדי־שבת. און זיין פּנים האָט געלויכטן ווי די זון. דער זקן האָט געזאָגט תיקון־שבת. און דער אַנדער שטול איז געשטאַנען ליידיק. און ביי דער טיר איז געשטאַנען אויך אַ זקן ושבע ימים, אויך באַקליידט אין בגדי־שבת, נאָר ניט אַזוי ווי דער ערשטער.

און ווי דער הייליקער צדיק מקדש־מלך איז אַריינגעקומען האָט אים דער זקן וואָס ביי דער טיר אַנגענומען ביי דער האַנט און האָט אים אַרויסגעפירט, און האָט געזאָגט: האָב קיין מורא ניט, קום מיט מיר. ער האָט אים געפירט אין אַ מקוה און האָט געזאָגט: זיי דיך טובל לכבוד שבת. דער צדיק האָט זיך טובל געווען און האָט ניט געקענט אויסהאַלטן דעם גרויסן תענוג פון דער מקוה; ער האָט פון דעם טובל'ען געשפּירט טעם גן־עדן.

אַז ער איז פון דער מקוה אַרויפגעקומען האָט אים דער זקן געגעבן בגדי־שבת פון קאָפּ ביז פוס און האָט געזאָגט: זיי דיך מתלבש בבגדי־שבת.

ער האָט אָנגעקליידט די שבת־קליידער און דער זקן האָט אים צוריק אַריינ־געפירט אין יענעם חדר וואו יענער זקן איז געזעסן, און האָט אים אַהינ־געפירט צום טיש, און האָט אים געזאָגט: זעץ דיך אויפן אַנדערן שטול וואָס שטייט ליידיק, ער איז פאַר דיר אָנגעגרייט, און זאָג תיקון־שבת, נאָר זיי ניט מאריך, דען עס איז שוין צייט מקבל־שבת צו זיין. ער האָט זיך אַנידערגעזעצט און האָט געזאָגט תיקון־שבת. נאָך תיקון־שבת האָט אים יענער זקן געגעבן שלום, דערנאָך האָט אים דער זקן פון דער טיר אויך געגעבן שלום.

און מען האָט אויפגעמאַכט אַן אַנדער טיר און אַלע דריי זיינען אַרויס־געגאַנגען. אין דרויסן איז געווען אַ זייער הערלעכער בוימגאָרטן. אין מיטן גאָרטן איז געשטאַנען די שול. זי איז געווען זייער לאַנג און ברייט און הויך, פון לויטער דימענטן. וויפל שטערן אין הימל אַזוי פיל ליכט האָבן געלויכטן מיט אַלערליי קאָלירן. אויף אַלע זייטן זיינען געווען פילביימער פון לויטער גינגאָלד, און אַלערליי פירות און אויף די ביימער זיינען געווען כל־המינים פייגל, און אונטער די ביימער — אַלערליי חיות. אינמיטן פון שול איז גע־שטאַנען אַ גרויסע בימה מיט אַזעלכע שיינקייטן, וואָס קיין לעבעדיקער מענטש איז ניט ביכולת אויסצושרייבן און דערציילן. וואויל דעם אויג וואָס האָט דאָס געזען.

ווי זיי זיינען אין שול אַריינגעקומען, אַזוי זיינען פון אַן אַנדער טיר אַריינגעקומען אַ מחנה זקנים, אַלע באַקליידט אין בגדי־שבת. מאַנכער האָט געהאַט איין משרת, מאַנכער — צוויי, מאַנכע האָבן געהאַט זייער פיל משמשים. יעדער האָט זיך געשטעלט אויף זיין באַצייכנטער שטעל. און די משרתים האָבן אויך געהאַט יעדער זיין שטעל. און די דריי, דאָס זיינען דער הייליקער מקדש־מלך מיט די צוויי זקנים, ווי נאָר זיי זיינען אַריינגעקומען אין שול — אַזוי האָט מען דעם מקדש־מלך געפירט אויף דער מזרח־שטאָט. און דער זקן מיט דעם אַנדערן זקן זיין משרת זיינען אַרויפגעגאַנגען אויף דעם מלעמער.

ווי דער עולם האָט געזען, דאָס דער זקן מיט זיין משרת זיינען שוין אויבן אויף דעם מלעמער — אַזוי האָט מען זיך געשטעלט דאַווענען מנחה. אחר מנחה האָט זיך אַ חזן מיט זייער פיל משוררים אַרויפגעשטעלט אויף דעם מלעמער און האָט מקבל־שבת געווען מיט אַזאַ זיס קול, דאָס קיין לע־בעדיקער מענטש איז ניט ביכולת אויסצוהאַלטן דעם גרויסן תענוג פון דעם געזאַנג. אַלע ביימער מיט אַלע פרוכט מיט אַלע פייגל מיט אַלע חיות האָבן מיטגעזונגען. קיין שום תענוג פון דער וועלט קען זיך ניט גלייכן צו דעם גרויסן תענוג פון דעם זיסן געזאַנג פון דעם קבלת־שבת. די ווענט מיט די ליכט האָבן מיטגעזונגען.

אחר התפילה, נאָכן דאַווענען, איז דער גאַנצער עולם געגאַנגען צום

מלעמער און איטלעכער באַזונדער האָט געזאָגט צו דעם זקן: גוט־שבת! און אַלע האָבן געוואַרט ביז דער זקן איז מיט זיין משרת און מיט זיין אורח אַרויסגעגאַנגען פון שול.

ווי ער איז מיט זיינע זקנים צוריקגעקומען האָט ער געטראָפן דאָס זעלבע חדר, וואו ער איז צוערשט געזעסן ביים טיש און האָט געזאָגט תיקון־שבת, איז דאָס חדר איצט געווען אַזוי גרויס, דאָס קיין לעבעדיקער מענטש, וואָלט ניט קענען דערזען פון איין עק חדר ביז צום אַנדערן עק. עס זיינען געווען זיבן הונדערט מיט צוויי טישן, און אויף יעדן טיש זיינען געשטאַנען זיבן הונדערט מיט צוויי שטולן צו יעדן טיש. דען דאָס חדר מיט די אַלע זאַכן איז נאָר געווען גרייט לכבוד שבת. און דאָס וואָרט שבת באַטרעפט זיבן הונדערט מיט צוויי: איין שי״ן איז דריי הונדערט און אַ תי״ו איז פיר הונדערט און אַ בי״ת איז צוויי.

די אַלע טישן מיט די שטולן מיט מנורות זיינען געווען שרעקלעך שיין. אָבער דער טיש מיט די מנורה מיט דעם שטול וואָס דער זקן איז געזעסן מיט זיין ליכטיקן אורח מקדש־מלך — איז אין לשער ואין לספר. ביי דעם טיש זיינען געווען ניט מער ווי צוויי שטולן: אויף איינעם איז געזעסן דער זקן און אויף דעם אַנדערן דער הייליקער מקדש־מלך. אַ קליינער טיש מיט איין שטול איז געשטאַנען פונוויטן, דאָס איז געווען פאַר דעם אַנדערן זקן, וואָס האָט באַדינט. מען האָט אָנגעהויבן צו זאָגן שלום־עליכם — האָט געקלונגען דאָס גאַנצע חדר: מחמת די טישן מיט מנורות, מיט די ליכט, מיט די שטולן, מיט די ווענט, האָבן אַלע מיטגעזונגען. דערנאָך האָט דער זקן דער משרת געברענגט אַ גאָלדערנעם קרוג מיט וויין און צוויי בעכער פון ברילִיאַנטן. און אויף יעדער זאַך באַזונדער איז געשטאַנען מיט גילדערנע אותיות דאָס וואָרט שבת. אויף די בעכער איז געווען געשריבן: כוס של שבת, ביי דער טיר: אַרמון של שבת, דאָס הייסט, דער פּאַלאַץ פון שבת, אויף די טישן — שולחן של שבת. איצט האָט דער זקן געמאַכט קידוש און מען האָט געהערט דורך דער וואַנט ריידן און קיין מענטש האָט מען ניט געזען. נאָר ווי דער זקן האָט אויסגעלאָזט דעם קידוש איז אַריינגעקומען איין אשה פאַרקליידט אין בגדי־שבת. איר פּנים האָט געלויכטן פיל שענער ווי די זון: איר פּנים איז געווען פאַרהאַנגען מיט אַ פירהאַנג, אָבער עס האָט דורכגעלויכטן דורך דער פירהאַנג. ווי דער זקן האָט געטרונקען פון קידוש, האָט ער פון זיין כוס געגאָסן אַביסל אין אַן אַנדער כוס און זי האָט אַביסל געטרונקען און איז אַוועקגעגאַנגען, און מער האָט מען זי שוין ניט געזען, נאָר נאָך איטלעכער ברכה האָט מען געהערט זאָגן אָמן. נאָכדעם האָט דער אורח געמאַכט קידוש. ער האָט ניט געקענט זיך אָפּוואונדערן איבער דעם וויין, נאָר ער האָט דאָך דערשפּירט, דאָס דער וויין איז ניט פון דעם עולם, נייערט פון עולם־העליון, אָדער פון יין־המשומר. פרעגן — איז ניט קיין

דרך־ארץ, איז ער געזעסן פֿאַרוואונדערט און האָט געשוויגן. נאָך קידוש האָט מען געבראַכט שנים־עשר חלות און פֿיש און מאכלים נאָך מאכלים, וואָס מען איז ניט ביכולת צו באַשרייבן דעם תענוג פֿון די מאכלים. נאָכן עסן האָט מען אָנגעהויבן צו זינגען זמירות און דער גאַנצער עולם וואָס האָט געדאַוונט אין שול איז געקומען. און אַלע שטולן מיט אַלע טישן זיינען באַזעצט געוואָרן און דאָס געזאַנג איז געווען אַזוי זיס — טעם גן־עדן, דאָס ווען אַ לעבעדיקער מענטש וואָלט דאָס הערן, וואָלט ער אויסגעגאַנגען פֿון מתיקות.

דערנאָך איז דער זקן וואָס איז געזעסן פֿונוויטן אויפֿגעשטאַנען און האָט אַריינגעבראַכט צוויי גאָלדענע שטולן אויסגעשאַמירט מיט לויטער בריליאַנטן און האָט די צוויי שטולן אַהינגעשטעלט צום טיש וואו דער זקן מיט זיין אורח זיינען געזעסן. דאַן זיינען אַריינגעקומען צוויי זקנים. ווי די זקנים זיינען אַריינגעקומען — האָבן זיך אַלע אויפֿגעשטעלט. זיי זיינען אַהער געגאַנגען צו דעם זקן און ער האָט אַרויפֿגעלייגט זיינע הענט אויף די צוויי קעפּ און האָט זיי געבענטשט. דערנאָך האָבן זיי זיך געזעצט אויף די צוויי גאָלדענע שטולן.

דאַן זיינען ווידער אַריינגעקומען צוועלף יונגע לייט. שטולן זיינען שוין פֿאַר זיי געווען גרייט. האָבן זיך ווידער אַלע אויפֿגעשטעלט לכבוד די צוועלף יונגע לייט. און די צוועלף זיינען אַהערגעגאַנגען און האָבן זיך געבוקט צו די דריי זקנים, און האָבן דעם אורח געגעבן שלום. דערנאָך האָט מען די פֿרישע געסט געגעבן צו מאַכן קידוש און זיי האָבן אויך געגעסן. דערנאָך האָט מען געבענטשט: דער ערשטער זקן האָט געבענטשט מזומן. נאָכן בענטשן, האָט דער זקן דער משרת געזאָגט צום מקדש־מלך: איצט קומט מיט מיר. האָט ער אים געפֿירט אין אַן אַנדער חדר און האָט אים געבעט אַ הערלעך געלעגער, און האָט געשטעלט וואַסער מיט געטראַנק צום בעט און האָט זיך געזעגנט און אַוועקגעגאַנגען.

מאָרגן גאַנץ פֿרי איז דער זקן דער משרת געקומען צום מקדש־מלך און האָט געזאָגט: קום אין מקוה אַריין און זיי זיך טובל. ער האָט אים געפֿירט אין דער מקוה. ער האָט זיך טובל געווען און דער משרת האָט אים ווידער געגעבן אַנדערע מלבושים מראש ועד רגל און האָט אים געפֿירט אין יענעם חדר וואו דער זקן איז געזעסן. ער האָט אים אַריינגעפֿירט אין בית־מדרש פֿול מיט ספֿרים פֿון פּאַרמעט. האָט ער זיך געזעצט לערנען. דערנאָך האָט דער משרת אים געבראַכט אַ טלית, און האָט געזאָגט: קום, עס איז שוין זמן־תפֿילה. אַזוי זיינען זיי אַלע דריי געגאַנגען אין שול אַריין. דער גאַנצער עולם האָט שוין אויף זיי געוואַרט. ווי זיי זיינען אַריינגעקומען און דער זקן מיט זיין משרת האָבן זיך געשטעלט אויפֿן מלעמער, און דער אורח אויף דער מזרח־וואַנט, אַזוי האָט זיך אַ חזן מיט פֿיל משוררים געשטעלט

דאַוונען. דאָס זיסקייט פון דעם דאַוונען מיט די פיל געזאַנגען איז מען ניט ביכולת צו באַשרייבן.

צום לייענען האָט מען אַרויסגענומען פון אָרון־קודש אַ פלאַם־פייער. דער מקדש־מלך האָט זיך זייער דערשראָקן און האָט זיך געוואונדערט, דאָס אַ מענטש טראָגט דאָס מיט די בלויזע הענט און ווערט נישט פאַרברענט. מען האָט דאָס אַרויפגעטראָגן צום מלעמער און אַלע האָבן דאָס געקושט און האָבן געשריען: תורה קדושה, תורה תמימה, תורת משה אמת! דער אורח האָט זיך ניט געקענט איינהאַלטן און איז אַרויפגעלאָפן אויף דעם מלעמער. ווי זייער פאַרוואונדערט איז ער אָבער געבליבן, ווי ער האָט געזען דאָס דער פלאַם פייער איז אַ ספר־תורה. דער פאַרמעט איז געווען ווייס פייער און די אותיות — שוואַרץ פייער. מען האָט געלייענט, מען האָט דעם אורח מכבד געווען מיט דער עליה „ששי". מען האָט געדאַוונט מוסף זייער שיין און זייער זיס. דער גאַנצער עולם, איטלעכער באַזונדער, איז צוגעקומען צום זקן און האָט געזאָגט: גוט־שבת! און דער זקן מיט זיין משרת מיט זיין אורח זיינען אַהיים געגאַנגען.

דער זקן מיט דעם אורח האָבן זיך געזעצט ביים טיש, און דער אַנדערער זקן האָט זיי באַדינט. ער האָט געברענגט ווייַן אויף קידוש און ווידער שנים־עשר חלות, און ווידער כל מיני מאכלים, און מען האָט געגעסן און געטרונקען. פאַר דעם בענטשן זיינען ווידער געקומען דער גרויסער עולם פון נעכטן און די צוויי זקנים מיט די צוועלף יונגע לייט. און יעדער האָט זיך געזעצט אויף זיין שטול און מען האָט ווידער געזונגען זמירות מיט שירות ותשבחות. די קולות זיינען געגאַנגען עד לב השמים און דאָס זיסקייט איז אין לשער ואין לספר. מען האָט ווידער געבענטשט. דער עלטערער פון די צוויי זקנים, וואָס זיינען שפּעטער אַריינגעקומען, דער האָט געבענטשט מזומן.

נאָכן עסן האָט מען דעם אורח געפירט אין איין לוסטגאָרטן. עס איז שוין דאָרט געווען געגרייט אַ גוט געלעגער פאַר זיינטוועגן; ער האָט זיך דערקוויקט פון דעם ריח און געשמאַק פון די גרעזער מיט די בלומען און האָט געשלאָפן לערך צוויי שעה. דאַן איז ער אויפגעשטאַנען. איז שוין דער משרת דאָ געשטאַנען מיט וואַסער. ער האָט זיך געוואַשן, און דער משרת האָט אים געגעבן אַ קאָרב מיט אַלערליי פרוכטן שבת־אויבס, און האָט געזאָגט: מאַכט ברכה און דערקוויקט אייך. ער האָט געגעסן און האָט זיך דערקוויקט, און איז צוריקגעגאַנגען אין בית־מדרש און האָט זיך געזעצט לערנען ביז מנחה, און איז ווידער געגאַנגען אין שול: מען האָט געדאַוונט מנחה מיט דעם גאַנצן עולם, אַזוי ווי פריער.

איצט זיינען זיי געגאַנגען עסן שלש־סעודות. דער גאַנצער עולם איז געקומען. מען האָט געזונגען זמירות ביז צאת־הכוכבים און דער אינגערער זקן פון די צוויי זקנים, וואָס זיינען שפּעטער געקומען, ער האָט געבענטשט

מזומן. מען האָט תיכף געדאַוונט מעריב און געמאַכט הבדלה. נאָך הבדלה זיינען אַלע אַוועקגעגאַנגען, נאָר דער זקן מיט זיין משרת מיט זיין אורח זיינען דאָ געבליבן.

גאַנץ שבת האָט מען צו דעם אורח ניט גערעדט איין וואָרט, און דער אורח האָט צו קיינעם אויך ניט גערעדט קיין וואָרט. נאָר איצט, ווי ער האָט געזען אַזוי צייטלעך דאַווענען מעריב און מאַכן הבדלה, האָט ער זיך זייער געוואונדערט, מחמת ער האָט געמיינט, אַז מען וועט מאריך זיין מיט שלש־סעודות ביז האַלבע נאַכט, אַזוי ווי ביי די גרויסע צדיקים איז דער מנהג. האָט ער זיך איצט ניט געקענט איינהאַלטן און האָט געפרעגט, וואָרום מען האָט אַזוי געשווינט פאַרלאָזט דעם הייליקן שבת. האָט דער זקן געזאָגט צו אים: דו האָסט שוין דאָ ביי מיר קיין שטעל, דען דאָ טאָר מען ניט פרעגן קיין קשיות. און האָט געזאָגט צום משרת: גיי, פיר אים אַהיים אין זיין הויז אַריין. ער האָט נעבעך נאָך געוואָלט בלייבן, נאָר עס האָט ניט געהאָלפן. דער משרת האָט אים גענומען ביי דער האַנט. אין איין רגע איז ער מיט אים געשטאַנען אין וואַלד ביי דעם בוים, וואו ער האָט פריִיטיק די זאַכן איבער־געלאָזט. ער האָט אים געגעבן די זאַכן און האָט געזאָגט: קום, אין איין רגע וועסטו זיין אין דיין היים.

זאָגט דער מקדש־מלך: איך באַשווער דיך, זאָג מיר, וואו בין איך געווען שבת? ווער איז דער זקן, ווער ביסטו, ווער זיינען דער עולם, וואָס זיינען שבת מיט אונדז געזעסן? זאָגט דער משרת: קיין אַנדערן וואָלט איך דאָס אַלץ ניט געטאָרט דערציילן, ווייל מען טאָר ניט מגלה סוד זיין. נאָר ווייל דו ביסט זייער גרויס אין אַלע עולמות און דער זקן האָט דיך זייער ליב, אַזוי וועל איך דיר אַלץ מגלה זיין:

זיי וויסן, דאָס דער זקן איז אברהם אָבינו און איך בין זיין קנעכט אליעזר. איך בין אויף דעם עולם געווען זיין קנעכט און אויף יענעם עולם־העליון בין איך אויך זיין קנעכט. און די שול מיט די אַלע חדרים וואָס דו האָסט געזען — דאָס איז פון זיבעטן הימל, נאָר לכבוד דיר האָט מען עס אַראָפּגענומען צום ערשטן הימל. און דער וויין פון קידוש איז פון יין־המשומר, דער געהיטענער וויין פון ששת ימי בראשית פאַר די צדיקים, צו דער סעודה פון לויתן, ווען משיח וועט קומען. און דאָס וואָס דו האָסט געזען אין דער שול און אויף דעם הויף חיות מיט פייגל — דאָס זיינען אַלץ מלאכים וואָס ווערן באַשאַפן פון די מצוות פון די צדיקים. און דער חזן וואָס האָט אַזוי שיין געדאַוונט דאָס איז אהרן הכהן און די משוררים וואָס האָבן אַזוי שיין געזונגען — דאָס זיינען די לויים וואָס האָבן געזונגען אין בית־המקדש. און די אשה וואָס איז אַריינגעקומען צום קידוש און דער זקן האָט איר געגעבן אַביסל יין־קידוש, דאָס איז זיין ווייב, אונדזער מוטער שרה, דען אַזוי ווי מיר האָבן אַ שול מיט לויטער צדיקים, האָבן זיי אויך אַ שול

מיט נשים צדקניות. און זיי וויסן: דאָס די צוויי זקנים וואָס זיינען שפּעטער אַריינגעקומען, דאָס זיינען יצחק מיט יעקב אָבינו, און די צוועלף יונגע לייט וואָס זיינען שפּעטער אַריינגעקומען דאָס זיינען די צוועלף שבטים און די איבעריקע זיינען אַלע צדיקים גמורים. נאָר זאָלסט וויסן, דאָס אַלע מיטאַנאַנ־דער זיינען נאָר בלויזע נשמות, קיין איינציקער גוף איז ניטאָ צווישן זיי; נאָר לכבוד דיר, דו זאָלסט זיך ניט שרעקן, האָבן זיי זיך מתלבש געווען מיט אַ לבוש, עס זאָל זיך דיר דענקען, אַז זיי זיינען לעבעדיקע מענטשן. אַלזאָ האָב איך דיר געטאָן דיין רצון און האָב דיר אַלץ מגלה געווען וואָס דו האָסט נאָר פאַרלאַנגט. און איצט זאָג מיר ווי אַהין איך זאָל דיך פירן, דען איך האָב קיין צייט, איך מוז באַדינען מיין האַר. האָט ניט געדויערט איין רגע זיינען זיי שוין געווען אין שטאָט. ער האָט אים אַ שטעל געגעבן אונטער דעם בית־מדרש און איז נעלם געוואָרן.

דער מקדש־מלך איז אַליין געבליבן שטיין. עס האָט אים זייער באַנג געטאָן צו וואָס ער איז אַזוי געשווינט פון דאָרט אַוועק, און צו וואָס ער האָט דעם טרייען משרת אַזוי געשווינט פאַרלאָרן פון זיינע אויגן. אָבער עס איז נעבעך פאַרפאַלן.

מענדעלע־מוכר־ספרים

דעם אָרעמאַנס שבת

משהלעס טאַטע, שמואליק, איז אַ טאַנדעטניק. אַ גאַנצן טאָג, פון פרי ביז אין דער נאַכט, לויפט ער אַרום מיט אַלטע זאַכן, שלאָגט אָפּ די טירן צו קויפן און צו פאַרקויפן זיין סחורה. ער איז געקרומט, געבויגן, מיט אַ בלייך פּנים, געקנייטשט, געעלטערט פאַר זאָרג און צרות. אַנלויפנדיק זיך ווי אַ הונט קומט ער מיד, צעבראָכן אין זיין וויסט שטיבל — אַ קאַנורע, מיט עטלעכע גראָשן פאַרדינסט, און אַמאָל גאָר מיט אַ לידיקער קעשענע, כאַפּט אָפּ עפּעס, וואַרמעס מיט וועטשערע אינאיינעם, און טוט זיך אַ וואָרף שלאָפן. ער ליגט נעבעך, ווי אַ דערהרג׳עטער, פילט אין זיך נישט קיין גאַנצן אבר. גאַנץ פרי שטייט דער טויטער אויף, מ׳שטיינס געזאָגט, תחית המתים און ווייטער לויפן, ווייטער אַרומיאָגן זיך. אַזוי פאַרברענגט ער זיין היניטיש לעבן די גאַנצע וואָך.

פרייטיק־צו־נאַכטס באַקומט די קאַנורע עפּעס גאָר אַן אַנדער פּנים — אויסגעשמירט, אויסגעוואַשן ריין אין איטלעכס ווינקעלע. דער טיש געדעקט מיט אַ ווייסן טישטעך, אויף דריי מעשענע, אויסגעשייערטע לייכטער מיט

די בענטש־ליכט, און צוויי קוילעטשן, אָפּגעשמירט מיט אַ געלכן פון אַן איי, שיינען פון דער ווייט, פאַרנעמען די אויגן.

אין שטוב הערשט עפּעס אַ זיסע רואיקייט, עס שמעקט אַ ריח פון צוגעדעמפּפטע שפּייזן, וואָס שטייען אויפן פּריפּעטשיק, איבערגעדעקט מיט אַ קישן. די מאַמע, אַ גאַנצע וואָך פאַרשמירט, פאַרפינצטערט, לויכט אין דעם שבת׳דיקן שלייער, עס רוט אויף איר די שכינה. די באַרוועסע מיידעלעך, פאַרקעמט, אויסגעצוואָגן, האַלטן זיך איינאייבעם אין אַ ווינקעלע, און מען זעט אַן אין זייער פּנים, ווי זיי וואַרטן, קוקן אויף עפּעס אַרויס מיט אַ פריי־לעך האַרץ. שאַ, עס הערן זיך טריט... מען גייט... די טיר עפנט זיך אויף.

— גוט שבת! — זאָגט שמואליק, קומענדיק פון דער שול און קוקט פריינטלעך מיט אַ שיינענדיק פּנים אויפן ווייב, אויף די קינדער.

— גוט שבת! — זאָגט משהלע הויך אויף אַ קול, אַריינלויפנדיק געשווינד, ווי מיט אַ גוטער בשורה.

און דער טאַטע מיט דעם זון הייבן אָן ביידע, אַרומגייענדיק איבער דער שטוב, צו זאָגן אויף אַ ניגון „שלום עליכם!" דאָס נעמט מען אַזוי אויף די הייליקע מלאָכים, געשיקט פון דעם אויבערשטן, פונעם מלך איבער אַלע מלכים, הקדוש־ברוך־הוא, וואָס האָבן זיי באַגלייט פון דער שול אַהיים. דער טאַנדעטניק איז שוין נישט מער קיין הונט, ער איז אַ פּרינץ, עפּעס האָט ער באַקומען אַ נייע נשמה, אַ נייע הויט. ער מאַכט קידוש, וואַשט זיך, זעצט זיך צום טיש, — דאָס ווייב, די פּרינצעסין, און די קינדער אַרום אים. מען שטופּט דעם גאָפּל, דעם לעפל און מען כאַפּט אַ שטיקל פיש, אַ לאָקש, אַביינדל, אַ ביסל צימעס — אַזעלכע מאכלים, וואָס מען האָט זיי אַ גאַנצע וואָך אין די אויגן נישט געזען. איטלעכס פון די קינדער עסט עס, שטאַרק היטנדיק זיך, קיין ברעקל זאָל, חלילה, נישט אַראָפּפאַלן, עפּעס מיט אַ גוט ערנסט פּנימל, וואָס וועקט אויף אין האַרצן געפילן פון רחמנות — עפּעס אַזוי ווי אַ וועוועריקל, וואָס זיצט זיך אויף אַ בוימל און קנאַקט עפּעס אַזוי שיין, אַזוי ערנסט אַ ניסל...

שמואליק שטעלט די „כלי" צו די זמירות און שפּילט אָפּ טשאַקנדיק אַ „מה ידידות":

„ווי ליב די רו איז דיינע,
פּרינצעסין שבת פיינע!
מיר לויפן דיר אַקעגן אַלע,
מיר בעטן: קום, געקרוינטע כלה!...
פון אַלע מלאכות איז אַן עק,
די אַרבעט לייגט מען איצט אַוועק,
זיך תענוג אָנצוטאָן ביים טיש,
מיט הינער, חלה פלייש און פיש."

סמבטיון דער טייך, וואָס לויפט, רוט נישט די גאַנצע וואָך, בלייבט שבת פּלוצים שטיין. עס הערן אויף די קולות, געוואַלדן, ווען הויך דער איד זינגט די זמירות זיינע. דער שרעקלעכער טייך שטערט אים נישט אין דעם שטייגער זינגען, עס שווייגן די בייזע כוואַליעס, אויס רעש — שאַ, ס׳איז רו...

אַזוי פריידט זיך אַ מעת־לעת דאָס האַרץ, „אַ פרייד, אַ שמחה אויף די אַלע אידן, זיינען פריי פון זאָרג און שטאַרק צופרידן.״

אויפן אַנדערן טאָג פאַרנאַכט, נאָך שלש־סעודות, זיצט אונדזער שמואליק אַראָפּגעלאָזט די נאָז אין שול. ס׳איז טונקל. אידן ברומען, זאָגן אויף אַ קרעכצנדיק קול דאָס קאַפּיטל תהילים „אשרי תמימי דרך״, וואָס דערמאָנט אין דעם, אַז די פּרינצעסין שבת קלייבט זיך אין וועג אַריין. עס הערשט עפּעס אַן אומעטקייט, און עס שמעקט מיט ראָסל פון אוגערקעס. די זון איז שוין פאַרגאַנגען, פייער־רויטע וואָלקנס שרפ׳ענען ביים עק הימל, און עס שטעלט זיך אידן פאַר דער ברענענדיקער גיהנום. עס קלינגט זיי אין די אויערן דער שרעקלעכער באַפעל: „ישובו רשעים לשאולה!״ — די רשעים אויף יענער וועלט, וועלכע מען האָט געלאָזט שבת צורו, זיך קייקלען דאָרט פריי אויף בערג פון שניי, טרייבט מען עס אַצינד ווידער אין חדר אַריין: גייט זיך פרעגלען אַהין אין גיהנום! מלאכי־חבלה דרייען זיך עפּעס פאַר די אויגן. אַך, דער גיהנום! דער איד, נעבעך, זעט פאַר זיך דעם גיהנום.

אין דער היים זיצט אויף דער מילכיקער באַנק דאָס ווייב, פאַרלייגט די הענט און די פיס אונטער זיך. ס׳איז פינצטער. אַ ליכטיקער פּאַס פון דער לבנה שיינט אַריין דורך אַ פענצטערל, אָפּשלאָגנדיק זיך אַקעגן אויף דער וואַנט, אויף דער סטעליע, און שאָטנס פון משונה׳דיקע געשטאַלטן טאַנצן, שפּרינגען, מאַכן אַן עפּעס אַ מורא אויף די אַלע קינדער, וואָס שטיקן זיך צונויף אינאיינעם, ווי די דערשראָקענע שעפעלעך, מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, איינס מיט דעם אַנדערן נישט צו רעדן קיין וואָרט. שאַ, שטיל! נאָר אַ פּאָר גרילן גרילצן זיך איינע מיט דער אַנדערער איבער אין די שפּעלטעלעך ערגעץ אין אַ ווינקל. דאָס ווייב זיצט פאַרטראַכט, שאָקלט מיט דעם קאָפּ און נעמט זיך דערנאָך זאָגן מיט אַ געוויין: „גאָט פון אַברהם... אַז דער ליבער שבת קודש גייט אַהין״... אויף אַ טרויעריק, זינגענדיק קול — אַן עק, הייסט עס, אַ סוף, מען רייבט, רייבט מיט קונצן עפּעס אַ מין שוועבעלע, אַ צווייטס, אַ דריטס, ביז עס ווייזט זיך מיט אַ בייזער אין אַ רויך, אַ געשטאַנק, אַ בלוי־רויטלעך פייערל, ביי וועלכן מען צינדט, נאָך פיל מי, אַן אַ חלב׳דיק גראָשן ליכטל.

— גוטע וואָך! — זאָגט שמואליק, אויף אַ פאַרדומפּן קול ביים אַריינ־קומען אין שטוב ווי אַ קעצעלע. ער דרייט זיך אַרום ווי אַ נעבעכיקער, די

אויגן זיינע וואַרפן זיך עפּעס, דאָס פּנימ׳ל בלייך, אויסגעצויגן, און מען זעט, ווי אין אים גייט פאַר עפּעס אַ פאַרענדערונג.

דאָס הויבט זיך אין אים אָן די איבערקערעניש פון פּרינץ ווידער אין אַ הונט. עס שטעלט זיך פאַר שמואליקן די וואָך מיט דעם הינטישן לעבן: מיט דעם אַרומלויפעניש, מיט דעם קאָפּדרייעניש, מיט די חרפּות, בזיונות און דעם זוכעניש דאָס דאַרע שטיקל ברויט — און עס באַשלאָגן אים אַנגסטן. נאָר דער פּרינץ וויל זיך אָבער אַזוי גיך נישט אונטערגעבן, ער ראַנגלט זיך, לאָזט זיך נישט נעמען אין גיהנום אַריין, פּלוצים אין אַ הונט פאַרוואַרפן צו ווערן! ער צאַפּלט, ער זוכט אין וואָס זיך אָנצוהאַלטן — טאָמער איז נאָך פאַרט דאָ עפּעס אַ האָפענונג, גאָט קען נאָך רחמנות האָבן — און די האָפענונג גיט אים אַ שיין אין דער ברענענדיקער הבדלה. פרום מיט פאַר־גלאָצטע אויגן נעמט ער זיך מאַכן הבדלה: „הנה אל ישועתי" — אָט איז ער, דער גאָט פון מיין הילף, „אבטח ולא אפחד" — איך בין פאַרזיכערט און שרעק מיך נישט!... ער שמעקט און מונטערט זיך מיט בשמים, ער טרינקט פון כוס און שמירט דערפון די קעשענעס — אַ סגולה צו אַ גוטער, מזל׳דיקער וואָך. און די האָפענונג שיינט אים אויך אין די שבת־צונאַכטיקע זמירות. ער הויבט אָן אויף אַ זיס־טרויעריקן ניגון אונטערצוזינגען „המבדיל"...

און די האָפענונג שיינט אים נאָך מער אין דעם „איש חסיד". עס צעפלאַקערן זיך אים די אויגן. עס פאַרפאַרבט אים זיך אַביסל רויטלעך דאָס פּנים, ער קוקט אויפן ווייב און אויף די קינדער, און מיט בטחון אויף גאָט ברומקעט ער באַהאַרצט דאָס וואונדער־שיינע מעשה׳לע מיט דעם חסיד.

— אַך גאָטעניו! — לאָזט שמואליק אויס דעם „איש חסיד" מיט פאַר־גלאָצטע אויגן און פאַרגייט זיך, ברומקענדיק אונטער זיך אַ וויינענדיק אידיש שטייגערל אויף דער דינער סטרונע, — אַך, טו עפּעס אַ נס און העלף, גאָטעניו, העלף, העלף, ווי איז מיר!...

(פון „דאָס ווינטשפינגערל")

י. ל. פּרץ

א

דער אוצר

צו שלאָפן תמוז־צייט אין אַ שטיבל פון ד׳ על ד׳, צוזאַמען מיט אַ ווייב און אַכט קינדערלעך, איז נישט קיין גרויסער תענוג. כאָטש פרייטיק־צו־נאַכטס. כאַפּט זיך טאַקע שמערל האַלצהעקער אויף נאָך האַלבער נאַכט אָן אָפּגעקאַכטער און אָן אָטעם, גיסט זיך געשווינט אָפּ די נעגל, כאַפּט אויף

זיך דאָס כאַלאַטל און לויפט אַ באָרוועסער פון טרוקענעם גיהנום אַרויס. קומט ער אין גאַס אַריין — שטיל, אַלע לאָדנס פאַרמאַכט, און איבערן שלאָפנדיקן שטעטל, שטייט אַ הויכער, שטילער, אויסגעשטערנטער הימל. דאַכט זיך אים, אַז אַצינד איז ער איינער אַליין מיט גאָט־ברוך־הוא; מאַכט ער, אַרויפקוקנדיק צום הימל: „נו, רבונו של עולם, אַצינד איז צייט זאָלסט מיך אויסהערן און בענטשן מיט אַן אוצר פון דיינע אוצרות". ווי ער זאָגט דאָס אַרויס, דערזעט ער, אַז פאַר אים לויפט עפּעס אַ פלעמל פון שטעטל אַרויס. פאַרשטייט ער, אַז דאָס איז עס. וויל ער נאָכלויפן, דערמאָנט ער זיך, אַז עס איז שבת, אַז לויפן טאָר מען נישט — גייט ער נאָך. און אַזוי ווי פּאַמעלעך ער גייט, אַזוי פּאַמעלעך הייבט אויך דאָס פלעמל אָן צו גיין, און דער מהלך צווישן אים און דעם פלעמל ווערט נישט לענגער, נישט קירצער. גייט ער. טיילמאָל רופט זיך אים עפּעס אָן אין האַרץ: שמערל, זיי קיין נאַר נישט, נעם אַראָפּ דאָס כאַלאַטל, טו אַ שפּרונג־אונטער און וואַרף עס אַרויף אויף דעם פלעמל! פאַרשטייט ער אָבער, אַז דאָס רעדט אין אים דער יצר־הרע. דאָס כאַלאַטל נעמט ער פון זיך אַראָפּ, גרייט צו וואַרפן איז ער, נאַר, להכעיס דעם יצר־הרע, מאַכט ער נאָך קלענערע טריט און דער־פרייט זיך, זעענדיק, אַז זייט ער מאַכט קלענערע טריט, רוקט זיך דאָס פלעמל אויך פּאַמעלעכער. גייט ער אַזוי פּאַמעלעך דעם פלעמל נאָך און גייט, קומט ער פּאַמעלעך אַרויס פון שטעטל. דער וועג שלענגלט און דרייט זיך איבער פעלדער און לאָנקעס, און דער מהלך צווישן אים און דעם פלעמל ווערט אַלץ נישט לענגער, נישט קירצער, און אַז ער זאָל וואַרפן דאָס כאַלאַטל, וואָלט ער צום פלעמל נישט דערגרייכט. דערווייל צערודערן זיך אים אין קאָפּ די געדאַנקען: ווען ער זאָל כאַפּן דעם אוצר, וואָלט ער אויף דער עלטער קיין האָלצהעקער נישט געווען; ער האָט שוין נישט דעם כוח צו דער אַרבעט, וואָס אַמאָל. דעם וויב וואָלט ער געקויפט אַ שטאָט אין דער ווייבע־רישער שול, זי זאָל ניט האָבן קיין פאַרשטערטע שבתים און ימים טובים דערפון, וואָס מען לאָזט זי אין ערגעץ נישט זיצן, ראש־השנה און יום־כפור פאַלט זי נעבעך גאָר פון די פיס — די קינדער האָבן איר די כוחות צוגע־נומען! און ער וואָלט איר אַ נייע קלייד געמאַכט, אַ פאַר שנירלעך פּערל געקויפט... די קינדער וואָלט ער אין בעסערע חדרים אָפּגעגעבן, פאַר דעם עלטסטן מיידל וואָלט ער זיך שוין אומגעקוקט וועגן אַ שידוך... אַזוי, נעבעך, טראָגט זי דער מוטער נאָך די קיישלעך מיט אויבס, און ס׳האָט קיינמאָל קיין צייט נישט אַפילו זיך רעכט צו פאַרקעמען. און צעפּ האָט זי לאַנגע, לאַנגע, און אויגן ווי אַ סאַרנע ..

— עס וואָלט אַ מצוה געווען צו כאַפּן דעם אוצר...

— ווייטער דער יצר־הרע! — טראַכט ער — אַז עס איז ניט באַשערט — איז נישט! אינדערוואָכן וואָלט ער שוין געוואוסט, וואָס ער האָט צו טאָן...

וואָלט דאָ זיין יענקעל געווען, וואָלט ער שוין נישט געשוויגן... הייַנטיקע קינדער — ווער ווייסט, וואָס זיי טוען אַלע שבת... דער אינגערער איז אויך נישט בעסער. אויסן מלמד מאַכט ער חוזק, וויל ער אַ קלאַפּ טאָן, רייסט מען אים אויס די באָרד... און ווער האָט צייט אויף זיי אַכטונג צו געבן? אַ גאַנצן טאָג האַק און זעג...

ער זיפצט אָפּ און גייט אַלץ ווייטער און ווייטער און וואַרפט פון צייט צו צייט אַן אויג אין הימל אַריין: „רבונו של עולם, ווען ווילסטו דאָ אויס־פּרוּוון? שמערל האַלצהעקער? ווילסט געבן — גיב!" דאַכט זיך אים, אַז דער אוצר הייבט זיך אָן צו רוקן אַביסל פּאַמעלעכער, נאָר אין דער רגע דערהערט ער, אַ הונט בילט, דערקענט ער דאָס בילן: דאָס איז פון „וויסאָקע" — דאָס ערשטע דאָרף אונטער דער שטאָט, און ער דערזעט שוין, ווי עס וויגן זיך אין דער פרישער פאַרטאָג־לופט ווייסע פלעקן, דאָס זיינען די וויסאָקער פויערישע הייזלעך. און באַלד דערמאָנט ער זיך, אַז עס מוז שוין זיין אַ תחום־שבת, שטעלט ער זיך אָפּ.

— יאָ, עס איז אַ תחום־שבת, — טראַכט ער — און זאָגט ווי אין דער וועלט אַריין: ווענסט מיך נישט אַראָפּפירן פון וועג! עס איז נישט קיין גאָט־זאַך, גאָט מאַכט נישט קיין חוזק פון מענטשן — מעשה לץ איז עס! און ער ווערט אַביסל בייזלעך אויפן בעל־דבר, און דרייט זיך צוריק אויס צום שטעטל, און גייט האַסטיק צוריק. טראַכטן טראַכט ער: אין דערהיים אויס־זאָגן וועל איך נישט. ערשטנס, וועט מען מיר נישט גלויבן... און אַז יאָ — וועט מען לאַכן פון מיר! און צו וואָס זאָל איך מיך רימען? דער בורא־עולם ווייסט — איז גענוג. און זי וואָלט זיך נאָך אפשר געבייזערט, ווייס איך? די קינדער — אַוודאי, נאַקעט און באָרוועס, נעבעך! צו וואָס זאָלן זיי עובר זיין אויף „כבוד־אב" —

ניין, ער וועט עס פאַרן מויל נישט ברענגען... ער וועט אַפילו דעם רבונו של עולם דערינען קיינמאָל נישט דערמאָנען. האָט ער דערמיט עפּעס גוטס געטאָן, וועט ער אַליין געדענקען...

און פּלוצלונג דערפילט ער אין זיך עפּעס אַ מאָדנע, ליכטיקע רואיקייט, אין אַלע איברים צעגיסט זיך אים אַ שטילער נחת. „געלט איז פאַרט נישט מער ווי קיי און שפּיי! עשירות קען נאָך אַראָפּפירן פון רעכטן וועג". און עס ווילט זיך אים דאַנקען גאָט דערפאַר, וואָס ער האָט אים נישט געברענגט צו קיין נסיון. עס ווילט זיך אים כאַטש אַ ליד זינגען. „אָבינו מלך" דערמאָנט ער זיך פון די יונגע יאָרן, נאָר ער פאַרשעמט זיך פאַר זיך אַליין און האַקט אָפּ. ער וויל זיך דערמאָנען אַ חזנישע זאַך, סיני׳דיקס, — פּלוצלונג אָבער דערזעט ער, אַז דאָס אייגענע פלעמל, וואָס ער האָט געלאָזט הינטער זיך, איז אים צוריק אַרויסגעקומען פון פאַרנט און עס רוקט זיך פאַר אים גאַנץ פּאַמעלעך צום שטעטל, צום שטעטל... און דער מהלך צווישן אים און דעם

פלעמל ווערט ווייטער נישט לענגער, נישט קורצער, גלייך דאָס פלעמל שפּאַ־צירט, און ער שפּאַצירט — אַזוי אַביסל, לכבוד שבת. פרייט ער זיך שטיל און קוקט נאָך. דער הימל ווערט בלאַסער, שטערנדלעך הייבן זיך אָן לעשן, דער מזרח רויטלט זיך אַביסל, עס צעגיסט זיך ווי אַ שמאָל רויטלעך טייכל אין דער לענג — און דאָס פלעמל רוקט זיך אַלץ אין שטעטל אַריין, גייט אין זיין גאַס. אָט איז זיין שטוב, די טיר פון זיין שטוב, זעט ער, שטייט אָפן. ער האָט זי, אַפּנים, פאַרגעסן צו פאַרמאַכן... און אָט: דאָס פלעמל גייט אַריין, צו אים אין שטוב אַריין גייט עס! גייט ער נאָך, זעט ער, ווי עס לאָזט זיך, דאָס פלעמל, אונטערן בעט אַרונטער. אַלע אַרום שלאָפן — גייט ער שטיל צו, בייגט זיך איין, זעט ער, דאָס פלעמל דרייט זיך אונטערן בעט, ווי אַ דריידל, אויפן אָרט. נעמט ער און וואַרפט אַרונטער אונטערן בעט דאָס כאַלאַטל און דעקט דאָס פלעמל צו — קיינער הערט נישט, און דאַ גנב'עט זיך שוין אין שטוב אַריין אַ גאָלדענער מאָרגנשטראַל דורך דעם שפּאַלט פון לאָדן.

זעצט ער זיך אויפן בעט און טוט אַ נדר, אַז איבער שבת וועט ער קיינעם קיין וואָרט נישט זאָגן, קיין האַלב וואָרט נישט — עס וועט קומען, חלילה, צו חילול־שבת... זי וועט זיך נישט איינהאַלטן, זיי, די בנים, אוודאי נישט, זיי וועלן באַלד וועלן איבערציילן, באַלד וויסן וויפיל! און באַלד וועט דער סוד פון שטוב אַרויס, און אין שול, אין בית־מדרש און אין אַלע גאַסן וועט ווערן אַ גערעדעריי וועגן זיין עשירות... וועגן מזל... און קיינער וועט נישט דאַווענען, נישט וואַשן זיך, נישט בענטשן, ווי עס דאַרף צו זיין — און ער וועט נאָך פאַרזינדיקן זיין הויזגעזינט און אַ האַלבע שטאָט, ניין, קיין פּיפּס נישט... און ער ציט זיך אויס אויף דעם בעט און מאַכט זיך שלאָפן...

און אין דעם זכות, אַז ער האָט נאָך הבדלה זיך אַראָפּגעבויגן אונטערן בעט און אויפגעהויבן דאָס כאַלאַטל, איז אונטן טאַקע געלעגן אַ זאַק מיט אלף אלפי אלפים דינרין, כמעט אָן אַ שעור — אַ גרויס בעט געווען! — און איז טאַקע געוואָרן אַ גביר שבגבירים.

און ער האָט שוין אָפּגעלעבט אין נחת די יאָרן.

נאָר דאָס ווייב פלעגט אים אַלע מאָל זיין נחת פאַרוואַרפן: רבונו־של־עולם, ווי האָט עס אַ מענטש אַ האַרץ ווי אַ שטיין, אַ גאַנצן זומערטאָג אַ וואָרט נישט צו זאָגן, פאַרן אייגענעם ווייב קיין איינציק וואָרט... און איך האָב — דערמאָנט זי זיך — דעמאָלט ביי „גאָט פון אַברהם" זיך אַזוי אָנ־געוויינט, אַזוי אָנגעוויינט... עס איז קיין דרייער אין שטוב נישט געווען...

און ער טרייסט זי מיט אַ שמייכל:

— ווער ווייסט, אפשר האָט זיך עס טאַקע אין זכות פון דיין „גאָט פון אַברהם" אַזוי גוט אויסגעפירט.

ב

מלוה־מלכה

איך וויל אייך דערציילן אַ שיינע, וואונדערלעכע מעשה:
פון דער פירטער סעודה פון שבת־קודש — מלוה־מלכה, וואָס דוד המלך, עליו השלום, האָט מתקן געווען...
פון אַ פשוט'ן ערלעכן איד, וואָס האָט אויף זיך גענומען די מצוה פון מלוה־מלכה;
פון יענע לייט וואָס האָבן דווקא געוואָלט אַראָפּפירן דעם איד פון זיין דרך, ער זאָל כאָטש איינמאָל אין לעבן נישט קענען מקיים זיין די מצוה —
און ווי אַזוי דער איד איז ניצול געוואָרן פון זייערע הענט.
און אַ מעשה איז עס מיט אַ מוסר־השכל:
דער פשוט'ער איד וועט זיך דערש'ענען אַ קל־וחומר: מה דאָך אַזאַ קליינע מצוה, שאָדם (וואָל אַ מענטש) דש (טרעט) בעקביו (מיט זיינע טריט) מאַכט אַזאַ רושם, ברענגט צו אַזאַ נסיון, אַנדערע, גרעסערע מצוות, אויף וועלכע די וועלט שטייט באמת, על אחת כמה וכמה.
און דער יודע־חן, וואָס האָט אַ ידיעה אין ענין פון סעודת דוד המלך, עליו השלום, דעם וועט דאָס גאָר אויפגיין אַ ליכט אין די אויגן!
ער וועט נעמלעך, זען באַשיימפּערלעך, עד היכן הדברים מגיעים, און וואָס אַ נדר, וואָס אַ איד נעמט אויף זיך, באַטייט — ווי מען וועט, בעזרת השם, זען פון גוף המעשה.
און אַצינד הויב איך אָן:

1

פאַרצייטנס, אין אַ גאַליצישן שטעטל אין קיר״ה זיינען געווען צוויי שותפים.
תבואה־סוחרים זיינען זיי געווען; היפשע תבואה־סוחרים: געפירט גרויסע פאַדריאַדן פאַרן מלכות. געהאַלטן אייגענע פערד און וואָגן, און אַ יונג — אַ שמייסער. און צוויי מויערן געהאַט אין שטאָט, יעדערער זיין מויער.
און די שותפים, וואָס זיינען געווען גלייך אינעם מסחר, זיינען נישט גלייך געווען אין יהדות.
איז נעמלעך איינער פון די צוויי שותפים געווען אַ חסיד, אַ ירא־שמים און אַ גרויסער למדן דערצו, און דער צווייטער — אַזוי, אַ פשוט'ער איד, אַן ערלעכער מאַן.
פלעגט דער שותף דער למדן זיצן אין דער היים על התורה ועל

העבודה און קוים אָפּשפּאָרן אַ שעה צי צוויי שעה אין טאָג אויף עצות און חשבונות מענין המסחר. און דער צווייטער פּאַר דאָס, דער פּשוט׳ער איד, פּלעגט אַ אַ גאַנצע וואָך באָדן זיך אין עסק.

פּאָרט מען אַ גאַנצע וואָך אַרום: פון פויער צו פויער, פון פּריץ צו פּריץ — אויפקויפן קאָרן; אין די מילן אַריין — מאָלן דאָס קאָרן; אויף די פּונקטן, דערנאָך, צוצושטעלן די מעל פאַר די חיילות.

און די חיילות זיינען צעוואָרפן אין דער גאַנצער סביבה, איבער אַלע דערפער — פלעגט טאַקע דער איד אַהיים קומען קוים צום מרחץ אויף שבת.

און וואָס האָט ער אומשטיינס געזאָגט, פון שבת? קוים ער קען מקיים זיין די מצוה פון „שינה בשבת תענוג״... אויס מענטש קומט ער אַהיים, מיד, און דער גאַנצער „הו־הא״ אין קאָפּ.

ווייס דאָך אָבער אַ איד, וואָס דער תוך און דער עיקר איז, גייט ער און נעמט אויף זיך די מצוה מקיים צו זיין ברוב פאר והדר די מצוה פון מלוה־מלכה.

צו דער מלוה־מלכה פלעגט דער שותף דער חסיד קומען זייער זעלטן: אַ פּאָר מאָל אין יאָר, שלא לבייש. ער פלעגט בעסער זיצן צווישן זיינס גלייכן אין שטיבל און עוסק זיין אין זיינע זאַכן.

פאַר דאָס פלעגן קומען אַנדערע שיינע אידן, אַפילו לומדים און אַזוי אָרעמע לייט, וואָס פלעגן אפשר אַ גאַנצע וואָך וואַרטן אויף דער מלוה־מלכה, זיך כאָטש איינמאָל אָנצועסן זאַט.

און באַלד טאַקע נאָך הבדלה, דער פּשוט׳ער איד זאָגט זיך „ויתן לך״, זינגט זיך זמירות (פון געשעפט, ביז נאָך דער מלוה־מלכה, רעדט ער נישט) און אין קיך ברענט שוין אַ פייער, וועלגערט מען שוין פרישע לאָקשן, קאָכט מען פרישע פיש, זענגט מען אָפּ פרישע עופות, וואָס מען האָט נאָר־וואָס געבראַכט פון שוחט — אַביסל משקה וועט, פאַרשטייט זיך, אויך נישט פעלן — אויף אַ גבירישער חתונה דאַרף מען נישט — נישט שענער, נישט בעסער...

און ביי דער מלוה־מלכה איז ששון ושמחה.

ווייס געדעקטע טישן, אַז עס בלאַנקט. אויסגעשטעלט כלי כסף וזהב, אַלערליי קאָלירטע כוסות, ווי צו׳ן אַ סדר. און ליכט אָנגעצונדענע אַ סך: הן אויפן טיש אין די זעלבערנע לייכטער, הן אַרום די ווענט אין די זילבערנע העסן.

און די בני־בית מיט די אורחים זעצן זיך אַרום, אַנשים לחוד ונשים לחוד. די מענער אין בגדי שבת ויום־טוב, די ווייבער אין טייערע קליידער, אבנים יקרות ותכשיטין און מען עסט, און טרינקט, און מען רופט: דוד המלך, עליו השלום, חי וקיים! און — מען לאָזט זיך אין אַ טענצל...

מן הסתם געפעלט עס נישט יענע לייט!

האָט מען אויף דעם ערלעכן איד און זיין מלוה־מלכה אַן אויג.

2

ויהי היום — עס איז געקומען אַ צייט, און די שותּפים זיינען גע־שטאַנען אין אַ גרויסער סכנה.

געהאַט האָבן זיי אַ גרויסן פּאָדריאַד, אויף כּמה וכמה אלפים כּור קמח פאַרן חייל אין דער סביבה, און אין קאָנטראַקט, וואָס מען האָט געמאַכט מיטן מלכות, איז געשטאַנען, ווי דער סדר־העולם איז, שחור על גבי לבן, אַ תּנאי, אויב, חס ושלום, מען וועט עובר זיין איין טערמין פון שטעלונג, וועט ווערן פאַרפאַלן דער גרויסער זאַלאָג, און דאָס מלכות וועט נאָך צו־נעמען ביי די שותּפים זייערע מויערן, מיטן כּלי־בית און אַלע מטלטלין, ביז פערד און וואָגן; און האָט נאָך פּראָוו, ווי פאַרצייטנס דער מנהג איז געווען, זיי אַליין צו נעמען און וואַרפן אין קייטן אַריין, און פאַרשיקן, וואו דער פעפער וואַקסט...

און געווען איז עס פּונקט נאָך אַ שוואַכן ווינטער; געלעגן אַן ערד — אַ נאַקעטע, אַן שניי. דער זאַמען פון קאָרן איז אויסגעלופטערט געוואָרן — איז נאָך ווייניק?

לאָזט זיך נאָך, באַלד נאָכן ווינטער, אַרויס אַ קול, אַז קיר״ה איז זיך מכין למלחמה קעגן תוגר! ווערט גאָר גאָלד און טאָלער קאָרן. און נישט בנמצא.

איין פּריץ אין דער סביבה, אַ שררה אַ גרויסער, האָט יאָ עטלעכע הונדערט קאָרץ קאָרן — און נישט צוצוטרעטן. ער האָט געלאָזט זאָגן, אַז אויב מען וועט אים נישט ברענגען אַ דריי, צי גאָר אַ פירפאַכיקן פּרייז פאַרן קאָרן, וועט ער אַרויסטרייבן פון פּאַלאַץ, נאָך אָנרייצן די כּלבים...

מיט איין וואָרט — סכּנות־נפשות: בדיל־הדל און נאָך פאַרפאַלן צו ווערן אויף כּף־הקל...

מילא, איז דאָך אָבער אַ איד געוואוינט צו צרות, צו סכּנות־נפשות, איז דאָך אויף דעם פאַראַן בטחון... זיצט זיך מוצאי־שבת־קודש דער שותּף דער למדן אין שטיבל און הערט און דערציילט מעשיות פון לאַדירער. און דער שותּף, דער ערלעכער פּשוט׳ער איד — וואַרט אויף די מלוה־מלכּה און אויף אורחים און גייט זיך אַזוי אויף און אַפּ איבער דער שטוב און ברומט זיך די אליהו׳ס.

און ווי ער ברומט אַזוי די אליהו׳ס, דערהערט ער פּלוצלונג פון דרויסן אַ געזעצעריי איבערן ברוק אין גאַס; די שויבן קלינגען אונטער: אַ רייטער יאָגט זיך צום הויז.

וואָס קען עס זיין? אַ רייטער פון פּאָלק? אַצינד? פאַר מלוה־מלכּה?

אַ רגע כּמימרא — דער רייטער איז שוין פאַרן הויז. ער שפּרינגט

שוין אַראָפּ פון פערד, בינדט עס צו ביים ציימל צום דראַנג פאַר דער שטוב, ער עפנט שוין די טיר — דעם שותפ׳ס ווייב רעדט שוין צו אים.

ער, פאַר מלוה־מלכה, רירט זיך נישט פון אָרט.

ווייזט זיך אויס, עס איז נישט פון פאַלק. — עס איז אַ שטאָפּעט פון אַ פריץ. טאַקע פון גרויסן שררה, וואָס האָט דאָס קאָרן — אַ בריוו האָט ער אין גרויס אײַלעניש געשיקט. און דער בריוו איז אַ ישועה פון הימל: באשר בכן, דער פריץ איז פּלוצלונג געטראָפן געוואָרן קיין ווין, תיכף ומיד צו קומען צום מלכות, האַלבער נאַכט מוז ער אַרויספאָרן, נו — פעלט אים הוצאות־הדרך (פריצים האָבן קיינמאָל קיין באַרן גראָשן נישט) על כן, אויב „יאָש" (יוסף האָט דער איד געהייסן, מילא: יוסף, יאָסל, יאָש . . .) אויב יאָש וועט תוך כדי דיבור קומען מיט מזומנים, קריגט ער דאָס קאָרן בחצי חינם. אַ מקח, וואָס מען הערט נישט אין גרעסטן זול.

האָט די אידענע איבערגעלייענט דעם בריוו אין דער ערשטער שטוב, פאַלט זי אַריין מיט דער בשורה צום מאַן. לויפנדיק צו דער צווייטער שטוב, שרייט זי אין קיך אַריין צום משרת, ער זאָל געשווינדט איינשפּאַנען פערד און וואָגן און —

— הערסט, מיין מאַן!

וויל דער מאַן אָבער נישט הערן.

שרייט זי אויס די בשורה אויף אַ קול:

— כאַפּ, מיין מאַן, פאָר!

להד״ם! מיין אידל וויל פאַר „מלוה־מלכה" נישט פאָרן. ער וועט צוליב מסחר ניט מבטל זיין זיין מצוה, נישט עובר זיין אויף אַ נדר.

דער אידענע געפעלט עס אַפילו — פונדעסטוועגן זאָגט זי:

— נאַרעלע איינער, אינגאַנצן אַ מייל וועגס, און די פערד זיינען אויסגערוט... און דאָ שאַבט מען ערשט די פיש, מען איז נאָך נישט צו־ריקגעקומען פון שוחט... וועסט נאָך, מירצעשעם, צוריקקומען צו דער צייט... און ווען אַביסל שפּעטער?...

ענטפערט דער מאַן יוסף, אַז פאַר מלוה־מלכה מאַכט ער קיין מסחרים נישט.

זאָגט זי, אַז זי וועט שיקן נאָכן שותף. אַן ערלעכער איד, אַ למדן, זאָל ער זאָגן...

און אידער זי רעדט אַרויס דאָס וואָרט — אצבע אלוקים! דער שותף דער חסיד, איז פונקט געקומען צו מלוה־מלכה.

הערט ער, דער למדן — דער חסיד וועגן וואָס עס גייט — לאַכט ער! — פע, זאָגט ער, אָפּשטויסן בידים אַ ישועה פון זיין ליבן גאָטען? און — אַ דבר־האבוד, און אַזאַ נס! משוגע מיינע שונאים!

הייבן זיך אָן צוזאַמענקומען אורחים. העלפן זיי אונטער: באַשיימ־פערלעך, אַ גאָט־זאַך!

ווערט דער פשוט׳ער ערלעכער איד בטל ומבוטל פאַר די לייטישע אורחים, דער עיקר פאַרן שותף דעם ירא־שמים, דעם חסיד און דעם גרויסן למדן; בפרט אַז דער רופט זיך נאָך אויס, אַז ער פאָרט מיט.

דערווייל, פאָרט פאַרביי דער טיר דער וואָגן מיט קנאַק. דער יונג שפּרינגט אַראָפּ, גלייכט אויס דאָס געזעס; דער חסיד כאַפּט זיך אַרויף און זיצט שוין. דער פשוט׳ער ערלעכער איד קריכט אַרויף — הייסט מען דעם שטאָפּעט רייטן פאָרויס, רייט ער. הילכט ווייטער די גאַס פון די טריט פון פערד. שפּרינגט אַרויף דער שמייסער אויף דער קעלניע נאָך אַמאָל אַ קנאַק מיט דער בייטש, די בני־בית מיט עטלעכע שוין אָנגעקומענע אורחים רופן נאָך: אין אַ מזל׳דיקער שעה! דאָס ווייב: פאַר געזונטערהייט און קום געזונטערהייט! דער וואָגן רירט. דער פּראָסטער איד — דער שותף לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ. עס צופּט אים עפּעס ביים האַרץ, עפּעס שלעכטע נביאות זאָגט אים דאָס האַרץ, נאָר ער שעמט זיך אויסצוזאָגן דעם למדן — זיפצט ער אָפּ און שוויגט.

די אורחים מיט די בני־בית זיינען צוריק אין שטוב אַריין, זינגען זמירות...

3

און גאָר אין גאַנצן איז דעם פּראָסטן אידנס האַרץ קיין פאַלשער נביא נישט געווען...

אַרויסגעפאָרן זיינען זיי אין אַ לבנה־נאַכט: שטערן כחול־הים. אָבער קוים האָבן זיי געהאַט די שטאָט הינטער זיך, האָט זיך דער הימל פאַר־וואָלקנט. טונקל איז געוואָרן און וואָס אַמאָל טונקעלער.

דער רייטער איז שוין לאַנג פאַרשוואונדן געוואָרן; אַ פריציש פערד! די פערדס טריט הערן זיך נאָך אַ ווײַלע און — פאַרהילכן!

דערווייל ווערט נאָך טונקעלער, עס הויבט אָן בלאָזן אַ צפון־ווינט און יאָגט אָן נייע עננים. די שטערן לעשן זיך איינס נאָך ס׳אַנדערע, ווי קליינע קינדער־לאַמטערנדלעך פון ווינט.

עס ווערט חושך, מען פאַרלירט דעם וועג, מען שניידט זיך עפּעס אַריין אין וואַלד, אויפן וועג דאַרף גאָר קיין וואַלד נישט זיין; פונוואַנען האָט זיך גענומען אַ וואַלד?

דערווייל פאַרלירט דער יונג, דער שמייסער, די בייטש; שפּרינגט ער אַראָפּ זוכן די בייטש. די פערד שלעפּן זיך ווייטער, דער שמייסער קומט נישט צוריק מען רופט, ער ענטפערט נישט. דער אָרעמער פּראָסטער איד

זיצט פאַר׳חוש׳ט און האַלב־פאַר׳חלש׳ט פאַר שרעק. דער חסיד שפּרינגט אַראָפּ זוכן דעם שמייסער און ווערט אויך נעלם אין דער פינצטערניש. דער פּראָסטער איד ווערט שוין גאָר פאַר׳חלש׳ט; שטאַרקט ער זיך אָבער, שטעלט זיך אויף, קריכט אַרויף אויפן געזעס, גלאָצט אין דער פינצטערניש אַריין מיט די אויגן — ער זעט נישט.

וויל ער שרייען — קען ער, פאַר גרויס שרעק, נישט אַרויסברענגען קיין קול. דערוויל שלאָגן אָן די פערד מיטן דישל אָן אַ בוים; דער דישל פּלאַצט, דער וואָגן קערט זיך איבער. דער איד פאַלט אַרויס, צו זיין גליק — אויף אַ בערגל גראָז. די פערד רייסן זיך אָפּ פון בוים און אַנטלויפן, משוגע פאַר שרעק, אין דער וועלט אַריין... עס הילכן אַ ווײַלע די טריט, די רעדער, און ווערן אויך פאַרזונקען אין חושך. און דער פּראָסטער איד הויבט זיך אויף איינער אַליין אין דער פינצטער, ער שטויסט קוים מיט די לעצטע כוחות אַ קול פון האַלדז אַרויס, שרייט; קיינער ענטפערט נישט. דער ווינט כאַפּט דאָס געשריי און צעבּרעקלט עס און צעטראָגט עס און עס ווערט פאַרזונקען אין געפּייפערײַ.

וואָס זאָל נעבעך טאָן אַ איד? אין אַ פינצטערן וואַלד איינער אַליין איז ער; מי יודע וואָס פאַראַ חיות רעות עס האַלטן זיך אויף אין וואַלד; אינעם געפּייפערײַ פון ווינט, דאַכט זיך אים, ברילן זיי, די חיות...
ענטפערט ער איבער זיין נשמה צום בורא־עולם: טו מיט מיר, ווי דיין ווילן איז — און הייבט אָן שטיל צו זאָגן ווידוי. גרייט זיין האַרץ אַ איד.

און דער ווינט רוישט, ער הערט זיינע אייגענע ווערטער, זיין אייגענעם ווידוי נישט. עס רוישט, פּייפט און רייסט די ביימער, די צווייגן.

אָבער אַט — צווישן די פאַנאַנדערגעריסענע צווייגן, גיט פּלוצלונג אַ בליץ. אויף אַ רגע כמימרא באַווייזט זיך אַ ליכט...

מילא, ותחי נפשו! עס מוז דאָך זיין דאָ ערגעץ אַ הויז! די צווייגן האָבן זיך שוין צוריק באַהעפט, פאַרפלאַכטן אינעם חושך... הויבט ער אָן צו גיין צום אָרט פונוואַנען דאָס ליכט האָט זיך אים באַוויזן... און ער איז געגאַנגען און געגאַנגען, ביז גאָט האָט אים געהאָלפן און ער איז צוגעקומען צו אַ הויז מיט אַ ליכטיקן פענצטער.

געלויבט איז זיין ליבער נאָמען!

פונדעסטוועגן, צוגיין גלייך זוכן אַ טיר — האָט ער מורא. אַ קשיה אויף אַ מעשה: אַ הויז אין וואַלד, עס קענען זיין גזלנים, עס קענען זיין יענע לייט, באַהיט און באַשירעמט זאָל מען זיין... ער וועט נאָר אַ בליק טאָן אין פענצטער... לאָזט ער זיך אַראָפּ אויף אַלע פיר, קריכט שטיל און פּאַמעלעך צום ליכטיקן פענצטער צו, שטעלט זיך, פּאַמעלעך און מיט גרויס האַרצקלאַפּעניש, אויף, בייגט זיך צו, קוקט אַריין און דערזעט דאָס, וואָס איך וועל אייך דערציילן אין פערטן קאַפּיטל.

4

אַ גרויסע שטוב האָט ער דערזען, און ער וואָלט געשוואוירן, זיין שטוב. אינמיטן שטוב שטייט אַ טיש, פּונקט ווי ביי אים צו מלוה־מלכה. פּונקט אַזאַ טישטעך; פּונקט, צו דער האָר, אַזוינע כלים: זילבער, גאָלד און קאָלירט גלאָז. און טעלער אַזוינע, ווי ביי זיין אשה. און אויף די טעלער די זעלבע מאכלים... און פּונקט אַזויפיל ליכט: הן אויפן טיש אין זילבערנע לייכטער, הן אַרום די ווענט און זילבערנע העסן. און די לייכטער זיינע און די העסן, כהויה דערקענט ער זיי.

איז עס נישט אַ חלום? גיט ער זיך אַ צופּ ביי דער באָרד, אַ ריס ביים אויער, אַ ביס אין פינגער. ניין, עס איז קיין חלום נישט...

און ביים טיש, צו אים הינטערן פענצטער מיטן רוקן, זיצט אַ איד — דאַכט זיך, ער אַליין! זיין קרומער אַקסל.

רבונו של עולם. אַ חלום, צי אַ כישוף, צי גלאַט אַזוי אַ פּאַר־בלענדעניש?!

ווי עס איז, ער מוז אַריינגיין. סיי ווי סיי, אַ איד זיצט, אַ טיש צו מלוה־מלכה איז געדעקט; ער וועט גיין, מקיים זיין די מצוה.

און ער איז גובר די שרעק, רייסט קוים אָפּ די פיס פון דער ערד און גייט אַרום הויז, טאַפּט און געפינט אין דער צווייטער זייט, פּונקט קעגנאיבער דעם פענצטער, אַ טיר! ער עפנט זי מיט אַ פאַרציטערטער האַנט, דערזעט דעם איד פּנים אל פּנים, עס הענגט דאָרט נישט קיין שפּיגל, ער זעט דעם איד בחוש, און דער איד איז ער אַליין: זיינע באָרד און פּיאות, זיינע ברעמען, זיינע אויגן, זיינע באַקן און די יאַרמלקע מיטן קאַפּטאַן זיינעם זיינע...

ער אַליין איז עס.

און דער איד, דאָס הייסט, ער אַליין, זיצט און קוקט אויף אים מיט שטילשווייגנדיקע אויגן, נאָר פול מיט רחמנות'דיקער שטראָף. ווי איינער רעדט: וואָס האָסטו מיר, וואָס האָסטו, הייסט עס, דיר געטאָן? פונוואַנען פאַלסט עס דו אויס?

וויל ער פרעגן, וואָס? קען ער ווייטער קיין קול פון האַלדז נישט אַרויסרייסן, נאָר דאָס האַרץ זאָגט אים: מבטל געווען מלוה־מלכה, עובר געווען אויף אַ נדר.

און ווי דאָס האַרץ זאָגט אים אַזוי, פאַרלירן פּלוצלונג די כלים אויפן טיש זייער גלאַנץ און ווערן ווי פאַרטריבט; און די ליכט אין די לייכטער און העסן הייבן אָן טונקל צו ווערן, און ווערן באַלד טאַקע שוואַרץ — שוואַרצע ליכט ברענען; און דער איד, דאָס הייסט, ער אַליין, צוזאַמען מיטן טיש, מיט די מאכלים, מיט די כלים, מיט די לייכטער הייבן אָן אַלע צוזאַמען פּאַמעלעך, פּאַמעלעך צו זינקען אין דער פּאָדלאָגע אַריין... די שוואַרצע

ליכט־פלעמעלעך אין די לייכטער און העסן הייבן אָן צו ווערן רויכיקער און רויכיקער. און אַז דער טיש מיט אַלץ אַרום איז שוין איינגעזונקען ביז צום אויבערשטן שטח פון טאָוול, און דער איד, דאָס הייסט, ער אַליין אין יענער געשטאַלט, איז שוין אַראָפּ מיט דער באָרד, און עס האַלט שוין ביי די ליפּן, האָבן זיך די פלעמלעך מיטאַמאָל געטאָן אַ לעש אויס...

זאָגט פּלוצלונג דאָס הארץ אונטער דעם איד: כאַפּ עפּעס און מאַך ברכה, זיי מקיים מלוה־מלכה! — שטרעקט ער אויס אַ האַנט, און כאַפּט, איידער דער טיש ווערט איינגעזונקען, אַ פּרי פון אַ טעלער אַראָפּ, מאַכט „בורא פּרי העץ״; אַ ביס, אַ שלונג אַראָפּ, און גיט אַ געשריי: דוד מלך ישראל חי וקים!

און דאָס האָט געהאָלפן.

כהרף עין איז אַלץ פאַרשוואונדן געוואָרן: די געשטאַלט, דער טיש, דאָס הויז, דער וואַלד — איינער אַליין שטייט ער ווייט הינטער דער שטאָט, אויף עפּעס אַ לאַנקע... און תוך כדי דיבור נעמט אים אָן פון הינטן אַ האַנט; הייבט אים אויף, טראָגט אים אין אויר, צו דער שטאָט צו טראָגט מען אים, און מען לאָזט אים אַראָפּ פאַר זיין אייגענער טיר.

5

שטייט דער איד מבולבל הינטער זיין אייגענער טיר און גלייבט זיינע אויגן נישט.

הערט ער פון אינעווייניק, די אורחים זינגען זמירות, הייבט ער שוין אָן צו גלויבן — זאָל עס האָבן אַזוי ווייניק געדויערט?

דערהערט ער אָבער, ווי זיין פּלונית׳טע זאָגט אין קיך:

— שוין אַלץ פאַרטיק, — וואָס זאָמט ער זיך נעבעך? ווער ווייסט, וואָס מיט אים איז נעבעך געשען?...

טראַכט ער: וואָס איז זי נעבעך שולדיק? עפנט ער אויף די טיר און גייט אַריין.

זעט ער, קיינער וואונדערט זיך נישט.

דאָס ווייב האָט׳ם דערזען און שמייכלט.

פרעגט ער: וואו איז דער שותף?

זאָגט מען: נישטאָ!

„גאָר נישט געווען?״ — ניין! — אוודאי ווי אַלעמאָל אין שטיבל — און דאָס ווייב זאָגט אים: וואַש דיך! און רופט באַלד צו דער קיך; זי הייסט, דער יונג זאָל אַריינטראָגן דעם באָרשט...

פאַרשטייט ער נאָך ווייניקער:

— דער יונג איז אין דערהיים?

— ווי דען?

— און די פערד?

שטייען אין שטאַל. וואו זאָלן זיי זיין? הערסט ניט זייער הירזשען? ער הערט!

ער הערט אפילו, ווי די פאַדקאָוועס קלאַפּן אָן דער פּאָדלאָגע; די שטאַל איז נישט ווייט פון שטוב.

פאַרשטייט ער שוין, אַז עס איז געווען אַ שפּיצל פון יענע לייט, אַז נאָר מיטן „בורא פרי העץ" און „דוד מלך ישראל חי וקיים" האָט ער זיך מציל געווען פון זייערע הענט.

הייבט ער אויף די הענט מיט לויב און דאַנק צו זיין ליבן נאָמען.

און ווי ער דאַנקט אַזוי און לויבט גאָט אין דער שטיל, דערהערן זיך ווייטער פערדס-טריט פון גאַס, הילכט ווייטער אָפּ דער ברוק; אַ רייטער געזעגנט זיך ראָש צום הויז. און אָט איז ער דאָ, שפּרינגט אַראָפּ, קומט אַריין — אַ זעלנער איז עס, נישט קיין שטאָפּעט — אַ קיראַסיר.

און האַלטנדיק דאָס צוימל פון פערד איבער דער שוועל, גיט ער איבער אַ פּאַפּיר:

דאָס איז געווען אַ פּריקאַז פון גענעראַל.

און אַזוי האָט דער גענעראַל געשריבן:

„היות, דער חייל רוקט זיך אָפּ קיין ווין, איז בטל דער פּאָדריאַד, דאַרף מען נישט קיין קאָרן." —

פאַרשטייט איר שוין אַליין, וואָס פאַר מלוה-מלכה עס איז געווען!

ג

די לעזערין

פרייטיק צונאַכט.

אינעם שטיבל איז שרעקלעך שטיל, אין די ד' אמות שלאָפן זיבן נפשות.

דער אַלטער וואַסערטרעגער האָט נישט געהאַט: נישט קיין פליש, נישט קיין פיש, נישט קיין בראַנפן, נישט קיין חלה. ער האָט קידוש געמאַכט איבער ברויט. עס איז קוים אויף צוויי גראַשנדיקע בענטש-ליכט געבליבן. ער האָט אַפילו קיין פריש העמד נישט באַקומען.

אָן עונג-שבת איז געבליבן: אויסשלאָפן זיך פאַר אַ גאַנצע וואָך.

דעם זעלבן עונג-שבת האָט דאָס ווייב אויך... אַ גאַנצע וואָך לויפט זי אַרום אין די דערפלעך, קויפט אויף אייער, חזיר-האָר, שמאַטעס. די וואָך איז זי געלאָפן אָן געלט, זי האָט אומזיסט געבעטן קרעדיט, און איז אַהיים געקומען פרייטיק פאַרנאַכט אָן סחורה, אַ גע'הרג'עטע, אַ פאַר'חלש'טע...

קוים האָט זי אָפּגעבענטשט ליכט, איז זי אויך אַנידערגעפאַלן און איז איינגעשלאָפן...

גערויינלעך, שלאָפט דער וואַסערטרעגער מיט דריי — און זי מיט צוויי קינדער צוזאַמען. היינט זיינען זיי ביידע צו פרי אַנטשלאָפן געוואָרן, די קינדער האָבן זיי נישט געוואָלט וועקן, און זיי ליגן צעלייגט און כראָפּען אויף דער גאָלער ערד.

פון די בענטש־ליכט צאַנקט נאָך איינס, און פון די שטוב־נפשות איז נאָך איינע וואַך.

די עלטסטע טאָכטער.

די צעפלאָסענע האָר זיינען רויט. דאָס פּנים — געל; געגערט פון קאַרטאָפל נישט צו דער זאַט. אין די אויגן דאָך ברענט; די איינגעפאַלענע ברוסט הייבט זיך און פאַלט, די דאַרע הענט ציטערן...

זי לעזט ביים צאַנקענדיקן ליכט שמר׳ס אַ ראָמאַן. די ליפּן ציטערן פאַר אומגעדולד.

זי איז צערודערט. זי שרעקט זיך: טאָמער גייט איר אויס דאָס ליכטל, און זי וועט נישט געוואָר ווערן דעם סוף פיפערנאָטער!

דוד פּינסקי

אָנהייב ערשטער אַקט פון „די מוטער"

רחל לעווין. ווי שיין עס איז איצט!

זאלקינד (שטעלט זיך אָפּ ביים פענצטער). יאָ זייער שיין...

רחל. עפּעס ווי אַלץ וואָלט געלעבט און גערעדט און געזונגען, דוכט זיך איך נישט אויס, אַז אַלץ באַוועגט זיך אַזוי יום־טוב׳דיק?

זאַלקינד. יאָ, עס איז זייער שיין.

רחל. איך האָב זייער ליב די צייט — דעם שבת פאַרנאַכט. עפּעס ליגט אין דער מוטער אַזוינס, וואָס פילט אונדז אָן מיט אַ נאָגעניש און בענקעניש, און דאָך מיט אַזאַ מין זיסקייט, מיט אַזויפיל האָפענונג.

— איך ווייס נישט, ווי די צייט ווירקט אויף אַלעמען. אויף מיר ווירקט זי אַזוי שווער און אַזוי זיס צוזאַמען. איך וואָלט עפּעס אויסגעצויגן די הענט און ברייטער געמאַכט דאָס האַרץ — אַ־אַ־אַ!

זאַלקינד. דאָס איז מיט אַלעמען אַזוי.

רחל. איך ווייס נישט — אַן אַנדערש מאָל וואָלט איך זיך צעוויינט אַזוי ביטערלעך — מען קאָן דאַכט זיך פרום ווערן אין אַזאַ צייט. עפּעס צונויפ־לייגן די הענט און רעדן און רעדן מיט גאָט פון טיפן, טיפן האַרצן.

זאַלקינד. יאָ, יאָ.

רחל. איך האָב שטענדיק ליב געהאַט דעם שבת־פאַרנאַכט. נאָך אַלס קינד, אַפּט פלעג איך אַוועקלייגן מיין קאָפּ ביי דער באָבען אין שויס און צוהערן זיך, ווי זי פלעגט זאָגן איר תהלים מיט אַזאַ האַלב־טרויעריקן ניגון, וועלכער האָט זיך אַזוי גוט געפּאַסט צו דער אָוונט־פינצטערניש. דאָס בעסטע וויגליד איז עס געווען ביי מיר. איך פלעג מיך אַזוי צוטוליען צו איר און אין מיר פלעגט זינגען איר תהלים־זאָגן, און מיין קעפּל פלעגט פאַנטאַזירן וועגן איך ווייס שוין נישט וואָס פאַר אַ טויזנטער זאַכן. איך פלעג חלומ׳ען מיט אָפענע אויגן, ביז איך פלעג איינשלאָפן. — אַי, איז עס געווען גוט!

זאַלקינד. און איך האָב ליב געהאַט אַ שבת־פאַרנאַכט, צווישן מנחה און מעריב פאַרקלייבן זיך אין אַ ווינקל אין שול מיט אַ סך אינגלעך און הערן מעשיות. אין שול איז פינצטערלעך. די פינצטערניש איז אויסגעמישט מיט אַ גערויש פון אַלערליי קולות, פון פריילעכע און טרויעריקע, פון לאַכן און זיפצן. אין איין ווינקל זאָגט איינער איבער אַ שטיקל חסידות, וואָס ער האָט געהערט פון רבין; ערגעץ אַנדערש זאָגט מען תהלים מיט דעם האַלב־טרויעריקן ניגון. און איבער אַלץ שטייט דער גערויש פון וואָרעמע געשפּרעכן און פון אינגלעך, וועלכע לויפן אַרום בימה און שפּילן אין כאַפּעניש... — און איך מיט מיין קופּקעלע אינגלעך פלעג זיצן אין אונדזער פינצטערסטן ווינקל, דאָס רוב — אין חדר שני, און איינער פון אונדז פלעגט דערציילן עפּעס אַ ליבלעכע מעשה פון אַ בן מלך אָדער אַ בת מלכה, אָדער אַ שרעקלעכע מעשה מיט אַ רויבער, אָדער גאָר אַ ציניש־גראָבע מיט אַ וואונדער־בחור. און עס איז געווען אַ מחיה, אַזאַ זיסקייט, ווי איר זאָגט! אָפּט פלעגט שוידערן פון דער מעשה, אָבער שטענדיק פלעגט פאַרדריסן, ווען פּלוצלונג פלעגט דער חזן אַרויסזינגען: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית...

אב. קאַהאַן

פרייטיק־צו־נאַכט

(פון זיין בוך „בלעטער פון מיין לעבן״)

קערפּערלעך איז מיין פאָטער געווען אַ שטאַרקער, אָבער דאָס האָט מיך ניט אינטערעסירט. זיינע ניגונים, זיין בענקעניש, זיין התלהבות — זיי פלעג איך אויף מיין ניין־צען יאָריקן שטייגער דורכלעבן צוזאַמען מיט אים.

איך ווייס ניט פאַרוואָס דאָס איז, — יעדעס מאָל ווען איך שטעל זיך אים פאָר אין דער הייליקסטער שטימונג פון מיין אָנדענק נאָך אים, זע איך אים אין אַ פרייטיק־צו־נאַכט, ווען מיר פלעגן גיין פון סטראַשונ׳ס קלייזל, נאָכן דאַווענען.

פרייטיק, „נאָך האַלבן טאָג", און פרייטיק אָוונט פלעגן איבערהויפּט זיין די טייערסטע טיילן פון דער וואָך ביי מיר. און זיין געזיכט איז דער צענטער כמעט אין אַלע דאַמאָלסטיקע ליבע שטונדן.

פרייטיק איז מען אַ האַלבן טאָג פריי פון חדר, און מאָרגן איז מען אַ גאַנצן טאָג פריי. דאָס איז די הויפּט זאַך. אַ פרייהייטס-געפיל, אַ גן-עדן געפיל...

פון די סצענעס פון יענעם טאָג דערמאָן איך זיך ווי אַ רוס, מיט אַ קיילעכדיקער רויטער באָרד, קומט מיט זיין וועגעלע זאַמד — צוויי קאָפּיקעס אַ זעקל. רויטע, פייכטלעכע זאַמד, צו באַשיטן די אויסגעקערטע פּאָדלאָגע. דאָס איז געווען אונדזער קאַוויאַר.

—פּיעסקו, פּיעסקו קאָמו נאַדאָ? (זאַמד, זאַמד! ווער דאַרף זאַמד?)

— פלעגט ער לוסטיק שרייען מיט אַ ספּעציעלן ניגון, אויסציענדיק דעם קמץ פון „נאַדאָ" ווי אַ לאַנגן פּתח.

ער האָט געהאַט אַ הומאָר-געפיל, און ער פלעגט צולייגן:

— לייפּציקער זאַמד, קעניגסבערגער, פּאַריזער, ווינער זאַמד!

די עטלעכע ווערטער פלעגן מיר פאַרשטיין, און לאַכן פון זיי. און ווען ער און זיין וועגעלע זיינען שוין געווען אַוועק אין אַנדערע הויפן, פלעגן מיר, קינדער, אומגיין און שרייען:

—פּעסקו, פּעסקו קאָמענאַדע!!

די אמת ליכטיקע מאָמענטן פלעגן זיך אָנהייבן שפּעטער, ווען אין שענק האָט מען שוין אָנגעגאָסן די לעצטע קוואַרט בראָנפן דורך דער „לייקע", און די גאָס-טיר איז שוין געווען פאַרמאַכט.

לעבן טויער איז געשטאַנען אַ באַנק, און דאָרטן פלעגן זיך דאַן אויס-זעצן ווייבער און מיידלעך, אַלע אויסגעצוואַגענע, אַלע אין ריין-אויסגע-וואַשענע פּערקעלנע קליידלעך און יאַקלעך. לעבן באַנק, אין אַ ווינקל פון טויער, איז געווען איינגעגראָבן אַ קלעצל, צו פאַרטשעפּען די לייצעס, ווען עס פלעגט צופאָרן אַ וואָגן. דאָרטן פלעגן זיך צוזאַמענקלייבן עטלעכע אינגלעך פון הויף, אינגלעך פריי פון חדר אויף אַ גאַנצן מעת-לעת.

דאָ פלעגן די מיידלעך שפּילן אין „ביקל" וואָרפן אַ קליינעם אייזער-נעם באַל אָן דעם ברוק, כאַפּן אים אָן אָפּגעשפּרונגענעם, און ציילן מיט אַ מיידלשן ניגון:

—צ-ע-ן! צוואַנ-ציק! דרייסיק! פערציק!...

ווען עס איז געוואָרן שפּעט און מאַנסבילן מיט אינגלעך האָבן שוין גענומען גיין צו קבלת-שבת, פלעגט מען אָפּשטעלן די שפּיל.

— גענוג! שבת! — פלעגט אימיצער זאָגן מיט רעליגיעזער תענוג-פורכט.

אפט פלעגט פארבייגן א פארשפעטיקטער שוסטער, אין איילעניש, טראגנדיק א בלישטענדיקע, אקארשט געענדיקטע פאר שטיוול צו א קונד.

דער טאטע קומט ארויס אן אויסגעפוצטער און איך גיי מיט אים מיט.

שבת פלעגט ער טראגן א הויכן קאפעליוש. יעדער באלעבאטישער איד האט אזא געטראגן. אבער ניט אימער פלעגט ער אים אנטאן צו קבלת־שבת; שבת — אימער. דער טאטע אליין פלעגט זיין קאפעליוש רופן, אויף שפאס, „מיין וויקשאפט". אבער טאקע נאר אויף שפאס. ווען ער פלעגט אים אנטאן, פלעגט זיין הויכע פיגור אויסזען א סך העכער. און דאס האט געשטימט מיט זיין באגריף וועגן שבת..

זיינע שבת׳דיקע בגדים זיינען באשטאנען פון א שווארצער געוועג־טענער קאפאטע און שווארצע געוועגטענע הויזן. און די שטיוול זיינען אימער געווען אפגעפוצט גלאנציק; דאס איז שוין געווען מיין ארבעט — אפצופוצן זיינע שטיוול און מיינע.

די געוועגטענע קאפאטע פלעגט ער אימער אנטאן פרייטיק־צו־נאכט אויך.

סטראשונ׳ס הויף (ער עקזיסטירט שוין ניט מער) איז געווען א לאנגער און א שמאלער. און ער איז געגאנגען פאראלעל צו קליין סטעפאן גאס. ווען מען איז ארויס פון אונדזער שענק און מען האט געשטעלט פינף אדער זעקס טריט, איז מען געווען ביי זיין טויער. די קלייזל איז געלעגן אין א ווינקל פון זיין וויטסטן ברעג. אירע פענצטער זיינען ארויסגעקומען אויף קליין־סטעפאן גאס. ווען זי איז געווען באלויכטן מיט אנגעצונדענע ליכט אין די ענג־לייכטער, און די באלעבאטים זיינען געווען ארומגעוואשן און אין זייערע שבת׳דיקע קאפאטעס, האט זיך דער שבת געפילט אין אלע ביינער.

דער שבת הייבט זיך ערשט אן, ער איז פריש, ווי א פרישע בלום.

מיין טאטע פלעגט מיר דערציילן וועגן דער נשמה יתירה, וואס קומט אראפ פרייטיק־צו־נאכט. איר האב איך געפילט ערשט שפעטער, נאכן דא־ווענען, אין שטוב. אין קלויז איז סתם געווען שיין — שיין פארן אויג, פארן אויער און פארן הארצן.

דעם פריילעכן גערויש פון קבלת־שבת און פון מעריב האב איך ליב געהאט. איך פלעג זיך אבער פארטראכטן, קוקן אויף די אידן: אויף לייבעטשקע סטראשונער, דעם באלעבאס; אויף א דיקלעכן הענדלער פון היי און האבער; אויף זלמן דעם רעדערניק, פון וועלכן עס האט זיך אימער געהערט דזשעגעכץ; אויף דעם יונגן קליין־בערדלדיקן עסיק־מאכער, פון וועלכן עס פלעגט זיך אימער הערען עסיק.

איינער א יונגערמאן, אימיצענס אן אידעם, האט געהאט א שם פאר א חריף, פלעג איך אויף אים קוקן מיט באוואונדערונג. מיט באוואונדערונג

פלעג איך אָבער אויך קוקן, ווי עס דאַוונט לייבל דער רימער, וועלכער האָט געהאַט אַ שם פאַר אַ„קינצלער אַ בעל מלאכה״.

אַן אַנדערער פון די דאַוונער, אַ יונגער איד מיט אַ קיילעכדיקן ווייסן פּנים, איז געווען אַ סופר; פלעגט ער מיר אויך אינטערעסירן. וואָרום איך פלעג פּרואוון שרייבן „קסיוועטענע״ און ניט קענען; און ער האָט יאָ געקענט. ער פלעגט זיינע מזוזות אָדער מגילות שרייבן אין דעם זעלבן צימער, וואו מיין מאַמע פלעגט מיר אַמאָל שיקן מיט איר טשאָלנט, אין זאַביעגע׳ס (סאַ־פּיעגאַ׳ס?) הויף. פלעג איך זען ווי ער זיצט דאָרטן, אין זיין שלאַפראָק און שרייבט מיט אַ פעדער פון אַן אינדיק. שבת אין דער פרי פלעג איך אָפט אַהין גיין אָפּנעמען דעם טשאָלנט; שטיין און וואַרטן מיט אַ גרופּע ווייבער, מיידלעך און אַ פּאָר אינגלעך, ביז מען פלעגט אָפּברעכן די פאַרטריקנטע ליים אַרום דער „זאַסלאָנקע״ און נעמען אַרויסרוקן די טעפּלעך מיט דער „ווילקע״. דאָן האָט דער סופר ניט געאַרבעט, נאַטירלעך. ער איז אָבער געווען אין שטוב.

ביים דאַווענען פלעג איך אויך זען „אונדזער״ שוסטער, אַ הויכער איד, ניט קיין געזונטער. „אונדזער״ שניידער האָט געדאַוונט אַנדערשוואו.

מיט ספּעציעלע שיינע פאַרבן מאָלט מיר דער זכרון ווי מיר גייען פון קלויז.

די גאַנצע לענג פון סטראַשונ׳ס הויף גייען מיר דורך. דער טאַטע שמועסט מיט אימיצן, און איך טראָג זיין סידור, וואָרף אים און כאַפּ אים אין אַ געמיט פון צופרידנקייט און דערוואַרטונגען אויף דער פרייטיק־צו־נאַכטיקער וועטשערע... מיר גייען פאַרביי זלמן דעם רעדערניק׳ס רעדער און פינעסעס הערינג־סקלאַד. מיר קומען צו צום גרויסן טויער, מיר גייען אַרויס אויפן מערקל. דער טאַטע זינגט שטילערהייט, און איך וואָרף און כאַפּ דעם סידור אין דער זעלבער שבת׳דיקער שטימונג, ווי ער זינגט.

דאָס אַלץ געדענקט זיך אַזוי קלאָר — כאָטש שטעל אַוועק אַן איינ־געפּאַסטן לייוונט, און דער בילד וועט זיך אַליין אויסשפּרייטן איבער אים, אַ לעבעדיקער...

מיר קומען אַריין אין שטוב מיט אַ „גוט שבת!״

— גוט שבת! — ענטפערט די מאַמע, אַן אויסגעצוואַגענע, אין אַ פרישׂ יאַקל, אַ פרייטיק־צו־נאַכטיק מידע, אַ פרייטיק־צו־נאַכטיק גוטמוטיקע.

דער טיש מיט דעם קלאָרן טישטעך, די אָפּגעשייערטע לייכטער, די געבענטשטע ליכט — די שכינה רוט אויף זיי.

דער טאַטע גייט הין־און־צוריק, זינגענדיק באַגייסטערט:

— שלום עליכם, מלאכי השרת...

אָט דאָן דוכט זיך מיר אַז איך קען פילן די נשמה יתירה. זי קלינגט אין זיין ניגון. זי בלישטשעט אין די אויסגעשייערטע לייכטער דער מאַמעס.

מען וואַשט זיך, מען זעצט זיך צום טיש — דער טאַטע אויבן־אָן, ביי דער שמאָלער שטיקל וואַנט צווישן דעם רויטן שלאָף־באַנק און דער טיר פון ספּאַלניע; די מאַמע ביי אַ זייט טיש, און איך אויפן רויטן שלאָף־באַנק אַנקעגן איר. דער טאַטע מאַכט קידוש אויף די חלה. ער שניידט איינע פון זיי. ער גיט מיר אַ מוציא. די חלה איז פריש, „אַ מאכל״... מאָרגן וועט זי שוין ניט זיין פריש; און ניט קיין פרישע חלה האָב איך ניט ליב.

די פיש, די לאָקשן, די שטיקעלע פלייש, דער הייסער, פאַרעדיקער צימעס. צימעס האָב איך גראָד ליב געהאַט ווען ער איז קאַלט, ווי מען פלעגט אים געבן מאָרגן אין דער פרי, ווען מען איז געקומען פון דאַווענען. אָבער דאַן איז שוין די נשמה יתירה אויך אַן אָפּגעקילטע.

דאַן נעמט זיך דער טאַטע צום מדרש, די מאַמע צו איר טייטש־חומש און איך צום „ספר הישר״ אויף אידיש — צו איינצלהייטן וועגן דער סדרה, מיט אַטעם־פאַרכאַפּנדיקע מעשיות וועלכע זיינען אין חומש ניטאָ. אָדער דער טאַטע לייענט מיט מיר דעם „יוסיפון״ — אויך מעשיות, פון וועלכע די האָרץ ציטערט אַזש.

פיר־און־פופציק, פינף־און־פופציק, זעקס־און־פופציק יאָר צוריק איז דאָס געווען...

איצט, זיצנדיק ביי מיין שרייבטיש, פאַרטראַכט איך זיך וועגן יענער צייט. ס׳איז אַלץ ווייט, אַזוי ווייט, אָבער אַזוי קלאָר.

ווי אַ דייטלעך־הילכנדיקער ניגון פון אַ ווייטער פיאַנאָ.
אַ געטלעכער ניגון.

מיכה יוסף בערדיטשעווסקי

פון קנעכטשאַפט צו גאולה

אין ערשטן טאָג פון וואָך גייט דער אידישער מענטש אַרויס צו זיין מלאכה און פרנסה. גאָטס פאָלק דאַרף ברויט און חיונה, און פרנסה איז גאָר אַ האַרבער ענין, וואָס גאָט האָט דעם מענטשן געגעבן, כדי דורך אים אויסגעריסן צו ווערן. „און דו זאָלסט עסן״ — און יעדער ביסן אין האַלדז ווערגט דיך ווייל דו האָסט נאָך ניט געסילוק׳ט מיטן קרעמער. „און דו זאָלסט אָנטאָן בגדים אויף דיין גוף און שיך אויף דיינע פיס״ — און ביידע, אי דער שניידער, אי דער שוסטער האַלטן אין איין רייסן די פּאָלעס פאַר די בגדים און פאַר די שיך... מ׳האַלט אין איין לייען און באָרגן און די עסקים זיינען שפּל, ביז גאָר שפּל. וואו קען מען ביי היינטיקן טאָג נאָך עפּעס פאַרדינען? אַז זיבן מענטשן האַלטן זיך אָן אַן איין מסחר, און וואו נאָר דו שטעלסט אַ טריט צו זוכן עפּעס אַ פאַרדינסטל — גייען דיר שוין נאָך צוויי אַנדערע

פוסטריט און זיי קוקן דיר נאָך... וואָס טוט מען? ס׳איז אַ גרויסע און אייגנטלעך אַ פולע וועלט, אָבער ניט יעדן איינעם קומען זיינע באַדערפעניש אָן לייכט. איטלעך ביסן ברויט קומט אָן מיט מי און גרינע ווערים. און אין קאַמף פאַרן שטיקל ברויט — קומט מען על פּי רוב נישט אַרויס קיין זיגער; אַזוי איז געווען און אַזוי וועט תּמיד זיין, כּל־זמן אידן וועלן זיין אויף דער וועלט, און דער וואָס זיצט אין הימל וועט זיי קיין לייכטע חיונה ניט געבן, ווייל זיי האָבן געזינדיקט און נישט אויסגעפאָלגט זיינע הייליקע מצוות...

אַזוי גייט אַריבער דער ערשטער טאָג אין וואָך אין זוכן פאַרדינסטלעך און אין גרייטן זיך צו מעשׂים, אין זוכן אַ גמילות־חסד. די טויערן זיינען נאָך ניט געשלאָסן, אַדרבה, זיי זיינען נאָר וואָס געעפנט — אַביסל חלה איז דאָך נאָך געבליבן פון שבת. דאָס וואָכעדיקע דאַווענען מיט דער „שמונה־עשׂרה״ זיינען ווידער ניי, אין שטוב הערשט נאָך די ריינקייט פון שבת און אין די „חדרים״ איז נאָך דערווייל דער לימוד ניט שווער. די מלמדים זיצן און קראַצן זיך די קעפּ און גערענקען ניט מיט וואָסער שורה פון דער סוגיה זיי האָבן לעצטע וואָך געענדיקט און די תּלמידים בויגן די קעפּ און קוקן אָן חשק אַריין אין די אָפענע גמרות; און רש״י, פון איין זייט און תּוספות פון דער צווייטער — זיינען זיך מפלפל איינער מיט די אַנדערע.

און אָט קומט אָן דער מאָנטיק. דער לימוד דערוואַכט אין פּרק „המפקיד״ און דיני־ממונות און שבועה און טרפה און גיד־הנשה — אַלץ מיט גרויס חריפות, מיט ראיות פון מהר״ם און מהרש״א. און אין מאַרק גייט שוין אָן דער האַנדל־וואַנדל אין פולן ברען, אַלץ קויפט און פאַרקויפט, מעקלערט, לייגט־פאַר, איינער יאָגט זיך נאָכן צווייטן, איינער פאַרלויפט דעם צווייטן דעם וועג. מסחר האָט דערוואַכט ניט אויף געלעכטער, און אויך די פוילע בעלי־מלאכות האָבן זיך גענומען פלייסיק צו דער אַרבעט. ניטאָ קיין קראָם וואָס זאָל ניט וואַרטן אויף קונים און ניטאָ קיין ווינקל אין מאַרק און אין שטאָט, וואָס זאָל ניט באַלאַגערט ווערן פון הענדלער, מעקלערס, שדכנים און טעלערלעקער. איטלעך מויל רעדט, יעדע האַנט באַוועגט זיך, יעדער פינגער מאַכט רינגען אין לופט, רעדט איין, ווייזט אויף און איבערצייגט אייך. דאָס פאַרדינען פון קערבל איז אַ זייער־זייער אידעלע זאַך און אפילו אַ גראָשן האָט אויך זיין ווערט. אַלץ רעכנט זיך צונויף אין אַ חשבון; אַלץ וואָס ס׳ווערט אָפּגעצויגן פון אַ צווייטן און קומט אַריין ביים נעמער אין קעשענע איז גוט און וועט צוניץ קומען און יעדע פאַלשקייט און פאַררעדן די ציין אין האַנדל, מאַכט נישט אויס פיל צו ווינציק, שטאַרקט דאָס האַרץ פון אַ מענטשן און מאַכט אים האַפּערדיק.

פאַר אייך, רייכע מענטשן, צו זינדלעך פון רייכע, וואָס ליגן אויס־געצויגן ביז אַ שטיק אין טאָג אויף די געלעגערס און עסן ברויט מיט פּוטער, פאַר אייך איז דאָס לעבן לייכט. אָבער פאַר יענע וואָס אַרבעטן מיטן שוויס

פון זייער פּנים און ווייזן ניט ווי אַזוי צו פאַר דאגה׳ן זייער שטיקל ברויט — פאַר זיי איז שוין דאָס גאָר אַן אַנדער ענין.

אויפן דריטן טאָג אין וואָך זיינען שוין אַלע צווייגן פון מסחר און אַרבעט פאַרכאַפּט און ווערן געשלעפּט און געצויגן פון אַלע זייטן. יעדער איינער רייט אויפן צווייטנס פּלייצע, קלעטערט אים אויפן קאָפּ, קריכט אַריין אין יענעמ׳ס געדערים און נאָגט דעם דם־התמצית פון יענעמס לעבער. יעדן איינעמס האַנט איז ביים צווייטן אין גרגרת און אין צווייטנס ברויט. קיינער זאָגט קיין וואָר וואָרט ניט, און אַז אַפילו אַ מענטש שווערט זיך ביי זיין לעבן און ביי זיינע נאָענטע און אייגענע, ביי זיין באָרד און פּיאות און ביי אַלץ וואָס ס׳איז אים הייליק — איז דאָך אַלץ קיין מינדסטער ספק ניט, אַז אַלץ איז כזב ושקר. און דאָס איז ניט סתם עפּעס פאַלשקייט — דאָס ווערט געטאָן צוליב פּרנסה, צוליב אַ פאַרדינסטל, פאַרן ביסל מינץ וואָס איז אין יענעמס מאָמענט זייער נייטיק, און דער מענטש קען זיך אָן דעם ניט באַגיין... אין די חדרים און די קלויזן שטייט אַצינד דער פּלפּול אין סאַמע ברען, איין ענין ווערט צוגעשלעפּט צו אַ צווייטן ענין, און אייך זאַך ווערט פאַרגליכן צו אַ צווייטער זאַך. דער שכל ווערט קרום, די מוחות זיינען צע־פלאָמט און די האַנדלונג איז אַזוי פאַרפּלאָנטערט און פאַרדרייט, אַז די לערנער קענען שוין מער זייערע הענט און פיס ניט געפינען. וואָס איז שייך? די תורה איז טיף און דער תלמוד איז „טיף שבטיף" און די מפרשים רייסן ממש בערג אויס. און אַלץ דאָס ווערט געטאָן צוליב דעם לימוד און כדי צו שאַרפן דעם שכל און כדי צו פּטר׳ן צייט, וואָס קומט און גייט און שטראָמט אָן אַן אָפּשטעל...

און אָט קומט אָן דער מיטוואָך. די מוצלחים און די בעלי־מזל האָבן שוין אויסגעכאַפּט זייער חלק פון דער גייענדיקער וואָך און די לא־יוצלח׳ס און שלימזל׳ניקעס — זיי וועלן שוין ניט געהאָלפן ווערן, אַפילו ווען זיי וועלן זיך צעררייסן מיענדיק. אין דעם דאָזיקן טאָג לייגן זיך שוין אויפן מענטשן סימנים פון מידקייט און פאַרמאַטערטקייט. ס׳ווערט אָפּגעשוואַכט דער טומל פון מאַרק און פון די קראָמען, און דאָס אייגענע קומט פאַר אַפילו אין די חדרים. די גוטע תלמידים ווייזן שוין דעם שעור אויף אויסווייניק; און די גראָבע קעפּ, וואָס וועט זיי שוין העלפן, אַז זיי וועלן אַפילו זיך ברעכן ווייטער די קעפּ? אין דעם דאָזיקן טאָג ווערט אין מערסטע אידישע הייזער געקאָכט קאַרטאָפל, געפּרעגלט אין אייל, מיט אַנגעשניטענע באָזאַלצטע ציי־בעלעס פאַר אַ פאַרשפּייז און רייז מיט צוקער פאַר אַ נאָכשפּייז. דאָס איז שוין אַ סימן פון זאַטקייט און אַ שטיקל נחת־רוח פאַר די פאַרדינער; און די ניט־פאַרדינער, ס׳הייסט, יענע וואָס האָבן נאָך ביז איצט ניט פאַרדינט זייער פּרנסה פאַר דער וואָך — דאַרפן זיך דאָך שטאַרקן און קרעפטיקן, פיזיש און גייסטיק. זיך אויסשלאָפן — האָבן נאָך סיי די, סיי יענע די גאַנצע

וואָך זיך נאָך ניט אויסגעשלאָפן ווי געהעריק. די — ליגן אויף די בעטן אונטער דער קאָלדרע און רעכענען און רעכענען און חשבונ׳ען רובל צו רובל, וואָס זיי האָבן אין מזומן און וואָס זיי דאַרפן נאָך אינגיכן אַריינקריגן. און די — ליגן און רעכענען וויפל עס פעלט זיי און זיינען בודק אין דער פינצטערניש פון נאַכט אַלע לעכער און שפּאַלטן פון זייערע קעשענעס. דער ענין פּרנסה לאָזט זיי ניט אָפּ אַפילו אין דער צווייטער אַשמורה פון דער נאַכט.

און אַז דו כאַפּסט זיך אויף דאַנערשטיק אין דער פרי און דו עפנסט די אויגן און וואַשסט די הענט — שפּאַרט זיך תיכף אַריין דורך די פענצטער די דאגה, פונוואַנען נעמט מען אויף שבת? די הכנות און באַדערפענישן פון שבת פאַרנעמען איצט דעם גרעסטן פלאַץ אין אַלע אידישע הייזער. דער שבת איז ניט קיין טאָג פון אַרבעט און ריווח — אַדרבה, גאָט האָט באַפוילן צו רוען אין שבת׳דיקן טאָג און ניט צו טאָן אין אים קיין שום אַרבעט — און שבת איז אַ טאָג פון הוצאות, גרויסע הוצאות. מ׳דאַרף חלה, מ׳דאַרף פיש און פלייש, מ׳דאַרף וויין אויף קידוש; מ׳דאַרף אַזויפיל און אַזויפיל אייער, אַזויפיל סאָרטן מעל, און אַפילו פּירות און עפּלקוואָס פאַר עונג־שבת. דערפאַר איז קיין וואונדער ניט, אַז דאַנערשטיק קומט ווידער אויף אַ מיען זיך און יאָגן זיך נאָך אַ פּאַרדינסטל. און דאָס איז שוין ניט סתם קיין מיעניש, אַ מיעניש מיט כשר׳ע פיינע מיטלען — נאָר אַ מין כאַפּעניש פון די הענט. און ווען מ׳שעמט זיך ניט פאַר מענטשן — וואָלט מען זיך געשטעלט אין די גאַסן גזלנ׳ען; מ׳וואָלט אומגעשליידערט דעם חבר אינמיטן גאַס און אים אויסגעטרייסלט די קעשענעס. וואָס איז שייך? ביי יענעם אין די הענט קלינגען אַ סך מטבעות און דיינע הענט זיינען ליידיק און האָסט ניט אויף שבת. ביי היינט איז שוין ניטאָ קיין שום תירוץ און קיין שום התנצלות, פון „גאָט וועט רחמנות האָבן” און, אויב ניט היינט איז מאָרגן. היינט מוז מען טאַקע שוין אויפן שטעל על־כל־פּנים איינקויפן כאָטש אַ האַלבן שבת; און די ווייבער, אַפילו די בעסטע און שטילסטע, ווייסן היינט ניט פון קיין שום רחמנות.

און אין די חדרים נעמט מען שוין איצט אַרונטער פון די טישן די שווערע פון שוויס דורכגעווייקטע גמרות און מ׳נעמט זיך צום חומש מיט רש״י. משה׳ס רייד צו דער גאַנצער עדה פון די בני־ישראל, און אַפילו גאָטס רייד צו אים און צו אהרנ׳ען — זיינען ניט אַזוי שווער, ווי רבי ישמעאל און רבי עקיבא׳ס רייד. דו פאַרשטייסט אין חומש איטלעך וואָרט און דאָס רוב אַפילו אָן רש״י׳ס הילף. וואָס איז שייך? קיין האַרבע קשיות זיינען אין חומש ניטאָ, און אויב אין דער פּרשה שטייט אַזוי און אין אַ צווייטער פּרשה שטייט אַנדערש — איז דאָך אין דער תורה ניטאָ קיין מוקדם ומאוחר און ס׳איז דאָך אויך פאַראַן אַ כלל און אַ פּרט און אַ גזרה־שוה. אַזוי זיצט מען און מ׳לייענט אין חומש מיט אַ לייכט האַרץ; און די רביצן קומט איטלעך

מאַל אַריין, קומט צו צום טיש וואו דער רבי זיצט און מאַנט פאַר אַלעמען אין די אויגן געלט אויף צו מאַכן שבת. דער שבת איז וויכטיקער פאַרן חומש, און דאָס איז שוין אין דער בחינה פון אַ קליינער חתונה, אָדער קנס־מאָל אין הויז. דער עיקר איז, די באַציאונג צווישן גאָט־ברוך־הוא און ישראל, איז ווי די באַציאונג צווישן חתן־כלה. גאָט האָט געקויפט זיין פאָלק און דאָס פאָלק איז צו אים פאַרקויפט, און דער טאָג פון שבת איז דאָס אָנטאָן פון פינגערל. איך רייד ניט מיט משלים, נאָר ס׳איז טאַקע אַזוי באמת, פשוט־פשט.

און אין יענער נאַכט, די נאַכט פון דאָנערשטיק אויף פרייטיק, זעען שוין די ווייבער אויך ניט קיין שלאָף. זיי זייגען וואַך ביז נאָך האַלבער נאַכט, פאַרנומען מיט קנעטן חלה, האַלטן אַן אויג, אַז די טייג זאָל ניט איבער־לויפן די מולטער. און יענע טראַכטן, ווי אַזוי איינצושטעלן די מאָרגנדיקע אַרבעט, אַז אַלץ זאָל אַרויסקומען פיין און געראָטן. דאָס איז אַלץ געזאָגט געוואָרן וועגן די הייזער, וואָס האָבן שוין אויף דער שבת׳דיקער הוצאה; אין אַ סך הייזער אָבער פעלט נאָך גאָר אַ סך און די שווערע דאגות קומען אויף די בעטן, קריכן אויף די גופים און אין די קעפּ און טאַטשן ממש ווי די ווערים... די זאַך איז גאָרניט אַזוי פשוט! מאָרגן איז ערב־שבת און דו האָסט נאָך ניט אַלץ וואָס דו באַדאַרפסט אויף שבת. וואו וועסטו נעמען געלט? ביי וועמען וועסטו קריגן צו לייען כאָטש אויף דאָס נייטיקסטע? וואָס פון די זאַכן אין שטוב קענסטו פאַרמשכנ׳ען?

זאָל איך נאָך שילדערן דעם ערב־שבת גופא? — אַ טאָג אין וועלכן ס׳רעש׳ט און טומלט זיך ביי אַלע אידישע קינדער איבער דער גאָרער וועלט; און אַלע מעשים פון יענעם טאָג פון אָנהייב ביזקל סוף, זייגען שוין לאַנג פאַרשריבן אין די פּאָעטישע מעמואַרן אונדזערע. אין דעם דאָזיקן טאָג באַקט מען און מ׳קאָכט, מ׳גרייט צו פיש און עופות, מ׳דריקט אויס ראָזשינקעס און מ׳שאַרפט מעסערס, מ׳שניידט נעגל; מענטשן טונקען זיך אין וואַרעמע בעדער און פאַרען אויס דעם שווייסיקן גוף, וואָס האָט זיבן טעג נאָכאַנאַנד ניט געהאַט אויף זיך קיין טראָפּן וואַסער. דערצו קומט צו די טרדה פון אויפראַמען דאָס הויז, וואַשן די פענצטער, שייערן די טישן, די בענק, אויס־שמירן די פּאָדלאָגע און ווענט מיט ליים. אין פשוטע ווערטער: אַ גרויסע צוגרייטונג פאַרן מלך מלכי המלכים. צו די אַלע מלאכות דאַרף מען נאָך צורעכענען די קולות און געשרייען צווישן מאַן און ווייב, צווישן מאַמע און טאָכטער, צווישן שוויגער און שנור. דער טאַטע בייזערט זיך אויף די בנים, וואָס האָבן אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם עול פון חדר און צוזאַמען מיט דעם אויך דעם יאָך פון דרך־ארץ. אַ פרוי שרייט אויף איר טאָכטער, למאי זי האָט אַראָפּגעשטעלט די שיסל אָדער דעם קרוג אויף דער פּאָדלאָגע און ניט אויף דער באַנק. אַפילו די קאַץ ווערט אַרומגעיאָגט פון איין פּלאַץ אויפן צווייטן. און פאַרגעסט ניט די סתם אָרעמע לייט, וואָס גייען נאָך איצט אום

איבער די הייזער. און פאַרגעסט ניט אַלע שווערע דאגות פון די לעצטע גייער, וואָס מוזן אין דער לעצטער מינוט אָנקומען צו אַ גראַשנדיקער הלוואה, צי נאָך אַ פאַרדינסטל, און קוקן אויס די אויגן אויף אַ נס פון הימל... אַזעלכע נסים טרעפן זיך אַפילו פרייטיק נאָך האַלבן טאָג און נאָך אַ שעה־צוויי איידער ס׳שליסט זיך דער טויער פון אינדערוואַכן. דער און דער האָט ניט געהאַט קיין ליכט אויף צום בענטשן, ס׳האָבן זיך געהאַט אויסגעלאָזט אַלע האָפענונגען — און דאָך ברענען ליכט אויף זיין טיש, ווען דער אָוונט פאַלט צו.

„און ס׳איז געוואָרן ליכט!״ ליכטיק אין דער אידישער מחנה, ליכטיק ביי די קינדער פון גאָט. די טישן זיינען געגרייט, אַלע גופים זיינען באַקליידט אין זיידנס און טוך. אין די קלויזן און בתי־מדרשים לויכט שוין דאָס ליכט פון דער שכינה. תפילה און געזאַנג ווערט געהערט, און געפילן פון סליחה און מחילה פילן אָן איטלעך האַרץ. ווער ווערט דען איצט מקנא זיין דעם צווייטן? ווער טראָגט איצט אַ שנאה צום אַנדערן? ווער איז איצט עמיצן עפּעס שולדיק? אַ אידישער מענטש גאַרטלט זיך איצט אונטער מיט זיין גאַרטל, שטעלט זיך ביי זיין שטענדער מיטן סידור אין האַנט. און דעם סידור האָבן מיר דאָך בירושה פון די אַנשי כנסת הגדולה... שבת צו גאָט און צום פאָלק פון זיין בונד! מיר זיינען די קינדער פון אברהם זיין ליב־האָבער און זיין שוץ איז איבער אונז תמיד. גאָט האָט געהייליקט דעם זיבעטן טאָג אויף אַלע דורות — און די שאָטנס צעגייען. אַלע דאגות פון וואָכעדיקע טעג זיינען אַוועק און דער קאַמף פאַרן קיום פון אידישן פאָלק איז צעפלויגן אין דער לופטן. אַ טאָג פון קדושה און רו, אַן אָפּרו פון דעם שווערן יאָך פון פרנסה. דער טיש איז געגרייט פאַר אַלעמען. עסט פונעם בעסטן און טרינקט פונעם שענסטן. עסט און טרינקט און בענטש דעם טאָג פון גאולה!

יהודה שטיינבערג

„ברכי נפשי״ און „פּרקי־אָבות״

און איך בין דאַן געווען אַ דרייצניעריק אינגל, וואָס פלעגט באַגינען אַוועק אין חדר און פאַרזיצן דאָרט ביז שפּעט אין אָוונט. פלעג לערנען גאָטס תורה און קומען אַהיים בייטאָג איבערצוכאַפּן ס׳האַרץ און ביינאַכט — איבער־שלאָפן. דורך דער גאַנצער וואָך פלעג איך זיין אין דער היים אַ צופעליקער גאַסט, אַ היימישער אין שטוב פלעג איך זיין בלויז פון פרייטיק נאָך האַלבן טאָג. דעמאָלט האָט מען אונדז, קנעכט, גאָטס קליינע קנעכט, אַרויסגעלאָזט אויף דער פריי ביז מאָרגן נאָך האַלבן טאָג.

שבת נאָך האַלבן טאָג פלעגט דער רבי צונויפנעמען זיינע תלמידים; ווינטער האָבן מיר געלייענט „ברכי נפשי״ און זומער — געזאָגט „פּרק״,

דורך די ווינטערדיקע שבתים פלעגט אונדז דער רבי ניט צונויפ־נעמען ביי זיך אין שטוב — נאָר אין אַלטן בית־מדרש. צווישן אַלע אַנדערע זאַכן מיט וועלכע דער דאָזיקער בית־מדרש האָט זיך אויסגעטיילט פון אַלע אַנדערע שולן, איז געווען אויך דאָס, וואָס דער שמש פון בית־מדרש איז געווען אַ ניט קיין באַוויבטער און ער האָט ניט באַדאַרפט גנב׳ען פון קהל׳שן האָלץ — דעריבער איז דאָרטן געווען וואַרעמער ווי אין אַלע אַנדערע שולן.

דער הויפּט־מאַגנעט וואָס פלעגט ציען דעם רבי׳ן פון שטוב צום בית־מדרש, איז געווען די באַנק לעבן אויוון. אָבער ניט תמיד האָבן מיר זוכה געווען צום דאָזיקן געהויבענעם פּלאַץ: על־פּי־רוב פלעגט זיך דער שמש מקדים זיין און זיך אויסציען אויף דער באַנק אין פולער לענג, זיך צעלייגט ווי ביים טאַטן אין וויינגאָרטן און געכראָפּעט. די גרעסערע אינגלעך פון חדר פלעגן זיך באַרימען, אַז זיי קענען אָן שמש׳ס כראָפּ דערקענען, וואָס פאַראַ מין סעודה ער האָט יענעם שבת געגעסן: אויב ער האָט געגעסן ביי אַ גבירישן טיש, איז דאָס כראָפּען געווען אַ שווערס, אַ גראָבס, און האָט פול געמאַכט דעם גאַנצן חלל פון בית־מדרש; אויב אָבער ער האָט געהאַלטן שבת ביי אַ איד אַן אָרעמאַן — איז דאָס כראָפּען געווען אַ דינס, אַ לאַנגס, אַ מין זיפץ... ס׳האָט אויסגעזען, ווי ער וואָלט פון שלאָף דערציילט אַ מעשה פון אַן אָרע־מאַנסקן לעבן.

אָבער אַמאָל פלעגט טרעפן, אַז די באַנק פלעגט אַריינפאַלן אויף אונדזער חלק און דעמאָלט איז דער רבי געזעסן מיט אונדז לענגאויס אין איין שורה, מחמת, דער רבי האָט שטאַרק ליב געהאַט דעם וואַרעמען אויוון, וואָס איטלעך מאָל וואָס דו גיסט אים אַ טאָפּ געפינסטו אין אים אַ באַזונדערן טעם און אַ מחיה׳דיקן תענוג.

און מיר לייענען: „לויב, מיין נשמה... ער וויקלט זיך אין ליכט ווי מיט אַ קלייד... זיי שטייגן אויף בערג, נידערן אַרונטער אין טאָלן... דער וואָס שיקט קוואַלן אין די טייכן... אויף זיי רוען די פייגל פון הימל, פון צווישן די צווייגן גיבן זיי אַרויס אַ קול... די צעדערן פון לבנון וואָס ער האָט געפלאַנצט... דאָרטן נעסטלען פייגל"...

און אין דרויסן ברומט דער ווינט מיט אַן עלטערלעכן רוגז: „דאָס קלייד פון ליכט" אין הימל איז גרוי, פאַרפלעקט... די פענצטער זיינען פאַרקאַוועט מיט שניי און אייז, באַמאָלט מיט ביימלעך און מיט קליינע צע־דערן, נאָר די פייגלען פון הימל טוען אין זיי ניט רוען... ס׳טרעפט, אַז די זון קוקט אַריין אויף אַ רגע דורך די פענצטער — האָט זי אַ פּנים, ווי זי בעט זיך מען זאָל זי אַריינגעמען אין בית־מדרש אַריין, מ׳זאָל איר געבן אַ פּלאַץ לעבן אויוון, זיך אַביסל אָנוואַרעמען...

און דער אויוון שלאָגט מיט וואַרעמקייט און שפּרייט אויף אונדז אַ ליבן דרעמל. די אינגלעך גענעצן... דער רבי פאַלט אויף דער נאָז, אַזוי

ווי ביים וואַכעדיקן תחנון... „זאָגט, זאָגט!" — רופט ער אַ פאַרשלאָפענער: „אַ פסוק נאָך אַ פסוק, איינער נאָכן אַנדערן!"

און איך גיי איבער אין אַ צושטאַנד צווישן וואָך און דרימל...

און איך זע זיך אַליין צווישן הויכע בערג... און אויף די בערג בייגן די געטלעכע צעדערן איבער מיר זייערע קעפּ... און די פייגלען פון הימל סוד'ן זיך איבער מיר... רופן צו מיר פונצווישן די בלעטער... און פון די בערג אַרויס ריזלט און פליסט אַ קלאָרער טייך, אַ ריינער ווי זילבער, שטיפט און צעוואָרפט זיך אויף רעכטס און אויף לינקס איבערן גרינעם טאָל... און אויף די ברעגעס טאַנצן און שפּרינגען קליינע חיה'לעך און גרויסע חיות... און איך טאַנץ און שפּרינג מיט זיי צוזאַמען, איך שפּרינג אַרויף און רייט אויף איינער אַ גרויסער חיה... איך צי אַ צווייטער חיה פאַר די אויערן... דריק צו דעם עק פון אַ דריטער... אָבער זיי טוען קיין שלעכטס ניט און זיי בייסן ניט: צי דען קענען זיי מיר טאָן עפּעס שלעכטס — אַז זיי האָבן אַ גרויסן גוטן גאָט איבער זיך, וואָס האַלט אָפן זיין האַנט און זעטיקט יעדן איינציקן פון זיי מיט זיין גוטן ווילן?!

היינט דאָרטן... סאַראַ ריינער ליכטיקער הימל! און דער הימל איז גאָר קיין הימל ניט — נייערט, אַ קלייד... אַ קלייד פון ליכט! און די ערד אונטן איז גאָר קיין ערד ניט — נייערט אַ גרינער טעפּיך, און די וואָלקנדלעך אין הימל זיינען פליגלדיקע פערדלעך, געשפּאַנט אין אַ ליכטיקער קאַרעטע, וואָס שוועבט אין דער לופטן...

דעם רבינ'ס קול וועקט מיך פון דרימל. איך כאַפּ מיך אויף און הער איינעם פון די אינגלעך זאָגן: „מאַכט שפּראָצן גראָז פאַר דער בהמה" — און איך טו אַ קוק צום פענצטער און זע שניי און אייז...

„ווי!" — זיפץ איך מיך אָפּ און בענק נאָך די גרינע פעלדער, נאָך די פייגלען, נאָך אַ לויטערן הימל, נאָך די זילבערנע טייכן. „ווי, ווען וועט שוין נעמען אַ סוף צום דאָזיקן ווינטער?"

אָבער סוף־כל־סוף גייט דער ווינטער אַוועק און ס'קומט אָן פרילינג. די פרייע שוועלבעלעך קומען צוריק צו זייערע נעסטן, און מיר — מיר, גאָטס קליינע קנעכטעלעך, גייען צוריק אין חדר אַריין.

און יעדן שבת נאָך האַלבן טאָג נעמט אונדז דער רבי צוזאַמען ביי זיך אין שטוב צו זאָגן „פּרק".

און דעם רבי'נס שטוב דעמאָלט זעט אמת'דיק ניט אויס ווי אַ חדר. די ווענט זיינען אויסגעקאַלכט. די פּאָדלאָגע איז באַשאָטן מיט געלן זאַמד, דער לאַנגער טיש איז צוגעדעקט מיט אַ טישטעך. אַלץ איז ריין, אַלץ איז ציכטיק. אַ געמישטער ריח פון ציבעלעס און קנאָבל און טשאָלנט און היץ — יאָגט אָן אויף אונדז אַ פוילקייט. אויך דער רבי איז היינט ניט אינגאַנצן „רבי": זיין שטערן גלאַנצט, די באַקן זיינען צערויטלט, די אויגן זיינע

זיינען גאַר קלענער געוואָרן היינט... און אונדז דוכט זיך, אַז ער שמייכלט... ניין, די דאָזיקע שטוב איז ניט קיין „חדר" היינט, אָבער קיין „וואַלד און פעלד" איז זי פונדעסטוועגן אויך נישט.

„קוק זיך צו צו דריי זאַכן" — זאָגט דער רבי אַפּיר און מיר ענטפערן אָפּ נאָך אים — „און דו וועסט ניט קומען צו קיין עבירה: וויס, וואָס ס'איז הויך און איבער דיר"...

און איך וויס, אַז הויך איבער מיר איז פאַראַן אַ הויכער הימל, אַ ליכטיקע זון, פריילעכע שטערנדלעך און אַ פולע לבנה...

און אונטן — אוי, ווי גוט ס'איז אין טאָל! ווי גוט ס'איז צו ליגן אויסגעצויגן ביים טייך... אַריינצוקוקן אין אונטערשטן הימל, וואָס געפינט זיך אין טייך...

אָבער דער פרק זאָגט, אַז אויבן איז פאַראַן „אַן אויג וואָס זעט און אַן אויער וואָס הערט און אַלע דיינע מעשים ווערן פאַרשריבן אין אַ בוך".

אָבער, צי דען האָב איך געטאָן אַ ניט קיין שיינע זאַך? צי דען וויל איך דען טאָן עפּעס אַזוינס וואָס איז ניט שיין? איך וויל דאָך בלויז ליגן אויסגעצויגן אויפן ברעג טייך.

דער רבי ענדיקט דעם פרק און שיקט אונדז פאַנאַנדער, פריי פון חדר. איך באַהאַלט זיך פון טאַטנס אויג און לויף שטילערהייט צום טאָל... איך שפּיר אונטער די פיס דאָס גרינע גראָז, און הייב אָן טאַנצן און שפּרינגען ווי אַ ציגנבאָק, אָן אַ ברעקל בושה פאַר זיך אַליין, פאַר אַ דרייצן יעריק אינגל וואָס לייגט שוין תפילין, וועלכן מ'איז שוין מצרף צו אַ מנין, ווי אַ פאַלנעם מענטשן.

און איך צי מיך אויס ביים טייכל און קוק אַריין אין וואַסער... און די זשאַבעס האַקן איבער זייער שמועס, הייבן אויף זייערע קעפּ און קוקן מיך אָן. מיר דוכט זיך, אַז זיי האָבן דערקענט אָן מיר, אַז איך בין אַ „בעל-סוד" און זיי קענען ריידן פאַר מיר וואָס נאָר זיי ווילן... און זיי ריידן, גראַגערן צווישן זיך... און דער טייך הערט און וואונדערט זיך... און קנייטשט זיין פּנים פון התפּעלות.

קאַר-קוררר! קררר! אָבער איך פאַרשטיי גאָרנישט ניט, וואָס דער-ציילן זיי? אַלץ וואָס איך האָב, אַלץ וואָס כ'האָב געהאַט, וואָלט איך דעמאָלט אַוועקגעגעבן, ווען עמיץ וואָלט מיך אויסגעלערנט פאַרשטיין זייער שפּראַך.

אָבער שאַ! דאָרטן, פון צווייטער זייט טייך, אין וואַלד קעגנאיבער — האָט איינע אַ פייגל אַרויסגעשאָלט אַ „תקיעה"... און אַ צווייטע האָט אָפּ-געענטפערט מיט אַ „שברים תרועה"... איינע פרעגט און איינע ענטפערט... אַלץ שוויַיגט, אַלץ האָרכט און פאַרנעמט... אין דער צווייטער רגע — טוען זיך אַ באַוועג די צווייגן פון דיביימער... און די היישריקן גייען אַרויס אין טענץ... און די כוואַליעס פון טייך שמייכלען, לאַכן... און איך וויל אויך

לאַכן, שפּרינגען, זינגען — אָבער כ'שעם זיך צו עפענען ס'מויל... דאָ, צווישן די דאַזיקע זינגער !...

„וואָס דאַרטן נעסטלען פייגלען... פונצווישן צווייגן גיבן זיי אַרויס אַ קול"...

און איך זוך דעם גרויסן און דעם גוטן גאָט, וואָס עפנט זיין האַנט און „זעטיקט יעדע לעבעדיקע באַשעפעניש מיט ווילן" און איך קוק אין דעם גרויסן, לאַנגן, ברייטן הימל... און איך ווייס, אַז דאַרטן איז גאָט און איך האָב אים זייער, זייער ליב.

און פלוצים פאַרכאַפּט מיך אַ געוואַלטיקער באַגער אַריינצודרינגען אין דאַזיקן הייליקן לאַנד, וואו עס נעסטלען די פייגל פון „ברכי־נפשי"; און כ'האָב שוין געהאַט אויסגעטאָן די שיך און אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די זאַכן, גרייט אַריינצושפּרינגען אין טייך.

„און אַלע דיינע מעשים ווערן אין בוך פאַרשריבן" — האָב איך מיך ניט־ווילנדיק דערמאָנט.

צי דען מעג מען שבת זיך באָדן אין טייך? און פלוצים האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אַז די קעפּלעך פון די זשאַבעס וואָס קוקן אַרויס פון טייך, זיינען ניט קיין קעפּלעך פון זשאַבעס, נאָר שאַרבנס, וואָס שווימען איבערן וואַסער, און די פייגלען זינגען ניט, נאָר זיי שרייען אויס: „על דאטפת אטפוך!"

און איך שרעק מיך און האָב מורא פאַר גאָט... און טו מיך צוריק אָן מיינע זאַכן... און מיין מורא פאַר גאָט האָט פאַרטריבן מיין ליבשאַפט צו גאָט „וואָס עפנט זיין האַנט און זעטיקט יעדע לעבעדיקע באַשעפעניש מיט ווילן"...

און באַלד דערמאָן איך מיך, אַז דאַרטן, אין אַלטן בית־מדרש וועט מיך דער טאַטע אַרומזוכן מנחה דאַווענען, און אויב ער וועט מיך ניט געפינען — וועט מיך שוין מער ניט פעלן.

און די מורא פאַרן טאַטנס שטראָף האָט אַרויסגעטריבן פון האַרצן די מורא פאַר גאָט... און איך לרייט מיך שוין פאַרויס אויסצוטראַכטן אַ ליגן, אַז איך בין ביז איצט געווען אין חדר...

און איך איל מיך און לויף צוריק. איך קום אַריין שטילערהייט, שטופּ זיך דורך די דאַווענער, און בין זיך משתדל, אַז דעם טאַטנס אויג זאָל אויף מיר פאַלן... דער טאַטע, דוכט זיך, זעט מיך ניט... ס'איז אַ סימן צו גוטן.

מיר גייען צוריק אין שטוב — עסן שלש־סעודות. דער טאַטע זינגט זמירות. „אל מסתתר בשפריר חביון"... און אין מיין האַרצן וועקט זיך אַ בענקשאַפט צום גאָט וואָס איז פאַרבאָרגן.

נאָך הבדלה רופט מיך דער טאַטע צו: קום נאָר אַהער, פיינער בחור, וואו ביסטו דאָס דעם גאַנצן טאָג פאַרפאַלן געוואָרן?

דאָס האַרץ אין מיר ווערט אָפּגעשטאָרבן: ס׳איז ניט קיין גוטער סימן פאַר דער גאַנצער וואָך.

אויפן קומענדיקן שבת — טראַכט איך שוין ניט מער וועגן טייך. מיר זיצן ביים רבי׳נס טיש מיט די אָפענע סידורים. נאָר דער רבי האָט זיך געגעבן אַ היתר צו כאַפּן אויף אַ רגע אַ דרעמל פאַרן פּרק־זאָגן.

און איך בלעטער מיין סידור און וויל אויסמעסטן פאַרויס די לענג פון פּרק — און פאַר די אויגן לויכט אויף דער „פּרק־שירה״.

אויך דאָס איז אַ „פּרק״, אָבער אַ „פּרק־שירה״... פאַרוואָס לייענט ניט דער רבי מיט אונדז דעם דאָזיקן פּרק?

די פראָש זאָגט: „ברוך שם כבוד מלכותו״!

אוי, האַרץ מיינס — איצט ווייס איך, וואָס זיי האָבן דעמאָלט גערעדט.

דער פויגל וואָס זאָגט: „אויך דער פויגל האָט זיין הויז און דער שוואַלב זיין נעסט.״

„וואָס דאַרטן נעסטלען די פייגלען... פונצווישן די צווייגן גיבן זיי אַרויס אַ קול״...

ווי וואָלט איך ליב געהאַט דעם רבי׳ן, ווען ער וואָלט דעמאָלט געלייענט מיט אונדז „ברכי־נפשי״, און מכוח „פּרקי־אָבות״ וואָלט איך אים צוגעזאָגט בהן־צדק זיי צו לייענען אין די ווינטערדיקע שבתים.

חיים נחמן ביאַליק

א

שבת אויפן דאָרף

פון איין זאַך האָט דער טאַטע געהאַט גרויס עגמת־נפש: פון דעם, וואָס אין דאָרף איז ניט געווען קיין באַשטענדיקער מנין און שבת און יום־טוב אָן תפילה־בציבור, פלעגט דער טאַטע זאָגן, האָט קיין אידישן טעם ניט. אַלע נפשות מאַנספאַרשוינען פון ביידע הייזער זיינען געווען זיבן. פיר פון אונדזער הויז: דער טאַטע, מיינע צוויי עלטערע ברידער און דער מלמד, און דריי פון זעליגס הויז. און זינט מיין ברודער איז אַוועק דינען זיינען געבליבן זעקס. דעריבער איז ביים טאַטן געווען אַ גרויסע שמחה, ווען גאָט האָט אים צוגעשיקט אורחים אויף שבת: פון די געהילץ־סוחרים, וואָס קומען אין וואַלד אַריין, צי פון די וואַלד־אַנגעשטעלטע, אָדער פון די אידן וואָס גייען איבער די דערפער, אַ קאַראַבעלניק, אַ גלעזער, און דאָס גלייכן. אַז אַזוינס האָט זיך געמאַכט — פלעגט דער טאַטע שיקן אַנזאָגן פּסח־איצי דעם מילכיקן, אַ פשוט׳ער איד אַ בעזדעטניק, וואָס האָט געוואוינט אַליין מיט זיין ווייב דער עקרה און זיינע מעלקעווּדיקע קי אין אַן אָפּגעלייגטן פולוואַרעק, אַ תחום־

שבת פון דאָרף. ער פלעגט זיך אויפהייבן באַגינען און קומען צו אונדז שבת־פרי אין הויז אַריין, געגאַנגען דורך גערטנער און לאַנקעס מיטן ווייסן טלית אונטער דער קאַפּאָטע, צו זיין אַ צענטער צום מנין. ניט וויל ער איז געווען אַזוי שטאַרק אַפּגעהיט פון טראָגן אום שבת — די מערסטע ישוב׳ניקעס זיינען ניט אַזוי שטאַרק מקפּיד ווען עס קומט צו מצוות־מעשיות, אלא ווי באלד מען איז שוין יאָ מקיים די מצוה פון תפילה־בציבור, דאַרף מען זי טאָן ווי גע־העריק. בשעת־הדחק האָט מען צוגערעכנט צום מנין אַ קליין קינד מיט אַ חומש אין הענטל. אַז די מנינים זיינען געוואָרן אָפּטער, האָט דער טאַטע אַראָפּגעבראַכט פון שטעטל אַ ספר־תורה, וואָס איז געשטאַנען באַהאַלטן אונ־טער אַ פּרוכת אין אַ קליין אָרון־קודש׳ל. די ספר־תורה איז איינגעשטאַנען אין חדר, וואו מיר האָבן געלערנט און געוואָרפן אויף אונדז, קליינוואַרג, אַ מיסטעריעזע הייליקע מורא. דאָס לייענען פון אונדזער מלמד מיטן ניגון און טראָפּ אין דער קליינער דאָרפישער עדה, וואָס איז געשטאַנען פאַרוויקלט אין טליתים און באַוואָפנט מיט ברילן און חומשים פלעגט וואַרפן אויף דעם שבת׳דיקן פרימאָרגן אין הויז אַ ליבע הייליקייט. ס׳האָט זיך געדוכט, אַז אפילו די קופערנע כלים, וואָס פינקלען געשייערטע אַרונטער פון גראַטקע שמייכלען צו אונדז מיט אַ שבת׳דיקן ליבן שמייכל, אין צווייטן חדר הינטער דער וואַנט פלעגט די מאַמע דעמאָלט שטיין אין איר ציכטיק שבת׳דיק קלייד און זיידענער פאַטשיילע, מיטן גראָבן סידור אין די הענט און אירע ליפּן שעפּטשען. די אויגן אירע זיינען פול מיט פריידיקע טרערן, וואָס זאָגן אומ־געפער אַזוי: „אמת טאָקע, מיר לעבן פאַרוואָרפן אין אַ העק, מיר וואוינען צווישן גויים, אָבער דער ליבהאַרציקער דערבאַרימדיקער פאָטער אין הימל וועט זיין פאָלק ניט פאַרלאָזן, ער האָט אונדז מיט זיינע גרויסע רחמים גע־געבן דעם שבת און האָט געמאַכט רוען אין מיין הויז זיין ריינע הייליקע תורה״. לכבוד אַזאַ שבת, ווען ס׳איז געווען אַ מנין אין הויז פאַר קריאת־התורה פלעגט זי פריטיק מאַכן נאָך אַ קוגל און נאָכן דאַווענען מכבד געווען דעם עולם מיט לעקעך און בראָנפן און געשטעלט פאַר זיי שבת׳דיקע מאכלים. די אידן פלעגן טרינקען מיט קליינע זופּן, ווי זייער שטייגער איז, און צוואוויג־טשעווען דעם טאַטן און דער מאַמען: „לחיים יאָסי, גאָט זאָל געבן ישועות ונחמות אויף אידן און לחיים, איטע, גאָט זאָל געבן, דיין זון זאָל קומען צוריק אַהיים אינגיכן!״ און די מאַמע פלעגט זיך אָפּזיפצן און ענטפערן: „אָמן. ווי דערלעבט מען עס שוין, רבונו של עולם?״

און אַמאָל פלעגט זיך מאַכן אַ שטיקל שמחה אין הויז, אַ קליינע יום־טוב׳דיקע סעודה. אין אַ ווינטערדיקן שבת־צו־נאַכט, ווען מ׳האָט געשאָכטן אַ קאַלב, צי גענז, און געפּרעגלט שמאַלץ, פלעגט אַראָפּקומען דער שוחט פון נאָענטן שטעטל, אַ איד אַ פּקח, ציכטיק אָנגעטאָן, מיטן ברייטן גאַרטל און מיטן פערלדיקן מויל. אַריינגעקומען אין הויז אַריין מיטן פוטערנעם בגד

און מיטן קעסטל חלפים און פארשמעקט דאס הויז מיטן ריח פון שטעטלשער אידישקייט און גייסטיקער געהויבנקייט. לכבוד אזא מין געשעעניש פלעגן באלד נאך הבדלה זיך צונויפקומען די מענטשן פון מנין: דער מחותן ר׳ זעליג מיט ווייב און קינדער, פסח־איצי דער מילכיקער און זיין ווייב די עקרה, און א צוויי־דריי פון די וואלד־שאפארעס, וועמען דער טאטע האט פארבעטן נאך פון ערב־שבת. מ׳זיצט ארום דעם זידנדיקן סאמאוואר ביים טיש, מ׳טרינקט טיי און מ׳שוויצט. דער טאטע און זעליג שפילן „וואלף און ציגעלע״ און דער מלמד שטייט איבער זיי און שאקלט זיך, ווי ער וואלט געלערנט גמרא, און גיט ביידע צדדים אויף אמאל עצות. די וואלד־שאפארעס — צום מיינסטנס פריילעכע לונג־און־לעבערס — מאכן די ווייבער צו לאכן. פסח־איצי דער מילכיקער לאזט ניט ארויס דעם ליולקע־ציביק פון מויל און פילט אן דאס הויז מיט רויך און עפוש, און מיין עלטערער ברודער, א יודע נגן שפילט אויפן פידל א שטיקל „חסידיש״, אדער „וואלעכיש״.

נאר אט האט מען ארייגעבראכט דעם שוחט אין הויז אריין — ברוך־הבא! גוטוואך! ״ — און אלע מאכן פלאץ פאר אים אויבנאן. נאכדעם, ווי ער טרינקט אויס א צוויי־דריי גלאז טיי און דערוואַרעמט זיך, גייט ער ארויס מיט פארשארצטע פאלעס און מיטן בלישצנדיקן חלף — מראה גזלן — צו דער שטאל, אפצוטאן זייער רעכט דעם קעלבל און די געבונדענע גענדז. די הויפישע הינט דערהערן די געוואלטן פון די געגדז און דאס מוקען פון קאלב, נעמען זיך קלייבן ארום שטאל און ווארטן מיט געבייזער און אומגעדולד אויף זייער חלק אפפאל, וואס ווערט אוועקגעווארפן אויפן מיסט. נאך שחיטה און בדיקה קומט דער שוחט צוריק אין הויז אריין, פארנעמט זיין פלאץ אויבנאן, און ווי פריער, באקומט ער צוריק זיין אידיש־שוחט׳ישן פנים מיטן ברייטן גארטל און פיינעם חיתוך־הדיבור. די „וועלף און ציגעלעך״ ווערן פארווארפן אן א זייט און אלע לאזן ניט אראפ פון אים דאס אויג. ר׳ גדי — אזוי איז דעם שוחט׳ס נאמען — זיצט אין זיין ריינער סאמעטנער יארמולקע, פאר־קאטשעט איבער דעם ווייסן ברייטן גלאנצנדיקן שטערן און דערציילט זיינע מעשיות. א מעשה פון אליהו הנביא, זכור לטוב! א מעשה פון רבי ישראל בעל־שם־טוב, זכרונו לברכה; און ווידער א מעשה פון שפאלער זיידן, זיין זכות זאל אויף אונדז מגין זיין; און נאך א מעשה פון א למד־וואוניק... אלע ארום שוויגן און שטרענגען זיך אן ניט צו פארלירן קיין ווארט. דער „רבי״ זיצט מיט פארמאכטע אויגן, מיטן שיטער בערדל אין האנט, שאקלט זיך, ווי ער וואלט געלערנט גמרא, און הערט זיך צו מיט גרויס כוונה, זיך אפ־זיפצנדיק ירא־שמים׳דיק אלע פאר מינוט. פסח־איצי וויקלט זיך איין אין רויך פון זיין ליולקע, זיין היטל וויט פארקאטשעט איבערן שטערן. די וואלד־אנגעשטעלטע, אט די דאזיקע פרייע יונגען, זיינען פלוצלונג געווארן ערנסט און איינע, א ווייבל א צנועה, איילט זיך צו פארשטעקן א ווידערשפעניקן לאק

האַר אונטערן טיכל. דער סאַמאָוואַר אַפּילו זינגט אַביסעלע געלאַסענער און זשומעט שטילערהייט. שאַ! דעם שוחט׳ס שמועס, אַ זיסער שמועס, געלאַסן און באַ׳טעמ׳ט, פליסט אַצינד בנחת מיט זיסע טראָפּנס און לייגט זיך אויפן האַרצן ווי אַ באַלזאַם, וואָס איז מחיה־נפשות. די וועלט, אויב אַזוי, איז נאָך ניט קיין הפקר־וועלט, דער שומר־ישראל, אויב אַזוי, דרעמלט ניט און שלאָפט ניט...

נאָכדעם די סעודה פון „מלווה־מלכה", וואָס איר אָנהייב איז משקה — בראָנפן און נאַליווקעס מיט גריוון, מיט פּופּקעס און געהאַקטע לעבער פון די געקוילעטע גענדז; איר מיטן — ווידער משקה מיט אַ קאָכעדיקן רויטן באָרשט, מיט געפילטע קנישעס; און צום פאַרבייסן — זמירות למוצאי שבת, מיין ברודערס שפּילן אויפן פידל און התלהבות׳דיקע טענץ ביז אַ שפּראָץ אויף טאָג. פּסח־איצי דער מילכיקער, אַט דער איד דער שווייגער, וואָס האָט געשוויגן דורכן גאַנצן יאָר, פלעגט אין אַזאַ מין נאַכט פּלוצלונג אַרויסשפּריצ־גען פון די כלים און קומען צו דער העכסטער מדרגה פון התלהבות. ער פלעגט טאַנצן און זינגען אין גרעסטן עקסטאַז, ביז כלות הנפש, און טאַנצנדיק וואַרפט ער אַראָפּ פון זיך די קאַפּאָטע, זיין פּנים — אַ שטיק פייער, די אויגן — פאַרמאַכט, די הענט — אויסגעשפּרייט מיט רחמים און ברומט און שרייט אויפן קול: „ישראל עם קדושים, זאָל איך זיין אַ כפּרה פאַר אייער מינדסטן נאָגל!" אָדער, מיט אַ געוויין: „אידן, בני רחמנים! לאָזט מיך גיין אויף קידוש־השם! האָט רחמנות, בינדט מיך און וואַרפט מיך אין פייער! אוי, אוי, ס׳האַרץ ווערט פאַרברענט פון ליבשאַפט צו אידן!" — אַט אַזוי פלעגט ער טאַנצן און ברומען און וויינען ביז ער פלעגט אַוועקפאַלן אויף דער קאַנאַפּע, ווי אַ טויטער, און אויף מאָרגן פרי — באַגינען, ווי ער האָט זיך אויסגעניכטערט, פאַר׳גנב׳עט ער זיך צוריק ביי זיך אין הויז אַריין, צוריק צו זיינע קי און מילכיקס און ליולקע און פלעגט ווידער אַנטשוויגן ווערן אויף אַ שטיק צייט.

די מערסטע יום־טובים פלעגן אַוועק אין שטילער צנועה׳דיקער פרייד, געמישט מיט אַ שטילן אומעט. דאָס זיין אָפּגעזונדערט איבערגעוואָלט פון דעם אידישן גוף, שפּירן די דאָרפסלייט זייער שטאַרק און דאָס האַרץ בענקט. די העלפט פון „לכם" ווערט אויסגעפילט, ווי ס׳באַדאַרף צו זיין: עסן, טרינקען, שלאָפן, גיין ליידיק — אָבער די צווייטע העלפט — פון „לאדוני" — איז אַ פאַרשטערטע. ניטאָ קיין בית־מדרש, ניטאָ קיין אידישער ציבור, ס׳איז גאָרנישט ניטאָ. אַמאָל טרעפט, ס׳איז ניטאָ אַפּילו קיין מנין, ווייל דער מלמד פאָרט אַוועק אויף די יום־טובים צו זיך אַהיים, און אורחים זיינען אויך אַ זעלטנהייט, מחמת, וואו געפינט איר אַזאַ בלוטיקן אָרעמאַן, וואָס זאָל אויף יום־טוב ניט זיין ביי זיך אין דערהיים? און אַז ס׳קלייבט זיך שוין יאָ צונויף אַ מנין מיט גרויס שוועריקייט, וואָס פאַר אַ טעם האָט עס שוין

צו גיין הקפות מיט אַן אײנציקער ספר־תורה? אָדער, מקיים צו זיין די מצוה פון לולב מיט אַן אײנציקן לולב? גיין גוט־יום־טוב ביטן איז אויך ניטאָ איבעריקס צו וועמען, און קיין גרויסער טעם איז דערין ניט פאַראַן. דער מחותן זעליג און פסח־איצי קומען צו גאַסט צום טאַטן, פסח־איצי און דער טאַטע — ביים מחותן זעליג, דער טאַטע מיט זעליגן — ביי פסח־איצין און דערמיט לאָזט זיך דאָס אויס. מ׳זיצט צוגאַסט אין שכנ׳ס הויז, מ׳קנאַקט ניסלעך און דיניע־קערלעך, מ׳דערציילט זיך פאַרעלטערטע נייעסן, מ׳פויקט מיט די פינגער אויפן טיש און מ׳גענעצט ביז די קינבאַקן טוען וויי.

אַז דער עלטסטער ברודער איז אַוועק דינען איז אין מאַמעס שטילן טרויער־בעכער צוגעקומען נאָך אַ נייער טראָפּן, וואָס האָט זיך געלאָזט שפּירן דערהויפּט אום שבת און יום־טוב. דער עולם אין הויז איז קלענער געוואָרן, מיין ברודערס פידל איז געהאַנגען אויף דער וואַנט שטום און פאַר־לאָזן. דאָס ליידיקע פּלאַץ ביים טיש האָט אויסגעזען אין דער מאַמעס אויגן ווי אַן אַרויסגעריסענער צאָן אין סאַמע שפּיגל פון מויל, צי ווי אַן אָפּגע־האַקטער פינגער. ביים אויסטיילן די שבת׳דיקע חלקים פלעגט זי אויפהייבן טרויעריקע אויגן אויף יענעם ליידיקן פּלאַץ און פלעגט איינהאַלטן אַ זיפץ, כדי ניט צו פאַרשטערן איר שבת, אָדער יום־טוב.

ב

די מאַמע בענטשט ליכט אויפן וועג

מיט זון־פאַרגאַנג זיינען די וועגענער צוגעקומען צו אַ וועלדל, אום־געפער אַ האַלב־שעה פאָרן פון שטעטל. די מאַמע האָט זיך פּלוצלונג אויפ־געכאַפּט, פאַרריכט די פאַטשיילע אויפן קאָפּ, אַרויסגענומען אַ קליין פּעקעלע פון די פּעק, געבעטן אָפּשטעלן דעם וואָגן און איז אַרונטערגעקראָכן.

„וואוהין גייסטו?" — האָט דער טאַטע געזאָגט, זענענדיק, ווי זי פאַר־נעמט זיך צו אַ בערגל אין וועלדל. ער האָט אָפּגעשטעלט זיין וואָגן אויך.

„ליכט־בענטשן" — האָט די מאַמע געענטפערט.

קיינער האָט זיך ניט פאַרוואונדערט. היינט איז דאָך שבת און פּסח צו־זאַמען און זי האָט קיין מאָל ניט פאַרפעלט צו בענטשן ליכט. אָבער קיינער האָט זיך ניט געקענט פאָרשטעלן, אַז אַפילו אין דער בהלה פון גירוש וועט זי ניט פאַרגעסן אָנצוגרייטן ליכט, טאָמער וועט פינצער ווערן אין וועג.

מיין ברודער שמואל האָט זיך געאיילט נאָך איר, איר באַהילפיק צו זיין. די וועגענער מיט זייערע אָנטרייבער די פויערים זיינען געבליבן שטיין אויפן אָרט און איר נאָכגעקוקט מיט יראה און כבוד. אין אַ מינוט אַרום האָבן זיך פון בערגל געגאָלדיקט צוויי קליינטשינקע פלעמלעך. דאָס בלינדע

וועלדל איז פלוצלונג געוואָרן זעעוודיק ווי ס׳וואָלטן אין אים אַריינגעזעצט געוואָרן צוויי לעבעדיקע אויגן. די ביימער אין וואַלד האָבן געגאַפּט אויף דער אידענע מיט דער פאַטשיילע, וואָס איז געשטאַנען צווישן זיי מיט אויס־געשטרעקטע הענט איבער די ליכט און שטילערהייט געוויינט.

אַ מאָדנע זאַך: ווי משונה־טרויעריק די לאַגע איז געווען אין יענער מינוט, האָט זיך מיר פונדעסטוועגן געדוכט, אַז אין דער רגע וואָס די צוויי קליינע פלעמלעך האָבן אויפגעלויכטן צווישן די ביימער, האָט דעם גאַנצן וועלדל אַרומגעכאַפּט אַ קדושה. אַז אין איינס פון זיינע פינצטערע ווינקלען, אין אַ טיף־באַהאַלטענעם היכל, האָט זיך אויפגעעפנט אַ טירל פון רחמים און אַ גוטער מלאך האָט פון דאָרטן זיין קאָפּ אַרויסגעשטעקט. די צוויי פלעמלעך האָבן אין מיינע אויגן אויסגעזען, ווי צוויי גאָלדענע פונקטן פון אַ סוף־פסוק אויפן ברעג הימל: ביז דאַנען — וואָך, פון דאַנען און ווייטער — שבת און יום־טוב. דער צער, וואָס האָט אונדז אַלעמען אין יענער שעה אַרומגעכאַפּט, איז ווייך און געהייליקט געוואָרן. ס׳האָט זיך געדוכט, אַז אַפילו די פויערים האָבן דאָס דערשפּירט און נאָכן ליכט־בענטשן, ווען זיי האָבן זיך ווידער גע־נומען רירן מיט די וועגענער, האָט זייער גאַנג דורכן וואַלדיקן וועג און דורך דעם פינצטער, אויסגעזען שטילער און רואיקער ווי פריער. זייער „וויאָ, וויאָ!" אויף די פאַרמאַטערטע פערד איז אַרויסגעקומען איינגעהאַלטענער, רחמנות׳דיקער, ווי דער צער פון דער מינוט וואָלט אונטערטעניק געמאַכט זייערע הערצער און שטימען.

די מאַמע האָט שוין נאָך ליכט־בענטשן ניט געוואָלט זיך זעצן צוריק אין וואָגן. זי איז געגאַנגען צופוס מיטן זייט פון וועג און שמואל און דער טאַטע איר פוןביידע זייטן. די קינדער פון די אַנדערע וועגענער האָבן, לויטן טאַטנס עצה, זיך איבערגעזעצט אין אונדזער אייגענעם וואָגן, און גע־הייסן סטיאָפּן טרייבן פאָראויס צום שטעטל. גאָר איינגיכן זיינען די אַנדערע וועגענער און דער וואַלד געבליבן פון הינטן. כ׳האָב נאָכאַמאָל געוואָרפן אַ בליק צום בערגל אין וואַלד: די צוויי פלעמלעך האָבן צו מיר אַ בלינצל געטאָן און באַלד פאַרשוואונדן געוואָרן. „פאַרלאָשן!" האָט מיר אַ קלאַפּ געטאָן אין האַרצן, און ס׳האַרץ האָט זיך פאַרקלעמט אויפן וואַלד וואָס איז ווידער שטאָק־פינצטער געוואָרן. דער טויער פון רחמים, וואָס האָט זיך פאַר אַ רגע געעפנט, האָט זיך ווידער פאַרמאַכט, דער גוטער מלאך האָט צוריק־געצויגן זיין קאָפּ און אַלץ אַרום איז געוואָרן פאַרשטומט.

דערווייל איז דער וואָגן אַרויס פון וועלדל, און די לבנה וואָס איז פלוצלונג אויפגעגאַנגען אַנטקעגן אונדז פון דער ערד — האָט געקוקט אויף אונדז מיט גרויס וואונדער, מיט איר פולן פרצוף, ווי איינער זאָגט: ווער זיינען דאָס די דאָזיקע וואָס פאָרן אין אַזאַ צייט?

מיר האָבן זאַלבעפירט זיך צונויפגערעדט אין וואָגן, געזעסן און גע־

שוויגן. וויסט און פוסט אויף דער נשמה. קעלט, חושך, האַרצוווייטיק און בושה. ווי פאַרט מען דאָס אין אַזאַ צייט אַריין אין שטעטל?

און דאָס שטעטל קומט אַנטקעגן אַלץ נעענטער און נעענטער. עס ווינקט פונדערווייטנס, פון אָוונט־פינצטערניש, מיט ליכטיקע פונקען, יום־טוב׳דיקע פייערלעך, וואָס דערציילן פון ליכטיקע אויפגעראַמטע הייזער, פון טישן מיט קלאָרע טישטעכער, באַלאָדן מיט אַלדאָס גוטס, פון ווייסע קישנס פון די היסב־בעטן, פון וויין וואָס שעמערירט און טייערן גלאָזוואַרג, פון פינקלדיקע גאָפּל־מעסער, פון שיינע קליידער און צירונג און פריילעכע אויפגעלייגטע פּנים׳ער.

פון אַלע אידן פון גאַרער וועלט, איז מעגלעך, אַז מיר זיינען די איינ־ציקע, וואָס געפינען זיך איצט אין וועג.

(פון דער דערציילונג: „דער טראַמפּייט האָט זיך פאַרשעמט״)

ש. בן-ציון

אַ מעשה מיטן ווילנער גאון

דער גאון און צדיק רבנו אליהו ז״ל פון ווילנע האָט זיך מקדיש געווען לתורה און חכמה פון קינדהייט אָן. (מען דערציילט וועגן אים, אַז אין עלטער פון זעקס יאָר האָט ער פאַרשטאַנען און געדרשנ׳ט אין דער תורה, ווי אַ דערוואַקסענער מענטש) און פון קינדהייט אָן האָט ער זיך געפירט מיט פרומקייט און פרישות. ער האָט געשלאָפן ווייניק און געגעסן ווייניק און האָט זיך אָפּגעשיידט פון מינדסטן תענוג, ווייל בלויז תורה איז געווען זיין באַגער און ער האָט געלערנט דעם גאַנצן טאָג, פון פרימאָרגן ביז אָוונט, איינגעוויקלט אין טלית און תפילין, און די נעכט האָט ער געמאַכט ווי די טעג. ער איז געזעסן און זיך געמיט אין דער תורה, געלערנט און געחזר׳ט, זיך פאַרטיפט אין די סודות פון דער תורה און געדרשנ׳ט סתרי־תורה. די חכמים און די גאונים פון דור ביי אידן האָבן זיך געצויגן צום דאָזיקן „גאון פון גאונים״, זיינען געזעסן פאַר אים ווי תלמידים פאַר זייער רבי׳ן און אויפגענומען זיין תורה מיט יראת־הכבוד. און ער האָט זיך נוהג געווען מיט גרויס ענייוות, זיך באַנוגנט מיט ווייניק און געלעבט בצמצום אין זיין אָרעמער וואוינונג.

דערציילט מען וועגן אים די דאָזיקע מעשה:

ווען דער גאון איז נאָך געווען אַ יונגערמאַנטשיק און זיין נאָמען איז שוין געווען באַוואוסט צווישן אידן, האָט ער אויף זיך גענומען אַפּצוריכטן גלות; אַ סך יאָרן איז ער געווען נע־ונד איבער די אידישע קהילות אונטער אַ פאַרשטעלטן נאָמען ווי עפּעס אַן אָרעמאַן, כדי מ׳זאָל אים לאָזן צורו און מ׳זאָל אים ניט שטערן אין לערנען און טראַכטן.

איינמאָל אין זיין וואַנדער איז ער אַ דאָנערשטיק אויף דער נאַכט געקומען אין אַ קליין שטעטל און האָט באַשלאָסן צו האַלטן דאָרטן שבת. האָט ער זיך באַלד נאָכגעפרעגט אויפן בית־מדרש. אַריינגעקומען — האָט ער באַלד זיך געזעצט לערנען און איז אָפּגעזעסן די גאַנצע נאַכט על התורה ועל העבודה. אויף מאָרגן נאָכן דאַווענען, ווען אַלע מתפללים זיינען אַוועק אַהיים, איז אַריינגעקומען אַן אַלטיטשקע און האָט אָנגעהויבן גרייטן עסן אויף אַ ברעג טיש פאַר אַ בלינדן זקן, וואָס איז געבליבן אין בית־מדרש, געזעסן אין טלית און תפילין און אויך געלערנט. נאָכדעם, ווי זי איז פאַרטיק געוואָרן מיטן צוגרייטן, האָט דער אַלטער געזאָגט צו דער אַלטעטשקער: „קוק זיך נאָר איין און זע, ווער ס'איז דאָ פאַראַן אין בית־מדרש? אַ גאַנצע נאַכט האָב איך געהערט, ווי אַ איד זיצט און לערנט אין דער שטיל און דאָס קול זיינס איז מיר ניט קענטלעך — ס'איז אַוודאי אַ איד אַ דורכגייער, אַ תלמיד־חכם און אַ ירא־שמים.“ האָט זיך די אַלטע איינגעקוקט און געזאָגט: „ער זיצט נאָך דאָרטן אין ווינקל און לערנט, און ער האָט אַ פיינעם פנים און אַן אויסזען פון אַ קדוש וטהור“. האָט ער צו איר געזאָגט: „גיי נאָר בעט אים, ער זאָל עסן מיט מיר אָנבייסן“. איז די אַלטע באַלד געגאַנגען, זיך געשטעלט פאַרן גאון און געזאָגט: רבי, מיין מאַן זאָל לעבן בעט אייער כבוד צו עסן מיט אים אָנבייסן.“ דער גאון האָט לכתחילה זיך אָפּגעזאָגט דערפון, כדי ניט הנאה צו האָבן פון אַ סעודה, וואָס איז ניט גענוג פאַרן באַלעבאָס, נאָר ווען דער זקן איז אויך שטאַרק צוגעשטאַנען צו אים און אים פאַרזיכערט, אַז זיי האָבן, אַ דאַנק גאָט, פרנסה בריווח און זיי האָבן גענוג ברויט צו עסן און נאָך פאַרבעטן אַנדערע, איז דער גאון צוגעקומען צו אים און אים געפרעגט פונוואַנען זיי ציען זייער חיונה? האָט דער זקן אים געזאָגט: „די אַלטע, זאָל לעבן, גייט יעדן טאָג אין מיל אַריין און נעמט צונויף אַביסל מעל פון הפקר“. — וואָס הייסט?“ — האָט דער גאון געפרעגט. האָט ער אים געגעבן צו דערקלערן: ס'איז דער אָפּפאַל פון מיל, דאָס מעל־שטויב, מיין אַלטע קומט אַריין אַהין און זאַמלט עס צונויף מיטן רשות פון באַלעבאָס און פון דעם עסן מיר צו זאַט, און מיר האָבן אויך גענוג צו געבן עסן אויך אַנדערע אָרעמע לייט...“ איז דער גאון באַלד געגאַנגען מיט אים, זיי האָבן געוואַשן די הענט און זיך געזעצט עסן פון דעם דאָזיקן שוואַרצן ברויט און אַ מין געקעכטס פון טייג און וואַסער פון איין שיסל. זיי האָבן אָפּגעבענטשט און זיך ווידער געזעצט לערנען.

מנחה־צייט איז דער זעלביקער בלינדער זקן צוגעקומען צום גאון און געזאָגט: רבי, איך בעט אייך, איר זאָלט אונדז אָנטאָן דעם כבוד צו האַלטן מיט אונדז שבת און עסן ביי אונדזער טיש“. האָט ער אים געזאָגט: „איך דאַנק אייך, זיידע, פאַרן גרויסן כבוד, אָבער איר זייט דאָך ניט דער איינציקער מכניס־אורח ביי אידן, געוויס וועט מיך עמיצער בעטן אויף שבת,

טאָ פאַרוואָס זאָל איך צוליב מיר אויספעלן עסן?" האָט זיך דער זקן אַזש אויפגעטרייסלט און געזאָגט: „חס־ושלום, רבי! מיין אַלטע, זאָל לעבן, גרייט צו עסן אויף שבת מיט דער ברייטער האַנט, ווי אַ נגידת׳טע, פאַר אונדז און פאַר אונדזערע ליבע אורחים." פונוואַנען? " — האָט דער גאון געפרעגט. האָט ער אים געזאָגט: „איר שטייגער איז צו גיין יעדן ערב־שבת אין שלאַכטהויז, און זי העלפט די שטאָטישע ווייבער, אָפּפּליקן די עופות וואָס זיי שחט׳ן אויף שבת — און זיי גיבן איר דערפאַר ווער אַ קעפּל, ווער אַ פיסל און אַזוי האָבן מיר, ברוך השם, גענוג פלייש אויף שבת." און אַזוי איז דער גאון מרוצה געוואָרן צו האַלטן ביי זיי שבת.

נאָך קבלת־שבת איז דער גאון געגאַנגען מיטן זקן אַהיים. אַריינגעקומען — און אין דער אָרעמער דירה רוט דאָס ליכט פון שבת. דער טיש איז געגרייט פאַר יעדן איינעם צו צוויי קליינע חלה׳לעך, אינמיטן טיש שטייט אַ כוס מיט אַ קליין פלעשל רויטן ווין, גענוג אויף אָנצופילן דעם כוס. אין הויז איז ריין און ציכטיק, און אָרעמע לומדים קומען אַריין מיטן „גוט־שבת", און די זקנה, אָנגעטאָן אין ווייסן ענטפערט זיי „גוט יאָר" מיט אַ פריילעך אויפגעלעבט פנים און אַלע הייבן אָן זינגען מיטן פרייטיק ביינאַכטיקן זמר לשבת:

„שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא!"

און אַלע אין איין כאָר האָבן געמאַכט קידוש אויף דעם איינציקן כוס ווין. געוואַשן די הענט, זיך געזעצט עסן און יעדער איינער מאַכט „המוציא" איבער צוויי חלות — און די סעודה האָט זיך אָנגעהויבן מיט זמירות און געזאַנג, מיט קדושה און דאַנק. דער אַלטער סגי־נהור זיצט אויבנאָן, און דער עונג־שבת און אייביקע פרייד זיינען אויסגעגאָסן אויף זיין גרוי־באַקרוינטן פנים, און די גוטע אַלטיטשקע שטייט און באַדינט מיט גרויס חדווה די מסיבה פון לומדים און גאַסטפּאַרכטיקע מענטשן. און אַלע פרייען זיך און האָבן הנאה פון אירע מאכלים, ווי פון דער סעודת־שלמה בשעתו.

און אַזוי האָט די שמחה גערוט אין דער וואוינונג פון די אָרעמע מענטשן דעם גאַנצן טאָג שבת. דאָס קול פון געזאַנג און פרייד און דברי תורה האָט ניט אויפגעהערט פאַר איין רגע, און אַלע האָבן געשפּירט, אַז די שכינה רוט צווישן זיי און זיי האָבן געהאַט גרויס תענוג, אַ מין תענוג פון עולם הבא.

„פון זיי — פלעגט דער גר״א זאָגן — אָט פון יענעם אַלטן מיט זיין אַלטיטשקער, האָב איך געלערנט די מידה פון זיך צופרידנשטעלן מיט ווייניק".

אברהם רייזען

1.

אַן אורח אויף שבת

עס איז שוין געווען אַרום צוויי אַזייגער אין אַ ווינטערדיקן פרייטיק נאָך מיטאָג. דער שבת, וואָס האָט זיך שוין געשלייכט מיט אומגעזעענע טריט, איז געווען פון די טאָפּל־געהויבענע — אי אַ שבת ראש חודש און דער חודש אַליין אַ געהויבענער — אַ חודש אדר. חנה זלמנס, וואָס איז געווען געניט אין דעם יחוס פון יעדן שבת, און געוואוסט זיין באַדייטונג, האָט אויך גע־וואוסט אַז דער ערשטער שבת פון חודש אדר איז אַ פריילעכער. אין צוויי וואָכן אין דעם חודש אדר פאַלט אויס פורים און מיט טויזנטער יאָרן צוריק — פונקט אַקוראַט ווען, ווייסט זי ניט — האָט זיך אין דער מדינה פרס געטאָן מעשים און מיט די אידן פון יענער וויטער וויט און יענעם ווייטן לאַנד האָבן פּאַסירט גרויסע נסים.

איז זי דערפאַר אַליין געוואָרן פריילעכער. דאָס געשטאַלט פון אסתר המלכה, מיט וועלכער זי איז שוין באַקאַנט אַ פּאָר צענדליק יאָר זינט זי, חנה, לייענט דעם טייטש־חומש און דעם „תרגום שני", שוועבט איר שוין פאַר די אויגן — אַ גרינלעכע, אָבער פול מיט חן, און מרדכי אַליין, אסתר המלכה׳ס פעטער, מיט דער לאַנגער שוואַרצער באָרד און מיט די געדיכטע ברעמען איבער די שוואַרצע אויגן, וואָס איז אַ צייט געזעסן ביים טויער פון מלך אַחשורוש׳עס הויף און שפּעטער האָט אים המן הרשע געפירט איבער די שענסטע גאַסן פון דער שטאָט שושן — אויף אַ פערד, רייטנדיק, ער, מרדכי, טוט שוין אויך אַ שוועב פאַר אירע אויגן, ווי אַן אייגענער מענטש...

האָט זי אַוודאי אויף אַזאַ פריילעכן שבת צוגעגרייט בעסערע און טייערע געריכטן. אויף וועטשערע האָט זי אָפּגעקאָכט פיש — און פאַר דער יויך האָט זי רייז מיט בעבלעך... און אין צימעס האָט זי אַריינגעלייגט אפשר אַ לעפל מעל־צוקער, עס זאָל זיין גוט זיס... און אופן מאַרגנדיקן „וואָרמעס" האָט זי געגרייט גאָר אַ באַזונדער געריכט, וואָס איר זלמנ׳ען וועט אַוודאי געפעלן.

שטייענדיק אַזוי ביים אויוון און קוקנדיק אַלע ווײַלע צום פענצטער צו זען ווי שפּעט עס איז, ערשט די טיר האָט זיך געעפנט און ס׳איז אַריין אַ איד, אַן אָרעמאַן... פון דעם מין אָרעמע לייט, וואָס גייען אום איבער די הייזער.

איז עס געווען אַ וואונדער — פרייטיק און אַזוי שפּעט — אַן אָרעמאַן! געבן אים אַ שטיקל ברויט, האָט זי שוין ניט געוואָלט אים פאַרשעמען, בפרט,

אַז דער אָרעמאַן אַן אַ טאָרבע אונטערן בגד — האָט אויסגעזען פון די מער יחוס׳דיקע...

האָט זי אים שוין געוואָלט געבן מזומן געלט אַ קאָפּיקע...

אָבער דער אָרעמאַן, אַנשטאָט צו נעמען אַ נדבה, האָט גאָר איר עפּעס דערלאַנגט...

ס׳איז געווען אַ קליין קוויטעלע, אַ פּאַסיקל פּאַפּיר, פאַרשריבן מיט איין שורה — אַ פּלעט אויף שבת. איבערלייענען איז איר געווען פאַרשפּאַרט, בפרט, אַז ס׳איז אויף לשון־קודש. נאָר מען דאַרף דען לייענען? מען ווייסט שוין, אַז ס׳איז אַן אורח אויף שבת, וואָס מאָטע־בערל דער שמש, פון גרויסן בית־מדרש, האָט איר געשיקט.

מאָטע־בערל איז אַוודאי געווען חנה׳ס אַ גוטער פריינט. ער איז טאָקע מיט צוויי שעה צוריק אַליין דאָ געווען מיט זיין לאַנגער קערבעלע, וועלכע איז געטיילט אין צוויי טיילן. אין איין טייל די פושקע פאַר מזומנים, פאַר אים אַליין, און די צווייטע טייל — פאַר די ליכט, וואָס יעדע באַלעבאָסטע וואַרפט אַריין פאַרן בית־מדרש, אין וועלכן מאָטע־בערל איז אַזש דער אויבער־שמש, און מוז פאַרזאָרגן דעם בית־מדרש מיט ליכט אויף אַ גאַנצער וואָך.

האָט ער, הייסט עס, איר, חנה׳ן, אָפּגעטאָן: געשיקט איר גראָד אויף אַזאַ פריילעכן שבת אַן אָרעמאַן אַן אורח.

נאָר, שאַ — האָט זי גלייך אַ טראַכט געטאָן צוריק — פאַרוואָס טאָקע ניט? ווייל ס׳איז אַ פריילעכער שבת, שבת אדר, זאָל טאָקע זיין, אַז מאָטע־בערל, אירער אַ פריינט און טאָקע אַ פריילעכער איד, האָט איר געוואָלט צודינען.

האָט זי שוין אַ שמייכל געטאָן ווי צו זיך אַליין און אָנקוקנדיק דעם אָרעמאַן, וואָס איז געשטאַנען נאָך ביי דער טיר, ווי אַן אָנזאָגער פון ווייטע מדינות, האָט זי מיט אַ פולן מויל געזאָגט:

— נו, אַוודאי... קומט צוגיין.

און דער אָרעמאַן, ווי ער איז אַריין אָן ווערטער, אַזוי איז ער אָן אַ וואָרט צו זאָגן זיך אומגעדרייט מיטן פנים צו דער טיר און אַ שווייגנדיקער אַרויס.

חנה האָט שוין געזען נאָר זיין פּלייצע, און דעם ריס אין דעם סאַמע מיטן פון זיין בגד.

זי האָט אַזש אַ זיפץ געטאָן. זי איז אָבער געווען צופרידן.

ערשטנס, דעם כבוד. צו אָבי וועמען שיקט מען ניט קיין אורח, קיין „פּלעט" אויף שבת. און צווייטנס, די מצוה.

זלמן, וואָס איז אָבער נאָך געווען אין גאַס, זאָל קומענדיק זיך ניט בייזערן. ער האַלט ניט אַזוי שטאַרק פון מצוות.

אמת, אַ „גוטער" איז ער. געבן מענטשן עסן — אַוודאי און אַוודאי.

אָבער אַן אורח אויף שבת? האָ?... זי געדענקט שוין ניט, וואָס ער זאָגט דערויף.

זלמן, דער מאַן, מיט אַ שוואַרץ קליין בערדל, ווי שטאַרק צוגעשוירן, הגם געשוירן האָט ער בשתיקה, בלויז די שפּיצן, איז טאַקע באַלד אַריינגע־קומען אין שטוב. ער איז געווען אַנגעטאָן אין אַ ווינטערדיקן פּלאַשטש, אין וועלכן מען פאָרט מער אין אַ ווינטערדיקן וועג, אויף אַ יריד ערגעץ אין אַ שטעטל, אָבער ער טראָגט אים וואָך און שבת; ערב שבת פּוצט ער אים בלויז אָפּ מיט אַ בערשטל און נאָכדעם באַשפּריצט ער אים מיט קאַלטן טיי, וואָס נעמט אַרויס די פּלאַמעס — און דער פּלאַטש ווערט שוין פאַר־וואַנדלט אין אַ שבת׳דיקן בגד.

זלמן האָט זיך שוין געוואָלט נעמען צו זיין ערב־שבת׳דיקער אַרבעט, ערשט חנה, אַ פאַרשולדיקט־שמייכלענדיקע, האָט זיך אָנגערופן צוגרייטנדיק אים פאַרזיכטיק צו דער פּאַסירונג:

— וואָס זאָגסטו, זלמן, מיר האָבן דאָך אַן אורח אויף שבת.

— אַן אורח! — איז זלמן געבליבן שטיין, ווי אַ פאַר׳חידוש׳טער, אין מיטן שטוב, אָבער, קענטיק געווען, אויך מיט נייגעריקייט — ווער איז דער אורח?

האָט שוין חנה אויסגעזאָגט אינגאַנצן:

אַן אָרעמאַן, אַ פּלעט אויף שבת. ווייסט דאָך... מיר האָבן שוין לאַנג טאַקע ניט געהאַט קיין אורח.

זלמן האָט אַ ווילע געשוויגן, און באַלד אַן אומרואיקער געפרעגט:

— ווי זעט ער אויס? אַ יונגער, אַן אַלטער? מיט פּאות?

— כ׳וויס דען? איך האָב אַפילו אים גוט ניט אָנגעקוקט. דאַכט זיך, אַ איד אין די מיטעלע יאָרן.

האָט זיך שוין זלמן, ניט וויסנדיק ווער דער אורח וועט זיין, וואָס פאַר אַ מין איד דאָס איז, זיך גענומען גרייטען גאָר אַנדערש. טאַקע אַן אָרעמאַן אַן אורח, אָבער אַ פרעמדער מענטש. מען דאַרף ניט פאַרשעמט ווערן.

— האָסטו כאָטש גענוג צו געבן אים עסן? — האָט ער שוין שטאַרק אומרואיק געפרעגט — די דאָזיקע אידן עסן אַ סך, ווייסט דאָך...

חנה האָט דערויף שוין געשמייכלט, ווי אַ געניטע.

— וואָס הייסט, די פערטע חלה, וואָס אויפדערוואָכן פאַר די קינדער, וועל איך אים געבן אויף קידוש. ס׳איז אַ היפּשע חלה. פיש האָב איך. וועט מען די קינדער געבן קלענערע חלקים. און איך, ווייסט דאָך, בין ניט אַזאַ בעלנ׳טע אויף פיש.

— איך וועל אים מיין חלק אויך אַוועקגעבן.

— נו, און וואו צו זיצן וועט ער האָבן?

און זלמן האָט זיך גלייך גענומען ציילן די בענקלעך, און געכאַפּט

מיטן בליק צו מעסטן די גרייס פון קיילעכדיקן טיש, וואָס האָט פאַר די לעצטע עטלעכע יאָר זיך שטאַרק געשאָקלט.

האָט ער שוין געזוכט דעם ציגעל אונטערצושפּאַרן דעם טיש.

ער האָט אַ ריר געטאָן דעם טיש מיט די הענט. ערשט, ווי אַ נס — דער טיש שאָקלט זיך ניט.

און אַן איבעריקער בענקל וועט זיך אויך געפינען. דער אורח וועט שוין זיצן אויפן געפּאַרבטן טאַבורעט.

ס׳איז נאָר געווען די פראַגע: וואו, לעבען וועמען.

און ס׳איז געבליבן, — ער, דער אורח, זאָל זיצן אַנטקעגן זלמנען; ביי די זייטן די קינדער, און חנה אַליין, זי איז דאָך ניט שייך. זי דערלאַנגט דאָך בלויז דאָס עסן סיי־ווי־סיי. זי וועט זיך שוין צושפּאַרן לעבן אַ קינד.

אָפּגעדאַוונט ביים מנין, וואָס האָט זיך געפונען אין דער נאָענט, וואו זלמן דאַוונט אַלע פרייטיק־צו־נאַכט, שבתים און אַפילו ימים־טובים און די ימים־נוראים, איז ער געקומען פון מנין נאָך פאַר דעם אורח, וואָס דאַוונט אין גרויסן בית־מדרש.

האָט זלמן מיט די פינף קינדערלעך, פון עלטסטן ביזן קלענסטן, און מיט חנה׳ן אַליין, געוואַרט אויף דעם אָנקומען פון דעם אורח.

חנה איז געווען אָנגעטאָן אין איר שבת׳דיקער קלייד, מיט דער האַלב־זיידענער טיכל אויפן קאָפּ, גרייט מקבל פנים זיין דעם אורח, וואָס האָט זיך שוין אין די עטלעכע שעה, זינט זיין קומען מיטן קוויטעלע, צוואַקסן אין אַ גרויסער, אָנגעזעענער געשטאַלט.

ס׳איז שוין ניט געווען קיין אָרעמאַן, אַ פּלעט אויף שבת, נאָר איינער פון די וויכטיקסטע מענטשן, וואָס געפינען זיך אין דער וועלט.

און טאַקע, וואָס ווייסט זי ווער ער איז?

אפשר איז ער געווען גאָר אַ גרויסער גביר אַמאָל... עס פּאַסירט דען ניט?

און זלמן אַליין, אַן אָנגעלייענטער אין אַלערליי סיפּורים, דערציילונגען און אַפילו מעשה־ביכלעך, אין וועלכע ער האָט טאַקע ניט אַלע מאָל געגלויבט, אָבער איצט, ווען די פיר ליכט ברענען אין די לייכטער מיט אַזאַ סודות׳דיקן פלאַם, און דער פייער אין לאָמפּ אַליין, — אַ וואַכעדיקער לאָמפּ, וואָס שטייט אין מיטן פון די פיר לייכטער, — איז אויך גאָר אַן אַנדער פייער, עס ציטערט אַזש דאָס פייער אין גלאָז און ווי דאָס פייער וואָלט עפּעס געוואוסט — זלמן האָט אויך געוואַרט אויפן אורח מיט אַ טיאַכקען אין האַרצן און מיט אַ באַזונדער מין נייגעריקייט.

און אָט האָט זיך געעפנט די טיר און דער אָרעמאַן אין אַריין. ס׳איז געווען שוין טאַקע ניט קיין אָרעמאַן און ניט קיין אורח... נאָר אַ איד מיט אַ לאַנגער שיינער שוואַרצער באָרד, גרויסע אויגן אונטער אַ סאַמעטענער

היטעל, און דער בגד, אַ בורקע, האָט אויסגעזען ווי אַ בגד, וואָס עס טראָגן די גרויסע משולחים.

די קינדער האָבן אויסגעשטעלט זייערע אויגן פאַר׳חידוש׳טע. חנה אַליין האָט זיך דערמאָנט אין מרדכי הצדיק. אַזוי זעט מרדכי הצדיק אויס אין דער מגילה. און זלמנען האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס איז אַ געשטאַלט פון די אַמאַליקע אידן, פון שפּאַניע, וועדליק ער האָט געלייענט אין דער היס־טאָריע אויף לשון־קודש.

האָט שוין זלמן פאַרגעסן אין זיין אויפגעקלערטקייט, אין זיינע אַלע פרייע געדאַנקען, אין די חשדים, וואָס ער האָט אויף פרומע אידן בכלל, און ער האָט אים, דעם אורח, אויסגעצויגן די האַנט:

— שלום עליכם...

דער אורח האָט, ניט אויפהייבנדיק די גרויסע אויגן זיינע, נאָר פאַר־קערט, עטוואָס אַראָפּגעלאָזן צו דער ערד, אַרויסגעזונגען אויפן קול:

— עליכם שלום...

און מיט גרויס וואַזשנעקייט האָט מען זיך ענלעך געזעצט ביים טיש און דער אורח אין סאַמע אויבן־אָן.

און ס׳איז געווען אַ זכיה, אַז דער אורח האָט געענטפערט אַ וואָרט.

אָבער ווער ער איז און פון וואַנען ער איז — דאָס האָט ער ניט דער־ציילט. ניט פרייטיק־צו־נאַכט ביים טיש, און ניט שבת ביים טשאָלנט.

און דאָס האָט נאָך מער פאַרשטאַרקט דעם גלויבן, אַז סתם אַ איד איז דאָס ניט.

חנה האָט, נאָכדעם ווי דער אורח איז שוין אַוועק צום לעצטן מאָל געפּרואווט דערגיין ביי אים, ביי זלמנען.

— האַ, זלמן, דו ביסט דאָך עפּעס אַ געלערנטער, און אַ קענער, אַדרבא, זאָג ווער קען ער זיין, דער אורח.

— דאָס קען מען ניט וויסן — האָט זלמן, ווי אַ טיף־פאַרטראַכטער, געענטפערט, און האָט אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער, זען און האָרכן עפּעס מער, ווי מען זעט און מען האָרכט.

און חנה האָט שוין געפילט גאָר דערהויבן און אַפילו גליקלעך אויף איר שטייגער.

.2

אין גרינעם גאָרטן

פון שלאָפן שבת בייטאָג האָט הירש למדן ניט געהאַלטן. אַוודאי האָט הירש למדן, ווי איידל ער איז געווען, שבת געגעסן מער ווי אין אַ מיטנוואָך. אַפילו ווען פון יעדן „געריכט״ האָט ער נאָר פאַרזוכט, איז שוין געווען גענוג

ער זאָל זאָגן, אַז ער האָט צופיל געגעסן. אוןביים שטיקעלע פליש, וואָס דאָס ווייב האָט אים דערלאַנגט, שוין נאָכן קוגל, איז ער טאַקע „צוגעשטאַנען", געקלאָגט זיך און געבעטן זיך, אַז מער קען ער ניט. און אַ העלפט פון „חלק" אָוועקגעגעבן דעם בן־יחיד׳ל, וואָס איז געווען אַ דארינקער און אַן אויסגע־בלייכטער. אָבער עס זאָל אים ציען, הירש דעם למדן, צום שלאָף — דאָס ניט. ערשט נאָך אַזאַ „וואָרמעס" האָט אים געצויגן מער, ווי אינמיטנדערוואָך — צו העכערע ענינים, צו אַ טיפערן ספר, וואָס געפינט זיך צווישן די ספרים זיינע אין דעם אַליין־געמאַכטן ספרים־אַלמער.

מיטן זעצן זיך ביי אַ ספר, ביי זיין קליין טישעלע, וואָס איז געשטאַנען, ווי אָפּגעזונדערט פון די אַלע כלי־בית, נעענטער צום אַלמער ספרים, האָט ער ווי זיך אויסגעקויפט פון דעם ביסל גשמיות, אין וואָס ער איז נאָר־וואָס געווען אַריינגעטאָן, זיצנדיק ביים גרויסן טיש מיט די קינדער ביים שבת׳דיקן „וואָרמעס", מיט די עטלעכע געריכטן.

ס׳איז אַוודאי לכבוד שבת — דאָס צופיל עסן. ער, אָבער, האָלט ניט פון אַזעלכע גשמיות׳דיקע תענוגים. מעג זיך אַפילו אין די זמירות אויסגע־דעכנט ווערן די אַלע שבת׳דיקע מאכלים מיט אַ לויב־געזאַנג — ער בלייבט דערצו גלייכגילטיק.

ביי אים איז דער עיקר דער עונג־רוחני...

ס׳איז נאָר אַ שאָד, וואָס אין אַ זומערדיקן שבת איז אין שטוב אַמאָל צו הייס. דורכן אָפענעם פענצטער, צום הויף־צו, בלאָזט אַפילו אַריין אַ ווינטעלע, וואָס דערמאָנט אין זומער, אין דער שיינקייט פון „נאַטור", און עס רופט צו דער פרייער וועלט.

אַוודאי, ווען ער איז ניט הירש למדן מיט זיין „שטאַט", וואָס ער פירט, אַמאָל גאָר ניט ווילנדיק, נאָר ווייל עס האָט זיך שוין אַזוי איינגעפירט, אַז זיין רצון — וואָלט ער זיך געלאָזט אויף אַ שפּאַציר... און טאַקע אַראָפּ־גאַס, וואו עס הייבן זיך אָן ציען ביי ביידע זייטן ווענ די פרייע פעלדער, און דער גרינער וואַלד אַליין איז שוין ניט ווייט. ניטאָ אַפילו קיין האַלבער „תחום־שבת", אַ פרומער אַפילו מעג אַהין גיין... בפרט ער, וואָס מ׳מיינט נאָר, אַז ער איז אַ פרומער; ווייל אַ גרויסער למדן, איז ער אָבער דווקא צוליב זיין לומדות אין אַ סך ענינים אויפגעקלערט. און אַפילו דעם „מאמר" אין פרק, אַז ווען מען גייט אין וועג און מען זעט אַ שיינעם בוים און מען זאָגט: „ווי שיין איז דער בוים, איז סכנות נפשות" — קלערט ער עס אויף, פאַר זיך אַליין מיט אַ גוזמא פון די בעלי־התלמוד.

ער אַליין האָט דווקא ליב אַ בוים, אַ פעלד, אַ גרינע לאָנקע.

אָבער צו אָפּט זיך לאָזן שפּאַצירן אַראָפּ־גאַס איז ניט פאַר זיין שטאַט. אַזוינס טוט ער נאָר, ווען זיינע עלטערע טעכטער, אין אַ זייער הייסן שבת,

רופן אים און ער קען שוין ניט באַשטיין דעם נסיון — נעמט ער שוין מיט זיין בן־יחיד׳ל, וואָס פאַר אים איז אַוודאי פרישע לופט נייטיק צו זיין געזונט.

אַזוי אָבער, אין אַ זומערדיקן שבת, ווען די זון איז „צו־שטאַרק״, ווי ער דריקט זיך אויס, איז ער אַ בעלן נעמען זיין טישעלע, וואָס איז זייער אַ גרינגער, און מיטן טישעלע אין דער רעכטער האַנט זיך לאָזן גיין אין דעם גאָרטן פון גרינס, וואָס געפינט זיך הינטער דער שטוב. אַ טאַבורעטל טראָגט שוין צו איינע פון די טעכטער, און אַ ספר נעמט ער שוין מיט זיך אַליין. און אויף אַזאַ׳ן אופן ווערט שוין אַ ווינקל פון דעם גאָרטן פאַרוואַנדלט אין הירש דעם למדנס אַ געצעלט, און עס ווערט שוין זיין רשות היחיד. ער זיצט שוין ביים טישעלע מיטן אָפענעם ספר און מיטן פנים צו דעם גאָרטן.

דער גאָרטן איז אַ גרויסער און ניט דער גאַנצער גאָרטן געהערט צו הירש דעם למדן אַליין. דער גאָרטן האָט פיר „גרענעצן״. פון יעדן גרענעץ הייבט זיך אָן דער טייל וואָס געהערט צו אַ צווייטן באַלעבאָס, און ווייטער צו אַ דריטן, און צו אַ פערטן. צו דער גאַס די שטוב און הינטער דער שטוב — דער גאָרטן.

ווי אַזוי די גערטנער זיינען געטיילט געוואָרן ביים סאַמע אָנהייב, ווען יעדער באַלעבאָס האָט געקויפט זיין שטוב, צו וועלכער יעדער טייל גאָרטן געהערט, און פאַרוואָס איז איינעמס פלאַץ „גאָרטן״ גרעסער פאַרן צווייטן, האָט הירש למדן ניט געוואוסט. ס׳האָט זיך גערדאַכט, אַז עס איז נאָך פאַר־טיילט געוואָרן פון גאָר אַמאָל, אַמאָל, אין סאַמע „פאַרצייטנס״.

די אַלע פיר גערטנער, וואָס זיי האָבן איין שותפות׳דיקן צאַם, וואָס נעמט אַרום אַזש אַ טייל פון אַ צווייט געסל, ציען זיך אינאיינעם, ווי איין שטיק גאָרטן, ווי ס׳וואָלט געהערט צו איין באַלעבאָס. אָבער כאָטש די אַלע פיר טיילן פון גרויסן שטיק גאָרטן זיינען ניט אָפּגעצאַמט, און וואַקסן צוזאַ־מען, ווייסט יעדערער זיין טייל, וואו עס הייבט זיך אָן און וואו עס לאָזט זיך אויס און עס הייבט זיך אָן דעם צווייטנס טייל. די קליינע גרענעץ־מיעזשע, וואָס טיילט כלומרשט אָפּ איינעמס פון צווייטנס גאָרטן, איז פאַרוואַקסן. אָבער יעדער ווייסט וועלכער טייל עס איז זיינער, ווער עס האָט וואָס און וואו פאַר־זייט. יעדער דערקענט שוין, אָדער כאַפּט שוין מיטן אויג דאָס זייניקע.

בלויז די זון ווייסט ניט דעם אונטערשייד — זי לויכט איבער אַלע גלייך. און ווען עס רעגנט, רעגנט עס גלייך איבער די אַלע פיר טיילן פון גאָרטן.

הירש למדן האָט טאַקע אין אַ שבת בייטאָג, ווען ער איז געזעסן ביי זיין ספר אין גאָרטן און די געדאַנקען זיינען ניט ביים ספר, זיך פאַרטראַכט וועגן אָט דעם ענין, וועגן די גרענעצן, וואָס דער שותפות׳דיקער גאָרטן האָט כלומרשט געהאַט.

עס האָט אים הנאה געטאָן, וואָס די אַלע פיר גערטנער און זיינער אויך צווישן זיי, זיינען אַלע גלייך פאַרוואַקסן מיט אַלערליי גרינסן, און

קיינער רירט ניט אָן איינער דעם צווייטנס גרינצייג. יעדערער האָט, אין אָנהייב זומער, פאַרזייט דאָס זייניקע און יעדנס טייל איז גלייך געוואַקסן און דער רעגן איז געפאַלן אויף יעדנס חלק גלייך, אויף יעדנס טייל גלייך געגאָסן. און די זון האָט נאָכן רעגן יעדן טייל פון גאָרטן גלייך געוואַרעמט און אינע־וויניק האָט יעדערן טייל די ערד געגעבן איר זאַפט און איר קראַפט.

און אויך גרויס נחת האָט הירש למדן געהאַט דערפון, וואָס צווישן די אַלע פיר באַלעבאַטים, צו וועמען דער שטיק גאָרטן האָט געהערט, יעדערן זיין חלק, איז אויך געווען אַ גוי. אַ גוי׳אישער שכן, וואָס וואוינט די דריטע שטוב פון זיינער, פון הירש למדנס, האָט אַ חלק אין אָט דעם גאָרטן און ס׳איז נאָך, זינט הירש למדן געדענקט, ניט אַרויסגעקומען קיין שום קריג מיט דעם גוי.

אַדרבא, ער ווייסט, אַז דעם גויס וויב, אַנטאַליע, ווען מען פאַרזייט דעם גאָרטן, גיט זי אַפילו עצות, ווי אַזוי אַ געוויסן מין גרינס צו פאַרזייען, עס זאָל בעסער זיך „צונעמען״, און אַז עס קומט צו פאַרזייען די זון־רויזן, וואָס וואַקסן אויס אַזוי הויך און שיין, און זעען אויס אין סוף זומער כמעט ווי אמת׳עביימער, העלפט שוין אַנטאַליע אַוודאי.

און די בייטן מיט די צייטיקע גרינע אוגערקעס, וואָס וואַקסן אַמאָל נאָענט ביים גרענעץ פון אַ צווייטנס טייל גאָרטן און ווען אַ גרעסערע אוגער־קע, אַ צייטיקע, פאַלט אַליין אַראָפּ אין אַ צווייטנס בייט, ווייס יעדער גלייך צו וועמען די אוגערקע געהערט, און מען גיט זי יענעם איבער מיט אַ גוט־מוטיקן שמייכל...

און זיצנדיק שבת אין גאָרטן, און טראַכטנדיק דעמאָלט וועגן דער גאַנצער וועלט, מיט אַלע אירע לענדער און מיט די אַלע גרענעצן און וועגן די מלחמות, וואָס עס קומען פאָר אויף דער דאָזיקער וועלט, דאַכט זיך הירש למדנען, אַז אויך אָט דער גאָרטן, וואו ער זיצט איצט ביי זיין טישעלע, ביי אָן אָפּענעם ספר, איז אַ מין וועלט, יעדער חלק פון גאָרטן איז אַ לאַנד און יעדער „מיעזשע״ וואָס טיילט־אָפּ איינעמס גאָרטן פון צווייטנס, איז אַ גרענעץ.

און פונדעסטוועגן — טראַכט ער דעמאָלט — וואָס פאַר אַ שלום עס הערשט צווישן זיי! שלום ושלווה...

און אַנשטאָט אַריינצוקוקן אין ספר, קוקט ער שוין אויפן גרויסן גאָרטן, וואָס געהערט צו פיר באַלעבאַטים, און איינער איז אַפילו פון אַ צווייטער אומה — און הירש למדן לערנט דערפון גאָר הויכע זאַכן.

יעדער בייט קוקט שוין אויס אין זיינע אויגן ווי אַ בלאַט אין אַ ספר; יעדער שטענגעלע מיט גרינס — ווי אַ קלוג וואָרט, און יעדעס גרין בלע־טעלע — ווי אַן אות.

פאַרברענגענדיק אַזוי אין גאָרטן, פאַרטיפט אין זיינע הויכע געדאַנקען, מערקט ער ניט, ווי די זון האַלט שוין ביים פאַרגיין.

די אַלע מינים גרינסן ווערן אויך, ווי פאַרטראַכט, טיף אין זיך. יעדע געוויקס מיט איר סוד, מיט איר מיין, מיט איר כוונה.

און אָט קומט אַ ווינטעלע, אַזאַ לינד, אַ דערקוויקנדיקס — די בלעט־לעך טוען זיך וויגן און מורמלען דערביי עפּעס אַזוינס, וואָס האָט אַ טיפע באַדייטונג...

הירש למדן וואָלט דווקא דאָ נאָך געזעסן, געטראַכט וועגן יעדער בלעטל און געטראַכט וועגן דער גאַנצער וועלט. ווייל אין יעדער זאַך, וואָס וואַקסט, איז דאָ אַ געדאַנק, אַ כוונה און מען קען אַ סך, אַ סך לערנען פון דעם.

ס'איז אָבער שוין מנחה־צייט. וועט ער שוין אַוודאי אין בית־מדרש ניט גיין. שוין שפּעט. און דערצו, אָנגעפילט מיט אַזויפיל געדאַנקען, וואָס ער האָט אין גאָרטן אָנגעזאַמלט, ווי ער וואָלט זיי אום שבת פון גאָרטן אויסגעריסן פון דער טיף פון דער גרינער ערד, איז ער ניט אין מוט צו גיין אין בית־מדרש.

וועט ער שוין מנחה דאַווענען אין דערהיים.

קומט ער שוין אַריין מיטן טישעלע צוריק אין שטוב און שטעלט זיך צו מזרח־זייט.

און דאַווענענדיק אין דער שטיל, ווי פאַר זיך, זעט ער ווי דאָס ווייב גרייט שוין צום טיש צו שלש־סעודות. זי וואַרט נאָר, ער זאָל אָפּדאַווענען מנחה.

אין גאָרטן האָט ער זיך טאַקע אַביסל אויסגעהונגערט, און צו שלש־סעודות גרייט דאָס ווייב אַ מאכל וואָס זי האָט געמאַכט פון די גרינס וואָס וואַקסט אין גאָרטן. איז אים שוין ניחא דאָס עסן.

און ווען ער זיצט שוין ביים טיש ביים דעם געריכט, וואָס דאָס ווייב האָט צוגעגרייט פון די אַלערליי גרינצייג, וואָס וואַקסט אין אייגענעם גאָרטן, פאַרפירט ער שוין אַ שמועס וועגן גאָרטן בכלל, און ער גיט־אָפּ אַ גרוס פון יעדן גרינס, וואָס ער האָט דאָרטן געזען.

— די זון־רויזן זיינען ווי אמת'ע ביימער...

און אַז ער קומט צו די זון־רויזן, צעשטראַלט זיך זיין לענגלעך שמאָל פּנים, די אויגן לויכטן אויף.

ווייסן שוין די שטוביקע, אַז דער טאַטע, דער למדן, האָט זייער ליב ביימער. און די עלטערע טאָכטער, וואָס שמועסט אַמאָל מיטן טאַטן וועגן העכערע ענינים און ווייסט זיינע פאַרלאַנגען, זאָגט אים צו, אַז איבעראַיאָר, אם ירצה השם, וועט זי פאַרזייען מער זון־רויזן.

אָבער די פּשוטע און פרומע מאַמע פאַרריכט איר:

— ניט אום שבת רעדנדיק.

טוט שוין הירש למדן אַ שמייכל און איז מתיר.

וועגען זייען און פלאַנצן מעג מען רעדן אויך אום שבת. ס׳איז אַ שיינע זאַך.

און מיט אַ זיפץ גיט ער שוין צו:

— הלוואַי איז דאָ פּלאַץ אין גאָרטן פאַר אַן אמת׳ן בוים ווי איך וואָלט טאַקע פאַרפלאַנצט.

און הירש למדן האָט שוין געזען אין זיין געדאַנק אַן אמת׳ן בוים וואַקסנדיק אין זיין גאָרטן פון גרינציייג און די צווייגן זיינע לאָזן זיך אַראָפּ, און ער, הירש למדן, זיצט ביי זיין טישעלע ביי אַ ספר אונטער זייער שאָטען...

3.

אין אַ שבת׳דיקן זומער־טאָג . . .

. . . שבת נאָכן טשאָלנט לאָזט זיך דער אַכט־יעריקער לייבל מיט זיינע חברים׳לעך אַראָפּ־גאַס, אַראָפּ־שטעטל . . . ס׳איז חי־געלעבט . . .

עס שטייען פוןביידע זייטן ביימער מיט געדיכטע צווייגן און מיט ברייטע, גרינע בלעטער, אַז דער שאָטן זייערער איז נאָך שענער ווי זיי אַליין. עס זעט אויס ווי אויסגעמאָלטע טונקעלע קווייטן אויף דעם זאַמדיקן וועג. אין מיטן וועג, אַז מען ווערט אַביסעלע פאַרמאַטערט פון גיין צו פוס, זעצט מען זיך אַוועק אויפן גרינעם גראָז ניט ווייט פון די רעלסן, אויף וועלכע עס גייט דורך אַמאָל אַ „באַן". איז דאָס אַ „טאָוואַרנער פּאַיעזד", גייט ער פּאַמע־לעך, אַז מען קען איבערציילן אַלע וואַגאָנען און ניט מאַכען קיין טעות. מען זעט אַפילו דעם לאָקאָמאָטיוו און ביי דער טיר פון לאָקאָמאָטיוו דעם מענטשן, וואָס הייצט דעם לאָקאָמאָטיוו, און מען זעט ניט נאָר דעם רויך אין דער הייך, נאָר אויך אינעווייניק דעם פייער און מען זעט אַפילו ווי אונטן, פון די רערן גיסט זיך הייס וואַסער. טאָמער איז דאָס אַ „קורירסקער פּאַיעזד", צי אַפילו אַ פּאַסאַזשירסקער, לויפט ער שוין שנעל, ווי אַ בליץ . . . די וואַגאָנען איבער־ציילן קען מען שוין ניט . . . מען זעט אָבער ביי די פענצטערלעך — אַזעלכע מאָדנע, ווי אין אַ קלויסטער, מיט אַרויפגערוקטע פאַרהאַנגלעך — שטייען מענטשן שיינע, רייכע. יענע דאַרטן גיבן שנעל אַ קוק אויף זיי דאָ, אויף די אינגלעך, אויף לייבלען אויך, און שמייכלען און פאַרשווינדן ערגעץ ווייט, ווייט, אַז עס כאַפּט לייבלען אָן אַזש אַ בענקשאַפט. ווער זיינען זיי דאָס טאַקע? קענטיק פּריצים, גרויסע פּריצים! . . . און וואוהין פאָרן זיי דאָס?

אַז מען קומט אָן אין דערפל איז שוין גאָר אַ רחבות. ברייטע, גרינע לאָנקעס . . . אַנטקעגן ווינקט דער טייך . . . זיין וואַסער איז געלבלעך, אָבער רוישיק . . . און ביי דער זייט — די וואַסער־מיל. אַ גרויסע ראָד, הינטער אַ וואַנט פון מיל, דרייט זיך נאָכאַנאַנד אַרויף און אַראָפּ און פון דער ראָדס שטעקעלעך און קלענערע רעדעלעך גיסט זיך וואַסער אין גרויס שפע, אין

ליכטיקע פּאַסן, ווי געשניטן פון אַ זוניקן מעסער, אויסגעזעצט אין דימענטענע שטראַלעכלעך...

עס איז שיין צו קוקן... לייבל בלייבט אַזש פאַרגאַפּט...

אינעווייניק אין מיל גייט מען שוין אַריין פאַרזיכטיק. ערשטנס, איז אין מיל דאָ אַ גוי, וואָס גיט אַכטונג. ביי חנא דעם מילנער אַליין איז שבת — מישט ער זיך ניט. ער, חנא, איז באַהאַלטן אין זיין שטוב — אַ גרויסע און אַ נידעריקע, קענטיק מיט אַ סך חדרים... און דער גוי גיט אַכטונג... איז בעסער, אַז מען גייט ניט אַריין צו ווייט אינעווייניק אין מיל. צווייטנס, קען מען זיך טאַקע אויסשמירן אין מעל־שטויב. און לייבל, ווי זיינע חברימ־לעך, טראָגן לכבוד שבת דווקא טונקעלע גאַרניטערלעך. טאָ ווי וועט מען קומען צוריק אַהיים אויסגעשמירטע אין ווייסן שטויב?... כאַפּט מען בלויז אַ קוק שטייענדיק ביי דער ברייטער טיר פון דער מיל, און מען זעט אויך געצוג וואונדער... צוויי ליכטיקע קיילעכדיקע שטיינער, איינע אויף די אַנדערע, דרייען זיך און אונטן, אין אַ קאַסטן אַזאַ, שיט זיך ווייסע מעל, און ס'ווערט אַלץ מער און מער. אַ פרייד צו קוקן... ווייסע מעל אויף חלה אויף שבת...

האָט אָבער לייבל געלערנט שוין ביי יוסף דעם מלמד, וואָס האָט איינ־געפירט אַ חוק, אַז אין אַ זומערדיקן שבת זאָלן די „קינדער" קומען בייטאָג אויף אַ שעה אין חדר און לערנען פרק... וועט זיי זיין פאַרשפּאַרט צו שטיפן...

יוסף דער מלמד, מיט דער לאַנגער, שוואַרצער באָרד, מיט אַ לענג־לעכן, שמאָלן פנים, וואָס האָט געטראָגן סיי וואָך און סיי שבת אַ שוואַרצע לוסטרינענע קאַפּאָטע, און אויפן קאָפּ — שוין אויף דער יאַרמולקע — אַ שוואַרצע היטל, פון איין שטיק שוואַרצע סחורה — אַפילו דער ברילעק פון דער זעלביקער סחורה — האָט ער אויסגעזען ווי אַ איד פון גאָר אַלטע צייטן. אַז ער האָט געלערנט מיט די קינדער תנ"ך, האָט זיך לייבלען געדאַכט, אַז ער זעט אויס, דער רבי זיינער ר' יוסף, ווי דער נביא ירמיהו... טאָמער האָט ער געלערנט מיט זיי גמרא, האָט זיך לייבלען געדאַכט, אַז דער רבי אַליין איז אויך אַ תנא און איז געראָטן, לויט ער האָט יענעם געזען אין זיין דמיון, צו רבי מאיר'ן... עס זאָל פעלן אַ האָר!...

ווען ר' יוסף האָט מיט זיי אָבער געלערנט שבת פרק, האָט שוין ר' יוסף, זיין רבי, אין לייבלס אויגן אויסגעזען ווי דער תנא רבן גמליאל. דער רבי אַליין, הייסט עס, איז געוואָרן אַ איד פון פרק, פון יענע צייטן... און ניט יענער רבן גמליאל זאָגט עס די אַלע גוטע און קלוגע רייד, נאָר דער רבי זיינער...

ר' יוסף איז בכלל ניט געווען קיין בייזער רבי. געלערנט האָט ער „מיט גוטן"... און אַ קול האָט ער געהאַט אַ שיינעם... אַ דיקלעכן, אָבער

אַן אַנגענעמען, און אַ ניגון האָט ער געהאַט צו יעדער מין לערנען אַן אַנדערן. צו תנ"ך — אַזוי ווי אינגאַנצען געזונגען, צו גמרא — האַלב געלערנט און האַלב געזונגען, צו פּרק איז שוין געווען דער ניגון אַ געמישטער — האַלב פון תנ"ך און האַלב פון גמרא...

אויך דער חדר גופא איז שבת פאַרוואַנדלט געוואָרן ווי אין אַ שטוב ערגעץ אין ארץ־ישראל — וואו רבן גמליאל, צי אַן אַנדער תנא פון פּרק האָט געוואוינט — וועדליק לייבל האָט עס געזען און זיך פאַרגעשטעלט אין זיין דמיון. דער טיש מיט דער איבערגעדעקטער טישטעך — ווי אַ שולחן. די געוואַשענע הילצערנע בענק, אויף וועלכע די תלמידים וואָס זיינען גע־קומען לערנען פּרק זיינען געזעסן, האָט אויסגעזען ווי פון פּימפּסנהאָלץ. די ערדענע פאַדלאָגע, שטאַרק אויסגעטריקנט, ווי שטיין, האָט אויסגעזען ווי דער דיל אין אַ געצעלט ערגעץ אין די פּליינען פון ממרא.

איז שוין לייבלען דעמאָלט אין זינען ניט געלעגן דער היגער וואַלד, דער וועג צום דאָרף גאַלינקע, די רעלסן מיט די פאַיעזדן, און ניט די מיל מיט דער ראָד, מיט די שטיינער, וואָס מאָלן מעל...

ער האָט שוין געהאַט צו טאָן מיט וויכטיקע ענינים און מיט גאָר גרויסע אידן — תנאים, און געהערט אַזעלכע רייד, וואָס אפילו אַז מען הערט זיי צו צוועלף יאָר, ווערט מען שוין אַ גרויסער איד, אַ דערוואַקסענער, הייסט עס, און עס פאַרגייט דער חשק צו שפּילן זיך, צו גיין אין וואַלד, אין דאָרף, צום מיל און צו די פאַיעזדן.

ביי די ערשטע פּסוקים פון פּרק טראַכט נאָך לייבעלע פון דער גאַס; ער כאַפּט נאָך אַ קוק אין פענצטער צו דער זון אויפן הויף, און צום גרינעם גאָרטן, מיט אַלערליי גרינסן, וואָס וואַקסן אין אים. דער רבי, ר' יוסף, מאַכט זיך ניט זעענדיק... ער זינגט נאָר אויס העכער אַ פּסוק פון פּרק... דער פּסוק איז טאַקע פול מיט חכמה... און געזאָגט האָט דאָס ניט קיין אַנדערער, ווי רבן גמליאל... דאָ אין חדר אָבער, אין דעם שבת'דיקן נאָכמיטאָג, זאָגט עס דער רבי, ר' יוסף, לייבעלעס רבי...

און לייבלען דאַכט זיך, אַז עס איז ניט נאָר איין אומה, נאָר איין משפּחה. זיין רבי יוסף דער גמרא־מלמד איז טאַקע אַ איד פון פּרק... ניט פאַלגן אים איז ניט נאָר אַ מורא, נאָר טאַקע אַ רחמנות.

סיידן גאָרניט קומען שבת אין חדר. ניט אַלע מלמדים האָבן איינגע־פירט צו לערנען שבת פּרק מיט די תלמידים. אָבער לייבל מאַכט זיך האָרץ יעדן שבת נאָכמיטאָג און קומט... וואָס ווייטער ער שפּאַצירט אַריין מיטן רבין אין פּרק אין די סאַמע געדיכטע, אַלץ ווייטער ווערט ער פון וואַלד, פון די ביימער ביי די ביידע זייטן וועג, פון דער מיל. ער געפינט זיך שוין ערגעץ אַנדערש, צווישן אַנדערע מענטשן, מיט אַנדערע נעמען... איינער הייסט אַבטליון... און דער חדר אַליין איז אַן אַנדערער...

און ווען ער גייט אַרויס פון חדר, וואו ער איז געזעסן ניט מער ווי איין שעה, איז שוין דער שבת׳דיקער לאַנגער טאָג צעריסן געוואָרן. ס׳איז שוין באַלד מנחה־צייט... גיין ערגעץ איז שוין שפּעט. און די חברים זיינע פון די אַנדערע חדרים זיינען שוין מסתמא ערגעץ ווייט... ער הערט זייער קלינגענדיקן לאַכן, זייערע רוישיקע שפּילן... ער זעט זיי דאָ אין וואַלד, דאָ ביים טייך, ביי דער מיל, צי גאָר אויף דער גרינער לאָנקע ביי די רעלסן, וואו די פּאַיעזדן גייען פאַרביי — וועלכער פּאַמעלעך און וועלכער שנעל, שנעל, אַזש מען זעט זיך ניט אַרום ווי אַזוי ער פאַרשווינדט...

און לייבל לאָזט זיך אַן אומעטיק־פאַרטראַכטער אַהיים...

4.

די דריי סעודות...

אַוודאי האָט די וואוילגעלערנטע חנה זלמנס געוואוסט, אַז שבת פאַר־שטערן טאָר מען ניט, מעג אַ שבת אַפילו אויספאַלן אין די אומעטיקע „דריי וואָכן“... צי אַפילו דעם סאַמע טרויעריקן שבת־חזון, וואָס פאַלט אויס פאַר תשעה־באָב, טאָר מען אויך ניט פאַרשטערן... אָבער זי, וואָס האָט געדענקט סיי די הפטורה, סיי די בלעטער געשיכטע וועגן „חורבן ירושלים“, וואָס איז געדרוקט נאָך דער הפטורה, אין איר טייטש־חומש, נאָך פון פאַראַיאָרן, האָט ניט געקענט פועל׳ן ביי זיך אויף אַ „שבת־חזון“ אָנצוגרייטן צו־רייכע גע־ריכטן... ניט אויף דער פרייטיק־צונאַכטיקער וועטשערע, ניט אויפן שבת־דיקן וואַרמעס — בייטאָג...

עס איז אויסגעקומען ווי זי וואָלט זיך אַליין גענאַרט. קיין פיש האָט זי ניט געקויפט — ווייל איר האָט זיך געדאַכט, אַז די פיש איז ניט פון די וואָס זלמן און די קינדער האָבן ליב. און ס׳איז טאַקע געווען גראָד טייער... האָט זי אָנשטאָט פיש צוגעגרייט אַן אַנדער ערשט־געריכט פאַר פרייטיק־צו־נאַכ־טיקער וועטשערע.

איר זלמן, כאָטש אַן אויפגעקלערטער, האָט אַוודאי אָנגענומען איר תירוץ. און גראָד איז ער מיט דעם אָרעמען געריכט געבליבן שטאַרק צופרידן.

— זייער באַ׳טעמ׳ט... — האָט ער גוטמוטיק געראַמט.

און אַלס צייכן, אַז ער האָט עס טאַקע געמיינט, האָט ער אויף דרך־ארץ ניט איבערגעלאָזט...

ווען ניט שבת־חזון וואָלט חנה זיך געפרייט: זלמנען זאָל אַזאַ אָרעמע ערשטע געריכט יאָ געפעלן — איז פאַר איר געווען אַ שטאַרקע אָנערקענונג פאַר איר בריה׳שקייט. אָבער סיי ווי סיי האָט זי זיך געדרויטלט, און דערפאַר אָראָפּגעדרוקט מער אויף דעם שטערן די האַלב־זיידענע טיכל... און זיך גע־גרייט צו דערלאַנגען די איבעריקע פרייטיק־צו־נאַכטיקע געריכטן, וואָס צוליב

שבת־חזון האָט זי אי ווייניקער זיך אָפּגעגעבן ביים קאָכן זיי — בייטאָג, אי טאָקע ווייניקער געווירצט.

האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז די יויך איז געווען אַפילו פּאַר אַ חתונה־וועטשערע — די מחותנים צו דערלאַנגען און דאָס חלק פליש, וואָס יעדער באַקומט ביים טיש — און זלמן, ווי דער מאַן, פאָטער און שפּייזער — דער ערשטער — כאָטש ער האָט עס ניט פאַרלאַנגט — איז אי גרעסער ווי יעדער פרייטיק־צו־נאַכט, אי געשמאַקער.

חנה האָט שוין אַזש אין האַרצן דעמאָלט פאַראיבל געהאַט אויפן באַקאַנטן קצב — ישראל־וועלוועל... סטייטש — האָט זי געטראַכט: זי האָט אומישנע אים געבעטן אַ מאָגערן חלק און ניט קיין טייערן, און זיי, ביים טיש, פאַרקערט, זאָגן גאָר, אַז ס'פליש איז באַ'טעמ'טער ווי אַלע מאָל... און דווקא שבת־חזון...

אָבער ווי באַלד שבת פאַרשטערן טאָר מען ניט — זי האָט דאָך וועגן דעם אַליין געלייענט — האָט זי חלילה, ניט געזינדיקט, און זאָל טאָקע די קינדער און זלמנען וואויל באַקומען... אינמיטן וואָך — אין די דריי וואָכן קומען זיי נעבעך אָפּ — האָט זי זיך אין געדאַנק פאַרטיידיקט...

ערשט אויף מאָרגן שבת צום וואָרמעס האָט זיך אַרויסגעוויזן, וועדליק די מבינות־זאָגעריי פון זלמנען און פון די קינדער — אַז פון דער ערשטער געריכט אָן ביז דעם קוגל, צעגייט אַלץ אין מויל... און יאָ — האָט שוין געפרעגט זלמן — וואו האָט זי טאָקע גענומען אַזאַ מין פאַרשפּייז?... אויך דער קוגל דווקא אָן ראָזשינקעס און געשניטענע רייפּטלעך עפּל, ווי דאָס רוב אין אַ שבת — איז געווען מעדני מלך.

איז חנה אַוודאי געווען אי פאַר'חידוש'ט פון דער פאַרוואַנדלונג פון יעדער אָרעמער געריכט אין אַ רייכער, אי צופרידן וואָס זלמן און די קינדער לויבן אַזוי שטאַרק יעדעס געריכט... אַדרבא, זאָלן זיי הנאה האָבן, זאָל זיי וואויל באַקומען...

אין אַ ווײַלע אַרום, אַז דער טיש איז געבראַכט געוואָרן צוריק צו זיין שבת'דיקער אָרדענונג, מיט דעם רייכן טישטעך איבערגעדעקט — זיינען די קינדער אַרויסגעגאַנגען ווער — פון די קלענערע — צו שפּילן מיט די אַנדערע קינדער אויף דער גאַס, און — אַ דערוואַקסנס — צו אַ חבר'טע, צי צו אַ חבר'ל.

זלמן אַליין איז צוגעגאַנגען צו זיין שטענדיקן לייען־אָרט: ביים קאָמאָד — צוגעשפּאַרט צום פענצטער, וואו ער האָט שטייענדיקערהייט אַריינגעקוקט אין איינעם פון זיינע ביכלעך, פון די אייגענע, צי פון די געבאָרגטע ביי זיינע רייכערע חברים נאָך פון בחור'שער צייט — און געלייענט בלויז מיטן בליק, אָבער אַזוי פאַרטיפט, אַז חנה האָט זיך שוין געקענט נעמען צוגרייטן צו לייענען איר ספר אויף עברי־טייטש, איר טייטש־חומש...

אויפגעמישט פריער די הפטורה צו דער סדרה „דברים", וואָס איז טאַקע געווען באַשטימט פאַר דעם זעלביקן שבת — האָט זי נאָך ניט געוואָגט אָנצוהייבן מיט דעם ריכטיקן ניגון, צוגעפּאַסט שוין זינט יאָרן פאַר איר און וואָס זי אַליין האָט עס געהערט, ווען זי איז נאָך מיידלווייז געווען אין דער היים ביי איר טאַטן אליה יונה און איר מוטער רבקה האָט נאָך געלעבט. האָט זי אָנפאַנגס געלייענט אין דער שטיל און אָן אַ ניגון...

האָט שוין זלמן זיך דערמאָנט, אַז אין אַזאַ שבת האָט חנה אַ סך צו לייענען, און כאָטש ער האָט געהאַלטן אין לייענען אַ שטעל, וואָס האָט אים פאַרכאַפּט מיט דער גרויסער פאַנטאַזיע — האָט ער שטילערהייט פאַרמאַכט זיין ביכל, עפּעס אַ מורמל געטאָן ווי אי צו זיך, אי צו חנה'ן, און דאָס האָט באַדייט, אַז ער גייט זיך דורך...

חנה האָט געוואוסט, אַז ער, כאָטש אַן אויפגעקלערטער, אָבער ער ווייסט אַלץ, וואָס זי וועט דאָ באַלד לייענען — און אויך אים טוט ווי שטאַרק דאָס האַרץ אויף חורבן ירושלים... נישט מער — ער לייענט עס אין זיינע ביכלעך אויף לשון־קודש, און ביי אים איז רעכט אַפילו אינמיטן וואָך און דווקא ניט אין דער ריכטיקער צייט, ווען מען דאַרף גאַר זיין פריילעך, וועדליק די סדרה... האָט זי אים פאַרגעבן און האָט אים אין געדאַנק געוואונטשן אַלדאָס גוטס, וואָס ער גייט אַוועק און לאָזט איר אַליין מיט אַזאַ סדרה, און מיט אַזוי פיל צו לייענען נאָך דער סדרה — וועגן חורבן ירושלים, און דערצו נאָך דער פרק... די קינדער זאָלן נאָר אינמיטן ניט אָנקומען פון גאַס, און ניט בעטן עפּעס — עסן, צי טרינקען...

ערשט ביי דער סדרה לייענען, און ווער רעדט שוין שפּעטער — ביי דעם טייל חורבן ירושלים, וואָס אַלע מעשיות זיינען איבערדערציילט אין אַ גרינגן עברי־טייטש, און זי האָט שוין געלייענט וויינענדיקערהייט, האָט איר נאָך דערצו שטאַרק ווי געטאָן וואָס זי האָט צופיל צוגעגרייט מאכלים. אמת, זי ווייסט, אַז שבת טאָר מען ניט פאַרשטערן — אָבער עס איז דאָך פאַרט אַזאַ שבת — אַ שבת־חזון! וואָס דאַרטן האָט זיך דאָס אין אַט דעם שבת אָפּגעטאָן...

האָט זי שוין וואָס וויטער געלייענט מיט אַ מער וויינענדיקן קול... און זי האָט שוין ניט געהערט, וואָס אַרום איר קומט פאַר...

אין שטוב זיינען שוין אָנגעקומען פריער די קלענערע קינדער, שפּעטער די גרעסערע, און באַלד נאָך זיי — זלמן אַליין... די צוויי קליינע קינדער האָבן זיך צוגעטוליעט איינס צום צווייטן — אין אַ ווינקל און זיך געהיט ניט הויך אָן אָטעם צו טאָן, און איינס פון די צוויי גרעסערע — די טאָכטער, האָט זיך אַוועקגעזעצט קעגנאיבער דער מאַמען, דאָס קיילעכדיקע פריש פנים אויף אירע אויסגעשטרעקטע הענט און זיך צוגעהערט, ווי די מאַמע וואָלט געלייענט אַ געשיכטע פון היינטיקער צייט... אַגב האָט שוין

די זעלביקע טאַכטער, וואָס האָט שוין געגומען ראָמאַנען אויף פּראָקאַט און האָט זיי געלייענט יעדן שבת, פלעגט אויך פון צייט צו צייט, ווי בשתיקה פון דער מאַמען, אַריינקוקן אין דעם דאָזיקן עברי־טייטש בוך, וואָס זי, די מאַמע, לייענט מיט אַזאַ אומעטיקן ניגון... די יונגע טאָכטער פלעגט גראָד געפינען צו לייענען אין דעם דאָזיקן ספר אויף עברי־טייטש וועגן זייער שיינע פּאַסירונגען מיט דער וועלט און מיט מענטשן... אַנדערע ווערטער, און אַפילו גאַנצע פראַזן, האָבן איר דערמאָנט אין די היינט־וועלטיקע ביכלעך, די ראָמאַנען, וואָס זי האָט פון צייט־צו־צייט גענומען אויף פּראָקאַט...

און דאָס אינגעלע, איר ברודערל, איז געשטאַנען ניט ווייט פון טיש, אַריינגעדרונגען מיט די שוואַרצע אויגן, דאָ אין דער מאַמען, דאָ אין איר בוך, און ניט געוואָגט עפּעס צו בעטן, צי פרעגן...

בלויז זלמן, ווי דער עלטסטער אין שטוב, דער מאַן און דער פּאָטער, און וועלכער איז געקומען שפּעטער פון די קינדער, האָט מיט גרויס רחמים אין זיין שטים — זיך געווענדט צו חנה׳ן און געזאָגט:

— נו, רו זיך אָפּ, חנה... ס׳איז דאָך שוין באַלד מנחה־צייט... די קינדער וועלן דאָך וועלן עסן...

דאָ האָט חנה אַ מיש געטאָן די בלעטלעך; ערשט זי האָט נאָך געהאַט אַ צוויי זייטן; אמת, שטאַרק שפּאַרעוודיק... און דערצו נאָך — מוז זי אָפּזאָגן דעם פּרק פון אָט דעם שבת...

האָט זי פונדעסטוועגן זיך אויפגעהויבן פון טיש, געמאַכט אַ סימן מיטן שיינעם שנירל אין ספר, צו געדענקען וואו זי האָט איבערגעלאָזט און זיך געלאָזט זען, וואָס הערט זיך מיטן דריטן מאָלצייט לכבוד שבת...

זי האָט געהאַט צוויי געבאָטן צו היטן: אי טרויערן אויף די אומגעקומענע אין ירושלים, אי ניט פאַרשטערן שבת, און דערצו זאָלן די קלענערע קינדער, וואָס וויסן נעבעך פון גאָרנישט — טאַקע ניט בלייבן הונגעריק, חלילה...

און ווי באַלד עס איז שוין געווען זעקס שעה נאָכן שבת׳דיקן וואַרמעס — האָט שוין חנה געקענט צוגרייטן אַדריטע סעודה פון דעם ביסל מילכיקס, וואָס עס האָט זיך ביי איר געפונען אין שפּייז־אַלקערל, ווי ביי אַ באַלעבאָסטע, וואָס האָט זיך בכלל גוזאָרגט פאַר איר הויזגעזינד. דערצו האָט זי געטראַכט — ס׳איז דאָך פּאָרט שבת, און פאַרשטערן טאָר מען ניט — טאַקע נאָך פרייטיק פרי — מיט דער חלה, אויסגעבאַקן אַזאַ מין קוכן, אַ פלאָדן כלומרשט, טאַקע פון זעלביקן טייג פון דער חלה, אָבער מיט אַ האַלבער איי און מיט אַביסל גוטן בוימל, אי אַריינגעטאָן אין דעם טייג, אי אונטערגעשמירט די סקאָוועָרעדע... און ס׳איז גראָד אַרויס געראָטן — דווקא אום שבת־חזון...

די דריטע שבת׳דיקע סעודה איז אַרויסגעקומען רייכער ווי יעדער שבת — אַזוי האָט זיך געדאַכט חנה׳ן. זי האָט זיך אָבער פאַרגעבן נאָכדעם,

ווען זי האָט שוין ביים סוף געלייענט ווי אַזוי גאָט הערט דער מוטער רחלס טענות און ער זאָגט צו דער מוטער רחל, אַז פון אירעט וועגן וועט ער די ישראל אומקערן צו זייער לאַנד — קיין ארץ־ישראל...

דורך די טרערן האָבן זיך אירע אויגן געליכטיקט מיט גלויבן... און זי האָט זיך שוין געריכט אויפן קומענדיקן שבת — אויף שבת־נחמו...

אויף איר פּנים האָט זיך שוין געשפּילט די קומענדיקע פרייד...

שלום אַש

1.

שבת אין וועג

א

דו זעסט, אַפילו אַ בלאָז פון אַ ווינטל גייט דאָ ניט פאַרלאָרן. ניט אויף קיין שטיינערנע טראָטואַרן פאַלן דאָ די זונענשטראַלן, ניט אויף שטיינערנע מויערן בלאָזט דאָ דער ווינט פון פרילינג. וואַרף נאָר דיין בליק אַרום: יעדער פון די פרילינג־ווינטלעך עפנט אַ נייע טיר אין דער ערד, יעדער שטראַל פון זון רופט אַרויס צום לעבן נייע גראָז־קעפּלעך פון דער ערד, און דער ווינט באַנייט זיי, די טוי־טראָפּן טרינקען זיי אָן, און גאָטס וועלט שפּראָצט אַרויס... די געשמאַקע ריחות טראָגן זיך אום אין דער לופטן און באַהויכן מיט זייער אָטעם אַלץ, וואָס זיי באַגעגענען אויפן וועג...

איינזאַם בין איך אין וועג, ווייט פון שטאָט, פון אַ דאָרף. אַרום ציען זיך גרינע זאַפטיקע בייטן. דער פּסח איז נאָך ניט לאַנג אַריבער, די געוויקסן האַלטן נאָך ביים פאַנאַנדערשפּראָצן, דיינע אויגן ווערן נאָך ניט פאַרבלענדט פון קיין צייטיקער פּרוכט, — ניין, אַלץ האַלט נאָך דערווייל אין איין שפּראָצן...

די ערד איז נאָך שוואַרץ דאָ און דאָרט, קליינע גרינע קעפּלעך עפענען זייערע קליינע מיילעכלעך, קליינע בלומען קוקן אַרויס, ווי קינדערשע אויגעלעך, מיט התפּעלות, פרייען זיך און לאַכן...

און אַלץ וואַקסט אויף די אויגן, וואַקסט און בליט פאַנאַנדער... און אויבן, איבער דעם אַלעמען, שפּרייט זיך אַ ברייטער און פריילעכער הימל, און אַרום איז קיינער נישטאָ, אויסער דיר אליין. איינזאַם ביסטו, דיין פּעקל אויף די פּלייצעס, דער שטעקן אין דער האַנט, און דו גייסט ווייט, ווייט, און עס דאַכט זיך דיר, אַז קיין וועלט איז גאָר ניטאָ, ניטאָ קיין שטאָט, ניט פאַר דיר, ניט הינטער דיר. איינער ביסטו אויף דער וועלט און דו ביסט דער הערשער איבער אַלץ, וואָס אַרום דיר...

ב

הינטערן וואַלד שטייט אַ קליין הייזל, די ווענט פון ברעטער; איבערן צעפוילטן שינדל־דאַך הייבט זיך אַ שוואַרצער, אַן אויסגעקרימטער קוימען. דאָס קליינע הייזל שטייט פאַר זיך, איינס און אַליין, אַזוי ווי עס וואָלט קיין שייכות ניט געהאַט צו דער גאַנצער איבעריקער וועלט. עס שטייט און עס זעט, אַלע טאָג קומען האָלצהעקער מיט העק אין די הענט, האַקן ביימער, און דאָס קליינע הייזל האַלט אין זיך טיף פאַרבאָרגן דעם טרויעריקן סוד... פון איין זייט ציט זיך דער וואַלד, הויכע צוויגהאַפטיקע ביימער שטייען, ווי אַ סך מנינים אידן; אין דער הייך און אין דער ווייט ציען זיך צווייגן, איינע נאָך די אַנדערע, און פאַרשווינדן טיף אין וואַלד אַריין... דאָרט אין טיפן וואַלד איז געוויס פאַראַן עפּעס אַזוינס... פון מיטן וואַלד קומט געשווינד צו לויפן אַ קוועלכל און לויפט ווייטער, און איילט זיך, אַזוי ווי אימיצער אין טיפן וואַלד וואָלט אים שלעכטס געטאָן, און ער לויפט צו קלאָגן זיך פאַר מוטער־טייך, אַריינצופאַלן אין אירע מוטערלעכע אָרעמס... ווייט לינקס, הינטער די פעלדער, זעט זיך נאָך עפּעס וואָס, אָבער וואָס דאָס איז — ווייס איין גאָט...

אויפן בענקל, וואָס פאַרן הייזל, פונקט קעגן וואַלד, זיצט ר׳ בנימין. פון אונטער זיין זשילעט זעען זיך אַרויס לאַנגע ציצית. ער רויכערט אַ ליולקע און קוקט אין דער וועלט אַריין. ער דערזעט מיך נאָך פון דער ווייטן און ווינקט צו מיר מיטן פינגער. „זייט מוחל, ר׳ פעטער" — פאַרטייטש איך מיר זיין וואונק, אָבער הערן הער איך גאָר נישט — דער שטח איז נאָך צו ווייט.

בנימין דער וואַלד־וועכטער וואוינט שוין דאָ פון לאַנג. דאָס הייזל האָט ער גע־ירש׳נט נאָך פון זיין עלטער־עלטער זיידן. עפּעס אַ מין „הכנסת־אורחים" האָט גאָט באַשאַפן דאָס הייזל אין מיטן וועג. אַ איד זאָל האָבן וואו אַריינצוגיין. אַ פולע שיסל מיט זויערמילך, אַ שטיק שוואַרץ ברויט — דאָס באַקומט יעדער אומזיסט, קיין געלט וויל בנימין פאַר אַזעלכע זאַכן ניט נעמען. „אַז איך פיר עס אַרויס אין מאַרק, איז עס סחורה, — זאָגט בנימין — אָבער כל־זמן עס איז נאָך אין דער היים, איז דאָס אַ שטוב־זאַך, און פאַר שטוב־זאַכן נעמט מען קיין געלט ניט".

ער איז אויפגעשטאַנען און איז געגאַנגען מיר אַנטקעגן. ער שאָקלט מיר פון ווייטן מיטן קאָפּ — ער מיינט, איך זאָל אָפּוואַרטן.

— פון וואַנען גייט אַ איד?

— אַוודאי פון סטשעלעץ קיין גאָסטינין, אַנצוציען אויף שבת, — פרוווט ער טרעפן.

— האָסט שוין פאַרשפּעטיקט, — זאָגט ער און מאַכט מיט דער האַנט — די זון גייט שוין אונטער, — און ווייזט מיט דער האַנט אויפן רויטן הימל, וואָס הינטערן וואַלד.

ניט קלערנדיק קיין סך, פֿאַרקירעווע איך זיך אויף דער סטעזשקע, וואָס פֿירט צו זיין הייזל.

— דער לוח שרייבט, — זאָגט ער מיר דערווייל — אַז זיבן אַזייגער בענטשט מען ליכט. עס איז שוין נאָך פֿינף.

זיינע טאַטעס האָבן געציילט די טעג נאָך די שייטלעך האָלץ, וואָס זיי פֿלעגן אַלע טאָג צוגעבן הינטער דער הרובע, און דאָס וועטער פֿלעגן זיי פֿאַרזאָגן נאָך דעם אויסזען פֿון הימל. אָבער בנימין ווייס דאָס אַלץ שוין פֿון לוח.

מיר קומען אונטער צום הייזל. אויפֿן שוועל שטייט אַ הויכע אידענע, אויפֿן קאָפּ טראָגט זי אַ ווייסע פֿאַטשיילע און קוקט אויף איר מאַן, אַזוי ווי זי וואָלט אים עפּעס וועלן פֿרעגן. הינטער איר פֿאַרטוך באַהאַלטן זיך צוויי קליינע מיידעלעך, קוקן אַרויס מיט זייערע אָפּגעברענטע פּנים׳לעך, זייערע האָר, האַלב רויטלעך, האַלב געלבלעך, זיינען צעשויבערט. זיי קוקן אויף מיר מיט אַ קינדערשן שמייכל.

—טויבע, מיר האָבן אַן אורח אויף שבת.

איך גיב אַ שאָקל צו דער אידענע מיטן קאָפּ. מיין שאָקל דאַרף באַטייטן: „גוט מאָרגן“, „גוטן אָוונט“. די אידענע שטייט, ווייס ניט וואָס צו טאָן. אָבער פּלוצלונג גיט זי זיך אַ קער און גייט אַריין אין הויז.

אַמאָל, אַז מען האָט געהאַקט דעם אַלטן וואַלד, האָבן דאָ געוואוינט שאַפֿאַרעס, און עס איז געווען אַ קאַנטאָר, איז דאָ געווען אַ מנין, און אַ ספר־תורה איז געווען, — דערציילט מיר ר׳ בנימין.

מען פֿירט מיך אַריין אין שטוב. דאָס ערשטע, וואָס מיין בליק קען אונטערשיידן איז — מילך קריג, וואָס שטייען אויסגעשטעלט אויף צוויי מילכיקע בענק. אין שטיבל איז קאַלטלעך. אויף די פֿענצטער שטייען פֿולע טעפּ מיט זויער־מילך, און אַ פֿעטער גערוך טראָגט זיך איבערן גאַנצן הייזל.

באַלד קומט אַריין אַ הויך מיידל מיט צוויי שוואַרצע צעפּ אויפֿן קאָפּ. פֿון אונטער דעם רויטן קליידל זעען זיך די באָרוועסע פֿיס. אויף דעם רויט־געוואָרענעם געזיכט אירן שוועבט אַ שעמעוודיקער שמייכל. זי טראָגט אַריין אַ פֿולן קאָרב אייער. ווי זי דערזעט מיך, גייט זי שנעל אַריין אין צווייטן קאַמער.

דאָס מיידל שעמט זיך. יעדעס מאָל, ווען זי גייט נאָר דורך דאָס שטיבל, הייבן זיך אָן אירע באַקן צו רויטלען, און זי לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ. איך האָב איר ניט געוואָלט שטערן, בין איך אַוועק זיך אַרומוואַשן לכבוד שבת.

ג

דאָס הויז איז אויפֿגערױמט און ריין. עס ברענען צוויי ליכט אין צוויי באַגילדעטע, אויסגערייניקטע לייכטער. דער טיש איז צוגעדעקט מיט אַ ווייסן טישטעך. אַרום איז שטיל. די חלות זיינען צוגעדעקט מיט אַ קליין ווייס טיש־

טעכל. דער רויטער ווייַן בלישטשעט אין קלאָרן פלעשל, און די כוסות שטייען אַרום. אויף אַלץ רוט דער גייסט פון שבת. דער טאַטע, אַן אויסגעוואַשענער און אַ ריינער, שטייט ביים טיש אויבן־אָן אין דער שבת׳דיקער קאַפּאָטע און זאָגט אויפן קול „לכו נרננה״ פון אַ סידור. די מאַמע, אויך אַן אַרומגעוואַשענע, מיט אַ ווייסן שבת׳דיקן שלייער אויפן קאָפּ, זיצט און קוקט אין אַ תחינה. די מיידעלעך, אין בלויע קליידעלעך מיט ווייסע פאַרטוכלעך, זיצן שטיל און הערן זיך איין אין טאַטנס דאַווענען. און די עלטערע טאָכטער, פייגעלע, מיט די צוויי לאַנגע שוואַרצע צעפּ, זיצט אויך ביים טיש. זי שעמט זיך שוין ניט. דאָס געזיכט רויטלט זיך. זי איז פאַרטראַכט. די אויגן בלישטשען, און צוויי ברעמען ווי בויגנס וואַכן און היטן די אויגן. וואָס קוקן זיך צו אַלץ צו און שווייגן. פייגעלע זיצט און טראַכט עפּעס...

עס איז אַזוי שטיל, שבת׳דיק. דעם טאַטנס קול נאָר צעשפּרייט זיך איבערן גאַנצן הייזל. אַלע זיצן און הערכן.

איך שטיי לעבן פענצטער. דאָס פענצטער איז אָפן. דער אַלטער וואַלד שלאָפט שוין לאַנג, איינגעהילט אויף העלפט אין נעפּל. פון עק הימל זעט זיך נאָך אַ רויטער בליאַסק. די זון גייט אונטער, זי פאַרשווינדט דאָרט ערגעץ טיף אין וואַלד, און דער אַלטער וואַלד שטייט און הערט זיך איין אין ר׳ בנימינס קול, וואָס איז מקבל־שבת, הערט, טראַכט עפּעס און שווייגט...

און ר׳ בנימין דאַווענט אַלץ העכער און העכער. ניט מיט לעבעדיקער שמחה איז ר׳ בנימין מקבל שבת — עס איז ספירה־צייט, דער איד איז איצט פאַרטרויערט, דער „לכה דודי״ איז אויך אַ טרויעריקער. מיט אַ פאַרטרויערטער שטילער שמחה נעמט ר׳ בנימין אויף דעם שבת.

אַלץ אַרום איז גרייט און וואַרט נאָר אויפן שבת, און אָט באַלד, באַלד וועט ער קומען פון טיפן וואַלד, וועט קומען און וועט זיך אויף אַלץ צעשפּרייטן...

אַלץ אַרום שטייט און וואַרט און האָרכט ר׳ בנימינען. דער אַלטער וואַלד וויל אויך מקבל שבת זיין. ער בענקט נאָכן שבת און וויל לויבן דעם אַלמעכטיקן, אָבער די ביימער זיינען שטומע, און ר׳ בנימין איז דאָס זייער שליח־ציבור: ער זאָגט פאַר זיי, און זיי האָרכן... און אָט קומט צוגיין דער שבת און צעשפּרייט זיך איבער דעם גאַנצן געגנט.

אַלץ שווייגט און איז פול רו. דורכן פענצטער קומט אַריין דער שבת. די ליכט ברענען, די חלות זיינען צוגעדעקט. אַרום טיש מיטן ווייסן טישטעך זיצן אַלע אין שבת׳דיקע קליידער, און דער טאַטע גייט אַרויס אַנטקעגן און זינגט:

שלום עליכם, עליכם שלום!

ד

די נאַכט פון שבת. די ליכט גייען אויס, דער לאָמפּ ברענט נאָך העל. די מיידלעך זיצן אַרום טיש, האַלב זיצנדיק און האַלב אָנגעלענטערהייט, די קעפּלעך אויף די הענטלעך, און זיי שלאָפן. די מאַמע זיצט ביי אַ ווינקל פון טיש, קוקט אויף די גוסס׳דיקע ליכט און האָרכט. דער טאַטע זיצט אויבנאָן, אָנגעלענט אויפן שטול, מיט אַ יאַרמולקע אויפן קאָפּ, ער קייט געקאַכטע באָב און הערט אויך. די עלטערע טאָכטער, פייגעלע, לייענט עפּעס אַ מעשה־ביכל פאַרן לאָמפּ.

שטיל און רואיק לייענט דאָס מיידל עפּעס אַ מעשה, וואָס איז פאַר־לאָפן מיט אַ גרויסן צדיק, וואָס האָט זייער אָפּגעהיט דעם שבת. און אַלע פרייטיק נאָכמיטאָג פלעגט ער שוין ניט אַרויסגיין פון שטוב. און דער צדיק האָט אַמאָל פאַרבלאָנדזשעט. עס איז געווען אַ ווינטער־טאָג, דאָנערשטיק. דער צדיק איז אַוועק אין אַ דערבייאיקן דאָרף אויף אַ ברית, מל צו זיין אַ קינד. אַז ער איז געגאַנגען צוריק, איז אויסגעפאַלן אַ גרויסער שניי און האָט פאַר־טראָגן דעם וועג. דער צדיק האָט פאַרבלאָנדזשעט און האָט געמוזט נעכטיקן אין וואַלד. אויף מאָרגן, פרייטיק, איז דער צדיק אין גרויס צער און איז מתפלל צו גאָט, ער זאָל אים ניט דערלאָזן מחלל שבת צו זיין. פּלוצלונג הערט ער פון ערגעץ אַ זייגער שלאָגט צוועלף. דער צדיק שטעלט זיך אָפּ אונטער אַ בוים — ער וויל ווייטער ניט גיין, עס איז שוין שבת. ער גיט אַ קוק — ערשט ער שטייט פאַר אַ גרויסן פּאַלאַץ. דער צדיק גייט אַריין אין פּאַלאַץ, זעט ער אינעווייניק שטייט אַ טיש צוגעדעקט מיט אַ ווייסן טישטעך, און ביים טיש זיצט אַ גרייז־גרויער מאַן מיט אַ לאַנגער, ווייסער באָרד, אין האַנט האַלט ער אַ זילבערנע טאַבאַק־פּושקע און לערנט. ער גייט אונטער: „שלום עליכם!" — „עליכם שלום! אַ איד האָט פאַרבלאָנדזשעט, וועסטו ביי אונדז האַלטן שבת"...

איך שטיי ביים פענצטער. שטיל דער וואַלד שלאָפט. דיביימער שטייען שטיל און האָרכן אויך די מעשה, וואָס פייגעלע לייענט, אָבער טיף אין וואַלד רוישט עפּעס... די שטערן ווינקען עפּעס פון הימל מיט אַזוי פיל חן; אַלץ רוט, אַלץ איז שבת׳דיק.

און עס דאַכט זיך מיר, אַז איך בין עס דער צדיק פון פייגעלעס מעשה, וואָס האָט אויף שבת פאַרבלאָנדזשעט אין גן־עדן התחתון...

2.

הכנסת אורחים

דאָס ווייבל האָט געוואָלט דעם מאַן געפעלן ווערן. זי האָט זיך אין שטוב אַרומגעקוקט צי איז אַלץ אַזוי צוגעגרייט, ווי ער האָט עס ליב. זי האָט

באַמערקט דעם צוגעשטעלטן טיש פאַר די אורחים מיט די וואַכעדיקע מעשענע לעפל און מעשענע לייכטער און מיט ברענענדיקע ליכט אין זיי; און געוואוינט איז זי געווען פון דער היים אויס, אַז אַלץ זאָל זיין שיין, יעדע זאַך אויף איר אָרט, און עס האָט איר געשטערט אָט דאָס וואָכעדיקע, וואָס רייסט זיך אַריין אין איר שבת אַריין. זי האָט נישט פיינט געהאַט די אורחים, — נאָר זיי מיט זייערע שמוציקע קאַפּאָטעס, דאָ ביי דעם הערלעך־געדעקטן טיש!... פאַר ליכט־צינדן איז עס נאָך געווען, האָט זי געהייסן די דינסטן גרייטן פאַר די אורחים אַ באַזונדערן טיש אין קיך און אַרויפשטעלן די מעשענע לייכטער מיט דעם וואָכעדיקן געפּעס, כדי אַז זי מיט דעם מאַן און די קינדער זאָלן זיין ביי דעם טיש אַליין. זי האָט געמיינט, אַז עס וועט אים געפעלן אַזוי. דער טיש איז אַזוי שיין, שבת׳דיק!

עס איז אַראָפּגעקומען די עלטערע טאָכטער פון דער הייך, אויך שבת׳דיק אָנגעטאָן, מיט איר צירונג באַפּוצט. זי האָט געזען דעם באַזונדערן טיש, וואָס איז אין קיך געגרייט געווען, און איר האָבן פאַרדראָסן די נייע מאָדעס, וואָס מען פירט דאָ אַיין נאָך איר מוטערס טויט. נאָר דער „מומען" זאָגן עס האָט זי נישט געוואָלט, האָט זי געוואַרט ביז דער פאָטער וועט קומען אַהיים פון שול. און כאָטש זי האָט די „מומע" ליב געהאַט און זיך גוט פאַר־טראָגן מיט איר, האָט זי דאָך אין האַרצן נקמה געוואָלט דערלעבן אָן איר, דערפאַר, וואָס זי פאַרנעמט דער מוטערס אָרט. זי האָט געוואוסט, אַז דעם פאָטער וועט פאַרדריסן די גרויסאַרטיקייט, וואָס דאָס ווייבל פירט איין אינדערהיים. דאָס ווייבל האָט זיך אַפילו געוואָלט מיט דער טאָכטער מיישב זיין, האָט זי אָבער געוואוסט, אַז אַ טאָכטערס האַרץ איז שטענדיק אָנגעקניפּט אָן דער מוטער... און איבעריקנס איז זי די באַלעבאָסטע אין דער שטוב און טוט וואָס איר געפעלט.

דערווייל איז דער שבת אָנגעקומען מיט רואיקע טריט. איבערן הימל האָט זיך די טונקעלע נאַכט אויסגעשפּרייט, ווי אַ שוואַרץ זיידן טוך מיט שטערן באַנייט. דאָס שטעטל האָט זיך אין טונקעלן שאָטן געהילט, די גע־וועלבלעך זיינען געווען פאַרמאַכט, די שבת־ליכטלעך האָבן פון די פענצטער אַרויסגעקוקט. און אַ שבת־יום־טוב׳דיקייט איז איבערן שטעטל ווי אַ זאַנפטער שלאָף געפאַלן. אידן גייען שוין פון דאַווענען אַהיים. רב שלמה מיט דעם איידעם און קינדער, מיט די יונגען, זיינע מענטשן — און אַ פעקל אורחים הינטער אים. רואיק, מיט שבת׳דיקע טריט, טרעט זיך רב שלמה און מאַכט זיך מיט דער האַנט די שוואַרצע געדיכטע באָרד גלייך, פאַרשפּרייט זי איבער זיין ווייס־געפּרעסטן העמד, איבער זיין שוואַרצן זיידענעם ראָק, און די אידיש־קייט שמעקט אַראָפּ פון אים. ער קוקט אויף די אָרעמע שטעטלשע גויים, וועלכע דרייען זיך אַרום האַלב־שיכור אין געסל, אין זייערע וואָכעדיקע קליידער, און באַדויערט זיי פון טיפן האַרצן, וואָס דער רבונו של עולם האָט מיט זיי דעם

חסד נישט געטאָן און זיי דעם שבת ניט געגעבן. עס בעט זיך דער איד און ווינטשט פון גאַנצן האַרצן, אַז משיח זאָל קומען, די וועלט זאָל ווערן אויס־געלייזט, און אַלע גוים פון דער וועלט זאָלן אָננעמען אידישקייט.

אַריינגעקומען אין שטוב, געזאָגט גוט־שבת; מיט אַ שטילן רואיקן שמייכל, וואָס שיינט איבערן פּנים פון אַ פול האַרץ מיט פרייד, באַגעגנט חנהלע זיין „גוט־שבת" און ענטפערט אָפּ אין דער שטיל: „גוט־שבת, גוט־יאָר". רב שלמה דערפילט אין איר מינע די וואַרעמקייט פון איר האַרץ, וואָס ליגט ווי אַ ליכט אויסגעגאָסן איבער איר גאַנצער געשטאַלט, און מיט אַ האַרץ פול פרייד באַגריסט ער די שבת'דיקע מלאָכים, וואָס קומען מיט אים אין שטוב אַריין. ער קוקט אויף דעם ווייס־געדעקטן טיש, אויף די זילבערנע לייכטער און דאַנקט דעם רבונו של עולם פאַר אַלץ, וואָס ער טוט מיט אים און אַ גרויסע שטאָלצקייט פילט אים אָן, אַ שטאָלצקייט אויף זיין אידישקייט, אויף גאָט און אויף דער תורה, וואָס ער האָט די אידן געגעבן. ווי אַ קיניג פילט ער זיך אין זיין היים. אַוועק איז דער גלות, חורבן ירושלים איז קיינמאָל ניט געוועזן, און בבל און רוים האָבן קיינמאָל נישט עקזיסטירט. און ווי אַ נצחון־ליד איבער זיינע אייביקע שונאים, די גריכן מיט די רוימער, ווי ער וואָלט ערשט פון בית־המקדש צוריקגעקומען, און דאָ איז זיין ירושלים, זינגט ער „שלום־עליכם, מלאכי השרת".

אָבער פּלוצלונג דערזעט ער דעם געדעקטן טיש אין קיך פאַר די אורחים. אַ צער דריקט זיין האַרץ, וואָס זיין שבת ווערט פאַרשטערט. ער ווייס, וואָס דאָס איז, און האַלט זיך איין מיט אַלע מעגלעכקייטן נישט צו שטערן זיין שבת. ער זעט, ווי די אורחים זעצן זיך שוין אויס אין קיך ביים טיש — און דער צער אין האַרץ ווערט נאָך גרעסער. פאַרשעמט ווערט ער פאַר זיך. „אַן אורח איז געגליכן צום רבונו של עולם; אַז דו ביסט מכבד אַן אורח, איז ווי דו וואָלסט דעם רבונו של עולם מכבד געוועזן", — דערמאָנט ער זיך, וואָס דער גאָסטינינער רבי האָט אים אַמאָל געזאָגט. און ווער איז ער דען, וואָס ער זעצט זיך ביי זיין שיינעם טיש, און דעם רבונו של עולם לאָזט ער אין דער קיך? אָבער שבת איז עס. קיין איין וואָרט רעדט ער נישט, גייט צו צום טיש, נעמט אַראָפּ די פלאַש מיט וויין מיט דער כוס פון זיין טיש, טראָגט עס אין דער קיך אַריין און זעצט זיך אַוועק ביי די אורחים. באַלד האָבן זיך אַלע אויפגעהויבן פון טיש און זיינען נאָכגעגאַנגען דעם פאָטער אין קיך אַריין. קיינער האָט נישט דערוועגט זיך קיין וואָרט צו רעדן, ניט צו פרעגן. די אורחים האָבן באַלד צווישן זיך אָרט געמאַכט. מען האָט אָנגעהויבן איבערטראָגן אין קיך אַריין די שטולן, די טעלער און די לעפל. אַלע האָבן זיך אין קיך אויסגעזעצט ביים אָרעם־געדעקטן טיש, מיט די מע־שענע לייכטער, און די גרויסע זילבערנע לייכטער האָבן זיך פאַרשעמט און איינזאַם געברענט אין דער גרויסער שטוב.

דאָס ווייבל איז פאַרשעמט געוואָרן. רויט און בלאַס איז זי דעם גאַנצן אָוונט געווען, און נישט איינמאָל זיך טועה געווען ביים טיילן. דער עולם איז געזעסן שטיל. נאָר באַלד האָט זי רב שלמה באַרואיקט מיט זיינע בליקן. נאָך דעם קידוש, ביי די פיש, האָט ער אָנגעהויבן פריינטלעך צו רעדן מיט די אורחים, מיט די קינדער און געשמייכלט ליבלעך צום ווייבל, און גערעדט צו איר, גלייך ווי עס וואָלט גאָרנישט געווען פאָרגעקומען. און גע־שפּילט האָט ער זיך מיט די קינדער, געגלעט די מיידלעך איבער די קעפּלעך און געפרעגט די אינגלעך עפּעס פון לערנען. באַלד האָט מען אָנגעהויבן זמירות צו זינגען, און אַלע האָבן פאַרגעסן, אַז זיי זיצן אין דער קיך. אַלע זיינען צוריק פריילעך געוואָרן, באַרואיקט זיך, און דער שבת איז זיך גע־גאַנגען זיין געוויינלעכן יום־טוב׳דיקן גאַנג.

נאָר דאָס ווייבל אַליין איז געזעסן אַ טרויעריקע. און וויפל רב שלמה האָט זיך באַמיט זי צו באַרואיקן מיט די בליקן און מיט גוטע ווערטער, האָט עס נישט געהאָלפן. זי איז געזעסן אַ טרויעריקע און האָט רואיק געטיילט ביים טיש.

אַז זיי זיינען צו זיך אין צימער אַריינגעקומען, איז רב שלמה צוגע־גאַנגען צום ווייבל, האָט זי געגלעט איבערן קאָפּ און געזאָגט אַזוי:

— ביסט פאַרשעמט געוואָרן, חנה׳לע. אָבער וואָס האָב איך געזאָלט טאָן? אַז דו ביסט מכבד אַן אורח, איז ווי דו וואָלסט מכבד געווען דעם רבונו של עולם. און ווער, וואָלסטו געוואָלט, זאָל ליבער פאַרשעמט ווערן: דו, צי דער רבונו של עולם?

זי האָט אין דער שטיל דעם קאָפּ צו דער ערד געבויגן און געזאָגט מיט אונטערטעניקייט און מיט אַ וויינענדיקער שטימע:

— איך ווייס ניט, ווי אַזוי איך זאָל זיך פירן. לערן מיך, שלמה, לערן מיך, איך וועל דיך פאָלגן... (פון „רב שלמה נגיד״)

3.

שלום־זכר

„אויף דיר בין איך געוואָרפן־געוואָרן פון דער טראַכט. פון מיין מוטערס בויך ביסטו מיין גאָט...״

פון זיין מוטערס בויך ווערט דער געלייטזעליגטער אויסגעווײלט פאַר זיין שליחות. די העכסטע לייט־זעליגקייט איז די קונסט פון גלויבן...

דאָס איז די געשיכטע פון יחיאל, וואָס האָט פון זיין קינדהייט־אָן געפילט דעם עול, וואָס איז געפאַלן אויף זיינע פּלייצעס...

אַ שלעכטע צייט איז אויפגעשטאַנען אויף דער וועלט. איבער דער ערד זיינען נאָר־וואָס אַדורכגעגאַנגען די מלחמות פון גוג און מגוג. די פעלקער

פון דער וועלט, צוזאַמענגעטריבן אין נאַפּאָלעאָנישע חיילות, האָבן נאָר־וואָס דאָס לאַנד אַדורכגעצויגן; ווי אַ היישעריק די אויבערפלאַך פון דער ערד צו־געדעקט, אין יעדן בעט געשלאָפן, פון יעדן טאָפּ דאָס געקעכטס געפרעסן. באַשמוצט און צעטראָטן ווי אַ געפּייניקטער גוף ליגט דאָס גאַנצע לאַנד אַ חרוב׳דיקס און קרעכצט פון די שלעק, וואָס עס איז געשלאָגן־געוואָרן. די מלחמות פון גוג און מגוג זיינען שוין אַדורכגעגאַנגען און די טריט פון דעם פאַרשפּעטיקטן משיח הערן זיך נאָך אַלץ נישט...

דענסמאָל איז געגאַנגען אַ מאַן און האָט פאַרלאָזט זיין שווערס הויז. וואָרים נאָך דער מלחמה פון גוג ומגוג איז אַ הונגער געווען אין לאַנד. דער שווער איז פאַראָרעמט געוואָרן און האָט נישט געקאָנט מער דעם איידעם האַלטן אויף קעסט, אַזוי ווי ער האָט אים צוגעזאָגט אין די תנאים, כדי ער זאָל קענען זיצן און אין דער תורה לערנען. האָט ער גענומען זיין ווייב און זיך באַזעצט ביים ברעג פון ווייסל, וואָרים ער האָט געהערט, דאָס לאַנד איז רייך און פעט און די מענטשן האָבן זיך גענומען ווידער די ערד באַאַרבעטן, „האָבן געפּונען ברויט אין מצרים״. די פרוי האָט געהאַנדלט מיט די פויערים, פאַרקויפט זיי ציץ און לייוונט אויף די מערק. וואָרים דער מאַן אַליין איז געווען אַ פרומער און האָט טאָג־און־נאַכט געפאַרשט אין גאָטס תורה.

איז זיין ווייב טראָגעדיק געוואָרן און האָט אים געבוירן אַ זון, האָט מען אים אַ נאָמען געגעבן ישכר. אין דריי יאָר אַרום איז זי ווידער טראָגעדיק געוואָרן און האָט געבוירן אַ צווייטן זון, וואָס מען האָט אים גערופן יחיאל, וואָס איז דער טייטש „לעבעדיקער גאָט״.

און עס איז געווען, ווען די מוטער איז מיט איר קינד אין קימפּעט געלעגן — יעדן מאָל ווען זי האָט אים די ברוסט אין מויל געגעבן, האָט זי זיין נאַקעטן קאָפּ מיט איר האַנט באַדעקט און פאַר איר ניי־געבוירן קינד די ברכה איבערן מילך פון איר ברוסט געמאַכט. וואָרים זי איז געווען אַ פרומע פרוי און האָט איר קינד פון מוטערלייב נאָך צו גאָט געשענקט...

אָבער דאָס האָט זי נישט באַדאַרפט טאָן, וואָרים יעדן פאַרנאַכט זיינען חדר־אינגלעך צו דער קימפּעטאָרין אין שטוב געקומען, אַרום איר בעט זיך געשטעלט און פאַר דעם ניי־געבוירענעם ביז צו זיין אידישן קריאת־שמע געלייענט...

וואָרים ווי יונג די מוטער איז, איז עס שוין איר צווייט געבורט און זי איז געניט און ווייסט, אַז פאַר דעם צוועק האָט זי גאָט אויף דער וועלט באַ־שאַפן, וואָס מער נשמות פון הימל אין לעבן אַריינצוברענגען. זי האַנדלט און וואַנדלט ווי אַן אמת׳ע אשת־חיל, וואָרים איר מאַן דער פרומער און דער וואויל־לערנער איז פאַר עפּעס בעסערס באַשאַפן. אין בית־המדרש זיצט ער גאַנצע טעג און פאַרשט גאָטס שריפט, ער זאַמלט־אָן רייכטימער פאַר זיך און פאַר איר אויף דער צווייטער וועלט.

האָט די יונגע מוטער דורך דער גאַנצער צייט פון איר טראָגן יעדן פרייטיק צו ליכט־בענטשן אַ פּאָר גראָשן אָפּגעשפּאָרט און אין אַ באַזונדער שעפּ געלייגט, כדי זי זאָל האָבן מיט וואָס די אורחים אויפצונעמען, ווען זיי וועלן קומען איר ניי־געבוירענעם מקבל־פּנים־זיין ביים שלום־זכר און ביים ברית. גאָט צו דאַנקען, זי האָט עס באַוויזן און זי קאָן זיין מיט לייטן צוגלייך.

דער שבת איז שוין אין דער אָרעמער שטוב אַריינגעבראַכט. די גוטע שכנ׳טע בלימעלע, ברוך דעם פּישערס ווייב, האָט זיך זייער געמיט: די שטייינערנע פּאָדלאָגע פון געוועלב־שטוב, וואו די קימפּעטאָרין ליגט, איז אויסגעקערט און מיט יום־טוב׳דיקן געלן זאַמד אויסגעשיט; די ליכט־שנויצן לייכטן אין מעשענעם הענג־לייכטער פון דיקן באַלקן אַראָפּ; די ליכטלעך אַנגעצונדן אין די לייכטער איבער דעם ווייס־געדעקטן טיש. די קימפּעטאָרין ליגט ווי אַ קעניגין אונטער אַ ווייסן באַלדאַכין, וואָס איז מיט ווייסע ליילעכער פאַרהאַנגען. די ווייסע ליילעכער האָבן אָן אויסטערלישע ריינקייט אַרום איר געשאַפן און אַ ווייסן אָפּשייד געשניטן צווישן דער מוטער און דער איבעריקער וועלט. לעבן איר בעט שטייט אַ קליין טישל, אויף וועלכן עס ברענט זיך אַ ליכט, און אַ סידור ליגט פאַר איר. לעבן איר בעט זיצט די גוטע שכנ׳טע בלימעלע אין איר יום־טוב־הויב, אין איר שבת־קלייד, כדי די קימפּעטאָרין צו באַדינען. דער ניי־געבוירענער דרימלט איינגעבעט אין אַ קישן לעבן איר. דער עלטסטער זון, אין זיין שבת׳דיקן קאַפּל, שלאָפט דעם שלאָף פון די געראכטע ביי דער מאַמעס פּיס. אַזוי איז אַלץ אין שטיבל אַנגעגרייט אויפצונעמען די אורחים, וואָס דער טאַטע איז געגאַנגען פון בית־המדרש ברענגען אַהיים.

באַלד איז דער טאַטע געקומען פון בית־המדרש, מיט גרויס פרייד האָט ער דעם שבת אין זיין שטוב באַגריסט און צום ווייב, פאַרדעקט הינטער די ווייסע ליילעכער, האָט ער אַרונטערגעזאָגט:

— גוט־שבת, מיין ווייב! מיר וועלן האָבן זייער חשוב׳ע אורחים. איך האָב געטראָפן חסידים, וואָס פאָרן פון רבין אַהיים און האָבן אויף שבת זיך פאַרהאַלטן אין שטאָט. איך האָב זיי געבעטן אויף שלום־זכר, זיי זאָלן מקבל־זיין דיין זון מיט געזאַנג און פרייד.

— זייער גוט האָסטו געטאָן, מיין מאַן!

דער יונגער פאָטער, אַנגעטאָן אין זיין אַטלעסענער זשופּיצע מיטן שטריימל אויפן קאָפּ, האָט איבער דער שטוב אַנגעהויבן שפּאַנען אַהין־און־צוריק, כדי די מלאכים צו באַגריסן, וואָס זיינען מיט אים לכבוד שבת אין שטוב אַריינגעקומען:

—שלום עליכם, מלאכי השרת, מלאכי עליון!

דער לאַנגער שאָטן, וואָס עס האָט געוואָרפן זיין בחור׳שער, אויסגעדאַרטער יונגער קערפּער, איז אים נאָכגעגאַנגען מיט פּאַמעלעכע טריט איבער

די פּאַליצעס טוך און ציץ, וועלכע זיינען איצט לכבוד שבת מיט ליילעכער געווען באַהאַנגען... אויך זיין בכור, דער צוויי־יעריקער זון, וועלכער האָט זיך ביים פּאַטערס אַריינקומען אין שטוב פון שלאָף אויפגעכאַפּט, באַקליידט מיט זיין סאַמעטן קאַפּל די אויסגעצערטע פּאות, איז נאָך דעם פּאַטער נאָכ־געגאַנגען און ווי דער טאַטע האָט ער זיך אויך אין די הענטלעך געפּאַטשט און מקבל־פּנים געווען די מלאכים, וואָס זיינען מיט דעם טאַטן אין שטוב אַריינגעקומען.

באַלד האָבן די ערשטע אורחים זיך באַוויזן. מען האָט אַריינגעפירט אונטער די אָרעמס דעם שוואַכן ר׳ מרדכי׳ן, וואָס איז געגאַנגען אָנגעטאָן, ווי דער מנהג דענסמאָל פון די אַלטע לכבוד שבת, אין ווייסן: אין אַ ווייסער זשופּיצע, אין ווייסע זאָקן. דער אַלטער ר׳ מרדכי, כאָטש אַ חלוש, קוים וואָס ער האָט זיך געהאַלטן אויף די פיס און זיין אויסגעמאָגערטער, איינגעשרומ־פּענער קערפּער איז אַרויסגעפאַלן פון דער ווייסער קאַפּאָטע, האָט ער זיך נישט געקאָנט אָפּזאָגן פון דער מצוה, וועלכע איז געווען זיין חזקה, צו זיין אויף אַלע „שלום־זכרס״. געפירט האָט אים אונטער דעם אָרעם זיין שמש ר׳ שמעיה, וועלכער איז באַשטאַנען אינגאַנצן אויס שטיקלעך און ברעקלעך. זיין גרינע זשופּיצע איז געווען צעריסן, צעפּליקט, צעטרענט. און אַזוי ווי זיין זשופּיצע, אַזוי אויך זיין באָרד און פּאות. מען האָט ר׳ מרדכי׳ן אַוועקגעזעצט אויבנאָן ביי דעם לאַנגן ווייס־געדעקטן טיש, אויף וועלכן עס זיינען שוין געשטאַנען אָנגעשטעלט די גלעזער פאַרן ביר און טעלערלעך פאַר עפּל און געזאָטענע אַרבעס.

נאָכן רב זיינען געקומען די שטאָט־אידן, — אידן מיט רויטע, אידן מיט שוואַרצע בערד, פון ווינט און רעגן אויסגעפּראַסטעטע רויטע פּנים׳ער, אידן בעלי־מלאכות, יאַרידניקעס, פּעלצן־וועשער, הענדלערס. זיי האָבן געפירט ביי די הענט זייערע יונגע קינדער, וועלכע זיינען אויך געקומען דעם נייעם איד צו באַגריסן. אַלע האָבן זיך אַרום די טישן אויסגעזעצט. די עפּעלעך די קינדער צעטיילט און אַליין האָבן זיי אַ ברכה געמאַכט איבער די אַרבעס און ביר.

דאָס זיינען געווען פּשוט׳ע מענטשן. פון גרויסע געטלעכע וועגן האָבן זיי נישט געוואוסט, זיי זיינען געווען שלום מיט זייער גאָט. געדאַוונט צו אים מיט פּראָסטן געבעט. און ווען עס איז זיי שלעכט געגאַנגען, האָבן זיי זיך געווענדעט צו אים דורך דעם מויל פון קעניג דוד, דורך זיין תהילים. זיי האָבן דעם ניי־געבוירענעם איד באַגריסט מיט אַ שיין ליד, געזונגען קורץ־אָטעמדיק, מיט אַ בעטנדיקער שטימע: „גאָט איז מיין שעפער, גאָרנישט וועט מיר פעלן, אויף פעטע פעלדער פיטערט ער מיך, ביי רואיקע וואַסערן טרינקט ער מיך אָן...״ דאָס ליד, מיט קרעכצן און זיפצן אַדורכגעזאָפּט, איז געקראָכן שווער,

ווי מידע פערד אויף אַ שטיינערדיקן באַרג. עס איז געווען אַ שנאָרער־געבעט נאָך אַ ביסעלע אָרעמער מענטשלעכער פרייד. דעם קרעכץ וועגן פּרנסה און דאָס אָכצן נאָכן ביסעלע געזונט האָט מען געהערט אין דעם ניגון. זיינע טראָפּנס, וואָס ער האָט געגעבן, זיינען נישט געווען קיין פולע, נאָר שיטערע, אָן טוי און אָן זיסקייט — רעגן אויף שווינדזיכטיקער, אויסגעזויגענער, זאַמדיקער ערד...

די טיר האָט זיך אויפגעעפנט און אַ כאַליאַסטרע יונגעלייט אין צעשליסענע אַטלעסענע קאַפּאָטעס, די שטריימלען פאַררוקט אָן אַ זייט, זיינען אַריינגעקומען, געהאַלטן זיך אינאײנעם, פאַרבונדן צוזאַמען דורך הענט און אָרעמס.

— גוט־שבת, אידן! גוט־שבת, בעל־ברית!

דאָס זיינען געווען אַ גרופּע חסידים, וואָס האָבן זיך נאָר־וואָס אומגעקערט פון פּשיסכע, פון דעם אָרט פון זייער רבין. שטריימלען פאַררוקט אָן אַ זייט, אַזוי ווי די קאָזאַקן, אויף די געגאָלטע קעפּ, מיט שפּיציקע לאַנגע בערד און פלאַמענדיקע אויגן, זיינען זיי געווען אַ חברה פאַר זיך אַליין. זיי האָבן געהאַלטן אין איין דערציילן די וואונדערלעכע זאַכן, וואָס זיי האָבן געהערט ביים רבין, וועגן די בייע וועגן פון לערנען און גאָט דינען, וואָס דער באַגרינדער פון פּשיסכע, דער „הייליקער איד", האָט איינגעפירט — צו דינען גאָט דורך פרייד.

און איינער פון זיי ,אַ יונגערמאַן מיט אַ געלן אָפּגעגאָלטן קאָפּ און צוויי געלע פליענדיקע פּאות, וועלכע האָבן זיך צונויפגעמישט מיט זיין בלאָנדגעלן, שפּיציקן בערדל, דערציילט ווייטער מיט גרויס התלהבות, נישט שטערנדיק זיך פון די פריערדיגע, די מעשה פון „הייליקן איד", ווען ער איז נאָך געווען ביי זיין רבין אין לובלין, — וואָס ער האָט געהאַלטן אינמיטן דערציילן:

„ווען דער הייליקער איד איז נאָך געווען ביים רבין אין לובלין, האָט אים דער רבי פון לובלין ווי אַ צייכן פון גרויס כבוד געשאָנקען פּרייטיק פאַר דער מקוה זיינס אָן אייגן העמד. דער קליינער הייליקער איד האָט אויפן וועג צו דער מקוה אָנגעטראָפן אָן אָרעמאַן, וואָס האָט ביי אים געבעטן אַ נדבה אויף אַ טרונק בראָנפן. קיין געלט האָט ער נעבעך נישט געהאַט, האָט דער הייליקער איד געזאָגט צום אָרעמאַן: „ווייסטו וואָס, דאָ האָב איך דעם רבינס העמד, נאַ, האָסטו עס, פאַרזעץ עס אין אַ שענק און קויף אַ טרונק בראָנפן."
אַז מען איז שפּעטער געוואָר־געוואָרן, וואָס דער הייליקער איד האָט אָפּגעטאָן, דעם רבינס העמד אַוועקגעגעבן אַ שיכור, איז דאָך געוואָרן אַ גרויס גערודער — מען האָט אים געשלעפּט צום רבין, חסידים האָבן אים געוואָלט דורס'ן. האָט ער זיך אויסגעלאַכט און געזאָגט: אַז אַ איד נעמט אַ טרונק בראָנפן

און מאַכט דעריבער אַ ברכה און פרייט זיך מיט זיין גאָט, האָט ער מער חשיבות ווי דעם רבינס העמדער! וואָרים אַפילו דורך אַ טרונק בראַנפן, ווען מען טוט עס פון גאָטס וועגן, קאָן מען גאָט דינען..."

דער עולם, ווערלכער איז שוין געווען אָנגעשעטעקט מיט דער פרייד פון שבת — וואָס גיט דעם איד אַ „נשמה יתירה" — האָט זיך זייער געפרייט מיט דעם רבינס תורה און געלעקט דערפון די פינגער.

„און וואָס, מיינט איר, איז ער נעבעך אַזוי פרי פון דער וועלט אַוועק?"

—דערציילט ווייטער דער באַגייסטערטער יונגערמאַן. — „נאָך דער מלחמה פון גוג און מגוג האָט ער אַ בונד געמאַכט מיט דעם רבין פון לובלין, מיט דעם מגיד פון קאָזשעניץ, אַז זיי דריי זאָלן זיך איינשפּאַרן — נישט אַנדערש נאָר משיח'ן אויף דער ערד אַראָפּצוברענגען. זיי דריי האָבן אַזוי פיל געבעטן, די הימלען געשטורעמט מיט זייער געוויין, פרייד און געבעט, אַז מען האָט זיך אויבן מיט זיי נישט געקענט קיין עצה געבן, און מען האָט אַלע דריי צו דער ישיבה של מעלה געבעטן... אַלע דריי זיינען זיי אין זעלבן יאָר נפטר געוואָרן..."

„אָבער דערפאַר האָבן מיר היינט אונדזער רבין ר' בינם פון פּשיס־כע!..." — פרייט זיך אַ צווייטער חסיד מיט דעם היינטיקן לעבעדיקן רבין.

אַזוי האָט מען זיך דערציילט חסידישע מעשיות פון רבין ביי יחיאלס געבורט. די אַלע וואונדערבאַרע מעשיות האָבן אַריינגעשוועבט אין דעם בעט, וואו די יונגע מוטער איז געלעגן מיט איר ניי־געבוירן קינד אונטער די ווייסע ליילעכער, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז דער שלאָפנדיקער ניי־געבוי־רענער טרינקט זיי איין מיט דער מילך פון זיין מוטער...

די חסידים ביים טיש האָבן זיך ענג צוזאַמענגערוקט, די יוגנטלעכע קער־פּערס זיינען זיך מיטאַנאַנד צוזאַמענגעוואַקסן. זייערע שאָטנס האָבן געצייכנט גראָטעסקע סילועטן אויף די ווענט און אויפן פּולאָפּ. אַלע האָבן זיך צו די מעשיות צוגעהערט. די חסידים האָבן דערציילט פון די גוטע מידות, וואָס מען לערנט זיך אָן ביים רבינס טיש. זיי האָבן דערציילט וועגן דעם, וואָס ביים רבין וואַרפט מען אַראָפּ פון זיך דעם עול פון דער וועלט. מען שפּאַנט זיך אויס פון וואָגן פון פרנסה, מען באַפרייט זיך פון אַלע זאָרגן און עס איז אַ לעבן בלויז פאַר אַ העכערן צוועק. זיי האָבן דערציילט וועגן דער פרייד פון לערנען און דאַווענען, וואָס שטראָמט־אַרויס אויס ליבע צו גאָט. ווי מען פילט זיך פּשוט ביים רבין אָנגעבונדן אין אַ העכערער וועלט. מען פילט, אַז מען איז נישט אַליין, נאָר מען געהערט צו וועמען. עס איז דאָ פאַרוואָס צו לעבן, — כדי ליב צו האָבן גאָט.

די פראָסטע אידן, וואָס האָבן אָנגעפילט ברוך־משהס שטיבל, האָבן גע־קוקט אויף די פרעמדע חסידים מיט גרויס קנאה און נחת. איינציקווייז זיינען

זיי אויך אָנגעשטעקט געוואָרן פון דער פרייד, וואָס האָט אַרויסגעשאָלט פון די יונגעלייט, און זיך געפּילט אַרויסגענומען פון זייער אָרעמער וועלט און פּאַראַייניקט מיט עפּעס העכערס און שענערס. דאָס וואָרעמקייט, וואָס האָט אַרויסגעשטראַלט פון די פרעמדע חסידים, האָט אויף אַלע זיך אָפּגעלייגט. אַלעמען אַרומגענומען און געאייניקט צוזאַמען. האָבן זיי שוין פאַרגעסן אַן זייערע זאָרגן און זייער פאַרטראָגן געוואָרן אין אַן אַנדער וועלט, וואָס די פרעמדע האָבן אַריינגעבראַכט.

פּלוצלונג האָט איינער פון זיי אָנגעהויבן זינגען. סיי די ווערטער, סיי דער ניגון זיינען געווען גאָר אַנדערע. זיי האָבן נישט געבעטן ביי גאָט: „ער זאָל זיי פּיטערן אויף פעטע פעלדער"... נאָר „ער זאָל רייניקן זייער האַרץ אים צו דינען אין וואָרהאַפטיקייט..." און אויך דער ניגון, וואָס האָט באַגלייט די ווערטער, איז נישט געווען קיין בעטנדיקער, קיין קרעכצנדיקער, קיין קריכנדיקער אויף שטיינערדיקע וועגן, נאָר אַ לייכטער, ווי אויף פליגל גע־טראָגן. טיילמאָל האָט ער געשטורעמט, מיט טאַצן געפּאַטשט און אַוועקגע־שאַרט פון זיך אַלץ אויף רעכטס־און־לינקס: „קערט־אויס דעם וועג". — אַן אַנדער מאָל איז ער שוין דערגאַנגען און ער איז געווען לויטער פרייד, פרייד וואָס ווערט קיינמאָל נישט זאַט, וואָס ווערט שטענדיק פאַרצוקט ווי אַ חיה פון איר אייגענעם דאָרשט. און מיטאַמאָל איז ער שוין אינגאַנצן רואיק גע־וואָרן, — שטיל, שטיל, ער וויל שוין גאָרנישט, ער האָט דערגרייכט דאָס זייניקע און גייט־אויס און פאַרשווימט אין אייביקער שלימות...

דער עולם איז פאַרגאַפט געוואָרן. אַ בענקשאַפט האָט זיך אָנגעצונדן אין אידישע הערצער און פאַר לויטער בענקשאַפט נאָכן פאָטער אין הימל האָבן זיי זיך אָנגעהויבן צוזאַמען שאָקלען אויף די בענק, וואו זיי זיינען גע־זעסן. זיי האָבן געהאַלטן איינס דאָס אַנדערע ביי די הענט, פאַרבונדן און פאַר־קניפּט געווען, ווי צוזאַמענגעוואַקסן אין איין גוף, אין איין נשמה דורך דעם וואָרט און דעם געדאַנק:

„רייניק אונדזערע הערצער צו דינען דיר אין וואָרהאַפטיקייט." אַזוי ווי זיי האָבן זיך געשאָקלט, אַזוי האָבן די שאָטנס אויף די ווענט זיך מיט־געשאָקלט און מיטגעטאַנצט מיט זיי.

און פּלוצלונג, ווי געפירט דורך דעם אינסטינקט פון התלהבות, האָבן זיי זיך אַלע אינאיינעם אויפגעהויבן און אָנגעהויבן נאָך דעם ריטם פון זייער ניגון צו באַוועגן זיך שטייענדיקערהייט. צוערשט פּאַמעלעך, פּאַמעלעך, ביס־לעכווייז האָט דער ניגון אָנגעהויבן זיך פאַנאַנדערוויקלען, ווי אַ פייער, וואָס צינדט־אונטער. דער טעמפּאָ איז געוואָרן פלינקער, איילנדיקער, אַזוי אויך זייערע טריט, זייערע קערפּערס, זייערע פאות און זייערע שטריימלען. עס האָט אויסגעזען, ווי זיי וואָלטן באַזעסן געוואָרן פון אַ מעכטיקן כוח, וואָס האָט זיי גענומען אין זיין רשות אַריין און האָט זיי מער נישט אָפּגעלאָזט.

די פרייד, וואָס האָט אַרויסגעשטראָמט פון די יונגעלייט, האָט אָנגע־שטעקט אויך די היימישע טרויעריקע אידן. פאַר פרייד האָבן זיך באַווייזן טרערן אין זייערע אַלטע אויגן. זיי האָבן אַליין נישט געוואוסט פאַרוואָס. זיי האָבן נאָר געפילט, אַז זיי זיינען אומענדלעך גליקלעך, אַז זייער האַרץ איז איבערגעפילט מיט אַ זיסקייט און אַ בענקשאַפט. זיי האָבן זיך געפילט פאַר־אייניקט און פאַרבונדן צוזאַמען מיט אַ גרויסער אומפאַרשטענדלעכער פרייד.

אַז די פרייד האָט דערגרייכט צו דעם העכסטן עקסטאַז, האָט זיך אָנ־גערופן איינער פון די פרעמדע אורחים צום פאָטער פון ניי־געבוירענעם:

— ברוך־משה, דו האָסט נישט קיין ביסל בראָנפן?

ניין, דאָס האָט ער נישט געהאַט. דאָס האָט ער פאַרגעסן אָנצוגרייטן. דאָס ביסעלע ביר, וואָס ער האָט יאָ אָנגעגרייט, איז אויך שוין אויסגעגאַנגען. אין שבת־פלעשל איז נאָר איבערגעבליבן אַ ביסול קידוש־וויין.

— אם־ירצה־השם אויפן ברית, פאַרענטפערט זיך דער יונגער פאָטער.

— איי, דו שוטה, זאָגט דער פרעמדער צום פאָטער, — אָנישט באַ־דאַרף מען דען האָבן בראָנפן שיכור צו ווערן! אַז מען וויל, ווערט וואַסער אויך בראָנפן!

און ער איז צוגעגאַנגען צום טינדל וואַסער, אָנגעשעפּט אין דער שעפּ, אַ ברכה־געמאַכט, געטרונקען — און שיכור געוואָרן...

די אַנדערע האָבן אים נאָכגעטאָן און אויך שיכור געוואָרן...

— אַז דו ווילסט, דיין זון, — באַווייזט איינער פון די פרעמדע אויף דער קימפעטאָרין, — זאָל זיין אַ חסיד, גיב אים אויך אַ שלוק פון דעם שעפּ וואַסער, וואָרים שיכור באַדאַרף מען זיין, ווי עס שטייט געשריבן, „לא מיין" — נישט פון וויין, נאָר פון פרייד צו גאָט!...

און אַלע זיינען זיי שיכור געוואָרן פון פרייד צו גאָט.

די יונגע מוטער איז געלעגן אונטער איר ווייסן באַלדאַכין, באַהאַנגען מיט די ווייסע ליילעכער, פלעגט זי דאָך פון צייט צו צייט אַרויסקוקן דורך אַ שפּאַלט און זען די פרייד פון די פרעמדע חסידים און זיך איינהערן צום פרוי־מען געזאַנג. זי האָט געהאַלטן איר ניי־געבוירענעם איינגעבעט אין קישן לעבן זיך, זי האָט אים צוגעדריקט צו איר האַרץ. איר יונג פּנים, וואָס פון די שווערע זאָרגן, וואָס דער עול אויפצוהאַלטן איר משפחה האָט אַזוי פרי אַרויפגעלייגט אויף אירע אַקסלען, האָט עס אָנגעהויבן פרי פאַרצערן און רינצלען זיך, איז איצט אויסגעלייטערט געוואָרן. אַ טרייסטנדיקע האַנט האָט אָפּגעווישט פון איר אַלע זאָרגן, און אַ מיידלשע פרישקייט האָט איצט אַרויס־געשפּילט אויף די אויסגעגלעטע אויגן־ראַנדן און פון יונגן מויל (וואָרים רבקה האָט דורך דער צייט פון קימפעט אָפּגערוט פון האַנדל און וואַנדל), — האָט זי מיט פריידיקן נחת געקוקט אויף איר ניי־געבוירענעם ביי איר ברוסט.

זי האָט מיט איר האַנט איבער זיין פאַרשוויצטן שטערנדל איבערגעפירט און געפּליסטערט אים אין אויערל אַריין:

„מיין קינד, דו זאָלסט זיין אַ חסיד ווי זיי!...״

(פון „תהלים־איד״)

4

פון דער דערציילונג „יתגדל ויתקדש״

פאַרנאַכט־צו, ווען מען האָט די פּאַרטיע אידן צוריקגעבראַכט אין זאַמל־פּונקט אַריין, האָט איטשע־מאיר, ווי די אַנדערע אידן, דערזען פאַר דעם נידעריקן צאָם, וואָס האָט אַרומגערינגלט די ציגלנע געביידע, אַ גרויס געדראַנג פון מענטשן. צוגעקומען צום טויער, האָט איטשע־מאיר באַמערקט, ווי אַ הויכער דראַנג שטאַרצט אַרויס פון הויף איבערן פּלויט און אויף אים וויגן זיך דריי גופים, מיט לאַנגע, אויסגעצויגענע, נאַקעטע פיס, וואָס מען האָט געהאַט אַראָפּגעשלעפּט פון זיי די שטיוול. דער עולם פון דרויסן האָט באַטראַכט די געהאַנגענע, וואָס מען האָט זיי געלאָזט הענגען אויף דער תליה, כדי אָפּצושרעקן די באַפעלקערונג. אַ פּאָר קריסטלעכע פרויען האָבן געקניט אויף די שטיינער און געבעטן מיט פאַרמאַכטע אויגן. אַנדערע זיינען געשטאַנען, פאַרשטיינערטע, און האָבן געשוויגן.

— אוי, נטע־משה איז געגאַנגען — האָט דער איד, איטשע־מאירס אַ ריי־חבר, אַ ברום געטאָן אין דער שטיל צו זיך אַליין.

— ברוך דיין אמת! — האָט איטשע־מאיר געגעדט צו זיך.

— אַנטקעגנגעשטעלט זיך. איך האָב אים געזאָגט, אַז ער זאָל זיך נישט אַנטקעגנשטעלן. „דיסציפּלין־ברוך״ רופן זיי דאָס — האָט דער איד געברומט אין זיך.

— מיר זיינען אַלע אין גאָטס האַנט — האָט איטשע־מאיר אָפּגעענטפערט אין אַ ברום.

דאָס מאָל איז די מחנה אַהיימגעבראַכטע אידן נאָך מער פאַרשטומט געוואָרן ווי אַן אַנדער מאָל. מען האָט אַפילו נישט דעם מוט געהאַט איבער־צוריידן וועגן דער געשעעניש, ווען מען איז שוין געווען אין קעלער־שטוב און מען האָט זיך אַנידערגעוואָליעט אויף די זעק, אָדער מען איז געזעסן מיט די פיס אין די הענט. די שוואַרצע פליגל פון טויט, וואָס זיינען געהאַנגען איבער אַלעמען, האָבן אַריינגענומען די אידן אונטער זייער שאָטן. מען האָט מורא געהאַט אַפילו שווער צו הערשען, ווי מען האָט עס געטאָן אַן אַנדער מאָל. מען איז נאָר געזעסן, מיט די פיס אין די הענט.

״יתגדל ויתקדש שמיה רבה!״ — האָט זיך דאָס מאָל דערהערט איטשע־מאירס קול העכער און שטאַרקער.

— וואָס וויל ער? — דאָס אומגליק ברענגען אויף אונדזערע קעפּ?
— האָבן דאָס מאָל זיך שוין געהערט פּראָטעסט־שטימען.
— ער האָט נישט געזען, וואָס מען טוט דאָ?
דאָס מאָל האָט איטשע־מאיר געהאַט ווינציקער נאָכפאָלגער. דער־פאַר האָבן זיך געהערט מער שטימען:
— נו, גיכער... גיכער... גיכער...
— ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך — האָט איטשע־מאיר געקנייטשט די ווערטער.
— נו, שוין גענוג, גענוג... — האָבן אַנגסטיקע שטימען זיך געהערט פון אַלע ווינקלען.
איטשע־מאיר האָט די איבעריקע ווערטער פאַרשלונגען.
אַזוי איז אַפּגעלאָפן אַ גאַנצע וואָך. איטשע־מאיר האָט זיך אויסגע־צייכנט מיט זיין פלייסיקייט, מיט זיין דיסציפּלין, מיט זיין געהאָרכזאַמקייט, מיט זיין וויליקייט, מיט זיין הכנעהדיקייט. ער איז געוואָרן דער „ליבלינג" פון די געשטאַפּאָ־לייט. זיי האָבן אים אַרויסגעשטעלט ווי אַ מוסטער פאַר די אַנדערע אידן: „דאָס איין אַן אַנשטענדיקער יודע!" — זיי האָבן אַפילו געטריבן שפּאַס מיט אים און געזאָגט, אַז זיי וועלן אים מאַכן פאַר אַ טרופּן־פירער פון די אידן. ער האָט געטאָן זיין אַרבעט מיט אַזאַ שלימות, אַז קיין איין מוסקל האָט נישט געציטערט אין אים פון פּראָטעסט אָדער ניט־וויליקייט. דאָס איז אַלץ געווען ביז פרייטיק. אַז עס איז געקומען פרייטיק נאָכ־מיטאָג, האָט דער געשטאַפּאָ־מאַן באַמערקט אין איטשע־מאירן אַן אומרו־איקייט. ביי יעדן מאָל, וואָס ער איז צוגעקומען צו דער קופּע אויפצולאָדן אויף זיין שטייגער, האָט ער אַ מינוט זיך פאַרהאַלטן און געקוקט אין הימל אַריין, ווי וויט די זון האַלט. דער געשטאַפּאָ־מאַן האָט אים שוין אַ פּאָר מאָל אויפגעוועקט פון זיינע חלומות מיט דעם שמיץ פון קנוט אין זיין האַנט איבערן קאָפּ. איטשע־מאיר איז אָבער אַלץ אומרואיק געווען. זיינע אויגן גרויס, דערשראָקן, האָבן געהאַלטן אין איין אויסקוקן. אָט האָט מען זיי אָבער סוף־כל־סוף געפירט אַהיים פון דער אַרבעט. איטשע־מאיר האָט געהאַלטן אין איין צואיילן זיך, ווי ער וואָלט געוואָלט פאַראויסלויפן פאַר דער גרופּע, קוים וואָס דער איד אין זיין ריי האָט אים צוריקגעהאַלטן. גאָט צו דאַנקען, אַריינגעקומען צוריק אין דעם זאַמל־פּונקט, איידער נאָך עס האָט זיך אַ שטערן באַוויזן, וואָס איטשע־מאיר האָט געהאַלטן אין איין אויס־קוקן אין הימל. קוים זיינען זיי אַראָפּגעקומען צו זיך אין קעלער־שטוב אַריין, איז איטשע־מאיר אָן אַ אָטעם צו צו דער וואַנט און האָט אָנגעהויבן צו זאָגן:
„יתגדל ויתקדש שמיה רבה!"
— נו, פלינקער, פלינקער, פלינקער!

דאָס מאָל האָט איטשע־מאיר זיך נישט געלאָזט איילן. אָפּגעזאָגט די גאַנצע קריאַת־שמע, האָט ער אַרויסגענומען אַ שטיק ברויט, וואָס ער האָט געהאַט באַהאַלטן, איינגעוויקלט אין אַ פּאַפּיר, אין זיין קעשענע. ער האָט אויפגעהויבן דאָס שטיקל ברויט און אָנגעהויבן מאַכן קידוש:

„יום הששי ויכולו השמים והארץ וכל צבאם..."

גאָט צו דאַנקען, עס איז אָפּגעלאָפן גלאַט, אָן שום שטער.

נאָר אויפן צווייטן טאָג, אין פרימאָרגן, ווען איטשע־מאיר האָט אויפגעוועקט דעם עולם מיט זיין „יתגדל ויתקדש", איז ער געבליבן שטיין ביי דער וואַנט. שוין האָט זיך געהערט דער לאַנגער פייף, שוין האָבן אַלע זיך געיאָגט אויסצושטעלן זיך אין רייען און אַרויסצוגיין — איטשע־מאיר שטייט ביי דער וואַנט און האַלט אין איין שאָקלען זיך.

— איטשע־מאיר — גיט אים ווער אַ שטורך — קום!

איטשע־מאיר רעאַגירט נישט, הערשט נישט אויף צו שאָקלען זיך.

— איטשע־מאיר!

— שלעפּ אים אַוועק!

איטשע־מאיר לאָזט זיך נישט אַוועקשלעפּן, האַלט זיך אין איין שאָקלען.

— ער שפּילט זיך מיט זיין קאָפּ! קום!

— איטשע־מאיר! — הערט זיך אַ לעצט קול.

דער עולם מאַרשירט אַרויס. איטשע־מאיר בלייבט שטיין ביי דער וואַנט.

באַלד הייבט אָן רעגענען איבער זיין קאָפּ מיט שמיץ פון קנוט און ער דערהערט אַ קוויטשנדיק געשריי, ווי טייוואָלים וואָלטן געטאַנצט אַרום אים:

— דו פאַרפלוכטער יודע!

איטשע־מאיר לאָזט רעגענען די שמיץ איבער זיין קאָפּ, האַלט זיך אין איין שאָקלען.

אַ זעץ אין דער זייט. ער גיט זיך אַ וואַקל. ער שטייט פּנים־צו־פּנים מיט פייער־שפּריצנדיקע אויגן, מיט געשאַרפטע, אַרויסגעזעצטע ווייסע ציין. אַ פויסט שלאָגט אים אין פּנים אַריין:

— אַרויס!

— הער לעבן, היינט קאָן איך נישט. היינט איז רוהע־טאָג — זאָגט איטשע־מאיר און פּרוּווט מאַכן אַ פריינטלעך, שמייכלענדיק פּנים פון דער אויפגעלאָפענער, בלוט־רינענדיקער נאָז אַרויס.

— וואָס!

— היינט איז סאַבאַט ביי אונדז, היינט איז רוהע־טאָג, היינט קאָן איך נישט.

דער געשטאַפּאָ־מאַן האָט אים מער נישט געשלאָגן. ער האָט אים אַנגענומען ביים קאַרק, אַרויסגעפירט אים פון קעלער און אַריינגעבראַכט אין דער ביוראָ פון טרופּן־פירער. פאַרקלאַפּט מיט די אָפּצאַסן, אויסגעשטרעקט דעם אָרעם:

— הייל היטלער!

— הייל היטלער! וואָס איז געשען?

— דיסציפּלין־ברוך!

דעם טרופּן־פירערס אויגעלעך זיינען נאָך קלענער געוואָרן, זיין פּנים ערנסט. ער האָט געטראַכט אַ מינוט. ער האָט אים דערקענט: דאָס איז דער איד מיט דער גרויסער באָרד. ער האָט געהאַט וועגן אים אַ ראַפּאָרט: „ווילִיק״. ווי גוט דער טרופּן־פירער איז ניט אינסטרואירט געוואָרן אין דער שולע פאַר זיין פּראָפעסיע, ווי זיין האַרץ איז נישט געווען לידיק פון יעדן מיטגעפיל, האָט דער איד — צי עס איז געווען איטשע מאירס האַלטן זיך דורך דער גאַנצער צייט, אָדער דאָס שפּיל מיט איטשע־מאירס שטאַר־קער באָרד, וואָס איז געווען פאַר אים זייער אַמוזאַנט — האָט דער איד איצט אויפגעוועקט אין אים אַ לעצטן שטראַל מענטשלעכקייט. ער האָט געוואָלט דעם ווילדן „פול־בלוטיקן״ אידן אָפּראַטעווען. ער האָט זיך אויפ־געהויבן, איז צוגעגאַנגען צום אידן, וואָס איז געשטאַנען פאַר אים אַ גלייכ־גילטיקער, מיט אַן אידיאַטישן שמייכעלע אויף זיין פאַרבלוטיקטן פּנים, האָט גענומען דעם קנוט פון דעם געשטאַפּאָ־מאַן, האָט אַ פיר געטאָן מיט איר איבער דעם אידנס קאָפּ און געפרעגט אים:

— ווער ביסטו?

— יודע שווייַן, האָבּע קיינע ערע! — האָט איטשע־מאיר אויסגערופן הויך אויף זיין גאַנצער שטימע.

— נו, איצט גיי צו דער אַרבעט, יודע! — האָט דער טרופּן־פירער אויסגערופן.

— הער לעבן, היינט קאָן נישט, היינט איז רוהע־טאָג.

— פיר אים אָפּ! — האָט דער טרופּן־פירער אויסגערופן.

— הייל היטלער!

— הייל היטלער!

דער טרופּן־פירער האָט אויפגעהויבן דעם טעלעפאָן צו טעלעפאָ־נירן. עפּעס האָט געמוזט אין אים ווירקן. ער האָט צוריקגעלייגט דעם טעלע־פאָן אויף זיין אָרט און גערופן דעם געשטאַפּאָ־מאַן, וואָס האָט שוין געהאַט אָפּגעפירט איטשע־מאירן.

— האַלט! באַווייז אים דעם גאַלגאַן!

מען האָט איטשע־מאירן צוגעפירט צו דער תליה, באַוויזן אים דעם דראָנג.

— ווייסט, וואָס דאָס איז, יודע?

— יאָ, איך האָב עס געזען... וואו מען הענגט לייט... האָט איטשע־מאיר אָפּגעענטפערט.

— הער לעבן, איך האָב אינען געזאָגט, היינט קאָן איך ניט. אָסור אויב איך קאָן, היינט איז שבת, רוהע־טאָג.

מען האָט דערפון געמאָלדן דעם טרופּן־פירער. דער טרופּן־פירער האָט טעלעפאָנירט צו דער העכערער מאַכט. ער האָט באַקומען די פּאַראַר־דענונג: „הענגען דעם איד, איטשע־מאיר ראָזענקראַנץ, פאַר דיסציפּלין־ברוך, דעם זעלבן טאָג, זעקס אַזייגער פאַרנאַכט, צוזאַמען מיט נאָך אַנדערע צוויי פון קאַטוילישן גלויבן".

אַז מען האָט איטשע־מאירן צוגעפירט צו דער תליה — האָט ער געהאַלטן אין איין מורמלען די שבתדיקע מנחה פאַר זיך. די תליה האָט אים נישט באַאומרואיקט. וואָס עס האָט אים יאָ באַאומרואיקט און וואָס ער האָט געהאַלטן אין איין קוקן, איז געווען אויפן הימל, צי דער שבת גייט שוין אויס. געזען, אַז עס איז נאָך גרויסער טאָג, האָט ער זיך געווענדט צו דעם עלטסטן, וועלכער האָט אים באַגלייט צו דער תליה:

— הער לעבן, איך האָב אַ ביטע צו אינען, זיי זיינען געווען אַזוי גוט צו מיר.

— וואַרטן זי ביז די ערשטע שטערן וועלן אין הימל זיין — באַוויזט ער אויפן הימל — היינט איז רוהעטאָג.

דער באַגלייטער איז אַ מינוט נשתומם געוואָרן אויף דער מאָדנער בקשה פון דעם אידן. דאַן האָט ער אַ שמייכל געגעבן.

— גוט, יודע, די אַנדערע וועלן פריער הענגען.

מען האָט די צוויי קאַטאָליקן, וועלכע זיינען געווען פאַראורטיילט צו־זאַמען מיט איטשע־מאירן, פריער געהאָנגען. נאָר זיין רייע איז געווען איידער ער האָט געענדיקט די שבת־מנחה.

— אתה אחד ושמך אחד — האָט איטשע־מאיר געברומט פאַר זיך, ווען מען האָט פאַרוואָרפן די פּעטליע אויף זיין האַלדז.

פאַרנאַכט, ווען מען האָט די פּאַרטיע אידן צוריקגעבראַכט פון דער אַרבעט האָבן זיי ווידער אָנגעטראָפן אויף אַ געשטיי מענטשן פאַר דעם טויער. פון ציגל־פּלויט האָבן זיי שוין געזען, ווי איטשע־מאירס דאַרער קערפּער שאָקלט זיך פון דער תליה, צוזאַמען מיט אַנדערע צוויי. איטשע־מאירס נאַקעטע פיס, פון וועלכע מען האָט געהאַט אַראָפּגעצויגן די לאַטשן, האָבן זיך לאַנג אויסגעצויגן. מערסטע אידן האָבן געהאַלטן די אויגן אַרונ־טער, גלייך צו דער ערד צו, זיי זאָלן ניט זען, און האָבן פאַרשטיקט דעם קרעכץ:

איטשע־מאיר איז שוין אויך געגאַנגען.

די מערסטע האָבן געשוויגן, נאָר ווען זיי זיינען אַריינגעגאַנגען צו זיך אין קעלער האָבן זיי זיך נישט געוואָרפן אויף די הילצערנע ברעטער, נישט גענומען די פיס אין זייערע הענט אַריין, נאָר באַלד איז איינער פון זיי אויסגעוואָקסן ביי דער וואַנט פון קעלער — אָנגעהויבן זיך צו שאָקלען און געדרופן מיט אַ הויך קול:

— יתגדל ויתקדש.

קיינער האָט אים נישט געפּעדערט: „פלינקער, פלינקער!" נאָר איין איד האָט זיך אויסגעפלאַנצט אונטער דעם אַנדערן, אונטער דעם חזן, און אַלע האָבן זיך אָנגעהויבן צו שאָקלען:

— יתגדל ויתקדש.

איטשע מאיר האָט געקראָגן אַ נאָכפּאָלגער.

י. י. טרונק

קאַפּיטלעך פון „פּוילן"

א

שבת פאַרטאָג, כלחוך השור, נאָכדעם ווי די הענער האָבן געקרייט, האָט זיך סימכע גייגע געפּעדערט אויפצושטיין און אַרויסצוקריכן פון בעט. ער האָט געוואוסט, אַז היינט, שבת־שבע־ברכות, וועט זיין דער קולמי־נאַציע־פּונקט פון דער גרויסער חתונה, און דאָס גרויסע חשיבות, וואָס ער וועט היינט איבערלעבן וועט איבערשטייגן אַלץ וואָס ער האָט איבערגע־לעבט זינט ער איז מיטגעפּאָרן נאָך דער וויפּראַווע (אויסשטייער) קיין וואַר־שע, אומעטום מיטגעגאַנגען מיט דער באָבע לאה און געגעסן די עסנס ביי העקסלמאַנען אין רעסטאַראַציע. סימכע גייגע האָט זיך געהאַט שטאַרק צו־געוואוינט צו כל'ערליי רביצנס, אַז ער האָט זיך שוין כמעט געפילט ווי אַ שטיק פון דער רבנישער משפּחה, הגם די רבנים האָט ער אומהיימלעך גע־מיטן, קודם־כל איבער דעם פלינקן רעדן זייערן, איבער דעם פּעפּערדיקן ריח פון זייערע שטריימלעך, און איבער די ווילדע לשון־קודש'דיקע ווערטער וואָס האָבן אים געשטאָכן אין די אויערן ווי שפּיציקע דערנער. צווייטנס האָט ער נישט געהאַט קיין חן ביי הירשל נאמן אין די אויגן. הירשל נאמן האָט אים געטריבן מיט ביטול. ער, סימכע גייגע, האָט אויך נישט געקאָנט פאַר־טראָגן דעם ריח פון הירשל נאמנ'ס קאַפּאָטע. סימכע גייגע האָט ביי זיך באַשלאָסן נאָר צו האַלטן זיך ביי די רביצנס, וואו ער האָט געהאַט אָנזען. און סימכע גייגע איז געווען צופרידן. זיין ווייב שרה בינען איז עס נישט אַרויסגעקומען צום געזונט. זי האָט נעבעך נישט געהאַט די מינדסטע אַנונג וועגן דער זיסער יחוס־שפּילקע וואָס שטעכט איר אַלטן סימכען. אין איר

קעגנוואָרט איז ער געוואָרן אויפגערעגט, געגלאָצט אויף איר מיט זיינע רויטע אויסגעשטעלטע אויגן, געשריגן אָן שום סיבה, און געשאָלטן מיט די גרעב־סטע פויערישע קללות.

נעכטן פרייטיק־צו־נאַכטס צו שבע־ברכות האָט ער געפילט ווי ער גייט ווידער אַמאָל אַרויף מיט הונדערט שטאַפּלען אויף די זיסע אומזעבאַרע לייטער, און דאָס נעמלעך איבער ר׳ ישעיה פריוועסעס ווייב, די גבירטע שבע׳לע.

צו סימכע גייגעס אויערן קיין אָסמאַלין, נאָך דאָן ווען ער האָט נישט מער געוואוסט ווי פעלד, פערד און קו, האָבן דערגרייכט די שמועות וועגן דעם אידישן מאַגנאַט ר׳ ישעיה פריוועס פון וואַרשע, — אָבער די דיס־טאַנץ צווישן סימכע גייגען הינטער דעם אַקער־אייזן אָדער גאָר אין די שטאַלן פון זיינע בהמות און ר׳ ישעיה פריוועסן פון וואַרשע איז געווען אַזוי ווייט, אַז טיפער ווי אויבנאויפיק אין די אויערן אַריין איז עס סימכען נישט אַריינגעגאַנגען. אַפילו זייענדיק אין וואַרשע וועגן דעם כלה־אויסשטייער איז ער פאַרנומען געווען מיט דער באָבע לאה, מיט דעם זיידנס אין די קראָמען און מיט העקסלמאַנס רעסטאָראַציע. ווען ער האָט אויך אָפּטער געהערט רעדן פון ר׳ ישעיה פריוועסן אין די גרויסע שניטקראָמען אויף די נאַלעווקעס, צי גאָר ביי אַ שניידערין וואָס האָט זיך גערימט פאַר דער באָבע לאה אַז זי האָט אַמאָל גענייט אַ קלייד פאַר עמיצן פון דער משפחה פריוועס, צי אַפילו ווען סימכע גייגע איז געזעסן ביי אַ גרויס שטיק גענדזנס אין העקסלמאַנס רעסטאָראַציע צוזאַמען מיט נאָך וואַרשעווער אידן וואָס האָבן ליב געהאַט העקסלמאַנס מאכלים, פלעגט ער אָפּט פון די פרעמדע עסנדיקע אידן הערן דערמאָנען דעם נאָמען פון ר׳ ישעיה פריוועס. אָבער פאַר סימכע גייגען זיינען עס געווען צו הויכע פענצטער און צו אומפאַרשטענדלעכע שמועות. זיי האָבן אין זיין פויערישן געמיט נישט אָנגעקלאַפּט. ער האָט נאָר געהאַט איין שוואַכקייט: קוטנעס יחוס, די באָבע לאה, די גרויסע קראָמען אויף נאַלעוו־קעס, און העקסלמאַנס רעסטאָראַציע. סימכע גייגע האָט געהאַט אַ צו קליינע פאַנטאַזיע און אַ צו ענג האַרץ פאַר צופיל איינדרוקן. די לעצטע טעג פון דער חתונה האָט זיך סימכע גייגע שוין געהאַט אַזוי צוגעוואוינט צו כל־ערליי רביצנס, אַז אַפילו די קאַלישער רביצן וואָס האָט געבלאָזן מיט יחוס, האָט צו סימכען גערעדט, זיך מיט אים באַדינט און אים גוטמוטיק גערופן „ר׳ סימכע ״. דאָס האָט אים געוואַלדיק אימפּאָנירט.

נאָכדעם ווי מען האָט געמאַכט דעם גרויסן קידוש ביי די מאַנסבילן און ס׳האָט זיך אָנגעהויבן די פרייטיק־צו־נאַכטס־סעודה פון שבע־ברכות, האָט סימכע גייגע באַלד פאַרלאָזט דאָס גרויסע חדר פון די רבנים. אויף דער שוועל האָט ער זיך צוזאַמענגעטראָפן מיט הירשל נאמן און באַקומען פון אים עטלעכע לשון־קודש׳דיקע אָפּשניטן, וואָס הגם סימכע גייגע האָט

זיי נישט פאַרשטאַנען, אָבער ער האָט אין זייער טאָן גוט געפילט ביטול און באַליידיקונג. סימכע גייגע האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און ער איז גלייך אַריבער צו די ווייבער. ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט צווישן די טישן מיט די רביצנס. די רביציצנס זיינען געגאַנגען אַנגעטאָן זייערע שבת׳דיקע יופּעס. אויף די טישן האָבן געברענט אַ סך שבת־ליכט און אויך די נייע שבת׳דיקע דרשה־געשאַנק־לייכטערס אין וועלכע די כלה האָט ס׳ערשטע מאָל געבענטשט ליכט. פון אָנהייב האָט סימכע גייגע געפּרוּווט אויף זיין גראָב־לעך הייזעריק קול צו שרייען און אונטערצויאָגן די סאַרווערס וואָס האָבן אַרומגעטראָגן לאַנגע „פּולמיסקעס״ מיט די שמעקנדיקע שבת׳דיקע פיש. ער האָט אויך געפּרוּווט הויך צו שרייען זיינע ווייבערישע ווערטלעך מיט וועלכע ער האָט אַלע מאָל ביי אַ טייל פון די מחותנת׳טעס אַרויסגערופן אַ שמייכל. אָבער סימכע גייגע האָט באַלד אויפגעהערט, ער האָט אַראָפּגעלאָזט דאָס פּויערישע קול, די ווערטלעך זיינען אים שטעקן געבליבן אין מויל. ביי די ווייבערישע טישן איז געווען עפּעס אַן אַנדער שטימונג.

עס איז געווען איבער דער גרויסער גביר׳טע שבע׳לע פּריוועס, דאָס ווייב פון ר׳ ישעיה פּריוועס.

די אויסגעפּוצטע ווייבער און מחותנת׳טעס ביי די טישן האָבן שטי־לער גערעדט צווישן זיך. סימכע גייגע האָט באַשיימפּערלעך געזען אַז מען באַמערקט אים גאָרנישט. אַלעמענס אויגן זיינען געווענדט אַהין, אויבן־אָן, וואו ניט ווייט פון דער כלה איז צווישן דער קאַלישער רביצן און דער באָבע פּריווע געזעסן שבע׳לע פּריוועס.

אויך דאָ איז זי געזעסן ווי אַ ליאַלקע, שבע׳לע פּריוועס. זי האָט גע־טראָגן אַ שוואַרץ זיידן קלייד דיסקרעט אַרומגענייט מיט איידעלע שפּיצן, אויך דאָס שייטל איז איר געווען אַרומגענומען מיט אַ צאַרטן שפּיצן־שאַל ווי אַן אַלטע שפּאַנישע גראַנדעצאַ. אין אירע אויערן האָבן געציטערט און זיך געבאָמבלט צוויי גרויסע ברילִיאַנטענע אוירינגלעך ווי צוויי שטאַרקע ליכט־פּונקטן. די ברילִיאַנטן אין שבע׳לעס אוירינגלעך האָבן אַריבערגעלויכטן מיט זייער אינטענסיווקייט אַלע צענדליקער און צענדליקער אָנגעצונדענע שבת־ליכטער וואָס האָבן אין גרויסע זילבערנע לייכטערס געפלאַקערט אויף די פולע ווייסע געדעקטע טישן. דאָס זעלבע פון די גאָפּל־מעסער און פון די לייכ־טערס און דאָס ווייסקייט פון די וועבענע טישטעכער איז געווען בלאָס אַקעגן דער ליכטיקייט פון די ברילִיאַנטן. אויך די ברילִיאַנטענע קאָליע אויף שבע־לעס האַלדז האָט ווייס געשעמערירט און אַרויסגעשפּריצט אירע ליכטער פון דעם שוואַרצן איידעלן זיידנס פון שבע׳לעס קלייד.

אין דער געפאַלדעוועטער שוואַרצקייט פון איר קלייד און אין דער העלקייט פון אירע ברילִיאַנטן איז שבע׳לע פּריוועס געזעסן ווי אַ מאַיעסטע־

טישע — רעמבראַנדישע — ליכט־פיגור אינמיטן די רביצנס אין זייערע שבת׳דיקע יופּעס און אין זייער באַשיידענעם גאָלדענעם צירונג.

שבע׳לע פריוועס האָט כמעט ווי נישט גערעדט, זי האָט זעלטן אַ שטילן און דיסקרעטן שמייכל געטאָן, אָדער לייכט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ. די ברילִיאַנטן אין שבע׳לעס אויערן האָבן נאָך שפּע׳דיקער און ווייסער אויסגעגאָסן זייערע שאַרפע ליכטער ווען שבע׳לע פריוועס האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און געשמייכלט, גלייך ווי די ברילִיאַנטן אַליין וואָלטן באַלייכטן שבע׳לעס שמייכל. דאָס האָט שבע׳לע אַ שמייכל געטאָן אין דער זייט פון דער קאָלישער רביצן. אַלע יחוס־קאָמפּלעקסן האָבן זיך צעברענט אין דער קאָלישער רביצן זיצנדיק ביי שבע׳לע פריוועס, און זי האָט אַלעמען געוואָלט ווייזן איר היימישקייט און די אַלטע באַקאַנטשאַפט, די וואַרשעווער באַקאַנטשאַפט מיט שבע׳לע פריוועס, און אַז זי רעדט מיט שבע׳לען ווי מיט אירס גלייכן.

סימכע גייגע איז געשטאַנען אַ פּריטשמעלעטער. ער האָט געזען אַז קיינער קוקט נישט אויף אים און אַז די קאָלישער רביצן וואָלט אים איצטער גאָרנישט דערקענט.

אויך סימכע גייגע האָט מיט זיינע רויטלעכע פויערישע אויגן אַנגע־הויבן פּאַמעלעך צו קוקן אויף דער קליינער צירלעכער פרוי אין זיידנס און אין איידל־שטיינער וואָס איז געזעסן אויבן־אָן צווישן די שבת׳דיק אויס־געפּוצטע רביצנס. ער האָט געזען ווי אַלע לייכטערס לייכטן טונקל אַקעגן די ברילִיאַנטענע פייערן אין שבע׳לעס אויערן און אין שבע׳לעס זיידענעם קלייד־קראַגן. ער האָט געזען ווי שבע׳לע האָט זיך קוים צוגעגרירט מיט איר גאָפּל צו די שמעקנדיקע שבת׳דיקע פיש אויף איר טעלער. אויף שבע׳לעס פינגער האָבן געלויכטן פּערל און גרינע שמאַראַגדן. סימכע גייגע האָט געזען ווי אַלע די שמעקנדיקע חתונה מאכלים זיינען ביי שבע׳לע פריוועס גאָר עפּעס וואָכעדיקעס. אין זיינע שווערע פויערישע אויערן האָט ערשט איצט אויפסניי אָפּגעקלונגען דער נאָמען „פריוועס״ וואָס ער האָט געהערט ביי העקסלמאַנען אין רעסטאָראַציע, אין נאַלעווקער שניט־קראָמען און ביי וואַרשעווער שניי־דערקעס, וואו מען האָט געגנייט דער כלה׳ס אויסשטייער. ערשט איצט האָט עס אויפגעלויכטן אין זיין טעמפּן פויערשן שכל, אַז אָט די אַלע רביצנס און אַפילו די קאָלישער רביצן איז נאָך נישט דער העכסטער יחוס־שטאַפּל, צו וועלכן ער סימכע גייגע, קאָן דערגרייכן. ס׳איז נאָך דאָ עפּעס העכערס און עפּעס אויסטערלישערס אין די פיינע און זיסע לאַבירינטן פון יחוס. איבער אַלע שבת־לייכטערס האָט ער אַריבערגעקוקט צו דער קליינער דיסקרעט־שווייגנדיקער פרוי אין זיידנס און אין ברילִיאַנטן, און ער האָט אַ טראַכט געטאָן ווי עמיצער וואָלט אים געטאָן אַ קלאַפּ אין פויערשן קאָפּ אַריין און אויפגעוועקט פון די היגער־פּלעט —

די פריוועסס!

דער ערשטער געדאַנק איז געווען ביי סימכע גייגע צוצוגיין צו שבע׳לע פריוועס און איר זאָגן: גוט־שבת, גוט־שבת, שבע׳לע פריוועס! — אָבער ער האָט זיך נישט גערירט פון אָרט, די פיס זיינען אים געווען שווער ווי ער וואָלט געשטאַנען פאַר אַ תהום, עס האָט אים געפעלט יעדער מוט, ער האָט געוואוסט, אַז צוליב דער דאָזיקער קליינער פרוי קאָן אים איצטער קיינער נישט, און ער איז מיטאַמאָל צוריקגעוואָרפן געוואָרן צו די טונקעלע צייטן פון פאַר דער וואַרשעווער נסיעה, צום אָקער־אייזן, צו די שטאַלן מיט די קי און צו די פורן מיסט. סימכע גייגע האָט אַקוק געטאָן אויף זיינע אומגעלומ־פערטע גרויסע האָרעפּאַשנע הענט און אויף די נעגל הינטער וועלכע עס ליגט די שוואַרצע ערד פון זיינע פעלדער. סימכע גייגע האָט מיטאַמאָל דער־פילט זיין פויערשע צוריקגעשטאַנענקייט, די דיסטאַנץ צווישן אים און שבע׳לע פריוועס, און אַז די קאָלישער רביצן וואָס האָט אים נעכטן אַזוי גוטמוטיק גערופן ר׳ סימכע, וועט אים איצטער גאָרנישט דערקענען.

סימכע גייגע האָט זיך ווי אַן איבעריקער פאַרשווין אַרומגעדרייט צווישן די טישן מיט די מחותנת׳טעס וואָס זיינען געזעסן וויטער פון שבע׳לע פריי־וועס. ער האָט אַנגסטלעך געמיטן דאָס אָרט וואו זי, שבע׳לע, איז געזעסן. קיינער האָט נישט באַמערקט זיין אַנוועזנהייט. ער איז געווען שטיל און ני־דערגעשלאָגן. אַפילו די סאַרווערס האָבן זיך אויף אים נישט אומגעקוקט.

אַהיימגייענדיק שפּעט נאָך אַסמאַלין איז ער געגאַנגען אַליין אין דער נאַכט. דאָס גראָז האָט פייכט געשאָרכט אונטער זיינע שטיוול. די ביימער האָבן גערוישט אין די פינצטערנישן. פון די פעלדער האָט געשמעקט דאָס אָפּגעשניטענע קאָרן. הינט האָבן דאָ און דאָרט געבילט אין די שטילע וויט־קייטן. סימכע גייגע האָט געטראָטן אין דער תמוז־נאַכט איינער אַליין מיט שווערע טריט און מיט אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ. ער האָט אין זיינע אומעטיקע מחשבות כסדר געזען דאָס בילד פון שבע׳לע פריוועס ווי זי זיצט אויבן־אָן צווישן אַלע רביצנס און וואָס די זילבערנע גאָפּל־מעסער אויף די טעלער, די ווייסע טישטעכער אויף די טישן און די ברענענדיקע שבת־ליכטער זיינען בלאָס אַקעגן די שעמערירנדיקע פלאַקערן פון אירע בריליאַנטן. סימכע גייגע האָט זיך מיטאַמאָל ווי אָפּוועזנדיק אָפּגעשטעלט, זיינע ליפּן האָבן פּלוצלונג גע־זאָגט אין דער ווינטיקער תמוז־נאַכט אריין:

גוט־שבת, שבע׳לע פריוועס...

אין די הימלען האָבן געפינקלט די שטערן.

אין זיין גערוימיקן חדר אין דער היים האָט טריב געקאַפּטשעט אַ קליין נאַפט־לעמפל. אין גרויסן דאַרפישן בעט אויף אַ סך קישנס און צוגעדעקט מיט אַ גראָבער פויערשער קאָלדרע איז געלעגן שרה־בינע. זי איז געלעגן אין אַ פאַרשלומפּערטער שלאָף־קופּקע און פעסט געשלאָפן. שרה־בינע האָט אָפן

געהאַלטן דאָס ווייכע פּאַרעמלאָזע מויל און הויך געשנאַרכט. סימכע גייגע האָט זיך אַנידערגעשטעלט לעבן בעט און אויף איר, אויף דער שנאַרכנדיקער אידענע, כעס׳דיק אויסגעגלאָצט זיינע רויטלעכע פּויערשע אויגן. סימכע־גייגע האָט הייזעריק אַרויסגעוואָרפן פון זיך אַ פּאָר גראָבע דאָרפישע קללות. דאַן האָט ער פון זיך אַראָפּגיצויגן די שטיוול און זיך אויסגעטאָן די זיידענע קאַפּאָטע און די הויזן. ער האָט כסדר געוואָרטשעט, און בייזערהייט האָט ער זיך אַריינגעלייגט צו שרה־בינען אין בעט אַריין.

אַ גאַנצע נאַכט האָט סימכע גייגע נישט צוגעטאָן קיין אויג, און איצט אינדערפרי האָט ער זיך אַרויסגעפירט אינדרויסן אויף זיין הויף. די זון האָט ערשט אָנגעהויבן אויפצוגיין און די ערד האָט לייכט געבליט אין דעם יונגן רויט פון פרימאָרגן. אויף דיביימער האָבן אָנגעהויבן צו זינגען די פייגל. ס׳האָט געשמעקט מיט אַלע פרישקייטן פון דער וועלט. פון די עופות־שטאַלן האָט זיך געהערט דאָס געקוואַקעריי פון הינער, גענדז, קאַטשקעס און אינדיקעס. סימכע גייגע האָט אַרויסגעלאָזט די עופות אויפן הויף. די הינער האָבן געפּילדערט און הויך געקוואָקעט און אָנגעהויבן צו פּיקן די ערד. אַ סטאַדע ווייסע מיט שוואַרץ געשפּרענקלטע אינדיטשקעס האָבן מאַיעסטעטיש, אין זיך־וויגנדיקן גאַנג אַוועקגעלאָזט איבערן הויף. די אינדיקעס האָבן זיך אָנגעבלאָזן, פאַנאַנדערגעלאָזט זייערע פעדערן, פאַנאַנדערגעשאָקלט די רויטע קרעלן אויף זייערע גוידערס און געכאַלדערט. אויך די גענדז זיינען מיט אַ געשריי זיך פאַנאַנדערגעגאַנגען איבערן הויף. דערזעענדיק סימכע גייגען אין אַ זיידענער שבת׳דיקער קאַפּאָטע — וואָרים סימכע גייגע האָט זיך פון גרויס צעמישטקייט אָנגעטאָן שוין אין גאַנץ פריאיקן באַגינען די זיידענע קאַפּאָטע — האָבן אַ טייל פון די גענדז צו אים אויסגעשטרעקט זייערע העל־דזער און געסיקעט.

סימכע גייגע האָט מעכאַניש גענומען אין די הענט אַריין צוויי היל־צערנע עמערס, און אָנגעשעפּט וואַסער פון דעם ברונעם.

ער איז געגאַנגען אָנטרינקען זיינע בהמות.

ער האָט פאַנאַנדערגעעפנט די טיר פון זיין קי־שטאַל.

אַ וואַרעמער ריח פון היי און מיסט האָט אָקעגנגעשלאָגן פונעם שטאַל. די קי וואָס זיינען געשטאַנען און געמעלה־גרה׳ט ביי די קאַרעטעס האָבן אויס־געדרייט זייערע העלדזער און אים אָנגעקוקט מיט זייערע גרויסע אויגן ווען ער, סימכע, איז אַריינגעקומען אין שטאַל מיט די עמערס וואַסער. ווען סימכע גייגע איז צוגעגאַנגען צו דער ערשטער קו און צו איר אויפגעהויבן דעם פולן עמער מיט קאַלטן ברונעם־וואַסער, האָט זי אים מיט אירע גרויסע נאַזלעכער וואַרעם אַריינגעהויכט אין פּנים אַריין און אים לייכט געלעקט די האַנט. דאַן האָט ער ווידער געבריענגט וואַסער און אָנגעפּאָיעט די אַנדערע קי. ער האָט

לחלוטין נישט באַמערקט, אַז ער גייט דאָ אַרום צווישן זיינע בהמות אין דער שוואַרץ־זיידענער חסידישער קאַפּאָטע.

דעם לעצטן עמער וואַסער פונעם ברונעם האָט ער געברענגט פאַר דעם יונגן ביקל וואָס איז געשטאַנען צוגעבונדן ביי אַ זייטיקער קאַרעטע. דאָס ביקל איז געווען נאָך גאָר אַ ווילד בהמה׳לע, אַ שקאָציש בהמה, און ליב געהאַט אַלעמען צו שטויסן מיט די הערנער, אַפילו די קי האָט עס געשטויסן אין די פולע אייטערס אַריין, אַזוי אַז מ׳האָט עס, דאָס ביקל, נישט געקאָנט אַרויסלאָזן אויף דער פּאַשע צוזאַמען מיט דער גאַנצער טשערעדע, און סימכע גייגע האָט עס כסדר געמוזט האַלטן אין שטאַל צוגעבונדן צו דער קאַרעטע. נאָר פאַר סימכען אַליין האָט דאָס ביקל מורא געהאַט, און ווען סימכע גייגע האָט עס אַ גלעט געטאָן איבערן קאַרק, האָט עס אים האַסטיק באַהויכט מיט די נאָזלעכער און אים אַפילו געלעקט איבער דער האַנט. איצ־טער אין שבת׳דיקן באַגינען איז סימכע גייגע צוגעגאַנגען מיט אַ פולן עמער וואַסער צום אָנגעבונדענעם ביקל.

דאָס ביקל האָט צו סימכען אויסגעדרייט דעם קאָפּ. עס האָט סימכען דערזען אין דער זיידענער קאַפּאָטע, און סימכע גייגע איז אויסגעקומען פאַרן ביקל עפּעס גאָר משונה פרעמדלעך אין שטאַל, עפּעס גאָרנישט דער אייגענער סימכע גייגע ווי תמיד. און איידער סימכע גייגע האָט נאָך באַוויזן צו דערנענ־טערן זיין עמער מיט וואַסער צום ביקלס מויל, האָט זיך דאָס יונגע שקאָצישע ביקל פאַרפלאָנטערט מיט די הערנער אין סימכע גייגעס זיידענער חסידישער קאַפּאָטע און מיט אַ ווילדער חיה׳שער האַסטיקייט אַרונטערגעריסן איר גאַנצן פאָדערשטן טייל.

סימכע גייגע האָט מיט טויטשרעק געזען דעם חורבן. אויס זיידענע קאַפּאָטע. מיט דעם פולן עמער וואַסער האָט ער דעם ביקל געוואָלט דערלאַנ־גען אין קאָפּ אַריין. נאָר דער עמער האָט זיך אַרויסגעגליטשט פון זיינע אָנ־מעכטיקע הענט און פאַנאַנדערגעגאָסן איבערן שטאָל מיסט. סימכע גייגע האָט זיך אַרומגעקוקט איבערן שטאַל. די בהמות אַרום אים האָבן געמעלה־גרה׳ט. דאַן האָט סימכע גייגע נאָך אַמאָל אַ קוק געטאָן אויף זיין אַראָפּגע־שיילטער זיידענער קאַפּאָטע, אים איז פינצטער געוואָרן פאַר די אויגן, און ער האָט געפילט בחוש, אַז אין אַזאַ הולך וועט ער שוין נישט קאָנען זאָגן שבע׳לע פריוועס גוט־שבת. דער איד האָט זיך הויך פאַנאַנדערגעוויינט אינ־מיטן פון זיינע בהמות.

ב

שבת צום עסן האָט זיך געטאָן ביי אונדז ווי אויף אַ חתונה. די אַנגעפּאַרענע געסט פון מיין חומש־סעודה זיינען געזעסן ביי לאַנגע ווייס־געדעקטע טישן. די שבת׳דיקע מאכלים האָבן אַראָפּגעשמעקט פון די טישן. מען האָט געברענגט אַ סך טשאָלנטער. די קאָלישער רביצין האָט געשיקט אַ גרויסן פעטן קוגל אַזש פון דער אַלט־שטאָט. דער עולם איז געווען זייער אויפגעלייגט. דער זיידע ברוך האָט געברענגט אַ קאַסטן מיט פלאַשן אַלטן אונגאַר־ווייַן פון זיינע אַסמולסקער קעלערס — ס׳זיינען נאָך געווען פון די וויינען, וואָס זיינען איבערגעבליבן פון מיינע עלטערנס חתונה. נאָך די פעטע און זיסע טשאָלנטער און נאָך די אַלערליי פעטע שבת׳דיקע פליישן האָט דער עולם גענומען צו גלעזלעך ווייַן. אַביגדור גרוימאַן האָט געוויזן זיינע קענטעניש אין זינגען שבת׳דיקע זמירות. ער האָט עס געטאָן אויף אַ רחבות׳דיקן וואַרשעווער אופן. אַפילו פון זיינע לשון־קודש׳דיקע זאַצן האָט אַרויסגעשמעקט דער וואַרשעווער דיאַלעקט. דערביי האָט ער געזונגען ניגונים, וואָס קיין אַנדערע חסידים האָבן נישט געזונגען, אַחוץ די ראַדזינער. סיי דער פעטער יעקל, סיי משה האַלץ האָבן געפּרואווט אים, אַביגדור׳ן, אונטערצוהאַלטן, — נאָר ער האָט זיי געהערט ווי דעם פּאַראַיאָריקן שניי און אַלעמאָל איבערגעגאַנגען מיט זיינע וואַרשעווער זמירות אויף אַן אַנדער אָקטאַווע. דער פעטער יעקל איז גלאַט הייזעריק געוואָרן און זיך שטאַרק פאַנאַנדערגעהוסט. דער פּאַרעקשנ׳טער משה האַלץ האָט אויך סוף־כל־סוף געמוזט אָפּשטיין, ער האָט פאַרבויגן דאָס קעפּל אין אַ זייט ווי אַ געשאָכטענע טויב און אַנטשוויגן געוואָרן.

אינמיטן דעם ווייַן־טרינקען און אינמיטן די זמירות האָט זיך געעפנט די טיר און ס׳האָט זיך באַוויזן ר׳ שמעון ציליך מיט יוכבד׳ס גרייז־גראָען מאַן. דיביידע קליין־געוויקסיקע זקנים האָבן צוזאַמען געפּישטשעט „גוט־שבת״, האָבן געפּרייכט פון מידקייט און זיך אָנגעהויבן אויסצוטאָן פון די העלדזער און פון אונטער די קאַפּאָטעס פאַרשיידענע טיכער און שנופּ־טיכלעך. סך־הכל האָט מען אין דעם גרויסן לאָדזש נישט געטאָרט טראָגן אין שבת. די רייכע און שפּע׳דיקע לאָדזשער אידן האָבן אַלץ נישט געהאַט קיין צייט צו מאַכן אַן ערוב. אין די שולן און אין די שטיבלעך אַריין האָבן זיך לאָדזשער אידן געמוזט אָנטאָן די טליתים אונטער די פּאַלטנס. נאָכדעם ווי ר׳ שמעון ציליך מיטן איידעם האָבן זיך גוט פאַנאַנדערגעקנעפּלט און זיך מיט די שנופּטיכלעך אָפּגעווישט די ווייס־טראָפּנס פון די שטערנס, האָט מען זיי ביידן צוזאַמען אַריינגעזעצט צווישן עולם. ר׳ שמעון איז געווען טויט ווי די וואַנט. די גראָע לאַנגע באָרד זיינע האָט ביים טיש זיך אָנגעזען און פאַרנומען מער אָרט

ווי ער, ר׳ שמעון צילילך אליין. אינמיטן אביגדורס זמירות האט זיך ר׳ שמעון צילילך פלוצלונג צעבאמקעט אויף אן אימה׳דיקן קאזשעניצער זמירות־ניגון.

באלד ווי מ׳האט אפגעבענטשט, האט מען שנעל אנגעהויבן אראפצו־רוימען פון טיש די שיריים פון דעם שבת׳דיקן עסן. מ׳האט אנגעהויבן צו גרייטן פאר די חומש־סעודה־געסט.

א באזונדערן טיש האט מען צוגעגרייט פאר די אינגלעך פון ר׳ אהרנס חדר. די דארפישע ווייבער פון דער משפחה זיינען נאך קיינמאל נישט געווען אויף חומש־סעודות און דעריבער זיך נישט אויסגעקאנט ווי אזוי מען גרייט דאס צום טיש פאר קליינע אינגלעך. דערפאר האבן די קוטנער ווייבער דא ארויסגעוויזן זייערע פולע קענטענישן. די באבע לאה האט מיט א באזונדער חנ־עוודיקייט אויסגעשטעלט קליינע גלעזעלעך און פיצינקע פלעשעלעך מיט זאפטיקן עפל־ווייז, פאפירענע טיטעלעך מיט פייגן, מאנדלען, באקסערן און נאשווארג און אנדערע פאפירענע שמאכטעלעך, וועלכע זי האט פרייטיק צו־זאמענגעשניטן און צוזאמענגעקלעפט מיט די אייגענע הענט, דערמאנענדיק זיך אין אירע קינדער־יארן אין ווארקע און אין פראגע, — און ווי זי פלעגט עס טאן אויף די חומש־סעודות פון אירע אייגענע קינדער אין קוטנע. איר טאכטער, די מומע איטקע, האט איר נישט געוואלט צוהעלפן, ווארים זי האט באטראכט אזעלכע מעשים און שפילערייען סיי פאר קינדיש און סיי פאר פא־נאטיש. די מומע איטקע האט בעסער געוואלט אריינקוקן אין א העברעאיש דקדוק־ביכל און לערנען אויף אויסווייניק דעם לוח־הפעלים פון בן־זאב. דער־פאר האט די מומע שרה׳ל מיטאמאל פארגעסן אלע אירע ביטערע דאגות־פרנסה און אירע צרות מיטן לא־יוצלח דעם פעטער יעקל, און מיט גרויס ערנסטקייט צוגעהאלפן דער באבע לאה אויס׳סדרן דעם טיש פאר די אינגלעך. זי האט זיך דערביי דערמאנט פארשיידענע קונצשטיקן פון אירע מיידלשע יארן. אפילו די קאלישער רביצין — וואס האט זיך פון אנהייב געהאלטן פונ־דערווייטנס און געקוקט מיט לומדישן ביטול אויף דער ערנסטקייט מיט וועלכע די באבע לאה באהאנדלט די קינדערשע שמאכטעס — איז אויך פאמעלעך צוגעגאנגען צום טיש און מיטגעהאלפן, און זיך אויך אפשר אין דער שטיל דערמאנט אין אירע מיידלשע יארן.

די מאנספארשוינען זיינען געגאנגען זיך א ביסל צולייגן נאך די פעטע שבת׳דיקע עסנס, אבער נישט אויף לאנג, ווארים באלד האבן אנגעהויבן צו קומען געסט, עטלעכע חשובע חסידים פון „גרויסן” אלעקסאנדער שטיבל. דאן האבן זיך דערהערט א סך יונגע קול׳עכלעך אויף די טרעפ, און אין דער שטוב זיינען אריינגעקומען די אינגלעך פון מיין חדר צוזאמען מיט די צוויי באהעלפערס און מיט ר׳ אהרנען.

ר׳ אהרן איז געגאַנגען אָנגעטאָן אַ לאַנגן צעדריפּעטן כאַלאַט און אַ ברייטן סאַמעטענעם קאַשקעט אין וועלכן דאָס סאַמעט איז געווען גרין און אויסגעריבן פון אַלטקייט. ער האָט זיך אַרומגעקוקט מיט זיינע וואַסערדיקע אויגן, אָן עפּן געטאָן דאָס מויל מיט די גרויסע געלע אויסגעשטשירעטע ציין און אַ זאָג־געטאָן גוט־שבת. אַלע אינגלעך האָבן אים נאָכגעזאָגט: גוט־שבת. ר׳ אהרן האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, ווי ער וואָלט געפּאַכעט מיטן קאַנטשיק. טייל אינגלעך זיינען געגאַנגען אָנגעטאָן זיידענע קאַפּאָטקעלעך מיט סאַמעטענע היטעלעך, ווי קליינע אידעלעך. איך ווייס אַליין נישט פאַרוואָס איך האָב מיך געשעמט. אויך מיינע חברים האָבן זיך געשעמט. ערשט ווען די באָבע לאה און די מומע שרה׳ל האָבן די אינגלעך אָנגענומען פאַר די הענט און געהאָלפן זיי אויסזעצן ביים טיש, זיינען מיר אַלע געוואָרן היימישער און ר׳ אהרן איז געבליבן שטיין אַ הילפלאָזער, ווי ער וואָלט פאַרלוירן דאָס גאַנצע חדר.

די משפחה און די געסט האָבן זיך אָנגעהויבן צו זאַמלען. דער זיידע ברוך האָט זיך איינמיטן דערינען אַריינגעזעצט צווישן די קינדער און זיך מיט זיי אָנגעהויבן פאַנאַנדערצושמועסן אויף אַ קינדערשן אופן. ער האָט באַלד אָנגעהויבן צו דערציילן פון די בעטלער־מעשיות, וואָס ער פלעגט מיר דערציילן אויפן אָסמולסקער סטאַראָפּאַליער וועג. די קינדער האָבן זיך באַלד צוגעוואוינט צו אָט־דעם פרעמדן דיקלעכן איד מיט דער רויטער באָרד, וואָס איז עפּיס ווי זייערס גלייכן. די געסט האָבן זיך וואָס מער אָנגעהויבן צוזאַמענצוקומען. די ווייבער האָבן זיך אָנגעהויבן צו זאַמלען לעבן דעם טיש מיט די קינדער. די באָבע חיה האָט געוויינט פון נחת. די חומש־סעודה פאַר די קינדער האָט זיך אָנגעהויבן.

מיך האָט מען אַנידערגעזעצט אויבנאָן, און לעבן מיר צוויי אינגלעך — אַ כהן און אַן אויספרעגער. דער כהן האָט מיך באַדאַרפט בענטשן און דער אויספרעגער האָט געדאַרפט מיט מיר פירן אַ גאַנצן דיאַלאָג, וועלכן ר׳ אהרן האָט אונדז אויסגעלערנט. ר׳ אהרן האָט זיך געשטעלט לעבן אונדז, ער האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט. אין דער שטוב איז פלוצלונג געוואָרן שטיל און די צערעמאָניע, אַזוי ווי ר׳ אהרן האָט זי אויסגערעזשיסירט אין „חדר", האָט זיך אָנגעהויבן.

קודם־כל האָט זיך דער כהן אַרויפגעשטעלט אויף אַ בענקל, איבער מיר אויסגעשפּרייט זיינע הענטלעך. ער האָט זיך שטאַרק דערשראָקן. ווען ר׳ אהרן האָט אויף אים געטאָן אַ שטרענגן גזלנ׳ישן קוק, האָט ער מיך אָנגעהויבן צו בענטשן. ער האָט געזאָגט דעם גאַנצן זינג־זאַנג פון יברכך. ווען ער האָט געענדיקט האָבן אַלע אינגלעך געזאָגט אָמן. דאַן האָט מען מיך אַרויפגעשטעלט אויף אַן אַנדער בענקל, ר׳ אהרן האָט אָנגעהויבן צו מאַכן מיט די לעפצן, און

עס האָט זיך אָנגעהויבן דער פאָלגנדיקער דיאַלאָג, וואָס זיין אָנגענומענער נוסח גייט אָן שוין זינט הונדערטער יאָרן ביי אידן אין פוילן:

פרעגער: אינגעלע, אינגעלע, וואָס לערנסטו?

איך: ויקרא.

פרעגער: וואָס טייטש ויקרא?

איך: ער האָט גערופן.

פרעגער: ווער האָט גערופן?

איך: גאָט האָט גערופן צו משה רבנו.

פרעגער: וואו האָט גאָט גערופן צו משה רבנו?

איך: ביי דער טיר פון אוהל־מועד...

דאָ גייט ווייטער אַ גאַנצער נוסח און אַ דרשה, וואָס דער חומש־סעודה־בחור האַלט פאַרן עולם און וועלכע ר׳ אהרן האָט געהאַט פאַרשריבן אויף אַן אַלט געל פּאַפּירל און ער האָט עס מיך אויסגעלערנט אויף אויסווייניק.

ר׳ אהרן איז די גאַנצע צייט געשטאַנען אַ פאַרציטערטער און געמאַכט צו מיר מיט די לעפצן כדי איך זאָל מיך אָריענטירן אין טעקסט. נאָכדעם ווי איך האָב געהאַט אָפּגעזאָגט די דרשה האָט ר׳ אהרן אויסגעשטשירעט די ציין צו דעם עולם אידן און די ווייבער וואָס זיינען געשטאַנען אַרום דעם טיש און אויסגעהערט. ר׳ אהרן האָט זיך אַ צופרידענער אָפּגעווישט דעם שווייס פון שטערן.

נאָכדעם האָבן די ווייבער דעם זיסן רויטן געטראַנק אַריינגעגאָסן אין קליינע גלעזלעך פאַר די קינדער, געגעבן זיי ניס און ראָזשינקעס און צוויי טיטעלעך מיט מעדנים אין די טאַשן אַריין. די קינדער האָבן זיך אויפגעהויבן פון טיש, געזאָגט אויף איין קול גוט־שבת און צוזאַמען מיט די באַהעלפערס פאַרלאָזן אונדזער שטוב.

ר׳ אהרן איז געבליבן אויף שלש־סעודות.

ס׳איז געוואָרן פינצטערלעכער. נאָך פרעמדע אידן, אַלעקסאַנדער חסידים פון גרויסן שטיבל, זיינען אָנגעקומען צוגיין.

י. ד. בערקאָוויטש

מפטיר

שבת גאַנץ פרי, אַז משה־מאָטע האָט זיך געפעדערט מיט זיין אינגל צום דאַווענען, איז דער בית־מדרש נאָך געווען כמעט פוסט. ביים האַלב־אָפּגעקילטן אויוון, וואו עס האָט געשלאָגן דער טונקעלער קאַלטער שיין פונעם הערבסט־פרימאָרגן, זיינען געזעסן אַ פּאָר פאַרשלאָפענע אידן מיט גלאַנציק־אויסגעוואַשענע פּנים׳ער און האָבן געזאָגט תהלים. מ׳האָט געטונקט די פינ־

גער אין די מיילער, געשווינט געמישט די בלעטער און אונטערוועגנס געכאַפּט צווישן זיך אַ שמועס. געשמועסט האָט מען פון גערטנער, פון אוגערקעס, פון קרויט, פון קאַרטאָפל, וואָס זיינען היינטיקס יאָר שטאַרק נישט געראָטן און מען איז מיט זיי אין דער ערד! און אין דערזעלבער צייט האָט אַריינגעשלאָגן דורך די פענצטער דער קאַלטער טונקעלער הערבסט און אויף די ציטעריקע שויבן האָט זיך געזיפּט אַ דין דריבנע רעגנדל.

אין בית־מדרש איז משה־מאָטע מיט זיין אינגל אַריינגעקומען פּאַוואָליע און פּאַרזיכטיק, פּונקט ווי זיי וואָלטן זיך גנב׳ענען. און מחמת ביידע זיינען געווען איינגעהויקערטע, נאַסע, און האָבן געציטערט פון קעלט, האָבן זיי ביידע אויסגעזען ווי די פאַרוואָגלטע שפּעלעך, געיאָגטע האַלדז אין נאַקן, דאָס גרעסערע פאָראויס און דאָס קלענערע פון הינטן. קיינער האָט זיך אויף זיי נישט אומגעקוקט, זיינען זיי געבליבן שטיין אינמיטן בית־מדרש ווי אין דער פרעמד. דאָס אינגל איז היינט געווען אָנגעטאָן יום־טובדיק: צום ערשטן מאָל אויף זיין לעבן האָט ער אָנגעמאָסטן אויף זיין דין שוואַרץ העלדזל אַ פּאַפּירן קראַגנדל מיט אַ בלוי שניפּסל.

— טאַטע, דו קאָנסט איצט רעדן מיט דעם שמש... — האָט דאָס אינגל שטיל געזאָגט צום טאַטן און דאָס האַרץ האָט אים שוין אָנגעהויבן צו קלאַפּן.

— האַ? — האָט משה־מאָטע איבערגעפרעגט און איז געוואָרן אַ צע־מישטער. אַ ווײַלע איז ער אַזוי געשטאַנען אינמיטן בית־מדרש, דערנאָך האָט ער זיך געמאַכט האַרץ, פאַרלייגט די הענט אויף הינטן און פּאַוואָליע צוגע־גאַנגען צום בחור שבתי׳ל, וועלכער איז געזעסן ביים אויוון אויף אַ ברעג פונעם בענקל און פאַר׳חלומ׳ט צוגעהערט וואָס לייט שמועסן. אַקעגן די תהלים־זאָגער איז געשטאַנען גבריאל דער שמש, אַ איד אַ גדלן, טויבלעך אַביסל אויף איין אויער, מיט אַ לאַנגער גרויער באַלעבאַטישער באָרד. ער האָט אַראָפּ־געקוקט אין אַ גראָבן צעריסענעם „קרבן־מנחה“, געשאָקלט מיט די דיקע ברוגז׳ע וואָנסעס און גלייכגילטיק געהאַלטן דאָס געזונטע אויער עטוואָס אָנ־געבויגן צו די וואָס זיצן ביים אויוון. משה־מאָטע האָט זיך אומבאַמערקט אַוועקגעשטעלט לעבן דעם בחור שבתי׳ל און האָט זיך אויך איינגעהערט צו דעם וואָס מען שמועסט. דאָס אינגל זיינס האָט פון אים די גאַנצע צייט קיין אויג נישט אַראָפּגענומען. ער האָט זיך פאַרקליבן ערגעץ אין ווינקל פון אָרון־קודש אַ בלייכער, אַן איבערגעשראָקענער, און האָט דאָרטן שטום געציטערט מיט די אַקסלען און מיטן דין שוואַרץ העלדזל.

משה־מאָטע האָט געמאַכט אַ פריינטלעך פּנים און דאָס דאָזיקע פריינט־לעכע פּנים אָנגעשטעלט אויף גבריאל דעם שמש. ער האָט אים אַריינגע־קוקט גלייך אין די אויגן מיט אַ ליבלעכן קוק, געהאַט דערמיט אַ כוונה צו אונטערקויפן אים. אָבער גבריאל דער שמש איז אַ גדלן און אַ האַרטער איד.

די דיקע ברעמען האָט ער אַראָפּגעלאָזט צום סידור, די דיקע וואָנסעס האָט ער פּאַמעלעך געשאָקלט, און אַזוי איז ער געשטאַנען רואיק און קאַלט, ווי נישט אים מיינט מען. נאָר צייטנווייז טראָגט ער צו דאָס געזונטע אויער זיינס צו־זאַמען מיט דעם דיקן „קרבן־מנחה" צו די וואָס שמועסן, קנייטשט אָן בייז דעם שטערן און וואָרפט אַריין מיט רוגזה אויף זיינס אַ וואָרט:

— האַ? הערסטו! האַ? פּש... אַ קליינינקייט! האַ? אָט דאָס טענה איך דאָך! האַ? עט, שטות׳ערייען!...

דורך אַזעלכע דיבורים איז משה־מאָטע ביי זיך אינגאַנצן אַראָפּגע־פאַלן. ער האָט שוין שטאַרק געצווייפלט, צי וועט זיך אים לחלוטין איינגעבן רעדן מיטן שמש פנים אל פנים. טראַכטנדיק אָט די ניט פריילעכע מחשבות, האָט ער שוין מער ניט געהערט וואָס לייט שמועסן און האָט אָנגעשטעלט די אויגן אויף די טונקעלע פאַרווייניטע שויבן פון די פענצטער. אַ קאַלטער ווינטער טרויער האָט אַרויסגעקוקט פון אומעטום: פון די לאַנגע פּוסטע בית־מדרש בענק, פון דעם קרומען אויסגעדרייטן „האַנט־וואַש", פון דעם איבער־געקערטן קאַסטן מיט „שמות", פון דער פירקאַנטיקער בימה מיט אירע פיר הויכע שטומע פאַר׳חושכ׳טע זיילן. נאָר וואונדערלעך איז געווען איין זאַך: וואָס איז איינגעפאַלן אָט די דאָזיקע פאַרטרויערטע, פאַר׳דאגה׳טע אידן, וואָס זיי האָבן אָנגעטאָן זייערע שבת׳דיקע קאַפּאָטעס און זיך געאיילט אין בית־מדרש אַריין אַזוי פרי? וויבאַלד אַז דאָס קרויט האָט אָוועקגעקוילעט דער האָגל, מיט קאַרטאָפל ליגט מען אין דער ערד, האַלץ איז אין יקרות — און דאָ זיפּט נאָך פון דעם קאַלטן הימל אַ דין אָסיענדיק רעגנדל און פּויקט אין די פענצטער און זאָגט אָן די קלאָגעדיקע בשורה, אַז דער ווינטער גייט...

איינער פון די תהלים־זאָגער האָט זיך אויפגעהויבן פון בענקל און איז אַרויסגעגאַנגען. דער בחור שבתי׳ל האָט זיך אָפּגערוקט און געמאַכט אָן אָרט פאַר משה־מאָטע׳ן, וועלכער האָט זיך באַלד אָוועקגעזעצט און באַדאַנקט פאַר דעם מיט אַ הוסט. אַ ווײַלע האָט משה־מאָטע זיך געשלאָגן מיט דער דעה, דערנאָך האָט ער אַ צווייטן מאָל אַ הוסט געגעבן און זיך אָפּגערופן צום בחור שבתי׳ל:

— איך זאָג, הייסט עס, אָקעגן דעם: יקרות... מיינע זאָגט... מיינע, הייסט עס... זאָגט זי: דעם גוי טאָר מען ניט נאָכגעבן. מען גיט אים היינט פאַר אַ האַלב־אַכטל קאַרטאָפל צוויי גילדן, וויל ער אויף מאָרגן צוויי גילדן מיט צען... אַ גוי איז אַ חזיר... אַזוי זאָגט זי, איך מיין, הייסט עס, מיינע, העה־העה...

שבתי׳ל האָט אָפּגעשוויגן און גאָרנישט געזאָגט אויף דעם. אָנשטאָט אָן ענטפער האָט ער עלאַסטיש אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט אין לופטן, אויס־געדרייט זי איבער זיין אייגענעם קאָפּ און אַריינגעפאָרן מיט אַלע פינף פינ־גער טיף צו זיך אין קאָלנער אַריין. משה־מאָטע האָט געקוקט אויף דעם פון

דער זייט מיט אַ צוטרוילעך שמייכעלע און האָט ווייטער גערעדט.

— איך זאָג אויך אַזוי. זי איז גערעכט. איך מיין, הייסט עס, מיינע...
אַ גוי — אויף וואָס דאַרף ער געלט? איך מיין, הייסט עס, צאָלן רבי־געלט, קויפן אַ פּאָר תּפילין? הע־הע... איך זאָג עס אָקעגן דעם, הייסט עס... נעכטן האָב איך אויסגעגעבן צען גילדן, געקויפט אַ פּאָר תּפילין פאַר מיין אינגל, פאַר מיין אברמצי׳ן, הייסט עס...

דאָס האָט שוין דעם בחור שבתי׳ל גענומען. ער האָט אויסגעדרייט צו משה־מאָטען דעם קאָפּ און אָנגעשטעלט אויף אים אַ פּאָר אויגן:

— שוין בר־מצוה געוואָרן דיין אינגל?

— הע־הע... וואָס האָסטו געמיינט? אַוודאי! צען זילבערנע גילדן געקאָסט אַ פּאָר תּפילין... זי וויל נאָך קויפן אַ מפטיר אויך, מיינע, הייסט עס...

משה־מאָטע האָט דערביי אַ וואָרף געטאָן אַ פריינטלעכן בליק צו גבריאל דעם שמש. דאָס האָט אָבער ווייניק געהאָלפן. גבריאל איז געשטאַנען איבער זיין סידור רואיק און טויב ווי פריער, און האָט נאָר געשאָקלט מיט זיינע דיקע ברוגז׳ע וואָנסעס. דערפאַר איז דער בחור שבתי׳ל נישט פאַרבליבן גלייכגילטיק. ער האָט אָנגעשטעלט אַ פּאָר פאַרוואונדערטע אויגן אויף דאָס דערשראָקענע אינגל, וואָס האָט געציטערט אינעם ווינקל פון אָרון־קודש, אָנגעצויגן לופט אין די לונגען און אַרויסגעשאָסן:

— אָט דאָס יאָטל איז שוין געוואָרן בר־מצוה? אַזאַ ציצירוציקל!... אויף מיין וואָרט, אַלע שנעקעס ווערן בר־מצוה איצט!

אויסגעדריקט הויך זיין פאַרדראָס, האָט דער בחור שבתי׳ל תּיכף נאָך דעם אַ מאַך געטאָן מיטן קאָפּ און בריה׳ש אַרויסגעזייעט דורך זיינע צוויי גרויסע פאָדערשטע ציין אַ פלינק דין שפּייעלע. דאָס האָט געמיינט צו זאָגן: „פע, נעמען זיך אָפּעסן דאָס האַרץ פון אַלץ!"...

— הע־הע... — האָט משה־מאָטע געשמייכלט און געוואָלט עפּעס זאָגן, נאָר ער האָט דערזען, אַז דאָס בית־מדרש ווערט פולער און פולער מיט מענטשן און גבריאל דער שמש שטייט נאָך אַלץ אויף זיין אָרט אַ קאַלטער, אַ חשוב׳ער, אַ טויבער. משה־מאָטע האָט אָנגעוואָרן מוט און איז שטיל אויפגעשטאַנען פון אויוון און אַוועקגעגאַנגען זיך זעצן אויף זיין שטענדיקן אָרט, הינטער דער בימה.

— טאַטע, דו האָסט אים ניט געזאָגט? — האָט אים זיין אינגל געפרעגט מיט אַ ציטערדיקן קול.

—אַז ער וויל נישט הערן — האָט זיך משה־מאָטע פאַרענטפערט פאַר זיין זון. — שפּעטער, אַז מ׳וועט פאַרקויפן עליות, וועל איך אים זאָגן. דערווייל חזר איבער די הפטורה נאָך אַמאָל.

בשעת דאַווענען האָבן די אינגלעך זיך אַרומגעשטעלט אַרום אַברמצי׳ן און גענומען באַשאַצן דאָס פּאַפּירענע קראַגנדל מיטן בלוי שניפּסל. אַברמצי

אַליין איז געווען שטאַרק אויפגערעגט און צעטראָגן. אים האָט אַפילו נישט געאַרט די חסרונות אין דעם שניפּסל, וואָס זיינע חברים האָבן אים אויפגעוואָרפן. משה־מאָטע, וואָס האָט מאָדנע הנאה געהאַט פונעם גאַנצן ענין, איז צוגעגאַנגען און זיך אַוועקגעשטעלט אין טלית צווישן חברה אינגלעך, צוגעלייגט אַן אויער צו זייער שמועס.

— דאָס קאָסט אַ גריוונע... — האָט ער פאַרטיידיקט פאַר זיי דאָס בלויע שניפּסל.

נאָך דער ערשטער שמונה־עשרה האָט אַברמצי גענומען דעם חומש און פאַמעלעך איבערגעחזר׳ט די הפטורה. משה־מאָטע האָט דענסטמאָל פאַרבונדן אַ געשפּרעך מיט זיינעם אַ שכן, וואָס זיצט לעבן אים הינטער דער בימה.

— אָט דאָס אינגל מיינס, איך מיין, הייסט עס... אַברמצי מיינער... וואָס זאָגסטו צו אים? געוואָרן בר־מצוה, הע־הע... זי וויל דווקא אַ מפטיר, איך מיין, הייסט עס, מיינע... ער זאָגט דאָך די גאַנצע הפטורה אויסווייניק ווי אַ וואַסער, אָט דער קליינער!... קויפן אים מפטיר? וואָס זאָגסטו? אַפילו די פּרנסה... אָט אויסגעגעבן אויף תפילין צען זילבערנע גילדן! נאָר זי האָט זיך איינגעשפּאַרט, איך מיין, הייסט עס, מיינע... האַ, וואָס מיינסטו?

דער שכן האָט אין דער צייט גראָד געכאַפּט אַ געשמאַקן דרימל. דערפילט אַז איינער רעדט צו אים, האָט ער פאַמעלעך אויפגעריסן אַ פּאָר פאַרקלעפּטע אויגן, פאַרטראַגענע ערגעץ אין אַנדערע עולמות, און האָט אָנגעקוקט משה־מאָטען מאָדנע תמ׳עוואַטע, ווי אַ נישט־היגער, ווי איינער זאָגט: „רעד צו מיר און רעד צו דער וואַנט"...

נאָר אָט איז שוין געקומען די רעכטע צייט. דער שמש האָט אָנגעהויבן פאַרקויפן עליות. משה־מאָטע האָט זיך אַוועקגעשטעלט מיטן פּנים צו דער בימה מיט אַ קלאַפּעדיק האַרץ, געגרייט זיך צו אַ סכנה און געצופּט זיך מיט ציטערדיקע פינגער דאָס ציגיישע בערדל.

אין בית־מדרש טראָגט זיך אום אַ שטיל שבת׳דיק גערויש, אויסגעמישט פון פאַרשיידענע זאָגעכצן מיט פאַרשיידענע ניגונים. באַלעבאַטים, איינגעוויקלטע אין די טליתים, זיצן ביי די שטענדערס, שאָקלען זיך שטיל און מען איז מעביר די סדרה. הינטער דער בימה קלייבן זיך צונויף בחורים און יונגע־לייטלעך אין שפּאַגל־נייע טליתים, מ׳שמועסט פריילעך, מ׳באַרעדט דעם עולם, מ׳טרייבט שפּאַס איינס מיטן אַנדערן. גבריאל דער שמש שפּרייזט אום געלאַסן אויף דער בימה, זינגט אויס מיט אַ געצויגן קול די מקחים פון די עליות, שטעלט זיך אָפּ אין מיטן און באַטראַכט דעם עולם מיט אַ שטרענגן בייזן בליק. וויבאַלד אָבער ער פּאַקט נאָר אַ וואונק פון איינעם פון די באַלעבאַטים, ווערט ביי אים תיכף ליכטיק דאָס פּנים, ער פליט אַראָפּ אין איין אויגנבליק פון בימה, בייגט אָן דאָס געזונטע אויער צום בעל־הבית און סודעט זיך און שמייכלט און שאָקלט צו געטריי מיטן קאָפּ.

— צוואַ־אַנציק „גראַשיין" אום מאַ־אַפטיר! — האָט אויסגעזשונגען דער שמש זיין באַשטענדיק לידל.

משה־מאָטע האָט זיך אויפגעכאַפּט ווי אַן אָפּגעבריטער. די קאָמפּאַניע בחורים און יונגע לייטלעך הינטער דער בימה האָט געוואַקסן. מ'האָט זיך אַלע צעגויפגעשטיקט אַרום משה־מאָטען מיט זיין אינגל, מ'האָט עפּעס דערציילט און הויך געלאַכט. משה־מאָטע איז געשטאַנען צווישן זיי אַן איינגעפּרעסטער, אַ רויטער. ער האָט כלומרשט אויך געשמייכלט און אַלץ געצאַפּלט זיך מיט הענט און מיט פיס כדי אַרויסצוגיין.

דאָס אינגל מיינס... זעט, טוט אַ טובה... איך האָב אַ אינגל, האָב איך... — האָט ער אַלץ געשטאַמלט, נאָר קיינער האָט אים נישט געהערט.

ער האָט פאַרצווייפלט אַראָפּגעלאָזט די הענט, און דאַרטן, אונטן, האָט ער אָנגעטאַפּט מיט די פינגער אַ זודיק, פייעריק בעקל. ער האָט זיך איינגע־בויגן און דערזען, ווי זיין אינגל שטייט אַ צוגעדריקטער צום בענקל, רייסט זיך אַלץ אויפהייבן זיין קאָפּ צום טאַטן און ציטערט מיט אַלע איברים ווי אין פיבער.

— טאַ־טע נו־או?

— דרייסיק „גראַשיין" אום מאַ־אַפטיר!...

— רב גבריאל!... האָט משה־מאָטע זיך געבעטן און אויסגעשפּרייט די הענט מיט רחמים צו יענעם אַרט, וואו דער שמש איז געשטאַנען אויף דער בימה. נאָר רב גבריאל האָט זיך דעמאָלט גראָד אָנגעבויגן צו איינעם אַ בעל־הבית און האָט אים עפּעס פאַרטרויט אויפן אויער מיט אַ זייער ליכ־טיק פּנים.

— זי—בעציק „גראַשיין" אום מאַ־אַפטיר! — האָט דער שמש אויס־געזונגען מיט אַ געפיל פון נצחון.

— רב גבריאל!...

איצט האָט משה־מאָטען זיך אויסגעדאַכט, אַז ער האָט שוין אַביסל אַריבערגעכאַפּט די מאָס, אַ צו־הויכן געשריי געטאָן. ער האָט זיך אומגעקוקט אין אַלע זייטן אַ פאַרשולדיקטער, אַ צעטראָגענער.

— צו מיר... צו אונדז קוקט ער גאָר ניט! — האָט ער זיך פאַרענט־פערט פאַר די יונגע לייט און צעלאָזט די הענט.

— ווער? וואָס? — האָט זיך צו אים אַ קער געטאָן איינער אַ צעפלאַמ־טער יונגערמאַן' מיט פריילעכע לאַכעדיקע אויגן.

— איך זאָג, הייסט עס, איך האָב אַ אינגל... אַ קינד... האָט זיך אים פאַרוואָלט מפטיר, הייסט עס...

און איצטיקס מאָל האָט זיך משה־מאָטען איינגעגעבן אַרויסגיין בשלום פון דער צונויפגעשטיקטער חברה יונגע לייט. ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביי די טרעפּ פון בימה אַ שרעקעדיקער, אַן אונטערטעניקער, אַלץ געצופּט

זיך דאָס ציגישע בערדל און געדרייט דעם קאָפּ אויף געבן גבריאל דעם שמש דעם נויטיקן וואונק. לעבן אים איז געשטאַנען זיין אינגל אַ גרייטער, אַ פאַר־טיקער, מיטן חומש אונטער דער האַנט און מיטן ברען אין די מאָגערע צע־פלאַמטע בעקלעך. באַלד האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום אים אַ חברה אינגלעך און עפּעס שעלמיש געלאַכט און שעלמיש געוואונקען איינע צו די אַנדערע.

— בחורים, צעגאַנגען זאָלט איר ווערן! — האָט אָנגעשריען איינער אַן אַלטער איד אויף דער חברה אינגלעך. פאַרבייגייענדיק האָט דער אַלטער איד אָנגעכאַפּט פאַרן קאָלנער גראַד אַבּרמצין און האָט אים אַ שטופּ געגעבן: „גיי, שקאָץ איינער, ער לאָזט זיך נאָך בעטן"... דאָס אויפגערעגטע באַליי־דיקטע אינגל האָט שיעור ניט אויסגעשאָסן מיט אַ געוויין.

דעמאָלט האָט משה־מאָטע מיט ציטערדיקע הענט געכאַפּט זיין אינגל און איז מיט אים געשווינט אַרויפגעגאַנגען אויף דער בימה. אויף דער בימה איז ער אָבער באַלד געבליבן אַפּהענטיק. אים האָט זיך געדאַכט, אַז אַלע קוקן אויף אים און וואונדערן זיך... ער האָט זיך אומגעקוקט אין אַלע זייטן און שעמעוודיק געשמייכלט צום עולם. באַלד איז ער געפאַלן אויף אַ המצאה: ער איז צוגעגאַנגען צום שולחן און געוואָלט נעמען די פּושקע מיט שמעקטאַבאַק, כדי צו באַווייזן דעם עולם, אַז די גאַנצע כוונה זיינע איז נאָר אַ שמעק טאַבאַק. אָבער, מעשה־שטן, איז זיין האַנט געווען ווי אַ געליימטע. די פּושקע האָט זיך אויסגעגליטשט פון זיינע פינגער און דער גאַנצער טאַבאַק האָט זיך צע־שאָטן אויפן טישטעך. ביי משה־מאָטען האָבן גענומען פליען פונקען פון די אויגן.

ענדלעך האָט זיך דער שמש אויף אים אַנגעשטויסן.

— רב גבריאל...

— האַ? האָט דער שמש אַ געשריי געטאָן, בייז און אָנגעבויגט צו אים אויף אַ ווילע דאָס געזונטע אויער.

— אָט דאָס אינגל... מיינס אַ אינגל... — האָט משה־מאָטע אַ דער־שראָקענער געבאַלעמאָטשעט מיט דער צונג און אָנגעוויזן מיטן פינגער אויף זיין אינגל. — זי האָט געזאָגט, איך מיין, הייסט עס, מיינע... זי האָט גע־הייסן... למען־השם... זי האָט זיך איינגעשפּאַרט! דאָס אינגל, הייסט עס, אַ קינד, האָט זיך אים פאַרוואָלט...

— האַ? איך הער נישט!

— זי ווערט באַצאָלן, זאָגט זי... מיינע, הייסט עס, נאָך שבת... אַז מען האָט באַצאָלט צען גילדן פאַר תפילין...

אין דער זעלבער מינוט האָט גבריאל דער שמש געפּאַקט אַ וואונק פון איינעם אַ בעל־הבית. ער האָט אָוועקגעוואָרפן משה־מאָטען און תיכף אויס־געזונגען מיטן גרעסטן נצחון:

— הר־או־אונדערט „גראַשיין" אום מאַ־אַפטיר! — דערנאָך האָט ער

אַ פּאַטש געטאָן איבער דעם „קרבן־מנחה“ — אַ סימן, אַז דער האַנדל איז געקומען צו ענדע. דרייענדיק זיך אַ שטאָלצער, אַ צופרידענער אויף דער בימה, האָט דער שמש זיך ווייטער אַנגעשטויסן אויף משה־מאָטען, וועלכער איז געשטאַנען מיט זיין פלאַטערדיק אינגל ווי אַ צעמישטער. ער האָט זיך האַסטיק אַ בויג געטאָן צו אים און אַ געשריי געגעבן:

— האַ? לאָמיך הערן וואָס דאַרפסטו? רייד ווערטער...

יצחק קאַצענעלסאָן

קאַפּיטלעך פון „בגבולות ליטא“

1.

שבת

נאָכן שבת'דיקן עסן זיינען מיר אַרויסגעגאַנגען, איינער נאָכן אַנדערן, פון עסצימער, און זיך פאַרקליבן אין נאָענטן חדר. דער פענצטער אין יענעם צימער איז געווען פאַרמאַכט און אין די ווינקלען־שויבן, וואָס זיינען געווען פאַרגאָסן מיט זון — האָבן גאַנצע מחנות פליגן געזשומעט און געאַרבעט מעשים.

כ'האָב געעפנט דעם פענצטער — און די פליגן האָבן מיט גרויס געזשום זיך אַ שאָט געטאָן אינדרויסן.

צוויי קליינע קושעטקעס זיינען געשטאַנען צוגעשפּאַרט צו די צוויי ווענט פון אַלקער, וואוהין מיר זיינען אַריין. מיר האָבן זיך אויסגעזעצט ווי ס'האָט זיך געמאַכט, איינער אויפן צווייטנס קני, איינער הינטער יענעמס פּלייצע — אָט אַזוי, אַ ברידערלעך זיצן. מיר זיינען געווען גוט אויפגעלייגט, און מיר האָבן געשמועסט געלאַסן, אַלץ נאָר וואָס ס'איז אונדז געקומען אויף דער מחשבה — אַ ברידערלעך שמועס.

— ווייי־ווייי, וויפל וואַסערן ס'זיינען שוין זינט דעמאָלט פאַרפלאָסן... ווייי־וויי, ביסט דעמאָלט געווען אַ זיבן־יאָריקער בחור! —

— יאָ...

— און איך געדענק דאָס אַלץ — זאָגט זי — ווי ס'וואָלט געווען נעכטן... סאַראַ צעלאָזן אינגל!... האָסט ניט געלאָזט שלאָפן קיין נעכט: מיאָו... מיאָו... און געקרייט ווי אַ האָן אַ גאַנצע נאַכט! די מומע איז דעמאָלט געווען ביי אונדז אַ גאַסט — וויי, וואָס זי האָט עס נעבעך געשריען.

— זי איז געווען אַ גרויסע כעסנ'טע. ווי נאָר די נאַכט פלעגט אָנקומען פלעגט זיך אָנהויבן אַ שפּרינגעניש ביי אונדז אין קינדער־צימער... יעדער איינער ביים צווייטן אין בעט... רחל'ע, זי איז דעמאָלט אַלט געווען דריי יאָר, פלעגט שרייען: אַי, מ'טאָר ניט — ער איז דאָך אַ אינגל... דאָס שפּרינגעניש פלעגט פאַרקומען פלוצים... מיר פלעגן אומקריכן אויף דער

פֿאַדלאָגע פֿון פֿינצטערן צימער, קריכן, קריכן שטילינקערהייט, און — פּלוצים, באַך! אין בעט אַריין... געשרייען, געלעכטערס, די קישנס פֿליען אַרונטער אויף דער פֿאַדלאָגע, קיין זכר ניטאָ פֿון ליילעכער און דעקעס — אַ חורבן! און די שפּרינגערייען הערן ניט אויף ביז אַברהמ׳ל, וואָס פֿלעגט שטיין אויף דער וואַך ביי דער טיר, פֿלעגט אַ געשריי טאָן: די מומע! מיר פֿלעגן אַלע באַלד שטיל ווערן, זיך באַהאַלטן ערגעץ אונטער אַ קליידל און איינפּרעסן אונדזערע פּנימער און אונדזער געלעכטער אין שטרוי־זאַק אַריין, יעדער איינער — ניט אין זיין בעט.

— הײַנט די מעשים, וואָס מיר פֿלעגן אָפּטאָן דורך די פּרײַטיק־צו־נאַכטן?... דאָס איז געווען שיין! די ליכט זיינען שוין לאַנג אויסגעגאַנגען און מיר קערן וועלטן אינדערפֿינצטער... און פּלוצים קומט אַריין די מומע, ווי איר שטייגער איז געווען, אונדז איינצושטילן... געדענקסט ניט?... דו ביסט צוגעקראָכן הינטער איר, און אַז דו האָסט אָנגעכאַפּט די אַלטע פּאָר די קנעכלעך, האָסטו אַ ביל געטאָן אויף אַ משונה׳דיק קול: האַוו־האַוו! די מומע איז, אַ דערשראָקענע, געפֿאַלן צו דער פֿאַדלאָגע. מ׳האָט אונדז אַלעמען געשלאָגן, אָבער דיך האָט מען געשלאָגן מער פֿון אַלעמען...

יאָ, איך געדענק, זאָגט זי... פֿון יענער נאַכט אָן — האָט מען דיך ניט געלאָזט שלאָפֿן אין קינדערצימער. די מומע האָט דיך צוגענומען צו זיך אין בעט. און מיר פֿלעגן זיך רייצן מיט דיר דורך דער וואַנט: „יצחק־פּיצחק — נאָדל־טעשל...״ און דו פֿלעגסט אָפּענטפֿערן: אַברהמ׳ל־קאַפּעמל, לאָקשן־דעמ״ — נאָר די מומע פֿלעגט דיר פֿאַרשטאָפּן ס׳מויל און ניט לאָזן ענדיקן.

— זי לעבט נאָך, די מומע?

— זי לעבט!... אין קאַפּוליע...

— אין קאַפּוליע... קאַפּוליע... הערט נאָר, חברה, וואָס ס׳איז מיך נאָר וואָס איינגעפֿאַלן. נאָך הבדלה וועלן מיר זיך אַלע אָוועקזעצן און איר שרייבן אַ בריוול. מירן איר דערמאָנען די נעכט פֿון די שפּרינגענישן... דו וועסט אויך שרייבן... זי וועט זיך שטאַרק פֿרייען... וויי־וויי, וויפֿל וואָסערן זיינט דעמאָלט זיינען דאָס פֿאַרפֿלאָסן!...

דער שמועס האָט געפֿלייצט ווי אַ פֿריילעכער שטראָם, וואָס טענצלט צווישן וועלדער און שטיינער און געפֿינט קיין שטער ניט אויף זיין וועג. די זכרונות פֿון די קינדער־יאָרן, וואָס האָבן אומגעבלאָנדזשעט צעשאָטענע און פֿאַרפֿלאָנטערטע אין די מוחות און הערצער פֿון יעדן איינציקן פֿון אונדז — וויבאַלד אָבער מיר, די קינדער פֿון איין משפּחה, האָבן זיך צונויפֿגעקליבן אין איין חדר אין שבת׳דיקן טאָג, איז די פֿאַרקייטלונג פֿון די דאָזיקע זכרונות געווען אַ וואונדערלעכע. יעדער איינער האָט אַריינגעוואָרפֿן זיינע גילדערנע רינגען, וואָס האָבן זיך אויפֿגעהיט אין זיין האַרץ און מוח, און פֿון זיך אַליין

האבן די דאָזיקע רינגען זיך באַהאַפטן, און די גילדענע קייט גלאַנצט און שימערט. אַלע וואַסערן, וואָס זיינען שוין לאַנג פאַרפלאָסן — שטראָמען אויף צוריק, און קומען צוריק, און די פאַרגאַנגענהייט אין יענעם שיינעם צימער שטראַלט אויף און מאַכט אַלע זיינע ווינקלען אויפשימערן.

און דער שמועס פלייצט און איז לייכט און פריי, און דאָס ליכט פון זונאויפגאַנג איז איבער אים פאַרשפרייט, און אַ קינדערש געלעכטער קלינגט פון אים אַרויס. אָבער דאָס אַלץ, זעט זיך מיר, הערט זיך מיר, פון דערווייטנס. ניט יענעס לעבן גופא קערט זיך אום צוריק צו מיר, נאָר זיין ווידערקול. בלויז זיין ווידערקול הערט זיך מיר, ווי ס׳וואָלט קומען פון ערגעץ הינטער די הרי־חושך; אַביסל שפּעטער וועט אויך דאָס ווידערקול, וואָס האַלט נאָך דערווייל אין קלינגען, אויך פאַרשטומט ווערן. ס׳טרעפט, אַז דעם מענטשן טוט באַנג צו זען ווי די זון גייט אונטער, און ער קערט אום זיין פּנים צום מזרח און פאַרמאַכט די אויגן און באַשאַפט זיך אַ זון אין מזרח, אין זיין דמיון, און ער זעט, ווי די זון קומט אויף, הייבט זיך אויף און גייט אויף... אָבער אין האַרצן ווייס ער, אַז אין דער רגע, וואָס ער וועט עפענען די אויגן צוריק וועט ער דערזען, אַז דער מזרח איז פינצטער, פינצטער — און די נאַכט קריכט פון דאָרטן...

און דער באָבעס מעשיות געדענקסטו נאָך?

— זי איז געשטאָרבן מיט דריי יאָר צוריק, — דאָ אין שטעטל...

— דורך די פאַרנאַכטן פלעגט זי ליב האָבן דערציילן מעשיות.

— די שענסטע מעשה אירע איז געווען פון „אַלי־באַבאַ און די רויבער... סעזאַמי — סעזאַמי, עפן זיך״! דער שטיין רוקט זיך אָפּ און אָט איז אַ גרויסע הייל. ער קומט אַריין. אין ערשטן חדר — גופים פון טויטע מענטשן, אין צווייטן — אָפּגעשניטענע קעפּ, אין דריטן — גילדערנע רענדלעך און טייערע איידלשטיינער... ער שטייט נאָך און טראַכט — און די רויבער...

— היינט יונה הנביא, וואָס איז געזעסן ביים פיש אין די אינגעווייט. אַזוי ווי אין אַ שטוב, און געלייגט דאָרטן תפילין, און געשריבן דאָרטן אַ ספר־תורה...

— און די קליינע פישלעך ביים פיש אין אינגעווייט האָט ער געלערנט מיט זיי דעם אַלף־בית...

און דאָס געשפּרעך גייט פון זיך אַליין. איין שטראַל ברענגט מיט זיך אַ צווייטן שטראַל, איין שטריך — אַ צווייטן שטריך, איין דעראינערונג אַנטפּלעקט אַ צווייטע דעראינערונג, און אַ לייכטער נעפּל לייגט זיך אויפן מוח, פאַרשטעלט דעם איצט און באַלויכט דאָס פאַרגאַנגענע... און איך פאַרגעס, אַז מיינע אויגן זיינען פאַרמאַכט און אַז דעם „זונאויפגאַנג״ האָב איך אַליין באַשאַפן...

— און משה־ברוך פון אַפריקע שרייבט אינגאַנצן ניט...

— וואָסער משה־ברוך?

— אָט דער לאַנגאָץ, וואָס פלעגט ליב האָבן, אַז דער טיי וואָס מ׳דערלאַנגט אים זאָל אַריבער איבער די ברעגן גלאָז.

— אַ דער... אַוודאי שלאָפט ער דאָרט נאָך היינט, שבת נאָך האַלבן טאָג.

— אַי, נאָך יענער מעשה... נאָכדעם ווי מיר האָבן אים אונטערגעגאָסן וואָסער פון קענדל אין בעט אַריין, אויפן ליילעך...

— כאַ־כאַ, יענעם גאַנצן שבת׳דיקן טאָג איז ער געלעגן אין בעט!

— ער האָט זיך פאַרשטעלט פאַר קראַנק...

— נאָכדעם ווי ער איז אויפגעשטאַנען: משה־ברוך! וואָס איז דאָס פאַר אַ פלעק?

— אַ גאָפּל האָט ער אויף דיר געוואָרפן...

— כאַ־כאַ־כאַ!...

אַ קינדערשע פרייד האָט זיך צוריקגעקערט צו מיר — אַ זאַך וואָס איז נאָך ניט פאַרלאָפן אין דער וועלט — די קינדערשע פרייד האָט זיך צו מיר צוריקגעקערט, ווי יעדער וואונדערלעכער פויגל מיט נאָמען „חול״, וואָס נאָך טויזנט יאָר קערט ער זיך צוריק צו זיין יוגנט, זיין יוגנט קומט צוריק. שטייט דער פויגל „חול״ אויף איינעם אַ צווייג פון אַ בעריאָזע אויפן בית־עולם. די בעריאָזע ביימער, די אַבלים, דערציילן אים וויפל מענטשן עס זיינען שוין געבראַכט געוואָרן אַהער פון שטאָט, צווישן די אַנדערע — קינדער און עופה׳לעך — אָט זיינען זיי די קליינע קברים! פליט דער „חול״ אַרונטער אויף איינעם פון די קברים, פיקט מיטן שנאָבל אין דער ווייכער ערד — ס׳איז אים נמאס געוואָרן ס׳לעבן: טויזנט יאָר — גענוג! ער וועט זיך אַליין אויסגראָבן אַ קבר — און זיך באַגראָבן. אָבער אַ שאַרבן פון אַ סקעלעט האָט זיך פאַר אים אָפּגעדעקט אין דער אויפגעגראָבענער ערד און ער דערשרעקט זיך פאַר די אויגנלעכער — אָט דאָס האָט געמאַכט דער טויט! און ער פאָכעט מיט די לאַנגע פליגל און פליט אַוועק... און אין יעדן איינציקן וואַלד, וואָס ער פליט דורך און דערמאָנט זיך דאָס זינגען וואָס ער האָט געהערט און וואָס ער אַליין האָט איבער אים געזונגען — פאַלן אַרויס פון זיינע פליגלען עטלעכע גרויע פעדערן און אַנדערע וואַקסן אָפּ אויף זייער פלאַץ; איבער יעדן איינציקן טייך וואָס ער פליט אַדורך איבער אים, און דערמאָנט זיך וויפל מאָל די זון און די לבנה האָבן צו אים געלאַכט פון די דאָזיקע קלאָרע וואַסערן אַרויס און וויפל מאָל ער האָט געשטילט זיין דורשט מיטן זיסן וואַסער — פאַלן אַרויס עטלעכע גרויע פעדערן און נייע וואַקסן אויס אויף זייער פלאַץ; אויף יעדער איינציקער בלום אויף וועלכער ער נידערט אַרונטער זיך אָפּצורוען, און וועלכע האָט, דורך משך פון פרילינג

אים דערציילט פון זיינע חלומות, און צוליבן ווינטער האָט ער קיינמאָל ניט געהערט דעם סוף פון די בלומען־חלומות — פאַלן אַרויס די פעדערן פון עלטער און ער ווערט ווידער יונג...

אוי, וויפל וואַסערן עס זיינען פאַרפלאָסן!

דער נעפּל איבערן מוח איז זיך צעלאָפן... דער חדר איז כמעט אינגאַנצן ליידיק. איינציקווייז, איינציקווייז האָבן זיי זיך אַרויסגעשלייכט... דער שבת׳דיקער שלאָף האָט זיי פאַרכאַפּט. בלויז איך איינער זיץ אויף איין קושעטקע און נאָך איינער דרעמלט אויף דער אַנטקעגנדיקער קושעטקע.

איך האָב געפּרואווט באַהאַלטן מיין פּנים אין קישן פון צוקאָפּנס, אָבער דאָס שאַרפע ליכט אין צימער האָט מיך ניט געלאָזט שלאָפן, מיר געקלאַפּט אין פּלייצע: ס׳איז נאָך גרויסער טאָג, — איז מיין פּנים געווען איינגעדריקט אין קישן און אויף מיין פּלייצע האָט געטאַנצט דער טאָג, און איך שפּיר זיין ליכט און קען אים ניט גובר זיין. בין איך אויפגעשטאַנען און גענומען שפּאַצירן שטילינקערהייט פון איין חדר אין צווייטן. אַלץ דרעמלט; די אַלמערס, דער גרויסער קאַסטן, דער טיש און די שטולן אַרום אים... אַפילו דער ווייסער טישטעך איבער אים און די פליגן אויף די צוקער־ברעקלעך, וואָס זיינען איבער אים געווען צעשאָטן. אין קיך איז געשטאַנען אַ גרויסע היץ. אויפן אויוון איז געלעגן די קאַץ און געדרעמלט. צעעפנט די גרינע אויגן און זיי ווידער פאַרמאַכט, ס׳איז בלויז געווען, כדי צו דערשרעקן די חוצפּה׳דיקע בייסנדיקע פליגן.

אַז איך האָב אויפגעעפנט די טיר און אַרויסגעגאַנגען אין הויף, האָב איך דערהערט אַ שאָרכן פון בלעטער אין קליינעם גערטנדל... אויפן באַרנבוים איז געזעסן אַ בחור „אַ טערק״, פון די גאַסן־בחורים, און געריסן האַלברויטע האַלב־געלע באַרן, ווי ס׳וואָלט גאָר קיינמאָל שבת ניט געווען אויף דער וועלט.

— בחור, ס׳איז דאָך היינט שבת! אַ, בחור?

ער איז מיט איין שפּרונג אַרונטערגעשפּרונגען פון בוים און אַרויס פון הויף, אַרויסזיייענדיק פון די ליפּן:

— דער שד וויים אים! אַפילו שבת נעמט אים קיין דרעמל ניט!...

איך בין אַרויס אין גאַס.

די גאַס איז געווען ליידיק. עפּעס אַ באָרוועסע גוי׳ע איז געשטאַנען ביי דער טיר פון אַ שטוב און געקנאַקט קערלעך. אַ שאָלעכץ פון אַ קערעלע איז איר אַריינגעפאַלן צווישן די פינגער פון איר גראָבן פוס, און זי האָט עס אַפילו נישט געשפּירט.

ווען דאָס לעצטע קערעלע איז איר אויסגעגאַנגען פון הויפן — איז זי אַריין אין שטוב און אַ מינוט שפּעטער ווידער אַרויסגעקומען מיט אַ פולן

הויפן קערעלעך, און דאָס שאָלעכץ האָט נאָך אַלץ געשטעקט צווישן די פינגער פון איר רויטן פוס.

פאַרן אַראָפּנעמען די שבת׳דיקע לייכטער פון טיש. אָבער אַפילו אַז די דאָזיקע גוי׳ע וועט אַראָפּשלינגען אַ פולע שטוב קערלעך — וועט זי זיך אַלץ ניט אָנזעטיקן. קערעלעך זיינען פאַר אידישע טעכטער, וואָס האָבן ניט קיין שיינע קליידער אַרויסצוגיין און זיי זיצן אין שטוב אַ גאַנצן שבת...

כמעט אומבאַוואוסטזיניק בין איך דורכגעגאַנגען אייניקע גאַסן. פאַר־בייגייענדיק אַ בית־מדרש, האָט זיך מיין בליק אָנגעשלאָגן אָן פּנים פון אַ בלאַסן בחור, וואָס איז אויף אַ מינוט אַרויסגעקומען פון זיינע ווענט, און איז געשטאַנען אויף דער שוועל. איין ציצה האָט זיך געבאַמבלט אונטער דער פּאָלע פון זיין בגד. דער בחור האָט געוואָרפן אַ קוק אויף ביידע זייטן גאַס, צו מערב און צו מזרח, און איז ווידער אַריין אין בית־מדרש.

פאַרוואָס איז דער בחור אַרויס און ווידער אַריין, וואָס טוט ער דאָרט אין בית־מדרש?

ס׳האַרץ האָט זיך מיר אויף אַ רגע אויפגעציטערט. ס׳האָט זיך מיר געדוכט, אַז אויב כ׳וועל אַריין אין בית־מדרש און אויפהייבן זיין גמרא פון שטענדער, וועל איך דאָרט געפינען דעם „התועה בדרכי החיים“, אָן אָפּענעם, און דאָס בלאַט, דאָס אָפענע בלאַט וועט זיין דאָס דאָזיקע:

„ווי רופט מען דיך?“

„פרא־אָדם.“

„ווי רופט מען דיך, מיין קינד?“

„יוסף, דער יתום פון שטאָט מיסטיפקע.“

— בחור, פאַרוואָס לייענסטו ניט ווייטער?

— ס׳איז מיך אַ שאָד זיך צו שיידן מיטן דאָזיקן בלאַט...

— בחור, ווי אַזוי לייענסטו דעם „התועה“?

— כ׳הייב אויף אַביסל דעם טאָוול פון דער גמרא און שפּאַר אים אונטער מיטן קאָפּ און לייען...

— בחור, די גרויסע גמרא מאַכט דאָך אָבער פינצטער אויף אַזאַ אופן...

— איך צינד אָן אַ ליכט און באַלויכט די ווערטער...

— בחור, אום שבת...

— די האָנט ציטערט טאַקע...

כמעט ניט ווייסנדיק בין איך אַרויס פון שטאָט. ווייט־ווייט אין פעלד האָב איך דערזען אַ סך, אַ סך שפּאַצירגייער. ווייסע קליידער, בלויע, ראָזע און אַ סך אַנדערע קאָלירן האָבן געגלאַנצט אין דער גרויסער ליכטיקייט פון טאָג.

אויפן בריק, וואָס גאַנץ נאָענט פון אים איז געווען דער „עירוב־תחומין“ האָט זיך אַ מיידל אָפּגעשטעלט, זיך אַרומגעקוקט אויף אַלע זייטן,

נאָכדעם האָט זי זיך אַביסל אָנגעבויגן, אַרויסגענומען פון אַ קעשענע עפּעס אַ ווייסע זאַך און דאָס באַהאַלטן — האַסטיק, אונטער אַ ברעט פון בריק — און אַוועקגעגאַנגען.

דער שיינער מיידלשער גאַנג האָט מיך געפאַנגען און מיין האַרץ איז נאָכגעגאַנגען צו באַגיין אַן עבירה... די ווייסע זאַך אונטערן ברעט איז אַ בריוו! אַ געעפנטער בריוו...

זאָל זיין וואָס ס'איז! כ'וועל לייענען דעם בריוו פון אָנהייב ביזן סוף, כ'וויל וויסן, וואָס שרייבט איר איר געליבטער, וואָס שרייבט איר איר ליבהאָבער...

כ'האָב אַרויסגעצויגן דאָס קליינע פּירעקיקע בייגעלע פּאַפּיר פון קאָנווערט. כ'האָב גענומען לייענען — און ס'איז גאָר אַ בריוול פון איר טאַטן... נאָר דאָס בריוול האָב איך פונדעסטוועגן ניט אַרויסגעלאָזט פון האַנט, און געלייענט היפּנדיק, ווייל ס'איז געווען איר טאַטנס...

...טייערע טאָכטער, ערשטנס לאָז איך דיר וויסן, אַז כ'בין געזונט, — אין נעוו־יאָרק זיינען פאַראַן אַ סך אונדזעריקע — די אַרבעט איז שווער — וואָס מאַכסטו? — איך אַרבעט און מאַך אַ לעבן — ביסט דאָך מיין איינציקע קינד — נעכטן האָב איך געזען שלמה'קען. ער האָט מיר אויסדערציילט אַלע נייעסן פון שטעטל. האָסט זיך גענומען צום נייען? — ס'איז גוט, וואָס דו וועסט האָבן עטלעכע אָפּגעשפּאָרטע רובל צו דער שיפסקאַרטע, וואָס כ'וועל דיר אינגיכן שיקן. מיין איינציקע, כ'וואָלט דיך אויסקושן די שוואַרצע אויגן... שלמה'קע האָט מיר דערציילט — איך וואונדער מיך, פאַרוואָס דו לאָזט סאַפּירזאָנען אַריבערטרעטן די שוועל... די לעצטע צייט, איך ווייס ניט פאַרוואָס, שרעקן מיך די חלומות... סאַפּירזאָן און סאַפּירזאָן... אָבער די חלומות זיינען ליגנערס... וויי־וויי, אַז דו וועסט קומען מירצעשעם קיין נעוו־יאָרק — אָהאָ — וועסטו, לאה'לע, קריגן אַ חתן — זיי זיינען דאָ אַ סך אין נעוו־יאָרק. — —

. כ'האָב אַוועקגעלייגט דעם בריוו אויף זיין פּלאַץ און זיך אונטערגעאיילט צו דעריאָגן דאָס מיידל. ווען כ'בין דאָס מיידל פאַרבייגעגאַנגען האָב איך אַריינגעקוקט אין אירע שוואַרצע אויגן, וואָס איר טאַטע וואָלט אַזוי וועלן זיי אויסקושן... עפּעס אַ טרויער האָט פון זיי אַרויסגעקוקט און געווען צעלייגט אויף איר שיין צאַרט פּנים.

אַ רגע האָט ס'האַרץ אין מיר אויפגעציטערט: אפשר זיינען די חלומות ניט קיין ליגנער... סאַפּירזאָן — סאַפּירזאָן —

און איך גיי שוין מיט דער זייט פון שאָסיי און אויפן שאָסיי איז פריילעך. אַלץ וואָס לעבט איז אַרויס פון שטעטל אויפן שאָסיי. און דער שאָסיי איז זייער אַ לאַנגער. מ'זאָגט, אַז דער דאָזיקער שאָסיי ציט זיך אַזש ביז קיין קאָברין... און קאָברין איז זייער ווייט פונדאַנען... די דאָזיקע

הימלען גייען און לאָזן זיך אויס און נייע הימלען שפּרייטן זיך איבער דער שטאָט קאָברין.

אויפן שאָסיי איז פריילעך! דער גרינער פּלאַץ אויף זיינע ביידע זייטן שפּילט און ציטערט אויף אונטערן געזאַנג און דאָס פליען פון פייגלען. די איינזאַמע ביימער, די גוטע מלכים, האָבן אָנגעטאָן זייערע קרוינען און זיי אַראָפּגעלאָזט איבער די אויגן ביז צום האַלדז, מפקיר געווען זייער קיניגטום פאַר אַלע לעבעדיקע באַשעפענישן, און אין טאָג שבת — פאַר אידישע קינדער...

אויפן גרינעם פּלאַץ איז היימלעך —

לכה דודי לקראת כלה!
שוין צוריק פון שול דער טאַטע.
ס'האָט דער טאַטע געמאַכט קידוש
און „המוציא" אויף דער חלה,
האָט שוין אָפּגעגעסן קוגל
מיט די ראָזשינקעס מיט לאָקשן —
האָט שוין אָפּגעבענטשט „במזומן"
מעביר־קריאה שוין געווען,
האָט שוין אויסגעטאָן די שטיוול —
ליגט פאַרטאָן אין שלאָף אין זיסן.
ס'גייט אַ כראָפּן פון זיין חדר —
„שבט־מוסר" אויף זיין פנים.
ס'האָט אַ בלאַט אַראָפּגעגליטשט זיך,
און פאַרדעקט די שטיוול זיינע...
ס'האָט דיין כלה אויסגעפּוצט זיך,
איז אַרויס פון שטאָט דער שטילער,
איז אַרויס אין די אַלייען —
לכה דודי לקראת כלה!

לכה דודי לקראת כלה!
ניט אין מאַרק דאָרט ביי די קראָמען —
וועסט ניט טרעפן דאָרט דיין כלה;
וועסט די האָרציקע ניט טרעפן
אין די שטעטל־געסלעך אַלע;
וועסט אין שטוב פון מומע חיה
ניט געפינען די געטרייע;
ניט ביים זיידן, ביי ר' יהודה'ן

זאָלסטו איר אַצינד גיין זוכן;
ליידיק שטייען אַלע מערק איצט,
אַלע קראָמען צוגעשלאָסן.
אויף דער גאַס אַ שטילקייט דינע,
רוט די שבת׳דיקע שכינה.
ביי דער ליבער מומע חיה׳ן
זיצן שכנ׳טעס און ברייען;
כאַפּט דער זיידע אויף פון שלאָף זיך,
וויגט זיך איבער דער גמרא —
גרויס און דיק איז די גמרא,
שווער און האַרב איז די הלכה —
אויף די בלעטער געלע פלעקן
טאַבאַק־ריחות, שוויס פון שטערן;
און דער זיידע זיצט און וויגט זיך
קנייטשט דעם שטערן און פאַרוויגט זיך;
אויף דער יאַרמלקע דער פעטער
ציטערט אויף פאַרשעמט, פאַר׳יתומ׳ט, —
לכה דודי לקראת כלה!

לכה דודי לקראת כלה!
ביים שאָסיי, אין די אַלייען,
זיצט אונטער אַ בוים דיין כלה.
אויף שאָסיי, אין די אַלייען
מיידלעך אידישע שפּאַצירן —
שלאַנקע סאָסנעס, רויטע רויזן —
טעכטער אידישע שעמרירן.
די שוואַרץ־חנ׳עוודיקע מיידלעך
אין די שבת׳דיקע קליידלעך,
זייער האָר עפּעס צעפּאַטלט,
צנועות זיינען אידישע טעכטער —
ווען שבת זיך ניט קאָמען;
און די לענטעס און די טיכלעך
אויפן האַלדז פאַרקניפּט, פאַרבונדן —
ווען שבת דאָך ניט טראָגן.

לכה דודי לקראת כלה!
ביים שאָסיי, אין די אַלייען,

זיצט אַ מיידל, זון־פאַרפלאָסן,
זיצט אונטער אַ דעמב אַ גרינעם,
זיצט און וואַרט אויף דיר, דעם חתן...
לכה דודי לקראת כלה!

אויפן שאָסיי איז פריילעך — און איך גיי איינער אַליין, פאַראויס און הינטער מיר שפּאַצירן אידן־קרעמער, וואָס אַ גאַנצע וואָך זיינען זיי פאַר־נומען מיט דאגות און אַרבעט, שטייען אין קראָם, איין האַנט איז מחמת יאוש אַריינגעטאָן אין קעשענע און די צווייטע האַנט קראַצט מחמת יאוש אין בערדל, וואָס איז על־פּי־רוב אַ געלס. און ווען דער קליינער „מזיק" פאַלט אַריין אין קראָם: טאַטע, כ'האָב געפונען אַ לעכל אין נוס, גיב מיר אַן אַנדערן! — טוט ער אים, דעם מזיק, אַ גוטן בריקע מיטן פוס; צו אַלדע טייוואָלים, אין חדר אַריין; צום רבי'ן! אָבער די דאָזיקע אידן — ווען עס קומט שבת... אמת, ניט אַלע אידישע ווייבער זיינען שיין, דערפאַר זיינען זיי אָבער אַלע גרויסע בריות און ווייסן, ווי אַזוי צוצוגרייטן די שבת'דיקע מאכלים, יעדע איינע לויט איר קעשענע.

און די מאַנספאַרשוינען, וויבאַלד נאָר זיי האָבן פאַרגעסן אָן די וואָכע־דיקע דאגות — גייט זיי ס'האַרץ אויס נאָך די תענוגים פון עולם־הזה; און דאָס איז וואויל־באַוואוסט צו יעדן אידן, אַז נאָך אַ פעטער סעודה איז דער קלענסטער שפּאַציר און דאָס גיין אויף דער פרישער לופט, כאַפּן אַ ריח פון אַ גרעזל — גוט פאַרן געזונט. און אַ איד וויל דאָך זיין געזונט אויף יעדן אופן... און אַז מ'גייט זיך סתם־אַזוי שפּאַצירן, די הענט פאַרלייגט אויף הינטן, און די קליינע מזיקים גייען ניט אין חדר לערנען פרק — דער פרק וועט ניט אַנטלויפן! און זיי שלעפּן זיך מיט נאָכן טאַטן, און ס'טרעפט אויך, אַז די פלונית'טע פאַרביגט מיטן שלאָף, און גייט פאַמעלעך לעבן מאַן און קינדער. אָבער על־פּי־רוב האָט זי חרטה אינמיטן וועג און גייט צוריק אַהיים. אויב זי געפינט אין שיסל שיריים פון טשאָלנט, פאַרקרימט זי די נאָז פון מראה און ריח: שוטים, וואָס האָבן זיי אַזוינס געזען דאָס איבערצולאָזן! —

— גוט־שבת, גוט־שבת! — באַגריסן זיך באַקאַנטע אידן, און אויך אידן אומבאַקאַנטע.

—אַ גוט־שבת אייך, גוט־שבת!

אויף דער לאַנקע איז פריילעך — און וואָס מער איך גיי ווייטער, ווערן די אידן וואָס גייען מיט די פאַרלייגטע הענט, אַלץ ווייניקער און בחורים וואָס דער תחום־שבת גייט זיי ניט אָן, שפּאַנען מיט גרויסע שפּרייזן אַלץ ווייטער. ס'איז קענטיק פון זייער תקיפ'ן גאַנג, אַז זיי קומען לכתחילה אַהער מחלל־שבת צו זיין. און וועט מען אַ טאַפּ טאָן ביי זיי אין די קעשענעס — וועט מען אָן ספק געפינען ביי יעדן איינציקן פון זיי אַ פעקל פאַפּיראָסן.

אַ גרופּע בחורים איז פאַרבייגעגאַנגען, אַ בחור אַנגעטאָן אין אַ רויט העמדל איז געגאַנגען בראש.

אַ רויט העמדל. אַ רויט העמדל — און אין שטעטעל!

דוכט זיך, זיי האָבן אין מיר דערקענט אַ „פּנים־חדשות", מחמת, באַלד ווי זיי האָבן מיך דערזען, האָבן זיי אָנגעהויבן זינגען: „אָך, אָרעמע אַרבעטער!"

בונדאָווצעס, בונדאָווצעס... און אין שטעטל!

אין אַ פּאָר מינוט אַרום איז מיר פאַרבייגעגאַנגען אַן אַנדער גרופּע בחורים, אַ בחור אָנגעטאָן אין אַ בלוי העמדל איז געגאַנגען בראש.

אַ בלוי העמדל, אַ בלוי העמדל — און אין שטעטל!

האָבן די בחורים זיך איינגעקוקט אויף מיר און אַוועק ווייטער, און אַ מינוט שפּעטער האָב איך דערהערט דאָס געזאַנג: „אַ היים פאַר דעם אידישן אַרבעטער!"

פּועלי־ציון, פּועלי־ציון... און אין שטעטל!

כ'האָב אויפגעהויבן מיינע אויגן — פונווייטנס האָב איך געזען די צוויי גרופּעס ווי זיי גייען פאַראויס צום שוואַרצן וואַלד צו, יעדע איינע פון זיי ביחידות און דער שטח צווישן זיי — אַזוי קליין; זייער לייכט האָבן זיי געקענט זיך צונויפגיסן אינאיינעם... צום אויער דערגרייכן נאָך קלאַנגען פון אַ ליד, מ'קען שוין ניט פאַנאַנדערשיידן די ווערטער, ס'דוכט זיך מיר, ס'איז איין ליד — פון די צוויי לידער איז געוואָרן איינס...

כ'האָב אויפגעהויבן מיינע אויגן —ביידע קליינע גרופּעס זיינען אַרונ־טער פון שאָסיי און אַריינגעגאַנגען אין געדיכטן וואַלד, וואָס האָט געשוואַרצט ביז זיין זייט. און דער שאָסיי האָט זיך געצויגן ווייט, ווייט פון מיר, אַ ליי־דיקער און אַ פרייער, ווי גאָט ברוך הוא וועט אין אַ מינוט אַרום אים דורכ־פאָרן אין אַ פייערדיקער קאַרעטע.

אָן קיין שום כוונה האָט זיך מיין בליק אָנגעשלאָגן אָן וואַלד —

— אַ דיסקוסיע, אַ דיסקוסיע... און אין שטעטל!

די זון איז געשטאַנען אויף דער גרענעץ פון מערבדיקן הימל, אָבער דער טאָג איז נאָך געווען גענוג גרויס — כ'האָב דערהערט הינטער זיך טריט און אַ ליבע־ליד. כ'האָב מיך אומגעדרייט: אַ געוויקסיק מיידל גייט הינטער מיך. איר מאַנסבילשער גאַנג, די בלוזע מיט די רויטע און בלויע פּאַסן און די געלע קאַלירן פון קלייד — האָבן דערציילט, אַז דאָס דאָזיקע מיידל איז אַ דאָרפישע, וואָס דינט אין ערגעץ אַ באַלעבאַטיש הויז, און איצט האָט זי זיך אויסגעפּוצט אין אירע שבת'דיקע קליידער און זי גייט צום נאָענטן דאָרף זיך פאַרברענגען אויף אַ פּאָר שעה אין דער געזעלשאַפט... נו, גאָט ווייס אין וואָס פאַראַ געזעלשאַפט! אירע פולע רויטע ליפּן, וואָס די

אויבערשטע האָט כמעט אָנגערירט איר נאָז, האָבן אַרויסגעברומט: „ווי איך האָב דיך ליב, מיין טייערער קראָסאָוועץ!״ די גלידער פון דאָזיקן מיידל האָבן געציטערט פון אונטער דער בלוזע, די פולע באַקן האָבן זיך געראָיטלט, די שוואַרצע קליינע אויגן האָבן געקוקט צו דער ערד, ווי זיי וואָלטן געזוכט צו באַשאַפן אַ „זכר״ פון דער ערד אַרויס.

כ׳האָב אומגעקערט מיין פּנים און געוואַרט אַ פּאָר מינוטן, ביז זי איז פאַרבייגעגאַנגען פאַר מיר.

כ׳בין אַריין אין וואַלד. די ביימער פון דאָזיקן וואַלד, וואָס פונוויטנס האָבן זיי מיר אויסגעזען צונויפגעוואַקסן געדיכט — זיינען פון נאָנטן גע־שטאַנען יעדער איינער באַזונדער און אָפּגעטיילט. זון און שאָטן האָבן זיך אויסגעמישט און אַ לייכט רויכל האָט זיך געשלענגלט צווישן די ביימער... פון צייט צו צייט האָבן זיך דורכגעטראָגן דורכן חלל פון וואַלד האַלבע ווערטער און געקלונגען אין דער שטילקייט. אַ קוקאָווע, אַ באַהאַלטענע צווישן צווייגן, האָט געזופן: „קו־קו! — קו־קו?״ —ס׳הייסט: וואו זייט איר, כשר׳ע אידן, וואו זייט איר? פאַרזאַמלט זיך נאָר אַהער און טוט אַ קוק אויף אייערע בחורים, וואָס פאַרנעמען זיך מיט נאַרישקייטן — און זיינען מחלל־שבת...

קו־קו? קו־קו?

אָבער די כשר׳ע אידן קומען ניט — ווייטער פון אַ תחום־שבת גייען זיי ניט...

אַז איך בין געקומען צוריק אין שטוב — איז שוין די זון געשטאַנען נידעריק אין מערב. דער שבת־פאַרנאַכטיקער אומעט האָט זיך געטראָגן אין דער לופט. די צאַל פון די שפּאַצירנדיקע אויפן שאָסיי — איז כמעט ניט קלענער געוואָרן, אָבער אַלץ איז געגאַנגען צוריק אין שטאָט אַריין, אַלץ צוריק. דאָס לעבן טוט זיך איצט אָפּטאָן פון שאָסיי, אומעטיק און פאַר׳אָבל׳ט איז דער שאָסיי... כ׳האָב נאָכאַמאָל אַ קוק געטאָן אויפן מערב. כ׳האָב געזען: שקיעה.

אַז איך בין אַריין אין שטוב — האָבן זיך אַ שאָט געטאָן אויף מיר פריידיקע קולות און געשרייען:

— אָ, אַ גאַנצן שבת! מיר האָבן געזוכט און אויסגעקוקט: וואו איז אַהינגעקומען אונדזער „פּוילישער״? וואו איז אונדזער „פּוילישער״?

— שלש־סעודות איז דאָ?

— ס׳איז דאָ! ס׳איז דאָ! מיר וועלן זיך נאָך מיט דיר צערעכענען!

— אוי! — האָבן זיי מיך געסטראַשעט מיט די פויסטן.

באַלד נאָך „הבדלה״ האָט זיך געלאָזט פון שכנ׳ס הויז דערהערן אַ פּיאַנע־שפּילן, און דאָס שפּילן איז געווען אַ וואַכעדיק־שפּילן...

2.

שבת־צו־נאַכט

שבת־צו־נאַכט האָט זיך אָפּגעטאָן די קדושה צוזאַמען מיט דער יראה פון חילול־שבת, און ס׳איז געקומען דער שיינער אָוונט אין וועלכן ס׳איז פאַראַן די רו פון שבת און דער תענוג פון אינדערוואָכן.

אַ קורץ־האַלדזיקער סאַמאָוואַר, אַ קורצפּיסיקער, אינגאַנצן בויך, אַט פון יענע בייכיקע סאַמאָוואַרן, וואָס מ׳געפינט אָפט ביי די ליטוואַקעס פון ליטע, איז געשטאַנען אויפן טיש און געלאָזט פון זיך הערן. אַ ווייסע וואַרעמע פּאַרע האָט געשפּאַרט פון זיינע אַלע לעכלעך און האָט פאַרשפּרייט אַ מין נעפּל אויף אַלע אַנוועזנדיקע.

מיט אַ פּאָר שעה צוריק האָב איך דעם דאָזיקן סאַמאָוואַר געזען אין קיך. ער איז געשטאַנען דער געלער אויף אַ באַנק אין ווינקל, אַ שווייגנדיקער, אַ פאַרשעמטער. כ׳האָב אים אָנגערירט מיט אַ פינגער — קאַלט און טויט. ס׳איז געווען שווער צו גלויבן אַז דער דאָזיקער פאַרגליווערטער בר־מינן זאָל אַ פּאָר שעה שפּעטער זיך פאַנאַנדערוואַרעמען מיט אַ פריילעכן קאָכן און אַרויסברענגען פון זיך אַזאַ מין לעבעדיקע געשמאַקע פּאַרע.

און דער טיי איז קלאָר און געשמאַק און קאָכעדיק, און שווענקט אַרונטער דאָס פעטס און די ריחות פון די שבת׳דיקע מאכלים.

איינער פון די אַרומיקע זיצט איבער אַ קעסטל טאַבאַק מיט גילזן און מאַכט פּאַפּיראָסן.

איין פּאַפּיראָס שטעקט אים שוין צווישן די ציין, און ער רויכערט און טוט זיין מלאכה אין דער זעלבער צייט; דאָס מויל ציט און די האַנט שטאָפּט דעם הילז. ס׳איז קענטיק, אַז ער איז אַ ליידנשאַפטלעכער רויכערער, דער פּאַפּיראָס טאַנצט ממש אום צווישן זיינע ליפּן. מ׳קען זיך משער זיין, ווי שווער ס׳איז אים, דעם יונגנמאַן, זיך איינצוהאַלטן אַ גאַנצן שבת.

איך בין געשטאַנען אין טיר און מיך מיישב געווען, צי זאָל איך אַריינגיין אין עסצימער, אָדער, אַוועקגיין צו זיך אין איינעם פון די דערווייל לייידיקע חדרים. די פּנים׳ער פון די מערסטע טיי־טרינקער זיינען מיר ניט באַקאַנט. אַ רגע בין איך געשטאַנען און באַטראַכט די נייע פּנימער און זיך צוגעהערט צום פריילעכן וואָכעדיקן געפּילדער — דערווייל איז איינס פון די מיידלעך מיר פאַרבייגעגאַנגען. כ׳האָב זי אָפּגעשטעלט, זיך צוגעבויגן צו איר אויער און אַריינגעשעפּטשעט די פראַגע מיינע:

— ווער זיינען די דאָזיקע מענטשן?

— אידן. קומען ביי אונדז תמיד נאָך הבדלה סתם־אַזוי צו כאַפּן אַ שמועס און טרינקען אַ גלעזל טיי, איינס און אַ צווייטס... דו זעסט, צוויי עמער וואַסער גיסט מען אַריין אין סאַמאָוואַר.

— צוויי עמער וואַסער? וואונדער איך מיך שטילערהייט איבער איר שיין קליין אוי.ערל.

— טייך־וואַסער...

— טייך־וואַסער?

ס׳איז געשמאַק און קלאָר...

— געשמאַק און קלאָר, באַשאַפן געוואָרן צו פאַרבריען אין דעם טיי פאַר די שומרי־שבת?

גלייך ווי ס׳ווערט אָוונט גייען די וואַסערטרעגער צום טייך און שעפּן אָן פריש קאַלט וואַסער פאַר די שטעטלשע סאַמאָוואַרן.

— און בייטאָג?

— אין אַ שיינעם טאָג לויפן אַהין די מיידלעך מיט די ליילעכער און האַנטעכער, וואָס הענגען זיי אויף די פּליצעס און באָדן זיך אין די קליינ.ע קלאָרע כוואַליעס זייערע.

— און די אינגלעך?

— די אינגלעך? דער טייך האָט צוויי ברעגן.

— און די דאָזיקע אידן באָדן זיך אויך דאָרטן?

— ניין, זיי האָבן בלויז ליב טיי.

כ׳האָב געלאָזט זי גיין. איר קליין שיין אויערל אין וועלכן כ׳האָב אַריינגעשעפּטשעט מיינע פראַגעס, האָט זיך אַביסל פאַררויטלט, ווי כ׳וואָלט עס אָנגערירט מיט די ליפּן... אַ שיין, קליין, פאַררויטלט אויערל!

אַ פּאָר רגע׳ס בין איך געבליבן שטיין אויפן פּלאַץ, זיך צוגעהערט און צוגעקוקט צום פריילעכן געזעמל, וואָס פאַרנעמט זיך סתם־אַזוי מיט אַ פּלוידערן, און אָגב מיטן טרינקען דעם געשמאַקן קאָכעדיקן טיי, מיטן טייך־ריח...

אין אַ האַלב־שעה צייט האָט זיך דער סאַמאָוואַר אויסגעליידיקט און דאָס דינסטמיידל איז אַריינגעקומען, אַראָפּגענומען דאָס דעקל פון סאַמאָוואַר און וועלכן זי האָט זיך געטאָן אַ ברען, און אַריינגעגאָסן אין אים אַ דריטן עמער וואַסער.

— טייך־וואַסער?

— ניין, ברונים־וואַסער, פון הויף געשעפּט... וואָס איז, איר ווילט נאָך טרינקען?

— ניין, נאָכדעם ווי כ׳האָב פאַרזוכט טייך־וואַסער, וועל איך שוין קיין ברונים־וואַסער מער ניט טרינקען. כ׳וויל ניט...

— און זיי וועלן טרינקען...

און זיי האָבן טאַקע געטרונקען! זיי האָבן געפּלוידערט און געטרונקען — און ניט געשפּירט.

אַז כ׳האָב מיך גוט צוגעקוקט צו זייערע פּנימער — האָב איך געזען,

אַז די בערד זייערע זיינען ניט אונטערגעשאָרן און ניט געקאַמט, בערד, וואָס באַקומען זייער מראה פון בלאָזנדיקן ווינט און פון דער האַנט וואָס צופּט און פליקט זיי... זייערע שטערנס האָבן כלל ניט קיין אויסזען פון שטערנס — קליינע ימ׳עלעך פון קליינע קנייטשן; אין יעדן ימ׳עלע זיצט זיך אַ קליינע דאגה׳לע, אַ גראַשנדיקע, און דרימלט... איז גוט, וואָס די קליינע דאגה׳לעך דרעמלען אויף דער מינוט. זיי כאַפּן זיך אַוודאי אויף, אַלע מיטאַמאָל, און פּישטשען, אַלע, אין איין רגע — בררר... און די וואָנסן זייערע — אוי, די וואָנסן זייערע! פאַרוויאַנעט און פאַרדאַרט אונטער די נעז... אוי, אוי, טאַ־באַק שמעקן זיי!...

גוט, וואָס איך בין ניט אַזאַ מין איד, ווי זיי!...

כ׳האָב אומגעקערט מיין פּנים און אַנטלאָפן אין צווייטן חדר, וואו עס איז נאָך ניט געווען אָנגעצונדן קיין ליכט.

כ׳האָב זיך אויסגעצויגן אין דער פולער לענג אויפן קושעט, איינ־געדריקט מיין פּנים אין קליינעם קישן, וואָס האָט זיך געוויסלט אין פינצטערן חדר, און לייכטע געדאַנקען האָבן זיך אַריינגעריסן דורך די אָפענע אויערן איבערגעוואַלט —

גוט, וואָס כ׳בין ניט אַזאַ מין איד, ווי זיי! ווען איך בין אַזאַ איד ווי זיי — וואָלט איך אַוודאי געווען אַ קרעמער, אַ מגיד, אַ משולח, אָדער אַ דיין, וואָלט געגאַסן און פאַרשמוצט די וואָנסן... כ׳וואָלט געשוואָרן, אַז די אַלע באַשעפענישן וואָס זיצן ביים טיש און טרינקען טיי און רויכערן און פּלוידערן זיינען אָדער קרעמער, אָדער מגידים, אָדער משולחים, אָדער דיינים, אָדער סתם בני־תורה, און זיי האָבן אַוודאי ביי זיך אינדערהיים מיאוסע ווייבער, אינגלעך מיט רינענדיקע נעזלעך וואָס גייען אין חדר, מיט ציצית, וואָס שלעפּן זיך איבער די הייזלעך פון פאָרנט און פון הינטן... און זויגעוו־דיקע קינדער ליגן אין די אויפגעריסענע וויגן אין אַ מבול פון קישנס און די פּופּקעס זייערע קוקן אַרויס פון די אָפענע איינגענעצטע העמדלעך...

איך קער מיך איבער אויפן רוקן. די ווענט פון חדר דרעמלען אין זייערע פינצטערע פיר ווינקלען, בלויז דער סופיט איז וואַך און קוקט אַרונ־טער אויף מיר מיט אַ גרויס ווייס אויג...

... ווײ־ווײ! ווען איך וואָלט געהאַט אַזאַ צנועה׳דיק מיאוס ווייב — וואָלט איך זי בשום אופן ניט ליב געהאַט... איך וואָלט דאָס אַפילו פון איר ניט פאַרלייקנט... יעדן טאָג און יעדע שעה וואָלט איך איר געזאָגט מיט אָפענע ווערטער: איך האָב דיך ניט ליב! אַפילו ווען זי וואָלט אויף מיר מרעיש־עולם זיין, אַפילו ווען זי פליקט מיך אויס די גאַנצע באָרד, אַפילו ווען זי גיט מיר ניט קיין ווייס העמד אויף שבת... כ׳וואָלט דאָס פון איר ניט פאַרלייקנט!

— פון דער געזעלשאַפט פון שיינע יונגע מיידלעך וואָלט איך געלאָפן,

הגם כ׳וואָלט זיי ליב געהאַט ווי דאָס לעבן. די שיינע יונגע מיידלעך וואָלטן מיך ניט פאַרשטאַנען און ניט מיטגעפילט מיין צער. ס׳טוט מיר זייער לייד! זיי וואָלטן מיר אַוודאי געשפּיגן אין פּנים, אין פּנים פון יענער אידענעס מאַן, וואָס דער שמעק־טאַבאַק הערט זיך פון זיינע וואָנסן און באָרד, און וואָס די ציצית פון זיין טלית־קטן באַמבלען זיך אים ביז די קני... און ווען עס טרעפט זיך אַן אומגליק — על פּי טעות... און זיי טוען מיר אַ שפּיי... פּע, ווי עקלהאַפט! וואָלט איך מיך אַריינגעשטעקט דעם גרויסן שאַרפן מעסער, דאָס מעסער מיט וועלכן איך שניַיד שבת די „מוציא׳ס״ פאַר מיין ווייב און קינדער, גלייך אין הארץ אריין... ווייב און קינדער... וויי־וויי, אין שטוב וואָלטן מיינע פיס אַוודאי ניט איינגעשטאַנען... אין קראָם, אין בית־מדרש, שבת־צו־נאַכט אין דאַזיקן וואַרעמען הויז, זיצן איבער אַ גלעזל טיי, איבער אַ פּאַפּיראָס, און שמועסן וועגן נאַרישקייטן, וואָס די צונג און דער מוח זיינען מיט זיי איינגעוווינט צווישן אידן מיינס גלייכן; צווישן אַזעלכענע אידן קען מען אינגאַנצן פאַרטעמפּט ווערן, אַז מ׳זאָל ניט קענען מאַכן קיין אונטער־שייד צווישן טייך־וואַסער און ברונעם־וואַסער...

אַ לייכט ציטער איז דורכגעלאָפן אַלע מיינע גלידער, כ׳האָב מיך אַ נעם געטאָן פאַר דער גאַמבע... ניטאָ קיין באָרד! פאַרן ליכט פון שוועבעלע וואָס כ׳האָב אָנגעצונדן, האָב איך דערזען, אַז כ׳האָב ניט קיין „טלית־קטן״... אויך האָב איך, דוכט מיך, קיין מיאוסע צנועה׳דיקע אידענע אויך ניט! אַי־אַי, מיינע געדאַנקען! אַז איך בין כלל צו זיי ניט גלייך!

און די שיינע מיידלעך, איך מעג שווערן, שפּייען מיר כלל ניט אין פּנים. צי דען ווייס איך ניט, ווי אַזוי זיך צו קושן?

— קושן זיך — ניט אַלע בחורים וויסן, ווי זיך צו קושן.

ס׳האָט זיך מיר אַמאָל געטראָפן צו שפּאַצירן איינער אַליין צווישן גע־דיכטע ביימער. ס׳איז געווען פאַרנאַכט, די לעצטע זונשטראַלן זיינען פאַר־גאַנגען אין זייערע שפּיצן און שטערן האָבן אָנגעהויבן אַרויסצוקריכן פון צווישן זייערע צווייגן. די טאָגיקע זינגערלעך האָבן איינגעדרעמלט און די נאַכטיקע זינגערלעך האָבן זיך אויפגעכאַפּט, און כ׳האָב מיך אָנגעהויבן צוקוקן צו די מענטשן, ווי אַזוי זיי ליבן זיך... עמיץ אַ בחור האָט צוגעדריקט זיין מיידל צו אַ בוים און זי געקושט אַן אויפהער אויף אירער אַן איינציקער באַק; לכתחילה האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז דער בחור האָט אויסגעריסן אַ שטיק פון דער ערד און האַלט עס אין איין קייען מיט די ציינער...

אָרעם מיידל! וואו וועט זי זיך אַהינטאָן מיט דער דאָזיקער רויטער באַק! אינדערהיים? זיי וועלן דאָך באַלד דערקענען... ביי די חבר׳טעס? וועט דען זיי גאָרניט איינפאַלן אַז זי איז צערויטלט פון אַ בחור׳ס קושן?...

אונטער אַן אַנדער בוים האָב איך געהערט, ווי אַ צוויט פּאָרל האַלט זיך אין סוד׳ן... פאַראַן פּאָרלעך וואָס סוד׳ען זיך אַפילו ווען זיי שטייען

אין שאָטנס פוןביימער, אין דער פאַרנאַכטיקער שעה. די זיינען שוין פּראַק־טישע מענטשן, וואָס מאַכן אַ חשבון פון זייער גליק, און ווייסן גענוי זיין וואָג: גאָר בקרוב וועלן זיי גיין אונטער דער חופּה, האָבן קינדער און עפּענען אַ באַקאַליי־קרעמל... כ׳האָב ניט ליב זיך אָפּצושטעלן פאַר אַזאַ פּאָרל!

דאָס דריטע פּאָרל איז געווען טיף־טיף פאַרשטעקט אונטער אַ בוים. פונוויטן האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אַז אַ קאַץ שטייט איבער אַ זיסן קרוג מילך און האַלט אין איין זשליאָקען, אַרויסגעשטעקט אַ לאַנגע דינע צונג און זשליאָקעט... שטייענדיק ניט ווייט פון בוים האָב איך געהערט ווי דאָס מיידל בעט זיך ביים אים: לאָז מיך אָפּ! לאָז מיך אָפּ!... צום סוף איז זי אַרויס־געקומען פונצווישן די צווייגן מיט צעפּאַטלטע האָר, איר לייכטע טיכל האָט געהאַנגען אויף איין שפּיץ אויף איר פּלייצע, זי האָט זיך אָפּגעווישט מיטן אַרבל די באַק און די ליפּן... ס׳אַראַ פּאַסקודניק! די שאָקאָלאַד וואָס ער האָט איר געגעבן — האָט ער אויסגענאָגט פון אירע ליפּן...

און דאָס וואָס ער האָט זי געלעקט אויף די באַקן — האָט איר גאָרניט געאַרט... אַזאַ נאַריש מיידל...

מאָרגן וועל איך גיין און זיך אָוועקשטעלן אויפן וועג וואָס פירט צום טייך. איך וועל איבערציילן די ליילעכער און האַנטעכער אויף די פּלייצעס פון די ליטווישע מיידלעך וואָס גייען צום קלאָרן טייך... און פאַרנאַכט, ווען זיי וועלן גיין צוריק אין שטעטל אַריין, וועל איך גיין און פרעגן ביי די קליינע קלאָרע כוואַליעס: וואָס האָבן די מיידלעך גערעדט וועגן מיר?...

כ׳האָב זיך אויפגעהויבן פון מיין זיץ און צוגעגאַנגען צום פענצטער. לבנה־ליכט האָט געציטערט אויף מיינע אָרעמס, וואָס האָבן זיך אָנגעשפּאַרט אויף דער שוועל פון פענצטער.

לבנה און שטערן! הוי, וויפיל מאָל איך האָב צוליב זיי געפונען חן ביי די שוואַרצע, בלויע און ברוינע אויגן... ס׳האָט נאָך ניט געטראָפן, אַז אַ מיידל זאָל ניט ליב האָבן, ווען די בלאַסע לבנה פליסט מיט איר ווייסן זילבער אויף איר בחור, און אין דער שעה, ווען די פריידיקע גילדערנע שטערן שיינען לכבוד אים אין בלויען הימל.

איך וויל ניט זיך אַרויסריידן אין אַ שלעכטער שעה... אָבער אַמאָל קומט מיר אויפן געדאַנק אַ שלעכטע מחשבה: וואָס וועט זיין, אויב די לבנה און די שטערן וועלן זיך אין איינער אַ צייט אויסלעשן?... לאָמיך זיך ניט אַרויסריידן אין אַ שלעכטער שעה!

די טיר פון מיין צימער האָט זיך געעפנט. אַ שטראָם ליכט, פון לאָמפּ וואָס הענגט אין צווייטן צימער, האָט פאַרשוואומען דעם פינצטערן צימער. כ׳האָב אומגעדרייט מיין פּלייצע: אַ שיינער קאָפּ האָט זיך אַריינגעשטעקט אין טיר פון צימער, און ס׳קוקן אויף מיר צוויי שיינע אויגן.

— ווער שטייט דאָרטן?

— איך...

—אָ, איינער אַליין?!

— קום, וועלן מיר זיצן זאַלבענאַנד.

די שיינע שעמעוודיקע האָט זיך אַביסל געקווינקלט. איז צוגעקומען מיט איין שוועב צום פענצטער און זיך געשטעלט לעבן מיר. איינציקע האָר אירע זיינען געפאַלן אויף מיין שטערן און אין די אויגן. די איינאונאיינציקע לבנה האָט זיך אָנגעשלאָגן אָן מיינע האָר, און ס'האָט זיך מיר געדוכט, אַז נאָך אַ רגע שפּעטער וועלן זיי מיר אַ ברען טאָן אויפן שטערן.

כ'האָב אָנגענומען דעם מיידלס קליין הענטל און דאָס צוגעטראָגן צו די ליפּן. און די וואַרעמע האַנט האָט אַביסל אויפגעציטערט, אָבער, איז פאַר־בליבן אין מיין האַנט.

די לייכטע נאַכטיקע ווינטלעך האָבן געפאָכעט אויף מיר דורכן פענ־צטער און אויפגעבלאָזן אין מיר פלאַמלעך. דאָס האַרץ אין מיר האָט אָנגע־הויבן שפּריצן מיט פונקען.

זי האָט זיך איינגעקוקט אויף מיר אַ פּאָר סעקונדן, האָט ווייזט אויס, ניט געוואָלט מיר שטערן אין מיינע געדאַנקען. דערנאָך האָט זי עטוואָס אויפ־געהויבן איר שיין קעפּל און געפרעגט:

— פון וואָס טראַכט איצט מיין ברודער?

— פון דער לבנה און די שטערן, שוועסטער.

זי האָט אַראָפּגעלאָזט איר קאָפּ אויפן האַרצן, און איר קליין הענטל האָט געדריקט מיין האַנט ביז ווייטיק.

— און פאַרוואָס איז אַזוי בלייך דיין פּנים, שוועסטער?

— פון מיין ברודערס שטאַרקן האַנטדרוק...

מיין שוועסטערס קאָפּ האָט זיך איינגאַנצן אַראָפּגעלאָזט אויף איר האַרצן, און דאָס זילבער פון דער לבנה איז געפאַלן אויף די שוואַרצע זיידענע האָר אירע. כ'האָב מיך געאיילט אויסצושפּרייטן מיינע הענט איבער זיי, און וועבן אַ לעגענדע איבער אירע לאָקן.

אַלע מיינע שיינע לעגענדעס זיינען געבוירן געוואָרן אויף די לאָקן פון געליבטע...

י. אָפּאַטאָשו

1.

אַ שבת נאָכמיטאָג

זומער. אַ שבת נאָכמיטאָג.

אָפּגעזאָגט פּרק מיטן ברטנורא, מיטן תוספות־יום־טוב, האָט דער טאַטע מיך אָוועקגעזעצט איבער „שמונה פּרקים להרמב״ם“.

צו פערצן יאָר האָב איך שוין געהאַט געלייענט בערדיטשעווסקין, שוין געהאַט געהערט פון ניטשען. דעם רמב״מס פערטן פרק: „ברפואת חולי הנפש״ — ווי נאָך צו היילן און געזונט צו מאַכן אַ קראַנקע נשמה — האָב איך אָפּגעפּרעגט. ס׳איז מיר נישט געפעלן, וואָס די איינציקע רפואה פאַר אַ קראַנקער נשמה איז די „גילדערנע מיט״, אָדער ווי דער רמב״ם רופט עס: „המעשים השווים הממוצעים״. ס׳האָט דעמאָלט מיר אויסגעזען צו־באַלעבאַטיש. דער טאַטע, וואָס האָט נישט געלאָזט פאַלן קיין שטויבעלע אויפן־רמב״ם, האָט מיך אָפּגעפרעגט. איך האָב נישט פאַרשוויגן און צוריק אָפּגעפרעגט. און אַזוי אַ גאַנצן נאָכמיטאָג. און אַז דער טאַטע אַליין איז ניט צופרידן געווען מיט זיין אָפּפרעגן מיך, האָט ער מיר אַ וואָרף געטאָן:

— וועסט עלטער ווערן, וועסטו איינזען, אַז איך בין געווען גערעכט.

דער טאַטע האָט אַ שפּרייט געטאָן איבערן רמב״ם דאָס שנופּטיכל. ער האָט אָוועקגעלייגט אויפן שנופּטיכל איין פּויסט, אויף דער פּויסט — די צווייטע. און אויף די פּויסטן האָט ער אָנגעשפּאַרט דעם שטערן. געהייסן האָט עס, ער כאַפּט אַ דרימל, ווען אין דער אמת׳ן איז ער שבת נאָכמיטאָג קיינמאָל נישט געשלאָפן. אָדער ער האָט געלערנט, אָדער אַריינגעקוקט אין אַ השכלה־ספר. דאָס „כאַפּן אַ דרימל״ איז ביי אים געווען אַ מיטל נישט אין כעס צו ווערן. ווערט אַ מענטש אין כעס, פאַרלירט ער ס׳גלייכגעוויכט, גליטשט זיך אַוועק פון דער „גילדערנער מיט״. דאָס האָט ער נישט בלויז געלערנט ביים רמב״ם, נאָר ער האָט עס אָפּגעהיט אין לעבן, ווי ער האָט אָפּגעהיט יעדן דין פון „שולחן־ערוך״, כאָטש כ׳האָב נישט איין מאָל געהערט פון אים ס׳קאָצקער ווערטל: „אַ מתנגד גלויבט אין שולחן־ערוך און אַ חסיד — אין השם יתברך״.

נאָך שלש־סעודות, צווישן מנחה און מעריב, ווען איבערן געדעקטן טיש זיינען געווען אָנגעוואָרפן ספרים, טייל אָפן, טייל פאַרמאַכט, טייל מיט די בלעטער אַראָפּ, ווי צעוואָרפן געווער נאָך אַ מלחמה, וואָס האָט אָנגעהאַלטן אַ גאַנצן טאָג, דעמאָלט איז דער טאַטע שוין געזעסן אָן אויפגעהייטערטער. די מאַמע, אין די לאַנגע דימענטענע אוירינגלעך ביז צו די אַקסלען, איז געזעסן ביים אָפענעם פענצטער. זי האָט דערלייענט די פּרשה פון דער וואָך. אחוץ דעם טייטש־חומש, האָט זי געלייענט צילקאָוו׳ס תנ״ך איבערזעצונג אויף פּויליש, געלייענט די פּוילישע ווערטער מיטן ניגון פון טייטש־חומש. פון כהן איז ביי דער מאַמע געוואָרן „קאַפּלאַן״. און דער „קאַפּלאַן״ איז געוואָרן אַזוי פאַראַידישט, געוואָרן אַ שטיק פון שבת, ווי משה וואָלט אַנדערש נישט גערעדט צו די כוהנים.

אין שטוב האָט גענומען ווערן טונקל. דורך די אָפענע פענסטער, וואָס זיינען אַרויס אויפן פלאַצקער שאָסיי, האָט מען געזען ווי אינעם זון־פאַרגאַנג גילדן זיך פעלדער קאָרן, פעלדער ווייץ. אַ הייס, שטיל ווינטל האָט

קוים אַ בלאָז געטאָן — האָבן די זאַנגען זיך צעוויגט, געווינטלט די טיולענע פאַרהאַנגלעך אויף די פענצטער און דער שבת האָט געשמעקט מיט אויבס, מיט פריש ברויט, מיט רייפן זומער. אַ פויגל, וואָס איז ערגעץ געהאַנגען אין דער פאַרנאַכטיקער בלויקייט, איז זיך פאַרגאַנגען, האָט זיך אויסגעמישט מיטן שטילן רויש פון די זאַנגען, מיט דער מאַמעס נאָך שטילערן ניגון — און אין שטוב איז מיטאַמאָל געוואָרן שטיל, גאָר שטיל.

דער טאַטע האָט געעפנט דעם „אבן השוהם", אים געבלעטערט, גע־בלעטערט. דערנאָך האָט ער גענומען פאַרלייענען די הקדמה. ער האָט די הקדמה פון „אבן השוהם" איבערגעזעצט אין אידיש, די מאַמע זאָל פאַרשטיין.

איך האָב זיך אָנגעקוועטשט ביי אַן אָפן פענצטער און זיך איינגעהערט. איך האָב זיך געכאַפּט, אַז דער טאַטע קוקט שוין ניט אַריין אין דער הקדמה. ער לייענט פון אויסנווייניק.

מיטאַמאָל האָט ער אַ שאַר געטאָן פון זיך דאָס ספר, אַ רוק געטאָן פון הינטער זיך די פאָטערשטול און ער האָט זיך אויפגעשטעלט.

דער טאַטע — הויך און עטוואָס געבויגן. די לאַנגע פיס, באָוועגלעכע, וואָס שפּרייזן ביים לערנען, וואָס קאָנען אָפּשפּרייזן צווישן וועלדער און פעלדער מיילן, די באָוועגלעכע פיס שטייען שטיל, טוען זיך קיין ריר ניט, דורכן גאַנצן דאַווענען.

זיינע העל־בלויע אויגן, פאַרחלומ׳טע, האָבן געפינקלט. דער סאַמעט־ טענער קאַפּל האָט זיך געשאַרט צום קאַרק. דער טאַטע האָט גענומען שפּרייזן הין־און־צוריק איבערן צימער. דער דיקער, לויזער גאַרטל האָט זיך געהאַלטן ביים פאַנאַנדערפענטן און די קאַפּאָטע פון מאַטן זייד האָט געשאַרכט און גערוישט.

דער טאַטע האָט זיך צערעדט. ער האָט דערציילט וועגן אַן עלטער־ עלטער־זיידן, אליקום געץ, וועגן אַן עלטער־עלטער־זיידן משה. ער האָט דער־ ציילט וועגן רמ"א, וועגן תוספות־יום־טוב, וועגן „חכם צבי", וועגן דער מומע איידל, וועגן דער מומע מירל.

און אין דעם שבת׳דיקן בין־השמשות, וואָס איז פול געווען מיט גע־ רויש פון פעלדער און לאָנקעס, פול געווען מיט שאָטנס, מיט וויטן געקלאַנג פון קלויסטער־גלאָקן, אין דעם בין־השמשות האָבן זיך פאַרבייגעטראָגן שטעט — וויען, פּראַג, פּויזן, לובלין, קראָקע, שניידערמיל, הילדעסהיים, ליסע, זדוינ־ סקע־וואָליע.

אומעטום קרובים, אומעטום ישיבות, אומעטום פדיון־שבויים, אומעטום — לוימדישער אויפטו און חריפות.

איך האָב פאַרמאַכט די אויגן און האָב זיי אַלעמען געזען. די זיידעס, די פעטערס, מיט פּנימער ווי שווערע בלעטער גמרא. אין די אויגן — חכמה

און טרויער. די בערד — שווארצע, בלאָנדע, רויטע. די זיידענע קאַפּאָטעס האָבן געפינקלט. די סויבלענע שטריימלעך האָבן צוגעגעבן גדלות.

איז דאָס טאַקע געווען זייער הילוך ?

כ׳האָב נישט געטראַכט וועגן דעם. כ׳האָב די זיידעס און פעטערס געזען אין מיין טאַטע, כ׳האָב זיי געזען אין מיין פעטער אָדם, וואָס האָט נאָך די שבע־ברכות איבערגעלאָזט ס׳יונגע ווייב, אַריינגעלייגט אין זיין טלית־זאַק, וואָס איז געהאַנגען אויף דער וואַנט, אַ ברויט, מען זאָל זיך גלייך נישט כאַפּן, אַז ער איז נישטאָ, און מיט טלית־און תפילין האָט זיך צופוס געלאָזן קיין קאָצק.

אָדמ׳ס פאָטער, אַ מתנגד, איז געזעסן נאָכן זון „שבעה״. און אַז דער פעטער אָדם איז נאָך דריי חדשים אַריינגעקומען קיין טשעכאַנאָווע, אין אַ זיידענער קאַפּאָטע, אין אַ שטריימל, זיינען מתנגדישע מיידלעך, עלף־צוועלף־יאָריקע, אים נאָכגעלאָפן אויף בייז־וואונדער און געזונגען :

„קאָצקער חסידים, אַלטע דראַבעס,
פאָרן צום רבין און באַצאָלן אום שבת.
טרינקען בראָנפן צו האַלבע קווײַטירלעך,
ס׳לויפן זיי נאָך וואַרשעווער הירלעך...״

צייט און שטח איז פאַרשוואונדן. די מומעס — איידל און מירל — פון זעכצנטן יאָרהונדערט, פון זיבעצנטן יאָרהונדערט, זיינען אַריבער אין ניינצנטן יאָרהונדערט. זיי האָבן צומאָל ניט געביטן די נעמען.

אָט איז די באָבע איידל, אָט איז די מומע מירל.

די באָבע איידל, אַ קליינטשיקע. ס׳הייבל באַלייגט מיט אַ שטיק זיל־בער־שפּאַניע, ווי אַן עטרה פון אַ טלית. אָנגעטאָן אין ווייסן זייד. די באָבע איז שטענדיק פאַרנומען מיט ישיבות, מיט אָרעמע קימפּעטאָרינס, מיט אַלמנות און עגונות. זי איז די גוטסקייט אַליין.

אַ געוויקסיק מענטש. און מיט גרויס־פּוילישער אויסשפּראַך, אין דעם פאַרריסענעם קאָפּ, וואָס איז שטענדיק אַרומגענומען מיט אַ שוואַרץ־זיידענעם שאַל, האָט זיך געפילט, אַז וואו זי קומט, עפענען זיך פאַר איר טיר־און־טויער. זי בעט נישט. זי פאַרלאַנגט און איז זיכער, אַז איר בקשה וועט אויס־געהערט ווערן, ווייל אין איר רינט ס׳בלוט פון דער מומע מירל־תאומים־פרענקל־סעגעל־העלער־וואַלערשטיין פון פאַרן ווינער גירוש.

כ׳האָב זיך דעמאָלט געגרויסט מיט מיין טאַטן. כ׳האָב אים מקנא געווען, וואָס ער איז אַזוי קלאָר אין די אַלע צווייגן און צווייגעלעך פון זיין משפחה. ער איז אַזוי קלאָר געווען אין דעם אָפּשטאַם, אַז ער האָט אַפילו געפונען גרייזן אין דעם לאָסקער רבס הקדמה צום „אבן השוהם״. עס איז גענוג געווען אַן איידעם זאָל הייסן ווי דער שווער — און אַ דור איז פאַרשוואונדן. און ווי געערגערט האָט זיך דער טאַטע, ווען ער האָט געלייענט,

אַז דעם מהרש״א׳ס ישיבה, אין פויזן, וואָס זיין שוויגער און דעם טאַטנס עלטער־עלטער־מומע איידל האָט אויסגעהאַלטן, איז אונטערגעגאַנגען, ווען די מומע איידל איז געשטאָרבן. ער האָט גאָר אויפגעוויזן, אַז די ישיבה האָט אָנגעהאַלטן איבער צוויי הונדערט יאָר נאָך איידלס טויט, אָנגעהאַלטן ביז נאָך ר׳ עקיבא איגער.

די מאַמע, וואָס האָט געשטאַמט פון פשוט׳ע דאָרפסלייט, האָט געשוויגן, זיך מיט קיין וואָרט נישט אָנגערופן, ווי דעם טאַטנס יחוס וואָלט איר נישט אָנגעגאַנגען.

זי איז געזעסן אין אָפענעם פענצטער, האָט שטיל פאַרצויגן אַ פּויליש ליד וועגן אַ פאַרכישופ׳טן מילנער.

אין שטוב איז שוין געווען פינצטער. דער טאַטע האָט אויפגעהערט רעדן. כ׳האָב בלויז געהערט ווי דער טאַטע שפּרייזט, ווי די זיידענע קאַפּאָטע רוישט, ווי די מאַמע איז שוין איבערגעגאַנגען אויף אידיש, זינגט — „ס׳לעבן פאַרשווינדט ווי רויך״.

ס׳איז געוואָרן פינצטערער. דער טאַטע האָט שוין נישט געשפּרייזט הין־און־צוריק איבערן צימער. ער האָט שוין געשפּרייזט פון איין צימער אין אַנדערן, געשפּרייזט און געשוויגן. און פון דעם שפּרייזן, פון דעם שוויגן האָט זיך געטראָגן אַ געשריי, אַז ס׳איז ענג אין די צימערן, אַז כאָטש די אָפענע פענצטער גייען אַרויס אויף די ברייטע פלאַצקער פעלדער, איז נישטאָ מיט וואָס צו אָטעמען.

און איך, ס׳פערצן־יעריק בחורל, האָב איינגעזאַפּט אין זיך דעם טאַטנס געשריי און אַליין געוואָלט אַזאַ געשריי טאָן, מען זאָל דערהערן אין אַלע זיבן הימלען.

.2

אין אַ פאַרשנייט פעלד

ס׳איז געווען אַ דאָנערשטיק אין שטוב. מיטן אָוונט האָט זיך פאַר אַ ווייל באַוויזן די נייע לבנה, אַ רויטע, אַ געגליוועטע. צווישן די גרויסע שטערן האָט דער הימל, אַ קאַלטער, זיך געבלויט. וואו אַ קער — שניי, גרינג־לעכער שניי.

אַרום פראַנקס סקלאַד, וואו דער פראָסט האָט נישט געקאָנט אויספּרירן דעם ריח פון נאַפט, דעם ריח פון הערינג, זיינען געשטאַנען געשפּאַנטע דראָנגאַווע־וועגענער, געשפּאַנטע לאַסט־שליטנס. די וועגענער, די שליטנס — אָנגעלאָדן מיט סחורה. פון אַ האַלבער גובערניע איז מען פאַרפאָרן צו פראַנק׳ן, איינגעקויפט ביי אים פעסער נאַפט, פעסער הערינג, קאַסטנס זייף,

קעסטלעך ליכט, זעק צוקער, זעק ניס, טייטלען, מאַנדלען פייגן, צוקערוואַרג און ווינטער־אויבס.

בעל־עגלות האָבן געקנאַלט מיט די בייטשן, גערופן די פּאַסאַזשירן, גערעדט מיט האָרץ, געוואַלדעוועט. און די בעל־עגלה׳שע רייד, ווי זייערע טרונק־בראָנפנס, ווי דער פראָסט, האָבן געקניפּט און געביסן. יעדע ווייל איז אָפּגעפאָרן אַ וואָגן, איז אָפּגעפאָרן אַ שליטן. אַרום פראַנקס סקלאַד איז געוואָרן שטילער, אַזוי שטיל, אַז מען האָט געהערט דאָס קראַקען פון קראָען.

די לעצטע, וואָס איז אַרויס פון פראַנקס סקלאַד, איז געווען אסתר, אַ באַליבטע סוחר׳טע פון שרענסק. אירס אַ טראַנספּאָרט סחורה האָט באַטראָפן עטלעכע הונדערטער. פראַנק אַליין מיט זיינע צוויי הויפּט־„מענטשן" האָבן זי אַרויסבאַגלייט, זי צוגעפירט צום שליטן און אויפן וואונק צווישן זיך אָפּ־געמאַכט, אַז צום מסחר טויג זיך אסתר בעסער פון איר פאַרשטאָרבענעם מאַן.

— ווען וועלן מיר זיך ווידער זען, אסתר — האָט פראַנק אַליין געהאָלפן דער באַפּעלצטער און באַפּאַטשיילטער אידענע אַריינצוקריכן אין ברייטן לאַסט־שליטן, וואו סחורה איז געווען אָנגעלאָדן אויף אַ גאָרן די הייך.

— אם ירצה השם, אין אַ חודש אַרום — האָט אסתר כמעט זיך נישט אַרויסגעזען פון צווישן די בערג סחורה.

פון איין זייט שליטן — פעסער נאַפט, פון דער צווייטער — פעסער הערינג. די פעסער, וואָס האָבן זיך געהויבן, ווי צוויי ווענט, זיינען געווען פעסט פאַרצויגן מיט שטריק, מיט קייטן. און צווישן די ווענט — זעק צוקער, זעק ניס, קעסטלעך פייגן, קעסטלעך טייטלען, זעק מאַנדלען, קעסטלעך ליכט און קוישן ווינטער־עפּל.

דער אַנטרייבער, אַן עלטערער גוי, אין אַ שמוישן פּעלצל, די שטיוול אַרומגערינגלט מיט זעק, האָט זיך באַקוועם איינגעזעצט אינעם שטרויזאַק. ער האָט אַ הייב געטאָן די בייטש, אַ שטאַרקן צי געטאָן די לייצעס. די פערד האָבן זיך אַ ריס געטאָן, געגראָבן מיט די פּאָדקאָוועס דעם שניי. דער שליטן האָט זיך צעסקריפּעט, צעטרייסלט און דער נאַפט און די ניט אָנגעצונדענע שטורקאַצן האָט זיך צעכלאַבעט.

דער לאַסט־שליטן איז אַרויס פון שטאָט. ס׳איז געוואָרן פינצטערער — די יונגע לבנה איז פאַרשוואונדן. די שטערן האָבן איצט אויסגעזען קלע־נער, דער הימל — וואָגיקער. פון די פעלדער האָבן געהויבן בלויע שנייעלעך, טרוקענע, שטעכיקע. ס׳איז געווען שטיל, קאַלט און און שטיל. און אַז אַ קראָ האָט זיך צעקראַקעט און דער אַנטרייבער האָט מיט רוגזה אויסגעשפּיגן — „פאַרשאָלטענע נשמה" — האָט אסתרן אַן אימה אַרומגענומען.

נאָך מיידלוויז איז אסתר יעדע דריי, יעדע פיר וואָכן געפאָרן צו פראַנקן אין סקלאַד אַריין נאָך סחורה. נאָך דער חתונה, ווען אסתר איז געווען אויף דער צייט מיט אַ קינד, צי נאָך אַ קימפּעט, איז לייזער, צו לענגערע

יאָר איר, געפּאָרן, צום מסחר, וואָס אמת, האָט ער זיך נישט געטויגט. דער־פּאַר זיין לערנען, זיין אָפּגעהיטקייט. זי איז געווען זיכער, אַז בלויז אין לייזערס זכות האָט איר אַזוי אָפּגעגליקט אין האַנדל. זי האָט אים ליב געהאַט, שטאַרק געבענקט נאָך אים און זיך געגרויסט מיט דער שבועה, וואָס זי האָט געגעבן ביי לייזערס אָפענעם קבר, אַ שבועה, אַז נאָך לייזערן וועט קיין מאַנס־ביל נישט אָנרירן איר לייב. און אַזוי איז זי, אסתר, אַ יונג שיין מענטש און דערצו אַ נגידת׳טע, שוין ס׳פופצנטע יאָר אַן אַלמנה. דעם צווייטן טאָג פּסח וועט זי ערשט פערציק יאָר. דערפאַר האָט זי שוין, גאָט צו דאַנק, אַן אויסגעגעבענע טאָכטער. און די צווייטע, שרה, איז שוין אויך אַ כלה.

אסתר האָט געעפנט די אויגן. האָט זי אַדרימל געטאָן? ס׳איז געוואָרן קעלטער, ווינטיקער. די נאַכט איז פול געוואָרן מיט קולות, וואָס מען קאָן ניט אָנכאַפּן, וואָס פאַרווישן יעדע מחיצה צווישן וואָר און חלום. אויס הימל, אויס שטערן. פון די פעלדער זיינען אָנגעלאָפן פלאַכטעס שניי, האָבן זיך געדרייט אין מיטן וועג אין אַ ראָד, און מיט אַ רעווע זיך געוואָרפן אויף די פערד, אויפן שליטן.

וואָס, מאַרטשין, אַ זאַווערוכע? — האָט אסתר זיך אַ פרעג געטאָן ביים אָנטרייבער.

דער פויער האָט נישט געענטפערט. ער האָט זיך איבערגעצלמ׳ט און פעסטער גענומען אין די הענט אַריין די לייצעס. דער שטעכיקער שניי, דער קאַלטער ווינט, האָבן לויז געמאַכט די קליידער און איבערן לייב זיינען גע־קראָכן בייסיקע שטיקער קעלט. מאַרטשין האָט קוים מיט צרות אָנגעצונדן די שטורקאַצן. די אָנגעצונדענע שטורקאַצן זיינען ווי משוגע געוואָרן, גע־וואָרפן און געשליידערט פלעמלעך הין און קריק. און מיטאַמאָל האָבן זיך ביידע אויסגעלאָשן. פעלד און וועג האָבן זיך אויסגעגלייכט. וואוהין פאָרט מען? מאַרטשין האָט אַריבערגעשריגען צו אסתרן:

— אַ זאַווערוכע, אַ פאַרשאָלטענע! די פערד קאָנען פאַלן! מיר וועלן מוזן איבערנעכטיקן אין שטשעגאָווע!

— ווי ווייט פון שטשעגאָווע זיינען מיר? — האָט אסתר געפרעגט.

— נישט ווייט!

דאָס וואָס זיי זיינען נישט ווייט געווען פון שטשעגאָווע, דאָס וואָס זיי וועלן זיך נישט דאַרפן שלעפּן אין אַ זאַווערוכע אַ גאַנצע נאַכט, אַפילו אין דעם האָט אסתר געזען, אַז גאָט פאַרלאָזט זי נישט. זי איז זיכער געווען, אַז דאָס אַלץ איז אין זכות פון איר פאַרשטאָרבענעם מאַן.

מאַרטשין איז פאַרפאָרן פאַר דער שענק, וואָס איז געשטאַנען האַרט לעבן טראַקט. ער האָט געקלאַפּט מיט דער בייטש אין דער טיר, אין די פענצטער. ס׳האָט גענומען אַ שפּאָרע וויל ביז מען האָט געעפנט. און אַז דער

פאַרשלאָפֿענער שענקער האָט דערזען אסתרן, איז דער רוגז ביי אים פֿון פּנים אוועק. ער האָט זיך צערעדט:

— אַי, אַ זאַווערוכע! אַי, אַ היניטיש וועטער! אפשר מאַכן אַ גלאָז טיי?

— אַ דאַנק, ר׳ מרדכי, אַ דאַנק. גיט דעם גוי אַ שנאַפּס, גיט אים צו פאַרבייסן און איך וועל זיך לייגן. ווי שפּעט איז שוין?

— באַלד דריי אַזייגער.

ניין אינדערפֿרי האָט די זאַווערוכע נאָך אַלץ געקערט וועלטן. איז מען אַרויס אויפֿן טראַקט, איז ניט געווען קענטיק קיין שאָסיי, קיין לאַנקע. ס׳האָט זיך געצויגן אַ מדבר, אַ ווייסע מדבר. און ס׳איז שווער געווען צו זאָגן — פֿאַלט דער שניי פֿון אויבן, צי הייבט ער זיך פֿון אונטן. אַרום עלף האָט די זאַווערוכע נאָכגעלאָזט. אסתר איז אַריין אין שענק:

— מאַרטשין, מיר פֿאָרן.

מיטאָג־צייט איז דער שליטן אַרויס פֿון שטשעגאָווע. דער ווינט האָט אויך אויפֿגעהערט צו בלאָזן. די לופֿט — דורכזיכטיק און קאַלט. איבערן קאָפּ — אַ ווייטע, קרענקלעכע זון. און ווי ווייט ס׳אויג האָט געקאָנט כאַפּן שניי, שניי, שניי, ווייס ווי מילך. אַפֿילו די צווייי רויטלעכע פֿערד זיינען פֿון די גריוועס ביז די ווידלען געווען באַדעקט מיט ווייסן געפּריר. און אַרום און אַרום — אַ טויטע שטילקייט.

אַזוי זיינען זיי אָפּגעפֿאָרן אַ שעה, צוויי, דריטהאַלבן. אסתר האָט זיך גענומען שרעקן זי זאָל ניט אַריינפֿאָרן אין שבת אַריין. אַרום דריי אַזייגער האָט זי גענומען מינטערן מאַרטשינען.

וויפֿיל האָבן מיר נאָך קיין שרענסק?

— אַ פֿינף וויאָרסט.

און אַז די קרענקלעכע זון האָט זיך גענומען זעצן, און אַז דער ווייסער שניי האָט זיך גענומען ברייטן, איז איבערגעגאַנגען פֿון בלוי אין גרין, פֿון גרין אין ליליע, האָט אסתר זיך אַ שטעל געטאָן צווישן די פּעק סחורה און זיך געבעטן ביי מאַרטשינען ער זאָל גלייך אָפּשטעלן דעם שליטן.

אין גאַנצן אַ וויאָרסט, אַנדערהאַלבן, פֿאַני — האָט מאַרטשין זי פֿאַרזיכערט.

— ניין, מאַרטשין, ביי אונדז אידן איז שוין שבת און איך וועל דעם וויאָרסט, אַנדערהאַלבן, צוגיין אין שטאָט אַריין צופֿוס.

מאַרטשין האָט אַ קערעווע געטאָן פֿון דער מיט־שאָסיי צום ראָוו צו, וואו דער שניי איז געווען אויסגעצירט מיט „דעסענעס״ פֿון פֿייגל־לאַפּקעס, און זיך אָפּגעשטעלט.

אסתר איז אַראָפּ פֿון שליטן. פֿון דעם לעדערנעם ביטל, וואָס זי האָט געטראָגן אויף אַן אַקסל אַריבערגעוואָרפֿן מיט אַ פּאַסעק, האָט זי אַרויסגענומען אַ מעסערל. אסתר האָט אויסגעהוילט דריי רויטע ווינטער־עפּל, ווי

מען הוילט זיי אויס שמחת־תורה פאַר פענער. די עפל האָט זי אַריינגעזעצט אין אַ פריזמע פאַרהאַרטעוועטן, פאַרפרוירענעם שניי. אין די עפל האָט זי אַריינגעשטעקט דריי סטרינערנע ליכט. דערנאָך האָט זי אָפּגעבונדן פון זיך דעם בייטל מיט געלט, מיט וועקסלען, מיט פּאַפּירן און אים געלאָזט ליגן אויפן שליטן, אַזוי אויף הפקר. און ניט בלויז דעם בייטל. זי האָט אויך אַוועקגעלייגט דעם פּאַק שליסלען, אויך אַוועקגעלייגט אויף הפקר ס׳קליינ־געלט, וואָס ס׳האָט זיך געוואַלגערט ביי איר אין די קעשענעס. און אַזוי, אויסגעטאָן פון מסחר, פון וואָכעדיקייט, האָט זי גוט איינגעריבן די הענט מיט שניי, זיי אָפּגעווישט און זיך געשטעלט צינדן ליכט. דער שווערער פּעלץ צעקנעפּלט, די פאַטשיילע איבערן קאָפּ. זי האָט אָנגעריבן אַ שוועבעלע, אָנגעצונדן איין ליכט, אַ צווייטס, אַ דריטס. ס׳איז געווען אַזוי שטיל, אַז מען האָט געהערט דאָס קנאַקן פון די קנייטלעך. די ליכט־פלעמלעך האָבן זיך געטוקט, געשפּיגלט אין שניי, און אסתר מיט די ווייסע הענט אויף די אויגן, אויפן שטערן, איז געשטאַנען איבער די ליכט און געוויספּערט מיט די ליפּן.

מאַרטשין האָט געקוקט אויפן געלט, וואָס איז געלעגן אַזוי הפקר, געקוקט אויף אסתרן, וואָס האָט מיט פאַרשטעלטע אויגן געבענטשט ליכט. ס׳איז אים וואַרעם געוואָרן און ער האָט זיך איבערגעצלמ׳ט. און אַז אסתר האָט זיך געלאָזט אין שטאָט אַריין, איז מאַרטשין איר נאָכגעפאָרן מיטן שליטן. אַרום און אַרום — אַ פאַרשנייטע וועלט. אויף אַ פריזמע שניי — דריי ליכט, דריי פלעמלעך, וואָס דערציילן, אַז ס׳איז שבת.

3.

„גאַי שוין, גאַי"

פרייטיק־צו־נאַכטס, ווען מען האָט ביי ר׳ ישראל לייזער אָפּאַטאָווסקי שוין געהאַלטן ביים מייערן־צימעס, געשניטן אין רעפטלעך, ווי גילדענע „טקאַטנס", האָט די קיך־טיר זיך געעפנט.

אויף אפריער איז אַריין אַ ווייסע קעלט. נאָך דער קעלט — אַ שניי־מענטש. די ברענענדיקע ליכט אין די העסע־לייכטערס האָבן פון קעלט גע־האַלטן אין אויסגיין. און אַז עס איז אין קיך קריק ליכטיק געוואָרן, האָט די דינסט זיך אַ בייזער געטאָן:

— ר׳ אורח, קלאַפּט אָפּ די שטיוול אין פעדערהויז. איר וועט מיר אָנ־טראָגן אַ פולע קיך מיט שניי.

און אַז דער פרעמדער האָט גענומען אָפּטרייסלען פון זיך דעם שניי איז די קעכין אַריין אין עסצימער און אָנגעזאָגט:

— אַן אורח.

ר׳ ישראל לייזער האָט אַ שאַר געטאָן פון זיך דאָס טעלערל מייערן צימעס און אַן אויפגעלייגטער זיך אַ קער געטאָן צום ווייב:

— שרה׳ל, בעט דעם אורח צום טיש. דער איז אַוודאי געבליבן שטעקן אונטערוועגנס. ס׳קערט דאָך אין דרויסן וועלטן, אַן אמת׳ע זאַווערוכע.

דערווייל האָט דער אורח אָפּגעשאָקלט דעם שניי פון דעם שטריימל, פונעם שאַפּענעם פעלץ. ס׳יונגע פנים איז געווען צעפלאַמט. אַרום דעם שי־טערן, בלאָנדן בערדל — שטיקלעך געפריר. ער איז אַריין אין עסצימער מיט צעלויכטענע אויגן:

— גוט שבת! גוט־שבת!

ר׳ ישראל לייזער איז אָפּער פון טיש און איז געבליבן שטיין אַ רגע אַן לשון. נאָך אים האָט זיך אַ שטעל געטאָן ס׳גאַנצע בני־בית. דער בעל־הבית האָט אַ הייב געטאָן די הענט, ווי צוויי לייכטערס, און איז מיט זיי אַנט־קעגנגעגאַנגען דעם אורח:

—אַ גאַסט, אַ געהויבענער גאַסט, שלום־עליכם, קוטנער רב!

דער באַלעבאָס האָט צוגענומען פון דעם גאַסט ס׳פוטער, צוגענומען דאָס שטריימל. דער קוטנער רב אין דער זיידענער קאַפּאָטע, אינעם סאַמע־טענעם קאַפּל האָט אויסגעזען יונג, גאָר יונג, האָט אויסגעזען ווי אַ חתן־בחור, נישט ווי אַ רב.

אין עסצימער איז ליכטיקער געוואָרן, ווי ניט זיבן ליכט וואָלטן געברענט אין די זעלבערנע לייכטערס, נאָר פערצן. דער גאַסט איז נישט בלויז געווען דער קוטנער רב, ר׳ יהושיעלע, ר׳איז אויך געווען אַ קרוב. און מיט אַזאַ קרוב איז געווען זיך וואָס איבערצונעמען. און אַז דער קוטנער רב איז שוין געזעסן אין ר׳ ישראל־לייזערס פאָטער־שטול, האָט ער זיך גענומען פאַרענטפערן:

— כ׳בין אַרויסגעפאָרן פאַרטאָג, כ׳בין געווען זיכער אַז איינסע, שפּעטסטן צווייע וועל׳ איך זיין אין טשעכאַנאָווע. און דאָ, האַלב וועג, צעשפּילט זיך אַ זאַווערוכע, סכנת־נפשות. קיין וועג, קיין שטעג, שניי און שניי. און צווי וויאָרסט פאַר טשעכאַנאָווע — פלאַצט אַ ראָד. כ׳בין אַריינגעקומען אין שטאָט אַריין צופוס, אַריינגעקומען נישט טויט, נישט לעבעדיק. כ׳האָב זיך אפשר נישט געדאַרפט לאָזן אין וועג אַריין פרייטיק, האַנדלט זיך עס וועגן פּיקוח־נפש, מען דאַרף אָפּראַטעווען צוויי אידן פון תליה, אידן וואָס זיינען פאַרמישט אין דעם אויפשטאַנד.

ר׳ יהושיעלע האָט זיך טאַקע נישט געדאַרפט לאָזן אין וועג אַריין פרייטיק. מאַנטיק וואָלט ער געהאַט אַ פאַרמאַכטע קאַטש מיט פיר פערד. האָט עס אים אָבער נישט געלאָזט איינזיצן אין קוטנע. ס׳איז טאַקע געגאַנ־גען אין צוויי אידישע נפשות. עס איז אָבער געגאַנגען אין נאָך אַן ענין. דער יונגער ר׳ יהושיעלע האָט געוואָלט פון דעם טשעכאַנאָווער רב אַן הסכמה

אויף ארץ־ישראל אתרוגים, געוואָלט רעדן וועגן די „אַנשי המסורה“, וועגן ישוב ארץ־ישראל, געוואָלט רעדן וועגן לערנען מיט זיינס אַ גלייכן.

דערווייל האָט שרה׳ל געהייסן אויפהאַקן דעם פאַרקלעפּטן אויוון. מען האָט אַרויסגענומען ס׳טשאָלנט. די קאַרטאָפל זיינען שוין געווען ברוין, ווי טונקעלער בורשטין. די קאַטשקע — אַזוי צוגעברוינט, אַז ס׳האָט זיך נאָך אַמאָל געוואָלט עסן. און איצט דער געוויקלטער לאָקשן־קוגל. אַלץ צוליב דעם געהויבענעם גאַסט! אַלץ צוליב ר׳ יהושיעלען!

ר׳ יהושיעלע האָט געמאַכט קידוש און האָט זיך געוואַשן. נאָך דער המוציא האָט ער געלאָזט וויסן, אַז ער וויל נאָך היינט זען דעם טשעכאַנאָווער רב. ער האָט געוואוסט, אַז ר׳ אַברהמל וויל נישט אויף שבת קיין געהויבענע אורחים וואָס מען דאַרף מקרב זיין. אַזאַ אורח האָט זיך זיין דרך, קאָן אים אַמאָל אויסקומען אָפּצואווייכן פון זיין אייגענעם דרך צוליב דעם גאַסט. דעריבער טאָקע פאַרבעט נישט ר׳ אברהמל קיין געהויבענע אורחים אויף שבת. ער האָט אָפילו דעם פּולטוסקער רב, ר׳ אלעזרן, פאַרזאָגט נישט צו קומען קיין טשעכאַנאָווע אויף שבת.

ר׳ יהושיעלע האָט דאָס אַלץ געוואוסט. ער האָט זיך אָבער נישט געקענט העלפן. מען זיצט אין קוטנע וואָכן, חדשים. דערגראָבט זיך אַ ייד צו אַ שטיקל גמרא מיט תוספות — הייסט עס ער קען לערנען. פרעגט ער אָפּ דעם מהרש״א — איז ער אַ למדן, ווען ער, דער קוטנער רב, איז בכוח אויסצורייסן דעם גאַנצן ים־התלמוד, ווי מען רייסט אויף אַ נישט געאַקערט פעלד. דאָנערשטיק ביים לייענען האָט אים אַרומגענומען אַזאַ בענקעניש, אַז ער האָט נישט געקוקט וואָס ס׳איז פרייטיק, וואָס ס׳בלאָזט אַ זאַווערוכע, וואָס פרייטיק נאָך ליכט־בענטשן זיצט ר׳ אַברהמל טשעכאַנאָווער אין פענצטער און קוקט זיך די אויגן אויס, וואַרט אויף משיח׳ן. ר׳ יהושיעלע האָט זיך געלאָזט אין וועג אַריין. און אָט איז ער ביי זיין קרוב. ער וועט באַלד זיין ביים טשעכאַנאָווער רבי. דער קוטנער רב האָט זיך אַ קער געטאָן צום קרוב:

— ווי נאָך לאָזט מען וויסן דעם רבין, אַז איך בין אין טשעכאַנאָווע?

— איך אַליין וועל צוגיין — האָט ר׳ ישראל־לייזער זיך אַ שטעל געטאָן.

— ס׳וועט זיין אַן אמת׳ע טובה.

— אָט גיי איך.

ר׳ אַברהמל טשעכאַנאָווער האָט שוין געהאַלטן נאָכן בענטשן. ער האָט שוין געהאַט געזאָגט צו די אורחים און צום בני־בית „אַ גוטן־שבת“, אַ צייכן, אַז זיי זאָלן אים לאָזן אַליין. פּונקט דעמאָלט איז ר׳ ישראל אַריין צום רב, איז אַריין מיט אַ ציטער, ווי מען קומט צו מלכות:

— גוט־שבת, אונדזער רב. דער קוטנער רב האָט מיך געשיקט מיט אַ שליחות. ער איז אין טשעכאַנאָווע.

וואו האַלט ער שבת, ביי דיר? — האָט ר׳ אַברהמל זיך געפרעגט.

— ביי מיר, רבי.

ס'איז געוואָרן אַ ווייל שטיל. ר' אַברהמל'ס פּנים האָט זיך אָנגעכמורעט, ווי ער וואָלט זיך געישוב'ט. דערנאָך האָט ער זיך אַ שטעל געטאָן. און כאָטש ער איז געווען אַ קליין געוויקסיקער, איז דאָס גרויסע צימער פול געוואָרן מיט יראת־הכבוד. ער האָט צוגעפירט דעם שליח ביז צו דער טיר. ערשט דאָ האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— ווייסט, ישראל־לייזער, מיינע עלטערן האָבן זיך געקענט אויסבאַהאַלטן. איך אָבער בין זינדיק. פון מיין יוגנט אָן לויפט מען מיר נאָך. זאָג דעם קוטנער רב, אַז איך וואַרט אויף אים.

ווי ר' ישראל לייזער איז צוריקגעקומען אָן אָטעם און געזאָגט: „קוטנער רב, דער רבי וואַרט אויף אייך", האָט ר' יהושיעלע געלאָזט שטיין די קאַטשקע. ער האָט אין געאײַל אָנגעטאָן ס'שטריימל מיטן פעלץ און איז אַרויס מיטן קרוב פון שטוב.

דער זיבעציק־יאָריקער ר' אַברהמל, וואָס איז געווען ווייס און גרוי, ווי אַ טויב, איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט מיט ביידע הענט אָן שטענדער. די אויגן פאַרשטעלט מיט לאַנגע, געדיכטע ברעמען, האָבן געקוקט אין אַן אָפּענעם רמב"ם און די אויערן האָבן זיך צוגעהערט וואָס דער קוטנער רב רעדט.

דער קוטנער רב איז געשטאַנען הינטער ר' אַברהמלען. ער איז געשטאַנען אינעם צעקנעפּלטן פעלץ. ער האָט נישט גערעדט וועגן די צוויי אידן, וואָס מען האָט געדאַרפט אָפּראַטעווען פון דער תליה. ער האָט נישט גערעדט וועגן לערנען. ער האָט גערעדט וועגן די „בעלי־מסורה" און זיך געריכט, אַז ר' אַברהמל וועט אים אָפּשטעלן, וועט זאָגן: „אַפּיקורסות". און אַז ר' אַברהמל האָט אים נישט אָפּגעשטעלט, האָט ר' יהושיעלע ווייטער גערעדט:

„...וויסן דאַרפט איר, טשעכאַנאָווער רב, „אַז די „בעלי־המסורה" זיינען געקומען נאָך די „אַנשי הניקוד והנגינה". ווי שטייט אין דער הקדמה פון „חובת הלבבות"? דער חובת הלבבות זאָגט, אַז בעלי־המסורה זיינען געווען נאָך איבן־גנאח".

— גאַי שוין, גאַי — האָט ר' אַברהמל זיך אַ וויג געטאָן איבערן אָפּענעם רמב"ם.

— און וואָס זאָגט דער אבן עזרא אין „ספר מאזנים"? — האָט ר' יהושיעלע ווייטער גערעדט. — ער זאָגט, אַז נאָך די חכמי התלמוד זיינען אויפגעשטאַנען די אַנשי־המסורה.

— גאַי שוין, גאַי — האָט ר' אַברהמל שוין געוואָרט דער קוטנער רב זאָל ענדיקן.

און דער קוטנער רב, וואָס איז געשטאַנען „בדחילא ורחימא", געציטערט אינגאַנצן, האָט פון יעדן „גאַי שוין גאַי" דערפילט אַ ברי, ווי ס'וואָלטן

זיך פון אַברהמלען געטראָגן צו אים פלאַמען... ער האָט זיך אָנגענומען מיט כוחות און אַ זאָג געטאָן:

„...און דער רמב״ם אַליין אין הלכות ספר הלכה, פּרק ח׳ שרייבט, אַז ער האָט זיך נישט באַנוצט מיט די „בעלי־המסורה״, נאָר מיט בן אָשר׳ן, הייסט עס, אַז לויט דעם רמב״ם איז בן־אָשר געווען פאַר די בעלי־המסורה, וואָס זאָגט איר דערויף, טשעכאַנאָווער רב?

— גאַי שוין גאַי — האָט ר׳ אַברהמל זיך שטאַרק צעוויגט.

דער קוטנער רב האָט זיך אָפּגעגאָסן מיט שוויס. ער האָט אויף הינטער־ווײַלעכס זיך גענומען אַרויסשאַרן פון בית־דין שטוב. אַז דער טשעכאַנאָווער הייסט גיין, גייט מען.

איצט האָט גערעדט ר׳ אַברהמ׳ל. ער האָט גערעדט לאַנג, גערעדט מיט רמזים ווי אַ גאון רעדט מיט אַ גאון, אויפגעוויזן, אַז די בעלי־המסורה האָבן דאָס אַלץ בקבלה פון באַרג סיני.

און אַז ער האָט אָפּגערעדט און זיך אַ קער געטאָן צום גאַסט, ערשט דער קוטנער רב איז נישטאָ. אין דער אָפענער טיר איז געזעסן דער שמש.

— וואו איז דער קוטנער רב? — האָט דער רבי געפרעגט ביים שמש.

— דער קוטנער רב איז אַוועקגעגאַנגען.

— זיי אַזוי גוט און גיי אַריבער נאָך אים.

און אַז דער שמש איז געקומען מיט ר׳ יהושיעלען, האָט דער טשעכאַ־נאָווער רב אים געפרעגט:

— וואָס זענט איר אַנטלאָפן, קוטנער רב?

— דער טשעכאַנאָווער רבי —איז דער קוטנער רב געשטאַנען פאַר אים ווי פאַר מלכות — האָט מיך דריי מאָל געהייסן גיין, מיר געזאָגט: „גאַי שוין, גאַי״.

— איך האָב עס נישט געמיינט, קוטנער רב — האָט דעם רביס טרויעריק פּנים זיך צעשמייכלט. — מיטן ווערטל „גאַי שוין, גאַי״ וויל איך קיינעם נישט דערווייטערן. פאַרקערט, ס׳דערנענטערט. נאָר צו די, וואָס זיינען מיר צום האַרצן, וואָס זיינען מיר נאָענט, זאָג איך „גאַי שוין, גאַי״. און דער קוטנער רב איז מיר נאָענט.

4.

אַ שבת אין זאַמאָשטש

אַ טרוקענער, שטעכיקער שניי, וואָס איז אָנגעלאָפן מיט אַ ווינט, האָט זיך געטראָגן איבער גאַסן און געסלעך, ווי אַ בעזים. דאָ האָט דער שניי אָפּגעקערט די שטיינער, דאָרט האָט ער אָנגעטראָגן ווייסע בערג, זיי געשניטן

אין פריזמעס, אין קברים. עס איז געווען שבת נאָכמיטאָג, ווען אידן פאַרקלייבן זיך אונטער פערינעס, כאַפּן פון גרויס תענוג אַ דרימל.

פון אַ האָטעל־פענצטער אויפן ערשטן שטאָק האָט דוד נאַרקיס אַרומגעכאַפּט ס׳גאַנצע שטעטל. אויף די שמאָלע גאַסן, אויף די נאָך שמע־לערע געסלעך, האָט מען קיין לעבעדיקן נפש ניט געזען. בלויז דער ווינט, ווי אַ נישט־גוטער, איז פון מאָל צו מאָל אַנגעלאָפן אין מיטן מאַרק אַריין מיט הורבעס שניי, וואָס האָבן זיך געקייקלט, געמאַכט קאָזשלקעס און זיינען גע־בליבן ערגעץ ליגן אין זייטיקע געסלעך.

נאַרקיסן האָט מען אַראָפּגעבראַכט קיין זאַמאָשטש אויף צוויי לעקציעס. היינט, שבת אָוונט, האָט ער געדאַרפט רעדן וועגן דעם היסטאָרישן ראָמאַן, און זונטיק אָוונט — וועגן פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור. ס׳האָט אים נישט געאַרט, וואָס אין דרויסן האָט זיך צעשפּילט אַ זאַווערוכע, וואָס איז שווער צו זאָגן, צי עס שנייט פון אויבן, צי פון אונטן, צי מען וויל נאָר פאַרשיטן די וועלט מיט פּוך־פעדערן. ס׳האָט אים נישט געאַרט, וואָס אין אַזאַ הינטיש וועטער וועט קיינער צו דער לעקציע נישט קומען.

וואו אַ קער מיטן קאָפּ — שניי, ווינט, זאַווערוכע. און אין שניי דער אידישער ישוב — איין און צוויי גאָרנדיקע שטיבלעך, וואו מען בענטשט נאָך פרייטיק־צו־נאַכט ליכט, ווי מען האָט געבענטשט מיט דריי הונדערט, מיט פינף הונדערט, מיט אַכט הונדערט יאָר צוריק. די מקוות הייצט זיך — מאַמעס זאָלן קינדלען אָן אַ חשבון. ס׳יונגוואַרג רייסט זיך קיין וואַרשע, קיין פּאַריז, קיין ארץ־ישראל, קיין מאָסקווע. און דער שניי? דער שניי הייבט זיך ביז איבערן פענצטער, טראָגט זיך פאַרביי אין ליליע־פּאַסמעס. און אין דרויסן רייסט דער ווינט שטיקער, פאַרקלייבט זיך אין שפּאַרעס, אונטער די דעכער, ווי הינט וואָלטן געהילט.

נאַרקיס האָט אַריינגעשטעקט די הענט אין די הויזן־קעשענעס און גע־נומען שפּרייזן איבערן צימער. אַ וואַרעמקייט איז אין אים אויפגעגאַנגען. יאָרן ווי ער האָט אַרומגעזוכט שלמה מולכו׳ס „ספר המפואר״, עס נישט געקענט קריגן. און דאָ אין דעם פאַרוואָרפענעם שטעטל וואוינט אַ מלמד, וואָס האָט דאָס ספרל. די וואַרעמקייט איז איבערגעגאַנגען אין אַ ציטער, ווי דאָס וואָלט נישט געווען קיין ספרל, נאָר אַ געליבטע. ער האָט זיך געערגערט, וואָס דער אַראַנזשירער פון די לעקציעס, וואָס האָט אים אויך געדאַרפט פירן צום מלמד, איז נאָך נישטאָ. פאַרוואָס איז ער טאַקע נישטאָ? זאָל דאָס האָבן געווען אַ שפּיצל? ספקות האָבן גענומען באַפאַלן נאַרקיסן. ס׳איז אים אויפן זינען גע־קומען הערצלס אויפנאַמע ביים איטאַליענישן קיניג. האָט ער עס ערגעץ געלייענט? נאָך דעם ווי דער איטאַליענישער קיניג האָט אויסגעהערט דאָק־טאָר הערצלס פּלענער וועגן אַ אידן־שטאַט, האָט דער קיניג צו אים געזאָגט:

— איך דערמאָנט מיר שלמה מולכון, דעם אידישן משיח, וואָס האָט געחלומ'ט זיינע חלומות אין די גאַסן פון רוים.

דאָקטער הערצל, וואָס האָט קיינמאָל פון שלמה מולכון נישט געהאַט געהערט, איז רויט געוואָרן פון בושה.

מען האָט אָנגעקלאַפּט אין טיר. נאַרקיס האָט געעפנט. אַ פאַררויטלטער בחור האָט אָפּגעשאָקלט דעם שניי פונעם קאַראַקולענעם היטל, פון דעם קאַראַקולענעם קאָלנער, האָט אָפּגעקלאַפּט דעם שניי פון די קאַלאָשן און אַרייַנגעבראַכט צו נאַרקיסן אין צימער אַריין דעם פרישן ריח פון ווינטער־עפּל. דער בחור האָט אַ זאָג געטאָן:

— די זאַווערוכע זאָל אַזוי אָנהאַלטן, וועלן מיר צו דער לעקציע קיין עולם נישט האָבן.

נאַרקיס, וואָס איז שוין געשטאַנען אין די קאַלאָשן, אינעם שווערן ווינטער־מאַנטל, האָט אויפן בחורס רייד גאָרנישט געענטפערט. ער האָט אָן עפן געטאָן די טיר, אַרויסגעלאָזט דעם בחור און, ווי ער וואָלט געוואָלט זיכער זיין, האָט ער זיך אַ פרעג געטאָן:

— מיר גייען צום מלמד?

— אַוודאי צום מלמד.

אויף דער גאַס האָט דער ווינט געקערט וועלטן. ער האָט געהויבן פלאַסטעס שניי, זיי געשאָטן אין די פנימער, געצונדן פלעמלעך אין די אויגן. די פאַרשנייטע גאַסן האָבן אויסגעקוקט לענגער.

זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין אַ הינטער־געסל. אַן איינגעהויקערט שטיבל. דער שניי האָט אָנגעיאָגט ביז צו די נידעריקע פענצטער. זיי זיינען אַריין אין פינצטערן פאָדער־הויז. ס'בחורל האָט אַ הייב געטאָן אַ קליאַמקע, געעפנט אַ טיר. אויף אָפּריער איז אַריין אַ ווייסער וואָלקן, דערנאָך — נאַרקיס. נאָך נאַרקיסן — ס'בחורל מיט אַ ברייטן גוט־שבת. ס'האָט אַ שלאָג געטאָן אין פנים מיט טשאָלנט.

אַ איד אין די פופציקער, וואָס איז געזעסן ביים טיש איבער אַ ספר, האָט זיך אַ הייב געטאָן. דאָס איז געווען דער מלמד. נישט קיין הויכער. ס'גרוילעכע בערדל שיטער. די בלויע אויסגעוואַשענע אויגן, ווי ביי אַ אינגל, זיינען געווען בלויז חידוש. דער מלמד האָט אַ שמייכל געטאָן צום בחורל, דערנאָך האָט ער געגעבן נאַרקיסן שלום עליכם און אים צוגערוקט די איינציקע שטול, ער זאָל זיצן.

די דירה איז באַשטאַנען פון אַ ברייט חדר, וואו דער אויוון האָט פאַרנומען אַ דריטל שטוב. אַרום אויוון זיינען געשטאַנען לאַנגע בענק. פון הינטער אַ פאַרהאַנג האָבן זיך אַרויסגעזען אַ בעט און אַ שלאָפבאַנק. פון דער שלאָפבאַנק האָט זיך פריער אַרויסגעכאַפּט אַ יונג מיידל, פאַרפלאָמט ווי אַ מערן־צימעס. נאָך איר — אַ צווייטע, אַ דיקע, אַ קורצע, ווי אַ צוגעברוינט טשאָלנט.

די מיידלעך האָבן זיך אָװעקגעשטעלט מיט די פּלייצעס לעבן דעם װאַרעמען אויװן און געװאָרפן פאַרשעמטע בליקן צום טיש. דער מלמד האָט זיך איינגעקוקט אין נאַרקיסן, װי ער װאָלט געזוכט אַ שטיקל שייכות צװישן זיך און אים. דערנאָך האָט ער אים געפרעגט:

— דאָס זייט איר געקומען אַ קוק טאָן אויפן „ספר המפואר״?

— יאָ, איך — האָב די אויגן ביי נאַרקיסן אויפגעלויכטן.

דער מלמד האָט געריבן אַ װייל איין האַנט אין דער אַנדערער, װי פרומע אידן רייבן די הענט נאָכן אָפּגיסן די נעגל. נישט געאיילט איז ער צוגעגאַנגען צום ספרים־שענקל, האָט פון דאָרט אַרויסגענומען אַ אַלט ספרל און עס דערלאַנגט נאַרקיסן:

— אָט האָט איר דעם „ספר המפואר״.

נאַרקיסן האָט פאַרפעלט אָטעם. ער האָט אַ כאַפּ געטאָן דאָס ספרל און עס גלייך געעפנט. ער האָט עס געהאַלטן מיט ביידע האַנט־פלאַכן, װי מען האַלט אַ פּעקל איידלשטיינער. דערנאָך האָט ער אויפגעמישט דעם שער־בלאַט, איבערגעלייענט מיט די אויגן — דעם „ספר המפואר״, געדרוקט אין קראָקע, אינעם יאָר ש״ל, און צוגעגעבן אויפן קול — „אינעם יאָר 1570״. ס׳האַרץ האָט זיך ביי אים אַ הייב געטאָן, זיך נישט געװאָלט מער אָװעקלייגן און ס׳בלוט, הייס בלוט, האָט זיך פון די פּיס, פון די הענט געגאָסן ביי אים אין די באַקן אַריין, אין מוח אַריין.

— װי לאַנג בלייבט איר אין זאַמאָשטש? — האָט דער מלמד אַן אויפגערוימטער געפרעגט נאַרקיסן.

— היינט און מאָרגן.

— װעל איך עס געבן אייך אַהיים געבן אויף צװיי טעג.

— אויף צװיי טעג? — האָט ס׳קול זיך געענדערט ביי נאַרקיסן, װי מען װאָלט שוין זיך געקליבן ביי אים צוצונעמען דאָס ספרל — און װען כ׳גיב אייך פאַרן ספרל צװאַנציק גילדן?

דער מלמד האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ אויף ניין. נאַרקיס איז געװען זיכער, אַז ער האָט װייניק באַטראַטן, האָט ער געהאַלטן אין איין באַטרעטן מער.

נו, און דרייסיק, און פערציק נו, און פופציק גילדן?

נאַרקיס האָט באַטראַכט די אָרעמע שטוב, באַטראַכט די צװיי מיידלעך, װאָס האָבן זיך געװאָרעמט ביים אויװן, זיך געשושקעט און געשמייכלט, באַטראַכט דעם מלמד׳ס פאַרחידוש׳טע אויגן. ער האָט געװאַרט אויף אַ תשובה. דער מלמד האָט זיך פאַרענטפערט, װי ער װאָלט געהאַט עגמת־נפש, װאָס ער קען דאָס ספרל נישט אָװעקגעבן.

— איר פאַרשטייט, כ׳האָב בקבלה נישט צו פאַרקויפן קיין ספרים און כ׳האָב נאָך אויף מיין לעבן קיין ספר נישט פאַרקויפט. כ׳קען עס אייך

געבן לייענען, און נישט בלויז אויף טעג, אַפּילו אויף לענגער, נאָר בתנאַי איר זאָלט עס מיר צוריקשיקן.

דאָס בלוט פון נאַרקיסעס באַקן האָט געהאַלטן אין אָפּרינען. ער האָט אויסגעזען דערשלאָגן. דער מלמד האָט עס באַמערקט און נעענטער אַ רוק געטאָן די לאַנגע באַנק צו נאַרקיסעס שטול:

— איר וועט מיר מוחל זיין, יונגערמאַן, וואָס גייט אייך אַזוי אין לעבן צו קריגן דאָס ספרל? קיין גרויסער ירא־שמים זעט איר נישט אויס צו זיין.

נאַרקיס האָט זיך אַ הייב געטאָן פון שטול, זיך אַריבערגעזעצט צום מלמד אויף דער באַנק, זיך צערעדט, לאַנג גערעדט.

— דורות, דורות, דורות. ערגעץ ווייט איז געבוירן געוואָרן אַן אויס־געווייטיקטער געדאַנק. ס'איז געגאַנגען שלמה מולכו'ס אַ וואָרט און דער מענטש האָט דערפילט דעם צער פון דער וועלט. אָן ליבע, אָן מעשים־טובים קען די וועלט קיין קיום נישט האָבן. מעשים־טובים ווערן אַלץ ווייניקער און איבער דער וועלט גייט אַ קרירה. וואָס מער מעשים־טובים, וואָס מער ליבע — די וועלט מוז אַ קיום האָבן.

ווער האָט דאָס געזאָגט — שלמה מולכו, נאַרקיס, דער מלמד? די מיידלעך מיט די פאַרפלאָמטע פּנימער זיינען אויך געשטאַנען ביים טיש, האָבן אָנגעקוואָלן, וואָס דער פאָטער באַגלייט אַרויס נאַרקיסן, האַלט אין איין אי־בערחזר'ן:

— נעמט דאָס ספרל, כ'בעט אייך. נאָך אונדזער שמועס גיב איך עס אייך אַ מתנה.

שניי, ווינט, זאַווערוכע. אין נאַרקיסן איז אויפגעגאַנגען אַ געזאַנג, אַ שבת־געזאַנג, געמאַכט לייכטער דעם טראָט, וואָס האָט זיך געוועקט אינעם בלויען ווינט, אינעם נאָך בלויערן שניי.

דוד איגנאַטאָוו

פון „וואונדער מעשיות פון אַלטן פּראָג"

א

דער פּראָגער רב, דער בעל מופת, האָט אַוודאי זייער שטאַרק גע־האַלטן פון שבת. וואָרים שבת, פלעגט ער זאָגן, איז די כלה פון דער וועלט. און דערפאַר דאַרף זיך די גאַנצע וועלט אויספּוצן לכבוד שבת, אַ חתן פאַר זיין כלה.

און ער פלעגט זאָגן:

— באַשאַפן האָט גאָט שבת צום סוף פון זיין אַרבעט. אין די געדאַנקען אָבער, איז שבת געווען דאָס סאַמע ערשטע פון זיין טראַכטן.

און אַז עס פלעגט קומען צום פרייטאָג־צו־נאַכטיקן דאַווענען, האָט דער פראַגער רב געשיינט אַזוי, אַז קיינער האָט אים ניט געקאָנט קוקן גלייך אין זיין פנים אַריין. און ווען עס פלעגן קומען צו די ווערטער:

„קום מיין פריינט אַנטקעגן דער כלה,

„קום אויפנעמען די כלה שבת, די מלכה" —

פלעגט זיין ליכטיקייט ווערן אַזוי, אַז די איבעריקע אידן פלעגן זיך קוים קענען איינהאַלטן אין שול.

און צו די ווערטער:

פאַרלאַז דיין געפאַנגענשאַפט מלכה שבת,

„קום מיט פרידן קרוין פון האַר,

„קום מיט יובעל און מיט פרייד,

„קום צווישן דיינע אויסדערוויילטע.

„קום כלה,

„קום!"

פלעגט ער אָפט אַרויס פון שול און בלייבן שטיין אויף די הויכע טרעפ, און מיט אים די גאַנצע עדה, און ער פלעגט אַזוי ווענדן זיין ליכטיק פנים צום הימל, קוקן אַהין, ווי ער וואָלט גערופן עמיצן, וואָס קומט, וואָס האַלט אין קומען...

דער גאַנצער עולם פלעגט דערפילן, אַז אין דער מינוט אַנטפּלעקן זיך גרויסע סודות אויף דער וועלט. דער סוד פון שבת, דער סוד פון ליכט, דער סוד, וואָס גיסט צונויף אַלץ מיט דעם סוד פון אַלע סודות.

איינמאָל אָבער האָט געטראָפן, אַז ווען דער רב האָט אַזוי אַרויסגעפירט זיין גאַנצע עדה אויף די טרעפ, כדי צו באַגעגענען די ליכטיקע מלכה שבת, האָבן אַלע מיטאַמאָל דערזען אַ גרויסן, רויטן שטערן אומלויפן איבערן הימל. דער רויטער שטערן איז געווען שטאַרק אַנגעהעפט אָן אַן אַנדער שטערן, אַ ווייסן און בליציקן. דאָס בליצן פון דעם ווייסן שטערן איז געווען אַזוי, אַז דער הימל האָט זיך געשפּאָלטן פון גרויס ליכטיקייט און די ערד האָט אויפגעשיינט, ווי אַ גן־עדן.

מיטאַמאָל אָבער, האָט זיך פון ערגעץ אויפן הימל פלוצלונג אַנגעטראָגן אַ שרעקלעך גרויסער פיש. און ווי נאָר דאָס איז געשען, אַזוי האָט דער רב גלייך אויסגעשריען:

„פאַרלאַז דיין געפאַנגענשאַפט מלכה שבת,

„קום מיט פרידן קרוין פון האַר.

„קום מיט יובעל און מיט פרייד.

„קום צווישן דיינע אויסדערוויילטע.

„קום כלה,
„קום !"
און מיט אים די גאַנצע עדן אידן.

האָט זיך פּונקט דעמאָלט דער גרויסער פיש אָנגעשלאָגן אָן דעם רויטן שטערן, האָט דער רויטער שטערן גלייך אַרויסגעלאָזט דעם ליכטיקן שטערן, וואָס ער האָט געהאַלטן אָנגעהעפּט אָן זיך. און דער פיש מיט די שטערן האָבן אַלע אינאיינעם גענומען פאַלן און זיינען פאַרשוואונדן.

ב

אין דעם גרויסן טיפן ים געפינט זיך אַ זייער גרויסער פיש. דער פיש איז דער היטער פון שבת.

און אַלע פרייטיק פאַרנאַכט קומט דער פיש צו אַן אָפענעם ברעג. צע־עפנט זיין גרויס מויל, און לאָזט פון זיך אַרויס די ליכטיקע מלכה שבת. —

די מלכה קומט אַרויס אויפן ברעג מיט דער פינקלענדיקער קרוין אויף איר קאָפּ, קוקט זיך אַ ליכטיקע אום אין אַלע זייטן, און נאָכדעם נעמט זי מיט אַ שטילער פרייד אַראָפּ איר קרוין פון קאָפּ, הייבט זי אויף אין דער לופטן מיט אירע שיינע הענט און זאָגט:

— וועלט! איך שענק דיר די קרוין פון שבת אויף אַ טאָג!

ווערט די קרוין גלייך צעפלויגן אין מיליאָנען פלעמלעך. און יעדע אידישע טאָכטער, וואָס צינדט דעמאָלט אָן אירע ליכט לכבוד שבת, קריגט אַ פלעמל פון דער קרוין פאַר יעדן ליכט.

און די מלכה שבת לאָזט זיך דערנאָך אַוועק איבער די אידישע הייזער און שולן און זעט צו מיט אַ שטילער און ליכטיקער פרייד, ווי אין יעדן ליכט לויכט זיך אַ פלעמל פון איר קרוין.

און שבת־צו־נאַכט, איז ווי נאָר עס באַווייזט זיך דער ערשטער שטערן אין הימל, אַזוי קומט די מלכה שבת צוריק צום ברעג מיט דער ליכטיקער קרוין אויף איר קאָפּ. —

זי קומט אָן מיט לאַנגזאַמע טריט און מיט אַ גרויסן און שווערן בענקען אין איר האַרצן. —

באַלד קומט אָן דער גרויסער פיש און צעעפנט זיין גרויס מויל.

בלייבט זי פאַר אים שטיין אַ פאַרבענקטע און פרעגט:

— פיש, ווען וועט שוין קומען דער טאָג פון שטענדיקן שבת?!

דער פיש אָבער רעדט ניט. ער גיט נאָר אַ צעעפן זיין גרויס מויל נאָך גרעסער, אַזוי, אַז זיינע ווייסע ציין ליגן שוין, ווי אַ ביינערדיקע שוועל פאַר אירע פיס — קאָן זי זיך שוין ניט העלפן, גייט זי אַריין אין אים, און ער לאָזט זיך מיט איר גלייך אַוועק אין די טיפעניש פון ים.

אינעווייניק, אין דעם פיש, איז איר היים. אינעווייניק, אין דעם פיש, איז ליכטיק, ווי אין אַ ליכטיקן פּאַלאַץ. און דורך די אויגן פון דעם פיש קאָן זי אַרויסקוקן, ווי דורך צוויי גרויסע און ליכטיקע פענצטער. און זי קאָן דורך זיי זען דעם הימל און די שטערן. די זון און די לבנה, און אַלע פאַרשיידענע באַשעפענישן, וואָס מערן און ווידמענען זיך אין דער טיפעניש פון ים. און אַלע פעלזן פון קיזלשטיין, און אַלע וואונדערבאַרע בערג פון פערלשטיין, און די ווילדע וועלדער פון רויטע קאַראַלן און די פילע פּאַלאַצן פון דימענטשטיין און בריליאַנטן, פון בלויע סאַפירן, פון רויטע רובינען, שוואַרצע אַגאַטן און פון אַ סך אַנדערע טייערע שטיינער, וואָס געפינען זיך אויף דעם גרונט פון ים. און אַלץ שיינט אויף מיט זיין גרעסטן שיין און גלאַנץ, ווי נאָר עס שווימט פאַרביי זיי דורך דער פיש מיט דער מלכה שבת — אַלע ווילן די מלכה שבת זאָל אויף זיי קוקן און זאָל זען. און די מלכה שבת קוקט אויף זיי און זעט זיי. און הערט אָבער אַלץ ניט אויף צו בענקען — זי בענקט די גאַנצע וואָך פאַר דעם פרייטאָג־צונאַכט. פאַר דעם שבת.

ג

אַלע שטערן פון הימל האָבן זייער ליב די מלכה שבת. און פון גרויס ליבשאַפט שיינען זיי אַפילו אין מיטן דער וואָך שבת׳דיק. זיי שיקן איר שטענדיק נאָך זייערע ליכטיקע גייסטער אויף דער ערד און אין וואַסער. זיי ברענגען איר שטענדיק גרוסן, און נעמען פון איר אַלץ נייע פרייד און נייע ליכט פאַר זיך, פאַרן הימל און פאַר דער וועלט; טרייסטן זי שטענדיק אין איר געפאַנגענשאַפט און פרייען זיך מיט איר אין איר פרייד.

איין שטערן נאָר איז פאַראַן אין הימל, וואָס זיין גייסט גייט נאָך דער מלכה שבת, ווי אַ בייזער מלאך. דאָס איז דער גייסט פון דעם רויטן שטערן שבתאי. וואָרים שבתאי איז אַ בייזער שטערן און פאַרגינט ניט דאָס, וואָס אויך די אַנדערע שטערן קענען קוקן אויף דער שיינער מלכה שבת, און דאָס, וואָס די שיינע מלכה שבת האָט ליב די מענטשן און די ערד. ער האָט געוואָלט אַוועקנעמען די שיינע מלכה פון דעם פיש, פון די שטערן און דער ערד.

און ס׳טרעפט, אַז אין שבתאי׳ן צעברענט זיך אָפט זיין ווילדע ליבע צו דער מלכה שבת אַזוי שטאַרק, אַז ער קאָן גאָר אינגאַנצן ניט פאַרטראָגן פאַרוואָס די אַנדערע שטערן קוקן אויך אויף איר מיט זייערע צעשטראַלטע בליקן, דעמאָלט לאָזט זיך זיין גייסט אַראָפּ און נעמט אַזוי שטאַרק פּאַטשן מיט זיינע גרויסע פליגלען, אַז ער טרייבט צונויף די וואָלקנס איבער דעם ים, און איבער דער ערד. איבער די וואָלקנס קאָן ער אַליין שוין אָבער אויך ניט זען די מלכה שבת. ווערט פון דעם זיין כעס נאָך שטאַרקער, נעמט ער מיט זיינע פליגלען נאָך בייזער פּאַטשן און שטויסן די וואָלקנס, ביז עס נעמט רעגענען און דונערן און בליצן.

און נאָכדעם, אַז שבתאי כעס׳ט זיך שוין אָן וויפל ער קאָן, ווילט זיך אים דאָך ערשט דעמאָלט זען די מלכה שבת, מוז ער אַליין צוריק פאַנאַנדער־טרייבן די וואָלקנס.

דער פיש, דער היטער פון שבת, ווייסט אַז שבתאי׳ס ליבע איז אַ זינ־דיקע, זעט ער דערפאַר שטענדיק, אַז איידער ער לאָזט אַרויס די מלכה שבת מיט איר פינקלדיקער קרוין, זאָל שבתאי׳ס גייסט זיין אין וואַסער. און דער־פאַר, איז, ווי נאָר דער גייסט — שבתאי לאָזט זיך אַראָפּ אין וואַסער מאַכט שוין דער פיש אַזא מין רינג אַרום אים, אַז ער מוז פאַרבלייבן אין ים אַ געפאַנגענער ביז איבער שבת.

שבתאי האַלט זיך דערפאַר אָפּ פון פליען צום ים אַזוי לאַנג, ווי ער קאָן נאָר. זייער לאַנג קאָן ער זיך אָבער ניט אָפּהאַלטן. און טאָמער עקשנ׳ט ער זיך אַמאָל פאַרט איין, איז ווי נאָר עס קומט נאָענט צום שבת און דער פיש זעט, אַז שבתאי זיצט נאָך אַלץ אין הימל אויף צוויי ליכטיקע רעדער פון זיין שטערן, גיט דער פיש דעמאָלט אַ הייב זיין קאָפּ צום הימל, אַזוי, אַז אַלע שטערן דערזעען מיטאַמאָל די מלכה שבת מיט איר גאַנצער ליכטיקייט. אַ סך שטערן נעמען דעמאָלט איינס נאָכן אַנדערן פאַלן אין דעם גרויסן ים. קאָן שוין שבתאי לענגער ניט פאַרבלייבן אין הימל, און ער נעמט מיט אַ ווילדן רוישן פאַלן גלייך אין וואַסער אַריין. מאַכט דער פיש אַרום אים אויף גיך דעם נויטיקן רינג און שרעקט זיך שוין נאָכדעם ניט אַרויסצולאָזן די מלכה שבת אין דער ריכטיקער צייט.

ד

יעדעס מאָל, ווען דער פיש דאַרף אַרויסלאָזן די מלכה שבת, שטעלט ער זיך אַוועק מיטן פּנים צום לאַנד פון שבת, און מיטן עק צום לאַנד פון וואָך.

וואָרום ערגעץ אויף די ברעגן פון דעם ים געפינען זיך אַזוינע צוויי לענדער: —

איין לאַנד איז גרויס און שווער און גרוי, און עס הייסט דאָס לאַנד פון וואָך. און דאָס אַנדערע לאַנד איז לייכט און שיין און ליכטיק און עס הייסט דאָס לאַנד פון שבת.

די איינוואוינער פון דעם לאַנד פון וואָך, זיינען גרויסע ריזן מיט שרעקלעך ווילדע מיילער. — די ציין פון זייערע מיילער זיינען אַזוינע גרויסע און ווילדע, אַז די ליפּן קאָנען זיי ניט פאַרדעקן, און די ריזן גייען דערפאַר שטענדיק אַרום מיט אָפּגעדעקטע מיילער. די מענטשן פון דעם לאַנד פון שבת זיינען שיינע, שטילע און ליכטיקע.

די ווילדע ריזן פון דעם לאַנד פון וואָך פלעגן דינען צום ים און צום שטערן שבתאי, און זיי פלעגן לעבן פון מלחמות, פון עסן איינער דעם צווייטן לעבעדיקערהייט. און די מענטשן פון דעם לאַנד פון שבת האַלטן ערלעך דעם

שבת, און דינען אים מיט ליכט־בענטשן, מיט פרייד, מיט געזאַנג און מיט טענץ.

האָט איינמאָל זיך געטראָפן, אַז אין דעם לאַנד פון שבת איז אויפגעקומען אַ מלך, וואָס האָט ניט געהאַט קיין קינדער.

איז דאָס אַוודאי געווען אַ גרויסער בזיון פאַר דער קעניגין, און אַ גרויסער ווייטיק פאַר דעם מלך און פאַר דעם גאַנצן לאַנד.

און עס פלעגט קומען פרייטיק־צו־נאַכט, פלעגט די קעניגין פון דעם לאַנד פון שבת ביים ליכט־בענטשן אַוודאי אויסגיסן איר ביטער האַרץ, און מיט איר אינאיינעם פלעגן אַלע טעכטער פון דעם לאַנד שטיין פאַר זייערע בענטשלייכטער אין יעדן הויז און אין יעדן פּאַלאַץ און פלעגן איר העלפן בעטן.

און די מלכה שבת פלעגט גלייך דערהערן זייערע תפילות, זייער ווייטיק און זייער פּיין. ווארים דער פּיש פלעגט זי דאָך שטענדיק אַרויסלאָזן מיטן פּנים צום לאַנד פון שבת.

און איינמאָל, ווען די מלכה שבת איז איין שבת־פאַרנאַכט געגאַנגען מיט איר קרוין אויפן קאָפּ און מיט איר שבת־ליכט צוריק צום ים אַ פאַרבענקטע און מיט לאַנגזאַמע טריט, איז זי, ווי איר שטייגער איז, פאַרביי־געגאַנגען יעדעס אידישע הויז, און איז אָנגעקומען אין דעם לאַנד פון שבת פונקט דעמאָלט, ווען אַלע טעכטער פון דעם לאַנד זיינען געזעסן אין זייערע הייזער און אין זייערע פּאַלאַצן, און האָבן מיט אַ געבראָכן געמיט געזאָגט דאָס פאַרנאַכטיקע שבת־געבעט:

„גאָט פון אַברהם, פון יצחק פון יעקב.
„באַהיט דיין ליב פאָלק אין דיינעם לויב.
„דער ליכטיקער שבת גייט אַוועק.
„היט אונדז אויס פון דער גרויער וואָך.
„היט אונדז און אונדזערע מענער און אונדזערע קינדער."

און ווי נאָר עס איז געקומען צו די ווערטער „און אונדזערע קינדער".
אַזוי האָט דאָס גאַנצע לאַנד אַרויסגעלאָזט אַ זייער שווערן זיפץ, ווארים אַלע האָבן זיך דערביי דערמאָנט אָן זייער קעניגין.

די קעניגין אין גראָד דעמאָלט איינע אַליין אומגעגאַנגען אין איר גאָרטן, וואָס האָט זיך געצויגן ביזן סאַמע ים. און ווי זי קומט אַזוי צום ים, דערזעט זי עפּעס מיטאַמאָל אַ זייער גרויסע ליכטיקייט. פאַרוואונדערט זי זיך אַוודאי אויף דעם. אָבער זי טראַכט זיך, אַז דאָס איז מן הסתם דערפאַר, וואָס אָט דאָרטן זעצט זיך די זון איבער וואַסער... און זי לייגט זיך אַזוי אַרויף איר קעניגלעכע האַנט אויף די אויגן און נעמט מיט אַ פאַרבענקט געמיט זאָגן:

„גאָט פון אַברהם פון יצחק און פון יעקב.
„באַהיט דיין פאָלק אין דיינעם לויב.
„דער ליכטיקער שבת גייט אַוועק.

„היט אונדז אויס פון דער גרויער וואָך.

„היט אונדז און אונדזערע מענער און... אונדזערע קינדער."

און די קעניגין האָט די לעצטע ווערטער אַרויסגעזאָגט אַזוי, אַז זי איז נאָכדעם אויף לאַנג געבליבן שטיין, ווי אַ פאַרשטאַרבענע. זי איז ווי פאַר־גליווערט געוואָרן פון איר גרויסן בענקען.

און אַז די מלכה שבת איז אָנגעקומען און האָט דערזען, ווי די פאַר־גליווערטע קעניגין שטייט נאָך אַלץ מיט דער האַנט אויף די אויגן, האָט זי זיך פאַר איר אָפּגעשטעלט, האָט זי אָנגעקוקט אַ ווײַלע און נאָכדעם האָט זי מיטאַמאָל אויפגעהויבן אירע הענט און האָט פון זיך מיטאַמאָל אַראָפּגענומען די פינקלענדיקע קרוין פון קאָפּ און האָט זיך אָנגערופן:

— קרוין פון שבת, דו אַליין וועסט איצט מוזן גיין צום פיש — דעם היטער פון שבת. איך וועל איצט בלײַבן דאָ. איך וועל ווערן אַ קינד ביי דער קעניגין פון דעם לאַנד פון שבת!

האָט זיך די קרוין אַ הייב געטאָן, און גענומען איינע אַליין פליען צום וואַסער, און איז אַריין אין דעם פיש'ס צעעפנטן מויל.

און אַז דער פיש האָט דערזען, אַז נאָר די קרוין פון שבת איז געקומען צוריק, אָן דער נשמה, אָן דער מלכה שבת, האָט ער מיט זיין עק אַזאַ פּאַטש געטאָן דעם ים, אַז די וואַסערן האָבן זיך אויפגעהויבן מיט אַזאַ ווילדן רעש, און האָבן גענומען שפּרינגען אין דער לופטן, און האָבן זיך גענומען ברעכן און פאַלן אין טויזנטער שטיקער, און דער גאַנצער ים איז פון דעם גלייך פאַרגאָסן געוואָרן מיט אַ בייז־ווייסן שוים.

און די מלכה שבת איז נאָכדעם גלייך צוגעגאַנגען און האָט זיך אָנגע־העפט אָן דער קעניגין פון לאַנד פון שבת. האָט פון דעם די קעניגין גלייך דערפילט אַ גרויסע פרייד אויף זיך.

און ווען די קעניגין האָט זיך נאָכדעם אומגעקוקט, האָט זי לעבן זיך קיינעם ניט געזען, אָבער די גרויסע פרייד איז פאַרט געווען מיט איר. האָט זי די פלוצלינגדיקע פרייד מיטגעבראַכט מיט זיך אין דעם מלכ'ס פּאַלאַץ. און פון דעם פּאַלאַץ האָט די פרייד מיטאַמאָל גענומען שפּאַנען אויף אַלע וועגן און שטעגן פון דעם לאַנד, און די פרייד האָט גענומען קלאַפּן אין יעדן פענ־צטער, אין יעדן טיר און טויער.

און ווען די טעכטער פון יענעם לאַנד פלעגן נאָכדעם שבת פאַרנאַכט זאָגן זייער „גאָט פון אַברהם", פלעגן זיי שוין די ווערטער „און אונדזערע קינדער" מער ניט זאָגן מיט אַ שווערן זיפץ, נאָר מיט אַ גרויסער און ליכ־טיקער פרייד. וואָרים אַלע האָבן מיטאַמאָל דערפילט די גרויסע פרייד, וואָס איז שוין געקומען און וואָס וועט אין גיכן נעמען שיינען אין זייער לאַנד.

און טאַקע גאָר אין גיכן, איז מען אין דעם לאַנד פון שבת געוואָר געוואָרן, אַז די קעניגין האָט געבאָרן אַ טאָכטער צום מלך. די טאָכטער איז

געבאָרן געוואָרן פונקט פרייטאָג־צו־נאַכט, צו ליכט בענטשן, און מען האָט איר אַ נאָמען געגעבן — שבת.

און מען איז געוואָר געוואָרן, אַז אַ זייער גרויס ליכט גייט אַרויס פון דער טאָכטער, אַז וואוהין מען זאָל זי ניט ברענגען, אַפילו אין אַ פינסטערן צימער, ווערט דאָרט ליכטיק, און אַז איר ליכטיקייט איז אַזאַ, אַז עס האָט גאָר צו זיך קיין גלייכן ניט אין דער וועלט, אַז אַפילו ניט די זון, ניט די לבנה און ניט די שטערן קאָנען זיך גלייכן צו איר אין שיינקייט און אין ליכ־טיקייט, און ווען מען האָט איינמאָל אין אַן אָוונט, די טאָכטער אַרויסגענומען אויפן באַלקאָן, איז ווי נאָר די שטערן האָבן זי דערזען, אַזוי האָבן זיי גלייך גענומען פאַלן פון הימל אין פיל טויזנטער.

און דער פיש, דער היטער פון שבת, פלעגט דערווייל אַלע פרייטיק פאַרנאַכט קומען צו אַ ברעג און נאָר אַרויסלאָזן די קרוין פון שבת אויף דער וועלט, און אַלע שבת פאַרנאַכט פלעגט ער ווידער קומען צום ברעג, און זען, ווי נאָר די קרוין אַליין קומט צוריק צו זיין מויל. און פאַר כעס פלעגט דער פיש נאָכדעם אַלץ אויפשלאָגן די וואַסערן פון ים מיט זיין עק און די וואַסערן פלעגן פאַרשוימטע נעמען שפּרינגען ביזן הימל.

און די טאָכטער, די פּרינצעסין שבת, איז זיך דערווייל געוואַקסן און איז געוואָרן שענער און ליכטיקער מיט יעדן טאָג. און די ליוב איז געגאַנגען פאַר איר, ווי אַ טייך, און האָט זיך געהויבן איבער איר, ווי אַ ליכטיקער זייל.

מ. אַשעראָוויטש

זכרונות

דאָס ריכטן זיך אויף אַ פּאָגראָם, און די זיכערקייט אַז מ'וועט זיך דערפון ניט אַרויסדרייען, האָט ביי די אידן אין באַלטע אַזוי אָנגעצויגן די נערוועז, אַז ס'איז גאָר קיין וואונדער ניט געווען וואָס אין דער מורא האָט מען שוין געוואָלט וואָס גיכער איבערקומען דעם אומגליק, וואָס שטייט פאַר; בייטאָג האָט מען ניט געקאָנט לעבן און ביינאַכט האָט מען ניט געקאָנט שלאָפן. ווען אַ קינד האָט זיך אַמאָל ערגעץ פאַרזאַמט און איז ניט געקומען אַהיים אַזוי שנעל און גראָד דאַן האָט זיך פון גאַס דערטראָגען עפּעס אַ געשריי, האָבן טאַטע־מאַמע שוין געבראָכן מיט די הענט און ניט געוואוסט וואָס איבערצוטראַכטן. אַלע מאָל האָט מען ערגעץ אַנדערש עפּעס באַהאַלטן און ס'האָט זיך אַלץ געדוכט, אַז דאָס פּלאַץ, וואָס מ'האָט אויסגעקליבן, איז דווקא ניט זיכער; שכנים האָבן זיך געטראָגן מיט פּעקלעך פון איינעם צום אַנדערן און וואו ס'איז נאָר געווען אַ גוישע דינסט האָט מען זיך פאַר איר געהיט, פונקט ווי מ'וואָלט זיך געדאַרפט באַהאַלטן מיט עפּעס אַ פאַרברעכן,

וואָס מ׳איז גאָר קיינמאָל ניט באַגאַנגען. און אין די שולען און בתי־מדרשים האָבן פרומע אידן ביים דאַוונען נאָך מער ווי אַלע מאָל געקרעכצט און געזיפצט און ביים זאָגען תהלים האָבן זיי דעם באַשעפער פון אַלע וועלטן געשטעלט אַ גערעכטע טענה:

„למה, ה׳, תעמוד מרחוק, תעלים לעתות בצרה?״

אין זייער פרומקייט איז זיי שווער געווען צו פאַרשטיין פאַרוואָס גאָט שטייט איצטער פון דערווייטנס און פאַרוואָס ער ווייזט זיך ניט אין דער צייט פון אַזאַ גרויסער נויט. אָבער זייער גלויבן אין אים איז איבער דעם דאָך ניט געוואָרן שוואַכער, און רעדנדיק וועגן דעם וואָס די מורא הענגט איבערן קאָפּ, האָט אַ איד זיך געקענט געבן אַ זאָג, שאָקלענדיק דערביי מיטן קאָפּ:

— אויב ס׳איז שוין יאָ אַזוי באַשערט, איז זאָל שוין וואָס גיכער אַריבער דער צאָרן...

ניט מער ווי אַ פּאָר טעג האָט מען אין באַלטע אויף דעם אומגליק געדאַרפט וואַרטן. אַ פּאָר טעג וואָס האָבן זיך ווי אַן אייביקייט געצויגן. און אין פרייטיק פאַרנאַכט, ווען איך בין פון שטאָט געקומען צוריק אין דעם גוישן שטיבל, וואו דער פעטער יאָסל האָט געוואוינט, האָב איך מיטאַמאָל דערהערט ווי פון דעם ברייטן וועג טראָגן זיך קולות, און נאָך איידער איך האָב געקאָנט אויסגעפינען וואָס דאָ איז, האָב איך שוין פאַרשטאַנען, אַז דער אומגליק, אויף וועלכן מ׳האָט זיך געריכט, האָט זיך שוין אָנגעהויבן...

דער געדאַנק, אַז דאָס איז אַ פּאָגראָם און אַז איצט איז מיין לעבן אינגאַנצן הפקר בלויז דערפאַר וואָס איך בין אַ איד, האָט ביי מיר אַרויסגע־רופן ניט נאָר שרעק, נאָר אויך כעס. און ווען איך בין אַרויס אין דרויסן און איך האָב דערזען ווי פון די דערפער לויפן שוין גוים אין שטאָט אַריין, באַוואָפנט מיט העק און שטיקער אייזן, בין איך געבליבן שטיין אַ צעטומל־טער און איך האָב אַליין ניט געוואוסט וואָס איך זאָל פריער טאָן; אין יעדן גוי, וואָס איז געלאָפן אין שטאָט אַריין, גרייט צו הרג׳ענען און ראַבעווען אידן, האָב איך געזען אַ ווילדן גזלן, אַ בלוטיקן רוצח, און איך האָב צו זיי אַלע געפילט אַזאַ האָס, אַז ווען איך וואָלט נאָר געהאַט דעם כוח, וואָלט איך זיי איינציקווייז דערשטיקט אויף טויט...

און דאָ האָט זיך אין מיטן דערינען צו מיר צוגעטשעפּעט עפּעס אַ בלונדע הינטל, וואָס איך האָב פריער ביים פעטער יאָסלס גוישן שטיבל גאָר קיינמאָל ניט געזען; דאָס הינטל האָט זיך אויפן וועג, אַפּנים, דער־שראָקן פאַר די ווילדע פאַרשוינען, וואָס זיינען מיט אַזאַ אימפּעט געלאָפן אין שטאָט אַריין מיט העק און שטיקער אייזן אין די הענט, און זוכנדיק אַ מענטשן, פאַר וועמען מ׳דאַרף קיין מורא ניט האָבן, האָט עס גראָד מיך געפונען, און ס׳האָט זיך צו מיר געלאַשטשעט און ס׳האָט זיך אַרום מיר געדרייט. דווקא מיך און דווקא איז אַזאַ צייט האָט דאָס בלונדע הינטל, דאָס

צעשראָקענע, אויסגעקליבן פאַר אַ באַשיצער. און דאָס שטומע באַשעפעניש האָט ניט געוואוסט, אַז אין דער טויט־שרעק, וואָס איך פיל אין אַלע גלידער ביז די שפּיצן פון די פינגער און אין דער אומבאַהאָלפנקייט, וואָס באַליידיקט מיך אַזוי טיף, בין איך עס איצטער גאָר מקנא דערמיט וואָס ס׳איז אַ הינטל...

אַ הינטל אז זיכער מיטן לעבן. אַ איד אָבער איז מיטן לעבן ניט זיכער...

אַ צעטומלטער בין איך אַזוי געשטאַנען ביז דער פעטער יאָסל איז געקומען צולויפן אַ דערשראָקענער. אינאיינעם מיט מיר איז ער אַריין אין שטיבל און דאָרט האָבן מיר געוואַרט ביז ס׳איז אין דרויסן געוואָרן פינסטער. און ווען מ׳האָט אויפן ברייטן וועג שוין מער ניט געהערט די קולות פון די גויים, וואָס זיינען פון די דערפער געלאָפן אין שטאָט אַריין, זיינען מיר אַוועק צו דער גערעַלניע, און דאָרט האָט דער פעטער יאָסל מיך אַריינגע־פירט אין אַ גרויסן קעלער, וואָס האָט זיך געצויגן איבער דער גאַנצער לענג פון אַ גרויסער געביידע. און דאָס ערשטע, וואָס איך האָב אין קעלער דער־זען, איז געווען — שבת׳דיקע בענטש־ליכט...

אויף אַן איבערגעקערט קעסטל האָבן די שבת׳דיקע בענטש־ליכט גע־ברענט, אַריינגעשטעקט אין צעשניטענע האַלבע קאַרטאָפליעס. זייער שיין האָט אָנגעוואָרפן אַ לאַנגן שאָטן, וואָס האָט זיך אַוועקגעצויגן אין אַ זייט. און ווען די אויגן האָבן זיך שוין צוגעוואוינט צו דער טונקלקייט און צום צאַנקען פון די ליכט, וואָס פרומע אידישע ווייבער האָבן דאָרט פריער גע־בענטשט, האָט מען דערזען ווי אין די ווייטע ווינקלען זיצן אידן אויף דער ערד און אויף קעסטלעך. אויך פרויען און קליינע קינדער זיינען דאָרט אינם פינסטערן קעלער געווען, און אַלע מאָל האָט זיך ביי אַן אַנדערן אַרויס־געריסן אַ טיפער זיפץ.

— רבונו של עולם, פאַרוואָס קומט עס אונדז אַזוי?...

שטילערהייט האָבן אידן אין דעם לאַנגן פינסטערן קעלער געדאַוונט, יעדער איינער פאַר זיך. און נאָכן דאַוונען האָט מען אָפּגעגעבן די ווייבער דעם „גוט שבת״, פונקט ווי מ׳וואָלט איצט געקומען אַהיים פון דער שול, און מ׳האָט אויך געזאָגט „שלום־עליכם״.

— אוי, שלום־עליכם, מלאכי השרת, מלאכי עליון, ממלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא.

אין די ווינקלען האָבן משפחות זיך געטיילט מיטן ביסן און געקלאָגט דערויף וואָס דער שבת איז פאַרשטערט געוואָרן. קיינער האָט אָבער קיין הויך וואָרט ניט אַרויסגערעדט. די מורא איז געווען אַזוי גרויס, אַז ווען נאָר ס׳האָט זיך פון דרויסן דערטראָגן עפּעס אַ שאָרך, האָט מען אָנגעהויבן ציי־טערן. און פונקט דאַן ווען די מורא איז געווען אַזוי גרויס, האָט אַ קינד זיך

צעווינט אויפן קול, און ווען די מאַמע האָט עס אַזוי גיך ניט געקענט איינ־שטילן, איז מען געוועזן זייער בייז אויף איר.

— האָט גאָט אין האַרצן און פאַרשטעקט דעם קינד דאָס מויל, — האָט אַן אַנדער פּרוי זיך געבעטן ביי איר אין דער שטיל. — אייער קינד וועט נאָך, חלילה, אויף אונדז אַלעמען ברענגען אַן אומגליק...

און ס׳איז געווען אַ גרויסער רחמנות אויף זיי אַלע. און נאָך גרעסער איז געווען דער רחמנות אויף די מאַמעס, וואָס האָבן זיך באַהאַלטן אין קע־לער מיט זייערע קליינע קינדער. אַלע מאָל ווען ס׳האָט זיך דערהערט אַ פּיפּס פון אַ צעשראָקן קינד און מ׳האָט מורא געהאַט, אַז אָט־אָט וועט דאָס קינד זיך נאָך צעוויינען אויפן קול, האָט די מאַמע זיך געפילט שולדיק, און ס׳איז אויס־געקומען, אַז די גרעסטע סכנה פאַרן לעבן זיינען זיי, די קליינע אידישע קינ־דער, וואָס ווייסן נאָך ניט, אַז ס׳זיינען פאַראַן צייטן ווען אפילו וויינען טאָר אַ איד ניט אין דער הויך...

מ׳האָט אַלץ מורא געהאַט, אַז די גוי׳אישע שכנים, וואָס וואוינען דאָ ניט וויט, זאָלן זיך נאָר ניט דערוויסן, אַז אידן באַהאַלטן זיך אין דער געראַלניע. דער איינציקער גוי, וואָס האָט פון דעם געוואוסט, איז געווען דער אַלטער נאַכט־וועכטער, וואָס האָט געדינט אין דער געראַלניע שוין פון יאָרן. ער האָט אַלעמען פאַרזיכערט, אַז מ׳דאַרף זיך ניט שרעקן. אָבער אין דער גוטסקייט, וואָס ער האָט אַרויסגעוויזן צו די אידן, וואָס זיינען געווען אין טויט־שרעק און אויך כדי צו ווייזן, אַז די עטלעכע קערבלעך, וואָס מ׳האָט אים געגעבן, זיינען ניט געווען אַרויסגעוואָרפן, האָט ער געהאַלטן פאַר זיין חוב אַריינצוקומען פון דרויסן אַלע מאָל מיט אַן אַנדער בשורה:

— „ווסיאַ באַלטאַ האַריט״ (גאַנץ באַלטע ברענט).

— „אַ ליודי טודי איזאַ ווסיך קינציוו ווסע טאַפּאַראַמי, טאַ מישקאַמי״ (און מענטשן פון אַלע עקן גייען אַהין אַלץ מיט העק און זעק).

— „ניקאָלי טאַקע שטשע ני באַטשילי״ (מ׳האָט נאָך קיינמאָל גאָר אַזוינס ניט געזען).

אַזוי האָט ער זיך אָפּגעזאָגט זיינס און איז אַרויס, איבערלאָזנדיק די צעשראָקענע אידן מיט נאָך אַ גרעסערן פחד ווי פריער און מיט נאָך אַ טיפערן ווייטיק אין האַרצן. און אַלע מאָל ווען ער איז אַרויס מיט דעם לאָמטערן אין דער האַנט, האָט מען אים נאָכגעקוקט מיט חשד:

— ווער ווייסט צי מ׳קען זיך אויף אים פאַרלאָזן?!...

אין דער פינצטער האָט מען זיך אין דעם גרויסן קעלער אויסגעצויגן אויף דער ערד וואו ס׳האָט זיך נאָר געמאַכט, אָבער שלאָפן האָט מען ניט געקענט. אפילו די קליינע קינדער האָבן ניט געקענט שלאָפן און אַלע מאָל האָט זיך אַן אַנדער קינד אויפגעכאַפּט מיט אַ געוויין און מ׳האָט עס מיט דער האַנט געמוזט פאַרשטעלן דאָס מויל. דער געדאַנק, אַז דאָרט, אין שטאָט באַל־

טע, וואָס איז איצט אין פלאַמען, גיסט זיך אידיש בלוט, האָט קיינעם ניט געלאָזט רוען. און דאָס בילן פון הינט אַרום און אַרום האָט דעם פחד געמאַכט נאָך גרעסער. און ווען מ׳האָט פון וויטנס דערהערט ווי איין הונט פאַרגייט זיך אין זיין וואָיען איז אַלעמען אַ סקרוך אַריבער איבערן לייב און מ׳האָט דערפילט ווי די אימה ווערט נאָך שווערער. ס׳האָט זיך געדוכט, אַז אָט גייען זיי שוין, אָט קומען זיי שוין, די ווילדע לייט מיט די העק אין די הענט... אָט רייסן זיי זיך שוין אַריין מיט רציחה און זיי וועלן דאָ, אין דעם גרויסן קעלער, אַלעמען אויסשעכטן און קיינער וועט פון זייערע פאַרבלוטיקטע הענט קיין לעבעדיקער ניט אַרויס.

דער איינציקער וואָס האָט אין דער מורא זיך דאָך אָנגענומען מיט מוט און איז עטלעכע מאָל שטילערהייט אַרויסגעגאַנגען אין דרויסן זען וואָס עס הערט זיך דאָרטן, איז געווען מיין פעטער יאָסל. און איינמאָל האָט ער מיך אויך מיטגענומען מיט זיך. אין דער פינצטער האָט ער מיך די גאַנצע צייט געהאַלטן ביי דער האַנט. און ווען ער האָט זיך מיט מיר אָפּגעשטעלט קוקן אויף די פלאַמען, וואָס מ׳האָט אָנגעזען פון דערווייטנס, האָט ער קיין איין וואָרט ניט אַרויסגערעדט. פונקט ווי ער וואָלט אין דער נאַכט פון שרעק גענומען אויף זיך דעם חוב צו בלייבן דער שטומער עדות אין דעם גרויסן אומגליק, איז ער געשטאַנען שטיל און האָט גאָר ניט געזאָגט. און ווען ער איז מיט מיר אַריינגעקומען צוריק אין דעם פינצטערן קעלער און איינער האָט אים געפרעגט וואָס ס׳הערט זיך אין דרויסן, האָט ער שטיל געענטפערט מיט אַ זיפץ:

— נאָר איין גאָט זאָל זיך דערבאַרימען!...

מער האָט ער גאָר ניט געזאָגט.

די גאַנצע נאַכט איז אַזוי אַוועק אין מורא, און אַזוי איז אויך אַוועק דער טאָג.

פינצטער ווי די נאַכט איז יענער טאָג געווען פאַר די צעשראָקענע אידן אין דעם גרויסן קעלער. אפילו אין דעם וואָס דער זעלבער גוי׳אישער סטאָראָזש, וואָס האָט געהיט די גוראַלניע ביינאַכט, איז נאָך אַלץ געבליבן דער איינציקער, וואָס דאַרף קיין מורא ניט האָבן צו ווייזן זיין פּנים אין דרויסן, אין דער ליכטיק, האָט מען נאָך געזען די פינצטערניש פון דער נאַכט, וואָס האָט גאָר קיין סוף ניט. און ס׳זיינען געווען אַזעלכע, ביי וועמען די שרעק איז בייטאָג געווען נאָך גרעסער ווי ביינאַכט, און איינער פון זיי, אַ מיטליאָריקער איד, וואָס האָט לאַנג ניט געקענט איינזיצן אויף איין אָרט און איז אַלע מאָל אויף די שפּיץ פינגער צוגעגאַנגען צו אַן אַנדערן, האָט שוין אַביסל צו־אָפּט דערמאָנט אַלץ דאָס זעלבע און דאָס זעלבע:

— כ׳האָב מורא... כ׳האָב זייער מורא... אין דער פינצטער איז נאָך געווען ווי ס׳איז... פונ׳ם וועג האָט מען די גוראַלניע ניט געקענט זען.

איצטער אָבער זעט מען זי ווי אויף דער דלאָניע... און כ׳האָב מורא... כ׳האָב זייער מורא....

ער האָט אַלץ געוואָלט הערן פון אימיצן אַ פאַרזיכערונג, אַז דאָ, אין דעם גרויסן קעלער, וואו ער באַהאַלט זיך מיט זיין ווייב און קינדער, וועט קיין אומגליק ניט געשען. נאָר אַזוי ווי קיינער האָט אים אַזאַ פאַרזיכערונג ניט געקענט געבן, איז ער ווייטער אויף די שפּיץ פינגער, און מיט גרויס פחד אין האַרצן, אַרומגעגאַנגען פון איינעם צום אַנדערן און אַלץ געלאָזט וויסן, אַז ער האָט מורא און ער האָט געגעבן צו פאַרשטיין פאַרוואָס ער האָט מורא.

דער רואיקסטער פון אַלעמען אין דעם גרויסן קעלער איז געווען דער „נאמן" פון דער גערלאַניע, אַן אַלטער איד מיט אַ גרויער באָרד און מיט צוויי כשר׳ע ערלעכע אויגן; ער האָט די גאַנצע צייט אָפּגעהיט אַלע מצוות, וואָס ער האָט אין זיין לאַנגן לעבן אָפּגעהיט אין די טעג פונם הייליקן שבת; ער האָט געדאַוונט אין צייט, און ביים עסן האָט ער אפילו די זמירות ניט פאַרפעלט; מיט דעם גרויסן בטחון, וואָס ער האָט דאָס גאַנצע לעבן געטראָגן טיף ביי זיך אין האַרצן, האָט ער זיך פאַר קיינעם ניט געקלאָגט. זאָגנדיק תהלים אויף אויסנווייניק און מיט גרויס כוונה, האָט ער געבעטן ביי גאָט, אַז ער זאָל זיך דערבאַרימען אויף זיין פאָלק ישראל און איינשטילן דעם צאָרן. און ווען דער פאַרשטערטער שבת איז אַוועק און דער גוי׳אישער סטאַראָזש איז ווידער אַריינגעקומען מיט אַ לאָמטערן אין דער האַנט, האָט דער פרומער איד געמאַכט הבדלה. פונקט ווי קיין כח אין דער וועלט וואָלט ניט געקענט איבעררייסן דעם שטייגער פון זיין לעבן, איז ער זיך געגאַנגען זיין וועג ווייטער מיט די מצוות, וואָס ער האָט אָפּגעהיט. און נאָך ביז היינטיקן טאָג קען איך ניט פאַרגעסן מיט וואָס פאַר אַ פרומער כוונה ער האָט אַרויסגעזאָגט די ווערטער, וואָס האָבן געשטאַרקט דעם געמיט פון אַלע אַנדערע אידן אין דעם גרויסן קעלער:

„הנה אל ישועתי, אבטח ולא אפחד".

פאַר וועמען דאַרף מען דאָ מורא האָבן?... ער, דער פרומער איד, וואָס האָט בטחון, דאַרף פאַר קיינעם קיין מורא ניט האָבן און ער האָט ניט פאַר וואָס זיך צו שרעקן, ווייל ער גלויבט מיטן גאַנצן האַרצן, אַז ווי אַלע מאָל וועט גאָט ווידער קומען צו הילף און דאַן ווען קומען אַ ישועה אויפן גאַנצן פאָלק ישראל... ער איז זיכער אין דעם... ער ווייסט, אַז אידן האָבן שוין ניט איין מאָל גאָר גרויסע צרות און אומגליקן אַריבערגעטראָגן... אין אַלע צייטן און אין אַלע דורות זיינען אויפגעשטאַנען בייזע שונאים, וואָס האָבן געוואָלט פאַרטיליקן און פאַרלענדן דאָס אידישע פאָלק... אָבער ס׳האָט זיך שטענדיק אויסגעלאָזט אַזוי, אַז ס׳איז דאָך געקומען אַ ישועה און אידן

זיינען אַלץ געבליבן אידן און — מ׳האָט ווייטער געמאַכט הבדלה און מ׳האָט ווידער געזאָגט:

„הנה אל ישועתי, אבטח ולא אפחד, כי עזי וזמרת יה ה׳ ויהי־לי לישועה. ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה״.

עס איז נישטאָ וואָס מורא צו האָבן!...

מ׳דאַרף זיך פאַר קיינעם ניט שרעקן!...

י. י. זינגער

פון אַ וועלט וואָס איז נישטאָ מער

אויב די באָבע איז געווען אַ גאַנצע וואָך פאַרנומען אין קיך מיט איר היפש הויזגעזינד און מיט גאַנץ קהל, איז זי נאָך מער באַשעפטיקט געווען ערב שבתים און ימים טובים.

ערב שבת האָט זיך ביי דער באָבען נישט אָנגעהויבן פרייטיק, נאָר מיט אַ טאָג פריער, דאָנערשטיק נאָכמיטאָג. גלייך נאָך וואָרעמס, האָט עטל נעכע, די אייביקע דינסט, אַריינגעשלעפט אין קיך די צוויי זעק מעל, וואָס זיינען תמיד געשטאַנען גרייט אין הויז, און איינגעשאָטן צוויי גרויסע מולטערס מיט מעל, איינע אויף באַקן חלות און קיכלעך און די צווייטע אויף באַקן ברויט אויף אַ גאַנצער וואָך. די באָבע האָט גענומען דאָס מעל אין דער האַנט, געריבן עס צווישן די פינגער, געשמעקט דערצו, פאַרזוכט עס, און געהאַט די שטענדיקע טענה, אַז דער מעל־הענדלער נאַרט זי, אַז דאָס מעל זיינס איז נישט אַזוי שיין און זיס און גוט, ווי מעל פלעגט אַמאָל זיין. אַז זי איז פאַרטיק געוואָרן דערמיט, האָט זי אָפּגעשאַצט דאָס מעל אין די מולטערס, געקומען צום באַשלוס, אַז מען נוצט צופיל מעל אַ וואָך און, כדי איינצושפּאָרן אין דער הוצאה, האָט זי אָנגענומען אַ האַנט מעל און אַריינגעשיט עס צוריק אין זאַק אַריין מיט אַזאַ ענערגיע, ווי זי וואָלט דערמיט איינגעשפּאָרט אַ פאַרמעגן. דערנאָך האָט זי צוריק אַרויסגענומען אַ האַלבע האַנט מעל פון זאַק, צוריקגעשאָטן עס אין דער מולטער אַריין און אַ זאָג געטאָן:

— נו, מילא, מוחל, נו, זאָל זיין לכבוד שבת...

עטל נעכע האָט פאַרקאַשערט די אַרבל און גענומען גיסן וואַסער אין מעל אַריין. די באָבע האָט איר געהאָלפן ראַשטשינען און תפילה זאָגן, אַז דאָס געבעקס זאָל געראָטן.

אַ גאַנצן דאָנערשטיק ביינאַכט איז די קיך געווען פול מיט טייג, ריחות פון הייוון. דער באַק־אויוון האָט געפלאַקערט. עטל נעכע האָט געאַרבעט מעשים מיט די קאָטשערעס און לאָפּעטעס. די באָבע האָט איר צוגעהאָלפן.

עס איז גאָרנישט געווען קיין שיעור צו די פּילע ברויטן, חלות, פּלעצלעך, מאָן־קיכלעך, קאָמיס־ברויטלעך, אייער־קיכלעך און אַלערליי אַנדערע געבעקסן וואָס מען האָט אָנגעבאַקן אין דער באָבעס שטוב. די באָבע פּלעגט גיין שלאָפן אין מיטן דער נאַכט. פאַרטאָג איז זי שוין פונדעסטוועגן אויפגעשטאַנען, געגאַנגען אין ווייבער־שול דאַווענען, און צוריקקומענדיק, האָט זי גענומען צוגרייטן די פרייטיקדיקע סעודה פון געדישעכץ און הייסע בילקעס. אָט דאָס מאכל איז אָפּגעהיטן געוואָרן יעדן פרייטיק ווי אַ געזעץ. און עס איז געווען אַ קלוג געזעץ. וואָרים סאַי דאָס איינגעדעמפּטע פלייש און סאַי די פרישע בילקעס זיינען געווען טעם גן־עדן. אוודאי האָב איך אויך געוואָלט אַ שטיקל פון „ויסקראַבעק" — אַ בילקע, וואָס איז געמאַכט געוואָרן פון לעצטן טייג, וואָס מען קראַצט אויס פון דער מולטער, און וואָס האָט אין מיינע אויגן געהאַט דעם זיבעטן חן. אָבער די באָבע האָט מיר דעם „ויסקראַבעק" נישט געוואָלט געבן, ווייל ער האָט געהערט צו חיים וואַסערטרעגער, וואָס פלעגט יעדן טאָג אין דער וואָך אָנפילן מיט וואַסער דאָס גרויסע פאַס אין פאָדער־הויז. אָט דער חיים וואַסערטרעגער איז געווען אַ איד אַ תם, וואָס האָט אַ גאַנצע וואָך פון פאַרטאָג ביז שפּעט אין אָוונט געטראָגן וואַסער פאַר באַלעבאַטעס, אָבער ער האָט קיינמאָל ניט געוואוסט וויפיל עמערס וואַסער ער האָט געטראָגן און וויפיל עס קומט אים פאַר דער וואָך.

— חיים, וויפיל פעסער וואַסער האָסטו אָנגעטראָגן די וואָך? — האָט די באָבע אים געפרעגט, געבנדיק אים אַ מתנה דעם „ויסקראַבעק".

— כ'וויס ניט, רביצין, — האָט דער איד געזאָגט, באַהאַלטנדיק די בילקע אין בוזעם.

די באָבע האָט געפרעגט ביי דעם וואַסערטרעגערס ווייב, אָבער זי, אַ נישט־גרעסערע חכמה פון איר מאַן, האָט אויך נישט געוואוסט.

די באָבע האָט גע'מוסר'ט דער חיים'עכע:

— סטייטשט, ווי גיט דאָס נישט אַ ווייב אַכטונג אויף איר מאַנס פאַרדינסט? מען קען דאָך אים אָפּנאַרן!

— וואָסי, זיינע פּלייצעס קאָסטן מיך דען געלט, — האָט די אידענע געענטפערט מיט אַ נאַריש געלעכטער. — אַלצאיינס טראָגט ער, זאָל ער שוין אָנטראָגן נאָך אַ פּאָר פעסער...

כאָטש איך האָב דעם תמ'עוואַטן איד ליב געהאַט פאַר זיין אייביקן שמייכלען, האָב איך אים אָבער נישט געקענט מוחל זיין דאָס, וואָס ער האָט ביי מיר צוגערויבט דעם „ויסקראַבעק" יעדן פרייטיק. אַ באַלוינונג דערפאַר זיינען געווען די קאָמיס־ברויטלעך, וואָס די באָבע האָט מיר געגעבן פאַר אַ צובייס נאָכן געדישעכץ. גלייך נאָכן געשמאַקן אָנבייסן, האָט די באָבע גענומען רוימען די שטוב לכבוד שבת. קודם־כל איז געווען אַ וועלט

מיט זילבער אין דער באָבעס אַלמער, זילבערנע לייכטער און גאָפּל און לעפל און זאַלצמעסטלעך און בשמים־ביקסלעך. דאָס אַלץ איז געשייערט און גע־פּוצט געוואָרן. עטל נעבעך האָט געוואַשן די טישן און בענק, געפּוצט, גערייניקט. יעדעס מאָל אויפסניי האָט מען געמוזט פירן מלחמה מיט דער קאַץ וואָס האָט געהאַט אַ טבע צו זיצן אויף אַ שטול לעבן זיידנס כסא־רבנות אין בית דין שטוב. די קאַץ האָט ביי קיין שום אופן נישט געוואָלט אָפּטרעטן פון זיידנס שטוב. די באָבע האָט געוואָלט האַלטן די קאַץ אין קיך. ווייל, ערשטנס, האָט זי זי געוואָלט האָבן פאַר אַ שומר פאַר די מייז; צווייטנס, דאַרף אַ קאַץ בכלל נישט זיין אין קיין בית־דין שטוב, נאָר אין אַ קיך. אָבער די קאַץ האָט ביי קיין פאַל נישט געוואָלט פאַרלאָזן די בית־דין שטוב. אַ מאָדנע קאַץ געווען. דאַכט זיך, אַז די קיך האָט איר געדאַרפט בעסער שמעקן, וואָרים דאָרט איז געווען אַן אייביקע מחיה פון הינערשע קישקעלעך, פון פליש און מילך און פעטס און אַלערליי אַנדערע גוטע זאַכן. אין דער בית־דין שטוב איז געווען בלויז ספרים און תורה און דין־תורות, אַלץ זאַכן, אין וועלכע אַ קאַץ דאַרף, לויטן שכל הישר, קיין גרויס אינטערעס נישט האָבן. אָבער זי האָט ביי קיין פאַל נישט געוואָלט אַריינשמעקן אין דער קיך, נאָר געזעסן לעבן זיידן, געדרימלט אויף אַ שטול און צוגעהערט זיך צו תורה און אידישקייט.

— נישט אַנדערש, נאָר אין דער קאַץ איז אַ גלגול אַריין, — האָט די באָבע גע׳טענה׳ט און מיטן עלנבויגן געטריבן די איינגעשפּאַרטע קאַץ פון דער שטול, וועלכע מען האָט געדאַרפט אָפּוואַשן לכבוד שבת.

די באָבע האָט נאָך געהאַט אַ באַזונדערן ווידערגעפיל צו דער קאַץ, ווייל דער זיידע האָט מער צערטלעכקייט אַרויסגעוויזן דער קאַץ, ווי איר, זיין ווייב, להבדיל. דער זיידע האָט די קאַץ, אמת, נישט אַנגערירט, ווייל עס איז נישט אַ גלייכע זאַך פאַר אַ איד אַנצורירן אַ באַשעפעניש אָבער ער האָט זי געלאָזט זיצן לעבן זיין שטול און נישט געלאָזט קיינעם אָוועקטרייבן זי. דאַגעגן האָט די באָבע קיינמאָל נישט געהאַט די זכיה צו זיצן לעבן זיידנס טיש, אַ חוץ איין מאָל אַ יאָר, ביים סדר. אין די איבעריקע טעג פון יאָר, נישט אין דער וואָכן, נישט אפילו אום שבת און יום־טוב, פלעגט די באָבע זיצן ביי דער סעודה צוזאַמען מיטן זיידן. בלויז צו קידוש פלעגט זי אַריינקומען אין זיידנס שטוב, צוזאַמען מיט די טעכטער און איניקלעך.

איך האָב די שבתים און ערב שבתים אין בילגאָריי זייער ליב געהאַט. אין אָט דער פרומער אַלט־אידישער שטאָט האָט זיך דער הייליקער טאָג גע־פילט פון פרייטיק פרי אָן. אויפן מאַרק האָבן מאַרק־זיצערקעס פריילעך אויסגערופן זייערע פיש, גרינסן און פרוכט. דער בעדער האָט געפּויקט, אַ סימן, אַז אידן זאָלן זיך צואיילן מיט גיין אין מרחץ אַריין. די באַלעבאַטים פלעגן פאַרבייגיין דעם זיידנס הויז, יעדער מיט זיין פעקל וועש. אָרעמע

אידן פלעגן גלייך פון שוויץ־באַד פאַרהאַלטן זיך לעבן יחיאל לערערס קרעמל און אויסשמירן זיך די שטיוול מיט טראָן לכבוד שבת. פון אַט דעם טראָן פלעגן די כאַליעוועס ווערן בלוי. ווייבער און מיידלעך האָבן זיך געאיילט, געיאָגט מיטן אַריינפירן דעם שבת אין הויז. אַ שטיק פאַר ליכט־צינדן האָט שוין דער שמש זיך באַוויזן מיט זיין הילצערנעם האַמער, מיט וועלכן ער האָט אָנגעקלאַפּט אין אידישע הייזער, רופנדיק מיט אַ ניגון:

— אידן, צייט באַלד ליכט צו צינדן...

אַט דער האַמער פלעגט אָנוואַרפן אַ מורא אויף באַלעבאָסטעס.

פריער ווי אין אַלע אַנדערע הייזער איז דער שבת אַריינגעפירט געוואָרן אין זיידנס הויז. די באָבע האָט זיך אָנגעטאָן אין אַ זיידן קלייד, וואָס האָט שימערירט מיט אַלע קאָלירן. אַט איז עס געווען געל, באַלד גרין, באַלד בלוי, באַלד ווידער געל און אַזוי ווייטער און ווייטער. זי האָט אויך אויסגעטאָן דאָס וואָכעדיקע טיכל און אָנגעטאָן אַ אַטלאַסענע קאָפּקע, וואָס איז געווען באַדעקט מיט אַ גאַנצן גאָרטן פון קאַרשן, וויינפּערלעך, ווינטרויבן און אַלערליי אַנדערע פּירות, פאַרפּוצט מיט קאָלירטע סטענגעלעך און שלייפעלעך. פון אירע אויערן האָבן זיך געבאָמבלט לאַנגע אוירינגלעך, אויסגעצעצטע מיט דימאַנטן. זי האָט אויך אָנגעטאָן אויפן האַלדז עטלעכע שנירלעך פּערל, וואָס מען האָט געזאָגט, אַז זיי זיינען ווערט אַ פאַרמעגן, אַחוץ אַלערליי שפּילקעס און בראַסלעטן און אַנדערע צירונג, וואָס זי האָט געהאַט פון איר חתונה. זי האָט אָנגעשטעלט אַ סך זילבערנע לייכטער מיט ליכט, וועלכע זי האָט געבענטשט מיט אַן אַ שיעור ברכות און תחינות.

דער זיידע איז צוריקגעקומען פון מרחץ אַ פאַררויטלטער, אַן אויסגעצוואָגענער, מיט פּיאות, וואָס זיינען געווען טאָפּלט לאַנג פון וואַסער. זיין ווייס העמד האָט געהאַט ברייטע אַרבל און דער ברייטער קאָלנער האָט זיך נישט פאַרקנעפּלט, נאָר געווען פאַרבונדן מיט בענדלעך. זיינע זאָקן ביז די קני זיינען געווען אַזוי ווייס, ווי דאָס העמד, באַזונדערס ווייס אַרום דער שוואַרצקייט פון דער שבת׳דיקער אַטלאַסענער קאַפּאָטע און שטריימל.

— שבת, שבת! — האָט ער געהאַלטן אין איין צו־יאָגן אין שטוב און געאיילט זיך אין שול אַריין.

די אַלטע שול, אונטערגעהאַלטן מיט זיילן, באַהאַנגען מיט מעשענע הענג־לייכטער און הענגעס, איז געווען העל פון די פיל ליכט. אַרום די אָפענע פענצטער אין דער הייך האָבן פייגעלעך געפלאַטערט און געזונגען. די צוועלף אויסגעמאָלטע מזלות, מיט אַ בלימל אָנשטאָט אַ מיידל אויף מזל־בתולה, האָבן פייערלעך אַראָפּגעקוקט פון די ווענט, ווי די לייבן פון איבער דעם ארון־קודש. קאָפּל חזן, אַ צעוואַקסענער איד, וואָס אַ גאַנצע וואָך האָט ער געמאַכט שטריק, האָט, צוזאַמען מיט זיינע בחורים די משוררים, הויך מקבל שבת געווען. יעדער וואָרט זיינס האָט זיך אָפּגעשלאָגן מיט אַ סך

ווידער־קולות אין די ווענט פון דער אַלטער שול. דער געפּאַקטער עולם האָט אונטערגעכאַפּט זיינע ווערטער מיט אַ ראַשיקייט פוןביימער אין וואַלד בעת אַ שטורעם. איך ווייס נישט ווי ווייט מנגן עס איז געווען דער צוואַקסענער איד ר׳ קאַפּל, וואָס האָט אַ גאַנצע וואָך געמאַכט שטריק, אָבער איך געדענק נאָך ביז היינט דאָס זיסע ווידער־קול פון זיין „לכו־נרננה״.

„ארבעים שנה אָקוט בדור ואומר עם תועי לבב הם והם לא ידעו דרכי״, האָט פייערלעך געדאַוונט ר׳ קאַפּל, און אַלע יידן, אויסגעוואַשענע, אויסגעצוואָגענע, צעפלאַמטע פון שבת, האָבן אונטערגעכאַפּט דעם „שירו לאדני שיר חדש״ מיט אַזאַ ברען, אַז די ווענט און די זיילן און די מעשענע הענג־לייכטער און די אויסגעמאָלענע מזלות און די לייבן אויפן ארון־קודש האָבן געציטערט פון גערויש. העכער פון אַלע האָט געדאַוונט מיין זיידע, כאָטש אַ מתנגד און אַ שוויגער, איז דער איד אַריין אין אַ געוואַלדיקער התלהבות ביים דאַווענען, באַזונדערס פרייטיק־צו־נאַכטס. ער האָט געדאַוונט מיט ברען און מיט הנאה, ווי אַ שטיק געזונט וואָלט אים צוגעקומען פון די תפילות, פון דער שול, פון דער פרומער עדה דאַווענדיקע אידן, ווּעמענס פאַסטעך ער איז געווען. די שול־באַלעבאַטים, מערסטע אָרעמע אידן, באַלמעלאָכעס, ווייל די נגידים און חסידים האָבן מערסטנס געדאַוונט אין זייערע חסידים־שטיבלעך, האָבן געקוקט מיט שטאָלץ אויף זייער רב, וואָס גייט קיינמאָל נישט דאַווענען ערגעץ אַנדערש, נאָר דאַוונט נוסח אשכנז אין שול, אין זייער שול, און זיך נאָך פרימער צעלאָזט אין זייערע פרייטיק־צו־נאַכטיקע תפילות, לויבנדיק גאָט פאַר דעם הייליקן טאָג שבת, מיט וועלכן ער האָט מזכה געווען זיין פאָלק ישראל. נאָכן דאַווענען האָט קאַפּל חזן געמאַכט קידוש אויפן באַלעמער פאַר גאַנץ קהל און שמואל שמש האָט געגעבן די אינגלעך צו טרינקען וויין פון גרויסן זילבערנעם קידוש־בעכער. די אינגלעך האָבן זיך שיר נישט צעריסן ביים כאַפּן אַביסל וויין פון קידוש. פאַרשטייט זיך, אַז איך בין געווען ביים זיידנס שמש דער ערשטער צו פאַרזוכן פון בעכער. נאָכדעם איז דער זיידע דורכגעגאַנגען די שול און אַלע יידן האָבן אים מיט שמחה אַנטקעגנגעטראָגן דעם גוט־שבת.

אין בית־דין שטוב איז שוין דער טיש געווען געגרייט. די פיל ליכט אין די זילבערנע לייכטער האָבן געפינקלט. דער בליץ־לאָמפּ האָט העל באַלויכטן די געלע בלעטער אויף די אויסטאַפּעצירטע ווענט. דער וויין אין דעם גלעזערנעם קאַראַפין, די טישטעכלעך אויף די חלות, די זילבערנע לעפל און מעסערס, די בעכערס און בעכערלעך, אַלץ האָט געפינקלט אין די שבת׳דיקע ליכט. פינקלענדיקער פון אַלץ זיינען געווען דער באָבעס אויערינגלעך און שפּילקעס און פּערל און אַלע אַנדערע צירונג, וואָס האָבן געבליצט מיט אַלע פייערן און קאָלירן. דער זיידע האָט געמאַכט קידוש און געגעבן צו טרינקען פון בעכער דער באָבען און אַלע איבעריקע ווייבער פון

שטוב, ביז עטל נעכע דער דינסט. דערנאָך האָב איך אים צוגעטראָגן די שווערע קופּערנע שעפ צו וואַשן די הענט. פאַר דער צייט צווישן קידוש און מאַכן „המוציא", האָט די באָבע דורכגעפירט אַ שטילע פּאַנטאָמינע. קוקנ־דיק אויף די געפלאָכטענע קוילעטשן, האָט זי געוואונקען צו די ווייבער אַרום און מיט אַלע איברים אַרויסגעוויזן איר שמחה, ווען די חלות זיינען געראָטן, און איר צער, ווען די חלות זיינען נישט געראָטן. איך האָב קיינמאָל נישט פאַרשטאַנען דער באָבעס עגמת־נפש איבער די נישט־געראָטענע חלות. פאַר־קערט, איך האָב גאָר געפילט אַ באַזונדערן טעם אין שווערע נישט־געראָטענע חלות. אָבער די באָבע האָט זיך דערפון שטאַרק דאָס האַרץ אָפּגעגעסן. צום גליק, האָט דאָס געטראָפן זעלטן, און די באָבע האָט געקוואָלן פון די גע־ראָטענע קוילעטשן. ווי נאָר דער זיידע האָט געמאַכט די ברכה איבער דעם גרויסן קוילעטש און איינגעטיילט „מוציא'ס" דער באָבען און די איבעריקע ווייבער ביז עטל נעכען דער דינסט, — אַזוי האָבן אַלע ווייבער געמוזט פאַר־לאָזן דעם זיידנס שטוב און אַריינגיין עסן אין קיך. זיי האָבן בלויז אַריינגע־טראָגן עסן פאַרן זיידן, מיר, מיין געשווסטערקינד עליע און פאַר די איבע־ריקע אורחים, וואָס דער זיידע פלעגט כמעט תמיד האָבן ביי זיין טיש. אַט טאַקע צוליב די אורחים האָבן די ווייבער נישט געטאָרט זיצן ביים טיש. דער זיידע האָט שטאַרק אָפּגעהיט, אַז פרעמדע מאַנסבילן זאָלן זיך נישט געפינען ביי איין טיש צוזאַמען מיט פרעמדע ווייבער. די באָבע איז געווען אויסער זיך פון פאַרדרוס, וואָס צוליב בעטלער דאַרף זי און אירע טעכטער און אייניקלעך עסן אין קיך, ווי אַ דינסט. עס האָט איר שוין נישט אַזוי פאַרדראָסן ווען דער זיידע האָט געהאַט בכבוד'יקע אורחים, ווי אַ מחבר, אַ ישיבה־בחור, אַ מגיד אָדער אַ ירושלמי, ווייל זי האָט פאַרשטאַנען, אַז צוליב אַזעלכע לייט מעגן נקבות אַוועקגיין פון טיש. פול מיט פאַרדרוס איז זי געווען, ווען זי האָט געמוזט אַוועקגיין פון טיש צוליב פראָסטע קבצנים, הייזער־גייער, וואָס דער זיידע פלעגט אָפּט מיטברענגען פון שול.

דער זיידע האָט געהאַט אַ טבע אויסצוזוכן די געמיינסטע צווישן די בעטלער, די ערגסטע פאַרזעענישן און קאַליקעס, וואָס קיין באַלעבאָס האָט נישט געהאַט קיין חשק אַהיים צו נעמען, כדי נישט צו פאַרשטערן ווייב און קינדער דעם שבת. די באָבע האָט נישט געקענט קוקן ווי אַט די שמוציקע צעקאָלטענע הייזער־גייער זעצן זיך אַוועק ביים קלאָרן טישטעך, נוצן די זילבערנע לעפל און מעסער, טרינקען פון די זילבערנע בעכערלעך.

כ'זאָל נישט זינדיקן מיט די רייד, — האָט זי געמורמלט אין קיך, — דאָס גאַנצע הקדש האָב איך אין שטוב...

דער זיידע האָט נישט געלאָזט פאַלן קיין קרום וואָרט אויף די קבצנים זיינע.

— עסט, אידן, — האָט ער זיי אונטערגעגעבן חשק, — לאָזט זיך נישט בעטן.

די קבצנים האָבן אפילו נישט אין זינען געהאַט זיך צו לאָזן בעטן. זיי האָבן געריבן מיט אַזאַ בהלה, ווי אויסגעהונגערטע פערד ביי אַ קאַרעטע מיט האָבער. זיי האָבן געפּאַטשט מיט די ליפּן, געריבן מיט די ציין, גע־כליעפּטשעט ביים טרינקען. אין אַלץ האָבן זיי געטונקען די מוציא׳ס חלה: אין דער פיש־יויך, אין דער הינער־יויך, אין ווייַן, אין כריין, אין דער פלוי־מען־יויך. זיי האָבן אָפּגערוימט אַלע קוילעטשן פון טיש, אויסגעגנייגט די טעלערס, אויפגעשאַרט די ברעקלעך פון טישטעך און פון די אייגענע בערד. מיר פלעגט שלאָגן צו דער גאַל פון זייערע שמוציקע הענט, מיט וועלכע זיי האָבן אָנגענומען די קוילעטשן, פון זייערע רויטע אויגן און שמאַטענע מלבושים און פאַרשימלטע ריחות. עס פלעגן מיר נישט באַקומען דער באַבעס געשמאַקע פיש, יויכן און הינער און צימעסן. איבערהויפּט פלעגט מיר פאַרגיין דער אַפּעטיט, ווען טייל פון די אורחים פלעגן נישט נוצן די מעסערס פון טיש, נאָר זייערע אייגענע בעטלערישע קנייפּערלעך, שמוציקע און פאַרראָסטעטע, מיט וועלכע זיי האָבן געריסן שטיקער פון די קוילעטשן. אָבער דערפאַר איז מיר צוגעקומען אַ שטיק געזונט פון זייערע וויסטע העויות און ברומערייען און רייד און מעשות, וואָס זיי האָבן נישט אויפגעהערט צו דערציילן זיך איינער דעם אַנדערן. די פאַנטאַסטישע מעשות און פאַסירונגען האָבן זיי געהאַט צו דערציילן, מעשות פון וועגן, שטעט, באַלעבאַטים און באַ־לעבאָסטעס. מערסטנס האָבן זיי גערעדט וועגן די גוטע און שלעכטע שבתים, וואָס זיי האָבן אין די שטעט, אין וועלכע זיי גייען דורך אין פאַרלויף פון יאָר פון זייערע בעטלערישע מאַרשרוטן.

— תזריע־מצורע אין טורבין האָב איך אַ פעטן, — פלעגט איין בעט־לער באַרימען זיך פאַרן אַנדערן, — מ׳גיט מיר דאָרט פיש און פלייש און פּעטשאַ און ציבעלעס מיט שמאַלץ און אפילו מלוה־מלכה גיט מען מיר, באָרשט מיט קאַרטאָפליעס... כ׳על דיר מיין תזריע־מצורע פאַר קיין צוויי גילדן נישט אַוועקגעבן.

— מיין בחוקותי אין איזשביצע זאָל אַ פייער נעמען, — פלעגט אַ צווייטער בעטלער זיך קלאָגן. — חלה גיט מען בלויז צו דער מוציא, דער־נאָך מוז מען עסן ברויט... קיין שלוש־סעודות גיט מען אינגאַנצן נישט, אַ בראָך זיי אין די געדערעם...

דער זיידע האָט נישט געקענט הערן די וויסטע רייד און קללות ביים שבת׳דיקן טיש, אָבער נישט וועלנדיק פאַרשעמען די בעטלערס, האָט ער זיי געגעבן אָנצוהערעניש, אַז זיי זאָלן אויפהערן.

— עסט, אידן, עסט, — האָט ער זיי געמונטערט, אַזוי אַז זיי זאָלן זיך אָנשטויסן, אַז זיי דאַרפן בלויז עסן און נישט רעדן.

אָבער די בעטלערס האָבן זיך נישט ווינסדיק געמאַכט און געטאָן ביידע זאַכן מיטאַמאָל, געקייט און גערעדט.

די באָבע האָט יעדעס מאָל, וואָס זי האָט אַריינגעטראָגן נייע מאכלים, געכאַפּט אַ בליק אויף דעם זילבער אויפן טיש, נישט זייענדיק זיכער צי די הייזער־גייער וועלן נישט עפּעס אַראָפּלאָזן אין קעשענע אַריין.

איך האָב אָנגעקוואָלן פון אָט די בעטלערישע מעשיות און געשיכטן און די מסחרים, וואָס זיי האָבן געפירט אום שבת. אין הייליקן טאָג האָבן זיי געפירט אַן אויסטויש, גע׳מסחר׳ט מיט צוקער, וואָס זיי פלעגן קריגן פון קאָרגע באַלעבאָסטעס, אָנשטאָט גראָשנס; פאַרקויפט זיך שמאַטעס, אַ פּאָר אַלטע כאַליוועס און נאָך אַזעלכע אַנטיקן. דער זיידע האָט זיי געשטראָפט:

— אידן, נו־אַ, שבת!

אָבער זיי האָבן נישט געהערט און אָנגעהאַלטן זייערע בעטלערישע מסחרים. זיי האָבן אויך נישט געוואָלט אַנטרויען דעם זיידן די פּעק מיט גראָשנס, וואָס זיי האָבן געטראָגן מיט זיך אום שבת. דעם זיידן איז עס געגאַנגען אין לעבן, אַז די קבצנים זאָלן אים געבן צו באַהאַלטן זייערע געלטער איבער שבת, כדי זיי זאָלן נישט טראָגן מיט זיך קיין געלט אין הייליקן טאָג.

— אידן, איך בין, ברוך־השם, אַ בטוח, — פלעגט ער זיי פאַרזיכערן.

— די גאַנצע שטאָט האַלט ביי מיר געלט, צירונג...

דאָס איז קיין באַרימעריי נישט געווען. די גאַנצע שטאָט האָט איינגעלייגט ביים זיידן אין הויז שלוש־געלטער ביי דין־תורות, צירונג פון כלות. דאָס אַלץ איז געלעגן אין אַ גרויסן קופערט, אַ געשמידטן מיט אייזן, אַ געדעקטן מיט פעל און אַ פאַרשלאָסענעם אויף זיבן שלעסער. דער קופערט איז געשטאַנען אין זיידנס שלאָף־שטוב, אַזוי אַז ער זאָל זיין זיכער קעגן אַ גנבה. דער זיידע האָט מבטיח געווען די בעטלערס, אַז אויך זיי מעגן אים אַנטרויען זייערע טאָרבעלעך מיט גראָשנס און פּרוטות ביז איבער שבת. אָבער די בעטלערס האָבן נישט געוואָלט הערן דערפון.

— מיר האָבן גאָרנישט, רבי, — האָבן זיי געזאָגט פינצטערע, פאַרדעכטיקנדיקע, — מיר זאָלן אַזוי לעבן, רבי...

— נו, נו, נישט שווערן, — האָט דער זיידע זיי געבעטן. — אידן טאָרן נישט שווערן... עסט, עסט, אידן...

די אידן האָבן געפאָלגט. מער ווי פּרייטיק־צו־נאַכטס האָבן זיי גע־אַרבעט מעשים ביים טיש שבת אינדערפרי ווען מען האָט דערלאַנגט דעם הייסן פּעטשאַ, באַגלייט מיט חלה און צושלאָגענע געלעכלעך פון אייער, די ציבעלע מיט שמאַלץ, די פיש, די קאַשע מיט יויך, קוגל און קישקע און צימעס און אַלערליי אַנדערע מטעמים. די בעטלערישע בערד האָבן געגלאַנצט פון פעטס. די פרומע קאַץ, וואָס האָט זיך צוגעהערט צום זיידנס זמירות,

האָט אַלעמאָל אויפגעעפנט אַן אויג, אַ וויסטן בליק געטאָן אויף די רוישיקע קבצנים, און ווידער איינגעטוליעט זיך אין איר געזעס לעבן זיידנס פּאָטער־שטול.

ב. י. ביאַלאָסטאָצקי

דער טאָג שבת

דאָס איז געווען גאָר אין אָנהייב, ווען די וועלט איז נאָר וואָס באַשאַפן געוואָרן. זיינען זיך צונויפגעקומען די טעג און זיי האָבן זיך גענומען קריגן צווישן זיך: ווער פון זיי איז דער וויכטיקסטער טאָג, ווער פון זיי איז גרעסער?

האָט געזאָגט דער ערשטער טאָג:

— איך בין גרעסער און וויכטיקער פון אייך אַלעמען, ווייל מיט מיר צוזאַמען, מיטן ערשטן טאָג, איז באַשאַפן געוואָרן טאָג און נאַכט. מיט מיר איז באַשאַפן געוואָרן די ערשטע ליכטיקייט און די פינצטערניש האָט זיך אָפּגעטיילט. ווען ניט איך, וואָלט נאָך אַלץ געווען וויסט. איך, דער ערשטער טאָג.

האָט דער צווייטער טאָג געזאָגט:

— ניין. איך בין דער וויכטיקסטער טאָג אין דער באַשאַפונג פון דער וועלט. וואָרים מיט מיר, מיטן צווייטן טאָג, איז אויסגעשפּרייט געוואָרן דער וואונדערלעכער, בלויער הימל. אָן מיר, אָן דעם הימל, וואָס פאַר אַ פּנים וואָלט די וועלט געהאַט? ערשט ווען ס'איז באַשאַפן געוואָרן דער הימל האָט מען געקענט זען דעם אונטערשייד צווישן טאָג און צווישן נאַכט. איך, דער צווייטער טאָג.

האָט זיך אָפּגערופן דער דריטער טאָג:

— און וואו בין איך? מיטן דריטן טאָג איז געוואָרן די טריקעניש, די ערד. און אויף דער ערד האָבן צום דריטן טאָג גענומען וואַקסן אַלערליי געוויקסן. די ערד האָט גענומען אַרויסגעבן גראָז אוןביימער. אַלץ האָט גענומען גרינען, אַלץ האָט גענומען בליען. איך גאָר בין דעריבער דער וויכטיקסטער טאָג. איך, דער דריטער טאָג.

האָט געזאָגט דער פערטער טאָג:

— וואָס גרייסט איר זיך אַלע אַזוי שטאַרק? איך בין וויכטיקער פון אייך אַלעמען. וואָרעם מיט מיר, אין דעם פערטן טאָג, האָט פון דער הייך גענומען אַראָפּקוקן די ליכטיקע זון בייטאָג. און די שיינע לבנה ביינאַכט. און דער הימל איז פול געוואָרן מיט שטערן. וואָס וואָלט די ערד געטאָן אָן זון? און ווי פינצטער וואָלט געווען די נאַכט אָן אַ לבנה? איך בין דער גרעסטער טאָג. איך, דער פערטער טאָג.

האָט זיך אַריינגעמישט אין קריג דער פינפטער טאָג און געזאָגט:

— איך בין גאָר דער וויכטיקסטער טאָג. מיט מיר, מיט דעם פינפטן טאָג, זיינען באַשאַפן געוואָרן אַלע פייגל, און אַלע מינים פיש. מיינע פייגל טראָגן זיך אונטערן פרייען הימל, איבער דער גאַנצער ערד. מיינע פייגל זינגען און מאַכן פול די גאַנצע וועלט מיט געזאַנג; מיינע פיש פילן אָן די ימ׳ען. איך נאָר בין דער גרעסטער טאָג. איך דער פינפטער טאָג.

האָט זיך אָפּגערופן דער זעקסטער טאָג און געזאָגט:

— דער וויכטיקסטער טאָג — דאָס בין איך. מיין שכן, דער פינפטער טאָג, גרייסט זיך מיט זיינע פייגל און מיט זיינע פיש. אָבער מיט מיר, מיט דעם זעקסטן טאָג, זיינען באַשאַפן געוואָרן אַלע שטאַרקע חיות, אַלע בהמות. און דערנאָך איז מיט מיר, אין דעם זעקסטן טאָג, באַשאַפן געוואָרן דער מענטש, די קרוין פון דער וועלט, דער מענטש וואָס איז באַשאַפן געוואָרן אין גאָטס געשטאַלט. איך בין דער גרעסטער טאָג. איך, דער זעקסטער טאָג.

און ווי די ביי־באַשאַפענע טעג האָבן זיך אַזוי געקריגט, האָט זיך איבער זיי פון הימל אַראָפּגעלאָזט אַ נייער טאָג, דער לעצטער טאָג, דער זיבעטער.

און ווער ביסטו? — האָבן די טעג ביי אים געפרעגט.

— איך בין שבת.

— און וואָס טוסטו?

— גאָרניט — האָט שבת געענטפערט.

די טעג האָבן זיך קוים איינגעהאַלטן פון צו שמייכלען.

— אָבער, זאָג, וואָס איז מיט דיר באַשאַפן געוואָרן אויף דער וועלט?

— מיט מיר איז באַשאַפן געוואָרן די רו.

די טעג האָבן זיך איבערגעקוקט, ניט פאַרשטאַנען וואָס עס מיינט, און געשוויגן.

און דער שבת האָט געזאָגט:

— גאָט האָט אַלץ געענדיקט צום זיבעטן טאָג, און ער האָט גערוט אין דעם זיבעטן טאָג פון זיין גאַנצער אַרבעט, וואָס ער האָט געמאַכט. דורך מיר האָט דער באַשאַפער מיט פרייד געקוקט אויף אַלץ וואָס ער האָט באַשאַפן און ער האָט געבענטשט די גאַנצע ערד. איך בין דער הייליקסטער טאָג. איך, דער זיבעטער טאָג.

האָט זיך אָפּגערופן די זון און אַזוי געזאָגט:

— אויב גאָרניט טאָן, דאַן דאַרף איך אויפהערן צו שיינען אויפן זיבעטן טאָג.

האָט געזאָגט שבת אַזוי צו זאָגן:

— דו, זון, מוזסט שיינען אָן אויפהער. ווען די זון זאָל אויף איין טאָג זיך אויסלעשן, דאַן קען חרוב ווערן די וועלט. און גאָטס באַשאַף טאָר ניט חרוב ווערן. די וועלט מוז זיין אייביק. די זון מוז אייביק שיינען.

האָט געזאָגט די ערד:

אויב רו איז אַ גרויסע זאַך, דאַן דאַרף איך אויפהערן אַרויסצוגעבן מיינע שפּראָצונגען אין דעם זיבעטן טאָג.

האָט דער שבת געענטפערט און געזאָגט:

— אויך דו, ערד, מוזסט ניט אויפהערן לעבן, און אָן אויפהער אַרויס־געבן דיין גראָז און אַלע פלאַנצן. די וועלט טאָר ניט חרוב ווערן. גאָטס באַשאַף מוז לעבן אייביק.

— און דו? — האָבן אַלע טעג געפרעגט.

— איך — האָט דער שבת געזאָגט — איך בין די הייליקע רו. רוען דאַרף דער מענטש, וואָס באַאַרבעט די ערד. רוען דאַרף דער שקלאַף און דער קנעכט. רוען דאַרף דער אָקס, וואָס ציט דעם אַקעראייזן. דאָס איז שבת. און אַז דער מענטש וועט רוען און זיך אָפּוואַשן פון שטויב, וועט פאַר אים די זון נאָך ליכטיקער ווערן, און נאָך הייליקער וועט ווערן די גאַנצע וועלט. פון איין עק וועלט ביז דעם צווייטן וועט זיך טראָגן אַ הייליק געזאַנג. דורך מיר וועט אַמאָל אויך קומען די רו פאַר אַלע וואָס ליידן, די רו פאַר אַלעמען אויף דער גרויסער וועלט!

און ווען שבת האָט געענדיקט זיינע רייד, האָט זיך דערהערט אַ קול פון הימל:

— שבת — דער זיבעטער טאָג. אַלע טעג זיינען הייליק, אָבער שבת איז דער הייליקסטער. דער טאָג פון רו!

דאַן האָבן אַלע טעג אַרומגערינגלט דעם שבת, האָבן זיך גענומען פאַר די הענט, און גענומען טאַנצן, און זינגען דאָס געזאַנג פון שבת.

י. מעצקער

תנאים

דער שבת׳דיקער ווינטער־טאָג האָט ווי אַ לאַנגער גענעץ זיך אויס־געצויגן ביי דער סרולעכע אין שענק און איז אין דער צוגעפּאַלענער טונקל־קייט ביסלעכוויז פאַרלוירן געוואָרן. די סרולעכע איז דעם גאַנצן נאָכמיטאָג געזעסן אין אַלקער אויף דער וואַרעמער קיך־פּליטע און מיט אַ פינגער פּאַוואָליע אַרומגעפירט איבער די שורות פון טייטש־חומש.

— „און דינה איז אַרויסגעגאַנגען זען די טעכטער פון דעם לאַנד האָט זי שכם, דער זון פון חמור, דערזען און ער האָט זי גענומען און איז געלעגן מיט איר און האָט זי געפייניקט״ — האָט זיך איר שלעפעריק קול געטראָגן איבער דער שטילקייט פון שטוב, פונקט ווי דאָס זשומען פון אַ גרויסער פליג, וואָס איז אַריינגעפאַלן אין געדיכטן שפּינוועב. די קליינע אותיות זיינען

אַלע מאָל ווי אין אַ געדיכטן נעפּל אַריינגעשוואומען און אַלע מאָל איז איר קאָפּ מיט אַ שווער שנאָרכן אַראָפּגעפאַלן אויף איר הויכן בוזעם.

יעדעס מאָל וואָס זי האָט זיך אויפגעכאַפּט האָט זי אַראָפּגענומען די ברילן פון איר גראָבער נאָז און זיי אויסגעווישט מיטן פאַרטעך. זי האָט מיטן אויג דורך זיי געקוקט אויף דער פריש געקאַלעכטער סטעליע און זיך אָנגעהויבן דערמאָנען וואו זי האַלט מיטן לייענען.

נאָכן איבערלייענען די סדרה האָט זי דורך דער אָפענער אַלקער־טיר אַריבערגעקוקט צום שענק־טיש, וואו ס׳זיינען געשטאַנען פלעשלעך, קוואַטירלעך און גלעזלעך.

— האַלאַבעץ פון דער מיל אַכט־און־צוואַנציק גראַצער, באַראָן פון הינטערן באַרג אַ האַלבן ראַניש, — האָט זי פאַר זיך איבערגעחזר׳ט דאָס שבת׳דיקע לייזונג אויף באַרג, כדי זי זאָל געדענקען וואָס מען דאַרף נאָך ליכט־אַנצינדן פאַרשרייבן אין בוך. זי האָט געקוקט אויף דעם ריינעם געלזאַמדיקן דיל, אויף די אָנגעשמאַלצענע טשאָלנט־טעפּ אונטער דער באַנק און געטראַכט פון די מחותנים, וואָס קומען אויף דער פולער וואָך שרייבן תנאים. זי האָט ביי זיך געהאַט אָפּגעמאַכט ניט אויף לאַנג אָפּצולייגן די חתונה, כאָטש חנה איז ביי איר אַ בת יחידה און זי איז ערשט זיבעצן יאָר אַלט. און זאָל זי נאָר זען פאַרזאָרגט איר טאָכטער וועט זי אָנהייבן טראַכטן וועגן זיך אַליין. בער דער שדכן איז טאַקע ניט אומגערעכט, מיט דעם וואָס ער טענה׳ט צו איר, אַז עס איז צו פרי ביי עטלעכע־און־פערציק יאָר צו פאַרבלייבן אַן אַלמנה שוין אויפן גאַנצן לעבן.

חנה, אַ הויכע, אַ ברייטע, מיט אַ שוואַרצן קאָפּ האָר און מיט שוואַרצע אויגן, ס׳פּנים אירס קיילעכדיק און באַחנ׳ט מיט גריבלעך אין די באַקן, האָט יענעם שבת נאָכמיטאָג אַרומגעשפּאַצירט מיט אירער אַ חברטע הינטערן דאָרף ביי דער מיל, און איר דערציילט וועגן חתן, וואָס דאַרף צו איר היינט קומען.

באַקענט האָט זיך חנה מיט איר חתן ערשט מיט עטלעכע חדשים צוריק ווען ער האָט פאַרנדיק פון יאַריד אָפּגעטראָטן ביי זיי אין שטוב נאָך אַ טרונק וואַסער. בשעת׳ן טרינקען האָט ער דעמאָלט אַרויסגעקוקט צו איר פון דער בלאָער קוואַרט מיט איין אויג. ער איז דערנאָך אויף דער צווייטער וואָך ווידער געווען ביי זיי אין דאָרף. ער איז איר דעמאָלט אַנטקעגן געקומען ווען זי איז געגאַנגען פון דער קערניצע מיט אַ קאַן וואַסער און ער האָט זי כלומרשט גענומען אויספרעגן וועגן זייערן אַ שכנס אַ קו, וואָס ער האָט געהאַלטן אין קויפן. ימים־טובים־צייט האָט ער אונטערגעשיקט צו איר מאַמען בער דעם שדכן.

— ער האָט געלאָזט וויסן דער מאַמען, אַז ער וועט מיך נעמען ווי איך שטיי און גיי. ער האָט געזאָגט דעם שדכן, אַז ער האָט זיך אין מיר איינ־

געליבט אין דער ערשטער מינוט, וואָס ער האָט מיך דערזען, — האָט חנה געלאַכט מיט אַ מויל געזונטע ציין און זיך געטוליעט צו איר חברטע.

— און דו ווי אַ קאַץ פּוטער, — האָט איר חברטע, אַ דריבנע מיידל, מיט ברענענדיקע אייגלעך, זי געטוליעט צו זיך.

— ער איז אַ שיינער, שענער פון דעם לערער, וואָס איז ביי אונדז געוועזן פאַראיאָרן ווינטער. ער איז אַ שטאַרקער, אַ ברוינלעכער מיט בלאָנדע האָר אַזעלכע ווי ביי אַנדרעיען — האָט חנה ווי ניט אוממיסטן זיך אַרויס־געכאַפּט מיט דעם פאַרגלייך.

עס איז גוט געוועזן די צוויי מיידלעך אויף דעם שבת׳דיקן שפּאַציר. דער שניי האָט ווי אַ פּידעלע געשפּילט אונטער זייערע פיס. דער ווייסער דרויסן האָט אַזוי וואונדערלעך געבלענדט פּאַר זייערע אויגן און אויסגעזען אַזוי מנוחה׳דיק, אַזוי אַנדערש ווי אין די גרויע וואָכנטעג. עס איז די אויס־געוואַשענע און אויסגעפּוצטע דאָרפישע קינדער געווען אַזוי ליב די רו פון דעם שבת׳דיקן טאָג אויף וועלכן זיי האָבן אַ גאַנצע וואָך געוואַרט און זיי האָבן זיך צעשיידט ערשט ווען די נאַכט האָט ווי אַ בלאָע דעק זיך גענומען אויסשפּרייטן איבער דער ווייסקייט. חנה איז מיט גיכע טריט געגאַנגען אַהיים מיט אַ סטעזשקע איבערן פאַרפרוירענעם טייך. פויערים האָבן דאָרטן ביי אויסגעהאַקטע פּאָלאָנקעס געפּאָיעט פערד און בהמות. הונגעריקע פייגל האָבן פון דער הייך זיך אַראָפּגעלאָזט אויפן אייז. זיי האָבן אַרויסגעפּיקט עט־לעכע איינגעפרוירענע קערנדלעך און אַוועקגעפלויגן. חנה האָט זיי נאָכגע־קוקט ביז זיי זיינען פאַרלוירן געוואָרן אין דער ווייס־בלאָער ווייטקייט. אירע אויגן האָבן דערנאָך אַרומגעבלאָנדזשעט איבער די ווייסע פעלדער. עס איז פאַרגעקומען, אַז אַ קלאָר פוכן איבערבעט האָט איינגעדעקט די גאַנצע וועלט און אַז אונטער דעם איבערבעט ציטערט די זעלבע וואַרעמקייט, וואָס ביי איר אין האַרצן.

זי האָט געטראַכט וועגן איר חתן און אין געדאַנק זיך געוואָלט פאַרשטעלן ווי ער וועט היינט ביינאַכט אויסזען. אָבער אַנדרעי האָט זיך אַלע מאָל אַריינ־געפּלאָנטערט אין אירע געדאַנקען און זי צעמישט.

אַנדרעיען האָט חנה געקענט פון קינדוויַיז אָן. ער איז אָבער ערשט פאַראיאָרן זומער ווי אַרויסגעוואַקסן פאַר אירע אויגן, מיט זיין ברוינלעך־רויט פּנים, מיט די שיינע בלאָנדע וואָנצעלעך און מיט דער האַרמאָניע אין מויל. זי איז דעמאָלט נאָך קיין פולע זעכצן יאָר ניט אַלט געווען. זי איז אָבער יענעם זומער ווי אין איינע עטלעכע וואָכן אויסגעוואַקסן אַ גרויסע. אַנדרעי איז יעדן טאָג געקומען אין שענק אַריין טרינקען און ער האָט געהאַלטן אין איין קוקן אויף איר. איר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דאָס קומט ער יעדן טאָג זען ווי אירע בריסטן וואַקסן, ווי זיי שפּאַרן אַרויס פון דער ענגער בלוזע. זי האָט איינמאָל פאַרגנב׳עטערהייט אויף אים אַ קוק געטאָן.

קוים האָט זי זיך אָבער באַגעגנט מיט זיינע אויגן האָט אַ שטאַרקע היץ איר אַ שלאָג געטאָן אין פנים און זי איז אַ צעטומלטע אַנטלאָפן אין דער אַנדערער שטוב אַריין. עס האָט זי געצויגן צו דעם שגץ, זי האָט אָבער פאַר אים עפּעס מורא געהאַט און זי האָט אים שטענדיק אויסגעווייכט.

איינמאָל, אין אַ זומערדיקן פאַרנאַכט, איז אַנדרעי פּלוצלינג ווי אויס־געוואַקסן לעבן איר אין גאָרטן.

— איך קוק זיכער אויס ווי אַ שד, וואָס דו האָסט אַזוי מורא פאַר מיר, — האָט ער אַרויסגענומען די האַרמאָניע פון זיין מויל און זיך צו איר צו־געלאָזט. חנה האָט דערפילט אַ שטאַרקע וואַרעמקייט אין פנים און זי איז געבליבן שטיין, אַ שמייכלענדיקע, אַ הילפלאָזע.

— דו ביסט די שענסטע פון אַלע. זאָל איך שוין פּגר'ן, טאָמער זאָג איך אַ ליגן, — האָט ער געגרעדט צו איר און זי אַריינגענומען אין זיינע שטאַרקע אָרעמס.

חנה האָט דערפילט זיין אָטעם אויף איר פנים און אַ הויך, ווי דינער טוי, האָט זיך געלייגט אויף איר שטערן און אויף אירע צעפלאַמטע באַקן. עס האָט זיך איר אויסגעוויזן, אַז די ערד טרייסלט זיך אונטער אירע פיס, אַז אָט־אָט פאַלט זי אום. פּלוצלינג האָט עפּעס אַ געדאַנק אַ פּיק געטאָן אין איר מוח:

— מלכה, פון שכנישן דאָרף, האָט זיך צוליב אַ שגץ געשמד'ט און איר מאַמע איז דערנאָך פון ווייטיק און בושה געשטאָרבן. — פון דעם געדאַנק האָט איר גאַנץ לייב אַ ציטער געטאָן. זי האָט באַלד ווי אַ פויגל זיך אַ ריס געטאָן פון אים און אַנטלאָפן. מער איז זי שוין קיינמאָל ניט איבערגעבליבן מיט אים אַליין.

דער שבת איז שוין געווען פון יענער זייט דאָרף ווען חנה איז אַהיימ־געקומען. זי איז אַריין אין שטוב מיט אַ פּראָסט, וואָס איז זיך ביי דער טיר צעגאַנגען אין אַ געדיכטער פאַרע.

— מאַמע, דער הימל איז שוין פול מיט שטערן. מ'מעג שוין אָנצינדן ליכט, — האָט זי אַריינגערעדט אין דער פינצטער.

— שוין דאָ שטערן זאָגסטו? — האָט די סרולעכע זיך אויפגעכאַפּט פון אירע געדאַנקען און איז אַראָפּ פון דער אייזערנער פּליטע. זי האָט זיך גענומען אַרומשאַרן איבער דער שטוב אין ניט צוגעשנורעוועטע שיך און מיט אַ האַרציקן ווייכן קול אַרויסבאַגלייט דעם שבת פון הויז מיט „גאָט פון אַברהם".

עס איז באַלד ליכטיק געוואָרן אין שטוב און חנה, אַ פאַרפלאַמטע פון פּראָסט, האָט זיך גענומען צו דער אַרבעט. זי האָט געבראַכט וואַסער, אַריינגעטראָגן עטלעכע ברעם האָלץ, אויסגעמאָלקן די קו און צוגעראַמט די שטוב.

שבת־צו־נאַכטס איז דער שענק תמיד פול געווען מיט גוים. יעדער איינער וואָס איז געגאַנגען פון דער אַרבעט, צי פון פּאָלוואַרעק, צי פון וואַלד, מיטן וואַכנלוין אין קעשענע איז אַפּגעטראָטן אין שענק נאָך אַ טרונק בראָנפן. די פּאַרובקעס האָבן צוליבן זונטיק אויסגעגלאַנצט זייערע שטיוול, אָנגעשמירט די האָר מיט פעט און האָבן אַלע מיטאַמאָל זיך אַריינגעשפּאַרט אין שענק.

— אַ פּראַסט, אַזש די קליאַמקע קלעפּט צו די הענט, — האָט דער „עלטסטער" פון די פּאַרובקעס, אַ הויכער שגץ מיט אויסגעשטשערבעטע גרויסע ציין, זיך צוגעלאָזט צו דער סרולעכע, וואָס איז געשטאַנען ביי דער קיך און אויפגעוואַרעמט ס'עסן פאַר די מחותנים.

— דו ביסט דאָך אַ גוטער, זע זשע, אַז חברה זאָל זיך היינט פּאַרפּרי צעגיין און ניט אָפּקלעפּן די סטעליע מיט שטיקלעך ציגאַרן. דיך וועלן זיי פּאָלגן. עס קומען היינט געסט צו אונדז. זעסט? — האָט די סרולעכע צו אים גערעדט און אים אָנגעוויזן אויפן שמעקנדיקן געבראָטנס.

— אפשר אַ חתן צו חנה'קען? — האָט ער אַ נייגיריקער זיך נאָכגעפרעגט.

— האָסט געטראָפן. מאָרגן וועל איך אַלעמען געבן אויסצוטרינקען — האָט די סרולעכע געענטפערט.

— אַ קאַוואַליער קומט היינט צו חנה'קען, — האָט דער „עלטסטער" אויסגעשריגן צו די שקצים. די יונגען האָבן פריילעכע אויפגענומען די נייעס, געזאָגט חכמות און געוואונקען צו חנהן.

— היינט טאַרסטו ניט אָפּנאַרן. גיס אָן ריינעם ביינציקער און גיב אַ מאָס מיט אַ ווערך, האָבן די שקצים געהאַלטן די געצעכעוועטע בלאָע קוואַטירלעך. חנה האָט אַ שווייגנדיקע זיי אָנגעפילט און צו אַלעמען שעמעוודיק געשמייכלט. די שקצים האָבן דערנאָך צעוואַרעמטע פון בראָנפן זיך אויסגעזעצט אויף די צוויי לאַנגע טישן און גענומען איינחזר'ן אַ ניי ליד.

— דו באָס, דו סאָפּראַנאָ און דו אַנדרעי האַלט אונטער מיט דער האַרמאָניע, — האָט דער „עלטסטער" יעדן איינעם זיינס צוגעטיילט. אַליין האָט ער ווי אַ קאַפּעלמייסטער זיך אַוועקגעשטעלט און אָנגעהויבן: — זאָג איך, אָ־יאָ, אָ־יאָ.

פון אַנדרעיען האָט מען דעם גאַנצן אָוונט קיין וואָרט ניט געהערט. ער איז זיך געזעסן אין אַ ווינקל און אין אַ שטילן טאָן געשפּילט אויף דער האַרמאָניע. אַלע מאָל האָט ער פון דער זייט אַ קוק געטאָן אויף חנהן און אַלע מאָל אַריינגעגאָסן אַ גלעזל. ערשט ווען ער איז שוין געווען גוט שיכור און די האַרמאָניע איז אים אַרויסגעפאַלן פון מויל האָט ער געלאָזט הערן זיין קול.

— אַ מלחמה וועט דאָ נאָך היינט זיין, אַז ניט זאָל מיך שוין אַ שלאַק טרעפן. חברה, לאָמיר ניט לאָזן חנה'קען אָפּגעבן פאַר אַ פרעמדן. איך וויל מיט איר חתונה האָבן, נעמען שלוב מיט איר ביים גלח, צי ביים ראַבין, אַז

ניט זאָל מיך שוין אַ דונער דערשלאָגן. וויל זי מיך ניט זאָל זי אויסקלייבן אַן אַנדערן. געגנוג יונגען ביי אונדז. אַ מלחמה וועט דאָ זיין.

די שקצים האָבן האַלב־שיכורע געלאַכט און איינגעשטילט אַנדרעיען. חנה איז צעטומלט געוואָרן און זיך אַוועקגעדרייט פון שענק־טיש.

ס׳האָט זיך דערהערט אַ קלינגען פון גלעקלעך און אַ פּאַרשקען פון פערד. באַלד האָט זיך געעפנט די טיר און עס זיינען אַריינגעקומען עטלעכע אידן מיט ווייסן פראָסט אויף זייערע בערד און אויף זייערע באַראַנאָווע פוטערס און אַ פּאָר אַנגעפּעלצטע פרויען. די שקצים זיינען שטיל געבליבן און אויסגעניכטערטע געקוקט אויף די פרעמדע מענטשן, אויף חנה׳ס חתן, וואָס איז דער לעצטער אַריין אין שטוב. עטלעכע פון די שקצים האָבן זיך אַרויסגערוקט פון שענק און די איבעריקע האָבן זיך פאַרקליבן אין אַ ווינקל און אויפסניי גענומען טרינקען. זיי האָבן מיט גרויס נייגעריקייט דורך דער אָפענער טיר אַריינגעקוקט אין דער אַנדערער שטוב און באַטראַכט די אידן, וואָס האָבן זיך אויסגעזעצט אַרום טיש, געטרונקען טיי און געלאָסן צווישן זיך גערעדט. זיי האָבן צוגעקוקט ווי איין איד, מיט אַ לאַנגער גרויער באָרד, האָט עפּעס געשריבן אויף אַ ווייסן בויגן פּאַפּיר מיט אַ גענדזענער פעדער און ווי דער חתן, אַן אויסגעפּוצטער, ברייטפּלייציקער יונג, האָט זיך געדרייט אַרום חנהן.

אַנדרעי האָט ניט אויפגעהערט פּלוטן מיט דער צונג און די שקצים, וואָס זיינען געזעסן אַרום אים, האָבן אים אַלע מאָל איינגעשטילט. ער האָט געהאַלטן אין איין טרינקען ביז ער איז ווי אַ הורג אַוועקגעפאַלן אויף דער באַנק.

ערשט ווען ס׳האָט עפּעס אַ שטאַרקן הילך געטאָן, האָט ער אויפגע־הויבן דעם קאָפּ און אויפגעריסן די אויגן. ער האָט געקוקט אויף די ווייסע שטיקלעך פּאַרצעליי, וואָס זיינען זיך צעפלויגן איבערן גאַנצן דיל, און ער האָט געגלאָצט אויף חנהן וועלכע האָט זיך געקושט מיט עטלעכע פון די פרעמדע מענטשן.

— מזל־טוב! מזל־טוב! — האָבן די אויסרופן פון די מענטשן אים געוועקט.

— חנה׳קע, — האָט ער אַ וויינענדיקער אין דער שטיל ווי צו זיך אַליין גערעדט. ער האָט דערנאָך געפּרואווט זיך אויפצושטעלן און צוויי שקצים האָבן אים גענומען אונטער די אָרעמס און אים אַרויסגעפירט פון שענק. אַנדרעי האָט זיך אָבער פון דער שוועל געריסן אויף צוריק און אַ שיכורער געזעווט:

— לאָזט ניט חברה זי אָפּגעבן פאַר אַ פרעמדן. לאָזט ניט. אַ מלחמה וועט דאָ היינט זיין, אַ מלחמה.

ש״י עגנון

1.

ר׳ יודל און אַלץ וואָס מיט אים איז זיך פאַרלאָפן

(פון דעם ראָמאַן „הכנסת כלה״)

יענער טאָג איז געווען דאָנערשטיק און ר׳ יודל האָט געוואָלט דאָרט האַלטן שבת, ווייל אַזוי פלעגט ער זיך זיין נוהג אויף אַלע זיינע נסיעות, פון דאָנערשטיק ביז אויף מאָרגן נאָך שבת, צו זיצן אויף אַן אָרט, כדי מוסיף צו זיין פון דער וואָך צום שבת. נאָר מחמת ער האָט ניט געפונען קיין פלאַץ וואו צו גיין טבילה לכבוד שבת — האָט ער זיך אויפגעהויבן און געגאַנגען פאָרן צו אַן אַנדער מקום. אַן אַנדערער אויף ר׳ יודלס אָרט וואָלט געזאָגט, אַז ס׳איז ניטאָ קיין מקוה — טובל׳ט מען זיך ניט, אָבער ר׳ יודל האָט אַזוי ניט געזאָגט. ר׳ יודל האָט געזאָגט, אַז צוליב אַ מקוה פרייטיק פאַרנאַכט לוינט זיך צו גיין כמה מיילן. און מיט איינעם אַ צדיק האָט געטראָפן אַ מעשה, אַז ער איז אַריינגעפאַלן אין אַ געוויסן פלאַץ, וואו ס׳איז קיין מקוה ניט געווען, האָט ער זיך אויפגעשטעלט, פאַרקויפט זיין חלק לעולם הבא און אוועקגעגעבן דאָס געלט אויף צו בויען אַ מקוה. בקיצור הדבר, זיי זיינען אַרויסגעפאָרן פון קוזשאַן און זיך געלאָזט פאָרן צו דער קהילה־קדישא פון ראָהאַטין. אויפן וועג, פאַרנדיק, האָבן זיי געטראָפן איינעם אַ זקן, וואָס איז געשטאַנען אונטער אַ באַרג. זאָגט ר׳ יודל: לאָמיר צופאָרן נעענטער צו אים, אפשר וועט ער פאָרן מיט אונדז אין שטאָט אַריין. זיי קומען צו נאָענט צו אים — זעען זיי, ער שטייט און גראָבט אין ליים. פרעגט ר׳ יודל ביים אַלטן: איך בעט אייך, זיידע, וואָס טוט איר דאָ? זאָגט ער צו אים: איך גראָב אין ליים. זאָגט ער צו אים: נאָך וואָס באַדאַרפט איר ליים? ענטפערט ער אים: אויסצושמירן די ערד פון שטוב לכבוד שבת. זאָגט ער צו אים: קענטיק, אַז איר האָט אַ סך שטיבער, זיידע. זאָגט ער צו אים: דאָס פונוואַנען דרינג־סטו? זאָגט ער צו אים, מחמת דער זאַק אייערער איז אַ גרויסער זאַק. זאָגט ער צו אים: איך ברענג דעם זאַק אין שטאָט אַריין און אידישע טעכטער שמירן אויס מיט דעם די פאָדלאָגעס און גיבן מיר פאַר מיין שכר־טרחא אַביסל ראַזשינקע־ווייַן, ליכט און חלה. זאָגט ער צו אים: לייגט אַרויף אייער זאַק אויפן וואָגן וועט איר פאָרן מיט אונדז אין שטאָט אַריין. זאָגט ער: חס־ושלום! זאָגט ער אים: פאַרוואָס? ענטפערט ער: איך האָב אַ מצוה ביי מיר אין האַנט — זאָל איך זי אוועקגעבן די פערד? האָט ר׳ יודל פאַרשטאַנען, אַז דער דאָזיקער אַלטער איז אַ צדיק־תמים און ער האָט פאַרשטאַנען, אַז פון אים קען מען זיך אָפּלערנען די דרכים פון פשוט׳ער חסידות און ער האָט באַגערט מיט אים צו שמועסן. זאָגט ער צו אים: ווער זענט איר, וואָס איר גראָבט ליים און האָט אַזעלכע פיינע מנהגים? זאָגט ער צו אים: וואָרט

אויף מיר, ביז איכ׳ל צוריקקומען און מירן מקבל־שבת זיין ביי מיר. האָט דער אַלטער גענומען דעם זאַק אויף די פּלייצעס און איז אַוועק, און ר׳ יחיאל איז געבליבן וואַרטן אויף אים מתוך שמחה. זאָגט דער בעל־עגלה צום חסיד: מילא, שבת וועלן מיר פון הונגער ניט שטאַרבן, מחמת מיר האָבן אַביסל צידה־לדרך. אָבער, אַז מירן דאַרפן געבן דערפון אַ חלק דעם אַלטן אויך, וואָס האָט אַ פּנים פון אַ מת־מצוה, בין איך מסופק, צי מירן קענען מקיים זיין די מצוה פון מלווה־מלכה, ווי ס׳געהער צו זיין. זאָגט ר׳ יודל צו אים: אַי, רב נטע, ווען דו געפינסט אַן אוצר פון גאָלד און זילבער, דימענטן און פּערל, — וואָלסטו אויך געקלערט מכוח דער אַכילה? דו וואָלסט אַוודאי זיך אויפגעשטעלט און צונויפגעקליבן די אויסגעדוכטע קנינים. זאָל איך, וואָס האָב געפונען אינעם דאָזיקן אַלטן אַן אוצר פון יראת־שמים — אים אַוועק־וואַרפן און זיך דאגה׳ן פאַר דער קישקע? זיינען נטע׳ס טענות תיכף אַנט־שוויגן געוואָרן און ער האָט גענומען לאַכן מיט אַלע כוחות, ער האָט זיך אַזש געקייקלט אין וואָגן פאַר גרויס געלעכטער; דאָס געלעכטער האָט אים געקוואָלן פון די געדערים זיינע, אַזש דער בויך האָט זיך אים געטרייסלט, זיך אָנגעשלאָגן אָן וואָגן, ביז דער וואָגן האָט זיך גענומען רירן פון פּלאַץ. און נטע שרייט: געוואַלט, אידן, כ׳האָב שוין קיין כוח ניט צו לאַכן! אַביסל שפּעטער האָט זיך דער אַלטער אומגעקערט פון שטאָט און דער זאַק איז פול ווי געווען, שוין ניט מיט ליים און בלאָטע — נייערט מיט מאַכלים און מיט ליכט און ער זאָגט: איצט, מיינע ליבע אידן, וועלן מיר גיין צו אונדזער דירה. און אַ גרויסער מיין איז פאַראַן אין די רייד פונעם דאָזיקן אַלטן, וואָס ס׳איז כדאַי זיי צו באַנעמען. היינו: ער האָט געזאָגט צו אונדזער דירה און ניט צו אונדזער הויז, וואָרים באמת, די דירה אין וועלכער אַ מענטש פאַרברענגט זיינע טעג און יאָרן אינעם עולם־השקר — איז דאָס זיין הויז דען? און אַזוי ריידנדיק האָט ער אָנגענומען די פערד פאַר די לייצעס און זיי זיינען געלאָפן, ניט ווי פערד וואָס לויפן אויף דער ערד, נייערט, ווי פויגלען וואָס פליען אין דער לופטן, ביז זיי זיינען געקומען צופליען אין אַ געדיכטן וואַלד און געבליבן שטיין. איז דער אַלטער אַרונטער פון וואָגן און געזאָגט: דאָ. און ווי נשתומם נטע און ר׳ יודל זיינען געוואָרן. אָט זאָגט ער דאָ, און אַפילו קיין צורה פון קיין ישוב איז דאָ ניטאָ. דער אַלטער האָט אויפגעהויבן זיין קאָפּ צום הימל, זיך איינגעקוקט און געזאָגט: אין דער ישיבה של מעלה האַלט מען שוין ביי קבלת־שבת. קומט לאָמיר זיך טובל זיין לכבוד־שבת! איז ר׳ יודל נאָכגעגאַנגען דעם אַלטן און אַריין מיט אים אין אַ פּרילאָנקע־וואַסער און דער אַלטער האָט זיך אונטערגעטונקט תתק״ל מאָל, ווי די צאָל פון אָדם־הראשונס יאָרן, זיך אָנגעטאָן אין שבת׳דיקע בגדים, זיך אויסגעגלייכט און געוואָרן מיט אַ קאָפּ העכער. תיכף האָט זיך באַוויזן אַ מין ביידל, וואָס איז געשטאַנען אונטער אַ בוים. וואָס זאָל איך זאָגן און וואָס זאָל איך ריידן?

איןביידל איז געשטאַנען אַ פולער טיש און דער טיש איז געווען געדעקט מיט אַ טישטעך און אַ סך ליכט האָבן דאָרט געברענט און אַן אַלטעטשקע איז געשטאַנען אַנגעבויגן און געבענטשט ליכט. און ווען די אַלטעטשקע האָט דער־זען די אורחים, האָט זי זיי אויפגענומען מיט גרויס שמחה און געזאָגט צו זיי: ברוכים הבאים! און בשעת'ן ריידן, האָט זי געהאַלטן אַ טיכל אין די הענט פאַרן מויל, כדי זיי זאָלן חלילה ניט נכשל ווערן דורכן „קול־באשה", מחמת איר קול איז געווען זייער אַ זיס קול, ווי מיר געפינען ביי מרים־הנביאה, אַז מרים האָט גענומען די פויק ווען זי האָט געזאָגט שירה. דער אַלטער האָט גענומען אַ גרויסן פאַרמעטענעם סידור, גע'כתיבה'ט מיט אַ פיינעם כתב, מקבל־שבת געווען מיט זיסע ניגונים און געמאַכט קידוש אויף ראָ־זשינקע־וויין; און קידוש האָט ער געמאַכט ווען ס'איז נאָך גרויסער טאָג געווען און די זון איז געקומען און זיך איינגעקוקט אין זיין כוס. אויך זיי האָבן געמאַכט קידוש אויף וויין און געמאַכט המוציא אויף חלות, און אַפילו די אַלטעטשקע האָט אויך געמאַכט המוציא אויף „לחם־משנה". און דער טיש איז פול געווען מיט כל־מיני פירות, בעבלעך און גרינסן און געפילטע העל־זלעך און פלאָמען־יויך, וואָס האָט געהאַט אַ טעם פון יין־המשומר.

נאָכן עסן, האָט זיך דער אַלטער אויסגעבעט ביים טיש. זי האָט געלייענט די סדרה פון „צאינה וראינה" און ער האָט געזאָגט דעם תיקון־שבת אַ גאַנצע נאַכט, מחמת דורך די נעכט פון שבת איז ער כלל ניט געשלאָפן. אַ משל צו אַ מענטשן, ווען מ'האָט געמאַכט אויף איין טאָג אַ מלך, איז ער אויך דורך דער נאַכט פון יענעם טאָג ניט געשלאָפן. זאָגט מען צו אים: אדוני מלך! פאַרוואָס שלאָפסטו ניט? ענטפערט ער: מ'האָט מיך געמאַכט מלך אויף איין טאָג, וויל איך אַפילו קיין איינציקע שעה פון מיין מלכות ניט פאַרשלאָפן. און דער נמשל לאָזט זיך באַנעמען: שבת איז אַ דוגמא פון מלוכה, וואָס גאָט־ברוך־הוא מאַכט אַ אידן פאַר אַ מלך אויף איין טאָג אין דער וואָך. און אַ גרויסן מנהג האָט ער געהאַט, שבת ניט צו ריידן אויף קיין אַנדער לשון, ווי נאָר אויף לשון־קודש, מחמת שבת איז אַ דוגמא פון גאולה — איז דאָך ניט שייך צו ריידן אויף אַן אַנדער לשון. און אַז דער טאָג איז ליכטיק געוואָרן איז ער געגאַנגען און זיך געטובל'ט און געדאַוונט מיט אַ זיסן ניגון און געזונגען די תפילה פון „נשמת כל חי" מיט גרויס שמחה. ברידער און פריינט מיינע, הייליקע ליבע אידן, אַוודאי דאַרף אַ איד זיך פרייען אַ גרויס שמחה, ווען ער זאָגט דאָס דאָזיקע גרויסע לויב און אוודאי און אַוודאי אין די ווערטער: „מיר האָבן ניט קיין אַנדער מלך נאָר דיך", וויבאַלד ער האָט זוכה געווען צו זיין אונטער זיין מלכות, זאָל זיין געבענטשט. און איצט קענט איר שוין אַליין פאַרשטיין מיט וואָס פאַר אַ שמחה דער דאָזיקער אַלטעטשקער איז געשטאַנען און געדאַוונט. ברידער און פריינט, אויב מיר זאָלן ווען באַשרייבן אַלע חנ'ען פון דעם דאָזיקן שבת, וואָלטן

אַלע פעלן פון אַלע הירשן פון די וועלדער ניט געסטייעט. און דאָס אַלץ איז נאָך געווען אַ ליאַדע קלייניקייט לגבי דער דריטער סעודה, ווען דער אַלטער איז געזעסן, דער קאָפּ אַראָפּגעלאָזן אויף די אָרעמס און געענטפערט אָמן אויפן קדיש דרבנן, וואָס זרובבל בן שאלתיאל האָט געזאָגט אין דער ישיבה של מעלה נאָך דער דרשה פון משה רבנו עליו השלום אויף דער סדרה פון דער וואָך.

2.

אין איינעם אַ שבת

(פון דער נאָוועלע „הגדה")

ניטאָ קיין שענערער שניי, ווי דער שניי וואָס פאַלט מוצאי־שבת. צו וואָס איז דער דאָזיקער שניי געגליכן? צו די פעדערן פון די פליגלען פון מלאכים. באַליבט זיינען אידן, וואָס אַפילו מלאָכים שפּרייטן אויס פאַר זייער כבוד וועגן זייערע פליגלען און לייגן אויס טאַפּעטן פאַר זיי, פון די טירן פון די שולן ביז די טירן פון זייערע שטיבער, אין יענער שעה, ווען זיי גייען זיך זעגנען צו דער סעודה פון דוד המלך, עליו השלום.

אַ שניי נידערט פון הימל, באַלויכט די נאַכט און פאַרטונקלט זי. פאַר־הוילענע וועלטן ווערן אַנטפּלעקט און אַלע וועגן ווערן פאַרהוילן אין שטילקייט. און די אַכסניה שטייט אין שניי און בלאַנקט פון שנייאיקן ליכט. דאָס פייער זינגט אין אויוון און די שטוב ווערט אָנגעפילט מיט וואַרעמקייט. אַ ליכט ברענט אויפן טיש און די האַרציקע גייען אַרום איבער דער שטוב הין־און־צוריק און דאַווענען מעריב. די באַלעבאָסטע הייבט זיך אויף און גייט אין שטאַל אַריין מיטן גרויסן מעלקשעפל אין דער רעכטער האַנט. אַ וואַרעמע פּאַרע הייבט זיך אויף פון שטרוי און פון די זיבן פעטע קי, וואָס ליגן אויפן שטרוי און מעלה־גרה׳ן. ווי נאָר די קי דערהערן דער באַלאַבאָסטעס טריט, וואָס קומט זיי געבן עסן און זיי באַפרייען פון דער מילך, אַזוי בלינצלען זיי מיט די אויגן, הייבן זיך אויף און שטרעקן אַרויס די קעפּ פון גרויסע אָנגע־פּעלצטע גופ׳ן און מו־ו־קן. די באַלעבאָסטע קומט אַריין, שטעלט זיך אַפּ פאַר יעדער קו און ווישט אַרום די וואַרצלען פון פולן אייטער. די קו צעעפנט איר מויל און די מילך שטראָמט אין שעפל אַריין, ביז דער לעצטער טראָפּן טריפט אַרונטער און פאַלט אויפן שמוציקן שטרוי.

און ר׳ אוריאל זיצט און זינגט די שבת־צו־נאַכטיקע זמירות און זיפצט און וואַרט און איילט זיך ניט צו מאַכן הבדלה. ווייל כל־זמן ר׳ אוריאל האָט נאָך ניט געמאַכט הבדלה — זיינען די שליסלען פון גיהנום ביי אים אין דער האַנט. און מחמת ער האָט רחמנות אויף די רשעים, וואָס מ׳וועט זיי באַלד טרייבן אין גיהנום אַריין — איז אים שווער צו נעמען דעם הבדלה־כוס אין

האַנט, ביז ער דערזעט דאָס ליכט פון קומענדיקן שבת. ווי נאָר ער דערזעט דאָס ליכט אַזוי הייבט ער אָן זינגען די הבדלה מיט גרויס שמחה. האָבן זיך די האַרציקע געשטעלט אין אַ שורה און געזונגען „המבדיל״. האָט ר׳ אוריאל צו זיי זיך אומגעקערט און זיי געוויזן אַ פריילעך פּנים און זיי געהייסן זיך פרייען, וואָס זיי האָבן זוכה געווען צו זיין אידן, זיי געגעבן גרויס חיזוק און האָט זיי נאָכאַמאָל געהייסן פריילעך זיין, מחמת עס קומט אַ נייע וואָך און זיי דאַרפן האָבן התעוררות פאַרן קומענדיקן שבת. האָבן זיי אויפגעעפנט די מיילער אויפן הויכן קול און פון פולן האַרצן געזונגען זמירות, און פון איין זמר ביז צום אַנדערן אַריינגעפאַלן אין סאַמע תוך פון שמחה.

האָט די באַלעבאָסטע אָנגעצונדן אַ קינעלע און איז אַרונטער מיט דער דינסט אין קעלער. זיי האָבן אָנגעשעפּט פולע פאַרטעכער מיט קאַרטאָפליעס, אַרויפגעקומען צוריק און געבראַכט מיט זיך אַ טאָפּ מיט וואַסער. גענומען צוויי עמערס, די באַלעבאָסטע איינעם און די דינסט איינעם, אויסגעשפּרייט אַ שמאַטע אויף דער ערד, זיך געזעצט מיט די פיס אונטער זיך און גענומען שיילן די קאַרטאָפליעס און זיי וואַרפן אין וואַסער. זייערע מעסערס צאַפּלען זיך און שיילן און דער ריח פון קעלער מיט וועלכן די קאַרטאָפליעס האָבן זיך אָנגעצויגן גייט אויף און מאַכט זיי ניסן. די גוייע שפּייט זיך אָפּ און צלמ׳ט זיך איבער און די באַלעבאָסטע, להבדיל, ציט זיך פאַרן אויער און זאָגט: „לישועתך קויתי אַדושם״. ווען דער טאָפּ האָט זיך אָנגעפילט — האָט די גוייע איבערגעשווענקט די קאַרטאָפליעס מיט וואַסער, באַשפּרענקלט זיי מיט זאַלץ און צוגעשטעלט דעם טאָפּ אויף די קוילן און די באַלעבאָסטע האָט זיך געשטעלט קאָכן אַ באָרשט. מישט די באַלעבאָסטע דעם רויטן פעטן באָרשט און די אויגן אירע קוקן אויף אים מיט הנאה און זי נעמט ווידער עטלעכע קאַרטאָפליעס מיטן שאָלעכץ, וואַשט זיי איבער און וואַרפט זיי אַריין אין קאָכעדיקן וואַסער, מאַכט גרעסער ס׳פייער, כדי זיי זאָלן זיך וואָס גיכער אָפּקאָכן. דאָס וואַסער בלעזלט און קאָכט ביז די שאָלעכצן פון די קאַרטאָפליעס נעמען זיך שפּאַלטן און שווימען אַרויף פון אויבן. האָט די באַלעבאָסטע דאָס וואַסער אָפּגעזייט און אַ וואונק געטאָן צום מאַן, אַז דאָס עסן איז פאַרטיק. האָבן זיך די האַרציקע געזעצט צום טיש, געטונקט די קאַרטאָפליעס אין באָרשט און געגעסן די סעודה פון מלווה־מלכה, כדי דאָס ביינדל אין מענטשנס גוף, וואָס ווערט אָנגערופן „לוז״ — זאָל אויך הנאה האָבן.

.3

שבת אויפן שיף

(פון דער נאָוועלע „בלבב ימים״)

גאָט־ברוך־הוא האָט אַ טייערע מתנה און איר נאָמען איז שבת. און מחמת זיין גרויס ליבשאַפט און רחמים אויף זיין פאָלק ישראל, האָט ער זי

אונדז געגעבן. גרויס איז דער שבת, וואָס זיין קדושה שטראַלט אַרונטער אַפילו אויפן פשוט'ן מענטשן און ווי נאָר שבת קומט שיקט גאָט־ברוך־הוא אַרונטער זיין ליכט און אַלע באַשאַפענע שטראַלן פון דער אויבערשטער אויס־שטראַלונג. אין יענער שעה גלוסטן אַלע באַשאַפענע זיך צו באַהעפטן מיט זיין קדושה, און ליכטיק צו מאַכן זייער האַרץ מיט זיין ליכט. היינט ווער רעדט שוין פון חסידים און מענטשן פון מעשים־טובים, וואָס זוכן וואָס ווײַ־ניקער פאַר זיך און ווילן בלויז הנאה האָבן פון דער שכינה.

ווי נאָר דער ערב־שבת'דיקער פרימאָרגן איז אָנגעקומען זיינען די האַרציקע אויפגעשטאַנען און זיך גענומען גרייטן פאַרן שבת. ר' אַלתר דער שוחט האָט געשאָכטן אַן עוף לכבוד שבת, פאַרברענט אויף אַש עפּעס אַ בגד און צוגעדעקט דאָס בלוט מיטן אַש. פייגע האָט צעלייגט אַ פייערל און אָפּ־געקאָכט דעם עוף, און די אַנדערע ווייבער האָבן זיך פאַרנומען מיט מאַכן שבת. פאַרבייגעגאַנגען דער קאַפּיטאַן פון שיף און אַ קוק געטאָן אויף זיי מיט אַ גוט אויג. די מאַטראָסן האָבן דאָס דערזען — האָבן זיי געבראַכט פיש צו זיי, וואָס זיי האָבן אַרויסגעצויגן פון ים, און זיי געלערנט ווי צו באַקן ברויטלעך, ווי מען באַקט אין ארץ־ישראל, וואו מען שפּרייט אויס קוילן אויף דער ערד און מ'גיסט אַרויף אויפן פלאַץ טייג. און די ווייבער האָבן געהאַט דעם זכות צו נעמען חלה, צו באַקן ברויט פאַר דער ביינאַכטיקער סעודה, פאַר מאָרגן בייטאָג און פאַרן שלוש־סעודות. ס'איז נאָך האַלבער טאָג ניט געווען — און אַלץ איז געווען שוין גרייט לכבוד־שבת.

האָבן זיך די האַרציקע געפעדערט, געוואַשן זייערע פּנים'ער און הענט מיט וואַרעם וואַסער, זיך אָפּגעשניטן די נעגל, איבערגעטאָן זייערע בגדים און מהרהר געווען פון זייערע מעשים, וואָס זיי האָבן געטאָן דורך דער וואָך. זיך פאַרטראַכט וועגן בורא'ס דרכים, וואָס האָט זיי אויסגעטיילט צום גוטן פון אַלע אַנדערע אידן פון וואַנען זיי קומען, געגעבן זיי דעם כוח און די גבורה זיך אָפּצורייסן פון זייער פלאַץ און צו גיין מיטן ריכטיקן וועג, וואָס פירט קיין ארץ־ישראל... זיי האָבן באַנומען, אַז ניט מחמת זייערע צדקות האָבן זיי זוכה געווען צו שווימען איבערן ים קיין ארץ־ישראל, נייערט, דורך די גרויסע רחמים פון בורא יתברך. און זיי האָבן אויף זיך גענומען מתקן צו זיין אַלץ וואָס זיי האָבן מקלקל געווען דורך מעשים, דורך אַ וואָרט אָדער אַ מחשבה — ס'זאָל חס ושלום ניט זיין קיין עיכוב ביי דער אויבערשטער השגחה, זיי אַרויפצוברענגען און אַריינצוברענגען אין לאַנד. זיי האָבן אויך זיך מתכוון געווען צו עלית־נשמה, כדי אויפצונעמען די נשמה־יתירה. אַזוי זיינען זיי געזעסן מיט זיך און זייער באַשעפער, ביז די נשמה זייערע האָט דערוואַכט. האָבן זיי גענומען די חומשים, געזאָגט די סדרה פון דער וואָך צוויי מאָל פּסוק און איין מאָל תרגום מיטן פירוש רש"י, און שיר השירים און די ווייבער האָבן אַרויסגענומען פון די זעק די תחינות פון פאַר ליכט־

בענטשן און דעם „צאינה וראינה", וואָס פאַרטייטשט די תורה פאַר ווייבער און עמי־הארצות.

די זון איז אַרונטער אין ים זיך טובל׳ען לכבוד־שבת און פאַרזאַמט זיך דאָרט וויפיל זי האָט זיך פאַרזאַמט. כל־זמן מ׳איז ניט מקבל־שבת אונטן איז מען ניט מקבל־שבת אויבן. די ווייבער האָבן זיך געאיילט, אַראָפּגענומען די טעפּלעך פון די קוילן, געגרייט דעם טיש מיט ווין און חלה און געצונדן ליכט. די זון האָט זיך איינגעוויקלט אין אַ מלבוש פון כמה קאָלירן און איז אַריינגעקומען אין היכל פון רו, מקבל־שבת צו זיין אין פמליא של מעלה. האָבן די האַרציקע זיך אויפגעשטעלט, געדאַוונט מנחה און געזאָגט הודו און אַשרי און שמונה־עשרה. דער וואָס זאָגט „הודו" מיט כוונה, שפּירט אַוודאי דעם בורא־יתברכ׳ס חסדים, וואָס ער טוט מיט מענטשן. ווער רעדט נאָך, יענע וואָס נידערן אין ים מיט שיפן זעען דאָך ממש בחוש גאָטס גרויסע מעשים און זיינע וואונדער. ווער עס דאַוונט שמונה־עשרה מיט כוונה און זאָגט: „און צו ירושלים דיין שטאָט זאָלסטו זיך אומקערן מיט רחמים" — דערנעענטערט זיך אַוודאי אין רוחניות צו ירושלים. היינט ווער רעדט נאָך פון יענע וואָס געפינען זיך אויפן ים, ווייל אין יענער שעה רוקט דער בורא יתברך איבער דאָס שיף און דערנעענטערט עס צו ירושלים.

וויבאַלד די זעקס טעג פון אַרבעט זיינען פאַרענדיקט געוואָרן און די וואָכעדיקע טעג זיינען אַוועק — האָבן די האַרציקע זיך אויפגעשטעלט און געזונגען „מזמור שיר ליום השבת", ביז די גאַנצע וועלט האָט אָנגעהויבן פינקלען פון ליכט פון די קרוינען, וואָס משה קערט יעדן שבת אום צו אידן. די קרוינען, וואָס זיינען פון זיי צוגענומען געוואָרן פאַר דער זינד פון עגל און זיינען אים אָפּגעגעבן געוואָרן.

נאָכדעם ווי זיי האָבן געענדיקט דאַוונען דעם שבת׳דיקן מעריב — האָבן זיי געמאַכט קידוש און געזאָגט „המוציא" און געזונגען ביז די ליכט זיינען אויסגעגאַנגען און דאָס ליכט פון די שטערן איז פאַרטאָפּלט געוואָרן. אַ מענטש צינדט אָן אַ ליכט — איז אַ ספק, צי ס׳וועט ברענען, צי ניט; און אויב ס׳ברענט יאָ — קען עס פאַרלאָשן ווערן. אָבער גאָט־ברוך־הוא צינדט אָן אַזוי פיל ליכט אין הימל און קיין איינציקס פון זיי ווערט ניט פאַרלאָשן.

גרויס איז דער שבת, וואָס דער גוף געפינט אין אים רו. נאָך גרעסער איז שבת אויף אַ שיף, ווייל סיווי טוט דער מענטש די גאַנצע וואָך קיין אַרבעט ניט, קומט אויס, אַז די גאַנצע מנוחה איז לכבוד־שבת.

זיינען די האַרציקע געזעסן, די הענט פאַרלייגט אין די אַרבל און געקוקט פאַר זיך אין ים אַריין. אַ מענטש זיצט און שוויגט — איז דאָס אַוודאי אַ גרויסע מעלה, מחמת ער זינדיקט ניט, היינט ווי שוין, ווען ער זיצט אויף אַ שיף, וואָס גייט קיין ארץ־ישראל. ניט גענוג, וואָס ער זינדיקט ניט, נאָר

ער טוט נאָך אַ מצוה אויך, וואָס ער גייט קיין ארץ־ישראל, וואָס איז גלייך ווי אַלע אַנדערע מצוות צוזאַמענגענומען.

4.

שבתי

די פּרטים פון די אַלע זאַכן זיינען באַהאַלטן, אָבער די מעשה גופא איז וואוילבאַקאַנט צו יעדן איינעם. געווען ביי אונדז אין שטאָט איינער אַ מענטש מיטן נאָמען ישראל קופּערשמיד. ער איז געווען אַ גרויסער קינצלער אין זיין אומנות און פלעגט מאַכן קופּערנע און מעשענע כלים, קעסלען און טעפּ און שאַגאַנעס און חנוכה־לאָמפּן און שבת׳דיקע לייכטער, קליינע מנורות און גרויסע מנורות, וואָס מ׳הענגט אויף אין שולן און בתי־מדרשים. וועלכע פון זיי האָבן געהאַט דאָס געשטאַלט פון אַ לייב, פון אַן אָדלער, פון אַ הירש און כל־המינים אַנדערע שיינע געמעלן, וואָס דערפרייען ס׳אויג מיט זייער שיינקייט און האָבן געלויכטן אין די נעכט פון שבת, ווי די לבנה און די שטערן און האָבן אַזש אויפגעשיינט אידישע אויגן אין זייער תפילה. בעת דער אַרבעט, פלעגט ער אַרויפּברענגען אין זינען די פאַרבאַרגענע אוצרות פון ישועות ונחמות וואָס וואַרטן אויף יענער וועלט פאַר יענע וואָס היטן אָפּ שבת און זיין האַרץ פלעגט ווערן פול מיט געזאַנג. פלעגט זינגען שבת׳דיקע זמירות און האַרציקע תפילות — און דער האַמער ענטפערט אויף זיין קול, און ער פלעגט אויפהייבן זיין קול מיט שמחה, וואָס גאָט־ברוך־הוא האָט אונדז געגעבן אַזאַ גרויסן הייליקן טאָג. זאָגט צו אים דאָס ווייב: וואָס ביסטו עפּעס אַזוי פריילעך? זאָגט ישראל: כ׳האָב מיך דערמאָנט אַן טאָג פון שבת איז מיר געוואָרן פריילעך; קום נאָר און זע די גרויסע מעלה פון שבת. אַ מענטש צינדט אָן אַ ליכט לכבוד שבת — באַלייכט עס אים ביידע וועלטן. אַ מענטש גרייט צו אַ פיינעם חלק אויף שבת — גיט אים דער שבת צוריק אַלץ וואָס ער האָט נייטיק. און נאָכמער, דער וואָס היט אָפּ שבת אויף דער וועלט — ווערט זיין גוף אָפּגעהיט אויף יענער וועלט און ער ווערט ניצול פון אַלע שלעק און פורעניות׳ן. נאָר מחמת זיין אָרעמקייט האָט ישראל ניט זוכה געווען צו כבוד שבת, ווי ס׳געהער צו זיין און פון זיין גאַנצער מלאכה האָט ער ניט געזען קיין מזל־ברכה, און אַז ס׳איז געקומען ערב־שבת האָט ער ניט געהאַט קיין פּרוטה ביי זיין לייב־און־לעבן, כאָטש עפּעס איינצוקויפן אויף שבת. זיינען די לייכטער זיינע געשטאַנען אָן ליכט און זיינע טעפּ זיינען געשטאַנען ליידיק, אָן פיש און אָן פלייש און אָן קיין שום שבת׳דיק געריכט און זיין ווייב איז געשטאַנען אין צער און געזאָגט: ווי און ווינד איז אונדז, אַז מיר האָבן ניט וואָס צו בייסן און וואָס צו ברעכן לכבוד שבת. און אַזוי ווי ער האָט ניט געוואָלט מאַכן זיין שבת וואָכעדיק — איז ער אַריין דאָרט וואו ער איז אַריין,

געגומען זיבן שטיקלעך קופּער, זיי אויסגעשלאָגן מיטן האַמער, איינגעקריצט אין זיי אַ צורה און געמאַכט פון זיי זיבן מטבעות, ווי דאָס מלכות טוט. ישראל האָט זיך געטראַכט: דער קיסר זאָל לעבן איז אַ גרויסער עושר און איז גוט צו אידן און וועט חלילה ניט מקפיד זיין, אויב כ׳וועל מיר מאַכן אַ פּאָר מטבעות. איינע האָט ער געמאַכט פאַר ליכט, איינע פאַר ראָזשינקעס אויס־צוקאָכן פון זיי ווין אויף קידוש, איינע פאַר פליש און איינע פאַר פיש, איינע פאַר קאָמפּאָט און איינע פאַר קוגל. און קיין מענטש האָט ניט געקענט זען דעם חילוק צווישן זיינע און דעם קיסרס מטבעות. דער קיסר אַליין וואָלט אפשר יאָ דערקענט, אָבער דער קיסר זיצט אין ווין און ישראל וואוינט ביי אונדז אין שטאָט און צווישן אונדזער שטאָט און ווין — איז אַ מהלך פון ת״ק מיילן, און מער.

איך און איר, הייליקע אידן, זיינען ניט געגאַנגען צום קיסר און אים פאַרמסר׳ט, אָבער אַנדערע זיינען יאָ געגאַנגען און דערציילט דעם קיסר, אַז ישראל קופּערשמיד מינצט זיינע אייגענע מטבעות.

האָט דער קיסר געשיקט נאָך ישראל קופּערשמיד, און יענער טאָג איז געווען ערב־שבת און ישראלס ווייב האָט זיך געקליבן גיין אין מאַרק אַריין איינצוקויפן אויף שבת. זי האָט נאָך קיין צייט ניט געהאַט אַרויסצוגיין — ערשט, דעם קיסר שליח איז געקומען, פאַרנומען די מטבעות, כדי מ׳זאָל זיי בודק זיין אין קיסרס אוצר, געשמידט ישראלסביידע הענט מיט אייזערנע קייטן און מ׳האָט אים אָוועקגעפירט אין תפיסה. די הענט וואָס האָבן אויס־געקינצלט שיינע כלים — ווערן געשניטן פון אייזערנע קייטן, דאָס מויל וואָס האָט געזונגען זיסע זמירות — איז שטום פאַר יסורים!

איז ישראלס ווייב, נעבעך, געזעסן אַ פאַרוויסטע, געזיפצט און געוויינט און זיך געקלאַפּט אין האַרצן אויף איר מאַן וואָס מ׳האָט פאַרזעצט אין תפיסה. און זי האָט ניט געהאַט ניט קיין חלה, און ניט קיין פיש און פליש, און ניט קיינעם פאַר וועמען זיך אויסצואוויינען, וואָס זי האָט ניט מיט וואָס אַריינ־צוברענגען דעם שבת. אירע יסורים קענען בלויז מיטפילן יענע, וואָס באַנעמען דעם צער פון אַ פרוי, וויפל זי האָט זיך אָנגעמוטשעט אויפצונעמען דעם שבת און איצט איז זי געבליבן אָן אַ פּרוטה און איר מאַן איז געשמידט אין אייזערנע קייטן און מ׳פירט אים אין אַ פרעמדער שטאָט אַריין, און זי ווייסט ניט, ווען ער וועט צוריקקומען. האָט זי זיך אויפגעשטעלט, אויסגעשפּרייט די הענט צום הימל און געזאָגט: רבונו של עולם! צי דען פאַר אונדזער הנאה וועגן האָבן מיר געטאָן וואָס מיר האָבן געטאָן? פונוועגן דיין הייליקן נאָמען האָבן מיך דאָך אַלץ געטאָן, מחמת דו האָסט אונדז באַפוילן אָפּצוגעבן כבוד דיין הייליקן שבת, און איצט, אַז מיר האָבן געטאָן וואָס דו האָסט אונדז באַפוילן, זיץ איך אַ פאַרטרויערטע אין שטוב און מיין מאַן זיצט אַ פאַרטרויערטער אין תפיסה!

ווער ווייסט, ווי לאַנג ס׳וואָלט דער דאָזיקער עלנטער פרוי אויסגע־

קומען צו זיצן אין צער — נאָר אין יענער רגע איז געקומען איינער אַן אַלטער, זיך אָנגעקלאַפּט אין טיר און געפרעגט: צי דאָ וואוינט ישראל דעם קופערשמידס ווייב? האָט זי געעפנט די טיר און דערזען פאַר זיך אַ שיינעם מאַן מיט אַ שיין מראה, וואָס זיין געשטאַלט איז געווען אַ קיניגלעך געשטאַלט, מיט אַ קאָפּ העכער פון אַלע אַנדערע מענטשן, די אויגן זיינע לייכטן מיטן ליכט פון די ערשטע זיבן טעג און זיין ווייסע באָרד לאַנג איבער זיינע קליידער און זיין קול איז זיס, ווי דאָס קול פון אַ מענטשן וואָס לייענט אין דער תורה, און זיינע רייד זיינען זיס ווי האָניק. האָט ער אָוועקגעלייגט פאַר איר זיבן מטבעות און געזאָגט: דיין מאַן האָט דיר געשיקט געלט, דו זאָלסט קויפן ליכט אויף שבת און וויין און חלות און פלייש און פיש. זי האָט נאָך קיין צייט ניט געהאַט אים פרעגן, וואו ער האָט געזען איר מאַן, ווי דער דאָזיקער אַלטער איז נעלם געוואָרן.

האָט זי זיך אויפגעהויבן, אָפּגעווישט די טרערן, זיך איינגעוויקלט אין דער פאַטשיילע, אַרויסגעגאַנגען אין מאַרק און איינגעקויפט אַלץ וואָס זי האָט באַדאַרפט האָבן לכבוד שבת. און ניט בלויז יענעם שבת אַליין, נאָר יעדן ערב־שבת, פאַר דער גאַנצער צייט וואָס ישראל איז געזעסן אין תפיסה, פלעגט יענער אַלטער קומען, אַוועקגעלייגט זיבן קופערנע מטבעות און גע־זאָגט: דיין מאַן שיקט דיר געלט אויף צו מאַכן שבת. און איידער זי האָט געהאַט צייט זיך נאָכצופרעגן — פלעגט ער נעלם ווערן.

מיר ווייסן ניט, וויפל יאָרן ישראל איז געזעסן אין תפיסה. אָט דאָס מלכות, ווען ס'הייבט זיך אָן מיט אַ מענטשן, לאָזט עס אים ניט אַזוי גיך אַרויס פון די הענט. נאָר גאָט, ברוך הוא, האָט צוגעזען ישראלס צער און זיך מרחם געווען אויף אים, און אַראָפּגענומען פון אים די קייטן און אים אַרויסגעפירט פון תפיסה. און נאָך מער, ער האָט אים געבראַכט אַהיים צו זיין ווייב, און נאָך מער, מ'האָט אים אַפילו ניט געמשפּט, מחמת די מטבעות וואָס דעם קיסרס שליח האָט מיט זיך פאַרנומען זיינען נעלם געוואָרן, האָט מען דאָך ניט געקענט זיי בודק זיין כדי אים צו באַשטראָפן.

איז ישראל אַרויס פון תפיסה און צוריקגעקומען צו זיין היים און ווייב. איז געווען דאָרט אַ גרויסע שמחה און זיי האָבן אָפּגעגעבן אַ דאַנק און אַ לויב צו גאָט, וואָס באַפרייט די געפאַנגענע און זיי האָבן געמאַכט אַ גרויסן יום־טוב און דערציילט איינער צום אַנדערן, וואָס מיט זיי איז זיך פאַרלאָפן, זינט דעם קיסרס זעלנער האָט זיי מיט געוואַלט פאַנאַנדערגעשיידט.

און אַזוי ריידנדיק, האָט ישראל געפרעגט ביי זיין ווייב, ווי אַזוי זי האָט זיך די גאַנצע צייט געהאַלטן.

זאָגט זי צו אים: דורך די זעקס טעג פון וואָך האָב איך געקייט די ערד, אָבער דורכן הייליקן שבת איז מיין טיש געווען געגרייט און מיין ליכט אָנגעצונדן און ס'האָט מיר גאָרניט געפעלט.

זאָגט ער צו איר: פונוואַנען האָט זיך דאָס אַלץ ביי דיר גענומען?
זאָגט זי צו אים: האָסט מיר דען ניט געשיקט יעדן ערב־שבת געלט, איינצוקויפן אויף שבת?
זאָגט ער צו איר: איך ווייס ניט, וואָס דו רעדסט.
זאָגט זי צו אים: דו מאַכסט חוזק פון מיר, ישראל, דו האָסט דאָך אַליין מיר געשיקט דאָס געלט.
איז ער געוואָרן שטאַרק פאַרוואונדערט און געזאָגט: איך האָב דיר געשיקט געלט?
זאָגט זי צו אים: יעדן ערב־שבת פלעגט איינער אַן אַלטער מאַן קומען צו מיר און מיר זאָגן: ישראל שיקט דיר אויף שבת.
האָט ישראל צו איר געזאָגט: איך ווייס ניט פון וואָס צו זאָגן.
האָט זי צו אים געזאָגט: אַז דו ווייסט ניט, טאָ ווער דען זאָל וויסן?
האָט ישראל אַריינגענומען די זאַך אין זינען און געזאָגט: אַז איך ווייס ניט ווער דער דאָזיקער אַלטער איז און דו ווייסט אויך ניט — איז דאָס ניט קיין אַנדערער ווי אליהו הנביא, זכור לטוב, און אפשר האָט ער דאָס טאַקע אַרויסגענומען די מטבעות פון קיסרס אוצר, אַז דער קיסר זאָל ניט דערקענען?
האָט ישראלס ווייב געזאָגט צו ישראלן: זאָג ניט, ס'איז געווען אליהו, מחמת כ'האָב אים בפירוש געהערט זאָגן: מיין נאָמען איז שבתי.
האַלטן מיר אויך מיט ישראלס ווייב, אַז יענער אַלטער איז ניט אליהו הנביא. און אַזוי געפינען מיר אין גמרא, אַז אליהו הנביא קומט ניט ערב־שבת. נייערט דער דאָזיקער זקן איז געווען דער הייליקער שבת און למען האמת האָט ער געזאָגט: מיין נאָמען איז שבתי, און מחמת גאָט־ברוך־הוא האָט ליב אידן, און וויל ניט, זיי זאָלן מאַכן זייער שבת וואָכעדיק — האָט ער צו איר געשיקט דעם שבת גופא.

.5

די מטבע

אַ מעשה מיט איינעם אַן אָרעמאַן, וואָס איז פרייטיק־צו־נאַכט געגאַנגען אַהיים פון שול און דערזען אַ מטבע אויפן וועג. האָט דער אָרעמאַן געטראַכט: דאָס הייסט אַביסל אַ מזל — אָבער וואָס טוט מען, אַז היינט איז שבת און איך טאָר זי ניט רירן פון פלאַץ. ווען כ'געפין זי אַ שטייגער אײדער ס'איז פינצטער געוואָרן, וואָלט איך מיר געקויפט עטלעכע ראָזשינקעס און וואָלט מיר געמאַכט וויין אויף קידוש, אָדער כ'וואָלט מיר געקויפט אַביסל ווייצנ־מעל, צי עפּעס אַנדערש פאַר עונג שבת. איז ער אַוועק אַהיים און אויפגע־

נומען דעם שבת אַן ווײַן און אַן חלה און אַן אַנדערע זאַכן פון וואָס מ׳קען שבת הנאה האָבן און געמאַכט קידוש אויף שוואַרצברויט.

אינדערפרי, גײענדיק אין שול אַרײַן, האָט דער אָרעמאַן צו זיך גע־זאָגט: לאָמיר גיין אַ קוק טאָן, צי זי ליגט נאָך וואו זי איז געלעגן. אויב דער שבת־גוי האָט זי ניט דערזען, וועל איך זי געפינען אויפן אייגענעם פלאַץ. ווען ער איז צוגעגאַנגען אַהין — זעט ער, אַז ס׳איז ניט קיין קופּערנע, נייערט אַ זילבערנע מטבע. האָט זיך דער אָרעמאַן געטראַכט: דאָס מזל האָט זיך אָפּגעמזל׳ט! געמיינט, אַ קופּערנע — צום סוף איז דאָס גאָר אַ זילבערנע! פאַר אַ גרויסן נסיון האָט מיך גאָט־ברוך־הוא אָוועקגעשטעלט. גענומען די פיס אויף די פּלייצעס און אַוועק אין שול אַרײַן.

נאָכן דאַווענען האָט זיך דער אָרעמאַן געטראַכט: אַצינד וועל איך זי שוין אַוודאי ניט געפינען. אַ סך מענטשן זײַנען דורכגעגאַנגען און האָבן זי געזען, נאָר אפשר האָבן זיי זי ניט באַמערקט און ניט אויפגעהויבן. פונ־דעסטוועגן, דאַרף מען צוגיין אַהין, וועל איך זען, צי דאָס איז באמת אַ זילבערנע מטבע; און אויב מ׳האָט זי שוין צוגענומען, וועל איך פּטור ווערן פון שלעכטע מחשבות און כ׳וועל מער פון דעם ניט טראַכטן.

ווען ער איז צוגעקומען אַהין — האָט ער זי געפונען אויפן אייגענעם פלאַץ, וואו זי איז נעכטן געלעגן און וואו זי איז געלעגן אינדערפרי. נאָר די נעכטיקע איז געווען פון קופּער און די אינדערפריאיקע איז געווען פון זילבער און די איצטיקע איז פון גאָלד. אויב עס שטעקט ניט אין דעם קיין כישוף — איז דאָס אַוודאי פון דער זון, ווײַל די מיטנטאָגיקע זון שײַנט אויף דער מטבע און זי זעט אויס פון גאָלד. און אויב ס׳איז ניט פון גאָלד — פון זילבער איז זי אַוודאי.

האָט דער אָרעמאַן געטראַכט ביי זיך אין האַרצן, וויפל זאַכן ער וואָלט געקענט קויפן פאַר דער דאָזיקער מטבע. איך דאַרף זי בלויז אויפהייבן און קען דערפאַר האָבן אַלע גוטיקייטן פון דער וועלט; חלה און אַ טראָפּן בראָנפן און אַ הערינג און אַנדערע גוטע זאַכן מיט וואָס מ׳קען האָבן אַן עונג־שבת און אַן עונג פאַרן גוף, להבדיל, האָט זיך דער אָרעמאַן אײַנגעבויגן אײנמאָל און נאָכאַמאָל, אָבער די אימה פון שבת איז אויף אים געווען און ער איז אַוועק אַהיים מיט ליידיקע הענט.

מנחה־צײַט איז ער שוין צו דער מטבע ניט געגאַנגען. ער האָט זיך געטראַכט: ווער ווייסט, צי כ׳וועל קענען בײַשטיין דעם יצר־הרע. שבת, ווען די קראָמען זײַנען פאַרמאַכט האָב איך געקענט זיך אײַנהאַלטן, אָבער איצט, מנחה־צײַט, איז אַנדערש. אַביסל שפּעטער, וועלן זיך עפענען די קראָמען און ריחות פון עסן און טרינקען טוען אַ שלאָג אין נאָז אַרײַן. כ׳האָב זייער שטאַרק מורא, כ׳וועל ניט קענען בײַשטיין דעם נסיון.

אָבער דעם מענטשנס יצר־הרע איז גאַנץ אָפט שטאַרקער פונעם

מענטשן. ער וויל פאַררעדן דעם יצר־הרע, נאָר דער יצר־הרע פאַררעדט אים. ער זאָגט צו אים: איך זאָג דיר דען, זאָלסט אָננעמען די מטבע מיט דער האַנט? מ׳שאַרט זי נאָר אַוועק אַביסל מיטן פוס אָן אַ זייט, אָדער, מ׳קייקלט אַרויף אַ שטיין אויף איר, אַז קיין צווייטער זאָל ניט קומען און זי צונעמען. נאָכדעם ווי ער האָט זיך געענדיקט דאַווענען מנחה — האָט ער זיך מיישב געווען און אַוועק צו יענעם פלאַץ. אַנקוקן — איז ניט קיין עבירה.

ביי יענער צייט איז שוין געווען בין־השמשות. די זון האָט שוין גע־האַלטן ביים פאַרגיין און גילדערנע פונקען זיינען פון איר געגנאַנגען. ווען דער אָרעמאַן איז צוגעקומען נאָענט צו דער מטבע — האָט ער זי געפונען אויף אַן אָרט, נאָר ס׳איז שוין ניט געווען אַן איינציקע מטבע, נייערט אַ סך, אַ סך מטבעות. קען זיין, ניט קיין ממשות׳דיקע מטבעות, נאָר די דאָזיקע מטבע האָט אָפּגעשלאָגן מיט ליכט אַרום איר, ווי דער שטייגער פון אַ מטבע וואָס ליגט אויפן מיסט און דער גאַנצער מיסט אַרום צעשטראַלט זיך. על־כל־פנים, די דאָזיקע מטבע איז געווען אַ גילדערנע. ווען ער בייגט זיך איין און הייבט זי אויף, וואָלט ער געקענט האָבן חיונה אויף אַ צוויי־דריי וואָכן. וויפל, מ׳שטיינס געזאָגט, דאַרף אַן אָרעמאַן האָבן, מיט איין גילדערנעם רענדל קען מען אים דערהאַלטן ביים לעבן כמה וואָכן.

האָט זיך דער אָרעמאַן געטראַכט: ס׳איז גוט, וואָס איך שטוב איז ניטאָ וואָס צו בייסן און ברעכן און איך בין פּטור פון דער דריטער סעודה — בין איך מיר פריי, צו שטיין אַזוי און אָנצוקוקן אַ צורת־מטבע. דער מענטש וואָס האָט דאָ אַוועקגעלייגט זיין געלט אויפן מיסט איז אַ שוטה. צי דען מיינט ער, אַז דאָס געלט זיינס וועט דאָ וואַקסן און ברענגען פּירות? איך, אויף זיין אָרט, וואָלט דאָס געטראָגן אין אַ בייטעלע אויפן האַרצן. ווען מיין ווייב און קינדער וואָלטן געבעטן עסן, וואָלט איך צו זיי געזאָגט: פרעסער, וואָס איר זענט, איר ווילט עסן? און וואָלט תיכף גענומען אַ גילדערנעם רענדל, גע־גאַנגען אין קראָם אַריין און געגעבן דעם קרעמער. איך וואָלט געשוואָרן, אַז צו „מודים" בייגט ער זיך ניט אַזוי פיל מאָל וויפל ער וואָלט זיך בייגן פאַר מיר.

נאָר איידער דער אָרעמאַן האָט איינגעבויגן זיין גוף, ווי דער קרעמער וואָס דערזעעט אַ גילדערנע מטבע — איז אים געקומען אויפן זינען, אַז אפשר איז דאָס ניט מער ווי דעם בעל־דברס אַ שפּיצל, אַז דער שטן האָט אַוועקגע־לייגט דאָס פאַר אים, כדי אים צו ברענגען צו אַן עבירה. האָט ער זיך תיכף אויסגעגלייכט און געזאָגט: אַזאַ מין לץ, האָט זיך אויסגעצויגן אויפן מיסט און מאַכט חוזק פון אַ אידן. ער איז פּטור פון דאַווענען און האָט צייט פאַר מחזקות, אָבער איך דאַרף גיין מעריב דאַווענען און האָב קיין צייט ניט פאַר ליצנות. האָט זיך דער אָרעמאַן אָפּגעריסן פון פלאַץ און געלאָפן אין שול אַריין.

נאָך מעריב האָט ער שוין אפילו ניט געוואָלט אַ קוק טאָן אויף די

מטבעות. ער האָט זיך געטראַכט: זיי זיינען מיר געגוג דערגאַנגען די יאָרן דורכן גאַנצן טאָג. נאָר וויבאַלד ער האָט אָפּגעקערט פון זיי זיינע אויגן האָבן זיי צו אים אַרויפגעקוקט, געפינקלט ווי גילדערנע רענדלעך. דערזעען אַזוי — האָט ער געטראַכט: אַצינד ווען דער שבת־קודש איז פאַרביי, לאָמיר צו־גיין אַ קוק טאָן, וואָס פינקלט דאָרט אַזוי?

האָט ער זיך איינגעבויגן און דערזען עפּעס אַזוינס, וואָס קיין אויג האָט נאָך ניט געזען און קיין האַנט האָט נאָך ניט געציילט. האָט ער אויסגעשטרעקט די הענט און אַריינגעשאָטן אַלע רענדלעך אין זיינע קעשענעס, ביז זיי זיינען געוואָרן פול. וועט איר דאָך אפשר מיינען, אַז זיינע קעשענעס זיינען געווען קליינע? — איז ניין, ער האָט דווקא געהאַט גרויסע קעשענעס. וועט איר אפשר מיינען, אַז די רענדלעך זיינען געווען לייכטע? איז גייט זעט, וואָס ער האָט געקויפט פאַר איין רענדל. וויין אויף הבדלה און ווייצענע ברויט און אַ הערינג און אַנדערע זאַכן, וואָס זיינען גוט פאַרן גוף און טוען דער נשמה קיין שלעכטס ניט, און ס׳איז אים נאָך אַרויסגעקומען רעשט פונעם רענדל.

איז ער געקומען אַהיים שטאַרק אויפגעלייגט. און וויל ער האָט נאָך געזונגען „איש חסיד" — האָט דאָס וויב געגרייט פאַר אים אַ פולן טיש. האָט ער געוואַשן די הענט צום עסן, ער און זיין הויזגעזינט, געגעסן און געטרונקען און געדאַנקט און געלויבט גאָט.

פון דערמאָלט אָן האָט שוין דעם שבת גאָרנישט ניט געפעלט. אויך אים און זיין הויזגעזינט האָט שוין קיינמאָל ניט געפעלט. דערפאַר וואָס ער האָט אָפּגעהיט איין שבת אין אָרעמקייט — האָט ער זוכה געווען צו אַ סך שבתים אין רייכקייט.

6.

אַ מעשה מיט איינער אַ פרוי

אַ מעשה מיט איינער אַ פרוי, וואָס יעדן שבת, נאָכדעם ווי זי פלעגט אָפּדאַווענען און אָפּלייענען די סדרה פון דער וואָך — פלעגט זי זיצן אַליין ביי זיך אין שטוב און שפּינען, כדי זי זאָל ניט זיצן מיט אירע שכנות און זיך פאַרנעמען מיט פוסטע שמועסן, מיט לשון־הרע און רכילות׳ן.

איינמאָל האָט משה רבנו אין אַ שבת׳דיקן טאָג זיך אַרויסגעלאָזט שפּאַצירן. איז ער געקומען אין יענער שטאָט, וואו יענע פרוי האָט געוואוינט. זעט ער איינס אַ הויז אויף וועלכן עס רוט די שכינה. איז ער אַריינגעקומען אין הויז, זעט ער, אַ פרוי זיצט און שפּינט.

זאָגט ער צו איר: טאָכטער, צי דען ווייסטו ניט, אַז היינט איז שבת?

זאָגט זי צו אים: איך וויים, אַז היינט איז שבת.

זאָגט ער צו איר: ווייסטו דען ניט, אַז שבת טאָר מען ניט טאָן קיין אַרבעט?

זאָגט זי צו אים: איך ווייס, אַז שבת טאָר מען ניט.

זאָגט ער צו איר: טאָ וואָס־זשע שפּינסטו?

זאָגט זי: וואָס אַנדערש האָב איך געזאָלט טאָן אין דער מינוט?

זאָגט ער צו איר: האָסטו באַדאַרפט דאַווענען און לייענען דעם „צאינה וראינה.“

זאָגט זי צו אים: כ'האָב שוין אָפּגעדאַוונט און אָפּגעלייענט.

זאָגט ער צו איר: זיך מיט דיינע שכנות און זיי ניט מחלל־שבת.

האָט זי זיך אויפגעשטעלט, אַוועקגעלייגט די אַרבעט און אַוועק צו אירע חבר'טאָרינס.

אויפן צווייטן שבת האָט משה רבנו דערזען, אַז די שכינה האָט זיך פון יענעם הויז אָפּגעטאָן. איז ער אַריינגעקומען און געפונען יענע פרוי, ווי זי זיצט מיט אירע שכנות פאַרטאָן אין אַ שמועס. פון וואָס אַ שטייגער שמועסט מען? — די — האָט זיך געמאַכט אַ בגד פאַר פופצן גילדן, יענער — האָט איר מאַן געקויפט אַ שנירל פערל; דער און דער האָט זיך פאַרליבט אין יענער און יענער, די און די האָט זיך פאַרקאָכט אין יענעם און יענעם, און אַזוי האָבן זיי געפירט פוסטע שמועסן, פול מיט לשון־הרע און רכילות. אַז משה האָט דערזען, וואָס ס'האָט זיך אויסגעלאָזט פון איר — האָט ער צו איר געזאָגט: טאָכטער, גיי צוריק צו דיין פריערדיקן מנהג און פאַרנעם זיך ניט מיט נאַרישקייטן.

דעריבער דאַרף אַ מענטש זיין שטאַרק אָפּגעהיט, זיך ניט אָפּצוגעבן שבת מיט פוסטע זאַכן. ווען די דאָזיקע מעשה איז געבראַכט געוואָרן פאַר די חכמים — האָבן זיי געזאָגט, אַז ס'איז ניט אַזוי געווען, נייערט ס'איז געווען ראש־חודש, וואָס אום ראש־חודש מעג מען טאָן אַן אַרבעט, נאָר פרויען טוען אין דעם טאָג קיין אַרבעט ניט, ווי מיר געפינען אין פרקי דרבי אליעזר, מחמת די פרויען האָבן ניט געגעבן זייערע נאָזרינגען פאַרן עגל. האָט זיי גאָט־ברוך־הוא דערפאַר געגעבן זייער שכר אויף דער וועלט, וואָס זיי היטן ראש־חודש. און וואָס פאַר אַ שכר וועט ער זיי געבן אויף יענער וועלט? וואָס זיי וועלן זיך באַנייען אום ראש־חודש. נאָר סיי ווי, אַ מענטש דאַרף זיך שטאַרק היטן, ניט צו זיצן אין אַ מסיבה פון רכילות־טרייבער און ליצנות־מאַכער.

און פאַרוואָס איז די פרויען אָפּגעגעבן געוואָרן ראש־חודש און ניט קיין אַנדערער פון די יום־טובים? האָט געשריבן דער בעל הטורים אין נאָמען פון זיין ברודער ר' יהודה, די יום־טובים זיינען איינגעשטעלט געוואָרן אַנט־קעגן די אָבות. פסח — אַנטקעגן אַברהמ'ען, ווי ס'שטייט געשריבן: פאַר־קנעט און מאַך קיכלעך, און ס'איז געווען אום פסח. שבועות — אַנטקעגן

יצחק׳ן, מחמת דער שופר פון מתן־תורה איז געווען פון יצחק׳ס ווידער. סוכות — אַנטקעגן יעקב׳ן, ווי ס׳שטייט געזאָגט: און פאַר זיינע טשערעדעס האָט ער געמאַכט ביידלעך. און די צוועלף ראשי־חדשים זיינע אַנטקעגן די צוועלף שבטים. און ווען די מענטשן האָבן געזינדיקט מיטן עגל זיינען זיי צוגענומען געוואָרן פון זיי און אָפּגעגעבן געוואָרן צו זייערע ווייבער, וואָס זיינען ניט געווען אין דער דאָזיקער זינד.

7.

די שמחה פון שבת

יענער טאָג, וואָס דער טאַטע האָט זיך אומגעקערט פון יריד, איז געווען פרייטיק נאָך האַלבן טאָג, ווען אידישע קינדער זיינען פּטור פון חדר. אַזוינס טאָר מען הויך פאַר קינדער ניט זאָגן. די דאָזיקע פרייטיק נאָכמיטאָג־דיקע שעה׳ן זיינען אונדז געווען ליבער פון אַלע טעג פון אַ גאַנץ וואָך; מחמת דורך אַלע טעג פון דער וואָך זיצט דאָס קינד געבויגן איבער אַ ספר, און ס׳האַרץ און אויגן זיינען ניט אין זיין רשות. הייבט ער אויף די אויגן פון איבערן ספר כאַפּט ער תיכף קלעפּ. ערב־שבת נאָך האַלבן טאָג איז ער פריי פון אַלע לימודים. אַפילו ווען ער טוט אַלץ וואָס זיין האַרץ גלוסט — וועט אים קיינער ניט פאַרווערן. ווען ניט דאָס עסן אָנבייסן וואָלט די גאַנצע וועלט אויסגעזען ווי אַ גן־עדן. אָבער די מאַמע האָט גערופן עסן אָנבייסן און כ׳האָב קיין האַרץ ניט געהאַט, זיך צו לאָזן בעטן.

אַזוי ווי מיר זיצן און עסן האָט מיין קליין שוועסטערל אָנגענומען איר רעכט אויערל מיט דער רעכטער האַנט און צוגעבויגן ס׳אויערל צום טיש. זאָגט צו איר די מאַמע: וואָס טוסטו? זאָגט זי: איך וויל האָרכן. זאָגט זי צו איר: טאָכטערשע, וואָס ווילסטו האָרכן? האָט זי אָנגעהויבן פּאַטשן מיט די הענטלעך פאַר שמחה און זינגען: דער טאַטע קומט! דער טאַטע קומט! ס׳האָט ניט גענומען קיין סך און רעדער פון אַ וואָגן האָבן זיך געלאָזט הערן, צוערשט, קוים וואָס מען הערט. נאָר וואָס אַ רגע העכער און העכער. תיכף האָבן מיר זיך אויפגעהויבן, אַוועקגעוואָרפן די האַלב־פולע לעפל פון די הענט, איבערגעלאָזט די טעלער אויפן טיש און געלאָפן באַגעגענען דעם טאַטן, וואָס איז צוריקגעקומען פון יאַריד. אויך די מאַמע, עליה השלום, האָט אַוועקגעלייגט דאָס לעפל פון האַנט און זיך אויפגעשטעלט אין איר פולער הייך, פאַרלייגט די הענט אויפן האַרצן, ביז דער טאַטע איז אַריינגעקומען.

ווי גרויס דער טאַטע איז יענעם טאָג געווען, איך ווייס אַז דער טאַטע מיינער איז העכער פון אַלע טאַטעס אויף דער וועלט. דאָך האָב איך געמיינט, אַז ס׳איז פאַראַן עפּעס העכערס פאַר אים, אַט דער קופּערנער, הענג־

לייכטער, וואָס העגגט אַרונטער פון דער סטעליע. יענעם טאָג אָבער, איז ער אויך ווי נידעריקער געוואָרן.

פּלוצים האָט זיך דער טאַטע אַראָפּגעבויגן, מיך צוגעדריקט צום האַרצן און מיך געפרעגט, וואָס האָב איך די וואָך געלערנט. אפשר ווייסט דער טאַטע ניט וואָס פאַר אַ סדרה עס גייט די וואָך, און אפשר האָט ער בלויז געוואָלט אַריינצוגיין אין אַ שמועס. כ׳האָב נאָך ניט באַוויזן צו ענטפערן און ער האָט שוין געכאַפּט די קליינע ברידערלעך און שוועסטערלעך, זיי אויפגעהויבן אין דער הויך מיט קושן און מיט האַלדזן.

איך קוק מיך איין אַצינד אין חלל פון דער וועלט און וויל געפינען אַ גלייכעניש צו דעם ווי דער טאַטע עליו השלום האָט אויסגעזען אין יענעם טאָג, ווען ער איז געשטאַנען מיט זיינע צאַרטע קינדער קומענדיק פון די מרחקים; און איך זע אַ סך בילדער, איינס שענער פון צווייטן, איינס ליבער פון צווייטן, און איך געפין ניט אַזאַ מין גלייכעניש. נאָר הלוואַי זאָל יענער חסד וואָס האָט אַראָפּגעשטראַלט פון טאַטן רוען אויף אונדז, ווען מיר האַלדזן אונדזערע קליינע קינדערלעך, און הלוואַי זאָל יענע שמחה, וואָס האָט אויף אונדז גערוט, רוען אויך אויף אונדזערע קינדער אַלע זייערע טעג און יאָרן.

ווי שיין יענער פריייטיק אויף דער נאַכט איז געווען, אויפן וועג צוריק פון שול. דער הימל פול מיט שטערן און די שטיבער פול מיט ליכט. און מענטשן, אָנגעטאָן אין שבת׳דיקע בגדים, גייען מיטן טאַטן פּאַוואָליע, כדי ניט מטריח צו זיין די מלאכים פון שבת, וואָס באַגלייטן דעם מענטשן פון שול צוריק צו זיין היים. און אין שטוב זיינען די ליכט געצונדן, און דער טיש איז געגרייט און עס שמעקט מיטן גוטן ריח פון דער חלה און דער ווייסער טישטעך איז געשפּרייט איבערן טיש, און צוויי חלות ליגן אויף אים, אי־בערגעדעקט מיט אַ קליין טישטעכל, כדי זיי זאָלן ניט פאַרשעמט ווערן, וואָס מ׳מאַכט צוערשט אַ ברכה אויפן ווין.

האָט זיך דער טאַטע אָנגעבויגן אַריינקומענדיק אין שטוב, געזאָגט גוט־שבת און די מאַמע האָט צוריקגעענטפערט גוט־שבת. דער טאַטע האָט אַ קוק געטאָן אויפן טיש און געגומען זינגען שלום־עליכם, און די מאַמע זיצט ביים טיש מיטן סידור אין האַנט, און פון סטעליע אַראָפּ לייכט דער גרויסער הענגלייכטער מיט צען ליכט, אַנטקעגן די עשרת הדיברות. און אַנטקעגן זיי לייכטן די אַלע אַנדערע ליכט, אַ ליכט פאַרן טאַטן, אַ ליכט פאַר דער מאַמע, אַ ליכט פאַר יעדן איינציקן און איינציקע פון אונדז, קינדער. הגם מיר זיינען קלענער פון טאַטע און מאַמע — זיינען דאָך אונדזערע ליכט אַזוי גרויס ווי די זייעריקע. אין יענער מינוט האָב איך אַ קוק געטאָן אויף דער מאַמע, עליה השלום, און דערזען אַז איר פּנים האָט זיך געביטן און דער שטערן איז קלענער געוואָרן, מחמת דעם טיכל, וואָס זי האָט געטראָגן אויפן קאָפּ, אַרונ־טער ביז די וואָרצלען פון אירע האָר, און אירע אויגן זיינען אַ סך גרעסער

געוואָרן און געלויכטן אויפן טאַטן, וואָס איז אומגעגאַנגען און געזונגען „אשת חיל", און די פליגל פון דעם טיכל הענגען אונטער דער גאָמבע און ציטערן שטיל־שטיל, ווייל די שבת'דיקע מלאכים פאָכן מיט זייערע פליגלען און מאַכן אַ ווינטל. איר מעגט וויסן, אַז דאָס איז אַזוי, מחמת די פענצטער זיינען דאָך געווען פאַרמאַכט, טאָ פונוואַנען איז דאָס ווינטל געקומען? נאָר דאָס ווינטל איז געקומען פון די מלאכים'דיקע פליגלען, ווי ס'שטייט געשריבן אין תהלים: ער מאַכט זיינע מלאכים — ווינטן. אין יענער מינוט האָב איך איינגעהאַלטן מיין אָטעם, כדי ניט מבלבל צו זיין די מלאכים און האָב זיך איינגעקוקט אויף דער מאַמע, עליה השלום, וואָס איז אין אַזאַ הויכער מעלה, און בין אַריינגעפאַלן אין גרויס התפעלות פון טאָג־שבת, וואָס איז אונדז געגעבן געוואָרן אויף כבוד און פראַכט. כ'האָב דערשפּירט פלוצים ווי מען גלעט מיך איבערן בעקל. איך ווייס ניט, צי די פליגלען פון מלאכים האָבן אַ פאָך געטאָן איבער מיר, צי די פליגל פון טיכל האָבן מיך אָנגערירט. וואויל איז דעם, וואָס גוטע מלאכים פאָכן איבער זיין קאָפּ, און וואויל איז יענעם, וועמען זיין טאַטע האָט אַ גלעט געטאָן איבערן קאָפּ אין די נעכט פון די שבתים.

ווען איך האָב מיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף האָט שוין אויפגעבלאַנקט דער שיין פון טאָג. די גאַנצע וועלט איז פול געווען מיטן שבת'דיקן פרימאָרגן. דער טאַטע און די מאַמע האָבן זיך געקליבן גיין דאַווענען, ער, זכרונו לברכה, אין קלויז און זי, עליה השלום, אין דעם זיידנס בית־מדרש. דער טאַטע איז געווען אָנגעטאָן אין שוואַרצער זיידענער קאַפּאָטע מיטן סויבלנעם שטריימל אויפן קאָפּ, און די מאַמע — אין אַ שוואַרצן קלייד, אין אַ היטעלע פון פעדערן. אין זיידנס בית־מדרש, וואו די מאַמע האָט געדאַוונט — האָט מען ניט מאריך געווען מיט ניגונים, דעריבער פלעגט זי אַלע מאָל קומען פריער פון דאַווענען. ווען איך בין צוריקגעקומען מיטן טאַטן פון קלויז איז זי שוין געזעסן ביים טיש מיטן טיכל אויפן קאָפּ און דער טיש איז געווען געגרייט מיט ווייַן און בראָנפן און גרויסע און קליינע קוכנס, צונויפגעלייגטע און געוויקלטע. דער טאַטע האָט זיך אָנגעבויגן, און אַריינגעקומען און געזאָגט גוט־שבת, אַוועקגעלייגט זיין טלית אויף זיין בעט, זיך אַוועקגעזעצט אויבנאָן ביים טיש און געזאָגט: „אַז גאָט איז מיין הערט — וועט מיר גאָרניט פעלן", האָט געמאַכט קידוש אויף וויין, אָפּגעבראָכן אַ שטיקל קוכן און אָנגעהויבן: „לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה". ווען מען עפנט דעם אָרון־קודש אין די נעכט פון ראש־השנה און מ'זאָגט דעם דאָזיקן מזמור — קומט אויף דער וועלט אַ גרויסע התעוררות. אַזאַ מין התעוררות איז אין יענער שעה אויפגעקומען אין מיין הארצן. ווען די מאַמע וואָלט מיך ניט געהאַט געלערנט, אַז מ'שפּרינגט ניט אויף שטולן, און מ'זיצט ניט אויף קיין טישן און מ'שרייט ניט אויפן הויכן קול — וואָלט איך אַרויף אויפן טיש און וואָלט געשריען „צו גאָט געהערט

די וועלט און איר פולקייט", ווי דאָס קינד פון דער גמרא, וואָס איז געזעסן אויפן מיטן פון אַ גילדענעם טיש, אַ משא פאַר זעכצן מענטשן צו טראָגן און זעכצן זילבערנע קייטן זיינען אין אים אַריינגעפּאַסט, מיט טעלער, מיט כוסות און קריגלעך און פלעשער; און אויף אים זיינען דאָ כל המיני עסנס און אַלע געווירצן און בשמים, פון אַלץ וואָס ס'איז באַשאַפן געוואָרן אין די ערשטע זעקס טעג און דאָס קינד שרייט אויס: צו גאָט — געהערט די וועלט און איר פולקייט.

האָט די מאַמע צעשניטן דעם קוכן און יעדן איינעם געגעבן זיין חלק, און די פליגלען פון איר טיכל האָבן באַגלייט אירע הענט. אַזוי טוענדיק, איז אַרונטערגעפאַלן אַ קערשל און ס'האָט אָפּגעשפּריצט זיין זאַפט, אָבער ס'האָט דאָס טיכל ניט אָנגערירט, און ס'איז געבליבן ריין, ווי דעמאָלט, ווען דער טאַטע האָט עס אַרויסגענומען פון זיין רענצל.